STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07079

DI YUDISHE FOLKS GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע

פאלקס געשיכטע

נאך דער

פאלקסטהומליכער געשיכטע דער יודען

פון פראפעסאר ה. גרעטץ.

פריי בעארבייטעט פון י. י. לערנער.

צווייטער טהייל

נויארק:

(איבערגעדרוקט פון די סטערעאטיפ פלאטען פון דער ווארשאווער אויסגאבע.)

תרס"א:

NEW YORK.

SARASOHN & SON, PUBLISHERS.

185 East Broadway.

1901.

אינהאלטס־פערצייכניס פון 2־טען טהייל:

דיא איבערגאנגס־צייט. — (פון זייטע 5 ביז זייטע 120)

פון ה.רבן בית שני ביז שנת ד' אלפים ת"ל ב"ע (70 ביז 640 קריסטליכע צייט־רעכנונג).

1) דיא נאכוועהענישען פון דער מלחמה. — 2) דיא אידען אין דער צייט פון דאָמיטיאַן, נערוואַ און טראַיאַן. — 3) דיא בלוטיגע מלחמה אין דער צייט פון האַדריאַן. — 4) דיא נשיאים שמעון בן גמליאל דער צווייטער, יהודה דער ערשטער, גמליאל דער דריטער און יהודה דער צווייטער. — 5) דאס אידישקייט אין בבל און פערסיען. — 6) דאס אידישקייט אין דער צייט פון דיאָקלעטיאַן און דיא ערשטע קריסטליכע מלכים. — 7) אוים נשיאים און דער סיום פון'ם תלמוד. — 8) דיא אידען אין דיא איי־ראָפּעאישע לענדער. — 9) דיא אידען אין אַראַביען און מחמד.

דיא צייט פון דיא גאונים. — (פון זייטע 120 ביז זייטע 148)

פון שנת ד' ת' לת"ע ביז ד' תש"י (640 ביז 950 קריסטליכע צייט רעכנונג).

1) דיא אידען אונטער דיא מאַחמעדאַנער. — 2) דיא קראימס און נייע כתות. — 3) רב סעדיה גאון און זיין צייט.

דיא יודיש־שפּאַנישע צייט. — (פון זייטע 148 ביז זייטע 324)

פון שנת ד' תש"י לב"ע ביז ה' רנ"א (950 ביז 1391 קריסטליכע צייט־רעכנונג).

1) דיא צייט פון אבן שפּרוט. — 2) דיא צייט פון אבן נגרלה, אלפסי און רש"י. — 3) דער ערשטער קרייצצוג. — 4) דער צווייטער קרייצצוג און דיא ערשטע בלוט־בעשולדיגונג געגען דיא אידען. — 5) דיא צייט פון דעם רמב"ם. — 6) דער רמב"ם. — 7) דיא גרויסע מחלוקת און דער שענדליכער צייכען אויף דיא קליידער. — 8) דיא וכוחים און דאס פערברענען פון'ם תלמוד. — 9) דאס שטארקע פרומקייט און דיא קבלה. — 10) דער שווארצער טויט און דיא אידישע הריגות.

די איבערגאנגסצייט

ערשטעס קאפיטעל.

די נאכוועהענישען פון דער מלחמה.

(70—93 נאך קריסטוס געבורט).

גרויס און שרעקליך איז געוועהן דער בראך, וואס האט געטראפען דאס יודישע פאלק; מעהר פון ניין הונדערט טויזענד יודען זענען אוועק געפיהרט געווארען געפאנגען. טיטוס האט געהייסען ברענגען קיין רום נור די אדיאבענעשע פרינצען, ער זאל זיי קאנען האלטען פאר א משכון, און דער מיט ווארפען א מורא אויף די הערשער פון אדיאבענע, די איבריגע האט ער איבערגעגעבען אויפ'ן רצון פון זיין פריינד פראנטא. און ער האט באלד אויפגעהאנגען אלע, וואס עס איז נור אויף זיי א חשד געפאלען אז זיי זענען געוועהן אין דער מלחמה. די, וואס זענען אבער געבליבען לעבען, האבען מקנא געוועהן די טויטע, ווייל פיעל פון זיי זענען פשוט אויסגעגאנגען פאר הונגער ווען זיי זענען איבערגעקומען אויף די ראמערס קאסט, און פיעל, וואס מען האט פערקויפט פאר קנעכט, פלעגען זיך אליין פערשאלטען דאס לעבען. עפיס בעסער איז נור געוועהן די דאזיגע, וואס האבען געפונען אויף זיך בעלנים פון אזעלכע ארטער, וואו יודען האבען געוואהנט. ווייל די יודען פלעגען גיט קוקען אויף קיין געלד, און ווי פיעל מען האט נור

געפאדערט פלעגען זיי בעצאהלען, אבי אויסצוקויפען זייערע ברידער פון פרעמדע האנד.

וועספאסיאן וואס האט אין זין געהאט, אז דער נצחון איבער די יודען זאל איהם איינברענגען ארעכטע מטבע, האט געהייסען שטיקער־ווייס פערקויפען דאס לאנד יהודה. טיטוס האט זיך אבער ניט בעגנוגט מיט דעם עשירות, וואס עס איז צוגעקומען דעם פאטער, אונ האט געזוכט אלע מיטעל ווי אזוי זיך נוקם זיין אין די עקשנים, וואס האבען איהם אבגעקאסט אזוי פיעל צייט אונ מיה. אז ער איז צוריקגעפאהרען פון דער מלחמה אונ האט זיך אבגעשטעלט אין סיריען, אונ דארט אביסעל אונטער־געלעבט מיט זיינע גוטע ברידער, האט ער קיין אנדער תענוג ניט געפונען ווי נור ארויספיהרען אויף אפלאץ יודישע געפאנגענע אונ זיי לאזען זיך שלאגען מיט ווילדע חיות, וואס האבען מן הסתם גובר געוועהן די שלאפע יודען. אפט פלעגט ער מאכען די אייגענע שפיעל טאקי צווישען די יודען אליין. וואס האבען געמוזט זיך שלאגען צווישען זיך אזוי לאנג ביז ביידע זייטען זענען געווארען הרוגים. אזוי האט זיך טיטוס נוהג געוועהן אין די געבורטסטאג פונם פאטער אונ פון זיין ברודער דאמיטיאן, אונ דאס אייגענע האט ער אויך געטהון אפילו אין צעזארעא־פיליפי, אונ האט געלאזט, צו ליעב זיין צייט פערטרייב, אומקומען טויזענדער יודישע יונגע לייט פאר די אויגען פון דעם קעניג אגריפא אונ זיין געליעבטע פרינצעסין בערניצא. איבריגענס איז טיטוס'ס ליעבע צו איהר פארט געוועהן דעמעלט דאס שטיקעלע מזל וואס יודען מוזען אפט האבען צו זייער שלים־מזל: אז די איינוואהנער פון אנטיאכיען אונ אלכסנדריען זענען ארויסגעגאנגען טיטוסין מקבל פנים זיין אונ האבען געוואלט ביי איהם פועל'ן, ער זאל הייסען פון דארט ארויסטרייבען די יודען, האט ער געענטפערט, אז די יודען האבען שוין ניט מעהר זייער אייגען לאנד אונ מען האט זיי ניט וואוהין צו טרייבען אונ דעריבער האט ער אפילו ניט געוואלט בעשטעהן מען זאל ביי זיי צונעהמען האטשי עפיס פון זייערע רעכטע, ווי די שונאים האבען פערלאנגט.

מיט גרויס פאראד האט מען טיטוס'ן בעגעגענט אין רום אונ כדי זיין שמחה צו פערגרעסער'ן האט מען איהם אנגעגרייט שאהנע עטליכע קרבנות: דאס זענען געוועהן זיבען הונדערט יודישע גבורים אונ זייערע צוויי שטארקע פיהרער, יוחנן פון גיזחלה אונ שמעון בר גיורא. יוחנן האט אין דער צייט פון דער בעלאגערונג אזוי שטארק געליטהען פון הונגער, אז ער

האט זיך געמוזט מיט זיינע ברידער אונטערגעבען די ראמער. שמעון האט זיך א ביסעל מעהר געהאלטען אונ האט נאך געקעמפט אז עס ווערט אידם געראטהען זיך ארויס צו ראפען פון אונטער דער ערד אונ אנפאלען אויפ'ן שונא. נור אז ער האט געזעהן אז די לעבענסמיטעל לאזען זיך אויס אונ אז אלע זיינע האפנונגען זענען פאלש, האט ער זיך ענטשלאסען אהן מורא אקעגענגעהן דעם טויט אנגעטהון אין א ווייסען קיטעל מיט א פורפור מאנטעל פון אויבען, איז ער ארויס געקראכען פון זיין באהאלטעניש אונ האט גלייך געמעלדעט דער ראמישער וואך ווער ער איז. דערפאר איז אויף איהם געפאלען דער גורל מען זאל איהם, ביי טיטוס'ס אריינפאהרען, שלעפען אויף א שטריק איבער אלע גאסען פון רום אונ דערנאך אראבווארפען פון א שטיין, אונ ער האט פאר'ן טויט געמוזט מיט זיינע אייגענע אויגען זעהן ווי מען האט געטראגען אלע טהייערע כלים פונ'ם בית המקדש ביים פאראד פאר א צייכען פונ'ם גרויסען נצחון, ווי די שונא'ים האבען געלאכט אונ חוזק געמאכט פון דעם וואס איז ביי איהם געווען דאס הייליגסטע. ניט בעסער איז אויך געווען יוחנן וואס האט געמוזט זיינע לעצטע עטליכע יאהר פארברענגען אין תפיסה. יאזעפוס פלאוויוס, וואס האט ניט קיין קליינע נגיעה געהאט אין דעם פאלען פון דער יודישער מלוכה, האט געמוזט צו קוקען פון ווייטענס ווי אזוי מען רעכענט זיך אב מיט זיינע ברידער אונ עס איז איהם נאך ארגער געווען וואס זיינע ראמישע פריינד האבען אין איהם גאר פארגעסען. פונ'ם גאנצען כבוד, וואס מען האט אבגעגעבען די העלדען, איז איהם גאר ניט אנגעקומען אונ נור דעם איינציגען אלכסנדר טיבעריוס, וואס ער איז טאקי געווען דער עיקר אין דער מלחמה האט מען געשטעלט א זייל פאר א זכרון.

די פרייד פון די ראמער איז געווען גאר אהן א סוף: זיי האבען געלאזט מאכען א בעזונדער מטבע אויף וועלכער פון איין זייט איז געווען אויסגעמאהלט א וויינענדיגע פרוי מיט געבונדענע הענד, אונ אויף דער אנדערער זייט זענען געשטאנען אויף לאטייניש אונ גריכיש די ווערטער: "די געפאנגענע יודעא". אויסער דעם האבען די ראמער געמאכט א טהייער'ן טויער, דורך וועלכען טיטוס איז אריינגעפאהרען קיין רום, אונ האבען איהם איבערגעלאזט פאר א זכר אויף דור דורות. נאך אין היינטיגע צייטען ווייזט מען דארט עטליכע כלים פונ'ם משכן, וואס זענען נאך איבערגעבליבען. די יודען פון רום פלעגען א צייט לאנג ניט וועלען דורכגעהן אפילו נאהענט

פון דעם טויער אונ פלעגען בעסער אנלעגען וועג, אבי זיך ניט דערמאנען אין דעם וואס האט צושטערט זייער לאנד. זייער היילינגטהום.

פון דעסטוועגען איז נאך דאס גאנצע לאנד יהודה ניט געווען אונטערווארפען: דריי פעסטונגען, הערודיום מאכערוס, אונ מסדה, האבען זיך נאך געהאלטען, אונ דער נייער מושל באסוס האט בעקומען א בעפעהל ער זאל אלע מיטעל טהון, אונ די דאזיגע פעסטונגען איינגעהמען. מיט די אנוואהנער פון הערודיום האט ער ניט געהאט פיעל צו טהון, ווייל זיי האבען זיך באלד אונטערגעגעבען; שווערער איז איהם אנגעקומען ביי דער בעלאגערונג פון מאכערוס, וואס מען האט ניט געקאנט אהין צוטרעטען אונ וואו עס האבען זיך געפונען גענוג לעבענסמיטעל אונ וואסער־קוואלען אזוי אז די אנוואהנער וואס זייער ראש איז געוועהן א יונגער גבור אליעזר, האבען ניט נור קיין מורא ניט געהאט פארן שונא, נור זיי פלעגען נאך אפט אנפאלען אויף דעם רוימישען חיל. איין מאל האט זיך אבער געמאכט אז אליעזר איז צו ווייט פערקראכען אונ פליצום האבען איהם די רוימער דערטאפט; אז די אנוואהנער פון מאכערוס האבען פון ווייטענס דערזעהן ווי באסוס וויל הענגען אליעזר׳ן, האבען זיי באלד געשיקט זאגען אז זיי געבען זיך אונטער אבי מען זאל זייער ראש שענקען דאס לעבען. באסוס האט געהאלטען ווארט נור פון די אנוואהנער פון אנדערע ארטער האט ער אויסגעהרג׳ט זיבעצען הונדערט מאנער, אונ ווייבער אונ קינדער האט ער פערקויפט פאר שקלאווען. דעמאלט זענען אויך אומגעקומען דריי טויזענד יודען וואס יהודה בן יאיר איז געוועהן זייער פיהרער, אונ וואס האבען זיך אויפגעהאלטען אין א וואלד, ניט ווייט פון דעם ירדן. דערנאך האט זיך באסוס גענומען צו דער פעסטונג מסדה נור ער איז פליצום געשטארבען, אונ דער נייער מושל סילווא האט געמוזט איבער־נעהמען די שווערע ארבייט. צו מסדה וואס האט זיך געפונען אויף א שפיציגען שטיין איז געוועהן נאך שווערער צוצוקומען, אונ דערפאר איז אויך געראטהען דעם פיהרער פון די טויזענד אנוואהנער פון דארט, אליעזר בן יאיר אלאנגערע צייט זיך צו האלטען געגען די רוימער; נור אז דער שונא האט זיך שטארק צופיהרט די האנד אונ דורך דעם פייער, וואס ער האט אהין אריינגעווארפען, האבען זיך דארט אנגעהויבען גרויסע שריפות, האט אליעזר פארגעלעגט מען זאל זיך לעבעדיגערהייט ניט איבערגעבען, אונ עס איז ביי אלע געבליבען דער הסכם – זיך אליין דאס

לעבען גענומען. אזוי איז טאקי געשעהן: פריהר האבען די מאנער געשטאכען ווייבער און קינדער, דערנאך האט איינער דעם אנדער'ן געקוילעט, און אז די רוימער זענען דעם ערשטען טאג פסח אריין קיין מסדה האבען זיי דארט געפונען נור צוויי ווייבער און פינף יונגלעך.

דאס עקשנות האט נאך מעהר צורייצט וועספאסיאן, און האט זיין צאר'ן געגען די יודען נאך פיעל פערגרעסערט. די שול אין צעזארעא, וואס צו ליעב איהר האט זיך אנגעהויבען די גאנצע מלחמה, האט ער געהייסען צושטער'ן. און א חוץ דעם האט ער געמאכט אז די יודען זאלען צאהלען נאר א בעזונדער'ן מס, און דאס געלד וואס פלעג געהן אויפ'ן בית המקדש זאל איינפליסען אין טעמפעל פון יופיטער. אגריפאן האט ער פאר זיין געטריישאפט געשענקט נאך ערד, און פארגרעסערט זיין הערשאפט אין גאלילעא; אלכסנדר טיבעריוס האט אויך דערגרייכט פאר זיין בריה'שאפט די גרעסטע מדריגה, און אפילו יאזעפוס פלאוויוס האט בעקומען פונ'ם קאיזער פיעל מתנות. און איז געווארען אין הויף איינער פון די גרעסטע חשובים. אינ די יודען, וואס האבען געקאנט זיין פאלשקייט, האבען עס איהם פארגינען פונ'ם גאנצען הארצען.

די לעצטע פעסטונגען זענען אויך געפאלען, אבער די שנאה פון די יודען צו די רומער איז דערמיט נאך ניט אויסגעלאשען געווארען. די דאזיגע, וואס עס האט זיי געגליקט זיך ארויס צו כאפען פון ירושלים, אדער שפעטער פון מסדה, דורך אונטערערדישע גאנג, און זענען אריבער צו זייערע ברידער אין די געגענדען פון פרת, אראביען, מצרים און קירענע, האבען אהין מיט געבראכט א שרעקליכען האס געגען די שונאים און נאך א גראסער'ן חשק צו נקמה. אין אלכסנדריען איז זיי טאקי געראטהען איבער צורעדען די דארטיגע יודען, און ווייל אלע האבען נאך געדענקט די צרה, וואס אלכסנדר טיבעריוס האט אנגעארבייט צוריק מיט עטליכע יאהר, זענען זיי שוין געוועהן פערטיג ארויס צושפרינגען געגען די רוימער; די רייכע יודען האט דאס אבער ניט געשמעקט, און האבען דאריבער אליין מגלה געוועהן דעם סוד דער מלוכה. דער מושל לופוס האט באלד אומגעבראכט זעקס הונדערט יודען, וואס זענען אריינגעפאלען אין זיינע האנד; די איבריגע זענען זיך צולאפען איבער גאנץ מצרים ביז טהעבען, נור ביסלעבווייס האט מען זיי געחאפט. און חאטשי מען האט זיי אנגעטהון ענוים קשים האבען זיי אפילו לפנים ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע מחשבות, און האבען

בעסער אנגענומען דעם טויט. וועספאסיאן האט דערווייל מורא בעקומען די מרידה זאל זיך ניט פערגרעסער'ן אין מצרים, האט ער געהייסען לחלוטין צומאכען דעם אניאס-טעמפעל, כדי די יודען זאלען מעהר ניט האבען קיין מיטעלפונקט; אונ דאביי האט ער אויך ניט געמאכט קיין שלעכט געשעפט, ווייל אלע אוצרות פון דארט זענען, פונקט ווי פונ'ם בית המקדש איבערגעגאנגען אין זיין שאץ-קאמער.

ניט קיין בעסער'ן סוף האבען געהאט די יודען וואס זענען אנטלאפען קיין קירענע אונ האבען דארט אויפגערייצט זייערע ברידער געגען די רעמער. צום אנהייב האבען זיי געפונען פיעל אונצופרידענע, וואס זענען באלד צו זיי צוגעשטאנען; בעזונדערס אז עס איז פליצום ארויסגעשפרונגען א בעל מלאכה יונתן אונ איז געווארען א גאנצער בעל מופת. ער האט צונויפגענומען אין א מדבר א גרויסען עולם וואס האבען פון איהם געזעהן נסים ונפלאות אונ אז ער האט זיי צוגערעדט צו מרידה זענען זיי גרייט געוועהן איהם בלינד פאלגען. באלד זענען אבער דערפון דארט אויך געוואהר געווארען די רייכע יודען, אונ האבען אליין געגעבען א מסירה דעם מושל קאטולוס, וואס האט דעמעלט גאר אהן רחמנות זעהר פיעל יודען אומגעבראכט. שפעטער פון אלע איז יונתן אליין אריינגעפאלען אין די האנד פון די רעמער, אונ ער האט זיך נוקם געוועהן אין די רייכע מוסרים דערמיט וואס ער האט זיי אויך אריינגעשלעפט אין דער בעשולדיגונג. אז מען האט איהם געבראכט קיין רום, האט ער זיך געפריווט ארויפלעגען די שולד אויף יאזעפוס פלאוויוס אונ נאך אנדערע מיוחסים, נור וועספאסיאן האט פערשטאנען אז דאס איז א בלבול. יונתן האט מען פערברענט. אונ ווייטער האט עם קיינעם ניט געשאדט. אזוי האט זיך געענדיגט די ערשטע פריו פון די יודען, וואס האבען ניט געקאנט באלד אנבויגען דעם קאפ, אונ אויסרייסען אין גאנצען פונ'ם הארץ דעם זכר פון זעלבסטשטענדיגקייט. בעסער האבען געמאכט די יודען, וואס זענען אוועק קיין מדינה, אין דער צפון זייט פון אראביען, אונ האבען דארט געשפיעלט ניט קיין קליינע ראלע ביז צום זיבעטען יאהרהונדערט.

די שרעקליכע מלחמה האט געמוזט בעוועגען פיעל שריפטשטעלער זיי זאלען דערפון מאכען גאנצע ביכער, אונ אזוי ווי די גריכען זענען ניט געוועהן קיין גרויסע גוטע פריינד די יודען אפילו ווען זיי האבען נאך געגלאנצט, האבען זיי מן הסתם גיט געזשאלעוועט קיין שווארצע פארבען פון

זייערטוועגען, ווען זיי זענען שוין געפאלען, און האבען זיי אבגעשיט מיט אלערליי ליגענס און בזיונות. דאס האט שוין אפילו יאזעפוס פלאוויוס אויך ניט געקאנט איבערטראגען, בעזאנדערס, אז מען האט בעשולדיגט די יודען אז זיי זענען שוואך און פויל, און ווילען זיך גאר ניט ווערען געגען איין פיינד; דאס יודישע הארץ האט זיך פארט דערווארמט און ניט צוגעלאזט מען זאל אפענטליך זאגען שקרים איבער א גאנץ פאלק, וואס האט גענוג געוויזען גרויסקייט און בריה׳שאפט, און וואס דער שונא האט גאנצע טייכען בלוט פערגאסען ביז ער איז עס בייגעקומען. יאזעפוס האט אנגעשריבען א גרויס׳ע געשיכטע אין זיעבען טהייל פון דער מלחמה, און אז ער האט ניט מגזם געוועהן, זעהט מען ארויס דערפון, וואס טיטוס׳ן איז אלדינג געפאלען, און ער האט איהם ערלויבט דאס בוך צו פעראפענטליכען. באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז אין פיעל זאכען איז יאזעפוס אויך געשטאנען ווייט פון׳ם אמת. בעזאנדערס, אז מען האט אנגעהויבען הערען פון איין אנדער געשיכטע וואס האט אנגעשריבען נאך צוריק מיט עטליכע יאהר, זיינער א געגנער, יוסטוס פון טיבעריוס, וועלכער האט געבראכט ניט ווייניג בעווייזע, אז יאזעפוס איז פאלש געוועהן געגען די ראמער, און אז ער אליין איז שולדיג אין דער מרידה, וואס האט אויסגעבראכען אין גאליליא. דעם אמת מוז מען זאגען, אז יוסטוס אליין איז אויך ניט געוועהן קיין גרויסער צדיק: דאס קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס, ערשטענס, פלעגט ער אפט בייטען זיינע מיינונגען, אט איז ער געוועהן דער גאנצער פיהרער פון די יודען אין גאליליא געגען די גריכען און אט איז ער פליצלונג שוין געווא-רען א שטארקער חשוב ביי אגריפא׳ן; אט האט ער זיך ווייטער צוהרג׳ת-[illegible]ג און איז געלעגען אין תפיסה, און אט האט איהם שוין נאך

די פרינצעסין ברניצה אויסגעבעטען און ער האט שוין ווידער אנ-

[illegible]פארט אין די הויכע פענסטער און צווייטענס, האבען מיר ניט קיין קליינעם בעווייז, אז יוסטוס האט ניט אין גאנצען געמיינט דעם אמת. [illegible] האט נאר געוואלט דערמיט טרעפען א פערזאהנליכען שונא אין דעם וו[illegible] ער האט זיינע בעשולדיגונגען געגען יאזעפוס׳ן פעראפענטליכט ערשט נאך צוואנציג יאהר, ווען נאך טיטוס׳ס טויט איז יאזעפוס געווארען א גרויסער חשוב ביים נייעם קאיזער דאמיטיאן.

אזוי איז דאס יודישע פאלק כמעט אין גאנצען [illegible]טעט געווארען, אויף די חורבות פון ירושלים זענען נאך אפילו געבליבען עטליכע געצאהלטע

יודען, אין אנדערע פערוויסטע ערטער פון יהודה האבען זיך נאך אויך פערוואלגערט א פאר צעהנדלינג פון זיי. דאס זענען אבער געוועהן קליינע טראפען פון א אויסגעטריקנטען ים, צושניטענע אונ צווארפענע אברים, אהן א גוף אונ אהן א נשמה. דער גייסט פונ'ם פאלק איז פערשווינדען געווארען, דער בית המקדש איז צובראכען געווארען, אונ די צוזאמטע אונ צושפרייטע יודען האבען שוין ניט געהאט קיין מיטעלפונקט, וואוהין זיי זאלען ווענדען זייערע אויגען, אונ אפילו די גרויסע יודישע קהלות אין סיריען אונ קליין-אזיען האבען זיך געפיהלט דערשלאגען, אהן האפנונגען אויף ווייטער, אהן א שטיצע פון דערהיים.... ביי אזא לאגע, האבען ניט אומזיסט פיעל מיאש געוועהן זייער לעבען. ווי אזוי זשע האבען זיך פארט די יודען דערהאלטען? די שאלה איז זעהר שווער צו פאראנפערן, אונ מען מוז נאר אנווייזען אויף דעם פערבארגענעם געטליכען כח וואס בעשיצט עד היום דאס אומגליקליך פאלק, וואס האלט אויף די פיס דעם אייביגען נע ונד'ניק, אונ וואס לאזט ניט טרעפען דאס לעבעדיגע ראטהעניש. עס זאל, ווער ווייסט נאך אויף וויפיעל טויזענדער יאהרען, בלייבען דער טרויעריגסטער סוד אויף דער וועלט.

איבריגענס, אז מען קוקט זיך א ביסעל נאהנטער צו צו יענער צייט זעהט מען, אז נאכ'ן חורבן פונ'ם בית שני איז די לאגע פון די יודען געוועהן פארט עקעס בעסער ווי נאכ'ן ערשטען חורבן; נבוכדנצר האט ניט איבערגעלאזט קיין שריד ופליט אין יהודה אונ טיטוס'ס רשעות האט ניט געקלעקט אויף אויסצורייסען אלדינג מיט'ן ווארצעל, אונ פונ'ם אש וואס איז געווארען פונ'ם יודישען הייליגטהום האבען ארויסגעטליעט צוויי שוואכע פונקען — א קאניג אהן א מלוכה אונ סנהדרין אהן מאכט.... די צוויי פונקען האבען א לאנגע צייט אונטערגעהאלטען א קליין שטיל פייערעל ביי יעדען יודען אין הארצען, אונ דער דארן, אין די אויגען פון אלע פעלקער האט אנגעהויבען ברענען אויף דעם אופן. ער זאל טאקע עביג ניט פערלאשען ווערען.

יוליוס אגריפא דער צווייטער האט זיך נאך אלץ גערעכענט פאר א יודישען מלך, האטשי ער האט מעהר ניט געהאט צו שאפען ווי נאר איבער גאליליא. פאר זיין געטריישאפט האט איהם וועספאסיאן זעהר ליעב געהאט; נאר נאך א גרעסערע חשובה איז געוועהן זיין שאנע שוועסטער ברניצה, וואס האט גערעכענט גאר גיך צו ווערען קאיזערין פון רום.

טִיטוּס׳ם לִיבְּשַׁאפְט צוּ אִיהר אִיז טַאקֶע גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס. דָאס פָאלְק הָאט גֶעווּאוּסְט דֶערְפוּן, אוּנ כְּדֵי אִיהם צוּ חַנְפֶנ׳ן הָאט מֶען אִיהר גֶעשְׁטֶעלְט אַ בִּילְד־זַייל מִיט דֶער אוֹיפְשְׁרִיפְט: „דִי גְרוֹיסֶע קֶענִיגִין אוּנ טָאכְטֶער פוּן דֶעם גְרוֹיסֶען קֶענִיג יוּלְיוּס אַגְרִיפַּא“. אַז עֶס אִיז אָבֶּער גֶעקוּמֶען צוּ אַ עֶרְנְסְטֶען שִׁדּוּךְ וֶועגֶען אַ חֲתוּנָה, הָאט פְרִיהֶר דֶער אַלְטֶער וֶועסְפַּאסִיַאן גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען, אַז אִיהם שְׁטֶעהט נִיט אָן זִיךְ מְשַׁדֵּךְ זַיין מִיט יוּדֶען, אוּנ דֶערְנָאךְ, אַז וֶועסְפַּאסִיַאן הָאט צוּגֶעמַאכְט דִי אוֹיגֶען אוּנ בֶּרֶנִיצָה הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶערֶעכֶענְט גַאנְץ נָאהֶענְט צוּ אִיהר צִיעל, הָאט שׁוֹין טִיטוּס אַלֵיין אוֹיךְ פֶערְדְרֶעהט מִיט׳ן קָאפּ. דָאס הָאט אוֹיף אַגְרִיפַּא׳ן מִיט דֶער שְׁוֶועסְטֶער גֶעהַאט אַזאַ ווירְקוּנְג, אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ צוּרִיקְגֶעצוֹיגֶען קֵיין גַאלִילֶעאַ אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם אַלְטֶען פֶערְוָוארְפֶענֶעם יוּדִישְׁקֵייט.

פַאר אַ מוֹשֵׁל אִיבֶּער דֶעם לַאנְד הָאבֶּען זֵיי בֶּעשְׁטִימְט אַ פְרוּמֶען יוּדֶען, אוּנ דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ גַאלִילֶעאַ, וָואס דִי מִלְחָמָה הָאט דָארְט וֶוענִיגֶער גֶעדוֹיֶערְט אוּנ נִיט אַזוֹי פִיעל צָרוֹת אָנְגֶעמַאכְט, אַ בִּיסֶעל אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען, אוּנ אַלֶע יוּדֶען פוּן דִי פֶערְווִיסְטֶע שְׁטֶעדְט הָאבֶּען זִיךְ דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעזֶעצֶען. אַזוֹי הָאבֶּען בַּאלְד צוּרִיק בֶּעקוּמֶען זֵייעֶר גְלַאנְץ דִי שְׁטֶעדְט לִידְדַא (לוד) פוּן וַואנֶען מֶען פְלֶעגְט צוּ שִׁיקֶען סְחוֹרוֹת אִין אַלֶע גֶעגֶענְדֶען אַרוּם; עֶמְמוּיס, וָואס הָאט גֶעהַאט טְהֵייעֶרֶע וַואסֶער־קְוַואלֶען, אוּנ עֶס פְלֶעגֶען זִיךְ דָארְט שְׁטֶעלֶען גְרוֹיסֶע יַרִידִים, אוּנ יְרִיחוֹ, וָואס דָארְט פְלֶעגֶען אוֹיסְגֶעאַרְבֵּייט וֶוערֶען אַלֶע מִינֵי בְּשָׂמִים. אוּנ דִי רָאמֶער אַלֵיין הָאבֶּען גֶעזֶעהן אַז יְרִיחוֹ זָאל וַואקְסֶען אוּנ בְּלִיהֶען, אוּנ זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען דוּרְךְ דֶעם אַ שֶׁענֶע הַכְנָסָה.

בִּיסְלֶעכְוַוייס הָאט זִיךְ דֶער עוֹלָם אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעוָואהְנֶען מִיט דֶעם גֶעדַאנְק, אַז אַגְרִיפַּא אִיז טַאקֶע פָארְט אַ יוּדִישֶׁער קֶענִיג, אוּנ פִיעל הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען, אַז דִי פָּאלִיטִישֶׁע קְרַאפְט פוּן דִי יוּדֶען אִיז נָאךְ נִיט אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען. מֶעהְר הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפִיהְלְט דִי ווּאוּנְדֶען, ווען מֶען הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט אִין דֶער הֶעכֶערֶער קְרַאפְט וָואס הָאט גֶעפֶעהְלְט: וֶוען מֶען הָאט אַ קוּק גֶעגֶעבֶּען, אַז עֶס אִיז נִיטָא דָאס בֶּעסְטֶע אָנְשְׁפַּארֶענִישׁ, דִי רֶעלִיגְיָאן; אָהן אַ מִשְׁכָּן, אָהן אַ מִזְבֵּחַ, אָהן כֹּהֲנִים, אָהן קָרְבָּנוֹת, אָהן פֶעסְט בֶּעשְׁטִימְטֶע יָמִים טוֹבִים, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעפִיהְלְט ווִי פֶערְבְּלָאנְזֶעטֶע שָׁאפֶעלֶעךְ, וָואס זֵייעֶר פַּאסְטוּךְ הָאט זֵיי אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען, אוּנ זֵיי ווייסֶען נִיט וואוּהִין זִיךְ צוּ ווענְדֶען. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער אַרוֹיס־

געוויזען, אַז דער איבערשטער גרייט אָן די רפואה פאַר דער מכּה. און די יודען האָבען בעקומען אַ נייעם שליח פון זיין ליעבען נאָמען — דאָס איז געוועהן רבן יוחנן בן זכאי. איינער פון הלל'ס תּלמידים. וואָס האָט זיין גאַנץ לעבען ניט אָבגעטרעטען פון זיין גרויסען רבינ'ס דרך, און האָט זיך פעסט געהאַלטען אָן שלום. אַז עס האָט זיך אָנגעהויבען די בעלאַגערונג פון ירושלים, און רבן יוחנן האָט פערשטאַנען אַז די מלחמה וועט זיך ניט גוט אויסלאָזען פאַר די יודען, האָט ער אָנגעהויבען טראַכטען אַז מען מוז פריהער זעהן מאַכען אין דער פרעמד איין אָרט אויף צו לערנען תּורה, און פון דאָרט זאָלען די הייליגע געזעצע בעפעסטיגט ווערען ווייט פון דער היים. ער האָט זעהר געוואָלט אַרויס פון ירושלים. נור דער צד פון מלחמה האָט פערשלאָסען טהיר און טויער, און האָט קיינעם ניט אַרויסגעלאָזט. רבן יוחנן האָט געמוזט בענוטצען אַ איבער־המצאה: זיינע גוטע פריינד האָבען אַרויסגעלאָזט אַ קול אַז ער איז געשטאָרבען, און צוויי פון זיינע תּלמידים יהושע און אליעזר, האָבען בעקומען איין ערלויבניש אַרויס צוטראָגען דעם טויטען און איהם בעגראָבען אונטער דער שטאָדט. קוים איז דער אָרון געוועהן פון יענער זייט, איז רבן יוחנן באַלד אַרויסגעשפּרונגען, און האָט זיך געלאָזט פיהרען צו טיטוס'ן, וועלכער האָט געהערט פון איהם, אַז ער איז איינער פון די וואָס האָבען ליעב שלום. ער האָט איהם זעהר פריינדליך אויפגענומען, און האָט איהם ערלויבט זיך צו בעזעצען מיט זיינע תּלמידים אין יבנה, אַ בעלעבטע האַנדעלסשטאָדט נעבען מיטעללאַנדישען ים, און דאָרט גרינדען אַ ישיבה. טיטוס האָט ניט געקאָנט פאָראויסזעהן, אַז פון דער קליינער ישיבה וועט אַרויסגעהן אַ ליכט וואָס וועט בעשיינען דעם פינסטערן גלות, אַריינבלאָזען אַ לעבענסגייסט אין כּמעט אָבגעשטאָרבענע מענשען און אויפהאַלטען דאָס יודענטהום אויף טויזענדער יאָהרען.

מיט אַ געבראָכען האַרץ האָט רבן יוחנן געקוקט אויף אַלץ וואָס געהט פאָר אין ירושלים, און האָט נעביך פון טאָג אויף טאָג געוואַרט אויף דער וויסטער בשורה פונ'ם שונא'ס נצחון, און האָטשי ער איז געוועהן זיכער אַז פונ'ם יודישען עקשנות קאָן זיך אַנדערש ניט אויסלאָזען, און די יודען מוזען פאַלען. פון דעסטוועגען האָט איהם ווי אַ דונער דערשלאָגען די שרעקליכע ידיעה פונ'ם חורבן, ער האָט צוריסען אויף זיך די קליידער און האָט בעוויינט "די היים" ווי אַ טויטען. קוים האָט ער אָבער געקאָנט בערוּ־היגען די צושטערטע געדאַנקען, האָט ער זיך באַלד געכאַפּט צו דער

שווערער אַרבייט: ער האָט געזעהן אַז אַצינד איז די בעסטע צייט אוים צו פיהרען זיין גרויס שליחות. אונ אויסבויען אויפן אָרט פון די פערברענטע מויער'ן גייסטיגע וואַנד, ניט פון קיין שטיינער אונ ציגעל, ניט פון קיין מאַטעריאַל וואָס זאָל מורא האָבען פאַר פייער אונ וואַסער אונ אַנדערע כוחות, נור פון דער פערבאָרגענער קראַפט וואָס לעבט עביג. אונ קיין שונא אין דער וועלט קאָן זי ניט בייקומען. ער האָט זיך ענטשלאָסען אויפצוקלערען זיינע אומגליקליכע ברידער זיי זאָלען ביי זיך ניט זיין אַזוי געפאַלען. זיי זאָלען ניט מיינען, אַז אָהן אַ בית המקדש קאָן שוין דער בנין פון אמונה ניט שטעהן אויף אַ רעכטען יסוד אַז אָהן קרבנות קאָנען זייערע תפלות ניט דערגרייכען די שערי השמים; ער האָט זיי פאַרשטעהן געגעבען אונ געבראַכט ראַיות פון די הייליגע נביאים, אַז צדקה איז גרעסער פון אַ קרבן, אונ אַז אַ געבראַכען הארץ, וואָס ניסט אַרויס פון זיך אַ פראַסט געבעט אָהן קונצען, איז אַ סך נאָהנטער צום רבונו של עולם ווי דער שאָנסטער נאָטעס-דיענסט מיט שפיעל אונ געזאַנג. רבן יוחנן האָט גוט פערשטאַנען, אַז די יודען מוזען נור האָבען, עפּיס אַ מנהיג, אַוועגוויזער, וואָס זיי זאָלען זיך קאָנען אויף איהם פערלאָזען, אונ יעדער איינציגער זאָל זיך ניט בעדאַרפען שאַפען פאַר זיך אַ בעזונדער וועלטיל. אונ דעריבער האָט ער אין יבנה געגרינדעט אַ סנהדרין וואָס זאָל אונטער זיין השגחה פיהרען דאָס יודישע רעליגיאָזע לעבען: פּסק'נען שאלות, אויסגלייכען פערשיעדענע צדדים, אונ צושיקען צו אַלע יודישע קהלות שליחים וועגען קדוש החדש, אונ ימים טובים. ניט וועניג מיה, פאַרשטעהט זיך, האָט עם געקאָסט רבן יוחנן: עס איז אָבער ניט געוועהן אומזיסט, אונ מיט דער צייט איז יבנה געוואָרען אַ נייער מיטעלפונקט, וואָס האָט צו זיך געצויגען די האַרצער פון אַלע, וועלכע האָבען נור געקאָנט פאַרשטעהן דעם גרויסען ווערט פון זיין אַרבייט.

ווי אַ געטרייער תלמיד פון הלל, האָט רבן יוחנן געזוכט אַלע מיטעל צו בעפעסטיגען דעם שלום צווישען די יודען, אונ האָט אַכטונג געגעבען זיי זאָלען גוט לעבען מיט אַנדערע פעלקער. ער פלעגט אַליין אַרויסווייזען זעהר פיעל פריינדשאַפט צו די נאַטצענדיגער אונ האָט געפאָדערט פון זיינע ברידער זיי זאָלען אויך שאַצען די גוטע אונ נוטצליכע מענשען, וואָס געפינען זיך אין יעדער אומה. בעזונדערס האָט ער זיך געפלייסט צו לערנען די יודען סבלנות, אונ אַז פיעל פון זיי פלעגען זיך בעקלאָגען אויף דעם יודישען כס' וואָס מען מוז צאָהלען דער ראָמישער מלוכה. האָט ער זיי אָנגעוויזען

אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין פֶערטֵיידִיגְט, אַז אִין דִי פְרִיהֶרִיגֶע גְלִיקְלִיכֶע יָאהרֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעוָואלְט גֶעבֶּען אַסַךְ וֶועניגֶער אוֹיפְ'ן בֵּית הַמִקְדָשׁ, מוּזֶען זֵיי אִיצְט אָנְגֶעהֶעמֶען פַאר לֵייבּ גָאטְ'ס שְׁטְרָאף. אוּנ בֶּעטְרַאכְטֶען דֶעם שׂוֹנֵא נוּר וִוי אַ שָׁלִיחַ פוּן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וָואס שִׁיקְט דוּרְךְ אִיהם זַיין עוֹנֶשׁ דֶעם שוּלְדִיגֶען קִינְד. אַוַדַאי אִיז רַבָּן יוֹחָנָן גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶע שׁוּטְץ פַאר זַיין פָאלְק; וֶועסְפַּאסִיַאן אוּנ טִיטוּס הָאבֶּען אוֹיף אִיהם גְרוֹיס כָּבוֹד גֶעלֶעגְט, אוּנ דֶערְפַאר, אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט דִי מְרִידָה אִין מִצְרַיִם אוּנ קִירֶענֶע, הָאט עֶס דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען נִיט גֶעשַׁאדְט.

רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי הָאט מִיט דֶער הִילְף פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים, פוּן וֶועלְכֶע עֶס זֶענֶען בֶּעקַאנְט נוּר יְהוֹשֻׁעַ אוּנ אֱלִיעֶזֶר, דִי אֵיינֶענֶע וָואס הָאבֶּען אִיהם אַרוֹיסְגֶעטְרָאגֶען פוּן יְרוּשָׁלַיִם, אוּנ אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲרָךְ, אוֹיס־גֶעאַרְבֵּייט דָאס לֶערְנֶען פוּן מִשְׁנָה, דָאס הֵייסְט: פוּנ'ם צְוֵוייטֶען גֶעזֶעץ, וָואס אִיז אוֹיסְעֶנְוֶועניג אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען פוּן אֵיין דוֹר צוּם אַנְדֶערְן, אוּנ אִין זַיין צַייט הָאט זִיךְ דֶער לִמוּד אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְהֵיילֶען אוֹיף הֲלָכָה, דָאס הֵייסְט: דִינִים וָואס מֶען מוּז אָבְּהִיטֶען אִינ'ם פְּרַאקְטִישֶׁען לֶעבֶּען, אוּנ הַגָּדָה וָואס בֶּעשְׁטֶעהט גְלַאט פוּן פֶערְשִׁידֶענֶע מֵיינוּנְגֶען אוּנ פֵּירוּשִׁים אוֹיף פִיעל עֶרְטֶער פוּן דֶער תּוֹרָה.

אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען רַבָּן יוֹחָנָן'ס לֶעצְטֶע שָׁעָה, הָאט עֶר נוּר גֶעבֶּעטֶען זַיינֶע תַּלְמִידִים זֵיי זָאלֶען נִיט אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ'ם וֶועג, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעוִויזֶען, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט אַז עֶר אִיז זֶעהר צוּבְּרָאכֶען, אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעפְרֶעגְט דִי סִבָּה דֶערְפוּן, הָאט עֶר זֵיי גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז עֶר שְׁרֶעקְט זִיךְ נִיט פַאר'ן מַלְאַךְ הַמָּוֶת, נוּר עֶס אִיז אִיהם זֶעהר שְׁוֶוער זִיךְ צוּ שְׁטֶעלֶען פַאר'ן בֵּית דִין שֶׁל מַעְלָה, וואו עֶס הֶערְשֶׁען נוּר אֱמֶת אוּנ יוֹשֶׁר אוּנ הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען זַיין בְּרָכָה פַאר'ן טוֹיט, אַז יִרְאַת שָׁמַיִם זָאל אוֹיף זֵיי הָאבֶּען הָאטְשֶׁי נִיט קֵיין קְלֶענֶערֶע פְּעוּלָה וִוי דִי מוֹרָא פַאר מֶענְשֶׁען. נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען דִי תַּלְמִידִים זִיךְ גֶענוּמֶען נָאךְ מִיט מֶעהר הֵיישֶׁק צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי יְשִׁיבָה אִין יַמְנִיא; נוּר אֵיין אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲרָךְ הָאט זִיךְ אָבְּגֶעטְהֵיילְט פוּן זֵיי אוּנ אִיז אַרִיבֶּער קֵיין עֶמְמוּס. דֶערְפַאר אִיז זֵייעֶר צָאהל אָבֶּער פֶערְגְרֶעסֶערְט גֶעוָוארֶן מִיט צְוֵויי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען, רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוּנ רַבִּי עֲקִיבָא, אוּנ דֶעמֶעלְט הָאט מֶען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען תַּנָּאִים, אָדֶער לֶעהרֶער פוּנ'ם פָאלְק.

דֶער אֶמְתֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי יוּדֶען, נָאךְ רַבָּן יוֹחָנָן, הָאט גֶעקַאנְט

זיין נור רבן גמליאל, דער זוהן פון שמעון הנשיא און איין איינעם ענינקעל פון הלל. רבן גמליאל דער צווייטער איז געוועהן א גרויסער למדן, און האטשי ער איז פון דער נאטור געוועהן זעהר קראנקליך. פלעגט ער זיך אבגעבען מיט פערשידענע חכמות. און האט שוין אין יענע יאהרען געהאט פערגרעסערונגס-גלאזער און א קארטע פון דער לבנה, וואס נאך איהר פלעגט ער מאכען די רעכנונגען וועגען קדוש החדש. און ניט שטעלען גלאט אויף עדות. איהם האט אויך די רוימישע מלוכה בעשטימט פאר א נשיא, און ער האט בענוצט זיין כח אויף איינצופיהרען אחדות צווישען זיינע ברידער, און בעזונדערס צווישען די לומדים. וואס האבען זיך, נאך רבן יוחנן'ס טויט. צוטהיילט אויף עטליכע פערשידענע כתות, יעדע מיט בעזונדערע דעות, און מיט שפיגעל נייע פשטים און חומרות. וועגען דינים, וואס האבען א שייכות צו הלכה, האט ער איין מאל פאר אלע מאל געמאכט, אז די פראקטישע געזעטצע מוזען ארויסגעגעבען ווערען נור פונ'ם סנהדרין אין יבנה; אז עס איז אבער געקומען צו אגדה. וואו יעדע כתה האט געזוכט ארויס צו ווייזען איהר בקיאות. און דרינגען אז נור איהר מיינונג איז ריכטיג, איז שוין געוועהן שווער זיך צו האלטען אין איין דעה, ווייל איטליכער האט געצויגען צו זיינעם, און מיט דער הילף פון שארפזיניגע הסברות און פסוקים-קנייטשען האט ער געקאנט שרייען, אז נור ער האט רעכט און יענעמס דרך איז פאלש. דעמעלט האט זיך אויך צוברענט דאס פייער צווישען די בית שמאי, וואס זענען געוועהן גרויסע עקשנים, און האבען ליעב געהאט צו בעלאסטיגען דאס לעבען פונ'ם פאלק מיט חומרות, און די בית הלל, וואס האבען דוקא געוואלט מקיל זיין, און צו ליעב דעם האבען זיי ניט געקאנט אבטרעטען פון זייער דעה, האטשי זיי האבען זיך פיינד געהאט צו שפארען. רבן גמליאל האט זיך דא אויך פיעל מיה געגעבען צו מאכען א שלום צווישען ביידע צדדים, און אז ער האט געזעהן אז ער קאן גאר ניט פועל'ן האט געמוזט ארוים א בת-קול, וואס מען מאג מיט רעכט דענקען, אז דאס איז טאקי געוועהן דאס קול פונ'ם גאנצען פאלק, און וואס האט אויסגעשריגען, אז איינענטליך זענען ביידע דעות ווערטער פונ'ם לעבעדיגען גאט. נור דארט וואו מען רעדט פון הלכה מוז זי בלייבען ווי די בית הלל זאגען. דאס איז אפילו שטארק ניט געפאלען רבי יהושע'ן, וואס האט ניט געוואלט ליידען, אז ביי א מחלוקת אין לערנען זאל זיך גאר

פליצום אריינמישען א זייטיג אונבעקאנט קול; ער האט געדרונגען, אז די תורה איז געמאכט געווארען ניט פאר מלאכים, נור פאר מענשען און אז דאריבער טאר מען זיך אין די זאכען ניט פערלאזען אויף נסים; עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, און דער עולם האט אנגענומען די מיינונגען פון די בית הלל. ביי דער קריעג האט ניט ווייניג בזיונות געהאט איינער פון די בית שמאי, זכריה בן אמפיקלוס, וואס האט ניט געוואלט צו ליעב טהון זיינע געגנער אויף קיין האר, און האט בעזונדערס אונטער־געוואַרמט די אלטע שנאה צווישען יודען און גאטצענדיענער, וואס צו ליעב דעם האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן פיעל צרות. נור האטשי די בית הלל האבען אנגעהויבען שפיעלען די הויפטראלע, פון דעסטוועגען האט קיינער פון זיי ניט געצווינגען די בית שמאי זיי זאלען דוקא זיך נוהג זיין ווי זיי: יעדער פאר זיך האט זיך געמאגט פיהרען ווי אזוי ער האט געוואלט אבי ער האט זיך נור ניט געמיהט צושלעפען אנדערע צו זיין איבערצייג... דארויף האט רבן גמליאל בענוצט זיין גאנצען כח, און האט שטרענג פער־פאלגט די דאזיגע, וואס האבען זיך געפרובט געהן געגען זיין רצון. ביי די טויער'ן פון דער ישיבה אין יבנה האט ער געשטעלט שומרים, מען זאל ארייַ־לאזען נור אזעלכע תלמידים וואס זענען געווען בעקאנט מיט זייער ערליכקייט און פרומקייט, און אז דאס האט אויך ווייניג געהאלפען האט ער אנגעהויבען פשוט אריינלעגען אין חרם. אין יענע צייטען, איז דער חרם ניט געוועהן אפילו דאס וואס האט זיך פון איהם אויסגעארבייט אין די שפעטערע דורות: ...ען האט ניט אזוי גערודפט דעם מענשען וואס איהם האט געטראפען דער ...רם, און מען האט זיך ניט אין גאנצען פון איהם אבגעטהיילט. ער האט ...ור געמוזט א גאנצען חדש טראגען שווארצע קליידער, און אויף הרטה האט ...ר שטאנדיג געהאט צייט, ביידען ווען ער פלעגט אין מיטען דרינגען שטארבען, האט מען אויף זיין ארון געלעגט א שטיין. רבן גמליאל האט ...יך אבער ניט געשאמט אריינלעגען אין חרם פיעל גרויסע לייט און האט ...ערפאר בעקומען א נאמען שונאים; ער האט ...ון דעסטוועגען ניט געקוקט ...ארויף, נור איין מאל האט ער אפענטליך געזאגט: „דיר גאט, איז בעקאנט, ...אז ניט פאר מיר, ניט פאר די אבות ...ור פאר דיין כבוד טהו איך אזוי כדי דאס פאלק ישראל זאל בלייבען גאנץ און קיין איינוועניגסטע שנאה זאל עס ניט אויפעסען.

אזא שטרענגע הנהגה פון רבן גמליאל האט געמוזט פיהרען דערצו

וואס אין אללע לאנדער, וואו יודען האבען זיך געפונען, האט מען אנגעהויבען בעטראכטען די סנהדרין פון יבנה, ווי אקראפט, וואס בעשיצט דאס גאנצע יודענטהום, פונקט ווי דאס בית המקדש אמאל, אונ אזוי ווי דער נשיא האט געשטאמט פון דוד המלך'ס משפחה, האט מען זיך געטרייסט דערמיט, דאס עס ווערט טאקי מקוים דער פסוק: „לא יסור שבט מיהודה". דערצו האט נאך פיעל פערהאלפען דאס, וואס די רוימישע מלוכה האט זיך ניט געוואלט שטארק אריינמישען אין אינגעווייניגסטען לעבען פון די יודען אונ זיי האבען געהאט דאס רעכט צו שטעללען אייגענע שופטים פון לומדים, וואס פלעגען דארויף בעקומען א סמיכה פונ'ם ראש ישיבה.

רבן גמליאל האט אויך גערעגעלט דעם גאטטעס דיענסט אין די שוללען, וואו קיינע בעשטימטע חזנים זענען ניט געוועהן אונ יעדער פונ'ם עולם האט געקאנט זיין דער „שליח צבור", אונ האט מסדר געווען פיעל תפלות, וואס זענען עד היום געבליבען. ער האט אבער דא אויך געהאט מתנגדים, בעזאנדערס פון די בית שמאי, וואס האבען ניט געקאנט ליידען דאס געבעט, וואס ער האט איינגעפיהרט פאר די גאטצענדיענער, וואס האבען אנגענומען די יודישע אמונה. איינער פון זיי, רבי אליעזר בן הורקנוס, האט דעמאלט געזאגט: „אז ווער עס דאווענט נאך פעסטגעזעטצטע תפלות, געהט זיין געבעט ניט ארויס פונ'ם הארצען אונ קאן קיין שום פעולה ניט האבען".

ביסלעכווייס האט זיך דאס רעליגיאזע לעבען פון די יודען אויך איינגע-ארדענט, אונ מען האט געזעהן, ווי ווייט מעגליך, אז אללע פריהריגע געזעצע, אויסער די דינים פון קרבנות וואס מע האט פערביטען אויף תשובה, תפלה אונ צדקה, זאללען בלייבען אין זייער קראפט. די כהנים האט מען געגעבען מעשר, די ארימע לייט האט מען אין זין געהאט מיט לקט, שכחה אונ פאה; שמיטה האט מען אפגעהיט, די פעלדער האט מען בעארבייטעט פונקט אזוי ווי עס שטעהט אין דער תורה, אונ מען האט אויסער דעם נאך געזארגט אז די ערד אין ארץ ישראל זאל ניט אריינפאלען אין פרעמדע האנד. מע האט פעסט געשטעלט א סך מנהגים צום זכר פונ'ם חורבן; אויסער די פיער תעניתים, וואס די יודען אין בבל האבען איינגעפיהרט נאך'ן ערשטען חורבן, האבען די פרומע אנגעהויבען פאסטען מאנטאג אונ דאנערשטאג אונ יעדער יוד האט זיך שטארק געהאלטען אן די ווערטער פון די תנאים, וואס האבען געזאגט: „ווער עס טרויערט אויף ירושלים, וועט זוכה זיין צו זעהן ווי זי וועט צוריק בעקומען איהר גלאנץ".

באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען די אלטע קראנקהייט וואס האט ניט

איין מאל פערניפטעט דאס יודישע לעבען. פון די פרומע און מעהר בעמיטעלטע יודען, וואס האבען געהאט צייט זיך אבצוגעבען מיט דער קליינסטער מצוה און האבען אבגעהיט דעם מינדעסטען דין, האט זיך אויסגעארבייט א בעזונדער קלאססע „מיוחסים״, וואס האבען אנגעהויבען נאר זיך צו רעכענען פאר'ן עיקר און שרייען אז נאר צו ליעב זיי האלט זיך דאס יודישקייט. פונ'ם פראסטען פאלק האבען זיי זיך אין גאנצען אבגעזונדערט און האבען זיי אנגעהויבען רופען מיט'ן נאהמען: „עם־הארץ״, וואס האט פון דעמאלט אן בעקומען א שאנדליכע בעדייטונג. עס קאן זיין אז ניט קיין קליינע נגיעה האט אין דעם געהאט דאס, וואס די יודען זענען געוועהן א זיינע נאהענטע שכנים מיט די רא־מער, וואו זיי האבען אויך געזעהן צוויי גאנץ אבגעשלאסענע קלאסען ווי די פאטריציער (מיוחסים) און די פלעבעער (פראסטע מענשען), נאר די יודען זענען א סך ווייטער געגאנגען פון די רעמער: זיי האבען געהאט דינים פון „כשר״ און „טרפה״ און האבען זיך בענוצט דערמיט צו מאכען א פעסטע וואנד, וואס זאל זיי לחלוטין אבטהיילען פונ'ם פאלק. אפילו זיך מישען מיט זייערע כלים, זיך אנרירען אן זייערע קליידער, איז ביי די „מיוחסים״ געווארען די גראסטע עבירה, פון משדך זיין זיך מיט זיי האט מען גאר ניט געקאנט רעדען. אודאי האבען זיך די „מיוחסים״ דער מיט ניט געקאנט קונה אהבה זיין ביי'ם פאלק; די שנאה צו זיי איז געווארען אזוי גרויס אז ניט אומזיסט האט רבי אליעזר געזאגט: „ווען דער פראסטער מענש זאל ניט דארפען אנקומען צו דעם עדלערן אין געשאפט־זאכען. וואלט ער איהם אהן רחמנות געקוילעט״. רבי עקיבא, וואס איז ארויס געקומען פון געמיינעם שטאנד, האט טאקי מודה געוועהן, אז ניט איין מאל פלעגט זיך איהם אין די יונגע יאהרען גלוסטען צו הרג'נן איינעם פון די „מיוחסים״. אודאי איז די לאגע פונ'ם פראסטען פאלק געוועהן זעהר טרויעריג און עס איז געקומען דערצו, אז מע האט זיי אויפגעהערט צו צולאזען פאר עדות, גלייך ווי דער גע־מיינער מאנן קאן גאר קיין נאמנות ניט האבען. מען דארף זיך דעריבער ניט וואונדערן וואס פיעל פון זיי זענען צוגעשטאנען צו דער נייער קריסטליכער רעליגיאן, וואס האט דעמאלט אנגעהויבען צו וואקסען און האט געמוזט האבען א שטארקע ווירקונג אויף די דאזיגע, ווי'ס פון איין זייט האט מען זיי אוועק־געשטויסען און פון דער אנדערער זייט האט מען זיי בעגעגענט מיט פריינד־שאפט און ליעבע.

2 די יודען אין דער צייט פון דאמיטיאן, נערווא און טראיאן.

(93—117 נאך קריסטוס געבורט).

די סנהדרין פון יבנה, און איבערהויפט דער שטרענגער און ענערגישער נשיא רבן גמליאל, האבען געהאט גענוג ארבייט מיט די פערשידענע סעקטען און בעזאנדערס מיט די ערשטע יודען-קריסטען, וואס זענען גראסטענטהיילס ארויסגעקומען פונ'ם פראסטען פאלק און האבען ניט געקאנט זיין קיין גוטע פריינד די עדלערע יודען פאר זייער אפענער שנאה צו זיי. די יודען-קריסטען האבען זיך דוקא אין אללע הנהגות ניט אבגעזאנדערט פון די יודען און פלעגען אפילו קומען דאווענען אין די שולען, נאר ווי ווייט זיי האבען געקאנט פלעגען זיי זיך נוקם זיין אן די „מיוחסים" און פלעגען זיי ניט איין מאל מסר'ן פאר דער מלוכה. עס איז אזוי ווייט געקומען אז איינער פון די בעסטע און גוטהערציגע תנאים, רבי שמואל דער אינגערער, האט זיך ענטשלאסען צו מאכען א נייע תפלה „ולמלשינים אל תהי תקוה", אז די מוסרים זאלען ניט האבען קיין האפנונג אויף תחית המתים. מיט דער תפלה האבען יודען ניט געמיינט דוקא צו פערשאלטען זייערע געוועזענע ברידער, נאר דאס פלעגט זיי העלפען געוואהר צו ווערען ווער עס האט אבגעטרעטען פון יודישקייט, ווייל קיינער פון די יודען-קריסטען האט מן הסתם ניט געוואלט זאגען אזא תפלה, און אז מען האט אין שול בעמערקט ווער עס שווייגט צו ביי דער תפלה, האט מען זיך שוין געשטויסען אז ער איז אבגעשטאנען פון די יודען. אויסער דעם האט מען דעמאלט געהאט ניט ווייניג צו טהון מיט פיעל לומדים, גרויסע קאפ, וואס דער גריכישער למוד פון די „גנאסטיקער", (פון די חכמים וואס האבען זיך צו פיעל פערטיעפט אין חקירות וועגען אמונה-זאכען) האט זיי פערדרעהט די מחות, ווייל דער מענשליכער שכל איז ניט אים שטאנד ארייני צוקריכען אין צו ווייטע דרכים און קאן לייכט ארויסגעפיהרט ווערען פון דעם דרך הישר, וואס איז געמאכט געווארען פאר איין געוועהנליכען בשר ודם. אזוי זענען אין דעם למוד פון די גנאסטיקער געהאפט געווארען איינער פון די גרעסטע תנאים, אלישע בן אבויה, און אויך צוויי תלמידי חכמים, בן זומא און בן עזאי. אודאי האט רבן גמליאל ניט געטארט שלאפען און האט געמוזט גוט אכטונג געבען, אז די אללע זאכען וואס ער האט געפונען פאר שעדליך, זאללען זיך ניט פערברייטען אין פאלק. זיין מיטעל, וואס ער האט אבער בענוצט דערצו

האבען איהם שטארק פערענדערט און זיין כאראקטער אזוי הארט געמאכט אז ער האט זיך שוין געוואהנט צו רעדען הארט מיט אללע גאר אהן א שום אונטערשייד און פלעגט שוין מעהר קיין כבוד ניט לעגען אפילו אויף אזעלכע מענשען, וואס ער האט אליין געשאצט און געקענט זייער ווערטה. דאס האט געפיהרט דערצו, וואס אפילו ר׳ יהושע, איינער פון די תנאים וואס האבען פיינד געהאט זיך צו שפארען און איז געוועהן בעקאנט מיט זיין גוט און עדעל הארץ, איז געוואהרען זיינער א געגנער. ר׳ יהושע פלעגט זיך אין פיעל ענינים ניט אויסגלייכען מיט׳ן נשיא, נאר אזוי ווי ער איז געוועהן איין ארעמאנן און א חוין דעם האט ער פשוט ניט ליעב געהאט זיך צו שטופען אויבען אן מיט זיין דעה, האט איהם ניט געאהרט ווען זיין מיינונג פלעגט בלייבען ניט אנגענומען. איין מאל האט זיך אבער געמאכט אז רבן גמליאל האט בעשטימט ראש חדש תשרי, וואס דערפון זענען אבהענגיג געוועהן אללע ימים טובים, לויט די ידיעות, וואס צווייי ניט גאנץ בעגלויבטע עדות האבען געבראכט. רבי יהושע האט געפונען פאר אונרעכט צו שווייגען און האט אפענטליך געוויזען דעם נשיא אז ער האט א טעות. דאס האט שטארק פערדראסען רבן גמליאל׳ן, ער האט פון קיין זאך ניט געוואלט וויסען און האט נאך אויף צו להכעיס רבי יהושע׳ן איהם געגעבען א בעפעהל ער זאל צו איס קומען פונקט אין דעם טאג, ווען נאך ר׳ יהושע׳ס רעכענונג האט בעדארפט פאלען יום כפור, אנגעטהון אין וואכענדיגע קליידער, מיט׳ן שטעקען און ביי׳זע־טאש. אזא פארדערונג האט אנגעמאכט א גרויסען רעש צווישען רבי יהושע׳ס חברים; א טהייל האבען איהם צוגערעדט ער זאל ארויס שפרינגען געגען דעם נשיא, און א טהייל האבען איהם געראטהען בעסער איינבויגען דעם קאפ און ניט ברענגען צו לייטיש געלעכטער, און ער האט טאקי געפאלגט די לעצטע. אז רבן גמליאל האט איהם דערזעהן, איז ער איהם אקעגענגעגאנגען מיט פריינדשאפט און האט איהם געזאגט: „זיי בעגריסט, מיין רבי און מיין תלמיד! דו ביסט מיין רבי אין חכמה און מיין תלמיד אין דרך ארץ! אז וואהל איז דעם דור וואס די גרויסע פאלגען די קליינערע!“ מיט אזוינע זיסע ווערטער האט דער נשיא איבער געבעטען רבי יהושע׳ן, נאר דער שלום האט ניט אויסגעהאלטען לאנג.

דעם נשיא, וואס האט זיך שוין געוואהנט צו פיהרען דעם עולם מיט גרויסקייט, איז שווער געוועהן זיך איבער צו מאכען און נאך אויף דער עלטער; די צאהל פון זיינע געגנער האט זיך יעדען טאג פארגרעסערט, דאס האט איהם נאך מעה״ר געארגערט, און אזוי ווי ער האט געהאלטען רבי יהושע׳ן פאר

א שטילען שונא, האט ער אים געמאכט פאר דעם שולדיגען אין אלץ, אונ פלעגט אפט אנפאלען אויף איהם, חאטשע ער איז אין גאר ניט שולדיג געוועזן. איינמאהל האט ער רבי יהושע'ן אויף געווארפען אין דער ישיבה פאר אללע אין די אויגען אז ער איז זיך ניט נוהג לויט די בעפעהלע פון די סנהדרין. דעמאלט האט זיך די גאנצע ישיבה אנגענומען רבי יהושע'ס קריוודע אונ מע האט באלד רבן גמליאל'ן געמאכט פאר אוים נשיא.

לאנג בלייבען אהן א נשיא האט מען ניט געקאנט, אונ מע האט באלד געמאכט איין אסיפה פון צוויי אונ זיבציג גרויסע לייט צו קלויבען איין אנדערן. דער עולם האט פון דעסטוועגען ניט געוואלט קרענקען רבן גמליאל אונ דאריבער האט דער גורל ניט געקאנט פאלען אויף רבי יהושע'ן, וואס צו ליעב איהם איז ער געווארען אוים נשיא. דעסטגלייכען האט מען ניט געקאנט רעדען פון רבי אליעזר'ן, וואס איז דעמאלט געוועהן אין חרם, אונ רבי עקיבא'ן, וואס איז נאך געוועהן יונג אונ האט זיך מעהר געקאנט איבערנעהמען מיט יחוס עצמו ווי מיט זיינע ארמע עלטערן פונ'ם נידריגען שטאנד. דער פאר איז געוואהרען נשיא רבי אלעזר בן עזריה, וואס איז געוועהן אי א מיוחס, אי רייך, אי א גרויסער חשוב ביי דער מלוכה. אין דעם טאג וואס מע האט אויסגעקליבען א נייעם נשיא, האט מען אויך איבערגעקוקט די געזעטצע אונ מע האט געזעהן זיי אויסצוגלייכען מיט די פארדערונגען פונ'ם לעבען, אונ כדי צו וויסען ווי אזוי דאס פאלק האט פיעל זאכען אנגענומען, האט מען געפרעגט עדות אונ דעריבער האט מען די אסיפה גערופען עדיות. דעמאלט האט זיך די אסיפה בעשעפטיגט אויך מיט צוויי שאלות. די ערשטע שאלה איז בעשטאנען אין דעם וואס א געטצענדיענער פון די בני־עמון האט געבעטען מע זאל איהם ערלויבען אננעהמען די יודישע אמונה. רבן גמליאל האט איהם פריהער אבגעזאגט, ווייל ער האט זיך געהאלטען פינקטליך אן דעם פסוק: „לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳" אונ האט געדרונגען אז ביז דעם צעהנטען דור טאר מען ניט אריין לאזען אין יודישען גבול איינעם וואס שטאמט ארוים פון די פערשאלטענע פעלקער. רבי יהושע האט אבער אנדערש געלערנט דעם פשט אונ געוויזען אז פון די געוועזענע עמונים אונ מואבים איז שוין קיין זכר ניטא אונ אז די ווארטער פון דער תורה קאן מען שוין אצונד ניט איינווענדען. די צווייטע שאלה איז געוועהן וועגען היילינקייט פון „קהלת" אונ „שיר השירים", וואס די בית שמאי האבען ניט געוואלט מען זאל זיי רעכענען צווישען די ספרי הקדש, אונ אזוי ווי מע האט

גֶעגְלויבְּט אַז שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ הָאט זֵיי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען, הָאט מֶען אָנְגֶענוּמֶען דִי דֵעָה פוּן דִי בֵּית הִלֵּל.

רַבָּן גַּמְלִיאֵל אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן בַּא דֶער אֲסִיפָה אוּנ הָאט זִיךְ נִיט אָבְּגֶעזָאגְט צוּזַאמֶען מִיט אַלֶּע צוּ אַרְבֵּייטֶען; עֶר הָאט אָנְגֶענוּמֶען אַלֶּע קְרַאנְקוּנְגֶען, וָואס עֶר הָאט דֶעם טָאג גֶעהַאט, פַאר לִיעב, ווייל עֶר הָאט בַּיי זִיךְ גֶעוואוּסְט אַז עֶר הָאט טַאקִי אִיבֶּערְגֶעצְוֹויגֶען דֶעם בּוֹיגֶען. עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיבֶּערְבֶּעטֶען אַלֶּע וָואס עֶר הָאט פְּרִיהֶר בֶּעלֵיידִיגְט, אוּנ צוּם עֶרְשְׁטֶען אִיז עֶר גֶעקוּמֶען צוּ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ'ן, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַבַּעַל מְלָאכָה, אַנָאדֶעלְמַאכֶער. רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָאט אִיהם גֶעטְרָאפֶען בַּיי דֶער אַרְבֵּייט אוּנ הָאט אִיהם מִיט פֶּער־וואוּנְדֶערוּנְג גֶעפְרֶעגְט: אַזוֹי דֶערְפוּן לֶעבְּסְטוּ? דַארוֹיף הָאט אִיהם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ מִיט כַּעַס גֶעאֶנְטְפֶערְט: „זֶעהר שְׁלֶעכְט וָואס דוּ וֶוערְסְט עֶרְשְׁט אִיצְט גֶעוָואהר דֶערְפוּן, וֶועה אִיז דֶעם דוֹר וָואס דוּ בִּיסְט זַיין מַנְהִיג! דוּ קֶענְסְט נִיט דִי דַאֲגוֹת פוּן דִי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, ווִי שְׁוֶוער עֶס קוּמְט זֵיי אָן זֵייעֶר פַּרְנָסָה". אַז רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָאט אִיהם אָבֶּער גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אִיהם מוֹחֵל זַיין, אִיז רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעבֶּעטֶען גֶעוָואהרֶען אוּנ הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַז עֶר וֶועט זִיךְ בֶּעהֶמֶען אַרְבֵּייטֶען אַז דֶער נֵייעֶר נָשִׂיא זָאל אִיהם צוּרִיק אָבְּטְרֶעטֶען זַיין שְׁטֶעלֶּע. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הָאט גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּנ הָאט בַּאלְד גֶעפּוֹעֶלְט בַּיי זַיינֶע חֲבֵרִים מֶע זָאל רַבָּן גַּמְלִיאֵל נָאךְ אַמָאל מַאכֶען פַאר אַ נָשִׂיא. עֶס אִיז אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָנְצוּמוּטְהֶען רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה עֶר זָאל זִיךְ אָבְּזָאגֶען. דֶעמָאלְט הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען רַבִּי עֲקִיבָא דִי אַרְבֵּייט אִיבֶּערְצוּרֶעדֶען מִיט רַבִּי אֶלְעָזָר'ן, אוּנ קוֹים הָאט דֶער נֵייעֶר נָשִׂיא דֶערְהֶערְט אַז עֶס אִיז גֶעוָואהרֶען שָׁלוֹם צְווִישֶׁען רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוּנ זַיינֶע גֶעגְנֶער, אִיז עֶר בַּאלְד מְרוּצֶה גֶעוָואהרֶען זִיךְ אָבְּצוּזָאגֶען אוּנ עֶר הָאט אַלֵיין פָארְגֶעלֶעגְט אַז אוֹיף מָארְגֶען אִין דֶער פְרִיה זָאל עֶר מִיט'ן גַאנְצֶען עוֹלָם גֶעהן צוּ רַבָּן גַּמְלִיאֵל אַהֵיים אִיהם בֶּעגְרִיסֶען. דָאס פָאלְק אִיז אִיהם פַאר דֶער עֶדֶעלְקַייט זֶעהר דַאנְקְבַּאר גֶעבְּלִיבֶּען אוּנ עֶס אִיז בֶּעשְׁלָאסֶען גֶעוָוארֶען, אַז בֵּיידֶע נְשִׂיאִים זָאלֶען צוּטְהֵיילֶען צְווִישֶׁען זִיךְ דֶעם כָּבוֹד אוּנ אַז רַבָּן גַּמְלִיאֵל זָאל זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר'ן עֶרְשְׁטֶען נָשִׂיא אוּנ זִיצֶען צְווֵיי וָואכֶען אִין דִי אֲסִיפוֹת פוּן דִי סַנְהֶדְרִין אוּנ רַבִּי אֶלְעָזָר זָאל זַיין דֶער צְווֵייטֶער פוּן אִיהם אוּנ זִיצֶען נָאר אֵיין וָואךְ. פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם אוּנ אַזוֹי ווִי דֶער קֵיסֶר דָאמִיטִיאַן הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַבִּיסֶעל צוּ פְּרֶעסֶען דִי יוּדֶען, הָאבֶּען זֵיי טַאקִי גֶעמוּזְט זָארְגֶען אַז עֶס זָאל זַיין צְווִישֶׁען זֵיי אַחְדוּת.

אֵיין גֶעגְנֶער הָאט גֶעהַאט רַבָּן גַּמְלִיאֵל, וָואס עֶר הָאט זִיךְ מִיט אִיהם נִיט

געקאנט אויסגלייכען דאס גאנצע לעבען. דאס איז געוועהן זיין איינער שוואגער, רבי אליעזר בן הורקנוס, וואס האט זיך אין לידדא געמאכט אבעזונדער ישיבה, וועלכע האט אויך עקסיסטירט פיעל יאהרהונדערטע שפעטער. האטש רבי אליעזר איז געוועהן א תלמיד פון רבן יוחנן בן זכאי, וואס פלעגט אויף איהם זאגען „אז ער איז איין אויסגעקאלכטער ברונען, וואו קיין איינציגער טראפפען געהט ניט לאבוד" אונ איז ביי זיין רבי'ן אויפגעצויגען געווארען מעהר אויף דעם למוד פון די בית הלל, פון דעסטוועגען איז ער אויף דער עלטער אין גאנצען איבערגעגאנגען צו די בית שמאי אונ האט עס אזוי ווייט געבראכט, אז דער נשיא האט איהם געמוזט מחרים זיין. אזוי ווי ער איז אבער געוועהן א גרויסער למדן אונ מע האט אויף איהם כבוד געלעגט, האט קיינער איהם ניט געוואלט מודיע זיין פונ'ם חרם, האט רבי עקיבא נאך אמאל ארויסגעוויזען זיין וויכהארציגקייט; ער האט ניט געוואלט איין אנדערער זאל קראנקען דעם געשאצטען געלעהרטען אונ האט אויף זיך גענומען דאס טרויעריג שליחות, איהם צו ברענגען אזא שלעכטע בשורה. אנגעטהון אין שווארצען, איז רבי עקיבא געקומען צו רבי אליעזר'ן אונ האט איהם געגעבען אנצוהערען, אז ווי עס שיינט האבען זיך זיינע חברים פון איהם אבגעטהיילט. רבי אליעזר האט פערשטאנען דעם ווינק אונ האט זיך דערווייטערט פון אללע. דעמאלט האבען זיך צו איהם צוגעמאכט די יודען-קריסטען אונ ער האט זיי ניט פרעמד געהאלטען פון זיך. ווי אנדערע — וואס דער נאך האט ער דערפון גרויסע צרות געהאט; ווייל אז עס האבען זיך אנגעהויבען די רדיפות געגען די קריסטען פון דער ראמישער מלוכה, האט מען איהם אויך געוואלט אריינשלעפען אין מיטען, נאר דער מושל פון צעזארעא, פאמפעאוס לאנגינוס, האט איהם אליין געהאלפען זיך ארויסדרעהען אונ האט געזאגט, ער גלויבט ניט אז איינער פון די סנהדרין זאל דאס טהון. אזוי האט זיך רבי אליעזר אבגעלעבט זיינע יאהרען איינער אליין, נאר מיט זיינע געדאנקען, וואס זיי איז ער געבליבען געטריי ביז דעם טויט. ניט איינמאל פלעגט איהם דאס הארץ וועה טהון אויף די, וואס האבען איהם פון זיך פערטריבען איבער דעם, וואס ער האט ניט געוואלט בלינד אננעמען פרעמדע דעות, אונ דאס זעהט מען ארויס פון זיינע ווערטער, וואס ער פלעגט אפט זאגען: „ווארם דיך ביי'ם פייער פון די חכמים, נאר היט דיך פאר זייערע קוילען, זאלסט ניט פארברענט ווערען, ווייל זייער בייסען איז א ביס פון א פוקס, זייער שטעכען איז א שטאך פון א סקארפיאן, זייערע צונגען זענען ווי ביי שלאנגע אונ זייערע ווערטער זענען גליהענדיגע קוילען".

פונקט דער היפך פון רבי אליעזר'ן איז געוועהן רבי יהושע בן חנניה, וואס איז געוועהן איינער פון די לוים אונ האט נאך געדענקט דעם שאנעם גאטטעסדינסט אין בית המקדש. דאס אונגליק פונ'ם גאנצען פאלק, וואס ער האט אליין איבערגעלעבט, האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף זיין חאראקטער אונ ער האט זיך געלאזט ביינגען וואהין עס איז נאר נאטהיג געוועהן אבי דער־מיט צו בעפעסטיגען דעם שלום צווישען די צווארפענע ברידער. צוזאמען מיט רבן יוחנן בן זכאי איז ער אוועק פון ירושלים אונ האט געגרינדעט א ישיבה אין דער שטאדט פקיעין; נאר מפרנס זיין די פאמיליע פלעגט ער פון א מלאכה. אונ אזא לעבען האט איהם צוגעבונדען פון איין זייט, דורך דעם לערנען, צו דער עדעלער קלאססע, אונ פון דער אנדערער זייט, דורך דער ארבייט, צום פראסטען פאלק. ביידע צדדים זענען אבער פון איהם צו פרידען געוועהן. ניט איין מאל פלעגט ער זיי אויסגלייכען אונ אבהיטען פון מחלוקת, דערצו איז ער נאך געוועהן א גרויסער מקיל, זיין גאנצע חכמה האט ער נאר בענוצט אויף צו זוכען היתרים, אונ א חוץ דעם איז ער געוועהן זעהר בעליעבט ביי די רומער. פון די נייע חומרות, וואס די בית שמאי האבען אללע מאל געפונען פלעגט ער אויפווייזען, אז זייערע אויפטהון אין דער תורה מאכט קאליע דעם עיקר פון דער תורה, אז דאס איז גלייך ווי מען גיסט אריין וואסער אין א גלאז מיט אהל, דאס וואסער בלייבט אונ דער אהל מוז אויסגעגאסען ווערען. ער פלעגט אויך ניט האלטען פון די גאר הייסע פרומע, וואס האבען זיך אבגעזאגט פון ווין אונ פלייש, ווייל זייט די קרבנות זענען בטל געווארען איז ניטא קיין מזבח, וואס זאל הייליג מאכען פלייש אונ ווין; ער פלעגט דארויף זאגען אז ווי באלד מען זאל אננעהמען אזא טעם, טאר מען קיין וואסער אויך ניט טרינקען, ווייל וואסער האט מען אויך בענוצט ביים גאטטעסדיענסט. רבי יהושע האט אויך געהאט א שטארקע ידיעה אין אסטראנאמיע, אין דער חכמה וואס לערנט דעם גאנג פון די שטערן. אונ האט אפילו איין מאל ענטדעקט א שטערן, וואס פלעגט זיך בעוויי־זען אללע זיבציג יאהר; אונ ביי די אללע מעלות איז ער געוועהן א גרויסער עני אונ מיט זיין גוט הארץ האט ער זיך מיט רעכט געמאנט רעכנען פאר א געטרייען תלמיד פון זיין הייליגען רבי'ן רבן יוחנן בן זכאי.

איינער פון די בעריהמטעסטע תנאים פון יענער צייט איז געוועהן ר' עקיבא בן יוסף, וואס איז ערשט גרוים געווארען ביי די אלטערע יאהרען, אונ וואס וועגען איהם פלעגט מען ערצעהלען גאנצע מעשיות. א טהייל האבען געזאגט, אז ער איז ארויסגעקומען פון נאטצענדיגער אונ איז אליין געקומען צום שכל

אָנְצוּנֶעהמֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה. אַנְדֶערֶע ווִידֶער הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען, אַז עֶר אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעוֶועהן אַדִיעֶנֶער אִין יְרוּשָׁלַיִם בַּיי אַגְרוֹיסֶען עָשִׁיר „כַּלְבָּא שָׂבוּעַ“, אוּנ זַיין טָאכְטֶער הָאט זִיךְ פֶערְלִיעבְּט אִין רַבִּי עֲקִיבָא׳ן, נָאר אַזוֹי ווִי עֶר אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר גְרָאבּ אוּנ נִיט גֶעלֶערְנְט, הָאט זִי אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ אַוֶועק לָאזֶען אִין אַגְרוֹיסֶע יְשִׁיבָה לֶערְנֶען אוּנ הָאט אִיהם צוּ גֶעזָאגְט, אַז זִי וֶועט ווַארְטֶען אוֹיף אִיהם. רַבִּי עֲקִיבָא הָאט זִי גֶעפָאלְגְט, חָאטְשֶׁע עֶר אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט אַלְט גֶעוֶועהן פֶערְצִיג יָאהר, אוּנ כַּלְבָּא שָׂבוּעַ׳ס טָאכְטֶער הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּנ ווִי פִיעל רַייכֶע אוּנ שֶׁאנֶע שִׁדוּכִים מֶען הָאט אִיהר גֶערֶעדְט, הָאט זִי נִיט גֶעוָואלְט הֶארֶען אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען טְרַיי רַבִּי עֲקִיבָא׳ן אֲפִילוּ דֶעמָאלְט, וֶוען זִי הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק אַלְט וֶוערֶען. דֶער פָאטֶער הָאט זִיךְ פוּן אִיהר אָבְּגֶעזָאגְט אוּנ זִי הָאט גֶעמוּזְט לֶעבֶּען אִין דַחְקוּת אוּנ זִיךְ קְווִיקֶען נָאר מִיט אֵיין הָאפְנוּנְג, אַז אִיהר גֶעלִיעבְּטֶער וֶועט צוּרִיק קוּמֶען אַגְרוֹיסֶער מַאנְן. אַזוֹי אִיז טַאקִי מְקוּיָם גֶעוָוארֶען: אִין אַסַךְ יָאהרֶען שְׁפֶּעטֶער אִיז פוּן רַבִּי עֲקִיבָא׳ן גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶער תַּנָא, עֶר הָאט שׁוֹין גֶעשַׁיינְט אוֹיף דֶער וֶועלְט אוּנ הָאט אַרוּם זִיךְ גֶעהַאט טוֹיזֶענְדֶער תַּלְמִידִים. אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען אִין דֶעם אָרְט, וואוּ זַיין כַּלָה הָאט גֶעווֹאהְנְט, אִיז אִיהם אַגְרוֹיסֶער עוֹלָם אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען אַקֶעגֶען מְקַבֵּל פָּנִים זַיין, אוּנ פְּלוּצִים דֶערְזֶעהט מֶען עֶפֶּעס אֵיין אַלְטֶע קְרַאנְקֶע יוּדֶענֶע, ווִי זִי וִויל זִיךְ צוּשְׁטוּפֶּען גְלַייךְ צוּם תַּנָא, זַיינֶע מְקוֹרָבִים הָאבֶּען זִי נָאר וָואס גֶעוָואלְט אַוֶועקְטְרַייבֶּען, נָאר רַבִּי עֲקִיבָא הָאט זִי בַּאלְד דֶערְקָאנְט, עֶר הָאט זִי בֶּעגְרִיסְט מִיט דֶער אַלְטֶער לִיעבְּשַׁאפְט אוּנ הָאט גֶעזָאגְט זַיינֶע תַּלְמִידִים: לָאזְט זִי צוּ צוּ מִיר, ווַייל דָאס וָואס אִיז פוּן מִיר אוּנ פוּן אַייךְ גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען מִיר אַלֶע נָאר אִיהר אַלֵיין צוּ פֶערְדַאנְקֶען! אַזֶעלְכֶע זַאכֶען פְלֶעגְט מֶען זִיךְ אָנְדֶערְצֶעהלֶען פוּן רַבִּי עֲקִיבָא׳ן. ווִי פִיעל אֱמֶת אִין דֶעם אִיז גֶעוֶועהן אִיז שְׁוֶוער צוּ זָאגֶען, נָאר אֵיינְס אִיז גֶעווִיס, אַז רַבִּי עֲקִיבָא הָאט עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ לֶערְנֶען אַז עֶר אִיז שׁוֹין קַיין יוּנְגֶער מַאנְן נִיט גֶעוֶועהן אוּנ דָאךְ אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען, מִיט דֶער הִילְף פוּן זַיינֶע אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע פֶעהִיגְקַייטֶען אוּנ אַייזֶערְנֶעם חֵשֶׁק צוּ וֶוערֶען אַגָדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל. עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַבֶּעזוּנְדֶער אָרְדֶענוּנְג אִין לֶערְנֶען, אַיינְגֶעטְהֵיילְט דִי דִינִים אוֹיף מַסֶכְתוֹת, אוּנ הָאט זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט זוּכֶען פֵּירוּשִׁים אוֹיף דֶער תּוֹרָה, ווַייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם דֶרֶךְ, אַז אִין דִי כִּתְבֵי הַקֹדֶשׁ אִיז קַיין אֵיינְצִיג פִּינְטֶעלֶע נִיט אִיבֶּערִיג אוּנ וֶוען מֶען גֶעפִינְט אִין אַפָּסוּק עֶפֶּעס אִיבֶּערִיגֶע ווֶוערְטֶער טָאר מֶען עֶס נִיט הַאלְטֶען פַאר גְרִינְג אוּנ מֶען מוּז אַזוֹי לַאנְג קְלֶערֶען בִּיז מֶען דֶערְגֶעהט דֶעם טַעַם דֶערְפוּן. רַבִּי עֲקִיבָא אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעזֶעסֶען

אין דער שטאדט בני ברק, דא האט ער געהאט א בעזונדער ישיבה, נאר ער פלעגט אפט קומען קיין יבנה, וואו ער האט זיך גערעכענט פאר איינער פון די בעליעבטעסטע סנהדרין אונ אז ער איז אמאל ניט אים שטאנד געוועהן צו זיין בײ איין אסיפה פלעגט מען זאגען אז אהן רבי עקיבא'ן האט די תורה נאר קיין פנים ניט.

איין געגנער פון רבי עקיבא'ס דרך, אין ענין פון פירושים זוכען אויף דער תורה, איז געוועהן רבי ישמעאל בן אלישע דער זאהן פונ'ם לעצטען כהן גדול, וואס פלעגט די גאנצע הכנסה פון זיינע וויינגארטענער אויסברענגען אויף צדקה־זאכען אונ בעזאנדערס אויף צו פערזארגען יודישע יתומות, וואס זייערע עלטערן זענען אומגעקומען בײ'ם חורבן. רבי ישמעאל האט געדרונגען, אז מען מוז אללע דינים אויסגלייכען מיט'ן פשוט'ן מיין פונ'ם פסוק, אז מע דארף ניט געהן מיט איבערגעשפיצטע הסברות, אז די תורה איז געשריבען געווארען אין דעם איינענעם לשון וואס מענשען רעדען אונ אז דעריבער זענען אללע פשט'לעך, וואס גלייכען זיך ניט אויס מיט'ן גראדען מענשענפערשטאנד, איבריג.

אט די פינף תנאים רבן גמליאל, רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע, רבי עקיבא אונ רבי ישמעאל, זענען געוועהן די זיילען, וואס אויף זיי האט זיך דערמאלט געהאלטען די יודישקייט אונ זייער ארבייט איז ניט געוועהן אומזיסט: חאטשי די יודען זענען ניט געשטאנען אויף קיין הויכער מדרגה, זיי האבען געמוזט צאהלען אבעזונדער מס נאר דער פאר וואס זיי זענען יודען געוועהן אונ האבען, דאכט זיך, ניט געהאט מיט וואס צו צוציהען צו זיך מענשען פון אנדערע פעלקער, בעזאנדערס אז קריסטען האבען געהאט מעהר מעגליכקייט פון זיי צו פערשפרייטען זייער נייע אמונה דערמיט וואס זיי האבען יעדען נאר אהן שאלות צו גענומען, פון דעסטוועגען האבען די תנאים בעפעסטיגט אין פאלק די בעסטע מדות, וואס זענען אזוי געפאלען די גאטצענדיענער, אז זעהר אפט האבען זיך פיעל פון זיי מגייר געוועהן אונ זענען בעשטאנען איבערצודרעהען זייער גאנץ לעבען אונ זיך פיהרען נאך די יודישע דינים, וואס זענען ניט גרינג געוועהן פאר אווילדפרעמדען מענשען. דאס האט געפיהרט דערצו וואס רבן גמליאל האט מתקן געוועהן א בעזונדער תפלה פאר די גרים, וואס זייער ליעבשאפט צו דער יודישער אמונה איז באמת געוועהן גרויס אונ ריין.

איינער פון די גרים, וואס האבען איבערגעלאזט א גרויסען נאמען צווישען יודען, איז געוועהן א גריכע אקולס פון דער געגענד פאנטוס, וואס האט געהאט א גרויס פערמעגען אונ פיעל שקלאווען. אז עס האט איהם אנגעהויבען

אַוועק ציהען פונ'ם גאַטצענדיענסט, האָט ער זיך לכתחלה צונויפגעפּאָרט מיט זיינע ברידער וואָס זענען געוואָרען קריסטען און טאַקי באַלד האָט ער זיך ענטשלאָסען איבער צוגעהן צום יודענטהום, און דער יודישער אמונה איז ער געבליבען טרײַ ביז צום טויט. אַקולס איז געוואָרען אַ אמת פרומער יוד און האָט זיך בעריהמט געמאַכט מיט זיין גריכישער איבערזעצונג פון דער תורה. דאָס האָט ער געטהון צו ליעב דעם, ווייל דעמאָלט איז געוועהן דער מנהג אַז מען פלעגט אין די שולען לייענען די סדרה ניט נאָר אויף לשון הקודש, נאָר אויך אויף גריכיש, כדי דער פּראָסטער עולם זאָל אַלדינג פערשטעהן, די אַלטע איבערזעצונג, וואָס מען האָט גערעכענט דאָס זי שטאַמט פון די זיבציג זקנים, איז מיט דער צייט פערגרייזיגט געוואָרען און אַחוץ דעם האָבען די קריסטען צו פלייס איבערגעמאַכט פיל פסוקים און האָבען אין זיי אַריינגעלעגט גאָר אַיין אַנדער טעם, ווי עס האָט זיי געטוינט. אַז אַקולס איז פערטיג געוואָרען מיט דער איבערזעצונג, האָט ער זי געוויזען רבי אליעזר'ן און רבי יהושע'ן, און זיי האָבען געפונען, אַז עס קאָן גאָר בעסער ניט זיין. אַז ער איז אָבער בעקאַנט געוואָרען מיט רבי עקיבא'ן און האָט פון איהם געלערנט זיין גאַנג וועגען פירושים, האָט ער אַליין געפונען פאַר געטהיג אויסצובעסערען די איבערזעצונג און האָט זיך ניט געפוילט די שווערע אַרבייט נאָר פון דער נײַ אָנצוהויבען. זיין איבערזעצונג איז דערפאַר אַזוי אָנגענומען געוואָרען אַז מען האָט זי פשוט גערעכענט פאַר הייליג; עס איז אָבער פון איהר נאָר קליינע שטיקער געבליבען און מיט פיעל יאָהרען שפּעטער אַז מע האָט די תורה איבערגעזעצט אויף כאַלדעיש האָט מען די איבערזעצונג אַנאָהמען געגעבען נאָך דעם זכר פון אַקולס „תרגום אונקלוס".

אַקולס איז געוועהן זעהר בעליעבט בײַ די תנאים, און אַז זיין פאָטער איז געשטאָרבען און די איבעריגע יורשים האָבען איהם אָבגעשיקט זיין חלק ירושה פון די טהייערע גאָטצענבילדער, וואָס זענען נאָך זיין טויט געבליבען, האָט ער ניט געוואָלט נהנה זיין אפילו פון דעם געלד און האָט עס אין ים אַריין געוואָרפען. זיין פריינדשאַפט מיט רבן גמליאל איז געוועהן אַזוי גרויס, אַז ווען דער נשיא איז געשטאָרבען האָט איהם זיין לויה אָבגעקאָסט אַסך געלד, און חאָטש רבן גמליאל האָט אָנגעזאָגט מע זאָל איהם מקבר זיין אָהן אַ שום פּאַראַד און בעהאַלטען אין פּראָסטע תכריכים, האָט אַקולס ניט געוואָלט הערען די צוואה און האָט ניט געזאַלעוועט צו פערברענען טהייערע כלים און קליידער אויף דעם קבר פון זיין פריינד, ווי דער מנהג איז דעמאָלט געוועהן.

עס איז מערקווירדיג, וואָס דווקא אין רום, וואו מע האָט יודען בעזאָנדערס

פֶערְפָאלְגְט, אִיז דִי צָאהל פוּן דִי גֵרִים גֶעוָואהרֶען אַלֶּע מָאל גְרֶאסֶער אוּנ דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה פְּלֶעגֶען אָנְגֶעהֶעבֶּען גֶעבִּילְדֶעטֶע רָאמֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אִין דֶער גֶעזֶעלְשַׁאפְט פוּן אַגְרוֹיסֶען חָכָם עֶפַּאפְרָאדִיטָאס. וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט אִין גַאנְצֶען לַאנְד פַאר אַלִיעבְּהָאבֶּער פוּן חָכְמָה אוּנ וָואס אַרוּם אִים פְּלֶעגֶען זִיךְ קְלוֹיבֶּען מֶענְשֶׁען, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעצוֹיגֶען צוּ עֶפֶּעס עֶדְלֶערְס אוּנ הֶעכֶערְס ווִי עֲבוֹדָה זָרָה. יָאזֶעפוּס פְלַאווִיוּס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַאַיינְגֶעהֶער צוּ עֶפַּאפְרָאדִיטָאס'ן אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהן וָואס פַאר אַכָּבוֹד גֶעבִּילְדֶעטֶע רָאמֶער לֶעגֶען אוֹיף דִי יוּדֶען הָאט עֶר אַלֵיין אוֹיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען מֶעהר שֶׁאטְצֶען זַיינֶע בְּרִידֶער וָואס עֶר הָאט גֶעגֶען זֵיי פְרִיהֶר אַזוֹי פִיעל גֶעזִינְדִיגְט, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר זֵיי אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט מֶעהר בֶּעקַאנְט מַאכֶען דִי רָאמֶער מִיט זֵייעֶר פֶערְגַאנְגֶענְהַייט. אַזוֹי הָאט יָאזֶעפוּס אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף גְרִיכִישׁ אַגְרוֹיס סֵפֶר אִין צְוַואנְצִיג טְהֵייל „וֶועגֶען דֶעם אַלְטְקַייט פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען פָאלְק" אוּנ דָארְט דֶערְצֶעהלְט עֶר דִי גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע גֶעשִׁיכְטֶע פוּן אָנְהֵייבּ בִּיז צוּ דֶער מִלְחָמָה מִיט דִי רָאמֶער. זַיין סֵפֶר אִיז זֶעהר שְׁטַארְק גֶעפֶאלֶען אוּנ הָאט גְרוֹיס גֶעמַאכְט דֶעם נָאהמֶען פוּן דִי יוּדֶען אִין דִי אוֹיגֶען פוּן אַנְדֶערֶע אוּמוֹת. דָאס הָאט אָבֶּער אוֹיךְ שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג גְרִיכִישֶׁע שְׁרַייבֶּערְס וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאפְּט צוּ דִי אַלְטֶע לִיגֶענְס אוּנ הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אוֹיף דִי יוּדֶען בִּלְבּוּלִים, וָואס זֶענֶען נִיט גֶעשְׁטוֹיגֶען אוּנ נִיט גֶעפְלוֹיגֶען. בַּיי יָאזֶעפוּס'ן אִין הַארְץ הָאט שׁוֹין אָבֶּער דֶעמָאלְט גֶעבְּרֶענְט אַרֶעכְט פַייעֶר פוּן לִיעבֶּע צוּ זַיין פָאלְק אוּנ הָאט וַוייטֶער אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַגְרוֹיס סֵפֶר אִין צְווֵיי טְהֵייל „גֶעגֶען דִי גְרִיכֶען" אָדֶער „גֶעגֶען אָפִּיאָן", וואוּ עֶר ווַייזְט אוֹיס דִי נִידְרִיגְקַייט פוּן דִי שַׂקְרָנִים אוּנ דִי מַעֲלוֹת פוּן דֶעם גֶעטְרִיבֶּענֶעם אוּנ גֶעשְׁלָאגֶענֶעם פָאלְק. זַיינֶע וֶוערְטֶער הָאבֶּען גֶעהַאט אַגְרוֹיסֶע ווִירְקוּנְג אוֹיף דִי רָאמֶער אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ מֶעהר צוּ צוּקוּקֶען צוּם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויס טַאקִי אָנְנֶעהמֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה.

אַגְרוֹיסֶען רַעשׁ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אִין רוֹם, וֶוען מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז אַאַיינְגֶענֶער פֶעטֶער פוּן דִי מְלָכִים טִיטוּס אוּנ דָאמִיטִיַאן, דֶער סֶענַאטָאר פְלַאוִויוּס קְלֶעמֶענְס, וָואס אֵיינֶער פוּן זַיינֶע זִיהן הָאט בֶּעדַארְפְט וֶוערֶען קֵייזֶער, הָאט עֶר אַזוֹי שְׁטַארְק לִיעבּ בֶּעקוּמֶען יוּדֶען אַז עֶר ווִיל זִיךְ מְגַיֵּיר זַיין. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַשִׂמְחָה עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אוֹיף דִי יוּדֶען, אַז דִי בְּשׂוֹרָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. רַבָּן גַמְלִיאֵל אוּנ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן שְׁטַארְק אַלְט אוּנ קְרַאנְק, אוּנ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ

בעשלאסען, צוזאמען מיט רבי אלעזר בן עזריה און רבי עקיבא, מיט מסירת נפש זיך אוועק לאזען אויף א קליין שיפעל איבער דעם ים קיין רום אנקוקען מיט אייגענע אויגען דעם קרוב למלכות, וואס האט בעקומען אזא פעסטען רצון צו ווערען א ברודער פון ארעמע פערפאלגטע יודען. נאך פיעל סכנות איז אויך די פיער תנאים געראטהען אנצוקומען קיין רום און דארט האט זיי יאזעפוס פלאוויוס אויפגענומען מיט גרוים פריינדשאפט.

אז דאס יודישקייט האט שוין אנגעשפארט אין די הויכע פענסטער און עס האט געהאלטען אזוי ווייט אז דעם קייזער׳ס א פעטער האט זיך געוואלט אוועקווארפען דעם געטצענדריענסט און איבערגעהן צום יודישען גלויבען, האט די זאך ניט געקאנט מעהר בלייבען קיין סוד און קוים איז דאמיטיאן דערפון געוואהר געווארען, האט ער זיך גענומען מיט׳ן גראסטען אכזריות אויסצוהרג׳נען אללע גרים און אפילו אזעלכע, וואס איז אויף זיי נאר א חשד געפאללען. דער ערשטער האט בעצאהלט מיט׳ן לעבען פלאוויוס קלעמענס, וואס האט זיך נאך פאר׳ן טויט מל געווען. דערנאך האט דעם אייגענעם פסק געהאט עפאפראדיטאס מיט אללע זיינע לייט און אויך יאזעפוס פלאוויוס, וואס האט זיך גראד דעמאלט בעשעפטיגט מיט א ניי ספר איבער יודען, איז בעשערט געוועהן צו שטארבען ווי א קדוש און בעקומען א כפרת עון פאר זיינע מעשים פון פריהר, וואס זייער זכות האט איהם ניט געקאנט בייזשטעהן, ווען דער צאר׳ן פונ׳ם שונא האט זיך אויסגעגאסען אויף איהם און אויף פיעל אנדערע, וואס זענען אומגעקומען צו ליעב דער יודישער אמונה.

ניט לאנג אבער האבען געדויערט די גרויזאמקייטען פון דאמיטיאן. ער איז באלד געשטארבען און זיין יורש נערווא איז געוועהן אזא גוטער מענש, אז אין דער קורצער צייט פון זיין מלוכה, וואס האט ניט מעהר געדויערט ווי זעכצעהן חדשים, האט ער פערבעסערט אין גאנצען די לאגע פון זיין פאלק און האט אויך אין זין געהאט מיט זיינע חסדים צו בעגליקען די געדריקטע יודען. ער האט אויך געהייסען מבטל זיין דעם יודישען מס און דאס האט געמאכט אזא רושם אז צום אנדענקונג פון דעם בעפעהל האט מען ארויסגעלאזט א בעזונדערע מטבע מיט א לאטיינישער אויפשריפט אז „אללע אנקלאגען וועגען יודישען מס זענען בטל ומבוטל”.

דאס איז אבער נאר געוועהן א קורצע שיין, וואס ניט א בלישטשע צווישען א פינסטערען וואלקענדיגען טאג און א שרעקליכער שווארצער נאכט. נאך נערווא׳ס טויט איז געווארען קייזער אולפיוס טראיאנוס, א מענש וואס

הָאט גֶעזוּכְט כָּבוֹד אַזוֹי וַוייט, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט צוּגְלַייכֶען צוּ אַלֶכְּסַנְדֶר מוֹקְדוֹן. וָואס דִי גַאנְצֶע וֶועלְט אִיז אִיהם צוּ וֶוענִיג גֶעוֶועהן אוּנ וָואס הָאט מִיט זַיין גְבוּרָה גֶעוָואלְט אַיין גֶעהמֶען אַלֶע נָאהֶענְטֶע אוּנ וַוייטֶע לֶאנְדֶער. פִיעל אֶרְטֶער אִיז אִיהם נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן גוֹבֵר צוּ זַיין נָאר דָארְט וואו עֶר הָאט אָנְגֶעטְרָאפֶען אוֹיף יוּדֶען פְלֶעגְט עֶר הָאבֶען גֶענוּג אַרְבַּייט בִּיז עֶר הָאט גֶעקָאנְט מִיט זֵיי פֶערְטִיג וֶוערֶען. אַזוֹי הָאט עֶר, מִיט גְרוֹיס מִיה, נָאךְ אַ שְׁוֶוערֶע מִלְחָמָה, אַיינְגֶענוּמֶען דִי שְׁטָאדְט בֵּיתָר, וַוייל דִי יוּדִישֶׁע עֵדָה הָאט זִיךְ אַלַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהרְט אוּנ גֶעוִויזֶען גֶענוּג גְבוּרָה'שַׁאפְט, אוּנ דָאס אֵיינֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהן אִין אַדְיַאבֶּנֶה, וואו דֶער מֶלֶךְ מֶבַּרְזָפֶּס אוּנ כִּמְעַט דָאס גַאנְצֶע פָאלְק הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען. דִי אַלֶע מִלְחָמוֹת הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעעֶנְדִיגְט גוּט פַאר טְרַאיַאנוּס'ן אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אָבְּגֶערֶעכֶענְט מִיט דִי יוּדֶען נָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אוֹיפֶ'ן, נָאר טַאקִי דָאס אַלֵיין הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ וָואס דָאס פַייעֶר פוּן דִי מְרִידָה הָאט זִיךְ אָנְגֶעצוּנְדֶען אִין אַלֶע אֶרְטֶער, וואו דִי יוּדֶען זֶענֶען צוּשְׁפְּרֵייט גֶעוָואהרֶען, אוּנ אוּמֶעדוּם, אִין בָּבֶל, מִצְרַיִם, קִירֶענֶע, לִיבְּיֶען אוּנ אוֹיךְ אוֹיף דֶעם אִינְזֶעל צִיפֶּערְן הָאבֶּען זֵיי גֶעמַאכְט יַד אַחַת אַרָאפּ צוּ וַוארְפֶען פוּן זִיךְ דֶעם עוֹל פוּן דִי רָאמֶער. עֶס זֶענֶען אִין גַאנְצֶען עֶרְשְׁט אַוֶועק גֶעגַאנְגֶען עֶטְלִיכֶע צֶעהנְדְלִיג יָאהרֶען זַייט מֶען הָאט פֶערְבְּרֶענְט דִי הֵיילִיגֶע שְׁטָאדְט, דֶער וֵויטָאג אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן פְרִישׁ, דִי מַכָּה הָאט נָאךְ גֶעוַוארְט יֶעדֶע מִינוּט אוֹיף אַ רְפוּאָה, בַּיי אַלֶע הָאט גֶעלֶעבְּט דִי הָאפְנוּנְג אַז אָט אָט וֶועט גָאטְט וִוידֶער רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוֹיף זַיין פֶערְזִינְדִיגְט קִינְד, אוּנ דֶערִיבֶּער זֶענֶען נָאךְ זֶעהר פִיעל יוּנְגֶע לַייט גֶעזֶעסֶען אִין דֶער יְשִׁיבָה אִיבֶּער דֶער תּוֹרָה אוּנ אִין דֶער הֵיים הָאבֶּען זֵיי מִיט חֵשֶׁק גֶעלֶערְנְט אוּנ גֶעפְּרוּבְט וִוי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּענוּטְצֶען מִיט כְּלֵי זַיין אוּנ בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט זֶענֶען אַלֶע גֶעוֶועהן גְרֵייט זִיךְ צוּ שְׁלָאגֶען פַאר זֵייעֶר פְרַייהַייט.

דִי הוֹיפְּט פִיהרֶער פוּן דֶער מְרִידָה, וָואס מֶען הָאט אוֹיף זֵיי דֶער נָאךְ גֶעקוּקְט וִוי אוֹיף דֶעם „שְׁטָאלְץ פוּנ'ם יוּדִישֶׁען פָאלְק“, זֶענֶען גֶעוֶועהן צְוֵויי בְּרִידֶער פוּן אַלֶכְּסַנְדֶר'ן יוּלְיַאנוּס אוּנ פַּאפַּפּוּס, אָדֶער וִוי מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען אוֹיף יוּדִישׁ: שִׁמְעוֹן אוּנ שְׁמַעְיָה; צוּ זֵיי אִיז בַּאלְד צוּגֶעקוּמֶען אַ יוּדִישֶׁער גִבּוֹר פוּן קִירֶענֶע מִיט דֶעם נָאמֶען אַנְדְרֶעאַס אָדֶער לוּקְקַאס. צוּעֶרְשְׁט זֶענֶען דִי יוּדֶען פוּן קִירֶענֶע אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי רָאמֶ'ער אוּנ גְרִיכֶען אוּנ הָאבֶּען טַאקִי זֶעהר פִיעל פוּן זֵיי אוּמְגֶעבְּרַאכְט. דָאס אֵיינֶענֶע הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעטְהוּן אִין אַלֶכְּסַנְדֶר'ן. מֶען רֶעכֶענְט אַז מֶעהר פוּן צְוֵויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען זֶענֶען

געפאלען, אונ דער רעמישער מושל לופוס איז ניט געוועהן אים שטאנד זיי בייצוקומען. פונקט אזא שחיטה האבען די יודען געמאכט אין ציפערן, וואו זייער פיהרער איז געוועהן א געוויסער ארטעמיאן. טראיאנוס האט פריהר געהאלטען די מרידה פאר א קלייניגקייט, נאר אז ער האט געזעהן אז עס איז שלעכט, האט ער ארויסגעשיקט זעהר פיעל חיל מיט צוויי הויפט לייט: מארטיוס טורבא, וואס האט בעדארפט מלחמה האלטען מיט די יודען פון מצרים, קירענע אונ ציפערן, אונ לוזיוס קוויעטוס, וואס ער האט איהם געוואלט מאכען פאר זיין יורש אונ וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל איינצושטיללען די מורדים אין אללע איבעריגע ערטער. עס איז געגוסען בלוט פון ביידע זייטען פערגאסען געווארען ביז די רעמער האבען גובר געוועהן אונ מען קאן זיך גאר ניט פארשטעללען די ענוים קשים וואס מען האט אנגעטהון דערנאך די יודען, בעזאנדערס אז זיי האבען זיך געפרובט אין ארץ ישראל אויך ארויסשפרינגען אונ עס איז זיי ניט געראטהען. די אלטע שול אין אלעקסנדר'ן, וואס איז געוועהן איינס פון די שאנסטע בנינים, האט מען צושטערט אונ פון די יודען האט מען געמאכט א תל, פיעל פון זיי האט מען געטיידט, אויסער יוליאנוס אונ פאפוס, וועלכע מען האט אריינגעווארפען אין תפיסה, אונ מען האט ניט פערשוינט אפילו ווייבער אונ קליינע קינדער. אין ציפערן איז דער האס געגען די יודען געווארען אזוי גרויס, אז מען האט זיך ניט געשאמט צו מאכען א אונמענשליך געזעץ אז א יוד טאר ניט צושווימען דארט צום ברעג אפילו ווען דאס שיף איז צובראכען געווארען אונ ער מוז זיך ראטעווען ער זאל ניט דערטרונקען ווערען. די יודען האבען אזוי געליטען אין דער צייט, אז די סנהדרין האבען געמאכט אויף די צרות א בעזונדער טרויער אונ די כלות האבען אויפגעהערט צו די חתונות זיך צו ציערען מיט שאנע קראנצע.

אויף אלעמען קומט אבער א סוף אונ טראיאן האט אויך געמוזט צומאכען די אויגען איידער ער האט זיין ציעל דערגרייכט אונ עס איז איהם ניט געראטהען די פארטהישע לאנדער צו אונטערווארפען דער מאכט פון רום. די צושטערטע האפנונגען אונ דאס פערשווינדען פונ'ם ערוווארטעטען כבוד האבען איהם קראנק געמאכט אונ ער איז געשטארבען אין וועג אין ציליציען. אפילו זיין רצון, אז זיין מלוכה זאל איבערגעהן צום הויפטמאן קוויעטוס, איז ניט ערפיללט געווארען: זיין פאלש ווייב פלאטינא האט ארויסגעלאזט א קלאנג אז דער לעצטער ווילען פון איהר מאנן איז געוועהן אז נאך איהם זאל ווערען קייזער איינער פון זיינע קרובים אליוס האדריאן, אונ אזוי איז עס טאקי געבליבען.

3 דִי בְּלוּטִיגֶע מִלְחָמָה אִין דֶער צַייט פוּן הַאדְרִיַאן.

(117—140 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

קוים אִיז מֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן טְרַאיַאנְ׳ס טויט הָאבֶּען עֶרְשְׁט אַללֶע אוּנְצוּפְרִידֶענֶע רֶעבְּט אויפְגֶעהויבֶּען דֶעם קָאפּ! הַאדְרִיַאן אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן פוּן דִי וָואס הָאבֶּען לִיעבּ כָּבוֹד נָאר זֵיי ווִילֶען עֶס זָאל זֵיי גְרִינְג אָנְקוּמֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פִיהרֶען דִי אֵיינֶענֶע וֶועלְטֶען וָואס טְרַאיַאן אִיז נִיט פַאר זַיין כֹּחַ, הָאט עֶר אַוֶועק גֶעלֶענְט דָאס גַאנְצֶע תְּקִיפוֹת אִין אַזֵייט אוּנ הָאט זִיךְ דַוְקָא עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ גֶעהן מִיט גוּטֶען. דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גֶעמוּזְט אָבְּזָאגֶען דֶעם רוֹצֵחַ קְוִויֶעטוּס, וָואס הָאט אַלֵיין גֶעהַאט אַיין אויג אויף דֶער קֵייזֶערְלִיכֶער קְרוֹין, אוּנ דֶער מִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶעקוֹיפְט לִיעבְּשַׁאפְט בַּיי דִי יוּדֶען פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וָואס הָאבֶּען מִיט צִיטֶערְנִישׁ גֶעֶעהן וָואס פַאר אַמִיתָה מְשׁוּנָה עֶר ווִיל אָנְטְהוּן דִי צְווֵיי גֶעפַאנְגֶענֶע הוֹיפְּט־פִיהרֶער, יוּלְיַאנוּס אוּנ פָּאפּוּס. קְוִויֶעטוּס פְלֶעגְט זִיךְ אָפְּט מִיט זֵיי רֵייצֶען אוּנ זֵיי פְרֶעגֶען מִיט אַגֶעלֶעכְטֶער: „נוּ וואוּ אִיז אַייעֶר גָאטט? אַז עֶר אִיז יָא אַזוֹי שְׁטַארְק פַאר וָואס זֶשֶע בֶּעפְרַייעֶט עֶר אַייךְ נִיט פוּן מַיינֶע הָאנְד?״ נָאר דַארוֹיף פְלֶעגֶען זֵיי אִיהם גֶעבֶּען אַקְלָארֶע תְּשׁוּבָה אוּנ זָאגֶען: אַז גָאט רֶעכֶענְט אִיהם נָאר ווִי אַקְנֶעכְט פוּן אַאֶלְטֶערן אוּנ ווִיל נִיט צוּ לִיעבּ אַזַא קְלֵיין מֶענְשֶׁעל בֶּעווַייזֶען אַנֵס. נָאךְ אַזֶעלְכֶע רֵייד הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט וַוארְטֶען אויף קְוִויֶעטוּסֶ׳ס רַחֲמָנוּת; נָאר פּוּנְקְט אִין דֶער מִינוּט וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גָאר אִין גַאנְצֶען מֵבִין גֶעוֶועהן צוּם טויט אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעפֶעהל מֶען זָאל בַּיי קְוִויֶעטוּס׳ן צוּנֶעהמֶען דִי מַאכְט. דָאס אִיז גֶעשֶׁעהן דֶעם צְוֶועלְפְטֶען אֲדָר אוּנ בַּיי דִי יוּדֶען אִיז דֶער אָנְדֵיינְקוּנְג פוּן דִי צְווֵיי בְּרִידֶער אַזוֹי טְהַייעֶר גֶעוֶועהן אַז זֵיי פְלֶעגֶען אַללֶע יָאהר דֶערְמָאנֶען דִי יְשׁוּעָה מִיט אַיוֹם טוֹב, וָואס זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶערוּפֶען „טְרַאיַאן־טָאג״.

אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט מִיט וֶועמֶען זֵיי הָאבֶּען צוּ טְהוּן, הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט אָהן קוּנְצֶען אויפְגֶעקְלֶעהרְט דֶעם קֵייזֶער הַאדְרִיַאן, אַז עֶר קָאן רֶעכֶענֶען אויף זֵייעֶר אִיבֶּערְגֶעבֶּענְהַייט נָאר דֶעמָאלְט, וֶוען זֵייעֶר פֶערְווִיסְט לַאנְד וֶועט קוּמֶען אויפ׳ן פְרִיהֶרִיגֶען שְׁטַאנְד אוּנ זֵיי וֶועלֶען מֶעהר נִיט הָאבֶּען פַאר וָואס שִׂנְאָה צוּ טְרָאגֶען אויף דִי רָאמֶער. הַאדְרִיַאן הָאט זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז טַאקִי אֶפְשַׁר גְלַייכֶער צוּ זִיצֶען רוּהִיג אוּנ הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט נָאךְ אַמָאל אויסְצוּבּויעֶן יְרוּשָׁלַיִם אוּנ עֶר הָאט אויךְ וָוארְט גֶעהַאלְטֶען. דֶעם בֶּערִיהמְטֶען אִיבֶּערְזֶעצֶער פוּן

דער תורה אקולס האט ער געמאכט פאר איין אויפזעהער איבער דער ארבייט אין דער היילינער שטאדט אונ די צוויי ברידער, יוליאנוס אונ פאפוס האבען געארבייט מיט אללע כחות, עס זאללען ניט פעהלען קיין מיטעל אויף די נעטהיגע בנינים, וואס האבען בעדארפט ירושלים אומקעהרען איהר שאנקייט אונ גרויסקייט. נדבות האבען זיך געשיט פון אללע זייטען אונ די יודען האבען געמוזט שטעלען אין אנטיאכיען אונ עכו חלפנים, זיי זאלען אויסבייטען די פערשיעדענע מטבעות וואס פלעגען אללע טאג אנקומען פון ווייטע אונ נאהענטע ברידער. דאס האט אבער פערדראסען די אנדערע כתות אונ נאך מעהר די שומרונים, וואס האבען ניט פערגעסען זייער אלטע טבע צו געהן מיט רכילות, אונ האבען דאס מאל אויך אנגעטראגען אין די אויערן פון האדריאן, אז די יודען מיינען ניט גלאט גאטט צו דיענען אין א בית המקדש, נאר זיי ווילען טאקי אז די רומער זאלען ביי זיי גאר קיין שליטה ניט האבען. די מסירה איז האדריאנ'ן גוט אין קאפ אריינגעקראכען, ער האט אבער מורא געהאט משנה צו זיין אונ האט אנגעהויבען געהן צוריק אונ א בעפעהל ארויסגעגעבען מען זאל דעם בית המקדש ניט צוריקשטעללען אויפ'ן פריהריגען ארט, אונ אז אין ירושלים זאלען גראסטענטהיילס וואהנען נאטצענדיענער.

די יודען האבען זיך געפיהלט שוין שטארק נאהענט צו זייער ציעל אונ דערפאר האט זיי נאך מעהר פארדראסען דאס וואס האדריאן האט געוואלט ווערען אויס ווארטס־מאנן. זעהר פיעל יודען זענען געוועהן אין דער צייט פערזאמעלט אין בית־רמון אונ אין עמק יזרעאל אונ זיי זענען אללע פערטיג געוועזען ארויסצושפרינגען געגען דער רומישער מלוכה, נאר עס האבען זיך אויך דערמאלט געפונען ניט וועניג רוהיגע אונ בעטראכטע מענשען, וואס האבען פיינד געהאט די מרידה אונ האבען געזוכט אללע מיטעל איינצוהאלטען דעם עולם. בעזאנדערס האט בעפעסטיגט דעם שלום צווישען יודען אונ נאטצענדיענער, רבי יהושע, וואס האט ליעב געהאט אנצווייזען אז אויך ביי אנדערע פעלקער געפינען זיך גוטע אונ ארענטליכע מענשען, אונ פון איהם איז געבליבען דאס גלויבען, אז „חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא”. אז עס האט זיך געוואלט צו ברענען דאס פייער, האט מען צו וויסען געגעבען רבי יהושע'ן אונ ער איז צו פלייש געקומען צו שטילען די צורייצטע, אונ זיי געבען פארשטעהן די אמת'ע לאגע פונ'ם פאלק, אז מען דארף ניט פליהען צו הויך אונ זיך בעגניגען מיט דעם וואס מען גיבט. ער האט דעם עולם דערצעהלט א משל פון א לייב, וואס א ביסען איז איהם געבליבען שטעקען אין האלז אונ אז ער איז געוועהן אין א גרויסע סכנה

האט ער צוגעזאגט גליקליך צו מאכען דעם וואס וועט איהם העלפען. באלד האט זיך געפונען א פויגעל מיט א לאנגען שנאבעל וואס האט געוואלט זיין דער נוטער שליח. דעם פויגעל איז די זאך געראטהען און האט זיך געווענדעט צום לייב בעטען זיין שכר. דער לייב האט איהם אבער שוין גאר ניט דערקאנט און האט נאך איהם מיט א געלעכטער געזאגט אז ער מאג טאקי גומל בענטשען וואס זיין קאפ האט געשטעקט ביי איהם צווישען די צאהן און איז גאנץ געבליבען... אזוי מאגען מיר זיך שאטצען גליקליך — האט רבי יהושע געזאגט — וואס די רוימער זענען האטשי ניט געווען קיין קלענערע בעלי ישר געגען אונז ווי דער לייב. די ווארטער פון רבי יהושע האבען געהאט א ווירקונג אויף א קליינע צייט און אז האדריאן האט בעמערקט אז עס איז שטיל, האט ער גערעכענט אז ער דארף זיך שוין פאר קיין שום זאך ניט שרעקען. ווער רעדט אז ער האט געמאכט א נסיעה קיין ארץ ישראל און מען האט איהם לפנים זעהר פריינדליך אויפגענומען, האט ער זיך געוויס ניט געקאנט רעכטען אז די יודען דרימלען ניט און ארבייטען די מרידה שטיל. זיי האבען טאקי אללע זייערע כחות אוועק געלעגט און געגראבען היילען און גאנג אונטער דער ערד, כדי זיי זאלען האבען וואו זיך די האנד צו פיהרען מיט'ן שונא. די יודישע ארבייטער וואס האבען געמאכט פאר די רוימער כלי זין, האבען גוט אין זין געהאט אז מען וועט דאס געוועהר בענוטצען טאקי געגען זיי און האבען עס קאליע געמאכט. רבי עקיבא, וואס איז נאך רבי יהושע'ס טויט געווארען דער איינציגער פארשטעהער פון זיין פאלק, האט געהאלטען אז די יודען מוזען זיך בעפרייען און אז דאס וועט זיין א שטיקעל התחלה פון דער ישועה, און דעריבער האט ער אויך בסתר אויפגעמונטערט דעם עולם און האט זיך ניט געפוילט אפילו צו פאהרען גאנץ ווייט צו די יודען פון קליין-אזיען און די פארטהישע לאנדער און האט זיי אויך צוגערעדט זיי זאלען בעטראכטען די מרידה געגען רום ווי אנהייב פון דער בעפרייהונג פונ'ם גאנצען פאלק.

האדריאנ'ן איז אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען אז גאר גיך וועט זיך אין זיין מדינה צופלאקערן א גרויס פייער פון מרידה. די יודען זענען דערווייל שוין געווען פערטיג אנצוהייבען א רעכטע מלחמה. זיי האבען זיך בעוארנט מיט געוועהר און לעבענסמיטעל און זענען געווען אויך פערזארגט מיט מנהיגים פון די גרעסטע חשובים ביי'ם פאלק. זיי האבען נאר געווארט אויף דער ערשטער געלעגענהייט, און אז עס איז פלוצלונג געקומען א ערד-ציטערניש און האט צו-שטערט די צוויי שטאדט צעזארעא, וואו דער רוימישער מושל האט געוואהנט

את עֶמָאוּס, חאז עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען וֶעהר פִיעל רָאמִישׁ חַיִל, הָאבֶּען דִי יודֶען אִין דֶעם גֶעזֶעהן אַ צֵייכֶען פוּנ׳ם הִימֶעל אַז עֶס אִיז שׁוין צֵייט אָפּעֶן אַרוֹיס צוּטְרֶעטֶען גֶעגֶען שׂוֹנֵא.

דֶער הוֹיפְּט פִיהְרֶער פוּן דֶער מְרִידָה אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער יוּדִישֶׁער גִבּוֹר בַּר־כּוֹכְבָא, וָואס הָאט אִין זִיךְ גֶעפִיהלְט גֶענוּג כֹּחַ צוּ גֶעהֶמֶען אוֹיף זִיךְ אַזַא שְׁוֶוערֶע אַרְבֵּייט, אוּנ הָאט גְרוֹיסֶע צָרוֹת אָנְגֶעטְהוּן דִי רָאמֶער. פוּן זַיינֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען ווייס מֶען כִּמְעַט גָאר נִיט. נָאר דָאס אִיז בֶּעקַאנְט אַז עֶר הָאט גֶעהַייסֶען בַּר־כּוֹזִיבָא, נָאךְ דֶעם נָא, מֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט כְּזִיב, וואו עֶר אִיז אוֹיס־גֶעוואַקְסֶען גֶעווָארֶען, אוּנ דֶעם צוּנָאהמֶען „כּוֹכְבָא" הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען פוּן רַבִּי עֲקִיבָא׳ן, וָואס הָאט אִיהם אָנְגֶענוּמֶען פַאר׳ן מֶלֶךְ הַמָשִׁיחַ אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז אוֹיף אִיהם ווייזְט דֶער פָּסוּק „דָרַךְ כּוֹכָב מִיַעֲקֹב". רַבִּי עֲקִיבָא הָאט אַזוֹי שְׁטַארְק לִיעבּ גֶעהַאט זַיין פָאלְק אַז עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּזָאגֶען פוּן דֶער הָאפְנוּנְג צוּ זֶעהן דִי גְאוּלָה מִיט אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען אוּנ עֶר הָאט גֶעגְלוֹיבְּט בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה, אַז אוֹיף בַּר־כּוֹכְבָא אִיז טַאקִי גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעפְרַייעֶן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ זֵיי צוּרִיק גֶעבֶּען דִי פֶערְלָארֶענֶע מַאכְט. אוּמְזִיסְט הָאט רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן תּוֹרְתָא זִיךְ גֶעמִיהט אִיהם עֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען אוּנ בֶּעווַייזֶען אַז עֶר נַארְט זִיךְ. רַבִּי עֲקִיבָא אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זַיינֶעם, אוּנ צוּזַאמֶען מִיט אִיהם הָאט דָאס גַאנְצֶע פָאלְק גֶעקוּקְט אוֹיף בַּר־כּוֹכְבָא ווִי אוֹיף מְשִׁיחַ׳ן. פוּן אַלֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעצוֹיגֶען צוּ זֵייעֶר בֶּעפְרַייעֶר, אֲפִילוּ דִי שׁוֹמְרוֹנִים אוּנ אוּנ־צוּפְרִידֶענֶע גֶאטְצֶענְדִינֶער הָאבֶּען אִיהם גֶעהָאלְפֶען, אוּנ וֶועדְלִיג מֶען רֶעכֶענְט, הָאט עֶר גֶעהַאט מֶעהר ווִי אַהַאלְבּ מִילְיָאן חַיִל. בַּר־כּוֹכְבָא אִיז בַּיי זִיךְ גֶע־וֶועהן אַזוֹי פֶעסְט אַז עֶר הָאט זִיךְ אַמָאל עֶרְלוֹיבְּט צוּ זָאגֶען: „אוֹיב דוּ ווִילְסְט אוּנְז, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, נִיט הֶעלְפֶען, הֶעלְף זְשֶׁע חָאטְשׁ נִיט אוּנְזֶערֶע שׂוֹנְאִים, וֶועלֶען מִיר שׁוֹין קֶאנֶען אַלֵיין אוּנְזֶער לַאנְד בֶּעפְרַייעֶן".

גֶעגֶען אַזַא גְרוֹיסֶע מַחֲנֶה הָאט דֶער מוֹשֵׁל פוּן יְהוּדָה טִינֵייאוּס רוּפוּס, אָדֶער ווִי דִי יוּדֶען פְלֶעגֶען אִיהם רוּפֶען טוּרַנוּס רוּפוּס, ווייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער טִירַאן, גָאר נִיט גֶעקְלֶעקְט מִיט זַיין בִּיסְעלֶע חַיִל, אוּנ נָאר אִין אַקְלֵיינֶע צֵייט, נָאךְ וֶועניגֶער ווִי אַיָאהר, הָאט בַּר־כּוֹכְבָא אַייְנְגֶענוּמֶען כִּמְעַט פוּנְפְצִיג פֶעסְטוּנְגֶען. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט זִיךְ הַאדְרִיַאן נִיט גֶעמַאכְט דֶערְפוּן, נָאר אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהן אַז דִי יוּדֶען שְׁפִּיעלֶען זִיךְ טַאקִי נִיט מִיט אִיהם, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען פוּן אַלֶע זַייטֶען צוּנוֹיפְצוּצִיהֶען חַיִל אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט צְווֵיי הוֹיפְּט־לַייט, פּוּבְּלִיוּס מַארְצֶעלְלוּס אוּנ לָאלִיוּס אוּרְבִּיצִיוּס, וָואס הָאבֶּען

אבער אויך געהאט דעם איינענעם פסק ווי רופוס.

נאך אזא נצחון האבען די יודען געהאט די בעסטע איבערצייגונג, אז זיי וועלען אויפגערעכט ווערען און ביי בר־כוכב'ן אליין איז גאר אין דעם קיין ספק ניט געוועהן און ער האט שוין געלאזט מאכען מטבעות מיט זיין נאהמען און האט ניט געוואלט ווארטען אויף א סוף. די געפאנגענע רוימער, וואס זענען אריינגעפאלען צו זיי אין די האנד אריין, האבען זיי בעהאנדעלט מיט יושר, נאר די יודען־קריסטען האבען זיי בעשטראפט, וויל דורך דעם וואס זיי זיינען אין דער מלחמה געשטאנען אן אזייט האט מען זיי געהאלטען פאר מוסרים, און דעמאלט האבען די סנהדרין געמאכט אז ביי'ם דאווענען זאל מען ארויסזאגען דעם שם הוי"ה, כדי עס זאל זיין א חלוק צווישען די יודען און די קריסטען, וועלכע האבען דעם גרינדער פון זייער רעליגיאן אויך גערופען מיט דעם נאהמען „אדני".

אזוי האט זיך די מלחמה געצויגען כמעט צוויי יאהר און דאס גאנצע חיל וואס האדריאן האט ארויסגעשיקט, איז געפאלען ווי שטרוי. אז האדריאן האט אקוק געגעבען אז עס איז זעהר געפאהרליך, האט ער זיך ענטשלאסען צו מאכען נאך די לעצטע פרווו און האט איבערגעגעבען די מלחמה איינעם פון די שטארקסטע און די קליגסטע הויפטלייט, יוליוס סעווערוס, וואס האט שוין ניט איינמאל ארויסגעוויזען זיין בריה'שאפט. אז סעווערוס איז געקומען אויפ'ן פלאץ פון דער מלחמה, האט ער באלד פערשטאנען אז מיט שלאגען זיך וועט ער גאר ניט אויספיהרען און עס איז ביי איהם געבליבען נאר ווארטען און שטילערהייט צונעהמען ביי די יודען יעדע מאגליכקייט צו בעקומען לעבענס־מיטעל. אזוי האט ער טאקי געטהון; עס האט אפילו לאנגער געדויערט, דער פאר איז איהם אבער געראטהען ארומצורינגלען די יודען און זיי מוטשען מיט הונגער און דארשט. עס פארשטעהט זיך אז די יודען האבען ניט געשוויגען און עס זענען געווען קרבנות געפאלען פון ביידע זייטען, נאר קיין זיכערע ידיעות פון יענער צייט זענען ניט געבליבען. מען ווייסט נאר אז ביסלעכווייס האט סעווערוס ארויסגערוקט די יודען פון אללע פעסטונגען און בר־כוכבא מיט זיינע לייט האט זיך פערשלאסען אין ביתר, וואס איז געוועהן איינע פון די נייע פעסטונגען און איז געלעגען ניט ווייט פונ'ם ים.

א קיילעכדיג יאהר האט געדויערט די בעלאגערונג פון ביתר, וואס האט געהאט גענוג וואסער און עסענווארג און האט זיך געקאנט לאנג האלטען. ווי אזוי סעווערוס האט איינגענומען ביתר, זענען דא פערשידענע דעות. א טהייל זאגען אז צוויי שמרונים, מנשה און אפרים, האבען אנגעוויזען די רוימער אללע

פֶערְבָּאֹרְגֶענֶע גָאנְג אוּנְטֶער דֶער עֶרְד; פִיעל אָבֶּער מֵיינֶען אַז סֶעוֶוערוּס הָאט בֶּעקוּמֶען אַמִיטֶעל אָבְּצוּצִיהֶען דָאס וַואסֶער פוּנ׳ם טַייך אוּנ דִי אַנְוואֹהנֶער הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וָואס צוּ טְרִינְקֶען; אַנְדֶערֶע ווידֶער דֶערְצֶעהלֶען וֶועגֶען דֶעם אַ גַאנְצֶע מַעֲשֶׂה. אִין בֵּיתָּר הָאט גֶעוואֹהנְט בַּר־כּוֹכְבָא׳ס אָקְרוֹב, רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדָעִי, זֶעהר אַ פְרוּמֶער אוּנ אַ אָנְגֶעזֶעהֶענֶער תַּנָא, וָואס הָאט דִי גַאנְצֶע צַייט פוּן דֶער בֶּעלַאגֶערוּנְג נָאר גֶעפַאסְט אוּנ תְּפִלָּה גֶעטְהוּן. אַז סֶעוֶוערוּס הָאט גֶעזֶעהן וִוי דִי יוּדֶען שְׁטֶעהֶען אַזוֹי פֶעסְט, הָאט עֶר זִיךְ גָאר אִין גַאנְצֶען מְיָאֵשׁ גֶעוֶועהן פוּן בֵּיתָּר אוּנ הָאט שׁוֹין גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען נוּר אֵיינֶער פוּן דִי שׁוֹמְרוֹנִים הָאט אִיהם אָבֶּער מְגַלֶּה גֶעוֶועהן דֶעם סוֹד, אַז דִי פֶעסְטוּנְג הַאלְט זִיךְ נָאר צוּ לִיעב רַבִּי אֶלְעָזָר׳ס פְרוּמְקַייט, אוּנ הָאט זִיךְ טַאקִי אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען צוּ וַוארְפֶען אוֹיף אִיהם אַ חְשַׁד אוּנ אָנְמַאכֶען אַ טוּמֶעל אִין שְׁטָאדְט. עֶר הָאט זִיךְ טַאקִי אַרַיינְגֶעגַנְבֶ׳ט אוּנ אִיז צוּגֶעקוּמֶען צוּ רַבִּי אֶלְעָזָר׳ן וֶוען עֶר אִיז גֶעוֶוען פֶערְטִיעפְט אִין דִי תְּפִלּוֹת אוּנ הָאט אִיהם עֶפֶּעס אַזוֹי וִוי אַ סוֹד אַיינְגֶערוּימְט אִין אוֹיעֶר. מִן הַסְתָּם הָאט עֶר עֶס אַזוֹי גֶעטְהוּן אַז אַנְדֶערֶע זָאלֶען עֶס בֶּעמֶערְקֶען אוּנ מֶען הָאט בַּאלְד דֶערְפוּן צוּ וִויסֶען גֶעטְהוּן בַּר־כּוֹכְבָא׳ן. דֶער שׁוֹמְרוֹנִי הָאט זִיךְ אִימִיסְטֶען גֶעלָאזְט הַאפֶּען אוּנ, אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט וָואס עֶר הָאט גֶעזָאגְט רַבִּי אֶלְעָזָר׳ן, הָאט עֶר גֶעעֶנְטְפֶערְט: „וִוי בַּאלְד אִיךְ וֶועל אוֹיפְדֶעקֶען דֶעם אֶמֶת, וֶועלֶען מִיךְ מַיינֶע לַייט טוֹיטֶען, וֶועל אִיךְ לֵייקֶענֶען, וֶועט אִיהר מִיךְ דֶערְהַרְגֶענֶען, דֶערְפַאר וִויל אִיךְ בֶּעסֶער שְׁטַארְבֶּען דוּרךְ אַייעֶרֶע הֶאנְד אוּנ נִיט פַאלְשׁ בְּלַייבֶּען דִי וָואס הָאבֶּען מִיךְ גֶעשִׁיקְט". נָאךְ אַזֶעלְכֶע רֵייד, הָאט בַּר־כּוֹכְבָא גֶעשִׁיקְט רוּפֶען רַבִּי אֶלְעָזָר׳ן אוּנ אַז דֶער שְׁלַאפֶער זָקֵן הָאט גֶעזָאגְט דֶעם אֶמֶת אַז עֶר ווייסְט פוּן קֵיין זַאךְ נִיט, אִיז בַּר־כּוֹכְבָא אִין כַּעַס גֶעוָוארֶען אוּנ הָאט אִיהם מִיט׳ן פוּס אַזַא שְׁטַארְקֶען קְלַאפּ גֶעטְהוּן, אַז עֶר אִיז אוּמְגֶעפַאלֶען טוֹיט. דֶעמָאלְט הָאט מֶען גֶעהֶערְט אַ בַּת קוֹל, וָואס הָאט גֶעשְׁרִיגֶען: „דֶערְפַאר וָואס דוּ הָאסְט דֶערְשְׁלָאגֶען דִי רֶעכְטֶע הַאנְד פוּן דֶעם פָאלְק יִשְׂרָאֵל אוּנ זַיין אוֹיג בְּלִינְד גֶעמַאכְט, וֶועט אוֹיךְ דַיין הַאנְד גֶעלֶאהמְט וֶוערֶען אוּנ דַיין אוֹיג וֶועט אוֹיפְהֶערֶען צוּ זֶעהן". נָאךְ רַבִּי אֶלְעָזָר׳ס טוֹיט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צְווייטֶען דִי אַיינְוואֹהנֶער פוּן בֵּיתָּר אַ אִינְוֶוענִיגְסְטֶער קְרִיעג אוּנ דִי פֶעסְטוּנְג אִיז גֶעפַאלֶען פוּנְקְט אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם טָאג, וָואס יְרוּשָׁלַיִם אִיז, צוּרִיק מִיט פִינְף אוּנ זֶעכְצִיג יָאהר, חָרֵב גֶעוָוארֶען. בַּר־כּוֹכְבָא׳ן הָאט מֶען גֶעפוּנֶען טוֹיט אוּנ דִי רָאמֶער הָאבֶּען גֶעזָאגְט אַז טַאקִי נָאר אֵיין נָאטֶער הָאט אִיהם גֶעטֵיידְט, וַוייל מֶענְשֶׁען אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אִיהם בַּייצוּקוּמֶען.

נָאךְ דֶער צוּשְׁטֶערוּנְג פוּן בֵּיתָּר, זֶענֶען זִיךְ פִיעל יוּדֶען צוּלָאפֶען אוּנ סֶעוֶוערוּס

האט צושטעלט זיין חיל אין אסך ערטער מען זאל חאפען די אנטלאפענע. פיעל פון זיי זענען טאקי אריינגעפאלען אין דעם שונא'ס האנד און מען האט זיי פערקויפט פאר קנעכט. די איבעריגע, וואס עס איז זיי געראטהען זיך צו בעהאלטען אין היילען, האבען אזוי געמוזט אויסגעהן פאר הונגער און עס איז געקומען דערצו אז זיי האבען אנגעהויבען צו עסען דאס פלייש פון מתים. זיי האבען געציטערט פאר יעדען שארך און איינמאל זענען פיעל פון זיי אומגעקומען צו ליעב דעם וואס עטליכע האט זיך פערגלוסט לכבוד שבת אנצוטהון שיך מיט צוועקעס; אז מען האט דערהערט ווי מען געהט עפעס אזוי שטארק און מען קלאפט, האט מען געמיינט אז די ראמער זענען פלוצלונג אנגעפאלען, עס איז געווארען א שטארק שטופעניש און אין ענגשאפט האט מען אסך יודען דערדריקט. דער פון איז נאך דעם ארוים אאסור מען זאל אום שבת ניט טראגען קיין שיך מיט צוועקעס. עסען מענשען-פלייש איז ביי זיי געווארען גאר א געוואהנליכע זאך און אזוי ווי טויטע האבען זיך גענוג געוואלגערט אויף די פעלדער, פלעגען זיי ניט איין מאל שטילען זייער הונגער דורך אזא שרעקליכען אופן, און אזוי האט זיך געמאכט וואס אזוהן האט צוזאמען מיט אנדערע געגעסען דאס פלייש פון זיין אייגענעם פאטער, און אז ער איז דערנאך געוואהר געווארען דערפון, איז ער פאר צרות אראב פון זינען. נאר אפילו אזא ביטער לעבען האבען די ראמער ניט פערגונען די יודען: מען האט פיעל פון זיי ארויסגענארט פון זייערע בעהאלטעניש'ען, מען האט זיי צוגעזאגט מוחל צו זיין און נאך דעם האט מען זיי דערהרג'ט. גליקליך זענען נאר געוועהן די וואס האבען זיך צוגעשלאגען קיין אראביען און צו דער געגענד פון פרת. די ראמישע מלוכה האט זיך נוקם געוועהן אין אללע יודען, זי האט אויף זיי ארויפגעלעגט די גראסטע נתינות און א שטארקער טרויער האט בעדעקט דאס גאנצע יודישע לעבען. צום זכר פון דער נייער מפלה האבען די יודען איינגעפיהרט אז ביי די חתונות זאל מען די כלות מעהר ניט טראגען צום חתן אהיים אויף טהייערע שטוהלען, ווי דער מנהג איז פריהר געוועהן. די יודען האבען טאקי געפיהלט אז זיי האבען אויף וואס צו טרויער'ן, ווייל האדריאן האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען פאר זיי גאנץ בעזונדערע געזעצע, וואס זאלען זיי בעראומער'ן דאס לעבען און אויסבייסען מיט'ן ווארצעל דאס יודישקייט, און צו ליעב דעם האט ער נאך איין מאל אראבגעשיקט קיין ארץ ישראל דעם געוועזענעם מושל רופוס, וואס האט גוט געקאנט דאס יודישע פאלק און איז געוועהן אים שטאנד אויף זיי אכטונג צו געבען.

האדריאן האט זיך אין גאנצען גענומען אויף דעם דרך פון אנטיאכוס עפּיפאנעס און עס איז ביי איהם אויך געבליבען ער זאל מאכען אתל פון אלדינג וואס עס איז היילינ ביי יודען. ער האט געהייסען בעשטראפען אפילו מיט'ן טויט די יודען וואס וועלען אבהיטען שבת, מל זיין די קינדער, לערנען תורה, דאווענען, לייגען תפלין, אדער זיך האלטען זאגאר אין קלענערע מצות און מנהגים. די ערטער פון ירושלים, וואו די יודען האבען געוואלט אויסבויען די טהייערע בנינים, האט רופוס צו אקערט, דעם נאהמען פון דער שטאדט האט ער איבער געמאכט אויף אליא קאפּיטאלינא און האט דארט בעזעצט אויסגעדיענטע סאלדאטען און סירער, אויפ'ן הר הבית האט ער גע'שטעלט אבילד פון האדריאן און אויסגעבויט אטעמפעל פאר דעם אבגאטט יופּיטער, נאך אזא טעמפעל האט ער אנידערגעשטעלט אויפ'ן הר גרזים, כדי די שמרונים זאלען אויך פיהלען אז די ראמער האלטען זיי פאר יודען. אויפ'ן טויער וואס פיהרט קיין בית לחם האט ער געשטעלט, די יודען אויף להכעיס, אקאפּ פון אחזיר און אחזיר דעם האבען יודען ניט געטארט אפילו זיך ווייזען נאהענט נעבען די חורבות פון ירושלים און ווען מען פלעגט דארט בעגעגנען פלעגט מען איהם דערהרגנ'ן גאר אהן טענות.

ביי אזא שרעקליכע לאגע זענען די תנאים זיך צונויפגעקומען בסתר קיין לוד און האבען דארט געהאלטען איין עצה ווי אזוי מען דארף זיך נוהג זיין. ג״ר די פרומע האבען געשריען אז יעדער יוד מוז זיך לאזען הרגנ'ן און טאר ניט עובר זיין אפילו אויף דער קלענסטער מצוה; אנדערע ווידער האבען געדרונגען פאדקעהרט, אז דארט וואו עס איז אזא סכנה, מאג מען לפנים צו ליעב טהון דעם שונא אבי זיך אבצוראטעווען דאס לעבען. ביידע צדדים האבען זיך אויסגעגלייכט און מען האט אנגענומען די מיינונג פון רבי ישמעאל, אז מען זאל איינשטעלען דאס לעבען נור דעמאלט ווען דער שונא וועט וועלען צווינגען דעם יודען צו רציחה און עבודה זרה, אדער איינפיהרען ניט קיין זיטליך פאמיליען־לעבען, און ווייטער מאג מען ניט אזוי שטרענג אבהיטען די דינים. ניט לאנג אבער האט געהאלפען דאס פארשטעלען זיך, ווייל די ראמער האבען געהאט געגנונג מוסרים, וואס האבען זיי ענדעקט אללע סודות און די יודישע התחכמות, מיט וועלכע זיי האבען זיך בעמיהט צו פארבלענדען די אויגען פון דער מלוכה. ביי דער געלעגענהייט פלעגט זיי אנטהון גרויסע צרות, אלישע בן אבויה, אדער ווי מען האט איהם גערופען אחר, וואס ער האט זיך נוקם געוועהן אין זיינע פריהערדיגע פערפאלגער און האט זיי פאר'ן חרם בעצאהלט דערמיט וואס

עֶר פְּלֶעגְט דִי רֶאמֶער אוֹיפְקְלֶעהרֶען אַללֶע אוֹיפְטוּהֶענִישֶׁען פוּן דִי יוּדֶען אוּנ הָאט גֶעמַאכְט רוּפוּס'ן פַאר אַ גַאנְצֶען לַמְדָן. עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעגֶעבֶּען דִי עֵצָה מֶען זָאל נָאר צוּמַאכֶען דִי יְשִׁיבוֹת אוּנ קֵיינֶער פוּן דִי תַּלְמִידִים זָאל נִיט טָארֶען בֶּעקוּמֶען אַ סְמִיכָה אוֹיף רַבָּנוּת אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז דוּרְךְ אַזוֹינֶע מִיטֶעל וֶועט מֶען קָאנֶען אִין גַאנְצֶען דֶערְשְׁטִיקֶען דִי יוּדִישְׁקַייט אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה זָאל קַיין זֵכֶר נִיט בְּלַייבֶּען.

דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת, וָואס מֶען הָאט דֶעמָאלְט אָנְגֶעטְהוּן יוּדֶען, לָאזֶען זִיךְ גָאר נִיט בֶּעשְׁרַייבֶּען. נִיט אוּמְזִיסְט הָאט רַבִּי יִשְׁמָעֵאל גֶעזָאגְט, אַז וֶוען מֶען זָאל נִיט מוֹרָא הָאבֶּען דָאס גַאנְצֶע פָאלְק זָאל אוּנְטֶערְגֶעהְן וָואלְט מֶען בֶּעדַארְפְט פַארְוֶועהרֶען יוּדֶען חֲתוּנָה צוּ הָאבֶּען אוּנ פַארְגְרֶעסֶער'ן דִי צָאהל פוּן דִי יוּדִישֶׁע קְרְבָּנוֹת. דָאס אַכְזָרִיוּת פוּן דִי רֶאמֶער אִיז גֶעוֶועהְן אַזוֹי גְרוֹיס אַז זֵיי פְּלֶעגֶען בְּרֶענֶען אוּנ בְּרָאטֶען דִי יוּדֶען וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעחַאפְּט עֶפֶּעס בַּיי אַ דְבַר מִצְוָה, אָדֶער בַּיים לֶערְנֶען, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען אֵיין מָאהל גֶעחַאפְּט אַ יוּדֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין תְּפִלִּין הָאבֶּען זֵיי אִיהם בַּאלְד צוּשְׁפָּאלְטֶען דֶעם קָאפּ. פוּן דֶערְטְוֶוענֶען הָאבֶּען פִיעל יוּדֶען דַארוֹיף נִיט גֶעקוּקְט, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען רַבִּי עֲקִיבָא, וָואס פְּלֶעגְט מִיט זַיינֶע תַּלְמִידִים לֶערְנֶען אוֹיף דִי דֶאכֶער אוּנ הָאט זֵיי אַזוֹי גֶעוואהְנְט מִיט דֶעם גֶעדַאנְק אַז זֵיי קָאנֶען אַמָאל אוּמְקוּמֶען, אַז וֶוען מֶען פְּלֶעגְט פוּן דֶערְוַוייטֶענְס דֶערְזֶעהְן גֶעהְן אַ רֶאמֶער הָאט מֶען בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זָאגֶען „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל” אוּנ יֶעדֶער פוּן זֵיי אִיז פֶערְטִיג גֶעוֶועהְן צוּ שְׁטַארְבֶּען צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶר גְרוֹיסֶען רֶבִּי'ן.

עֶס הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען דִי תַּנָּאִים אוּנ לוֹמְדִים גֶעצֶאהלְטֶע מֶענְשֶׁען וָואס אַזַא לֶעבֶּען, שְׁטֶענְדִיג פַארְשְׁטֶעלֶּען זִיךְ אוּנ פֶערְבָּארְגֶענֶערְהֵייד אָבְּהִיטֶען יוּדִישְׁקַייט, אִיז זֵיי נִיט גֶעפֶאלֶען. זֵיי הָאבֶּען נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעהַאלְטֶען פוּן דִי רֶאמֶער וִוי זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהְן אוּנְצוּפְרִידֶען דֶערְפוּן וָואס דִי יוּדֶען פָאלְגֶען נִיט דִי מְלוּכָה אוּנ וֶוערֶען דֶערְוַוייל גֶעוואהְנְט צוּ לֶעבֶּען פְרַיי גָאר אָהְן אַ שׁוּם גֶעזֶעטְץ. אֵיינֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע אִיז גֶעוֶועהְן רַבִּי יוֹסִי בֶּן קִיסְמָא, אוּנ פַאר זַיין אִיבֶּערְגֶעבֶּענְהַייט הָאבֶּען אִיהם דִי רֶאמֶער גֶעשֶׁאצְט. רַבִּי יוֹסִי הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהְן וִוי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן לֶערְנְט אֶפֶענְטְלִיךְ תּוֹרָה, הָאט עֶר אִיהם פָארְגֶעהַאלְטֶען פַאר וָואס עֶר אִיז אַזוֹי מַפְקִיר זַיין לֶעבֶּען. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט אוֹיךְ גֶעטְהוּן פַּפּוּס בֶּן יְהוּדָה מִיט רַבִּי עֲקִיבָא'ן אוּנ הָאט גֶעוָואלְט בַּיי אִיהם פוּעֶל'ן עֶר זָאל אוֹיפְהֶערֶען צוּ זַאמְלֶען תַּלְמִידִים, דַארוֹיף הָאט אִיהם רַבִּי עֲקִיבָא גֶעעֶנְטְפֶערְט מִיט אַ מָשָׁל: אַ פוּקְס הָאט אַמָאל אַרוּמְגֶעשְׁפַּאצִירְט נֶעבֶּען אַ טַייךְ אוּנ הָאט זִיךְ צוּגֶעשַׁארְט

צו די פיש, קלאמערש ווי א גוטער פריינד וואס וויל זיי אויסרעדען דאס הארץ און פערטרייבען זייער מרה שחורה. די פיש האבען זיך טאקי אריינגעלאזט מיט איהם אין א שמועס און האבען זיך געקלאגט, אז זיי וואלטען געוועהן גאנץ רוהיג, ווען זיי זאלען ניט בעדארפען יעדע מינוט מורא האבען טאמיר פאלען זיי אריין אין א נעץ. אויב אזוי, האט זיך אנגערופען דער פוקס, אז איהר ווילט יא זיין בעווארנט פון אללע סכנות, דארפט איהר נאר ארויסקומען צו מיר אויף דער יבשה און איהר וועט שוין האבען א גוטען שומר און וועט שוין פאר קיינעם זיך ניט שרעקען. ניין, האבען די פיש געענטפערט, אז אין וואסער פיהלען מיר זיך ניט גאנץ זיכער, ווי אזוי זשע וועלען מיר זיך דארפען שרעקען אויף דער יבשה, וואו מיר קאנען גאר ניט בלייבען לעבען! דעם משל דערפון האט רבי עקיבא אזוי ערקלערט: אז מיט דער תורה אין דער האנד, וואס זי איז אונזער לעבען און האפנונג, שטעהען מיר אויס אזוי פיעל צרות, וואס זשע קאן שוין כון אונז ווערען אז מיר וועלען זיך אבזאגען פון אונזער לעצטער טרייסט?!

רבי עקיבא איז געבליבען טריי זיין פעסטער איבערצייגונג און האט'ש די ראמער האבען איהם איינגעשפארט אין תפיסה און אנגעטהון ענוים קשים, האט ער זיך ביז צום לעצטען אויגענבליק געהאלטען ווי א גבור, און אפילו אז מען האט מיט אייזערנע קאמען געריסען פאסען פון זיין לייב, האט ער אללע יסורים אנגענומען פאר ליעב און רוהיג, נאר מיט „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" אויף די ליפען, האט ער אויסגעהויכט די כשרה נשמה.

אזוי האט אויך רבי חנינא בן תרדיון מקבל באהבה געוועהן זיין גרויסען עונש. רבי חנינא האט זיך ניט געוואלט בעהאלטען און האט זיך גאנץ אפען בעשעפטיגט מיט לערנען. אז מען האט איהם געהאפט און די שופטים זיינע האבען איהם געפרעגט פאר וואס ער איז עובר אויפ'ן בעפעהל פונ'ם קייזער, האט ער געענטפערט קורץ און שארף: גאטט האט מיר אזוי געהייסען! זיין משפט איז ארוים, מען זאל איהם איינוויקלען אין א ספר תורה און פאר־ברענען. דאס אכזריות פון די שופטים איז געוועהן אזוי גרויס אז זיי האבען געהייסען איהם צולייגען נאסע וואל צום הארצען כדי ער זאל זיך לאנגער מאטערען. דער תליין האט שוין געהאט מעהר רחמנות און האט אליין איהם געהייסען אראבנייסען די וואל און זאלל גיכער שטארבען. נאר רבי חנינא איז דארויף ניט בעשטאנען און האט געזאגט אז על פי דין טאר ער עס ניט טהון, וואייל ווי באלד ער וועט אליין אויך טהון עפים ער זאל גיכער שטארבען, וועט דאס זיין איין עבירה און ער וועט זיך רעכענען פאר א זעלבסטמארדער, א מאבד

עַצְמוֹ לָדַעַת. דֶער תַּלְיָן אָבֶער הָאט נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶן זַיינֶע יְסוּרִים, עֶר הָאט אַלֵיין פוּן אִיהם אַרָאבְּגֶערִיסֶען דִי וָואל אוּנ הָאט זִיךְ אוֹיךְ אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין פַייעֶר. רַבִּי חֲנִינָא'ס פְרוֹי הָאט מֶען אוֹיךְ פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט אוּנ זַיין טָאכְטֶער הָאט מֶען פֶערְקוֹיפְט אִין אַ אֶפֶענְטְלִיךְ הוֹיז.

נָאךְ שְׁרֶעקְלִיכֶער הָאט מֶען גֶעטְהוּן מִיט דֶעם תַּנָא רַבִּי חוּצְפִּית הַמְתוּרְגְמָן מֶען הָאט בַּיי אִיהם אוֹיסְגֶעשְׁנִיטֶען דִי צוּנְגֶע אוּנ גֶעוָוארְפֶ'ן פַאר דִי הִינְד. דֶער לֶעצְטֶער פוּן דִי צֶעהן קְדוֹשִׁים, וָואס הָאבֶען זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן פַאר'ן יוּדֶען אוּנ זַיין תּוֹרָה אוּנ וָואס זַייעֶר זֵכֶר אִיז גֶעבְּלִיבֶען הֵיילִיג אִין פָאלְק מִיט דֶעם נָאהמֶען: „עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת“, אִיז גֶעוֶועהן רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא, וָואס זַיין חֵטְא אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען סְמִיכוֹת עֶטְלִיכֶע יוּנְגֶע לַייט, כְּדֵי דִי יוּדֶען זָאלֶען נִיט בְּלַייבֶּען אָהן רַבָּנִים. דֶעמָאלְט זֶענֶען אוֹיךְ אוּמְגֶעקוּמֶען דִי צְוֵויי בֶּערִיהמְטֶע הֶעלְדֶען, יוּלְיַאנוּס אוּנ פָּאפְּפּוּס, אוּנ דֶער טוֹיט פוּן דִי בֶּעלִיעבְּסְטֶע פִירֶער הָאט גָאר אִין גַאנְצֶען דֶערשְׁלָאגֶען דִי קָאפּ פוּן דִי יוּדֶען.

אוֹיסֶער אַלֶע אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶע מִשְׁפָּטִים, הָאט הַאדְרִיַאן אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל אַז דִי יוּדֶען טָארֶען זִיךְ נִיט צוּרִירֶען צוּ דִי טוֹיטֶע אוּנ אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ וָואלְגֶערן בִּיז דִי חַיוֹת וֶועלֶען זֵיי נִיט אוֹיפְפְרֶעסֶען. דָא הָאבֶען זִיךְ וַוייטֶער פִיעל יוּדֶען אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען אוּנ פְלֶעגֶען בַּיי נַאכְט מְקַבֵּר זַיין דִי מֵתִים. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַרוֹיס אַסֵפֶר-מִיט דֶעם נָאהמֶען: מַעֲשֵׂה טוֹבִיָה, אִין וֶועלְכֶען עֶס וֶוערְד בֶּעשְׁרִיבֶּען וִוי אַמֶלֶךְ הָאט אַמָאל נִיט גֶעלָאזְט בֶּעגְרָאבֶען מֵתִים, וִוי עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַפְרוּמֶער וָואס הָאט גֶעהַאלְטֶען פַאר אַמִצְוָה צוּ טְהוּן מִיט דִי טוֹיטֶע אַחֶסֶד שֶׁל אֱמֶת אוּנ וִוי גָאטט הָאט אִיהם דֶערְפַאר גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַלֶדֶעם גוּטְס.

בַּיי דִי רְדִיפוֹת הָאבֶען דִי יוּדֶען-קְרִיסְטֶען אוֹיךְ פִיעל צָרוֹת אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען זֵיי הָאבֶען גֶעלֶעבְּט צְוִוישֶען יוּדֶען אוּנ פִיעל מִנְהָגִים זֶענֶען בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן יוּדִישֶׁע; דֶער פַאר הָאבֶען זֵיי גֶעמוּזְט וֶוערֶען שׁוּתְּפִים מִיט יוּדֶען אוֹיךְ צוּ דִי צָרוֹת. דָאס הָאט גֶעפִירְט דֶערְצוּ וָואס דִי יוּדֶען-קְרִיסְטֶען הָאבֶען גֶעמוּזְט וֶוערֶען אֵיינְס מִיט דִי אִיבֶּערִיגֶע קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַנְדֶערֶע אוּמוֹת, אוּנ הָאבֶען גֶעפוֹיעֶלְט בַּיי דֶער רָאמִישֶׁער מְלוּכָה זִי זָאל זֵיי בֶּעטְרַאכְטֶען נִיט וִוי אַ יוּדִישֶׁע כִּתָּה, נָאר וִוי אַבֶּעזוּנְדֶער רֶעלִיגְיָאן. דֶעמָאלְט הָאבֶען זִיךְ דִי יוּדֶען לַחֲלוּטִין אָבְּגֶעטְהֵיילְט פוּן דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ פִיעל אוּנְגְלִיקְלִיכֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער, וָואס עֶס אִיז זֵיי אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן צוּ בְּלַייבֶּען אִין

יודישקייט, אונ דיענען עבודה זרה איז זיי נאך שווערער געוועהן, זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, וואס האט פארט געהאט מעהר חסד אין אדריאנ'ס אויגען.

---

4 די נשיאים שמעון בן גמליאל דער צווייטער, יהודה דער ערשטער, גמליאל דער דריטער אונ יהודה דער צווייטער.

(190—250 נאך קריסטוס געבורט).

ווען נאכ'ן חורבן האבען די יודען מיט רעכט געמאנט רעכנען אז ערגערס קאן שוין גאר ניט זיין, האט האדריאן זיי געוויזען אז דאס שלעכטקייט האט גאר קיין גבול ניט אונ קאן אויסטראכטען אזויגע צרות, וואס ווארפען דעם מענשען אין גאנצען פון די פיס אונ דערשלאגען איהם דעם קאפ מיט'ן הארץ צוזאמען. האדריאנ'ס געזעצע האבען אויסגעריסען דאס יודישקייט אונ אז די רוימישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צו אנטאנינוס פיוס, וואס מע האט איהם געהאלטען פאר א גוטען, האבען די יודען ניט געוואלט קיין שום ישועות, נאר זייער איינציגער וואונש איז געוועהן, עס זאלען בטל ווערען די פריהריגע ביטערע גזרות אונ זיי זאלען זיך מיט זייער אמונה אויך מאגען ארויסווייזען אויף דער ליכטיגער שיין. ווי עס ווייזט אויס, האט זיי אביסעל צוגעהאלפען רופוס'ס ווייב, וואס האט פריהר אנגעשמעקט אז אין רום הייבט זיך אן צובלאזען איין אנדער ווינטעל אונ האט זיי געגעבען איין עצה זיי זאלען זיך צו זעצען טאקי צו רופוס'ן אליין אונ איהם בעטען ער זאל פאר זיי זאגען עפיס א גוט ווארט. מען האט זי טאקי געפאלגט אונ איין מאל אין אפינסטערן אויף־דער־נאכט האבען זיך עטליכע יודען צוזאמען מיט רבי יהודה בן שמוע, אנידערגעשטעלט פאר רופוס'ס פענסטער אונ האבען ביטער געוויינט, מען זאל אויף זיי רחמנות האבען אונ ניט פארגעסען אז אללע מענשען זענען קינדער פון איין פאטער. רופוס'ן האט עס געריהרט, ער האט צוגעזאגט צו שרייבען קיין רום, אונ גאר גיך איז אנגעקומען פון רום אבעפעהל אז האדריאנ'ס געזעצע זאלען אויפהערען. דאס איז געוועהן דעם אכטצעהנטען אדר, אונ מען קאן זיך פארשטעללען די שמחה פון די יודען, האטש צו קומען קיין ירושלים האט מען זיי נאך ניט ערלויבט. באלד האבען אנגעהויבען צוריקצוקומען פון בבל אונ פון אנדערע ערטער רבי עקיבא'ס תלמידים, ווי רבי מאיר, רבי יהודה ברבי אלעאי, רבי יוסי בן חלפתא, רבי יוחנן

הַסַנְדְלָר און רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי מִיט נָאךְ דְרַיי לוֹמְדִים, וָואס רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען סְמִיכוֹת און הָאט דֶערְפַאר מִיט'ן לֶעבֶּען בֶּעצָאהלְט. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי גֶעצֶעהלְטֶע תַּנָאִים פֶערְזַאמֶעלְט אִין אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אוּשָׁא, וַוייל דִי שְׁטָאדְט יַבְנֶה אִיז גֶעוֶועהן צוּשְׁטֶערְט, און הָאבֶּען דָארְט בֶּעשְׁלָאסֶען ווִי אַזוֹי דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען זָאל זִיךְ וַוייטֶער פִירֶען. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען דֶער עִבּוּר-יָאהר, כְּדֵי מֶען זָאל וַוייטֶער רִיכְטִיג אוֹיסְרֶעכֶנֶען וֶוען דִי יָמִים טוֹבִים פַאלֶען. דִי בֶּערִיהמְטֶעסְטֶע מֶאנֶער פוּן דֶער צַייט, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי סַנְהֶדְרִין, זֶענֶען גֶעוֶועהן רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַמְלִיאֵל, וָואס אִיז אַנְטְלָאפֶען קַיין בָּבֶל פוּן בֵּיתָר, וֶוען עֶס הָאט נָאר דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי שְׁחִיטָה און וָואס מֶען הָאט אִיהם בַּיי'ם צוּרִיקְקוּמֶען גֶעמַאכְט פַאר נָשִׂיא אוֹיפ'ן פָאטֶערְס אָרְט, רַבִּי נָתָן, וָואס אִיז אִין זַיין גֶעבּוּרְטְסָארְט אִין בָּבֶל גֶעוֶועהן זֶעהר אָנְגֶעזֶעהן און אַז עֶס הָאט זִיךְ אִיהם פֶערְגְלוּסְט אַרִיבֶּער צוּ פָאהרֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז עֶר דָארְט גֶעוָוארֶען דֶער צְווייטֶער פוּנ'ם נָשִׂיא, און רַבִּי מֵאִיר וָואס פְלֶעגְט זַיין דֶער הוֹיפְּט-רֶעדְנֶער אִין יֶעדֶער אֲסִיפָה. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט רַבִּי שִׁמְעוֹן גֶעוָואלְט גֶעהן מִיט דֶעם אֵייגֶענֶעם דֶרֶךְ ווִי רַבָּן גַמְלִיאֵל און הָאט שִׁיעֶר נִיט בֶּע-קוּמֶען אַזוֹי פִיעל שׂוֹנְאִים ווִי דֶער פָאטֶער, נָאר מִיט דֶער צַייט הָאט זִיךְ אַרוֹיס-גֶעווִיזֶען אַז עֶר הָאט דַוְקָא אַצוּגֶעלָאזְטֶע נַאטוּר, און אַלֶע כְּלָלִים פוּנ'ם לֶעבֶּען זֶענֶען בַּיי אִיהם בֶּעשְׁטַאנֶען אִין אֵיין וָוארְט: „אַז דִי וֶועלְט שְׁטֶעהט אוֹיף דְרַיי זַאכֶען – אוֹיף אֱמֶת, גֶערֶעכְטִיגְקֵייט און שָׁלוֹם".

גִיךְ הָאבֶּען זִיךְ דִי וואוּנְדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ פַארְהֵיילֶען, דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּהִיג זִיךְ צוּ פִירֶען און דִי תַּנָאִים הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעקָאנְט פַארְנֶעהמֶען זֵייעֶר הוֹיכֶע שְׁטֶעלֶע בַּיים פָאלְק. מִיט אַבֶּעזוּנְדֶערן גְלַאנְץ אִיז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט דֶער נָאהמֶען פוּן רַבִּי מֵאִיר, וָואס הָאט אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעהֵייסֶען משֶׁה, נָאר מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען „מֵאִיר", וַוייל מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ „לִיכְט און שַׁיין", וָואס בֶּעלַייכְטֶעט דִי וֶועלְט. רַבִּי מֵאִיר אִיז גֶעוֶועהן אַסוֹפֵר און אַגְרוֹיסֶער קִינְצְלֶער אִין זַיין פַאךְ; עֶר הָאט עֶרְפוּנְ-דֶען אַנַייעֶס מִין גְלֶאנְצֶענְדִיגֶען טִינְט און אִיז גֶעוֶועהן אַזאַ בָּקִי אַז פִיעל זַאכֶען פְלֶעגְט עֶר שְׁרַייבֶּען אוֹיסְוֶועְנִיג. פוּן דֶער אַרְבֵּייט הָאט עֶר גֶעהַאט יֶעדֶע וָואךְ דְרַיי שְׁקָלִים און אַדְרִיטֶעל פוּנ'ם פֶערְדִיעְנְסְט פְלֶעגְט בַּיי אִיהם אַוֶועק גֶעהן אוֹיף צְדָקָה. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט דֶער עוֹלָם נִיט גֶעוָואלְט אַזוֹי שְׁטֶעלֶען אוֹיף רַבִּי מֵאִיר'ן, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן נָאךְ נָאר יוּנְג וֶוען עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען זַיין סְמִיכָה

פון רַבִּי עֲקִיבָא׳ן. אַוַדַאי הָאט עֶס אִיהם גֶעהַאְרט אוּנ עֶר פְּלֶעגְט זָאגֶען: „קוּקְט נִיט אוֹיפ׳ן קְרוּג, נָאר אוֹיף דֶעם וָואס גֶעפִינְט זִיךְ דָארְט אִינְוֶוענִיג; אַמָאל אִיז דָא אַנַייעֶ קְרוּג מִיט אַלְטֶען וַויין אוּנ אַמָאל זֶעהֶן מִיר אַאַלְטֶען קְרוּג וָואס הָאט אִין זִיךְ אֲפִילוּ קַיין נַייעֶם וַויין נִיט״. עֶר הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן׳ס טָאכְטֶער בְּרוּרְיָה אָדֶער וַואלֶערִיאַ, וָואס הָאט גֶעשַׁיינְט מִיט אִיהר צִדְקוֹת אוּנ אֱמֶת פְּרוּמְקַייט אוּנ וָואס פוּן אִיהר דֶערְצֶעהלְט דֶער מִדְרָשׁ אַז זִי הָאט מִיט גְרוֹיס חָכְמָה גֶעטְרֵייסְט אִיהר מַאנְן, וֶוען זַייעֶרֶע בֵּיידֶע קִינְדֶער זֶענֶען גֶעשְׁטָארְבֶּען, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען צוּ פֶערְשְׁטֶעהְן אַז דֶער רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הָאט נָאר אָפְּגֶענוּמֶען דֶעם מַשְׁכּוֹן וָואס עֶר הָאט בַּיי זֵיי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אוֹיף אַקוּרְצֶער צַייט. אַז רַבִּי מֵאִיר אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען פוּן בָּבֶל, הָאט אִיהם בְּרוּרְיָה גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל פָּאהרֶען קַיין צֶעזַארֶעאַ אָפְּזוּכֶען אִיהר אוּמְגְלִיקְלִיכֶע שְׁוֶועסְטֶער, וָואס אִיז פֶערְקוֹיפְט גֶעוָוארֶען אִין אַהָאפֶען הוֹיז. רַבִּי מֵאִיר הָאט עֶס אִיהר צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, נָאר פְרִיהר הָאט עֶר גֶעוָואלְט וִויסֶען צוּ אִיז נָאךְ זַיין שְׁוָוּאגֶער׳ן פְרוּם אוּנ עֶהְרְלִיךְ אוּנ צוּ הָאט זִי דָאס נַייעֶ גֶעצְווּאוּנְגֶענֶע לֶעבֶּען נִיט אִין גַאנְצֶען פֶערְדָארְבֶּען. עֶר הָאט זִיךְ פַארְשְׁטֶעלְט פַאר אַרֶאמִישֶׁען עֶדֶעלְמַאנְן, אַזוֹי הָאט עֶר גֶעקָאנְט פְרַיי צוּ קוּמֶען צוּ אִיהר, אוּנ אַז עֶר הָאט זִי גֶעפוּנֶען רֵיין אוּנ אוּנְשׁוּלְדִיג הָאט עֶר זִי מִיט מְסִירַת נֶפֶשׁ פוּן דָארְט אַרוֹיסְגֶעחַאפְּט. מֶען אִיז בַּאלְד דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען אִיז אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען, נָאר הַאפֶּען הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעקָאנְט וַוייל עֶר הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַז עֶר עֶסְט כְּלוֹמֶר׳שְׁט טְרֵיפָה מַאֲכָלִים אוּנ אַזוֹי אִיז עֶר נִיצוֹל גֶעוָוארֶען. רַבִּי מֵאִיר׳ס דֶרֶךְ אִיז גֶעוֶועהן מְקַבֵּל צוּ זַיין דֶעם אֱמֶת פוּן יֶעדֶען אוּנ עֶר הָאט אָפְט גֶעלֶערְנְט אֲפִילוּ פוּן אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה, אוּנ אַז זַיינֶע חֲבֵרִים הָאבֶּען אִיהם דַארוֹיף גֶעפְרֶעגְט, הָאט עֶר גֶעעֶנְטְפֶערְט: „אַז עֶר הָאט גֶעפוּנֶען אַזַאפְטִיגֶען גְרַאנַאט־אֶפֶּעל, עֶסְט עֶר דָאס אִינְוֶוענִיגְסְטֶע אוּנ דִי שָׁאלֶעכְץ וַוארְפְט עֶר אַרוֹיס״. אוּנ בֶּאֱמֶת, הָאט זִיךְ אִין רַבִּי מֵאִיר׳ן טַאקִי נָאר דָאס גוּטֶע פוּן זַיין רֶבִּי׳ן אָנְגֶעקְלֶעבְּט אוּנ אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה אַלֵיין אִיז אוֹיף דֶער אֶלְטֶער אוֹיךְ אַבִּיסֶעל גֶעלַאסֶענֶער גֶעוָוארֶען. אֵיין מָאל אִיז עֶר גֶעפָאהרֶען אוּם שַׁבָּת רַייטֶענְדִיג אוֹיף אַפֶערְד אוּנ רַבִּי מֵאִיר אִיז אִיהם נָאכְגֶעגַאנְגֶען צוּ פוּס אוּנ הָאט גֶעהֶערְט פוּן אִיהם תּוֹרָה. פְּלוּצְלוּנְג הָאט אִיהם אֱלִישָׁע אָפְּגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַז עֶס אִיז שׁוֹין אַתְּחוּם שַׁבָּת אוּנ אַז וַוייטֶער טָאר עֶר נִיט גֶעהְן. קֶעהר זִיךְ אוֹיךְ אוּם צוּרִיק, הָאט אִיהם רַבִּי מֵאִיר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ בֶּעטֶען אוּנ דֶערְמִיט אַוִוינְק גֶעגֶעבֶּען אַז דוּרְךְ חֲרָטָה אוּנ אַאֱמֶת׳ר תְּשׁוּבָה קָאן עֶר נָאךְ צוּרִיקְקוּמֶען צוּ זַיינֶע בְּרִידֶער. אָ, נֵיין! הָאט

איהם באַרוּיף אֶלִישָׁע גֶעאֶנְפֶערְט, דֶער וֶועג צוּרִיק איז פַאר מִיר פֶערְשְׁלָאסֶען. פון דֶעסְטְוֶועגֶען אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אֶלִישָׁע׳ס לֶעצְטֶע שָׁעָה, הָאט רַבִּי מֵאִיר נִיט אָבְגֶעטְרֶעטֶען פוּן זַיין קְרַאנֶקֶען בֶּעט אוּנ הָאט אִיהם דַארוּיף אַרוּיפְגֶעבְּרַאכְט אַז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען מִיט אַ וִדוּי אוּיף דִי לִיפֶּען.

רַבִּי מֵאִיר הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער צוּנוּיפְגֶעזַאמֶעלְט אַלֶע דִינִים אוּנ הֲלָכוֹת אוּנ הָאט דִי זַאמְלוּנְג אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „מִשְׁנָה" עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער חָרִיף אוּנ הָאט זִיךְ לִיעב גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעלֶען אוּיף יֶעדֶען פִּינְטֶעלֶע פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ דַרְשֶׁ׳ן דֶעם פָּסוּק אוּיף אַלֶע אוֹפַנִים. פוּן אִיהם הָאט אוּיךְ גֶעלֶערְנְט דֶעם דֶרֶךְ זַיין תַּלְמִיד רַבִּי סוּמְכוּס בֶּן יוֹסִי, וָואס אִיז גְלַייךְ מִיט׳ן רֶבִּי׳ן גֶעוֶועהן דֶער גְרֶעסְטֶער מַחְמִיר, וַוייל אִין דֶער צַייט, נָאךְ דֶעם וָואס דִי יוּדִישֶׁע אֻמָה אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַזוֹי שְׁלֶעכְט, הָאט מֶען גֶעמוּזְט מֶעהר מְחַזֵק זַיין דֶעם בִּנְיָן פוּן יוּדִישְׁקַייט. אַז מֶען פְלֶעגְט אַמָאל אָנְוַוייזֶען רַבִּי מֵאִיר׳ן אַז עֶר לֵיינְט אוּיפ׳ן פָאלְק אַרוּיף צוּ שְׁוֶוערֶע זַאכֶען, פְלֶעגְט עֶר זִיךְ פַארְאֶנְפֶערן דֶערְמִיט, וָואס „גֶעגֶען זִיךְ אַלֵיין אִיז עֶר נָאךְ שְׁטְרֶענְגֶער אוּנ וָואס עֶר אִיז מַתִּיר פַאר אַנְדֶערֶע בְּלַייבְּט בַּיי אִיהם אַ אִסוּר".

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי׳ס נַאנְג אִיז שׁוֹין גָאר גֶעוֶועהן אַיין אַנְדֶערֶער. עֶר הָאט דִי תּוֹרָה גֶעלֶערְנְט אָהן סוֹדוֹת עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעמַאטֶערְט צוּגֶעפִּינֶען אִין אַפָּסוּק דַוְקָא דֶעם פְּשַׁט וָואס עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אוּנ זַיינֶע אַלֶע רְאָיוֹת פְלֶעגְט עֶר מֶעהר נֶעהמֶען פוּנ׳ם לֶעבֶּען. עֶר הָאט נִיט גֶעוָואלְט אוּיף דֶעם עוֹלָם צוּ שְׁוֶוער מַאכֶען דִי לַאסְט פוּן דִי מִצְוֹת אוּנ פְלֶעגְט זָאגֶען: „אַז אִי זוּכֶען פַּרְנָסָה, אִי לֶערְנֶען תּוֹרָה, אִיז זֶעהר שְׁוֶועהר אוּנ אַז פִּינְקְטְלִיךְ מְקַיֵם זַיין אַלְדִינְג וָואס שְׁטֶעהט אִין דֶער תּוֹרָה, קָאן נָאר דֶער וָואס לֶעבְּט פוּן מָן, אָדֶער וֶועניגְסְטֶענְס פוּן מַעֲשֵׂר". רַבִּי שִׁמְעוֹן הָאט גֶעהַאט אַבֶּעזוּנְדֶער יְשִׁיבָה אִין תְּקוֹעַ אוּנ דָארְט הָאט עֶר אוּיךְ אַזֶעלְכֶע גֶעדַאנְקֶען אַיינְגֶעפְלַאנְצְט זַיינֶע תַּלְמִידִים. פוּן זַיינֶע יוּנְגֶע יָאהרֶען זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען וֶועניג יְדִיעוֹת, נָאר דָאס וַוייסְט מֶען אַז זַיין פָאטֶער אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי דֶער רָאמִישֶׁער מְלוּכָה אוּנ עֶר אִיז פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעוֶועהן פוּנְקְט דֶער הֵיפֶךְ אוּנ הָאט שְׁטַארְק פַיינְד גֶעהַאט דִי רָאמֶער. בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער מְסִירָה, אִין דֶער צַייט וֶוען דִי רָאמִישֶׁע מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ וֶוערוּס, הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין גֶעוָואלְט הַרְגֶ׳נֶען, הָאט עֶר זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעהַאלְטֶען אִין אַהֵייל אוּנ אִיז דָארְט גֶעזֶעסֶען דְרַייצֶעהן יָאהר. דָאס הָאט אִיהם גֶעשַׁאדְט אִין גֶעזוּנְד, זַיין לַייבּ אִיז גֶעשְׁוָואלֶען גֶעוָוארֶען אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוּיס־צוּגֶעהן פוּן זַיין בֶּעהֶעלְטְנִישׁ אוּנ זִיךְ בָּאדֶען אִין חַמֵי טְבֶרְיָא. דֶעמָאלְט אִיז גְרָאד

װערוס געשטארבען און רבי שמעון בן יוחאי האט בעקומען די מאגליכקייט אנ־צוגעהמען זיין בכבוד'ן פלאטץ צװישען די תנאים.

רבי יהודה בן אלעאי איז געװעהן דוקא אפּראקטעטער בעל מלאכה פון דעסטװעגען איז ער ביי אללע זעהר בעליעבט געװעהן און האט נושא חן גע־װעהן אפילו ביי די ראמער דערמיט װאס ער האט אבגעהיט די יודען פון מחלוקת. ער איז געװעהן אגרויסער חכם אין װעלט־זאכען, דערצו האט ער נאך געהאט זעהר אשאהנעם תחוך הדבור, ביי יעדער אסיפה פלעגט ער דער ערשטער ארויס־זאגען זיין מיינונג און דערפאר האט מען איהם גערופען "ראש המדברים". מיט אללע כוחות האט ער געארבייט אריינצוגעבען די יודען אחשק צו לערנען מלאכות און זיך ערנאהרען פון אייגענער ארבייט. די מלאכה, פלעגט ער זאגען, איז אצי־רונג פאר'ן מענשען און װער עס לערנט ניט זיין קינד עפּיס אהאנדװערק מאכט ער איהם אליין פאר ארוצח".

אזוי האט זיך אויך געצויגען זיין פרנסה פון לעדער־ארבייט רבי יוסי בן חלפתא, װאס האט אנגעשריבען אגעשיכטע פון דער צייט װאס די װעלט איז בעשאפען געװארען ביז צו דער מלחמה פון בר־כוכבא, מיט דעם נאהמען "סדר עולם". ער איז געװעהן אגרויסער געגנער פון גדלות און נאך אגרא־סערער אוהב אמת און פלעגט זאגען: "עס איז בעסער צו זיין אתלמיד איידער ארבי און אז עס איז גלייכער אויסצוזעהן פאר שולדיג איידער טאקי באמת שולדיג זיין".

צװישען די גרויסע לייט פון יענער צייט, אחוץ די תנאים און לומדים װאס האבען גאר בעזונדער געארבייט אין לידדא, האט זיך אויך אגרויסען נאהמען ערװארבען רבי אלעזר בן רבי יוסי הגלילי, װאס האט אנגעשרי־בען די צװיי און דרייסיג מדות אדער כללים מיט װעלכע מען קאנן די תורה פערשטעהן און פערענטפערן אסך זאכען װאס זיינען קשה. ליידער האבען זיך געפונען מבינים װי די צװיי און דרייסיג מדות צו בענוצען ערשט אין אכט הונדערט יאהר ארום.

אז די יודען האבען זיך אביסעל אבגערוהט פון האדריאנ'ס קלאפּ און האבען אנגעהויבען קומען צו די כוחות, האבען זיי זיך ארומגעקוקט אז עס איז ניט גוט װאס די יודען פון בבל האבען זיך אין גאנצען אבגעזונדערט פון זיי און פיהרען זיך אונטער דער השגחה פון אאייגענעם נשיא און אפילו פון איי־גענע סנהדרין. אין בבל האבען טאקי די יודען בעקומען אשטיקעל זעלבסט־שטאנדיגקייט, אז אין גליל איז געװארען די יודען שלעכט, האט זיך איינער

פון די בעסטע יונגע לייט, חֲנַנְיָה, אַ פְּלֶעמֶעניק פון רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ'ן, אַוֶועק גֶעלָאזְט קַיין בָּבֶל און הָאט דָארְט, אין דֶער שְׁטָאדְט נַהַר־פְּקוֹד, נִיט וַוייט פון נְהַרְדְעָא, אַרוּם זִיךְ גֶעזַאמֶעלְט אַלֶע לוֹמְדִים און בִּיסְלֶעכְוַוייז גֶעמַאכְט אַ קְלֵיין סַנְהֶדְרִין וָואס עֶר אַלֵיין אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן דֶער רֹאשׁ פון זֵיי. אִיהם הָאט פִּיעל דֶערְצוּ פֶּערְהָאלְפֶען דֶער רֵישׁ גָלוּתָא נְחוּנְיָא אָדֶער אֲחִיָה, און אַזוֹי הָאט מֶען דָארְט אַלֵיין אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעשְׁטִימֶען יָמִים טוֹבִים און אַלֶע אַנְדֶערֶע זַאכֶען, וָואס מֶען הָאט פְּרִיהֶר גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ דִי הוֹיפְּט־סַנְהֶדְרִין און מֶען אִיז כִּמְעַט אִין גַאנְ־ צֶען אָבְּגֶעריסֶען גֶעוָוארֶען פון אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל. דָאס הָאט בֶּעווֹאגֶען דֶעם נָשִׂיא רַבִּי שִׁמְעוֹן אַרוּיס צוּ שִׁיקֶען קַיין בָּבֶל צְווֵיי שְׁלוּחִים, רַבִּי יִצְחָק און רַבִּי נָתָן מִיט אַ בְּרִיעף צוּ חֲנַנְיָה און אַ בַּקָשָׁה מֶען זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ צוּטְהֵיילֶען אוֹיף צְווֵיי מַחֲנוֹת. דִי שְׁלִיחִים הָאט מֶען אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, נָאר פון דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז זֵיי שְׁוֶוער אָנְגֶעקוּמֶען אוֹיס צוּ פִיהְרֶען זֵייעֶר שְׁלִיחוּת. חֲנַנְיָה הָאט זִיךְ אַקֶעגֶענְגֶעשְׁטֶעלְט און גֶעוִויזֶען אַז גָלִיל הָאט נִיט אַזוֹינֶע גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים וָואס זֵי זָאל זִיךְ קָאנֶען מִיט זֵיי אִיבֶּערְגֶעהְמֶען, נָאר דַארוֹיף הָאבֶּען אִיהם דִי שְׁלִיחִים גֶעאֶנְטְפֶערְט, אַז עֶר אִיז שׁוֹין לַאנְג פון דֶער הֵיים און וֵוייס נִיט אַז פון קִינְדֶער זֶענֶען לַייט גֶעוָוארֶען. נָאךְ זֶעהר פִּיעל מִיה אִיז זֵיי פָּארְט גֶערָאטְהֶען אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל זָאל וַוייטֶער וֶוערֶען דֶער מִיטֶעלְפּוּנְקְט פַאר אַלֶע יוּדֶען.

דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט צְווִישֶׁען דִי תַּנָאִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פָאְרשְׁטֶעהֶער פון דֶער יְשִׁיבָה אִין אוּשָׁא, אַ מַחֲלוֹקֶת, וָואס הָאט גֶעקָאנְט בְּרֶענְגֶען פּוּנְקְט צוּ דִי אֵייגֶענֶע זַאכֶען, וָואס זֶענֶען אַמָאל פָארְגֶעקוּמֶען צְווִישֶׁען רַבָּן גַמְלִיאֵל און רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. דֶעם נָשִׂיא רַבִּי שִׁמְעוֹן הָאט זִיךְ פֶערְגְלוּסְט אַ בִּיסֶעל מֶעהר כָּבוֹד און עֶס הָאט אִיהם פֶערְדְרָאסֶען פַאר וָואס דֶער עוֹלָם הֵייבְּט זִיךְ אוֹיף פַאר יֶעדֶען פון דִי לוֹמְדִים, וֶוען זֵיי קוּמֶען אַרַיין אִין דֶער יְשִׁיבָה; דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעמַאכְט, אַז אוֹיפְהֵייבֶּען דַארְף מֶען זִיךְ נָאר פַאר'ן נָשִׂיא. דָאס הָאט פֶערְדְרָאסֶען רַבִּי נָתָן און רַבִּי מֵאִיר און עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען אַרָאבְּוַוארְפֶען רַבִּי שִׁמְעוֹן פון זַיין שְׁטֶעלֶע. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען אַז נִיט אַזוֹי גִיךְ וֶועלֶען אַלֶע דַארוֹיף מַסְכִּים זַיין, און זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אִיהם אֶפֶענְטְלִיךְ צוּ פֶערְשֶׁעמֶען דֶערְמִיט וָואס זֵיי וֶועלֶען פון זַיינֶעטְוֶועגֶען אָנְגְרֵייטֶען עֶפִּיס אַ הַארְבֶּע קַשְׁיָא וָואס עֶר זָאל זֵיי נִיט קָאנֶען פַאֶרְאֶנְטְפֶערְן און דֶער עוֹלָם וֶועט דֶעמָאלְט אַלֵיין אַרוֹיסְזֶעהן אַז דֶער נָשִׂיא אִיז נִיט קַיין לַמְדָן. רַבִּי שִׁמְעוֹן אִיז אָבֶּער דֶערְפוּן פְּרִיהֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען און הָאט זִיךְ בֶּעוָוארְנְט מֶען זָאל אִיהם נִיט קָאנֶען מְבַיֵישׁ זַיין. דוּרְךְ דֶעם הָאבֶּען זַיינֶע גֶעגְנֶער גֶעמוּזְט אָבְּטְרֶעטֶען פון דֶער

ישיבה. אין אקורצע צייט האט מען אבער דערפיהלט אז עס פעהלען אזויגע צוויי גרויסע קעפּ אונ רבי יוסי האט אנגעהייבען שרייען: וואס קומט אונז ארויס דער פון וואס מיר זענען אינוועניג, אז די תורה איז אין דרויסען. רבי נתן האט זיך געלאזט איבערבעטען אונ איז צוריק אריין אין די ישיבה, נאר רבי מאיר איז ניט בעשטאנען, אונ אז דער נשיא האט זיך געוואלט בענוטצען מיט זיין מאכט אונ איהם אריינלעגען אין חרם, האט זיך רבי מאיר ניט געוואלט אונטערגעבען אונ האט אויסגעוויזען אז איינעם פון די סנהדרין טאר מען ניט מחרים זיין. פון דעסטוועגען האט ער ניט געוואלט צוריק אננעהמען זיין פלאטץ צווישען די תנאים אונ איז אוועק קיין קליין־אזיען; דארט איז ער געשטארבען אונ האט געלאזט אצוואה מען זאל איהם מקבר זיין נעבען ברעג ים וואס רינגעלט ארום אויך ארץ ישראל, אונ וואס דורך דעם האט ער גערעכענט איז גלייך ווי זיין גוף איז מקובר געווארען אין ארץ ישראל זעלבסט.

באלד האבען אבער די יודען געמוזט פארגעסען אייגענע מחלוקת, ווייל עס האט זיך אויף זיי ווייטער אנגעריקט אביטערע צייט, אונ די רוימישע מלוכה האט נאך אמאל ארויסגעוויזען איהר שנאה געגען יודישען פאלק. ניט אומזיסט האט, דער נשיא, רבי שמעון בן גמליאל געשריגען אז די צרות פון זיין צייט זענען אסך ערגער ווי אמאל. די יודען האבען זיך אפילו נאך אמאל געפרובט מאכען אמרידה אונ האבען געהאט אשטיקעל האפנונג אויף די פרתים, וואס האבען געוואלט אנהייבען אמלחמה מיט רום, נאר אנטאנינוס פיוס האט זיי באלד געשטילט .... אז ער איז געשטארבען אונ די מלוכה איז איבער־געגאנגען צו מארק אורעליוס אונ ווערוס, איז נאך אגרעסערע צאר'ן ווי פריהר אויסגעגאסען געווארען אויף די יודען. מען האט ניט נאר בענייט אללע גזרות פון האדריא'ן, נאר מען האט אנגעהויבען בעשטראפען מיט'ן טויט אללע וואס האבען געוואלט מל זיין די קינדער, אפהיטען שבת אונ פרויענריינקייט. אונ מען האט אויך צוגענומען ביי יודישע דיינים דאס רעכט פון משפט'ן. רבי שמעון בן יוחאי האט עס אנגענומען פאר ליעב אונ האט מיט ענוות געזאגט אז די רבנים פון יענער צייט זענען טאקי ניט ראוי געווען אאמת'ן משפט ארויס־צוגעבען. דער האס פון די רואמער איז געווען אזוי גרויס אז מען האט זיך אנגע־הויבען טשעפען אפילו צו די סנהדרין. אמאל האט מען זיך אונטערגעהערט ווי רבי יהודה, רבי יוסי אונ רבי שמעון בן יוחאי האבען צווישען זיך גערעדט. רבי יהודה האט געלויבט די רואמער אונ געוויזען אז זיי זענען זעהר גוטצליך דערמיט וואס זיי מאכען בריקען אונ באדער אונ פירען איין ירידים. רבי יוסי האט

גֶעשְׁוִויגֶען, אוּנ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי הָאט אָבְּגֶעוֶוענְדֶט אוּנ גֶעזָאגְט אַז אַלְדִינְג וָואס דִי רָאמֶער מַאכֶען טְהוּן זַיי עֶס פוּן זַייעֶר טוֹבָה וֶועגֶען אוּנ מֶען דַארְף זַיי דֶער פַאר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט דַאנְקְבַּאר זַיין. דֶעם שְׁמוּעֶס הָאט מֶען בַּאלְד אָבְּגֶעטְרָאגֶען אִין דִי אוֹיעֶרן פוּן דֶער מְלוּכָה. רַבִּי יְהוּדָה אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב, רַבִּי יוֹסִי׳ן הָאט מֶען פַאר׳ן שְׁוַויגֶען נָאר אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אוּנ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי׳ן הָאט מֶען פֶער מִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. דֶעמָאלְט אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען אִין אַ הֵייל, וִוי מִיר הָאבֶּען שׁוֹין פְרִיהֶער דֶערְצֶעהלְט, אוּנ עֶרְשְׁט נָאךְ וֶוערוּסֶ׳ס טוֹיט הָאט עֶר גֶעקָאנְט אַרוֹיס פוּן זַיין בֶּעהֶאלְטֶענִישׁ.

אַז מַארְק אוֹירֶעלְיוּס וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט פַאר אַזֶעהר גוּטֶען מֶענְשׁ, אִיז אַלֵיין גֶעבְּלִיבֶּען הֶערְשֶׁער פוּן רוֹם, הָאבֶּען דִי יוּדֶען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּשִׁיקֶען רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי׳ן צוּם קֵייזֶער, עֶר זָאל אוֹיסְבֶּעטֶען טוֹבוֹת פַאר זַיי. מִיט אִיהם אִיז אוֹיךְ גֶעפָאהרֶען רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יוֹסִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער קֶענֶער פוּן פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת. דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען אוֹיךְ גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אָנְהֵייבֶּען אוֹיף זַיי בֶּעסֶער קוּקֶען אוּנ מַארְק אוֹירֶעלְיוּס, וָואס אִיז טַאקִי נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן פוּן דִי פְרִיהֶרִיגֶע אַכְזָרִיוֹת, הָאט צוּגֶעזָאגְט צוּ בֶּעהַאנְדְלֶען דִי יוּדֶען מִיט יוֹשֶׁר אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען וָוארְט.

נָאךְ רַבִּי שִׁמְעוֹן אִיז גֶעוָוארֶען נָשִׂיא זַיין זוּהן רַבִּי יְהוּדָה, וָואס הָאט זוֹכֶה גֶעוֶועהן מֶען זָאל זַיין נָאהמֶען נָאךְ בַּיי׳ם לֶעבֶּען מַאכֶען פַאר הֵיילִיג אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען: רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ. אוֹיף אִיהם הָאט מֶען מִיט רֶעכְט גֶעזָאגְט אַז גָאטט הָאט אִיהם גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַללֶע זִיבֶּען זַאכֶען וָואס שְׁטֶעהֶען אָן אַיין אֱמֶת׳ן צַדִּיק: מִיט שֵׁיינְקַייט, כֹּחַ, עֲשִׁירוּת, כָּבוֹד, חָכְמָה, אֲרִיכוּת יָמִים אוּנ גוּטֶע קִינְדֶער. וִוי אַזוֹי עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי רַייךְ — וֵוייסְט מֶען נִיט, נָאר דָאס אִיז גֶעוִויס אַז עֶר הָאט פֶערְמָאגְט גַאנְצֶע אוֹצָרוֹת. אַז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער הוּנְגֶער אִין לַאנְד אוּנ עֶס הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעמַאכְט דֶער צוּ אַ מַגֵּפָה, הָאט עֶר צוּטְהֵיילְט צְוִוישֶׁען דִי נוֹיט בֶּעדֶארְפְטִיגֶע זֶעהר פִיעל גֶעלְד אוּנ תְּבוּאָה. אִין אָנְהֵייבּ הָאט עֶר גֶעוָואלְט שְׁטִיצֶען נָאר אֵיידֶעלֶע מֶענְשֶׁען, וָואס בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט תּוֹרָה, וַוייל גְרָאבֶּע לַייט אָהן וִויסֶען הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען, נָאר אַז אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים, רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן עַמְרָם, הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶס אִיז נִיט קַיין יוֹשֶׁר צוּ מַאכֶען אַ חִלּוּק צְוִוישֶׁען מֶענְשֶׁען בַּיי אַיין אוּמְגְלִיק וֶוען אַללֶע בַּאגְלַייךְ טְרֶאנְקֶען זִיךְ, הָאט עֶר גֶעהֵ[illegible]ען טְהֵיילֶען אַללֶע וָואס מוּזֶען אָנְקוּמֶען צוּ פְרֶעמְדֶע הִילְף. אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן זַיין מֵיינוּנְג, וֶוען אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה׳ס טָאכְטֶער זֶענֶען גֶעקוּמֶען [illegible] אִיהם בֶּעטֶען

שטיצונג; פריהר האט ער זיי אװעקגעטריבען און האט ערקלערט אז אויף די קינדער פון אזא פאטער טאר מען קיין רחמנות ניט האבען, נאר אז זיי האבען איהם דערמאנט אין דעם פאטער'ס תורה, האט ער ניט גערעדט דאס צװייטע װארט און האט זיי באלד מקרב געװעהן.

אין רבי יהודה'ס צייט איז די גרויסע ישיבה איבערגעפיהרט געװארען קיין בית שערים, װאו די לופט איז געװעהן זעהר ריין, און דארט האבען זיך אויך געפונען די סנהדרין, װאס זענען געשטאנען אונטער רבי יהודה'ס השגחה און אהן זיין הסכמה פלעגט קיין זאך ניט געטהון װערען, אויסער די בעשטימונג פון ימים טובים און ראש חדש, װאס פלעגט געשעהן אין אדארף פון עין טב, ניט װייט פון לידא. ער פלעגט ארויסגעבען סמיכות רבנים פון אנדערע ערטער און פיעל פון זיינע תלמידים, װי רבי לוי בר סיסי, װאס איז געװארען דער פארשטעהער פון דער יודישער עדה אין סימאניאס, רבה בר חנא פון כפרי און אבא אריכא פון בבל, האבען זיך שפעטער בעריהמט געמאכט. רבי יהודה פלעגט אבער מקנא זיין דעם ריש גלותא פון בבל, װייל זיין מאכט איז געװעהן גרוים דורך דעם װאס ער איז בעשטימט געװעהן פון דער מלוכה און האט געהאט ביד אלדינג צו טהון, װעהרענד ער האט פון דער רום'שער מלוכה קיין מאכט ניט געהאט פון א הערשער אויף די יודען, דאריבער האט ער אבגעגעהיט דער נאמען „נשיא" זאלל ניט צוגרינג זיין ביי דעם עולם, און האץ ער פאר זיך איז א גרויסער עניו געװעהן, האט ער אבער שטארק מקפיד גע־װעהן פאר דעם כבוד פון נשיא, און אז רבי חייא האט זיך אמאל ערלויבט צו־זאגען א הלצה װאס ער האט עס אנגענומען פאר א פחיתת הכבוד, האט ער איהם בעשטראפט, ער זאל זיך איהם אנאנצען חדש פאר די אויגען ניט װייזען. אזוי האט ער אויך געטהון מיט זיין תלמיד שמעון בר קפרא, װאס האט אין דער ישיבה פאר אללע חברים געלייענט א שיר, אין װעלכען ער האט געשפאט פונ'ם נשיא'ס איידעם בן אלעשה; רבי יהודה האט עס איהם ניט מוחל געװעהן און ער האט שוין ניט בעקומען קיין סמיכה. פון דער זעלבער סבה, קאנן זיין, האט ער ניט מסמיך געװעהן דעם בעריהמטען חכם שמואל ירחינאה װאס איז געװעהן א גרוי־סער אסטראנאם און אדאקטאר און האט רבי'ן זעלבסט אויסגעהיילט פון א שטאר־קער קראנקייט. אז רבי האט זיך געװאלט פערענטפערן פאר איהם האט איהם שמואל געאנטװארט: זאלל דיר ניט פערדריסען. איך זעה אז פון הימעל האט מען אזוי גוזר געװעהן: אז שמואל זאלל הייסען נור חכם, אבער ניט רבי, פון דעסטװעגען זאלל ער רבי'ן אויסהיילען פון זיין קראנקייט. אז רבי חנינא, װאס האט זיך

גֶערֶעכֶענְט צְווישֶען די גְרֶעסְטֶע לוֹמְדִים. הָאט אַמָאל אַנְדֶערְשׁ גֶעלֶערְנְט אַפָּסוּק פוּן יְחֶזְקֵאל, ווִי רַבִּי יְהוּדָה הָאט גֶעמֵיינְט, אוּנ הָאט גֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט דֶעם פֵּירוּשׁ גֶעהֶערְט פוּן רַב הַמְנוּנָא אִין בָּבֶל, הָאט אִיהם דֶער נָשִׂיא בַּאלְד גֶע־אֶנְטְפֶערְט: „אוֹיבּ דוּ וֶועסְט נָאךְ אַמָאל זַיין בַּיי אִיהם, זָאלְסְטוּ אִיהם זָאגֶען אַז אִיךְ הַאלְט דִיךְ פַאר אַחָכָם“, אוּנ דֶערְמִיט הָאט שׁוֹין רַבִּי חֲנִינָא בֶּעקוּמֶען דֶעם בֶּעסְטֶען ווִינְק אַז קֵיין סְמִיכָה וֶועט עֶר פוּן אִיהם קֵיין מָאל נִיט בֶּעקוּמֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען פִיעל אוּנְצוּפְרִידֶענֶע אוּנ אֵיין מָאל אוֹיף אַשִׂמְחָה, וֶוען דֶער וַויין הָאט אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט אוֹיף דֶער צוּנְג אַלְדִינְג וָואס אִיז גֶעוֶועהן אוֹיף דֶער לוּנְג, הָאבֶּען רַבִּי חִיָיא׳ס צְווֵיי זִיהן, יְהוּדָה אוּנ חִזְקִיָה, גֶעזָאגְט רַבִּי יְהוּדָה׳ן אִין אוֹיג, אַז אִיבֶּער דֶעם נָשִׂיא אוּנ דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא קָאן מָשִׁיחַ נִיט קוּמֶען.

רַבִּי יְהוּדָה׳ס פֶעסְטֶער ווִילֶען אוּנ שְׁטַארְק בֶּעלִיבְּטְקֵייט בַּיי׳ם פָאלְק הָאט פִיעל פֶערְהָאלְפֶען דֶערְצוּ, וָואס עֶר הָאט גֶעקָאנְט מְבַטֵל זַיין אַזוֹינֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעפַּאסְט צוּ יֶענֶער צַייט. שְׁוֶוער אִיז אִיהם נָאר אָנְגֶע־קוּמֶען אָבּ צוּשַׁאפֶען די דִינִים פוּן מַעֲשֵׂר אוּנ שְׁמִיטָה, וָואס זֶענֶען גֶעלֶעגֶען ווִי אַשְׁוֶוערֶע מַשָׂא אוֹיפ׳ן פֶערְאָרֶעמְטֶען פָאלְק, אוּנ אַז עֶר הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דֶעם גְרֶעסְטֶען לַמְדָן פוּן יֶענֶער צַייט, רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי׳ס אֵיידֶעם, אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וֶועט אִיהם הֶעלְפֶען צוּ בֶּעוַוייזֶען אַז אָבְּהִיטֶען אַזֶעלְכֶע מִצְוֹת אִין דֶער פְרֶעמְד אָדֶער אוֹיף אַזַא עֶרְד, וָואס אִיז שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיס פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען רְשׁוּת, אִיז נִיט קֵיין חִיוּב, הָאט עֶר נָאךְ אִין אִיהם גֶעפוּנֶען אַשְׁטַארְקֶען גֶעגְנֶער גֶעגֶען זַיין מֵיינוּנְג.

בֶּעזָאנְדֶערְס אָבֶּער הָאט זִיךְ רַבִּי יְהוּדָה בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט גֶעאָרְדֶענְט אוּנ גֶעעֶנְדִיגְט די גְרוֹיסֶע אַרְבֵּייט פוּן רַבִּי עֲקִיבָא׳ן אוּנ רַבִּי מֵאִיר׳ן אוּנ הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַלֶע דִינִים אוּנ הֲלָכוֹת וָואס זֶענֶען אַרוֹיסְגֶע־גֶעבֶּען גֶעוָוארֶען אִין די לֶעצְטֶע יָאהְרֶען אוּנְטֶער דֶעם נָאהְמֶען „מִשְׁנָה“. רַבִּי יְהוּדָה הָאט זִיךְ מִיה גֶעגֶעבֶּען אַז די מִשְׁנָה זָאל זַיין גֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף רֵיין לָשׁוֹן הַקֹדֶשׁ, נָאר וואוּ עֶס אִיז נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּפִיהרֶען הָאט עֶר אוֹיךְ צוּ־גֶענוּמֶען אִין דֶער מִשְׁנָה אַסַךְ גְרִיכִישֶׁע אוּנ לַאטֵיינִישֶׁע וָוארְטֶער. חוּץ אַלֶע דִינִים אוּנ הֲלָכוֹת הָאט עֶר אִין מִשְׁנָה אַרַיינְגֶענוּמֶען די מוּסָר פוּן אוּנְזֶערֶע הֵיילִיגֶע חֲכָמִים אוּנ הָאט זֵיי אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „פִּרְקֵי אָבוֹת“, די טְהַייעֶרֶע פֶּעְרל וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעשִׁיט פוּנ׳ם מוֹיל פוּן אוּנְזֶערֶע חֲכָמִים אוּנ וָואס בְּלִישְׁטְשֶׁען נָאךְ

אצונד אזוי ווי ליכטיגע דיאמאנטען, וועלכע וועלען קיין מאל ניט פערליערען זייער ווערטה.

רבי יהודה'ס צייט איז ניט געוועהן בעזאנדערס גליקליך. פון דעם גוטען קייזער מארק אורעליוס'ס מלוכה האט ער אין גאנצען איין יאהר פערהאפט, אונ נאך זיין טויט, אז אין רום האבען אנגעהויבען הערשען סעפטימיוס סעווערוס, אונ פעסצעניוס ניגער, וואס האט זיך שטארק צופיהרט די האנד אין גאליליע, איז די יודען געווארען זעהר שלעכט אונ אז זיי האבען ביי איהם געבעטען א ביסעל צו פערקלענער'ן זייערע נתינות, האט ער זיי געאנפערט אז עס טהוט איהם באנג וואס ער קאן ביי זיי ניט פאדערען קיין בעזונדערן מס אפילו פאר דער לופט וואס זיי אטהמען. אז עס איז ארויס א קריעג צווישען די ביידע יורשים פון דער רעמישער קרוין אונ די שמרונים האבען געהאלטען מיט פעסצעניוס ניגער, זענען די יודען געשטאנען פאר סעפטימיוס סעווערוס, וועלכער האט גובר געוועהן אונ דערפאר געטהון פיעל חסדים מיט'ן יודישען פאלק אונ די שמרונים בעשטראפט דער מיט וואס ער האט ביי די אנוואהנער פון זייער הויפט שטאדט שכם צו גענומען אללע רעכטע. די לאגע פון די יודען וואלט אפשר דעמאלט אין גאנצען בעסער געווארען, ווען זיי לאזען זיך ניט פערפיהרען פון די פארטהעיער, וואס האבען זיי צוגעזאגט אומצוקעהרען ארץ ישראל אונ אויסבויען דעם בית המקדש, ווען זיי וועלען זיי העלפען געגען די רעמער. די מרידה האבען אנגעהויבען היטציגע יונגע לייט אונ דער עלטערער דור האט דערפון ניט געוואלט וויסען. אוודאי האבען די מורדים געהאפט א ביטערן פסק אונ כדי אומשולדיגע זאלען ניט געניעסען זייער זכות, האבען די יודען אליין זיך ענטשלאסען אויסצוגעבען די מורדים, אונ צוויי בעריהמטע חכמים ר' אלעזר ב"ר שמעון אונ ר' ישמעאל ב"ר יוסי האבען געמוזט נעהמען די ראלע אויף זיך זיי אויפצוזוכען אונ איבערגעבען די רוימער. דאס האט א ביסעל געשטילט דעם צארן פון סעווערוס אונ ער האט זיך נאר בעגנוגט דער מיט וואס ער האט ווייטער מקרב געוועהן די שמרונים אונ די יודען האט ער פארווערט זיי זאלען ניט טארען קיין גאטצענדיענער אריינגעהמען אין זייער אמונה. ווי עס שיינט, זענען צווישען די מורדים געוועהן פיעל גרים, וואס האבען געמוזט, צוזאמען מיט זייערע מוהלים, אבטרעטען פונ'ם לאנד, אדער פערמשפט ווערען צום טויט.

מיט רבי יהודה'ן איז געשלאסען געווארען די צאהל פון די תנאים אונ

פאר'ן טויט האט ער געמאכט פאר א נשיא זיין עלטערן זוהן, גמליאל, אונ דעם יונגערן שמעון האט ער בעשטימט פאר'ן ראש המדברים אין די אסיפות. ער האט געפיהלט ביי זיך אז ער האט ניט יוצא געוועהן געגען זיין תלמיד, רבי חנינא בר חמא, אונ האט אנגעזאגט דעם נייעם נשיא, ער זאל איהם באלד געבען די ערשטע סמיכה אונ זאל זיך איבערהויפט פריינדליכער בעגעהן מיט זיינע תלמידים. אין דער צוואה האט רבי יהודה אנגעזאגט מען זאל ניט טרויערן נאך איהם אונ באלד נאך שלשים זאל מען עפנען די ישיבה. פון דעסטוועגען אז עס איז אנגעקומען די ידיעה פון זיין טויט איז געווארען א קלאג צווישען אללע יודען אונ מען האט איהם מספיד געוועהן אין אכטצעהן שולען. ביי דער טהרה האבען זיך בעשעפטיגט אפילו כהנים, וואס האבען זיך געפונען אהיהער צו ליעב דעם כבוד פונ'ם מת

דער נייער נשיא, רבן גמליאל דער דריטער, האט געלעבט אין א בעסערע צייט פונ'ם פאטער. פינף אונ צוואנציג יאהר כסדר, נאך סעווערוס'ס טויט, האבען די מלוכה אין רום געפיהרט פיער סירישע פרויען: די אלמנה פונ'ם געשטארבענעם קייזער יוליא דאמנא אדער מארטהא, איהר שוועס־טער יוליא מאזא אונ ביידע טאכטער מאזא'ס, יוליא זאאמיא אונ יוליא מאממסא. זיי זענען אויפגעוואקסען געווארען אין דער שטאדט עמעזא, וואו עס איז געוועהן א גרויס יודישע קהלה אונ עס האבען זיך אויך געפונען פיעל גרים; צווישען וועלכע עס האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט מיט עשירות די משפחה בר־אשתור, אונ אזוי ווי זיי האבען גוט געקענט יודען האבען זיי געזוכט זייער פריינדשאפט אונ אז זאאמיא האט געוואלט אז איהר זוהן קלגבל (אנטונינוס) זאל ווערען קייזער, האט זי אנגעהויבען אבצושיטען די יודען מיט טובות. דעמאלט האט דער נשיא געזאגט, אז „מען דארף זיך היטען פאר דער ראמישער מלוכה, ווייל זי איז מקרב אמענשען נאר דעמאלט ווען זי דארף אנקומען צו איהם". נאר ווי אזוי די זאך איז שוין דארט געוועהן, צו האט עס דער נייער קייזער קלגבל געמיינט מיט'ן גאנצען הארצען אדער ניין, נאר די לאגע פון די יודען איז פארט בעסער געווארען אונ זיי אליין האבען אויך בעוויזען א שטארק התקרבות צו די ראמער. דעם נשיא'ס ביידע זיהן, יהודה אונ הלל, האבען זיך צו פלייס געלערנט גריכיש אונ האבען זיך די האר געשוירען ווי די ראמער.

אז נאך רבן גמליאל'ס טויט איז געווארען נשיא זיין זוהן רבי יהודה דער צווייטער, האט ער זיך געמיהט נאך שטארקער צו בעפעסטיגען די פריינד־שאפט צווישען יודען אונ ראמער אונ צו ליעב דעם האט ער מתיר געוועהן צו

קויפען אעל ביי די נאטצענדיענער אונ האט געהייסען מען זאל אויפהערען צו טרויערן אויף האדריאנ'ס גזרות אונ די יודישע חתונות זאלען ווייטער געמאכט ווערען מיט שמחה אונ פאראד. ער האט געוואלט אפילו מבטל זיין דעם תענית פון תשעה באב, נאר מען האט עס ניט דערלאזט. דערפאר האבען דעמאלט אויפגעהערט פיעל מנהגים, וואס זענען געשטאנען ווי איין איזערנע וואנד צווישען די יודען אונ די ראמער, אונ אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו יוליא מאמעא'ס זוהן, אלכסנדר סעווערוס, וואס איז געוועהן זעהר א גוטער מענש אונ האט פערשטאנען צו שאטצען די טהייערע מדות וואס ליגען אין יודענ־טהום אונ אויך אין קריסטענטהום, האבען די יודען זיך געפיהלט טאקי גליקליך.

דער קייזער האט ביי זיך אין טעמפעל אריינגעשטעלט די בילדער פון אברהם אבינו אונ פון קריסטוס, אונ אויפ'ן טויער פון זיין פאלאץ אונ אנדערע בנינים פון דער מלוכה האט ער געלאזט אויסקריצען הלל'ס ווארטער: „וואס דו האסט אליין פיינד, זאלסטו ניט טהון קיין אנדערן". ביי א מלחמה, אז דאס חיל פלעגט אריינגעהן אין פרעמדע ארטער, האט ער די אייגענע ווארטער געלאזט אויסרופען אונ דערמיט דערמאנט די סאלדאטען זיי זאלען זיך אבהיטען פון גזלה אונ רציחה געגען אונשולדיגע רוהיגע איינוואהנער. דער נשיא איז געוועהן ביי'ם קייזער אזא חשוב אז אין דער מלחמה וואס ער האט אנגעהויבען מיט'ן פערסישען מלך ארדשיר האט איהם רבי יהודה געמוזט באלייטען קיין אנטיאכיען אונ האט פון איהם בעקומען זעהר פיעל ערד פון יענער זייט ירדן פאר א מתנה. מען האט שוין ניט צו רעדען אז אלע פריהריגע גזירות זענען בטל געווארען: די יודען האבען בעקומען איין ערלויבניש אריין צופאהרען קיין ירושלים. אינ'ם יאהר פון שמיטה האט מען זיי בעפרייט פון אלע נתינות אונ די רבנים האט מען געגעבען רעכט צו משפט'ן אונ פסקנען שאלות ווי א מאל. צום אומגליק איז אבער אלכסנדר סעווערוס געהרג'ט געווארען אונ די שיין פון גליק האט זיך גע־וויזען פאר די יודען גאר אויף א קורצע צייט.

נאך סעווערוס'ס טויט האט רום זיך אנגעהויבען שטארק צורוקען צו דער מפלה. אין א צייט פון צוואנציג יאהר האט מען צעהן מלכים געטיידט, אין לאנד איז געווארען חשך אונ די יודען האבען געליטען צום ערסטען. בעזאנדערס איז זיי שלעכט געווארען פאר'ן קייזער פיליפ, וואס האט כלומר'שט מעהר געהאלטען מיט'ן קריסטענטהום אונ האט געוואלט יוצא זיין דערמיט וואס ער האט אנגעהויבען פרעסען יודען אונ פאדערען ביי זיי מעהר מס. דעמאלט האט רבי ינאי געמוזט ערלויבען צו אקערן די פעלדער אום שמיטה אונ האט

געזאגט: „מיר יודען האבען ניט דאס גליק פון די רשעים אונ ניט די צרות פון די צדיקים”.

בײ אזא לאנגע זענען די יודען פון ארץ ישראל ארעם געווארען אונ האבען ניט געקאנט אויסהאלטען די ישיבות. דער נשיא, וואס האט שוין ניט פערמאגט דעם זיידענס רייכקייט, האט געמוזט ארויסשיקען אויף דער וועלט שלוחים זיי זאלען צונויפנעהמען נדבות, אונ פון אללע לאנדער האט מען אנגעהויבען שיקען געלד. בעזאנדערס האבען זיך אויסגעצייכענט מיט זעהר מילדקייט די יודען פון רום, וואס צו זיי איז געפאהרען איינער פון די בעריהמטעסטע לומדים רבי יהושע בן לוי. די ישיבות האבען אבער טאקי מחזק געוועהן די תורה אונ די לומדים פון יענער צייט, וואס מען האט זיי שוין גערופען אמוראים, דאס הייסט: ערקלעהרער, האבען אויסגעארבייט אבעזונדער זאמלונג פון מיינונגען איבער פערשידענע דינים אונ הלכות, וועלכע געפינען זיך אין דער משנה, אונ די זאמלונג האט בעקומען אנאהמען תלמוד אדער גמרא. אויסער דעם זענען דעמאלט מעהר בעקאנט געווארען פיעל ספרים וואס זענען נאך פריהר אנגעשריבען געווארען: תוספתא, א„צוזאטץ” צו דער משנה. ספרא, אפירוש אויף „ויקרא”. ספרי, אפירוש אויף „במדבר” אונ „דברים”. מכילתא, אפירוש אויף „שמות” אונ ברייתא, וואס בעשטעהט פון מיינונגען וועלכע עס האבען געזאמעלט אין בבל רבי חייא אונ זיין תלמיד רבי הושעיה (אושעיה).

צווישען די אמוראים האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט רבי יוחנן, וואס האט געהאט זעהר אעדלע אונ שאנע געשטאלט, אונ רבי שמעון בן לקיש, וואס איז געוועהן הויך געוואקסען אונ שטארק ווי אריז אונ איז אמאל געצוואונגען געוועהן אין דער נויט זיך צו פערדינגען אין אצירק אונ דארט זיך שלאגען מיט ווילדע חיות. רבי שמעון בן לקיש איז געוועהן זעהר פרום אונ האט ליעב געהאט פריי ארויסצוזאגען דעם אמת; ער האט פיינד געהאט צו געהן מיט ווייכע רעד אונ פלעגט אפילו קיין כבוד ניט לעגען אויפ'ן נשיא. ער האט זיך ניט געשאמט אפען ארויסצוזאגען אז „איוב לא היה ולא נברא אלא משל הוא”, אז „איוב” איז קיין מאל אויף דער וועלט ניט געוועהן אונ איז ניט מעהר ווי איין משל אונ מוסר. רבי יוחנן'ס גאנג איז שוין געוועהן גאר איין אנדערער; ער איז געוועהן פון דער נאטור אווייכער אונ האט ליעב געהאט אויסצוקומען מיט אללע מענשען. ער האט מתיר געוועהן מאנער אונ פרויען צו לערנען גריכיש אונ אליין האט ער זיך אויסער תורה בעשעפטיגט מיט חקירה, אונ האט מודה געוועהן אז די גריכישע פילאזאפיע האט געהאט

אַ שְׁטַארְקֶע גְעוּלָה אוֹיף דִי פֶאלְקֶער אוּנ הָאט צְוִוישֶׁען זַיי פֶערְפְלַאנְצְט גוּטֶע מִדוֹת.

---

5 דָאס יוּדִישְׁקַייט אִין בָּבֶל אוּנ אִין פֶּערְסִיֶען.

(240—300 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דִי הַשְׁגָחָה הָאט אַזוֹי גֶעפִיהְרְט אַז אַ גְרוֹיסֶע צָאהל יוּדֶען זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין בָּבֶל אוּנ פֶּערְסִיֶען אוּנ וֶוען זַייעֶרֶע בְּרִידֶער זָאל שׁוֹין וֶוערֶען גָאר עֶנְג אִין דֶער גֶעוֶועזֶענֶער הֵיים, זָאלֶען זַיי נָאךְ הָאבֶּען אַ קְוֶועלֶע פוּן הָאפְנוּנְג אוּנ הִילְף. דָאס הָאט מֶען גֶעזֶעהְן אִין עֶזְרָא׳ס צַייט אוּנ דָאס אֵיינֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהְן אַצוּנְד. וֶוען דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין דִי רֶאמִישֶׁע לֶאנְדֶער אִיז גֶעוָוארֶען שְׁלֶעכְט אוּנ דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אִיז גֶעקוּמֶען צוּ אַזָא אָרֶעמְקַייט אַז דִי יְשִׁיבוֹת הָאבֶּען זִיךְ מִיט גְרוֹיס מִיה גֶעקָאנְט הַאלְטֶען אוּנ דֶער אֵיינְצִיגֶער יוּדִישֶׁער אוֹצָר, דִי תּוֹרָה, הָאט גֶעזָאלְט אִין גַאנְצֶען פֶערְשְׁווִינְדֶען. דֶעמָאלְט, וֶוען אַ שְׁטַארְקֶער נֶעבֶּעל הָאט אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט דִי יוּדֶען אִין גַאלִילֶעאַ, הָאבֶּען בֶּעזָאנְדֶערְס גֶעגְלֶאנְצְט דִי יוּדֶען פוּן בָּבֶל, וואוּ מֶען הָאט אַ טְהֵייל פוּנ׳ם לַאנְד גֶערוּפֶען „אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל" דֶערְפַאר וָואס דָארְט הָאבֶּען גֶעוָואהְנְט גְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת, הָאטְשׁ זַיי זֶענֶען גֶעוֶועהְן צוּוָוארְפֶען אִין אַלֶע שְׁטֶעדְט אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט מֶען זַיי גֶעהַאלְטֶען מִיט כָּבוֹד.

צְווִישֶׁען דִי יוּדִישֶׁע שְׁטֶעדְט אִין בָּבֶל אִיז דִי גְרֶעסְטֶע גֶעוֶועהְן נְהַרְדְעָא בַּיי׳ם טַייךְ פְּרָת, וָואס מֶען הָאט זִי אוֹיךְ גֶערוּפֶען „יְרוּשָׁלַיִם פוּן בָּבֶל"; אַז דֶער בֵּית הַמִקְדָשׁ אִיז נָאךְ גֶעשְׁטַאנֶען פְלֶעגְט מֶען דָארְט צוּנוֹיפְנֶעהְמֶען אַלֶע נְדָבוֹת פוּן אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער אוּנ אַוֶועקְשִׁיקֶען אוּנְטֶער אַ שְׁטַארְקֶער וַואךְ אִין דֶער יוּדִישֶׁער הוֹיפְּטְשְׁטָאדְט. עֶטְלִיכֶע מַייל פוּן דָארְטֶען הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען זֶעהר אַ גְרוֹיסֶע אוּנ בֶּעפֶעסְטִיגֶע שְׁטָאדְט פִּירוּז־שַׁבּוּר אוּנ נִיט וַוייט אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהְן אֵיינֶע פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע שְׁטֶעדְט פּוּמְבְּדִיתָא, וָואס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֶעהר פִיעל בִּנְיָנִים אוּנ טְהַייעֶרֶע פַּאלַאצֶען. ווִי עֶס וַוייזְט אוֹיס זֶענֶען דִי אַנְוואוֹהְנֶער פוּן דֶער שְׁטָאדְט גֶעוֶועהְן גְרוֹיסֶע אוֹיסְבְּרֶענְגֶערְס אוּנ מֶען הָאט זַיי נִיט גֶעהַאלְטֶען פַאר עֶהְרְלִיכֶע לַייט; עֶס פְלֶעגְט דֶעמָאלְט אַרוֹיסְגֶעהְן אַ וָוארְטֶעל: „קוּים פָּאהְרְסְטוּ צוּזַאמֶען מִיט אַ פּוּמְבְּדִיתָא׳ר, לָאז עֶר נִיט ווִיסֶען וואוּ דַיין אַכְסַנְיָא אִיז". זֶעכְצֶעהְן מַייל פוּן דָארְט הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען דִי שְׁטָאדְט מָתָא מְחַסְיָא, אָדֶער סוּרָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַ סַךְ אָרֶעמֶער פוּן פּוּמְבְּדִיתָא, נָאר דִי אַנְוואוֹהְנֶער זֶענֶען גֶעוֶועהְן גוּט אוּנ פְרוּם אוּנ דֶערְפַאר פְלֶעגְט מֶען אָפְט זָאגֶען „אַז עֶס אִיז בֶּעסֶער צוּ זַיין אִין סוּרָא אִין אַ אַיינְגֶעהוֹיקֶערְט שְׁטִיבֶּעל אֵיידֶער אִין אַ פַּאלַאץ פוּן

פומבדיתא. נאך אין א פירטער שטאדט מחוזא האבען אויך געוואהנט זעהר פיעל יודען, וואס זענען גראסטענטהיילס ארויסגעקומען פון גרים. דאס גאנצע לאנד איז געוועהן זעהר פרוכטבאר, ווייל דארט זענען געוועהן פיעל טייכען און וואסערן און דאריבער איז אויף פירות דארט געוועהן א גרויס געראטעניש. די יודען האבען זיך בעשעפטיגט מיט אקערבוי, מסחר און אללערליי מלאכות.

אין בבל האבען זיך די יודען געפיהלט זעהר פריי און מען קאן זאגען אז עס האט זיי ניט געפעהלט קיין זעלבסשטאנדיגקייט. פאר דער מלוכה האבען זיי געהאט נאר איין התחיבות, צו צאהלען מס פון יעדען נפש און פון דער ערד וואס יעדער האט פערמאגט, ערד איז ווידער געוועהן גענוג אין לאנד און ווער עס האט נאר געוואלט נעהמען אויף זיך צו צאהלען דעם מס, האט געקאנט ווערען א בעל הבית פון פעלדער און זיי בעארבייטען. דער גאנצער פארשטעהער פונ׳ם יודישען פאלק איז געוועהן דער ריש גלותא, וואס פלעגט טראגען א זיידענעם מאנטעל מיט א גאלדענעם גארטעל און האט זיך גערעכענט דער פירטער פונ׳ם קעניג. די ריש גלותא, פון וועלכע נחוניה, אדער אחיה, האט זעהר פיעל געזארגט פאר די ישיבות אין בבל, האבען געפיהרט זייער יחוס פון זרובבל׳ן און האבען עקסיסטירט ביז צום עלפטען יאהרהונדערט.

די מאכט פון ריש גלותא איז געוועהן אזוי גרויס אז ער האט ניט נאר אליין געקאנט משפט׳ן די יודען, נאר אויך שטעלען פון זיך שופטים, וואס האבען אין זיין נאהמען געמאגט ארויסגעבען די גראסטע שטראף. די אינוועניגסטע הנהגה איז אויך געשטאנען אונטער זיין השגחה און ער האט אויך אבטונג געגעבען אויף די סוחרים זיי זאלען אבהיטען ארעכטע וואג און איין אמת׳ע מאס. דער ריש גלותא האט געלעבט ווי א מלך, ארומגערינגעלט מיט פיעל דיענער, און דאס פאלק פלעגט איהם אבגעבען דעם גראסטען כבוד. ער פלעגט אויך בעשטימען די ראשי הישיבות, און האטש אין די ערשטע יאהרען איז די תורה אין בבל געשטאנען נאר אויף א נידריגער מדרגה האבען זיך מיט דער צייט דארט אנגעהויבען ארויסווייזען גרויסע לומדים, די יודען האבען זיך געגאטהיגט אין רעכטע דינים, וואס זאלען פסקנען שאלות, און דאס לערנען האט דארט אנגעהויבען בליהען.

פריהר האבען די ישיבות פון ארץ ישראל געצויגען צו זיך זעהר פיעל תלמידים פון בבל, בעזאנדערס אז רבינו הקדוש איז געוועהן נשיא. צווישען די גרויסע לומדים, וואס בבל האט געקאנט מיט זיי שטאלצירען, זענען געוועהן רבי חייא פון כפרי מיט זיינע צוויי בעריהמטע זיהן, יהודה און חזקיהו

זַיינֶע קְרוֹבִים אַבָּא אַרִיכָא, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען רַב, אוּנ רַבָּה בַּר חָנָה, אַבָּא אוּנ זַיין זוּהן מַר שְׁמוּאֵל. רַבִּי חִיָּיא מִיט דִי קִינְדֶער אִיז טַאקִי גֶעבְּלִיבֶּען אִין גַאלִילֶעאַ אוּנ נָאךְ זֵייעֶר טוֹיט זֶענֶען זֵייעֶרֶע קְבָרִים גֶעוָוארֶען הֵיילִיג בַּיים פָּאלְק. אַבָּא אַרִיכָא אוּנ מַר שְׁמוּאֵל זֶענֶען צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען קַיין בָּבֶל אוּנ אַז דֶער רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה פוּן נְהַרְדְעָא אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִיז זַיין שְׁטֶעלֶע אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ מַר שְׁמוּאֵל. דֶעמָאלְט אִיז גֶעוֶועהן רֵישׁ גָלוּתָא עֲנָן אוּנ עֶר הָאט בֶּעשְׁטִימְט פַאר דִי עֶרְשְׁטֶע שׁוֹפְטִים צְוֵויי בֶּעקַאנְטֶע לוֹמְדִים, מַר־אַבָּא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר רַייךְ אוּנ הָאט קַיין שׁוּם לוֹין נִיט פֶערְלַאנְגְט פַאר זַיין מִיה, אוּנ קַרְנָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גֶעמֵיינֶער מַאנְן אוּנ הָאט זִיךְ נָאר גֶעהֵייסֶען צָאהלֶען שְׂכַר בַּטָלָה פַאר דֶער פֶערְלָארֶענֶער צַייט. אַבָּא אַרִיכָא'ן הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר אוֹיפְזֶעהֶער אִיבֶּער דִי מַארְקֶען אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אַז דִי מְקָחִים פוּן עֶסֶענְוַוארְג זָאלֶען נִיט זַיין טְהַייעֶר. אַזַא אַרְבֵּייט אִיז אַבָּא־אַרִיכָא'ן נִיט אָנְגֶעשְׁטַאנֶען, אוּנ אַז דֶער רֵישׁ גָלוּתָא אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, הָאט עֶר אִיהם גֶעהֵייסֶען אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה אוֹיף אַלַאנְגֶער צַייט בִּיז דֶער שׁוֹפֵט קַרְנָא הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעבֶּעטֶען. אִין דֶער צַייט וָואס אַבָּא־אַרִיכָא אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער דֶער מְדִינָה, הָאט עֶר זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען נָאמֶען אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַגַאנְצֶער חָשׁוּב בַּיים פַּארְטְהִישֶׁען קֶענִיג אַרְטַבַּן אוּנ הָאט פוּן אִיהם בֶּעקוּמֶען טְהַייעֶרֶע פֶּערל פַאר אַ מַתָּנָה. אַבָּא־אַרִיכָא הָאט אָבֶּער בֶּעמֶערְקְט אַז אִין פִיעל יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת זֶענֶען דִי דִינִים פוּן כָּשֵׁר אוּנ טְרֵפָה גָאר אוּנְבֶּעקַאנְט; צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר גֶעמוּזְט וֶוערֶען אַ מַחְמִיר, אוּנ וַוייל עֶר הָאט גֶעוָואלְט דֶעם עוֹלָם גֶעוָואהנֶען זֵיי זָאלֶען הַאלְטֶען פַאר הֵיילִיג אַלֶע מִצְוֹת פוּן דֶער תּוֹרָה, הָאט עֶר נִיט גֶעלָאזְט עוֹבֵר זַיין אֲפִילוּ אוֹיפ'ן קְלֶענְסְטֶען דִין, אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען צוּ מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער נֶעסְט פַאר לוֹמְדִים אִין סוּרָא, אוּנ אַזוֹי אִיז פוּן אִיהם גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען דִי בֶּערִיהמְטֶע יְשִׁיבָה, וָואס הָאט זִיבֶּען הוּנְדֶערְט יָאהר כְּסֵדֶר פַארְשְׁפְּרֵייט תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה צְווִישֶׁען יוּדֶען.

דִי יְשִׁיבָה הָאט אַבָּא־אַרִיכָא גֶעאֶפֶענְט נָאךְ פַאר זַיין בֶּעשִׁיצֶער אַרְטַבַּן'ס לֶעבֶּען, אוּנ בַּאלְד הָאט עֶר גֶעהַאט צְוֶועלְף הוּנְדֶערְט תַּלְמִידִים פוּן דִי בֶּעסְטֶע יוּנְגֶע לַייט. דִי צָאהל פוּן זֵיי הָאט זִיךְ אָבֶּער יֶעדֶען טָאג פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ אַבָּא־אַרִיכָא אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ צוּקוֹיפֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען אַ גְרוֹיסֶען גָארְטֶען, עֶס זָאל זַיין פְּלַאטְץ פַאר אַלֶע. מֶען הָאט אִיהם דֶעמָאלְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען רַב (לֶעהְרֶער) אוּנ דִי יְשִׁיבָה הָאט גֶעהֵייסֶען בֵּי־רַב (אַהוֹיז פַאר לֶערְנֶען). פִיעל תַּלְמִידִים, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט פוּן וָואס צוּ לֶעבֶּען, הָאט עֶר אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג

אויסגעהאלטען ווייל ער איז געוועהן רייך און האט געהאט גענוג פעלדער, וואס ער פלעגט אליין בעארבייטען. דאס לערנען האט ער אזוי איינגעארדנעט אז אויסער בעשטאנדיגע תלמידים זאלען אויך בעלי בתים קאנען הערען דברי תורה און פערנומענע מענשען זאלען זיך ניט דארפען אבריסען פון פרנסה. צוויי חדשים אין יאהר, אדר און אלול, זענען געוועהן בעשטימט דארויף אז אללע זאלען זיך פערזאמלען קיין סורא און לערנען פון אין דער פריה ביז נאכט, און דער עולם האט זיך מיט אזא חשק געווארפען צו דער תורה אז מען פלעגט זיך אפילו ניט פערגינען צו געהן עסען. אויסער דער צייט, וואס האט געהייסען "די חדשים פון פערזאמלונגען", פלעגט אבא־אריכא פאר יעדען יום טוב אכט טאג כסדר האלטען פארלעזונגען און דעמאלט איז אזא גרויסער עולם זיך צונויפגעפאהרען קיין סורא אז מען האט ניט געהאט וואו צו נאכטיגען און פיעלע פלעגען בלייבען אויף דער גאס. אין דער צייט האט זיך יעדער געמוזט פריי איבערגעבען דעם לערנען, ווייל אללע געשאפטען האבען אויפגעהערט און אפילו בעלי חובות האבען דעמאלט ניט געטארט מאנען ביי קיינעם קיין געלד.

אבא־אריכא איז געוועהן זעהר שטרענג וועגען אבהיטען דינים און מנהגים, נאר ער האט אבער אויך אכטונג געגעבען אז דאס פאלק זאל זיך, אויסער מיט פרומקייט צו גאטט, אויסצייכנען מיט שאנע מדות צווישען מענשען. ער האט בעמערקט פון איין זייט אז יודען מאכען חתונה זייערע טאכטער, ווען זיי זענען נאך צו קליין און יונג, און דער חתן זעהט ערשט די כלה פאר דער חופה, ווען עס איז שוין צו שפעט חרטה צו האבען, און פון דער אנדערע זייט — אז דער חתן וואהנט ביי זיין מחותן נאך פאר דער חתונה און ווערט דורך דעם צו נאהענט צו זיין כלה. דאס אלדינג און נאך פיעל אנדערע זאכען האט ער פארווערט און האט איבערהויפט אזוי פיעל געארבייט אויסצוועדלען די זיטען; און ניט אומזיסט האט מען איהם פערגלייכט מיט הלל'ן. ער איז טאקי געוועהן אויך אעניו ווי הלל. ער האט געהאט אזוהן, חייא, אגרויסען למדן, זיין טאכטער האט גענומען אחתן פונ'ם ריש גלותא'ס משפחה, אליין האט ער געהאט כבוד פון אללע זייטען און פון דעסטוועגען האט ער געלעבט גאנץ פראסט און האט ליעב געהאט ערדארבייט. זיין צווייטען זוהן איבו, וואס האט ניט געהאט קיין שארפען מח, האט ער אנגעזאגט ער זאל זיך בעשעפטיגען מיט ערדארבייט און זיין בעשטאנדיג ווארטעל פלעגט זיין: "בעסער ווענעיג פון פעלד עהדער פיעל פון קלייט". אז ער איז געשטארבען, האט דער טרויער נאך איהם געדויערט אגאנץ יאהר.

מר שמואל האט שטארק איבערטראפען אין ידיעות העולם אבא־אריכא'ן און

האט זיך בעזאנדערס אבגעגעבען מיט דיני ממונות, דאס הייסט משפטים פון געלד-זאכען; אחוץ דעם איז ער געוועהן אבערימטער בקי אין די חכמות פון מעדיצין אונ אסטראנאמיע, ער איז געוועהן אזוי קלאר אין דעם גאנג פון די שטערן, וואס ער פלעגט שטענדיג בעטראכטען צוזאמען מיט זיין פריינד, דעם פערסישען חכם אבלט, אז ער פלעגט זיך בעריהמען דערמיט וואס „איהם זענען אזוי בעקאנט די וועגען אין הימעל ווי די גאסען פון נהרדעא". מיט דער הילף פון דער חכמה האט ער געמאכט א לוח אונ פינקטליך אויסגערעכענט ווען אללע ימים טובים פאלען, כדי מען זאל אין בבל ניט זיין אבהענגיג ביז מען וועט עס געבען צו וויסען פון ארץ ישראל; נאר, ווי עס שיינט, האט ער זיין ארבייט ניט פעראפענטליכט, כדי די יודען זאלען אין גאנצען זיך ניט אבבייסען פון דער אלטער היים. ער האט אויך געהיילט קראנקהייטען אונ ערפונדען אזאלב צו אויגען-וועטהיג. נאר מעהר לויב פערדיענט ער דערפאר, וואס ער האט זיך געמיהט ביי די יודען היילינג מאכען די געזעצע פון דעם לאנד, וואו זיי וואהנען, אונ דערמיט זיי איינפליסען ליעבע צו ארדנונג אונ כבוד פאר א חוק, וואס כאג אפילו אמאל ניט גוט זיין פאר'ן יודען. מיט דריי ווארטער „דינא דמלכותא דינא" האט ער שוין דעמאלט מבטל געוועהן איינע פון די גרעסטע בעשולדיגונגען וואס מען איז אויך אין אונזערע צייטען ניט פויל ארויפצולעגען אויפ'ן יודישען פאלק.

ביידע אמוראים, אבא-אריכא אונ מר שמואל, האבען געלעבט ווי ברידער, חאטשי אפט האבען זיי זיך ניט געקאנט אויסגלייכען אין די דעות. נאך אבא-אריכא'ס טויט איז מר שמואל געבליבען אליין ראש ישיבה. לכתחלה איז מען אפילו אין גליל מסופק געוועהן אין מר-שמואל'ס למדנות אונ מען האט איהם דארט געהאלטען פאר א קאנער נאר פון אנדערע חכמות, נאר מיט דער צייט האט ער זיך געמאכט אזא גרויסען נאהמען. אז רבי יוחנן אונ רבי שמעון בן לקיש האבען געוואלט פאהרען צו איהם קיין בבל זיך מיט איהם זעהן, נאר ביז זיי האבען זיך געריכט איז מר שמואל דערווייל געשטארבען. קיין זיהן זענען פון איהם ניט געבליבען, נאר תלמידים האט ער איבער געלאזט זעהר פיעל.

אין דער צייט, וואס די ביידע אמוראים האבען געלעבט, איז דערווייל געווארען א איבערקערעניש אין לאנד, וואס האט אביסעל די יודען אויך נוגע געוועהן. געגען דער משפחה וואס האט פיער הונדערט יאהר געקאניגט, איז ארויס א מרידה אונ אויף ארטבן'ס ארט איז געווארען מלך ארדשיר, וואס האט זיך אין גאנצען אריינגעלאזט אין דער עבודה זרה, וואס דיענט צום פייער

און הָאט נִיט גֶעוָואלְט לֵיידֶען אַז אוּנְטֶער זַיין שׁוּטְץ זָאלֶען זִיךְ גֶעפִינֶען מֶענְשֶׁען פוּן אַיין אַנְדֶער אֶמוּנָה. דֶעמָאלְט הָאט מֶען דִי יוּדֶען שְׁטַארְק אוּנְטֶערְדְרִיקְט. מֶען הָאט צוּגֶענוּמֶען בַּיי דִי יוּדִישֶׁע שׁוֹפְטִים דָאס רֶעכְט צוּ מִשְׁפֶּט׳ן און קֵיין אֵיינְצִיגֶער יוּד הָאט נִיט גֶעטָארְט דִיעֶנֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה. אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען אָפְט דִי יוּדֶען, אִין דִי פֶּערְסִישֶׁע יָמִים טוֹבִים גֶעמוּזְט בַּיי נַאכְט זִיצֶען אִין דֶער פִינְסְטֶער, וַוייל דִי פֶּערְסֶער פְלֶעגֶען זִיךְ מִיט גֶעוַואלְד אַרַיינְהַאפֶּען אִין זַייעֶרֶע הַייזֶער און פַארְלֶעשֶׁען דָאס פַייעֶר, כְּדֵי דִי יוּדֶען זָאלֶען עֶס נִיט מְטַמֵא זַיין. זַייעֶרֶע מֵתִים הָאבֶּען דִי יוּדֶען אויךְ נִיט גֶעקָאנְט מְקַבֵּר זַיין, וַוייל דִי פֶּערְסֶער הָאבֶּען זִיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהְן אַרוֹיסְצוּוַוארְפֶען דִי טוֹיטֶע פַאר דִי רוֹיב־פֵייגֶעל און הָאבֶּען דָאס אֵייגֶענֶע גֶעוֵוייט דִי יוּדֶען צוּ טְהוּן. דָאס הָאט אָבֶּער נָאר גֶעדוֹיעֶרְט אַקוּרְצֶע צַייט. דִי פֶּערְסֶער הָאבֶּען אוֹיפְגֶעהֶערְט אַזוֹי שְׁטְרֶענְג אָבְּהִיטֶען דִי מִנְהָגִים פוּן זַייעֶר אֶמוּנָה, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָוארֶען אַבִּיסֶעל וַוייכֶער און צוּגֶעלָאזְטֶער, און אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען צוּרִיק שָׁלוֹם צְווִישֶׁען בֵּיידֶע פֶאלְקֶער. דֶער שָׁלוֹם הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעפֶעסְטִיגְט וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם גוּטְהֶארְצִיגֶען קֶענִיג שַׁבּוּר דֶער עֶרְשְׁטֶער. וָואס הָאט לִיעבּ גֶעהַאט יוּדֶען און הָאט בֶּעוִויזֶען מַר שְׁמוּאֵלִ׳ן גְרוֹיס פְרַיינְדְשַׁאפְט. דֶעם קֶענִיג שַׁבּוּר אִיז בַּאשֶׁערְט גֶעוֶועהְן צוּ גֶעבֶּען דִי רָאמֶער דֶעם עֶרְשְׁטֶען קְלַאפּ. און אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג הָאבֶּען נָאךְ אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען זַייעֶרֶע כּוֹחוֹת און הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַיין עֶק צוּ מַאכֶען פוּן דֶער שְׁטָאלְצֶער רָאמִישֶׁער מְלוּכָה. וִוי פְרִישׁ דִי וואוּנְד אִיז נָאךְ גֶעוֶועהְן פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען פָאלְק, הָאט עֶס פָּארְט גֶעקָאנְט הָאבֶּען אַקְלֵיינֶע טְרָאסְט און זֶעהֶען מִיט אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען אַזוֹי גִיךְ דֶעם שׂוֹנֵא׳ס מַפָּלָה.

דִי רָאמִישֶׁער מְלוּכָה הָאט טַאקִי אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאלֶען מֶעהר וִוי מֶען הָאט עֶס גֶעקָאנְט עֶרְוַוארְטֶען און נָאר גִיךְ הָאבֶּען דִי רָאמֶער מִיט בּוּשָׁה גֶעזֶעהְן וִוי דֶער מֶלֶךְ שַׁבּוּר הָאט אַוֶועקְגֶעפִיהְרְט זַייעֶר קֵייזֶער וַואלֶערְיַאנוּס אִין גֶעפַאנְגֶענְשַׁאפְט. דֶער נַייעֶר קֵייזֶער גַאלְלְיֶענוּס אִיז אויךְ נִיט גֶעוֶועהְן קֵיין גְרֶעסֶערֶע בְּרִיָה פוּנ׳ם פָאטֶער און רוֹם אִיז אַזוֹי שְׁוַואךְ גֶעוָוארֶען, אַז פִיעל לֶענְדֶער הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָבְּצוּטְהֵיילֶען. דֶעם אָנְהֵייבּ הָאט גֶעמַאכְט אַגֶעוִויסֶער גִבּוֹר אָדֶנַת, אָדֶער וִוי דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם גֶערוּפֶען פָּפָּא בַּר נֶצֶר, וָואס הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַגְרוֹיסֶע מַחֲנֶה און הָאט אָבְּגֶענוּמֶען פַאר זִיךְ סִירְיֶען און פַאלֶעסְטִינַא און בֶּעזֶעצְט הָאט עֶר זִיךְ אִין פַאלְמִירַא (תַּדְמוֹר). אָדֶנַת הָאט אָנְגֶעטְהוּן דִי יוּדֶען גְרוֹיסֶע צָרוֹת און הָאט זִיךְ אויךְ גֶעוָוארְפֶען קֵיין בָּבֶל, וואוּ עֶר הָאט אַתֵּל גֶעמַאכְט פוּן נְהַרְדְעָא, און מַר שְׁמוּאֵל׳ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אִיבֶּערְפִיהְרֶען

זייער ישיבה קיין מחוזא. די וואס זענען אבער אריינגעפאלען צו אדנת'ן זיין די האנד, זענען פערקויפט געווארען פאר קנעכט און מען האט זיי צופלייס אוועק־געשיקט אין אזעלכע ערטער וואו יודען וואהנען, כדי זייערע ברידער זאלען זיי אויסקויפען. דעמאלט זענען אויך געפאנגען געווארען מר שמואל'ס טאכטער, און עס איז מערקווירדיג, אז אין יענע יאהרען האבען זיך אויך געפונען גענוג צבוע'קעס, וואס האבען פיינד געהאט חכמה און האבען געדרינגען, אז דאס אומגליק איז געקומען אויף מר שמואל'ס קינדער ווייל זייער פאטער איז געוועהן א צו גרויסער חקרן.

ביסלעכווייס האט אדנת זיינע שפיעלען די ראלע פון צוראמישען קייזער, נאר זיין גרויסקייט האט ניט לאנג געדויערט. זיין אייגענע פרוי זענאביא, וואס איז ניט צופרידען געוועהן דער פון וואס ער האט געגעבען מאכט זיין זוהן, פון דער ערשטער פרוי, הורדוס, ער זאל מיט איהם צוזאמען הערשען, האט אנגעשטעלט טאקי זייער אקרוב מעאניוס ער זאל איהם הארגענ'ען און אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו איהר, האט זי געוויזען אז זי פארשטעהט ווי אזוי צו פיהרן א מלוכה. איהר גליק איז אבער אויך נאר גע־וועהן אויף איין אויגענבליק: דער שטארקער ראמישער קייזער אורעליוס האט געמאכט איין עק פון איהר מלוכה, זי אליין האט ער אריינגעבראכט קיין רום אין גאלדענע קייטען, פון איהר הויפטשטאדט פאלמירא האט ער קיין זכר ניט געלאזט, און ערשט אין די היינטיגע צייטען האט מען אנגעהויבען אויס־גראבען איהרע חורבות פון אונטער דער ערד און רבי יוחנן, וואס האט זעהר אפט געזאגט: אז „וואהל וועט זיין דעם וואס וועט דערלעבען דעם סוף פון תדמור", האט ער טאקי געהאט די זכיה מיט אייגענע אויגען צו זעהן ווי עס איז אין גאנצען אבגעמעקט געווארען דער נאהמען פון א שרעקליכען יודישען שונא.

אויף דעם אינווענינסטען מעמד פון די יודען אין גליל האט דער איבער־שלאג כמעט זיך גאר ניט אנגעזעהן, חאטש נאך רבי יהודה דעם צווייטענ'ס טויט האט דער נייער נשיא, זיין זוהן גמליאל דער פירטער, שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהר און מען פלעגט נאר לעגען כבוד אויף איהם צו ליעב זיין יחוס פון דוד המלך. צו דער ישיבה אין טבריה האט ער זיך ניט געמישט און די גאנצע דעה איז נאר געוועהן ביי די אמוראים, רבי יוחנן און רבי שמעון בן לקיש. פון בבל האבען זיך אנגעצויגען הונדערטער תלמידים, וואס פלעגען אוועקווארפען ווייבער און קינדער און זיך אוועקלאזען שעפען תורה פון דער ערשטער ריינער קוועלע. רבי שמעון בן לקיש איז אפילו

דערפון ניט געוועהן צופרידען און פלעגט אפט שרייען אויף די פרעמדע ישיבה־בחורים: „געהט אייך! ווען איהר האט געקאנט בעשיצען ארץ ישראל זענט איהר געבליבען אין דער היים, וואס זשע האט איהר דא אצונד צו טהון?". זיין געשריי האט אבער ניט געהאלפען, און ניט נאר לומדים יונגע לייט האבען זיך געיאגט קיין פאלעסטינא, נאר אויך פראסטע אלטע מענשען, וואס האבען געוואלט האטש שטארבען און בעגראבען ווערען אין דער היילינגער ערד, אזוי שטארק איז נאך די ליעבשאפט פון דעם פאלק געוועהן צו זיין היילינ לאנד.

אין בבל האבען די יודען, ווי ווייט עס איז נאר מעגליך געוועהן, בעפעסטיגט דעם למוד פון דער תורה און די ארבייט פון די צוויי ערשטע אמוראים, אבא־אריכא און מר שמואל איז ווייט געגאנגען נאך מיט מעהר חשק. אין מנהגים האבען אפילו די יודען געגאשט אביסעל פון די פערסער און אויף פיעל זאכען, וואס האבען קיין מקור ניט אין אונזער תורה, איז רבי יוחנן שטארק ברוגז געוועהן, נאר דאס האט פארט ניט געשאדט אז יונגע לייט זאלען עוסק זיין אין לערנען און ווערען בעריהמטע לומדים. צווישען רבי יוחנן'ס תלמידים זענען די בעסטע געוועהן פון בבל און פון זיי האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט רבי אליעזר בר פדת, וואס האט זיך, נאך זיין רבי'נס טויט, גערעכענט פאר „אצירונג אינ'ם היילינען לאנד". די צוויי צווילינג־ברידער רבי אמי און רבי אסי, וואס זענען שפעטער געווארען ראשי ישיבות אין טבריה, רבי שמעון בר אבא און רבי חייא בר אבא.

צווישען די בעריהמטע לומדים אין בבל קאן מען רעכענען רב הונא, וואס איז געוועהן ראש ישיבה אין סורא און זיין נאהמען איז געוועהן בעקאנט אויך אין אנדערע לאנדער; רבי יהודה בן יחזקאל, וואס האט באלד, נאך דער צושטערונג פון נהרדעא, געגרינדעט א נייע ישיבה אין פומבדיתא און האט אויך געהאט זיין אייגענעם גאנג אין לערנען; רבי נחמן בר יעקב, דעם ריש גלותא'ס איידעם; דער רייכער רבי חסדא און דער ארמער רב ששת, וואס פלעגען זיך איינער דעם אנדערן סותר זיין אין לערנען פונקט ווי זיי האבען זיך אויך פערשיעדען געפיהרט אין לעבען.

רב הונא איז אין די יונגע יאהרען ניט געוועהן קיין רייכער, און האטש ער האט זיך אנגעהערט מיט'ן ריש גלותא'ס משפחה, פלעגט ער פון דעסטוועגען זיך אליין בעשעפטיגען מיט ערד־ארבייט און אנדערע מלאכות און האט זיך ניט געשעמט פאר נאכט אומצוקעהרען זיך אהיים מיט דער קאסע אויף די פלייצעס. דאס האט איהם אבער ניט געשאדט צו זיין איינער פון די גראסטע

לוֹמְדִים אוּנ אַז מֶען פְלֶעגְט זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ אִיהם עֶר זָאל אוֹיסְהֶערֶען טַעֲנוֹת פוּן צְווייא צְדָדִים וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט אַ דִין תּוֹרָה צְווִישֶׁען זִיךְ, הָאט עֶר נָאר גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיין אָרְט אַ מֶענְשֶׁען עֶר זָאל טְהוּן פַאר אִיהם זַיין אַרְבַּייט אִין פֶעלְד אוּנ עֶר זָאל זִיךְ קָאנֶען אָפְּגֶעבֶּען מִיט'ן בּוֹרְרוֹת. דֶעמָאלְט הָאט אִין דֶער אֵייגֶענֶער שְׁטָאדְט גֶעלֶעבְּט אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר חָנָא בַּר חֲנִילָאִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּערִיהמְט מִיט זַיין גוּט הַארְץ אוּנ זַיין אָפֶענֶער הַאנְד, זַיין צְדָקָה גֶעבֶּען הָאט נִיט גֶעהַאט קַיין שִׁיעוּר, זַיין הוֹיז אִיז גֶעוֶועהן פְרַיי פַאר אַללֶע נוֹיטְהבֶּעדֶארְפְטִיגֶע, אוּנ וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעוָואלְט הָאט גֶעקָאנְט בַּיי אִיהם עֶסֶען אוּנ טְרִינְקֶען אוּנ נָאךְ קְרִיגֶען אַ מַטְבֵּעַ אִין קֶעשֶׁענֶע אַרַיין. בַּיי נַאכְט פְלֶעגְט עֶר אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען פַאר דֶער טְהִיר וַוייץ אוּנ גֶערְשְׁטֶען פַאר דִי אָרֶעמֶע לַייט וָואס קָאנֶען נִיט אוֹיסְשְׁטְרֶעקֶען דִי הַאנְד, אוּנ אַז דִי מְלוּכָה הָאט גֶעפָאדֶערְט מַס פְלֶעגְט עֶר בֶּעצָאלֶען פַאר דִי אֶבְיוֹנִים. פוּן דֶעם חָנָא בַּר חֲנִילָאִי, דֶערְצֶעהלְט מֶען, אַז עֶר הָאט אַ מָאל בֶּעגֶעגֶענְט רַב הוּנָא'ן וִוי עֶר שְׁלֶעפְּט זִיךְ מִיט זַיין מַשָּׂא פוּנ'ם פֶעלְד, הָאט עֶר אִיהם גֶעוָואלְט הֶעלְפֶען טְרָאגֶען, נָאר רַב הוּנָא הָאט עֶס נִיט עֶרְלוֹיבְּט אוּנ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז עֶר טָאר נִיט טְהוּן אַזַא זַאךְ וָואס עֶר אִיז דֶערְצוּ נִיט גֶעוָואהנְט. אוֹיף אִיהם מָאג מֶען יָא זָאגֶען אַז עֶר אִיז אוֹיפְגֶעקוּמֶען פוּן יְגִיעַ כַּפָּיו: גָאטט הָאט אִיהם אַרַיינְגֶעשִׁיקְט אַ גֶערָאטֶעהנִישׁ אִין זַיינֶע פֶעלְדֶער אוּנ עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר, נָאר עֶר הָאט טַאקִי זַיין רַייכְקַייט בֶּענוּצְט דַארוֹיף עֶר זָאל קָאנֶען צְדָקָה טְהוּן, אוּנ דִי צַייט וָואס עֶר פְלֶעגְט פְרִיהר אַללֵיין צַרְבֵּייטֶען, הָאט עֶר שׁוֹין פֶערְבְּרַאכְט דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט גֶעזוּכְט צוּ הֶעלְפֶען אוּנְגְלִיקְלִיכֶע, זֵיי זָאלֶען קָאנֶען הֲנָאָה הָאבֶּען פוּן זַיין גֶעלְד. מֶעהר פוּן אַכְט הוּנְדֶערְט תַּלְמִידִים הָאט עֶר אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען אוּנ אַ חוּץ דֶעם הָאט עֶר גֶעשְׁטִיצְט פִיעל בַּעֲלֵי בָּתִּים וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט מִיט וָואס צוּ פַארְרֶעכְטֶען זֵייעֶרֶע הַייזֶער.

אִין רַב הוּנָא'ס צַייט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי יְשִׁיבָה רוּפֶען מְתִיבְתָּא, אוּנ דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער הָאט גֶעהֵייסֶען רֵישׁ מְתִיבְתָּא. פֶערְצִיג יָאהר הָאט עֶר פַארְבְּרֵייטֶעט תּוֹרָה אוּנ דָאס יוּדִישְׁקַייט הָאט ווִידֶער אִין בָּבֶל אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַזוֹי בְּלִיהֶען אַז נִיט אוּמְזִיסְט הָאט רַב הוּנָא אָפְּט גֶעזָאגְט: אַז „עֶר פִיהלְט זִיךְ אִין בָּבֶל גְלַייךְ וִוי אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל“. דִי יְשִׁיבָה אִין סוּרָא הָאט טַאקִי גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע אוּנ דִי יוּדֶען פוּן בָּבֶל פְלֶעגֶען זֵייעֶרֶע חֲכָמִים הֶערֶען אוּנ פָאלְ־גֶען; נָאר עֶפִּים בַּיי אַ הַארְבֶּער שַׁאֲלָה פְלֶעגְט מֶען גֶעבֶּען צוּ וִויסֶען דִי אֲמוֹרָאִים פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ גֶעבֶּען זֵייעֶר הַסְכָּמָה. אִיבֶּער אַכְטְצִיג יָאהר אִיז

רב הונא אלט געוועהן ווען ער איז פלוצלונג געשטארבען, אונ אויף זיין ארט איז געווארען זיין זוהן רבה. לויט זיין צוואה, האט מען איהם איבערגעפיהרט קיין ארץ ישראל אונ דארט האט מען איהם מקבר געוועהן נעבען זיין לאנדסמאנן רבי חייא׳ס קבר.

עפים יונגער פון רב הונא׳ן איז געוועהן רבי יהודה בר יחזקאל, א געטרייער תלמיד פון מר שמואל׳ן, וואס האט אבער ניט גערש׳ט פון זיין רבי׳ן דעם גוטען, רוהיגען, עדלען כאראקטער. ער איז געוועהן א גרויסער כעסן אונ פאר דאס מינדעסטע זאך האט ער זיך געקאנט צובאזערן אויפ׳ן גראבסטען. דערצו האט ער זיך געהאלטען פאר׳ן ערשטען מיוחס, אונ האטש אזוי אין זיין לעבען איז ער ניט געוועהן קיין בעל גאוה אונ פלעגט חוזק מאכען פון די וואס האלטען זיך גרויס, פון דעסטוועגען, קוים האט מען איהם בעריהרט זיין יחוס, פלעגט אוועק זיין גאנצער שכל אונ ער האט נאר געוואלט אויסווייזען, אז ער שטאמט ארויס פון די אבות. ער איז געוועהן באז אויף די וואס לאזען זיך אוועק קיין ארץ ישראל לערנען. ער האט געזאגט אז אין בבל זענען אויך דא מענשען מיט קאפ, אונ זיין ישיבה אין פומבדיתא האט טאקי ארויסגעגעבען רעכטע לומדים, ווייל רבי יהודה פלעגט אזוי פיעל ארבייטען מיט די תלמידים אז נאר איין טאג אין חודש האט ער געקאנט אבבייסען אויף דאווענען. אין חריפות האט ער צו זיך קיין גלייכען ניט געהאט אונ האט ליעב געהאט אז מען זאגט עפים א זאך פון איינעמס וועגען, זאל מען דער מאנען זיין נאהמען. מיט אזא כאראקטער האט ער קיין סך גוטע פריינד ניט געקאנט האבען, אונ זיין זוהן יצחק האט ער געלאזט זיצען א לאנגע צייט א בחור, ווייל עס איז איהם שווער געווען זיך צו צוקלויבען א שדוך, וואס זאל איהם אנשטעהן. רב עולא האט פון איהם געלאכט אונ האט געזאגט: „ווער ווייסט אויב מיר קומען אללע ניט ארויס פון די גאטצענדיענער, וועלכע האבען ביי דער בעלאגערונג פון ירושלים געשאנדט יודישע טעכטער”. ניט שטענדיג פלעגט אבער רבי יהודה אבשווייגען אזא הלצה אונ קוים איז ער נאר געוואהר געווארען אז מען רעדט אויף איהם שלעכטס האט ער שוין יענעם גוט בעצאהלט. אזוי האט ער זיך צוקריגט מיט עטליכע פון די שאנסטע משפחות אין נהרדעא, אונ מען האט איהם געוואלט דערפאר מיט שטיינער פערווארפען. ער האט אפילו אפענטליך אויפגעווארפען א געוויסען כטי בר טוביא, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי׳ם מלך שבור, אז ער איז א קנעכט אונ האט זיך ערלויבט איינ׳ם פון די לומדים אריינווארפען אין חרם. אז רבי יהודה איז שפעטער קראנק געווארען אונ

דער אייגענער למדן איז איהם געקומען מבקר חולה זיין, האט ער איהם געזאגט אז ער איז שטאלץ דארויף וואס ער האט קיין כבוד ניט געלעגט אויף אזא גרויסען מאנן אונ האט געטהון ווי דאס געוויסען האט איהם געהייסען. דערמיט איז טאקי פארענפערט דאס, וואס רבי יהודה האט זיך געגעבענט צווישען די גראסטע אמוראים אונ מען האט איהם מוחל געוועהן דעם גאנצען כעס, וואס ער פלעגט בעוויזען, ווייל מען האט געוואוסט אז ער טהוט אזוי ווי ער דענקט אונ פיהלט ניט פאר שלעכטקייט חלילה, נאר דער פאר וואס אין זיינע אדערן איז געפלאסען צו היים בלוט.

דער יונגסטער פון די אמוראים אין בבל איז געוועהן רב נחמן בר יעקב, וואס זיין פרוי ילתא, די טאכטער פונ'ם ריש גלותא, האט איהם געוואהנט צו פיהרען א ברייט לעבען, ניט ווי עס שטעהט אן א פרומען למדן. רב נחמן האט זיך טאקי נאר אין לערנען געקאנט אויסגלייכען מיט זיינע חברים, אבער אין פרומקייט אונ אין עדלע מדות איז ער געוועהן ווייט פון זיי. זיין שווער האט איהם געמאכט פאר א שופט, אונ האטש מר שמואל האט אנגעזאגט אז ניט ווייניגער פון צוויי שופטים זאלען ארויסגעבען א משפט, האט ער זיך ערלויבט צו שטעלען נאר אויף זיך אליין אונ האט געטהון וואס ער האט געוואלט. זיינע שקלאווען האט ער בעהאנדעלט שלעכט אונ האט זיי ניט ערלויבט חתונה צו האבען. עס איז איהם גאר ניט אנגעגאנגען וואס זיין רבי מר שמואל האט געקוקט אויף זיינע שקלאווען ווי אויף קינדער אונ וואס רבי יוחנן פלעגט אפילו עסען מיט זיי ביי איין טיש. צום גליק, איז רב נחמן געוועהן נאר איינער פון די בעלי התלמוד, וואס האט זיך ארויפגעהאפט אויף אזא קרומען וועג. די איבריגע האבען זיך אויסגעצייכענט מיט טיעפע חכמה אונ טהייערע מדות אונ האבען מיט רעכט זיך געקאנט רעכנען פאר לעהרער פונ'ם פאלק.

---

6 דאס יודישקייט אין דער צייט פון דיאָקלעטיאַן אונ די ערשטע קריסטליכע מלכים.

(284—320 נאך קריסטוס געבורט).

מיט ריזען־שריט האט זיך די ראמישע מלוכה אלס נאהענטער צוגערוקט צום סוף אונ די יודען האבען פון ווייטענס געקוקט דארויף ווי אויף א עונש וואס די ראמער האבען פערדיענט פאר זיי. אז די דריי קייזערים קארוס,

קאַרינוס און קערוויזיוס זענען געהרג׳ט געוואָרען איינער נאָך דעם אַנדערן, האָבען די יודען געפונען דארויף אַ רמז אין „דניאל" און אַז די מלוכה איז, מיט דער הילף פון ווילדע פּראָסטע מענשען, איבערגענאַנגען צו דיאָקלעטיאַן, וואָס איז געוועהן אַ זוהן פון אַ שקלאַווען, האָט רב אמי אין טבריה געזעהן אין חלום, אַז מעהר ווי נאָך איין קייזער וועט ניט זיין אין רום, און דאָס איז טאַקי מקוים געוואָרען, ווייל באַלד האָט דאָס קריסטענטהום אָנגעהויבען שפּיעלען גאָר די גרויסע ראָללע און דיאָקלעטיאַן מיט זיין יורש זענען געוועהן די לעצטע מלכים פון גאָטצענדיענער. אין דיאָקלעטיאַן׳ס צייט איז געוועהן נשיא רבי יהודה דער דריטער, אַ זוהן פון רבן גמליאל דעם פירטען. ער האָט זיך שוין וועניג אָנגעקעהרט מיט די לומדים, און ווי עס ווייזט אויס איז דעמאָלט די צאָהל פון איינענע אמוראים געוועהן זעהר קליין, ווייל אַ געבוירענער אין ארץ ישראל איז געוועהן איין רבי אבהו. און די ישיבה פון טבריה איז גע-שטאַנען אונטער דער השגחה פון רבי אמי, רבי אסי און רבי חייא בר אבא, וואָס האָבען אַרויסגעשטאַמט פון בבל, און פון זיי אַללע דריי איז בעשטאַנען דער בית דין. אין טבריה, וואו די ישיבה איז געוועהן, האָט נאָך די תורה געהאַט איהר גלאַנץ, נאָר אין אַנדערע אָרטער איז דער עולם שטאַרק פערגראָבט געוואָרען און מען האָט צווישען זיי ניט געקאָנט געפינען ניט קיין לומדים און ניט קיין תלמידים. דער נשיא האָט דערפאַר אַרויסגעשיקט שלוחים זיי זאָלען דערמאָנען דעם פאָלק אַז מען דאַרף אויך עדלע זאַכען אין זין האָבען. אַז די שלוחים זענען געקומען אין אַ שטאָדט, האָבען זיי זיך געהייסען ווייזען די שומרים, און אַז מען האָט צו זיי געבראַכט סאָלדאַטען מיט כלי זין האָבען זיי געלאַכט און געוויזען אַז נאָר תלמידי חכמים קאָנען זיך רעכנען פאַר אמת׳ע שומרים, ווייל „ווען גאָט שוצט ניט אַ הויז וואַכט אומזיסט דער היטער" — אם יי לא ישמר עיר — שוא שקד שומר!

צום אָנהייב האָט דיאָקלעטיאַן געוואָהנט אין אַנטיאָכיען און דעמאָלט האָבען שוין די יודישע שונאים אָנגעמאַכט אַ רכילות אַז דער נשיא האָט בע-ליידיגט דעם קייזער. אַז דיאָקלעטיאַן האָט אַרויסגערופען צו זיך רבי יהודה׳ן האָט מען זיך זייער געשראָקען, נאָר עס האָט זיך אויסגעלאָזט דערמיט וואָס די רוימישע מלוכה האָט דווקא אָנגעהויבען בעסער קוקען אויף יודען, און אַז זי האָט באַלד אַרויסגעגעבען שטרענגע געזעצע געגען די קריסטען און די שומרונים און האָט זיי גענייט זיי זאָלען מוזען דינען עבודה זרה, האָט זי יודען ניט אַריינגענומען אין דעם כלל. מערקווירדיג איז דאָס, וואָס אויך אין יענער

צַייט זֶענֶען פִיעל פון דִי גָאטְצֶענְדִיעֶנֶער צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דִי יוּדֶען, חָאטְשׁ דִי יוּדֶען אַלֵיין הָאבֶּען נִיט גֶעוואָלְט פֶערְגְרֶעסֶערְן דִי צָאהל פון גֵרִים.

וֶוען אִין יֶענֶע יָאהרֶען אִיז דִי תּוֹרָה אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִיט גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַ הוֹיכֶע מַדְרֵגָה אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעפוּנֶען פִיעל שַׁארְפֶע מוֹחוֹת וָואס זָאלֶען אַרוֹיסְזַייזֶען חִדּוּשִׁים אִין לֶערְנֶען, הָאט אָבֶּער דֶערְפַאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי אֲגָדָה שְׁטַארְקֶער וֶוערֶען אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט לִיעבּ גֶעקְרִיגֶען אַ שֶׁאנֶע דְרָשָׁה, וָואס זָאל דַוְקָא נִיט זַיין אַזוֹי אָנְגֶעשְׁטָאפְּט מִיט פִּלְפּוּל, נָאר זִי זָאל רֶעדֶען צוּם הַארְצֶען. רַבִּי אַבָּהוּ, וָואס הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען גְרִיכִישׁ אוּנ אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער דַרְשָׁן, הָאט דֶערְפַאר דֶעמָאלְט גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע, הָאטְשׁ אִין לֶערְנֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט גְלַייכֶען צוּ אַנְדֶערֶע אֲמוֹרָאִים. מִיט זַיין שֶׁאן רֶעדֶען אוּנ הַדְרַת פָּנִים הָאט עֶר זִיךְ גֶעמַאכְט אַ נָאהמֶען אִין לַאנְד אוּנ אִיז גֶעוֶועהן אוֹיךְ אַ שְׁטַארְקֶער חָשׁוּב בַּיי דֶער מְלוּכָה. אַמָאל אִיז עֶר שְׁטַארְק צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען זַיינֶע חֲבֵרִים דִי אֲמוֹרָאִים; וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעשְׁטְרָאפְט אַ גֶע־וִויסֶע פְרוֹי תָּמָר פַאר נִיט־פְרוּמְקַייט אוּנ זִי הָאט זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר'ן רֶאמִישֶׁען מוֹשֵׁל, הָאט רַבִּי אַבָּהוּ גֶעזָאגְט פַאר זֵיי אַ גוּט וָוארְט אוּנ זֵיי זֶענֶען נִיצוֹל גֶע־וָוארֶען פון אַ צָרָה. דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי פְרִימְסְטֶע אוֹיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז גוּט צוּ קָאנֶען פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ פַארְשְׁטֶעהֶען מִיט יֶעדֶען וִוי אַזוֹי צוּ רֶעדֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעזָאגְט: „טוֹב כִּי תַעֲסוֹק בָּזֶה וְגַם מִזֶה אַל תַּנַח יָדֶךָ", מָאנְסְט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט דֶעם (מִיט דֶער תּוֹרָה), נָאר יֶענְץ (בִּילְדוּנְג) זָאלְסְטוּ אוֹיךְ נִיט אָבְּלָאזֶען.

רַבִּי אַבָּהוּ אִיז גֶעוֶועהן רַייךְ אוּנ הָאט גֶעלֶעבְּט דֶערְפוּן וָואס עֶר פְּלֶעגְט מַאכֶען שְׁלֵייעֶרְס פַאר פְרוֹיעֶן. דֶער עוֹלָם הָאט זֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט זַיינֶע פֶער־שְׁטַאנְדְלִיכֶע דְרָשׁוֹת אוּנ וֶוען עֶר פְלֶעגְט רֶעדֶען אִיז גֶעוֶועהן אַ אִיבֶּערְגֶעלוֹיף. עֶר אִיז אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט גֶעוֶועהן שְׁטָאלְץ אוּנ אַז עֶס אִיז אִיהם אֵיין מָאל אוֹיס־גֶעקוּמֶען צוּזַאמֶען מִיט רַבִּי חִיָיא בַּר אַבָּא'ן צוּ דַרְשְׁנֶען אִין אַ פְרֶעמְדֶע שְׁטָאדְט אוּנ עֶר הָאט גֶעזֶעהן אַז זַיין חָבֵר הָאט יִסוּרִים דֶערְפוּן וָואס תּוֹרָה הֶערֶען זֶענֶען גֶעקוּמֶען אַ סַךְ וֶועניגֶער וִוי צוּ דֶער דְרָשָׁה, הָאט עֶר אִיהם גֶעטְרֵייסְט מִיט דִי דָאזִיגֶע וָוארְטֶער: „דַיינֶע רֶעד זֶענֶען וִוי בְּרִילְלְיַאנְטֶען, וָואס קָאנֶען נִיט הָאבֶּען אִין זִיךְ אַ סַךְ בַּעֲלָנִים; אִיךְ אָבֶּער הָאבּ מִיר אַ קְלֵיין פְּרָאסְט קְרֶאמֶעל אוּנ יֶעדֶער גֶעפִינְט דָארְט דָאס נֶאטְהִיגְסְטֶע". רַבִּי אַבָּהוּ אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן זֶעהר אַ וֵוייכֶער אוּנ אַ גוּטֶער בְּטֶבַע אוּנ הָאט לִיעבּ גֶעהַאט אוֹיף יֶעדֶען מְלַמֵד זְכוּת צוּ זַיין. אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט בֶּעטֶען אוֹיף רֶעגֶען, אוּנ

ווי דער מנהג איז געוועהן, האט בעדארפט דער בעל תפלה זיין איינער פון די שאנסטע בעלי בתים. צו אומיסטען, צו אומגערן, נאר מען האט אנגעוויזען רבי אבהו'ן אויף א געוויסען פענטעקאקא, ער האט גאר ניט געטראכט אונ האט איהם אויסגעקליבען פאר'ן שליח צבור. באלד איז ער אבער געוואהר געווארען צו דער מענש גיט זיך אב מיט שאנדליכע פרנסות, ער האט איהם אבער ניט געוואלט פארשאמען אונ האט איהם אנגעהויבען אויסצופרעגען צו האט ער ניט א מאל עפיס גוטס געטהון. דא האט איהם פענטעקאקא דערצעהלט אז ער האט א מאל געפונען אין ראמישען טהעאטער א פרוי וואס האט שטארק געוויינט אונ געקלאגט אויף דעם וואס זי מוז זיך פערקויפען כדי איהר מאנן צו בעפרייען פון געפאנגענשאפט, האט ער אויף איהר רחמנות געהאט אונ איז אוועקגעלאפען אהיים, אונ האט פערקויפט זיין לעצט בעטגעוואנד אונ האט געבראכט דער פרוי געלד, כדי זי זאל ניט געצוואונגען זיין ארויף אויפ'ן זינדיגען וועג. אויב אזוי, האט איהם רבי אבהו געזאגט, ביסטו שוין דערפאר אליין ווערט פאר אונז גאטט צו בעטען אין דער נויט.

דערווייל האט דאס קריסטענטהום אנגעהויבען מיט יעדען טאג מעהר זיך צו בעפעסטיגען, אונ איינער פון די לומדים, יוסף פון טבריה, איז אויף דער עלטער אויך צו איהם צוגעשטאנען. יוסף איז געוועהן איינער פון די אפוטרופסים, וואס דער נשיא רבי יהודה האט געמאכט, זיי זאלען אכטונג געבען אויף דער ערציהונג פון זיין זוהן הלל, אונ ער האט נאך דעם אויסגעטראכט אז פאר'ן טויט איז רבי יהודה איבערגעגאנגען צו דער קריסטליכער אמונה. ווי עס ווייזט אויס, איז צווישען יוסף אונ זיינע געוועזענע חברים ארויס א שטארקע שנאה אונ דעריבער האט ער אויך ארויסגעלאזט א קלאנג אז דער יונגער הלל איז זעהר פערדארבען אונ א גרויסער בעל־תאוה. איבערהויפט איז די שטעללע פונ'ם נשיא דעמאלט שוין ניט געוועהן דאס וואס פריהר, אונ האטש די מלוכה האט דוקא ארויסגעלאזט נייע געזעצע אז דאס פאלק מוז דעם נשיא אבגעבען דעם גרעסטען כבוד, האט ער פארט פערלארען דעם געוועזענעם גלאנץ.

דער ערשטער קריסטליכער קייזער קאנסטאנטין איז צום אנהייב ניט געוועהן קיין געגנער פון אנדערע רעליגיאנען. יעדער האט זיך געמאגט בלייבען ביי זיין אמונה, אונ די יודען האבען אויך גענאסען דיזעלבע פרייהייט. די נשיאים, רבנים אונ אללע אנדערע פארשטעהער האבען פערנומען א בכבוד'ן פלאץ אין לאנד גלייך מיט קריסטליכע גייסטליכע. ביסלעכווייס האט אבער דאס

סבלנות אויפגעהערט; דער עפיסקאפ פון קארדובא האזיוס, א גרויסער צורר היהודים, וואס האט זיך ניט געשעהמט פארצולעגען אויף איין אסיפה פון גייסטליכע אין דער שטאדט עלווירא, אים יאהר 320, מען זאל פארווערען קריסטען, זיי זאלען גאר ניט טארען האבען קיין מגע ומשא מיט יודען, אונ דער געשיכטע שרייבער איזעביוס פון צעזארעא, וואס איז אויך ניט געוועהן יודען קיין גרויסער גוטער פריינד, האבען אויף זיי מקטרג געוועהן, אונ גאר גיך האט מען אויפ'ן יודישען פאלק אנגעהויבען קוקען מיט גאנץ אנדערע אויגען. די רדיפות געגען די יודען זענען געווארען שרעקליך אונ פאר אננעהמען די יודישע אמונה, אדער צורעדען דערצו, האט מען זעהר שווער בעשטראפט. אים יאהר 325 איז געוועהן אין ניאקא א גרויסע פערזאמלונג פון גייסטליכע אונ דארט זענען איבערגעריסען געווארען די לעצטע פאדעמליך, וואס האבען נאך ביז דעמאלט צונויפגעבונדען דאס יודענטהום מיט דעם קריסטענטהום. געוואהנליך פלעגען יודען אונ קריסטען מאכען פסח אין איין טאג, וואס פלעגט בעשטימט ווערען פון די סנהדרין; דאס האבען די פארשטעהער פון דער ראמישער קירכע ניט געוואלט ליידען אונ זיי האבען זיך געמאכט זייער בעזונדער רעכנונג, כדי זייער יום טוב זאל ניט פאלען צוזאמען מיט דעם יודישען. אזוי האבען אנגעהויבען פליהען די ערשטע פונקען פון דעם פייער, וואס האט זיך ערשט רעכט צוברענט מיט פיעל דורות שפעטער. קאנסטאנטין האט דערווייל בעגייט האדריאנ'ס אלטע געזעטצע. די יודען האבען ווידער ניט געטארט, אויסער תשעה באב, קומען קיין ירושלים, וואו זיין מוטער העלענא, האט אויסגעבויט א קירכע אויף דעם ארט, פון דעם קבר פון זייער משיח. דאס איינציגע שטיקעל רחמנות, וואס קאנסטאנטין האט בעוויזען די יודען, איז בעשטאנען אין דעם וואס ער האט ניט געהאט קיין בעזאנדער צוטרויען צו די נאר וואס געטויפטע יודען, וואס האבען זיך געוואלט נוקם זיין אין זייערע געוועזענע ברידער.

די רעכטע צרות האבען זיך אנגעהויבען פאר די יודען אין דער צייט פונ'ם צווייטען קריסטליכען קייזער קאנסטאנטיוס, וואס האט טאקי צו ליעב געטהון די גייסטליכע דארט וואו זיי האבען פון איהם געפאדערט ער זאל דריקען פרעמדע פאלקער, נאר ער האט שכל געהאט זיי ניט לאזען געוועלטיגען אונ האט די גאנצע מאכט איבערגעלאזט ביי זיך אין דער האנד. אין יענער צייט האט איינער א געטויפטער געמסרט פאר איהם אויף די אמוראים, אונ עטליכע פון זיי האבען געמוזט אנטלויפען קיין בבל אונ זיך ראטעווען פונ'ם טויט. קאנסטאנטיוס האט געהייסען הרג'ען יעדען יודען וואס וועט חתונה האבען

מיט א קריסטין, אדער ער וועט מל זיין א שקלאווע און איהם מאכען פאר
צו יודען. אז דאס ראמישע חיל איז דורכגעגאנגען דורך ארץ ישראל, האט מען
ביי די יודען געפאדערט זיי זאלען פון זייערטוועגען באקען פריש ברויט אום
שבת און ניט קוקען אויף חמץ ווען עס איז גראד אויסגעקומען אום פסח. די
אמוראים האבען געלערנט אפשט אז דער שונא טהוט עס נאר צו ליעב דעם
אז דאס חיל זאל ניט ליידען קיין הונגער, ניט כדי די יודען זאלען עובר זיין אויף
זייערע דינים. באלד האבען זיי זיך אבער געקאנט איבערציינגען אז דער פשט
איז דוקא ניט געוועהן אזוי ווי זיי האבען געלערנט. עס איז ארוים א בעפעהל
זיי זאלען זיך ניט דערוואגען צו האלטען יום כפור, און די יודען זענען געצוואונ-
גען געוועהן צו שווייגען און מדחה זיין דעם תענית ביז צום אנדערן שבת.

נאך ערגער איז געווארען די יודען ווען צווישען די קריסטען אליין איז
רוים א גאנץ מחלוקת וועגען דער שאלה פון פסח, און די קריסטען פון קליינ-
זיען, סיריען און מעסאפאטאמיען האבען ניט געוואלט קוקען אויף
ער תקנה וואס איז ארוים געגעבען געווארען ביי דער אסיפה אין ניאקא און
ארען פארט געמאכט דעם יו"ט אין איין צייט מיט די יודען, און ווען עס פלעגט
יין איין עבור-יאהר האבען זיי פסח געמאכט שפעטער מיט א חדש. דאס האט
שטארק פערדראסען די מלוכה, נאר אזוי ווי מיט די קריסטען אליין האט זי גאר
יט געקאנט מאכען, ווייל זייער צאהל איז געוועהן זעהר גרויס, האט זי דאס
אנצע הארץ אויסגעלאזט צו די יודען, האטש זיי זענען אין דעם פרעמדען
קשנות גאר ניט שולדיג געוועהן. דער נשיא האט בעקומען א בעפעהל אז
עהר טאר קיין עבור-יאהר ניט זיין, און ער האט געמוזט לפנים אנבויגען דעם
אפ, האטש שטיללערהייט האט ער באלד צושיקט בריעף אין אללע ערטער מען
ל וויסען ווי אזוי די צייט ריכטיג אויסצורעכנען, און אזעלכע בריעף פלעגט
ען שרייבען פארשטעלט, נאר מיט רמזים, ווייל מען האט מורא געהאט פאר
י ראמער.

ביי די יודען איז נאך אבער דעמאלט אין גאנצען ניט פערשוואונדען גע-
ארען דער געדאנק פון פרייהייט, און אז דאס פעקיל צרות האט זיך זיי אויס-
וויזען צו שווער, האבען זיי זיך ענטשלאסען ווייטער צו מאכען א מרידה און
ראבווארפען פון זיך דעם עול פון דער ראמישער מלוכה. זיי האבען גערעכענט
עס וועט זיי געראטהען, ווייל קאנסטאנטיוס איז א ביסעל שוואך געווארען
ך דעם וואס ער האט פערלארען די מלחמה געגען א פאר פעלקער, און דערצו
ז דער מושל פון ארץ ישראל גאללוס ניט געוועהן פון די גבורים, וואס מען

זאל זיך דארפען פאר איהם שרעקען. אזוי האבען זיי ארויסגעטראטען געגען דער מלוכה, זייער פיהרער איז געוועהן נטראנא, אדער ווי די ראמער האבען איהם גערופען פאטריציוס, אונ עס האט זיך דעמאלט געפונען א בעל דרשן וואס איז ארומגעפאהרען אין אללע שטאדט אונ האט דעם עולם מעורר געוועהן אונ האט אפילו בעוויזען אז נטראנא האט אין זיך פיעל סימנים פונ'ם מלך המשיח.

אנגעהויבען האט זיך די מרידה אין סעפפאריס (צפורי), באלד האבען נאכגעטהון די צוויי גראסטע שטאדט טבריה אונ לידדא, אונ גאר גיך האט דאס פייער געברענט אין אללע ארטער, וואו יודען האבען געוואהנט. אומזיסט האבען אבער די יודען בענוצט זייערע לעצטע כוחות, ווען דער וויללען פון גאטט איז ניט געוועהן דערביי. גאללוס האט, מיט דער הילף פונ'ם הויפטמאנן אורזיצינוס, געמאכט א תל פון די מורדים אונ כמעט אללע שטאדט פארברענט אדער צושטערט. פיעל פון די יודען זענען געהרג'ט געווארען, א סך פון זיי האבען זיך געמוזט פארשטעלען אונ פארקלעבען דאס פנים מיט א פלאסטער, כדי מען זאל זיי ניט דערקענען, אונ אז דער שונא איז געוואהר געווארען פונ'ם סוד אונ האט זיי אנגעהויבען האכען, האבען זיי זיך געמוזט א לאנגע צייט בעהאלטען אין פינסטערע היילען. ווי רב הונא, וואס איז אויך געוועהן צווישען די בעהאלטענע, האט נאך דעם דערצעהלט, האבען זיי גאנצע יאהרען ניט געזעהן די ליכטיגע שיין אונ זיי פלעגען זיך נאר שטויסען אז אין דרויסען איז טאג דערפון וואס די ליכט האבען געברענט טינקעלער.

ווי עס ווייזט אויס, איז דאס אכזריות פון גאללוס ניט אזוי שטארק געפאהלען דער מלוכה, אונ ער האט פאר זיין ווילדיקייט, מיט'ן לעבען בעצאהלט, אונ אורזיצינוס האט געמוזט עוקר זיין. פאר די יודען איז דאס אבער געוועהן אלץ איינס, ווייל זיי איז מיט יעדען טאג ערגער געווארען, אונ פון קאנסטאנטינאפאל, וואו עס האט זיך געפונען דער פאלאץ פונ'ם ניי־ראמישען אדער ביצאנטישען קייזער, האבען זיך אנגעהויבען גאר נייע גזירות אויף די יודען, וואס האבען געהאט נאר איין תכלית זיי צו צווינגען זיי זאלען מוזען אוועקוואר־פען דאס שווערע יודישקייט. בעזאנדערס האט מען אויף די יודען ארויפגעוואר־פען א גרויסע משא פון מס צאהלען. מען האט פון זיי געצויגען די אדערן פאר יעדע זאך, אונ אויף זייערע אייגענע הצטרכות, ווי אויסצוהאלטען דעם נשיא אונ די ישיבות, האבען זיי ניט געטארט געבען אפילו איין פרוטה. אזא טרויעריגע לאגע האט געצוואונגען דעם יונגען נשיא הלל ארויסצוגעבען א בעשטימטען לוח, כדי די יודען פון אללע לאנדער זאלען אליין קאנען בערעכנען ווען יעדער

יום טוב געפאלט און זאלען ניט בעדארפען ווארטען ביז מען וועט זיי מיט גרויסע שוויריגקייטען שיקען ידיעות פון ארץ ישראל. דאס בעשטימען פון ימים טובים איז נאך געוועהן דאס איינציגע וואס פלעגט צו בינדען די יודען פון דער גאנצער וועלט צום הויפט־פונקט, וואו דער נשיא האט זיך געפונען, נאר הלל האט זיך ענטשלאסען דאס אויך מבטל זיין, ווייל ער האט געזעהן אז די יודען, אין דער אלטער היים, לאזט מען קיין קאפ ניט אויפהעבען, און ער האט וועניגסטענס געוואלט בעפעסטיגען דאס יודישקייט אין אנדערע ערטער. די סנהדרין האבען מספים געוועהן צו דער דעה פון הלל'ן וועגען לוח, וואס איז טאקי געוועהן אזוי ריכטיג געמאכט נאך אללע כללים פונ'ם חשבון אז מען האט געקאנט אויף גאנצע טויזענדער יאהרען פריהר בערעכנען אללע ימים טובים. נאר פון דעסט־וועגען האט רבי יוסי אוועקגעשיקט א בריעף צו די יודען פון אלכסנדריען, זיי זאלען זיך נוהג זיין ווי פריהר, און האלטען צוויי טאג יום טוב, כדי ניט צו אנדערן דעם מנהג פון פריהערע דורות.

אין בבל האט דערווייל ווייטער אנגעהויבען צו בליהען די ישיבה פון פומבדיתא, וואו דער ריש מתיבתא רבה און זיינע צוויי תלמידים, אביי און רבא, האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע. רבה בר נחמני האט זיך ניט נאר אבגעגעבען מיט הלכה, נאר ער האט אויך געזוכט קלאר צו מאכען אללע שווערע ערטער פון דער משנה, און ביי'ם לערנען האט ער ליעב געהאט צו זיין פרעהליך, אויפגערעגט, בענוצען משלים און הלצות, און דערפאר האבען איהם די תלמידים זעהר ליעב געהאט. ביים המון עם איז ער דווקא ניט געוועהן אזא חשוב, ווייל מיט זיי פלעגט ער רעדען אהן חכמות, קורץ און שארף. אז ער האט בעמערקט שלעכטע מדות האט ער פריי ארויסגעזאגט זיין מיינונג, און ניט איין מאל האט ער געשריען אז „ווען די מענשען זענען פערדארבען קאנען די מנהיגים גאר ניט העלפען". דעמאלט איז די מלוכה איבערגעגאנגען צום פערסי־שען מלך שבור דעם צווייטען און עס האבען זיך געזאלט אנהייבען רדיפות געגען די יודען, ווען דעם מלך'ס מוטטער איפרא־הורמיזד געהמט זיך ניט אן פאר זיי. רבה'ן איז אבער בעשערט געוועהן צו פאלען פאר א קרבן אין דער קורצער שלעכטער צייט. מען האט געמסרט דער מלוכה אז טויזענדער יודען בעהאלטען זיך אין דער ישיבה פון פומבדיתא צופליים כדי זיי זאלען קיין מס ניט צאהלען, און אז מען האט צו געטראטען צו דער ישיבה האט זיך רבה שטארק דערשראקען און איז אנטלאפען. ווי עס ווייזט אויס האט רבה קיין נוטס ניט ער־ווארטעט און זיין פחד איז געוועהן אזוי גרויס אז ביי'ם ערשטען שארך, האט זיך

איהם אויסגעוויזען אז אט האפט מען איהם און ער איז פאר שרעק געשטארבען. פון דער מסירה איז אבער גאר ניט געווארען, און אז די תלמידים האבען רבה׳ן געפונען טויט אין פעלד, האבען זיי איהם מיט גרויס כבוד מקבר געוועהן און זיבען טאג געטרויערט. די אלטע קעניגין איפרא־ארמוזד האט זיי צוגעשיקט א שאנע נדבה און זיי האבען בענוצט דאס געלד אויף פדיון שבוים.

אויף רבה׳ס ארט איז ארויף זיין פריינד רב יוסף בר חייא, וואס האט געלעבט פון זיינע ווייגגארטנער און איז געוועהן ניט קיין געזונדער מענש. אויף דער עלטער איז ער בלינד געווארען און ער פלעגט זיך בעקלאגען ניט אויף דעם אונגליק וואס ער זעהט ניט, נאר דארויף וואס ער קאן ניט מקיים זיין אללע מצות. ער האט זיך וועניגער אבגעגעבען מיט חריפות און פלפול און האט מעהר געזאמעלט מיינונגען פון תנאים און אמוראים פון אמאל. אין זיין צייט איז שוין געוועהן א כאלדעישע איבערזעטצונג פון דער תורה, מיט דעם נאהמען „תרגום אונקלוס", און א סירישע, וואס מען האט זי גערופען „פשיטא", עס האט אבער נאך געפעהלט א כאלדעאישע איבערזעטצונג פון נביאים און רבי יוסף האט אויף זיך גענומען די ארבייט, כדי דער פראסטער עולם, וואס האט ניט געקענט קיין לשון קדש, זאל פערשטעהן וואס מען לייענט אין דער הפטרה.

נאך רבי יוסף׳ס טויט, איז די לומדים זעהר שווער געוועהן אויסצוקלויבען א ריש מתיבתא, ווייל פון אללע פיער אמוראים, אביי, רבא, רבי זירא און רבה בר מתנה, איז יעדער ווערט געוועהן צו פערנעהמען די גרויסע שטעלע. עס איז געבליבען מען זאל פארלעגען עפיס א הארבע שאלה און ווער עס וועט זי פאראנפערן זאל ווערען ריש מתיבתא — און אביי האט מנצח געוועהן זיינע איבריגע חברים. אביי, וואס מען האט איהם אויך גערופען נחמני, איז געוועהן א יתום, ווייל זיינע עלטערן זענען געשטארבען גאנץ יונג און ער האט זיי אפילו ניט געדענקט. דערפאר פלעגט ער מיט בעזאנדער ליעבע דערמאנען די גוטע פרוי וואס האט איהם ערצויגען, און וואס אין איהר נאהמען האט ער שפעטער געגעבען קראנקע אסך היימישע רפואות, און נאך היילינער איז ביי איהם געוועהן דער זכר פון זיין פעטער רבה, וואס האט מיט איהם געלערנט און איהם איבערגעגעבען זיין גאנץ חריפות. זיינע גרויסע פעהיגקייטען האט ער ארויסגעוויזען נאך קינדווייס, און אז ער איז אויסגעוואקסען האט ער זיך ניט געיאגט נאך רייכקייט, האטש ער האט עס געקאנט אויספיהרען, ווייל ער האט געהאט גענוג פעלדער, און האט נאר געזארגט אז די תורה זאל געפינען אויף זיך מעהר בעלנים צווישען פאלק. צום בעדויערן, איז אבער די צאהל פון זיינע תלמידים געוועהן

ניט מעהר פון צוויי הונדערט, ווייל רבא האט זיך געמאכט א בעזונדער ישיבה אין מחוזא, און פיעל יונגע לייט איז געוועהן נאהענטער אהין צו פארען; אביי, וואס האט אבער געדענקט בעססערע צייטען אז די ישיבה פון פומבדיתא איז געוועהן פול מיט לומדי תורה, האט דאס איהם געקרענקט און ער פלעגט אפט מיט א זיפץ זאגען אז „ער איז א יתום פון יתומים".

די דריי אמוראים, רבה, אביי און רבא, זענען געוועהן דער חוט המשולש דער אין דרייען צונויפגעדרעהטער פאדעם, וואס האט צונויפגעבונדען דעם תלמוד, געמאכט דערפון א שארפזיניגען למוד, וואס מענשען מיט גרויסע קאפ האבען זיך געקאנט ענטשליעסען זייערע גאנצע יאהרען און טאג דערמיט צו פערברענגען, און דערפאר אז אביי איז געשטארבען איז אויף זיין ארט געבליבען רבא בר יוסף בר חמא, וואס איז געוועהן אי א גרויסער למדן, אי שטארק רייך, און דאריבער האט ער געהאט אזא שאנעם נאהמען אז אפילו פון ארץ ישראל פלעגט מען זיך ווענדען צו איהם. צו זיינע מעלות האט ער אבער געהאט שטארקע חסרונות. אזוי ווי ער איז געזעסען אין מחוזא, וואס איז כמעט אין גאנצען בעשטאנען פון גרים, האט זיי רבא אין אסך זאכען צו פיעל צו ליעב געטהון א נ אוועקגעקוקט פונ'ם דין. אביי האט דאס נאך ביי זיין לעבען בעמערקט און פלעגט אפט געבען אנצוהערען רבאן אז ער טהוט ניט גלייך דערמיט וואס ער איז מתיר פיעל זאכען און קויפט זיך ליעבשאפט ביים פאלק, ווייל „דער דיין, וואס דער עולם האלט צו פיעל פון איהם, איז ניט קיין שטארקער בעשיצער פון די געזעטצע". רבא פלעגט טאקי אפט ווערען א צו גרויסער מקיל, און דורך דעם איז ער געווארען זעהר בעליעבט. די איינוואהנער פון מחוזא האבען געליטען דערפון וואס זיי האבען ניט געקאנט קומען צו קיין רעכטע שדוכים, ווייל די מיוחסים פון בבל האבען ניט געוואלט זיך מתחתן זיין מיט גרים. אז רבי זירא איז אמאל אהין געקומען אויף סכות און האט אין זיין דרשה בעריהרט די פראגע, האט ער גערעכענט אז ער טהוט זיי א טובה דערמיט וואס ער איז זיי מתיר אז זיי מאגען חתונה האבען מיט ממזרים. דאס האט זיי שטארק פארדראסען, און זיי האבען רבי זירא'ן שיר ניט פערווארפען מיט זייערע אתרוגים. רבא האט אבער באלד געפסק'ט אז גרים מאגען אפילו חתונה האבען מיט טאכטער פון א כהן גדול, און ווען רבי זירא איז קוים לעבעדיגערהייט אנטלאפען פון דארט, האט דאס פאלק רבא'ן אבגעשיט מיט מתנות.

די צייט, וואס שבור דער צווייטער האט געהערשט, איז פאר די יודען פון בבל ניט גוט געוועהן. אויסער דעם מס האבען די יודען געמוזט אויסהאלטען

דאס גאנצע חיל וואס איז געשטאנען אין מחוזא אונ זענען אויסגעריסען געווארען. רבא האט זיין גלאנץ אויך בעפעסטיגט נאר דערמיט וואס ער פלעגט ניט זשאלעווען קיין מטבע, אונ א חוץ דעם האט די אלטע קאניגין איפרא־ארמוזד געהאלטען פון יודען. זי האט אמאל אריינגעשיקט רבא'ן א גרויסע נדבה אונ אויך א בהמה פאר א קרבן, אונ ווען איהר זוהן האט נאר געוואלט ארויסגעבען עפיס א שלעכטע גזרה אויף די יודען פלעגט זי איהם זאגען: „האב ניט צו טהון מיט דעם פאלק, ווייל וואס זיי בעטען ביי גאטט טהוט ער זיי צו ליעב". פון דעסטוועגען אז רבא האט אמאל געהייסען בעשטראפען א יודען פאר א חטא אונ ער איז געשטארבען, אונ מען האט געגעבען א מסירה, האט ער געמוזט אנטלויפען אונ זיין הויז האט מען פשוט חרוב געמאכט.

נאך רבא'ס טויט האט ווייטער אויפגעבליהט די ישיבה פון פומבדיתא, נאר די פארשטעהער, רב נחמן בר יצחק אונ רב פפא, האבען שוין ניט געשפיעלט אזא ראללע ווי די פריהריגע אמוראים.

דערווייל האט אויף די יודען פון ארץ ישראל אויף א קורצע צייט א שיין געטהון די זונן פון האפנונג. די ראמישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צום גוטען קייזער יוליאנוס, וועלכער האט אין זיינע יונגע יאהרען, ווען זיין פעטער קאנסטאנטיוס האט איהם מיט געוואלד אבגעריסען פונ'ם גאטצענדיענסט, אליין געפיהלט דעם טעם פון גייטהען אנצונעהמען א פרעמדע אמונה, אונ האט זיך דערפאר ענטשלאסען אללע פאלקער צו בעהאנדלען מיט גלייכע ליעבע אונ ערלויבען יעדען צו בלייבען אין דער רעליגיאן וואס געפאלט איהם. מיט די יודען האט ער געטהון גרויסע חסדים איבער פיעל טעמים. ערשטענס, איז איהם געפעלען זייער פאמיליען־לעבען, זייערע שאנע מדות, גרויסע צדקה; צווייטענס, האט ער געהאלטען אז מיט די דינים פון קרבנות שטעהען די יודען נאהענטער צו זיין גלויבען, אונ האט גערעכענט, ווי עס שיינט, א ביסעלע אויסצועדלען דעם גאטצענדיענסט נאך יודישע מנהגים; דריטענס, האט ער געוואלט מיט זיין ליעבע צו די יודען שטעכען די קריסטען, וואס האבען געזוכט אללע מיטעל צו ערנידריגען זייערע געוועזענע ברידער; פירטענס, האט ער געהאט דערביי נאך א בעזונדערע כוונה אונ האט געהאפט אז די יודען פון בבל וועלען איהם, פאר דאנקבארקייט, אמאל בעהילפיג זיין אין דער מלחמה מיט די פערסער, ווענינגסטען שטיצען דערמיט וואס זיי וועלען שטעהן פון דער ווייטענס. מילא ווי אזוי די זאך איז שוין דארט געוועהן, נאר די צוויי יאהר, וואס יוליאנוס איז געוועהן קייזער, האבען זיך די יודען געפיהלט זעהר גליקליך. פון די אלטע גזירות האט מען נאר

ניט וואס צו רעדען אז ער האט זיי מבטל געוועהן; ער האט באלד ערלויבט די יודען צוריינפאהרען קיין ירושלים און פלעגט זייער אפט שרייבען פריינדליכע בריעף דעם נשיא הלל, וועלכען ער האט שטענדיג גערופען „געשאצטער פריינד". נאר גיך האבען די יודען בעקומען א פרעהליכע בשורה, וואס זיי האבען זיך גאר ניט געקאנט רעכטען דאראויף. יוליאנוס האט צושיקט בריעף פון אנטיאכיען צו אללע יודישע קהלות אז ער וויל אויף זיין חשבון נאך אמאל אויסבויען דעם בית המקדש. מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א שמחה עס איז געקומען אויף די יודען; די שמחה איז געווארען נאך גרעסער, ווען יוליאנוס האט טאקי בעשטימט איינעם פון זיינע געלערנטע פריינדע אליפיוס פאר איין אויפזעהער אויף די ארבייט, און האט געשיקט א בעפעהל די מושלים פון סיריען און פון ארץ ישראל זיי זאלען פון זייער זייט העלפען און געבען אלדינג וואס עס וועט נאטהיג זיין צום בנין. פון ווייט און פון נאהענט האט זיך אנגעהויבען שיטען געלד אויף דער הייליגער זאך, ווייבער האבען פון זיך אראבגענומען זייער צירונג און אוועקגעגעבען און האבען נאך דערצו אלליין געהאלפען טראגען שטיינער, האמש מען האט עס ניט בעדארפט, ווייל יוליאנוס האט געשיקט גענוג ארבייטער. צום אומגליק, האט אבער די ארבייט ניט געקאנט אויסגעפיהרט ווערען, ווייל אז מען האט זיך גענומען אבגראבען די אלטע חורבות איז ארויס א פייער, די לופטען פון אונטער דער ערד האבען זיך אנגעצונדען און מען האט געמוזט בלייבען שטעהן. דערווייל איז יוליאנוס שטארק פערקראכען מיט דער מלחמה געגען שבור דעם צווייטען. צום אנהייב האט איהם אפילו דאס גליק געדיענט, ער האט חרוב געמאכט די שטאדט פירוז־שבור און מחוזא, און האט נאך געוואלט ווייטער געהען, נאר א פייל פון א קריסט האט איהם פלוצלונג געטראפען און מיט זיין אונצייטיגען טויט איז אויך פערשוואונדען געווארען דער זיסער חלום, וואס די יודען האבען זיך א פאר יאהר דערקוויקט מיט איהם און בכמעט געזעהן פאר די אויגען די רפואה צו דער מכה.

די קורצע צייט פון יוליאנוס'ס מלוכה און זיין בעזונדער ליעבשאפט צו די יודען האבען געמאכט אזא ווירקונג, אז דעם נייעם קייזער יאוויאנוס איז שוין שווער געוועהן מיט אמאל איבערצומאכען די גאנצע הנהגה און אנטהון צרות אזעלכע מענשען וואס די מלוכה האט ערשט זיי געחנפ'ט און ארומגערינגעלט נאר מיט חסד. דערצו האט ער אין גאנצען געהערשט איין יאהר און האט פשוט קיין צייט ניט געהאט זיך נעהמען איבער מאכען די פריהריגע געזעטצע. אז די מלוכה איז נאך דעם איבערגעגאנגען צו צוויי ברידער, וואלענס און

נואלענטיניאן דעם ערשטען, האבען זיי זיך שוין אויך געהאלטען אין דעם, אז מען דארף געבען פרייהייט יעדער אמונה, אונ האבען די יודען אויך געלאזט צו רוה. אין זייער צייט איז נאך ארויס א בעפעהל אז אין יודישע שולען אונ בתי מדרשים טאר מען קיין סאלדאטען ניט אריינשטעלען. אזוי איז די יודען וועניגסטענס ניט ערגער געווארען נאך דעם וואס זיי האבען זיך גע-מוזט אבזאגען פון זייער לעצטער האפנונג אונ דער וועטהיג וואס זיי האבען ניט דערגרייכט זייער ציעל איז האטש ניט גראסער געווארען דורך נייע צרות אונ אלטע גזירות.

7 אוים נשיאים אונ דער סיום פונ'ם תלמוד.

(370—600 נאך קריסטוס געבורט).

אז די פערבארגענע געזעטצע פון דער השגחה האבען בעדארפט אויס-געפיהרט ווערען, אונ א שרעקליכע ווילדע מאכט זאל איינשלינגען דאס פער-דארבענע זינדיגע רום, האבען די יודען אויך געמוזט ליידען, אונ אויף צרות זענען זיי געוועהן גוטע שותפים. אין די לעצטע יאהרען איז דער צושטאנד פון ארץ ישראל גענוג געוועהן טרויעריג, נאר נאך יוליאן'ס טויט, אז דאס קריסטענ-טהום איז געווארען די הערשענדע רעליגיאן אין די ראמישע לאנדער, אונ אין קייזערליכען הויף פון רום אונ קאנסטאנטינאפאל האט מען אנגעהויבען הארן אונ טהון אלץ וואס די גייסטליכע זאגען, איז די יודען געווארען נאך ביטערער. מען האט זיך גענומען בעפעסטיגען די קריסטליכע אמונה אונ אבמעקען דעם זכר פון עבודה זרה, אונ אויף דעם יודישען פאלק, וואס האט זיך מעהר פון טויזענד יאהר גע-ראנגעלט מיט'ן גאטצענדיענסט אונ אללע כוחות אוועקגעלעגט די וועלט זאל בעקומען א בעגריף פון א איינציגען בעשעפער, איז געפאלען דער וויכטער גורל אז פונקט ווען דער עיקר פון זיין גלויבען האט אנגעהויבען בליהען אונ אריינ-קריכען אין די הערצער פון מילליאנען מענשען, זאל מען גאר פארגעסען אז פון איהם קומט ארויס דער גאנצער עיקר אונ מען זאל עם רודף'ן צוגלייך מיט די וואס עס האט שטענדיג מלחמה געהאלטען מיט זיי אונ זיך געמיהט זיי די אויגען צו אפענען צו ערקענען דעם איינציגען גאטט.

נאך א קורצע צייט האבען עקסיסטירט די נשיאים פון וועלכע זענען נאר בעקאנט רבן גמליאל דער פינפטער זיין זוהן רבי יהודה דער פירטער אונ רבן גמליאל דער זעכסטער, וואס איז אויך געוועהן דער לעצטער

פון זיי. זייער מאכט איז גאר געווען אויף פאפיער, ווייל די קריסטליכע גייסטליכע האבען זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען און האבען געבעטען ביי דער מלוכה, זי זאל פארווערען די פארשטעהער פון די יודען זיי זאלען ניט טארען בעשטראפען אפילו זייערע אייגענע גלויבענסברידער, און דאס האבען זיי געטהון מיט א כוון, כדי די יודען זאלען קאנען פריי איבערבייטען זייער אמונה און זאלען פאר קיינעם ניט מורא האבען. דער קייזער טהעאדאזיוס דער גרויסער וואס האט גוט חוקר ודורש געווען און געזעהן אז די יודען טהוען קיין עולות ניט און טשעפען קיינעם ניט, איז ער ניט בעשטאנען אויף דער בקשה פון די גייסטליכע און האט ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז קיינער זאל זיך ניט אריינמישען אין די אינווענינגסטע זאכען פון דער יודישער קהלה, און אז די יודישע פארשטעהער מאגען ארויסגעבען א פסק דארט וואו א יוד פערזינדיגט זיך און קאנען זיך אפילו בענוצען מיט'ן חרם. דער אייגענער טהעאדאזיוס האט אויך פערמישפט צום טויט איינעם פון זיינע הויפטלייט וואס דער נשיא רבן גמליאל דער פינפטער האט זיך בעקלאגט אויף איהם אז ער האט ביי איהם צוגענומען געוויסע פאפירען. נאר האטש דער קייזער איז געגאנגען מיט יושר, און האט געשיצט די יודען ביי יעדען פאל וואס עס פלעגט נאר אנקומען צו איהם, פון דעסטוועגען האבען זיך זעהר אפט געפונען צווישען די קריסטען אזאלכע אדוקים, וואס האבען געהאלטען פאר א מצוה צו שטערען די יודען ביים דאווענען, אבראבעווען די בתי מדרשים, פארברענען שולען און אויסבויען אויף דעם פלאטץ קירכען. די הויפט-שונאים, וואס האבען געזוכט ווי ווייט מעגליך זיך נוקם צו זיין אין די יודען, זענען געווען יאהאנעס כריזאס-טאמאס פון אנטיאכיען און אמבראזיוס פון מיילאנד.

כריזאסטאמאס איז געווען איינער פון די בעסטע קריסטליכע דרשנים. אין זיין צייט האבען די יודען אין אנטיאכיען געשפיעלט א גרויסע ראללע, זייערע שולען זענען געווען זעהר רייך, דער גאטטעסדיענסט איז געווען שאן און אז עס פלעגט קומען א שבת אדער א יום טוב האבען זיך געשיט צום דאווענען די פארנעהמסטע קריסטען פון דער שטאדט, וואס האבען זיך גאר ניט געקאנט אבלויבען, אזוי איז זיי געפאלען די יודישע תפלות, דאס שופר בלאזען, די עבודה אום יום כפור, און דער גאנצער סדר התפלה. פון דער שוהל איז שוין גאר א קליינער גאנג צו דער שטוב, און אז דאס דאווענען האט אויף די קריסטען אזא שטארקען איינדרוק געמאכט, האבען זיי זיך אנגעהויבען מעהר צוצוקוקען צום יודישען לעבען, צו זייערע מדות, צו זייערע פארשטעהער, און ביסלעכווייס איז

עס געקומען דערצו וואס ביי פראצעסען האבען קריסטען צווישען זיך ניט געוואלט זיך ווענדען צום געריכט אונ האבען זיך פערלאזט אויף יודישע רבנים. דאס האט קריזאסטאמאס ניט געקאנט איבערטראגען אונ ער איז ארויס מיט זעכס אפענטליכע דרשות אין וועלכע ער האט דאס יודישקייט ארויסגעשטעלט ווי א טומאה אונ אונטערגעהיצט דאס פאלק, וואס האט געגלויבט אז מען מוז די יודען אויסרייסען אונ אננעהמען זיך גאטט'ס קריוודע.

אז אמבראזיוס איז געווארען עפיסקאפ האט ער ביי יעדער געלעגענהייט ארויסגעוויזען זיין האס געגען יודישען פאלק. ווען די קריסטען האבען אין רום פארברענט א שול אונ דער קייזער האט געהייסען מען זאל די שול צוריק אויפבויען אויפ'ן חשבון פון דער שטאדט, האט אמבראזיוס זיך ערלויבט אפענטליך צו שרייען, אז א מלך וואס נעהמט זיך אזוי אן פאר יודען מוז אליין זיין א יוד. באלד האט זיך געמאכט נאך אזא פאל אין מעסאפאטאמיען, וואו די גייסטליכע האבען אויך אונטערגעצונדען א שול אונ טהעאדאזיוס האט בעפוילען זיי זאלען זיך לאזען קאסטען אונ די שול זאל ווידער זיין אויף דעם אייגענעם ארט, האט אמבראזיוס אנגעמאכט אזא גוואלד אז דער קייזער האט געמוזט אנדערן דעם בעפעהל. אמבראזיוס האט אויף יודען ארויפגעלעגט פיעל בעשולדיגונגען, ער האט געשריען, אז מען טאר יודען צו קיין זאך ניט צולאזען אונ מען דארף נאר ביי זיי נעהמען מס, אונ האט עס אזוי ווייט געבראכט אז אפילו דער גוטער טהעאדאזיוס האט בענייהט דאס אלטע געזעטץ פון קאנסטאנטיוס אז יודען טארען ניט מגייר זיין זייערע שקלאווען.

נאך טהעאדאזיוס'ס טויט איז די מלוכה איבערגעגאנגען צו זיינע צוויי יורשים, אונ די ראמישע לאנדער האבען זיך איינגעטהיילט אין צוויי טהייל, איינע פון מזרח-זייט אונ די אנדערע פון מערב-זייט, אונ יעדע האט געהאט א בעזונדער מלך. די יודען, וואס זענען געוועהן צווארפען אין אללע לאנדער, האבען בעקומען צוויי בעלי בתים אונ האבען שוין ניט געקאנט לעבען רוהיג, ווייל פעסטע געזעטצע האבען זיי ניט געשיצט אונ יעדען טאג האבען זיי זיך געמאנט ריכטען אויף אנדערע צרות. דער קייזער ארקאדיוס, וואס האט געהאט צו זאגען איבער די לאנדער פון מזרח-זייט, אדער ביז אנטיען, איז דווקא געוועהן גוט צו די יודען, נאר דאס גוטסקייט האט זיך גענומען דער פון, וואס די גאנצע דעה האבען ביי איהם געהאט צוויי חשובים רופינוס אונ אייטראפיוס, זיי האבען שטארק ליעב געהאט די מטבע אונ די יודען האבען שוין דערקענט דעם כשוף פון דער מטבע. אוודאי איז באלד ארויס א בעפעהל

מען זאל אבגעבען כבוד די נשיאים, מען זאל אויף די רבנים קוקען ווי אויף אללע אנדערע גייסטליכע, יודען צווישען זיך זאלען מאגען ביי זיך לאדען אונ די רעגירונג זאל אבטונג געבען מען זאל זייער פסק מקים זיין. אונ א חוץ דעם אז מען איז אין אילליריען אנגעפאלען אויף א שול, האט מען צוגעשריבען אומעדום מען זאל שטרענג בעשטראפען די וואס וועלען אנרירען יודען אדער צושטערען זייערע שולען. אזא בעפעהל האט אבער ניט לאנג געדויערט אונ באלד האט מען זיך געפונען א היתר אונ מען האט געטהון פונקט פארקעהרט. דאס איינענע איז אויך געשעהן אין די לאנדער פון מערב-זייט, וואו עס האט געהערשט דער קייזער האנאריוס, וואס האט זיך איינענטליך וועניג געמישט צו דער מלוכה אונ די גאנצע הערשונג האט געפיהרט דער הויפטמאנן סטיליכא. דארט איז דער מעמד פון די יודען נאך וועניגער זיכער געוועהן, ווייל אללע מאל האט מען אויף זיי אנדערש געקוקט: אמ האט מען פערבאטען די יודען זאלען ניט טארען צונויפנעהמען געלד אויף אויסצוהאלטען דעם נשיא אונ אמ האט מען עס ווידער ערלויבט; אמ האט מען ביי די יודען צוגענומען דאס רעכט צו דיענען אין חיל אונ אמ איז מען פלוצלונג צו זיי פריינדליך געווארען אונ מען האט זיי בעפרייהט, זיי זאלען אים שבת אונ יום טוב ניט דארפען קומען אין געריכט.

דאס איז אבער נאר געוועהן א אנהייב פון די פערפאלגונגען, וואס האבען זיך אנגעהויבען אין די מיטעלע יאהר הונדערטע אונ ליגען נאך עד היום יודען אין טעם. רעכטע צרות האבען יודען פערזוכט אין דער צייט פון טהעאדאזיוס דעם צווייטען, וואס איז דוקא ניט געוועהן קיין שלעכטער, נאר אזוי ווי ער איז אויפגעוואקסען געווארען צווישען גייסטליכע אונ פון דער נאטור איז ער געוועהן א ווייכער, האט מען איהם געבויגען אויף דער שלעכטער זייט. ער האט געהייסען פארקלייגערן די רעכטע פון די יודען אונ האט זיי פארוועהרט צו קויפען קריסטליכע שקלאווען אונ בויען נייע שולען. פון דעסטוועגען איז ביי איהם געוועהן דער לעצטער נשיא גמליאל א שטארקער חשוב אונ ער האט איהם געשענקט זעהר א גרויסען טיטול. רבן גמליאל, וואס איז געוועהן בעליעבט אין לאנד פאר זיין בקיאות אין מעדיצין, האט זיך ערלויבט אוועקצוקוקען פון די געזעטצע געגען די יודען, ער האט געשטעלט אויף זיך אונ האט געהייסען בויען נייע שולען. דערפאר האט אויף איהם דער קייזער געווארפען א אום-חן, אונ האט ביי איהם צוגענומען דעם שאנעם טיטול, נאר נשיא איז ער געבליבען ביז צום טויט. מיט איהם איז אבער אבגעהאקט געווארען דער לעצטער צווייג

פון הלל'ס הויז אונ עס איז געווארען אנדערע פון די נשיאים, וואס האבען פירט האלבען-הונדערט יאהר כסדר הויך געהאלטען די פאהן פון יודישקייט, פונפצעהן נשיאים האבען זיך איבערגעביטען אין דער צייט: צוויי הלל'ס, דריי שמעון'ס, פיער יהודה'ס אונ זעקס גמליאל'ס.

דעם ערשטען פריוו פון רדיפות האט געמאכט דער עפיסקאפ קיריל אין אלכסנדריען: ער האט אונטערגעהיצט דאס פראסטע פאלק, אונ זיי זענען אנגעפאלען אויף די יודען, צוגענומען ביי זיי די שול אונ האבען זיי נאקעט אונ בלויז ארויסגעיאגט פון דער שטאדט. דער מושל פון אלכסנדריען ארעסטעס איז דוקא ניט צופרידען געוועהן דערפון, נאר ער האט געהאט צו וועניג [illegible] אונ האט די יודען ניט געקאנט בעשיצען, אונ אז ער האט זיך נאך דעם בעקלאגט אין קאנסטאנטינאפאל אויף דעם עפיסקאפ האט ער נאך בעקומען פארוויפע דערפאר וואס ער נעהמט זיך אן פאר יודען. באלד זענען אויף איהם טאקי אנגעפאלען א גאנצע חברה פון גייסטליכע אונ האבען איהם אזוי בעווארפען מיט שטיינער אז ער האט שוין לאנג ניט געלעבט. די אייגענע חברה האבען כמעט לעבעדיגערהייט צוריסען א בעריהמטע פרוי א מלומדת היפאטיא, וואס האט זיי ניט געטויגט, ווייל אין איהרע רעדען האט זי שטענדיג געוואלט דאס פאלק נייגען צו שלום אונ צופרידענהייט. דאס אומגליק וואס האט געטראפען די יודען פון אלכסנדריען האט זיי אבער ניט אבגעריסען פון יודישקייט אונ נאר איינער פון זיי, אדאמאנטיוס, א פראפעסאר פון מעדיצין, איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. ניט איבעראל האבען זיי זיך פון דעסטוועגען געקאנט האלטען אזוי פעסט ווי אין אלכסנדריען: אז אויף דער שפאנישען אינזעל מינארקא, אין א קליין שטאדטעל מאגאנא, האט דער עפיסקאפ סעווערוס כמעט יעדען טאג אנגערייצט אויף זיי דאס ווילדע פאלק, איז זיי נמאס געווארען צו האלטען שטענדיג די נשמה אין די האנד, אונ האבען אללע געמוזט אננעהמען די קריסטליכע אמונה.

עס איז מערקווירדיג וואס גראד די פארשטעהער פון דער מלוכה, וואס האבען מעהר געקענט דאס יודישע לעבען, האבען ניט געהאלטען מיט די גייסטליכע אונ פלעגען אפט אויסווייזען אז מען טשעפעט זיך צו די יודען אומזיסט. אז דער המון האט אין אנטיאכיען די שול צערשטערט, האט דער מושל פון סיריען געמעלדעט דערפון דעם קייזער אונ האט אזוי בעשריבען די שרעקליכע עולה אז עס איז באלד אנגעקומען א בעפעהל, אז די איינוואהנער זאלען בעצאהלען די יודען דעם גאנצען היזק. אז דערפון איז אבער געוואהר געווארען איינער פון די קריסטליכע

ניסטליבע, שמעון, האט ער אָנגעמאַכט אַזאַ גוואַלד אַז דער שוואַכער טהעאָדאָזיוס האט געמוזט צוריק רופען דעם בעפעהל אונ דערצו נאָך אָבזאָגען דעם סירישען מושל, וואס האט געהאַט אַ העזה זיך אָנצונעהמען פאר אומשולדיגע מענשען.

פון טהעאָדאָזיוס האט זיך אַראָבגענומען אַ מוסר אויך האָנאָריוס, דער קייזער פון די לאַנדער אין מערב-זייט, אונ דאָרט האָבען זיך אויך אָנגעהויבען שיטען גזירות אויף יודען. צו קיין שום דיענסט ביי דער קרוין האט מען קיין יודען ניט צו געלאָזט, אפילו די וואס האָבען פון פריהר געדיענט האט מען אָבגעזאָגט, אין חיל האט ניט געטאָרט זיין קיין זכר פון זיי אונ דערצו האט מען זיי נאָך פאַרווערט צו געבען געלד אויף צדקה-זאַכען אונ אויף אַנדערע ענינים וואס האָבען עפּיס אַ שייכות צו דער אמונה. אַז די נשיאים זענען שוין מעהר ניט געוועהן פלעגט מען דאס געלד, וואס מען האט שטענדיג געזאַמעלט פון זייערטוועגען, אַוועקשיקען אויף אויסצוהאַלטען די ישיבות, אונ אַזוי ווי דאס פלעגט אויסמאַכען אַ היבשע סומע, האט די מלוכה פערשטאַנען אַז עס איז גלייכער דאס געלד ביי די יודען צו צונעהמען, אונ האט צו פליים אַרויסגעלאָזט אַזאַ געזעטץ, וואס האט איהר געגעבען די מעגליכקייט שטיל, אונ כלומר'שט מיט יושר, אָבראַבעווען ביי די יודען, דאס וואס זיי האָבען בעשטימט פאר'ן היילינגסטען תכלית.

ביי די אַללע רדיפות האָבען פון דעסטוועגען די ישיבות אין טבריה אונ לידדא זיך געפיהרט אויפ'ן אַלטען שטייגער אונ עס האָבען זיך נאָך געפונען געניג יונגע לייט וואס האָבען זיך אָבגעגעבען מיט לערנען. אַז דער קריסטליכער היילינער היראָנימוס, וואס האט אין בית לחם אויסגעבויעט אַ קירכע, האט געוואָלט לערנען לשון קדש, איז בר חנינא געוועהן זיין רבי אונ פלעגט צו איהם בסתר קומען, ווייל די יודען האָבען ניט געוואָלט ליידען אַז אַ יוד זאָל לערנען מיט אַ קריסט. דער סוף האט זיך אַזוי אויסגעלאָזט: חאָטש היראָנימוס האט זיך גוט אויסגעלערנט לשון קדש אונ איז געוואָרען אַזאַ גרויסער בקי אין אַללע יודישע היילינע ספרים, אַז ער האט געקאָנט אַלליין מאַכען אַ לאַטיינישע איבערזעטצונג פון דער ביבעל, וואס איז בעקאַנט מיט'ן נאָמען „וואולגאַטאַ", פון דעסטוועגען האט ער אין האַרצען בעהאַלטען אַ שרעקליכע שנאה צום יודישען פאָלק, אונ האט צוזאַממען מיט נאָך אַ קריסטליכען היילינען אויגוסטינוס זעהר רודף געוועהן די יודען.

אָפט פלעגען די יודען אויך ליידען ניט אַזוי פיעל פון שנאה צו זייער אמונה

װי פון קִנְאָה צו זײער לֶעבֶּען, װָאס איז פָּארְט גֶעװֶעהן ניט שְׁלֶעכְט אַבִּי מֶען הָאט זײ נָאר ניט בֶּערױבְּט און גֶעשְׁלָאגֶען. אין צֶעזַארֶעאַ הָאבֶּען די יוּדֶען לִיעבּ גֶעהַאט אױך צו בֶּעװַײזֶען זײער בְּרִיָה'שַׁאפְט בַּײם שְׁפִּיעל, װָאס איז בֶּעשְׁטַאנֶען אין אַ װֶעט, װֶער װֶעמֶען װֶעט אִיבֶּערְיָאגֶען בַּײם רַײטֶען, און קוים הָאט אַ יוּד גֶעװואוּנֶען זֶענֶען שוין אַלֶע זַײנֶע בְּרִידֶער ניט זִיכֶער גֶעװֶעהן מִיט'ן לֶעבֶּען. אַזַײנֶע יוּדֶען זֶענֶען שוין גֶעװֶעהן שְׁטַארְק פַּארְגְרֶעבְּט, זײ הָאבֶּען זִיך אין גַאנְצֶען אַרַײנְגֶעלָאזְט אין װֶעלְט־זַאכֶען. פון לָשׁוֹן קֹדֶשׁ הָאבֶּען זײ שוין קַײן אֵײנְצִיג װָארְט ניט פֶערְשְׁטַאנֶען, אֲפִילוּ קְרִיאַת שְׁמַע הָאבֶּען זײ גֶעלֵײעֶנְט אויף גְרִיכִישׁ, אין אַלֶע מִדוֹת הָאבֶּען זײ נָאכְגֶעטַאנְצְט אַנְדֶערֶע פֶּעלְקֶער, און ניט אֵײן מָאל פְּלֶעגְט זײ נָאר אַ קוּלַאק פון אַ שׂוֹנֵא דֶערְמָאנֶען אין דֶעם װָאס זײ װָאלְטֶען ניט בֶּעדַארְפְט אַזוי גְרִינְג פַּארְגֶעסֶען.

אין אַזַא בִּיטֶערֶע צַײט, אַז מֶען שְׁלָאגְט אין הַאלְז און נַאקֶען, איז שְׁװֶער זִיך אָבְּצוּגֶעבֶּען מִיט תּוֹרָה, און װֶען די יְשִׁיבוֹת פון טְבֶרְיָה און לִידְדָא זֶענֶען ניט גֶעשְׁטַאנֶען לֵײדִיג איז דָאס שוין אַלֵײן גוּט; קַײן חֲרִיפִים הָאבֶּען שוין פון דָארְט ניט גֶעקָאנְט אַרוֹיס און דֶערְפַאר איז ניט גֶעבְּלִיבֶּען קַײן זֵכֶר פון עֶפִּים אַ בֶּעריהְמְטֶען אֲמוֹרָא, װָאס זָאל גֶעװֶעהן אִיבֶּערְלָאזֶען אַ גְרויסֶען נָאהמֶען אויף דֶער װֶעלְט. די תּוֹרָה זָאלל ניט פֶערְגֶעסֶען װֶערֶען הָאט מֶען צוּזַאמֶענְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם „תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי", װָאס בֶּעשְׁטֶעהט פון פֶערְשִׁידֶענֶע מֵײנוּנְגֶען און קַבָּלוֹת, אָהן אַ שׁוּם סֵדֶר צוּנויפְגֶעװָארְפֶען. װֶער עֶס הָאט גֶעזַאמֶעלְט דֶעם „תַּלְמוּד" איז ניט בֶּעקָאנְט, נָאר דָאס װַײסְט מֶען אַז די לוֹמְדִים אַלֵײן הָאבֶּען ניט אַזוי שְׁטַארְק פִיל איהם גֶעהַאלְטֶען און דֶערְפַאר איז דֶעמָאלְט מֶעהר חָשׁוּב גֶעװָארֶען די „אַגָדָה", און אַלֶע שַׁבָּת און יוֹם טוֹב איז גֶעװָארֶען אַ חִיוּב צו הֶערֶען אַ דְרָשָׁה. אַזוי הָאט זִיך אויסְגֶעאַרְבֵּײט דֶער „מִדְרָשׁ": אֵײנֶער פון די בֶּעסְטֶע רֶעדְנֶער אין יֶענֶער צַײט איז גֶעװֶעהן תַּנְחוּמָא בַּר אַבָּא, און נָאך איהם איז גֶעבְּלִיבֶּען אַ זַאמְלוּנְג פון זַײנֶע דְרָשׁוֹת מִיט'ן נָאהמֶען „מִדְרָשׁ תַּנְחוּמָא".

נָאר פּוּנְקְט דֶעמָאלְט װֶען אין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָאט אָנְגֶעהויבֶּען די תּוֹרָה פַאלֶען, הָאט זי אין בָּבֶל צוּרִיק בֶּעקוּמֶען איהר גְלַאנְץ צו לִיעבּ אַ מֶענְשֶׁען, װָאס איז אִים שְׁטַאנְד גֶעװֶעהן מִיט זַײן גְרויסֶען קָאפּ און פֶעסְטֶען װִילֶען בֶּעלֶעבֶּען דֶעם יוּדִישֶׁען חַאַרַאקְטֶער און בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם בִּנְיָן, װָאס דַארוֹיף הָאט זִיך גֶעהַאלְטֶען דָאס גַאנְצֶע יוּדִישְׁקַײט. דָאס איז גֶעװֶעהן רַב אַשִׁי, װָאס ניט אוּמְזִיסְט הָאט איהם דָאס פָאלְק גֶעשֶׁענְקְט דֶעם טִיטוּל בְּבָנָא. צְװײ און פוּנְפְצִיג יָאהר

איז רַב אַשִׁי גֶעוֶועהן דֶער פָאַרְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער יְשִׁיבָה אִין סוּרָא, אוּנ פַאר אִים הָאבֶּען נָאךְ אַמָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען די יְשִׁיבוֹת אִין פּוּמְבְּדִיתָא אוּנ נְהַרְדְעָא. פַאר רַב אַשִׁ'ן הָאבֶּען אַלֶע אֲמוֹרָאִים פוּן זַיין צַייט אָנְגֶעבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ אֲפִילוּ די צְוֵויי רֵיש גָלוּתָא'ס מַר כַּהֲנָא אוּנ מַר זוּטְרָא הָאבֶּען פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט. אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז סוּרָא זָאל וֶוערֶען דֶער הוֹיפְּט־פּוּנְקְט פַאר אַלֶע יוּדֶען אִין בָּבֶל, הָאט דֶער רֵיש גָלוּתָא גֶעמוּזְט אַהִין פָאהרֶען. אוּנ דָארְט מַאכֶען די פָאלְקְס־פֶערְזַאמְלוּנְגֶען. אוּנ עֶר הָאט עֶס אִיהם צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, וַייל עֶר הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז עֶר טְהוּט עֶס נִיט פוּן זַיין הֲנָאָה וֶועגֶען, נָאר פַאר דֶעם כְּבוֹד הַתּוֹרָה, כְּדֵי די יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אָפְט צוּנוֹיפְקְלוֹיבֶּען אִין אַזָא שְׁטָאדְט, וָואס אִיז פוּל מִיט לוֹמְדִים אוּנ וואוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁפִּיעלֶען די גְרֶעסְטֶע רָאלֶע.

רַב אַשִׁ'ן אִיז נָאךְ גֶערָאטְהֶען, וָואס אִין זַיין צַייט הָאט גֶעהֶערְשְׁט דֶער גוּט הֶערְצִיגֶער קֶענִיג יֶשְׁדִיגֶרְד, וָואס חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גֶעטְצֶענְדִינֶער, הָאט עֶר נִיט פַיינְד גֶעהַאט מֶענְשֶׁען פוּן אַיין אַנְדֶער גְלוֹיבֶּען. עֶר הָאט לִיעבּ גֶעהַאט קְרִיסְטֶען אוּנ יוּדֶען, דֶערְפַאר הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע גַייסְטְלִיכֶע, די מַאגִיעֶר, גֶערוּפֶען „אַל־הַאטִים" (דֶער זִינְדִיגֶער). עֶר הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט דֶערוֹיף, אוּנ בַּיי אִיהם אִין הוֹיף הָאט מֶען שְׁטֶענְדִיג גֶעקָאנְט בֶּעגֶעגְנֶען די בְּכָבוֹד'סְטֶע יוּדֶען פוּן בָּבֶל, ווִי רַב אַשִׁי פוּן סוּרָא, מַר זוּטְרָא פוּן פּוּמְבְּדִיתָא אוּנ אֲמֵימַר פוּן נְהַרְדְעָא. דֶער קֶענִיג אִיז גֶעוֶועהן בַּיי זִיךְ אַזוֹי פְרָאסְט, אוּנ דֶערְצוּ זֶענֶען אִיהם יוּדֶען אַזוֹי גֶעפֶאלֶען, אַז עֶר הָאט אֵיין מָאל אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע יוּדִישֶׁע גָאסְט, הוּנָא בַּר נָתָן, אַלֵיין גֶעהָאלְפֶען צוּרֶעכְטְמַאכֶען דֶעם גַארְטֶעל, אוּנ הָאט אִיהם דֶערְבַּיי גֶעמַאכְט אַ קָאמְפְּלִימֶענְט אַז אַלֶע יוּדֶען זֶענֶען אַ פָאלְק פוּן כֹּהֲנִים אוּנ דֶערִיבֶּער מוּזֶען זֵיי טְרָאגֶען דֶעם גַארְטֶעל אַזוֹי ווִי עֶס שְׁטֶעהְט אָן אַ כֹּהֵן.

אִין רַב אַשִׁי'ס צַייט אִיז פְּלוּצְלוּנְג אַרוֹים צְווִישֶׁען פִיעל קְהִלּוֹת אַ קְלַאנְג אַז מָשִׁיחַ מוּז בַּאלְד קוּמֶען. עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג נַארִישֶׁע אָדֶער פַאלְשֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעווִיזֶען גַאנְצֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אוּנ גֶעבְּרַאכְט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים אַז פּוּנְקְט דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מָשִׁיחַ'ס־צַייטֶען. רַב אַשִׁ'ן הָאט גֶעקָאסְט זֶעהר פִיעל מִיה צוּ צוּשְׁטֶערֶען דֶעם חָלוֹם, וָואס נִיט אֵיין מָאל הָאבֶּען יוּדֶען צוּ לִיעבּ אִיהם פֶערְשְׁלָאפֶען זֵייעֶר צַייט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ אִין קְרֶעטָא גֶעפוּנֶען אַ סַךְ יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען, זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעזוּכְט אַ נַייעֶם מֹשֶׁה, וָואס הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט אַז עֶר וֶועט זֵיי טְרוּקֶען אַרִיבֶּער פִיהרֶען אִיבֶּער דֶעם יָם. אוּנ דֶער סוֹף הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אַז דֶער מָשִׁיחַ אִיז אַנְטְלָאפֶען

און פִיעל פון דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט זֶעהן אַ נֵס, הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט גֶעהן אִין וַואסֶער און זֶענֶען מִן הַסְתָּם דֶערְטְרוּנְקֶען גֶעוָוארֶען.

אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי רַב אַשִׁי הָאט אוֹיף זִיךְ גֶעקָאנְט נֶעהמֶען דִי שְׁוֶוערֶע אַרְבֵּייט צוּ מַאכֶען אַ סִיּוּם אוֹיפ׳ן תַּלְמוּד, צוּנוֹיפְנֶעהמֶען אַלֶע צוּוָארְפֶענֶע מֵיינוּנְגֶען, וָואס מֶען הָאט בַּעַל־פֶּה אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען פוּן דִי תַּנָּאִים און אֱמוֹרָאִים, און אוֹיסְאַרְבֵּייטֶען רֵיינֶע סְפָרִים, וָואס זָאלֶען קָאנֶען דִיעֶנֶען אוֹיף אֵייבִּיגֶע דוֹרוֹת. מֶעהר פוּן דְרַייסִיג יָאהר הָאט גֶעדוֹיעֶרְט דָאס זַאמְלֶען, און רַב אַשִׁי׳ן אִיז נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ עֶנְדִיגֶען דֶעם „תַּלְמוּד בַּבְלִי״, הָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ גֶעאַיילְט און פְלַייסִיג גֶעאַרְבֵּייטֶעט בִּיז צוּ דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט פוּן זַיין לֶעבֶּען רַב אַשִׁי הָאט אַזוֹי וִוי פָארְאוֹיסְגֶעזֶעהן אַז מֶען מוּז זִיךְ צוּ אַיילֶען מִיט דֶעם אָרְדְנֶען פוּנ׳ם תַּלְמוּד, וַוייל נִיט שְׁטֶענְדִיג וֶועט בָּבֶל שְׁטֶעהֶען אוּנְטֶער דֶער שׁוּטְץ פוּן אַ גוּטֶען קָאנִיג און יוּדֶען וֶועלֶען הָאבֶּען פְרַייהַייט און דִי מֶעגְלִיכְקַייט זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט לֶערְנֶען. עֶר הָאט אוֹיךְ קַיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט: פִינְף און צְוַואנְצִיג יָאהר אִין גַאנְצֶען נָאךְ רַב אַשִׁי׳ס טוֹיט אִיז אִין בָּבֶל גֶעוָוארֶען אַ אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ. דֶעם נַייֶעם מֶלֶךְ יֶעזְדִיגֶערְדְט דֶעם צְוֵוייטֶען הָאבֶּען דִי מַאגִיֶער גֶעפִיהרְט אִין זֵייעֶר דֶערֶךְ און דִי יוּדֶען זֶענֶען בַּאלְד גֶעקוּמֶען צוּ אַזַא מַדְרֵגָה אַז מֶען הָאט זֵיי אֲפִילוּ פַארְוֶועהרְט צוּ הַאלְטֶען שַׁבָּת. גִיךְ הָאט מֶען דֶעם מֶלֶךְ דֶערְהַרְגֶ׳ט און עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קְרִיעג צְווִישֶׁען זַיינֶע בֵּיידֶע זִיהן, הָדַר־וַורְדַא און פִּירוּז, נָאר אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ פִּירוּז, אִיז דִי יוּדֶען נָאךְ עֶרְגֶער גֶעוָוארֶען. מֶען הָאט אוֹיף זֵיי אָנְגֶעזוּכְט עֶפִּיס אַ אַלְטֶען חֵטְא, אַז זֵיי הָאבֶּען אִין דֶער שְׁטָאדְט אִיסְפַּאהַאן גֶעהַרְגֶעט צְוֵויי מַאגִיעֶר, און מֶען הָאט פָּשׁוּט גֶעמַאכְט אַ שְׁחִיטָה; הַאלְבּ יוּדִישֶׁע אַנְוָואהנֶער פוּן אִיסְפַּאהַאן הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט, און דִי קִינְדֶער הָאט מֶען גֶעצְוואוּנְגֶען זֵיי זָאלֶען דִינֶען עֲבוֹדָה זָרָה פוּן פַייעֶר. פוּן דִי קְלֵיינֶע אִיז מֶען בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי גְרוֹיסֶע, און עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַזֶעלְכֶע רְדִיפוֹת אַז אֲפִילוּ הַאדְרִיאַנ׳ס גְזֵירוֹת הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעקָאנְט אוֹיסְוַוייזֶען פַאר חֲסָדִים. דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא הוּנָא מָרִי און דִי צְוֵויי אֱמוֹרָאִים אֲמֵימַר בַּר מַר יַנְקָא און מְשַׁרְשְׁיָא בַּר פָּקוֹד הָאט מֶען אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין תְּפִיסָה און דֶער נָאךְ הָאט מֶען זֵיי גֶעטֵייטְט. וֶוער עֶס הָאט נִיט גֶעוָואלְט צוּשְׁטֶעהן צוּם גָאטְצֶענְדִיעֶנְסְט, דֶער הָאט גֶעמוּזְט פַאר זַיין עַקְשָׁנוּת מִיט׳ן לֶעבֶּען בֶּעצָאהלֶען. בַּיי אַזַא לַאגֶע הָאט דָאס לֶערְנֶען גֶעמוּזְט אוֹיפְהֶערֶען, דִי יְשִׁיבוֹת זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהן לֶעדִיג, און פִיעל יוּדֶען זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען פוּן בָּבֶל. דֶעמָאלְט אִיז יוֹסֵף רַבָּן מִיט עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת אַוֶועק קַיין

אינדיען, וואו זיי האבען בעקומען פונ'ם קעניג אירבי דאס רעכט דארט זיך צו בעזעטצען און פיהרען זיך אונטער דער השגחה פון א פארשטעהער, וואס זיי אַלליין האבען איהם געקאנט אויסקלייבען. ווי עס שיינט האבען שוין פריהר אויך יודען געוואהנט אין אינדיען און אויך אין כינא. נאר ווען די אנטלאפענע פון בבל זענען אנגעקומען האבען זיי אנגעהויבען שפּיעלען אגרויסע ראלע אין לאנד. נאך יוסף רבן, וואס איז געוועהן דער ערשטער פארשטעהער פון די אינדישע יודען, און פון איהם איז די שטעלע איבערגעגאנגען בירושה צו זיינע קינדער און אייניקליך, האבען זיי געהאט צוויי און זיבציג מנהיגים, און האבען געלעבט זעלבסטשטאנדיג, ווייל די מלוכה האט אבגעהיט דעם בעפעהל פונ'ם מלך אירבי, וואס איז געוועהן אויסגעקריצט אויף א קופערנעם טאפעל, און די יודישע פארשטעהער זענען געוועהן ארומגערינגעלט מיט כבוד און עשירות, זיי פלעגען רייטען אויף עלעפאנטען און מוזיק איז געגאנגען פאראויס.

צום גליק האבען די רדיפות אין בבל אין צעהן יאהר ארום, ווען פירוז איז געשטארבען, אויפגעהערט און זיינע צוויי יורשים בלש און כבד האבען זיך אין גאנצען אבגעזאגט פונ'ם פאטערס גאנג. באלד זענען ווייטער אויפגעריכט געווארען די ישיבות פון סורא און פומבדיתא און זייערע פארשטעהער רבינא און רב יוסי, וואס רעכענען זיך פאר די לעצטע אמוראים, האבען אויף זיך גענומען צו ענדיגען רב אשי'ס ארבייט און אבשליעסען דעם תלמוד, אזוי אז מען זאל וויסען אז מעהר קיין מיינונגען דארף מען שוין ניט זאמלען. דאס איז געוועהן צום סוף פונ'ם פינפטען יאהר הונדערט, און פון דעמאלט אן האט דער תלמוד בבלי, אדער גמרא, בעקומען א געשטאלט פון בעזונדערע בעשטימטע ביכער, וואס יעדער האט געקאנט לערנען און האט זיך שוין מעהר ניט בעדארפט פערלאזען אויפ'ן זכרון. דעם סיום פונ'ם תלמוד איז געשעהן גראד אין דער צייט ווען די יודען פון אראביען האבען געלעגט א פונדאמענט צו א נייער אמונה, און אין אייראפא האבען אויף די חורבות פונ'ם אלטען רום אנגעהויבען וואקסען נייע, גאטהישע און פראנקישע, מלוכות.

אזוי איז ארויס אויף דער וועלט דער „תלמוד בבלי", און פאר די יודישע פאהיגע יונגע לייט האט זיך אויפגעעפענט א ברייטער למוד, וואו זיי האבען געקאנט זייערע פאהיגקייט ענטוויקלען. דאס שארפע הריפות האט טאקי געמאכט א שטארקען אונטערשיעד צווישען „תלמוד בבלי" און „תלמוד ירושלמי". וואס די „גמרא" איז געווארען פאר די יודען — דאס זעהען מיר אצונד, נאר ווי אזוי דאס איז געשעהן — קאן מען א ביסעל פערשטעהן דערפון וואס די יודישע

שונאים האבען אנגעהויבען קרום קוקען אויף איהר אונ דערמיט האבען זיי בײם יודען נאך הייליגער געמאכט איהר ווערטה אונ איהם געצוואונגען ער זאל זי איינפאקעווען בײ זיך אין פאקיל, זיך ארומטראגען מיט איהר גאנצע יאהר־הונדערטע, אונ זי אבהיטען פון א גוט אויג אונ פון שלעכטע האנד. עס איז אבער מערקווירדיג ווי אין „תלמוד” שפיגעלט זיך אב דאס גאנצע מזל פונ'ם יודען: פונקט ווי זײן לאנג לעבען שלעפט זיך אהן א סיסטעם, אט איז איהם גאר שלעכט אונ אט ווערד איהם בעסער, אט וואשט איהם א שלאגס־רעגען, אונ אט גיט א בלישטשע ווידער א זונן, פונקט אזוי געפינט מען ניט אין „תלמוד” א בעזונדער שיטה פון א חכמה אונ מען זעהט נאר גרויסע שפרינגען פון טיפע חקירות ביז קליינע וועלט־זאכען, פון ענינ'ם וואס ברעכען דעם מח ביז מעשות פון שדים אונ רוחות, וואס האבען זיך צו די יודען ארייגעגנב'ט פון די פערסער. נאך אין איין זאך גלייכט זיך דער „תלמוד” אוים מיט'ן גורל פונ'ם יודישען פאלק: פונקט ווי פאר א זינד פון א יחיד האט מען אנגעהויבען בעשולדיגען אללע יודען, אונ שרייען אז עס איז גאר צווישען זיי קיין רעכטס ניטא, פונקט אזוי האבען די שונאים געמאכט פאר הײב דעם גאנצען תלמוד, ווען זיי האבען אבגעזוכט נאר איין פריקרע מיינונג, וואס א תנא האט אמאל ארויסגעזאגט אין א שלעכטע צייט אונ האבען דערפון געדרונגען אז די גמרא איז פול מיט האס געגען אנדערע פעלקער, האטש געגען איין שלעכטער מיינונג וואס קומט דארט אמאל פאר קאן מען אנווייזען הונדערטער דעות אז קיין האכערס פון מענשענליעבע איז ניטא.... יא! גרוים אונ טהייער איז געוועהן די ארבייט וואס די לעצטע אמוראים האבען געלאזט ירושה זייער פאלק! ניט אומזיסט האלטען זיך נאך עד היום די יודען מיט דער ירושה. אמת, אין „תלמוד” איז ניטא קיין הויכע מליצה, ער רעדט מעהר צום קאפ ווי צום הארצען, נאר דערפאר לערנט ער דעם יודען דענקען, ער שארפט איהם דעם מוח, ער געוואהנט איהם צו האבען געדולד אונ זײן א מתמיד, ער געפינט פאר איהם אללע מאל נײע קושיות אונ גיט איהם איין חשק צו זוכען רעכטע תירוצים, ער אפענט איהם די אויגען אונ האט עס שוין אזוי ווייט געבראכט אז דער ערגסטער שונא מוז מודה זײן אז ער איז קיין נאר ניט....

קוים זענען די לעצטע אמוראים פערטיג געווארען מיט זייער ארבייט, די וואונדען וואס די מלוכה פון פירוז האט אנגעמאכט די יודען זענען נאך ניט פארהיילט געווארען, איז אויף זיי שוין געקומען א נײע צרה, אונ זיי זענען נאך אמאל געצוואונגען געוועהן זיך מיט כח אקעגענשטעלען. דער נײער מלך כבד

האט זיך געלאָזט אַראָפּפיהרען פונ׳ם וועג דורך איינעם מצדק, וואס האט זיך גענומען אויסבעסערן די אמונה אונ געמאכט אז אללע זאלען זיך טהיילען מיט׳ן פארמעגען אונ מיט די ווייבער אונ מען זאל הרגנ׳ען יעדען וואס וועט דארויף ניט וועלען בעשטעהן. די רייכע פערסער האבען אפילו באלד געזעהן אז אזא מין שותפות איז פאר זיי ניט קיין גוט געשעפט, נאר זיי האָ׳ען גאר ניט געקאנט מאכען ווייל די אָרעמע האבען זיך אין דעם אנגעהאפט אונ זיי האבען טאקי ניט געהאט וואס צו פערליערען. אַוודאי האבען די קריסטען אונ די יודען ניט גע־קאנט בעשטעהען דאראויף, אונ דער יונגער ריש גלותא מר זוטרא דער צווייטער, וואס איז געוועזען אַ גרויסער גבור אונ האט פון קינדרוויים אן גע־לערנט ווי אזוי צו האלטען כלי זין, האט צונויפגענומען אַ מחנה אונ האט זיך געמיהט מיט קראפט צו בעשיצען דאס יודיש צניעות. זיבען יאהר כסדר האט זיך מר זוטרא געהאלטען ביז די פערסער האבען גובר געוועהן אונ האבען איהם מיט זיין אלטען זיידען מר חנינא אויפגעהאנגען ביי דער בריק פון מחוזא. נאך מר זוטרא׳ס טויט איז זיין גאנצע משפחה אוועק קיין ארץ ישראל, דארט איז געבארען געווארען זיין זוהן, וואס מען האט טאקי נאך איהם אנאהמען געגעבען, אונ עס איז פון איהם אויסגעוואקסען אַ גרויסער למדן. עס איז אבער צו בעוואונדערן וואס גראד אין דער צייט, ווען כבד האט זיך אזוי אבגערעכענט מיט די יודען, האבען פיל פון זיי געדיענט אין חיל, אונ אז זייער צאהל איז גע־וועהן זעהר גרויס — זעהט מען ארויס דערפון וואס ביי אַ מלחמה האט ער געמוזט רוהען אַ וואך טאג פון פסח.

נאך כבד׳ס טויט האבען די רדיפות אויפגעהערט, אונ זיין יורש חסראות נושירוואן האט די יודען שוין בעסער בעהאנדעלט, קוים האבען זיי זיך אַ ביסעל אבגערוהט, האבען זיך שוין ווייטער געאָפענט די טהירען פון די פער־שלאסענע ישיבות, די אנטלאפענע לומדים זענען באלד צוריקגעקומען, אונ גיזא איז געווארען ריש מתיבתא אין סורא, אונ סימונא — אין פומבדיתא. איין בלאז פון אַ גוט ווינטעל איז שוין גענוג געוועהן פאר די יודען זיי זאלען זיך אומקעהרען צו זייער נעסט, אונ קודם כל זארגען אז די תורה זאל בעפעסטיגט ווערען צווישען זיי אונ זייערע קינדער. נאר דעמאלט האבען זיך די לומדים גענומען אויף איין אנדער דרך. אויף אייגענע אויפטהועכצען האבען זיי זיך ניט געפיהלט אין כח, זיי פלעגען נאר פסקענען נאך די מיינונגען פון די פריהריגע תנאים אונ אמוראים אונ בויען זייערע סברות אויפ׳ן „תלמוד“ אונ דערפאר האט מען זיי גערופען סבראים.

ווי מען רעכענט, איז אין דער צייט פון די סבראים ארוים א נייע זאך, וואס האט אנגעמאכט א איבערקערעניש אינ'ם לערנען און האט געפיהרט דערצו וואס די תורה איז געווארען פערשטאנדליכער פאר אללע, וואס האבען שוין געקאנט גאר אהן מיה פארשטעהן דעם זין פון איהר. אז יוסטיניאן איז געווארען קייזער פון די רוימישע לאנדער און האט אנגעהויבען רודף'ן די גראסטע לייט, וואס האבען ניט געוואלט בייגלייך מיט איהם גלויבען אין דער פינסטער, זענען פון גריכענלאנד אוועק קיין פערסיען זיבען בעריהמטע חכמים, ווייל זיי האבען געהערט אז דער מלך נושירוואן איז א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפט. זיי האט מען עס צו פערדאנקען וואס די מלוכה האט דעמאלט געגרינדעט אין דער געגענד, וואו יודען האבען געוואהנט, א שולע צו לערנען מעדיצין און נאטורוויסענשאפטען, און פון זיי האבען די סירישע קריסטען און דער נאך די יודען גענומען די נקודות, און דער עולם האט אנגעהויבען פריי לייענען די תורה. די קליינע פינטעלעך האבען בעלעבט די טויטע אותיות און האבען געוויזען א מעגליכקייט אויסצוארבייטען מיט דער צייט ריינע כללים פון דקדוק, כדי יעדער זאל פערשטעהן דעם טעם פונ'ם ווארט און זאל ניט דארפען זוכען בעזונדערע פירושים, וואס זענען גרעסטענטהיילס געוועהן ווייט פונ'ם שכל און פונ'ם אמת. ווער עס האט דער ערשטער איינגעפיהרט נקודות — איז ניט בעקאנט, נאר דאס ווייסט מען געוויס אז צו ליעב די קליינע פינטעליך זענען די קליינע אותיולעך געווארען אויף עביג איינגעווארצעלט צווישען יודען, חאטש דעם עיקר זענען זיי געבליבען טריי און האבען ניט געוואלט פונקטירען די ספר תורה, וואס מען לייענט פון איהר אין שול, כדי זיי זאלען ניט עובר זיין אויף „לא תוסיפו", און זאלען ניט צוזעצען נייעס צום אלטען.

דאס ליכטיגקייט פון נושירוואן'ס מלוכה האט אבער ניט לאנג געדויערט. זיין זוהן הארמיזדאס האט ניט געוואלט געהן אין פאטער'ס דרכים, נאר כל זמן זיין בעריהמטער לעהרער און יועץ בוזורג־מיהיר, וואס מען רעכענט איהם פאר'ן ערפינדער פונ'ם שאך־שפיעל, איז געוועהן נעבען איהם, האט ער זיך נאך געהאלטען אין דער מעלה. קוים האט ער אבער צוגעמאכט איין אויג, האבען די מאגיער דעם שלעכטען קעניג אין גאנצען אריינגעכאפט אין זייער נעץ אריין, און ער האט געמיינט אז פערסיען ווערד גליקליך דערפון וואס ער טרייבט יודען און קריסטען. די ישיבות האט מען ווייטער פערשלאסען, די לומדים זענען זיך נאך אמאל צולאפען און פיעל פון זיי האבען זיך בעזעצט אין פירוז־שבור, און האבען דארט געעפענט א נייע ישיבה.

צום גליק, האט הארמיזדאס געקאניגט נאר א קורצע צייט, זיין אכזריות האט ארויסגערופען א שטארקע אונצופרידענהייט אין לאנד אליין אונ די שונאים האבען דערפיהלט אז אצונד איז פערסיען שוואך אונ האבען אנגעהויבען אהין צו צוטרעטען פון אללע זייטען. די מדינה וואלט שטארק געליטען, ווען עס געפינט זיך ניט א גבור באהרם טשובין, וואס ער האט זי מציל געוועהן פון א סכנה. דער נארישער מלך האט איהם אבער אבגעדאנקט דערמיט, וואס ער האט איהם גאר אין גאנצען אבגעזאגט. דאס האט פערדראסען באהרם'ן, ער האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות מיט'ן אונדאנקבארען קאניג אונ האט איהם אראבגעווארפען; לכתחלה האט ער געפיהרט די מלוכה אים נאהמען פונ'ם פרינץ חאסרו, נאר דערנאך האט ער אזוי געדרעהט אז חאסרו האט געמוסט אנטלויפען אונ ער איז אליין געווארען א זעלבסטשטאנדיגער מלך. געגען די יודען איז ער געוועהן זעהר גוט, ווייל זיי האבען איהם געהאלפען מיט געלד, ער זאל קאנען אויסהאלטען דאס חיל, וואס איז געוועהן זיין גאנצע שטיצע. אין דער צייט איז צוריק געקומען חנן, דער ראש ישיבה פון פירוז־שבור, אונ די צוויי שטאדט סורא אונ פומבדיתא זענען ווייטער געווארען א מקום תורה. דערווייל האט אבער דער פרינץ חאסרו געזוכט אללע מיטעל צו בעקומען די פערסישע מלוכה אונ דער ביצאנטישער קייזער מוריטיוס האט געשיקט זיין חיל מען זאל אבנעהמען האסרו'ס ירושה. ביי דער מלחמה האבען די יודען שרעקליך געליטען אונ אז מען האט איינגענומען די שטאדט מחוזא האט דער פערסישער הויפטמאן מעבאדעס אויסגעהרג'ט כמעט אללע יודען. דערפאר איז זיי אבער באלד בעסער געווארען, ווען דער פרינץ חאסרו איז געווארען קאניג אונ האט דווקא בעוויזען אז ער איז ניט קיין נוקם ונוטר אונ אז ער וויל ניט טהון יודען שלעכטס פאר דעם וואס זיי האבען געהאלפען זיין שונא. כמעט פערציג יאהר האט חאסרו געקאניגט אונטער דעם נאהמען פון פירוז; אין דער גאנצער צייט האבען די יודען ניט געוואוסט פון קיין שלעכטען טאג אונ די ישיבות פון סורא אונ פומבדיתא, אונטער דער השגחה פון מר בר הונא אונ מרי בר מר, האבען צוריקבעקומען דעם פריהריגען גלאנץ.

---

8 די יודען אין די איראפעאישע לאנדער.

(500—640 נאך קריסטוס געבורט).

אין פערסיען אונ בבל האבען יודען געהאט אלערליי צייטען, ווי מען

זאגט, קאלט און ווארם; אט האט מען זיי געליינט ביין איילען אין דער ערד און אט האט מען זיי אויפגעהויבען ביז צום זיבעטען הימעל. ווי אזוי אזוינע שפרינג זאלען זיין ניט גוט ווי אומגליקליך עס זאל זיך געביך ניט פיהלען דער וואס ווייסט ניט היינט ווי אזוי מען וועט זיך מיט איהם נוהג זיין מארגען. איז איהם אלין בעסער ווי דעם וואס מען הייזט איהם איין מאל אמינע פון כעס און דערנאך וויל מען זיך אפילו אויף איהם ניט אומקוקען, גלייך ווי ער איז גאר ניט ווערט די מיה מען זאל פון איהם רעדען אדער טראכטען. אין אזא לאגע זענען די יודען געוועהן אין זייער געוועזענער היים און אין אנדערע לאנדער וואס זענען געשטאנען אונטער דער ביצאנטינישער מלוכה און דערמיט זענען זיי געוועהן אסך אומגליקליכער פון זייערע פערסישע ברידער.

די גיזעצע פון טהעאדאזיוס דעם צווייטען, וואס די איבריגע מלכים האבען איבערגענומען פון איהם ווי די בעסטע ירושה, האבען אבגעזאנדערט די יודען פון אללע איינוואהנער, און אפילו די, וואס האבען ניט געהאט קיין שום סבה זיי פיינד צו האבען, האבען פארט געמוזט קוקען אויף זיי ווי אויף פערדארבענע און נידריגע מענשען, ווען זיי האבען געזעהן ווי די מלוכה לאזט זיי ניט צו צו קיין שום דיענסט און ערלויבט זיי ניט אפילו שולען בויען. ווי ווייט זיי זענען נמאס געווארען, קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס עס האט זיך איין מאל געמאכט אין אנטיאכיען, אין דער צייט פונ'ם קייזער זענא. עס איז דארט ארויס א מחלוקת צווישען צוויי כתות, וואס מען האט זיי גערופען די בלויע און די גרינע, און אז מען האט זיך שטארק צוהיצט, האט מען דעם גאנצען כעס אויס געלאזט צו די יודען, אנגעצונדען די אלטע שול, פיעל פון זיי געהרגט און דערנאך טויטערהייט אריינגעווארפען אין פייער. מילא דאס איז נאך קיין גרויסער חדוש ניט, מען האט שוין אפט געזעהן אז צוויי קריגען זיך און די קלאפ חאפט נאר דער יוד וואס איז אין גאר ניט שולדיג; דער חדוש איז נאר דאס, וואס אז מען האט געמעלדט דעם קייזער זענא וואס אין אנטיאכיען איז פארגעקומען, האט ער געפונען אז עס איז טאקי א שרעקליכע עולה... וואס מען האט פארברענט טויטע און ניט קיין לעבעדיגע יודען! מען קאן פארשטעהן אז נאך אזעלכע רייד האבען די יודען קיין האניג ניט געלעקט.

נאר ווי ביטער די יודען איז געוועהן, האבען זיי זיך פארט געטרייסט דערמיט וואס די מלוכה האט זיך ניט אריינגעמישט אין זייערע אינווענייגסטע זאכען, און זיי האבען געקאנט אבהיטען זייער אמונה. קוים איז אבער יוסטיניאן געווארען קייזער, איז זייער לעצטע טרייסט אויך פערשוואונדען. ער האט

געזוכט מיט אללע כוחות אז די יודען זאלען אריינגעבראכט ווערען אין אזא ענגשאפט, אז זיי זאלען ניט האבען קיין אנדער ברירה אונ זוכען זייער הילף ביים קריסטענטהום. צום אנהייב האט ער ארויסגעלאזט א געזעץ, אז אין א משפט מיט א קריסט זאל קיין יוד ניט האבען דאס רעכט איין עדות צו זיין. געגען די שמרונים האט ער נאך ערגער געהאנדעלט, ווייל ער איז אויף זיי אין כעס געוועהן דערפאר וואס זיי האבען אנגעמאכט א מרידה אונ האבען אויסגעקליבען זייער א אייגענעם קאניג יוליאן בר סבר; דערפאר האט ער געמאכט אז זיי טארען גאר לחלוטין קיין עדות ניט זיין אונ האבען ניט דאס רעכט איבער צולאזען צוואות אונ איינטהיילען דאס פארמעגען צווישען די יורשים. דערמיט האבען זיך אבער די יודען וועניג וואס געקאנט טרעסטען, ווייל זיי האבען געהאט גענוג אייגענע צרות. יוסטיניאן האט זיי פארווערט צו האלטען פסח אונ באקען מצות, ווייל אפילו אין זיין צייט איז נאך אלץ געוועהן די קריסטליכע סעקטע, וואס האט זיך פעסט געהאלטען אין דער יודישער רעכנונג, אונ האט געמאכט פסח דעם פונפצענטען ניסן גלייך מיט די יודען, אונ כדי זיי צו פערטומלען האט ער ניט געלאזט די יודען אפענטליך האלטען דעם יום טוב, אונ זיי פלעגען זיך בעהאלטען אין די קעלערס אונ דארט אברעכטען דעם סדר. ווער שמועסט אז עס איז נאך גראד געפאלען ביי קריסטען אונ יודען פסח אין איין טאג, האבען זיי זיך אויף דער גאס גאר ניט געטארט ווייזען. איין מאל איז אין צעזארעא, אדער אין קאנסטאנטינאפאל, ארויס א קריגע אין דער יודישער קהלה: פיעל האבען פערלאנגט אז מען זאל די פרשה מיט דער הפטרה לייענען אום שבת אונ יום טוב אין שול, אויף גריכיש, כדי דער פראסטער עולם אונ די ווייבער זאלען פארשטעהן, אונ די פרומע האבען עס ניט געוואלט ליידען. אז יוסטיניאן איז דערפון געוואהר געווארען האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל אז דאס „לייענען" זאל דווקא זיין אויף גריכיש, אונ טאקי באלד איז ער נאך ווייטער געגאנגען אונ האט געמאכט אז דאווענען זאלען די יודען אויך נאר מעגען אין דער גריכישען אדער אין דער לאטיינישען שפראכע אונ פון לשון קודש זאל גאר קיין זכר גיט זיין. דאס האט ער אלץ געטהון מיט א בעזונדערע כוונה, ווייל די גריכישע איבערזעצונגען פון דער ביבעל זענען געוועהן פול מיט רמזים אויף דער קריסטליכער אמונה אונ ער האט גערעכענט אז צו ליעב דעם וועלען די יודען גיכער איבערגעהן צום קריסטענטהים. דעריבער האט ער שטרענג אנגעזאגט זיין מיניסטער ארעאבינדוס ער זאל צושרייבען צו אללע מושלים פון דער גאנצער מדינה זיי זאלען נוט אכטונג געבען אויף די יודען, זיי זאלען חלילה

ניט עובר זיין אויף זיין בעפעהל. דערפון האט זיך גענומען וואס די יודען האבען געמוזט אומעדום דאווענען אונטער דער השגחה פון קריסטליכע שומרים און די מלוכה האט זיי אנגעהויבען זאגען דעות וועגען יעדער תפלה: מען האט זיי פארוועהרט צו זאגען „יי אחד“, „קדוש, קדוש קדוש“ און לייענען פון ישעיה דאס קאפיטעל „נחמו נחמו עמי“, און ניט איין מאל האבען פיעל שטארק געליטען ווען מען האט זיי חושד געוועהן אז זיי האבען שטילערהייט גאמט געבעטען מיט דעם אלטען נוסח.

יוסטיניאן'ס יורשים זענען ניט געוועהן בעסער פון איהם, און דער מעמד פון די יודען איז מיט יעדען יאהר געווארען ערגער. דאס האט געפיהרט דערצו וואס אים יאהר 602, אין דער צייט פונ'ם קייזער פהאקאס, וואס איז געוועהן א גרויסער רוצח, האבען די יודען פון אנטיאכיען געמוזט ארויסשפרינגען געגען דער מלוכה. די מרידה איז געוועהן אזוי גרוים אז פהאקאס האט געמוזט ארויסשיקען צוויי הויפטלייט מיט זייער פיל חיל און עס איז זיי שווער אנגעקומען ביז עס האט געקאנט ווערען שטיל. ניט לאנג האט אבער פהאקאס געקאנט פיהרען וועלטען. דעם פריהריגען קייזער מוריטיוס איידעם חאסרו, וואס איז דערווייל געווארען מלך אין פערסיען, האט זיך אנגענומען דעם שווערס קריוודע, און האט אנגעהויבען א מלחמה מיט פהאקאס דערפאר וואס ער האט אהן א שום רעכט מיט געוואלד אבגעגזלט די קרוין פון דער ביצאנטישער מלוכה. האטש אין דער צייט איז שוין געווארען קייזער העראקליוס, האט חאסרו פון דעסטוועגען ניט געוואלט הערען פון קיין שלום, און זיין בעריהמטער הויפטמאנן שרברצא האט געווארפען א שרעקליכען פחד אויף דעם לאנד, וואס האט זיך ניט געפיהלט אין כח צו פיהרען א קריעג. קוים האבען די יודען דערזעהן די פערסער ביי זיך אין לאנד, האבען זיי באלד פערשטאנען אז אצונד האבען זיי די בעסטע געלעגענהייט זיך אבצורעכנען מיט די שונאים, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אללע געהן שרברצא'ן צו הילף. אין טבריה האט זיך צונויפגעזאמעלט א גרויסע מחנה און דארט האט א גרויסער גביר ר' בנימין זיין גאנץ פערמעגען אויסגעבראכט צו דינגען יודיש חיל, וואס האט זיך צוזאמען מיט די פערסער געלאזט געהן קיין ירושלים ארויסצוטרייבען די שטאדט פון די קריסטענס האנד.

די יודען זענען געוועהן זיכער אז פאר זייער געטריישאפט און בריה'שאפט וועלען זיי די פערסער בעלוינען דער מיט, וואס ירושלים וועט ווייטער ווערען זייער אייגענס און ביסלעכווייס וועלען זיי ווערען צוריק בעלי־בתים אין דער

אלטער היים. מיט דעם געדאנק אין קאפּ און מיט אזא האפנונג אין הארץ האבען זיי בעוויזען גבורות און האבען זיך נוקם געוועהן אין די קריסטען. פון יושר און רחמנות האט מען שוין דא ניט געקאנט רעדען: נײַנציג טויזענד קריסטען זענען אומגעקומען ווען מען האט בײַ זיי אבגענומען ירושלים, נאר ווער ווייס עס ניט און קאנן ניט אויסרעכענען, אז די צאהל פון די פריהריגע יודישע קרבנות איז ניט געוועהן צעהנדליגער מאל גראָסער. דער חשק פון נקמה האט זיך בײַ די יודען צוברענט מיט אזא פײַער, אז זיי האבען געוואלט אין דער נאכט פון פסח מאכען א שחיטה פאר אללע קריסטען אין דער שטאדט טירוס, נאר מען האט די קריסטען פריהר דערפון מודיע געוועהן און זיי זענען ניצול געווארען.

פירצעהן יאהר זענען אזוי אבגעלאפען און די יודען האבען זיך אנגעהויבען פיהלען פרײַ; זיי האבען אפי׳ו דערלעבט אזא גדולה אז זיי האבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהן פיעל קריסטען אין אזא מעמד, אין וועלכען זיי האבען זיך ערשט ניט לאנג אלליין געפונען. דער אונערווארטעטער נצחון פון די יודען האט אזא גרויסע אימה געווארפען אויף די קריסטען אז פיעל פון זיי האבען אנגענומען די יודישע אמונה, און אפילו א פרומער גייסטליכער, וואס האט געלעבט אבגעזונדערט פון דער וועלט אין א קלויסטער אויפ׳ן בארג סיני, האט זיך אויך מגייר געוועהן; ער האט זיך א נאהמען געגעבען אברהם, און חתונה געהאט מיט א יודיש קינד און איז געבליבען ביז צום טויט א פרומער יוד. די יודען האבען זיך שוין אנגעהויבען רעכטען אז אט, אט וועלען זיי צוריק בעקומען זייער לאנד און זיי וועלען פטר׳ן דעם ביטערן גלות. באלד זענען אבער זייערע אללע האפנונגען צושטערט געווארען, און אז די פערסער האבען זיי ניט אבגעגעבען ירושלים און דערצו נאך געפאדערט בײַ זיי מס, האבען זיי פארשטאנען אז מיט פרעמדע האנד איז נאר גוט פײַער צו שארען. עס האבען אנגעהויבען ארויסצושפּרינגען אונצופרידענע, און דער פערסישער מושל האט גאר לאנג ניט געטראכט און האט זיי געהייסען פערשיקען גאנץ ווייט אין פערסיען. דאס האט נאך ערגער צורייצט די יודען און זיי האבען זיך געמוזט ווענדען צום קייזער הערקליוס און מיט איהם שלום ווערען. בעזאנדערס נאך דעם וואס ער האט זיי צוגעשווארען אז זיי וועלען בעקומען מעהר רעכט, און אז ער איז זיי מוחל אלדינג וואס זיי האבען געטהון די קריסטען. אזוי האבען די יודען געהאלפען דער ביצאנטישער מלוכה; האסרו איז געהרגט געווארען, זיין זוהן סירא׳עס איז באלד בעשטאנען אויף אללע תנאים וואס הערקליוס האט פארגעלעגט און

דאס פערסישע חיל איז אבגעטרעטען פון ארץ ישראל. צום אנהייב האט הערַאקליוס ווארט געהאלטען, ער האט די יודען ניט געטשעפעט און אז ער איז דורכגעפאהרען דורך טבריה איז ער איינגעשטאנען ביים גביר ר' בנימין און די יודען האבען אויסגעהאלטען זיין חיל. אז ער איז אבער געקומען קיין ירושלים, זענען איהם בעפאלען די גייסטליכע, און בעזאנדערס דער פאטריארך מאדעס-טוס, און האבען איהם געבעטען ער זאל זיך נוקם זיין אן די יודען. אומזיסט האט ער זיי אנגעוויזען אויף דער הייליגקייט פון זיין שבועה וואס ער האט צוגעשווארען די יודען, זיי האבען איהם אזוי לאנג איבערגעשפארט, איהם מתיר נדר געוועהן און אויף זיך גענומען דעם חטא ביז ער האט זיי געמוזט צו ליעב טהון און ארויסגעבען א בעפעהל מען זאל אויסהרגענען אלע יודען. פיעל זענען דערמאלט אומגעקומען, און געבליבען ביים לעבען זענען נאר די דאזיגע, וואס האבען נאך געהאט צייט צו אנטלויפען קיין מצרים אדער זיך בעהאלטען צווישען די בערג. די קריסטען האבען אבער אליין געפיהלט וואס פאר א גרויסע עבירה זיי האבען געטהון דערמיט וואס זיי האבען גענייט דעם שוואכען קייזער ער זאל עובר שבועה זיין, און האבען דערפאר איינגעפיהרט ביי זיך א תענית, וואס די פרומע פלעגען אבהיטען נאך אין אסך דורות שפעטער. דער תענית האט פון דעסטוועגען ניט געשאדט אז הערַאקליוס זאל בעפעהלען דאס אלטע געזעץ פון האדריאן און יודען זאלען ווייטער ניט טארען זיך אפילו ווייזען אין דער סביבה פון ירושלים.

ניט בעסער איז געגאנגען די יודען אויך אין די איירָאפעאישע לאנדער, זייט דאס קריסטענטהום איז דארט געווארען די הערשענדע רעליגיאן. אין איטאליען האבען געוואהנט אסך יודען נאך איידער עס איז פון רום געווארען א תל און זעהר גרויסע יודישע קהלות האבען זיך געפונען אין ראווענא, וענעזיא, פאלערמא, מעסינא, און נאך פיעל אנדערע שטאדט. דער ערשטער, וואס האט זיי געגעבען אנצוהערען אז די מלוכה וואלט צופרידענער געוועהן ווען די יודען זאלען איבערגעהן צום קריסטליכען גלויבען, איז געוועהן דער קאניג טהעאדאריך; אין זיין נאהמען האט זיין סעקרעטאר קאסיאדאר געמאכט פארווירפע די יודען פון מאילאנד פאר וואס זיי זענען אזעלכע עקשנים און ווילען ניט זוכען און געפינען „די עוויגע רוה". דאס אייגענע האט ער אויך געלאזט זאגען די יודען פון גענוא, ווען זיי האבען ביי איהם געבעטען איין ערלויבניש צורעכט מאכען די שול, און ער האט ארויסגעלאזט א בעפעהל אז יודען טארען קיין נייע שולען ניט אויסבויען און זיי ניט פערציערען און נאר

די אלטע שולען פון פריהר דארפען בלייבען שטעהן און קיינער זאל זיי ניט אנרירען, ווייל ער וויל ניט מען זאל צווינגען מענשען אוועק צווארפען זייער אמונה, ווען זיי קאנען עס מיט'ן פרייען ווילען ניט טהון. איבערהויפט האט טהעאדאריך געהאנדעלט מיט יושר געגען יודען, און אז אין רום האבען זיך א מאל צובונטעוועט די שקלאווען געגען זייערע יודישע בעלי־בתים און האבען אנגעריצט דאס געמיינע פאלק זיי זאלען פארברענגען די שול און ראבעווען יודישע הייזער, האט דער קאניג בעפוילען מען זאל אבזוכען די שולדיגע, און אז מען האט זיי ניט געקאנט געפינען האט ער געהייסען אז די גאנצע שטאדט זאל ליידען דעם היזק און די בערויבטע יודען זאל מען בעלוינען.

עס איז מערקווירדיג וואס אין דער צייט, ווען די קאניגע האבען דווקא ניט גערודפ'ט קיין יודען, האטש זיי האבען געטהון אללע מיטעל צו בעפעסטיגען די קריסטליכע אמונה, האבען די שרייבערס און די געלעהרטע, וואס פון זיי האט מען גיכער בעדארפט ערווארטען זיי זאלען ניט אנמאכען קיין קריעג צווישען מענשען פון פערשידענע רעליגיאנען און זיי בעסער פערבינדען מיט ברידערליכע ליעבע, אויסגעטראכט אויף די יודען אלדינג וואס עס איז זיי נאר ארויף אויפ'ן זין און זיי גערופען מיט די שאנדליכסטע נאהמען. דאס גאנצע גליק איז געוועהן וואס די מלוכה האט זיך וועניג צוגעהערט צו זייערע רייד, און דערפאר איז זיי ניט ערגער געווארען ווען די קרוין פון איטאליען איז איבערגעגאנגען צו טהעאדאריך'ס שאנער און געבילדעטער טאכטער אמאלאזונטהא און דערנאך צו זיין איידעם טהעאדאט. די יודען זענען געוועהן שטארק איבערגעגעבען און דאנקבאר דעם קאניג טהעאדאט, און אז יוסטיניאן, וואס האט ביסלעכווייז כמעט גאנץ איטאליען ארונטערגענומען אונטער דער מאכט פון ביזאנטיען, איז צוגעטרעטען צו דער שאנער שטאדט נעאפאל, האבען די יודען בעוויזען זייער בריה'שאפט און האבען איינגעשטעלט זייער גאנץ פערמעגען אבי צו פערהיטען דעם הויפט־פונקט פונ'ם לאנד. מיט גרויס מיה האבען זיך די יודען, מיט דער הילף פון צוויי אדוואקאטען פאסטאר און אסקלעפיאדארוס, אלאנגע צייט געהאלטען, ביז דעם שונא איז געראטהען מיט א תחבולה זיך אריינכאפען ביי נאכט קיין נעאפאל און דעם גאנצען כעס אויסלאזען מן הסתם צו די יודען.

ניט לאנג האט זיך אבער איטאליען געפונען אונטער דער מאכט פון יוסטיניאן און זיינע יורשים. באלד איז די מלוכה איבערגעגאנגען צו די לאנגאבארדען און האטש דארט האט אנגעהויבען הערשען דער קאטאלי־

ציזמוס, פון דעסטוועגען איז די יודען ניט שלעכט געוועהן, ווייל די ערשטע פאפסטע זענען ניט געוועהן קיין שונאים פון פרעמדע אמונות, און גרעגאר דער ערשטער האט זיך געהאלטען אן דעם, אז דער גאנג פון יודען צום קריסטענטהום מוז נאר זיין דורך חסד און פריינדשאפט. דערפאר האט גרעגאר צושענקט פיעל ערד געטויפטע יודען און האט געדרונגען אז ווען דער ערשטער דור וועט אננעהמען דאס קריסטענטהום שלא לשמה און נאר צו ליעב געלד, וועלען די איבריגע דורות שוין זיין אמת'ע קריסטען און וועלען אבהיטען די אמונה לשמה.

אין פראנקרייך און שפאניען האבען די יודען פון גאנץ לאנג רוהיג געלעבט ביז דער קאטאליציזמוס איז דארט ניט איינגעווארצעלט געווארען. אין די אלטע צייטען זענען די צוויי מדינות בעשטאנען פון פערשיעדענע קליינע געגענדען וואס יעדע האט געהאט איהר בעזונדער מושל, און די יודען האבען זיך דארט בעזעצט נאך דעמאלט ווען דער מסחר האט זיי אהין פארווארפען פון אלכסנדריען און קליין־אזיען. אדער וועספאסיאן און טיטוס האבען זיי אהין פארקויפט פאר שקלאווען. די דארטיגע פאלקער, פראנקען און בורגונדען, האבען אויף זיי געקוקט ווי אויף רעמער און האבען זיי געהאלטען בכבוד. אז כלאדוויג איז געווארען מלך איבער אללע פראנקישע געגענדען, האבען יודען שוין געוואהנט אין זעהר פיעל שטאדט, ווי קאראקאזאן, ארלעאן, אויווערגנע, פאריז, און בעזאנדערס האבען זיי געהאט א גרויסע קהלה אין מארסייעל, וואס מען האט אפילו גערופען „די יודישע שטאדט", און אין ארלעס, וואו זיי האבען זיך נאך ביז צום זעכסטען יאהר־הונדערט געהאלטען אויף די גריכישע שפראכע. אין דער געגענד פון נארבאן איז אויך געוועהן ניט ווייניג יודען און צו ליעב דעם האט מען דארט איינעם פון די בארג גערופען „דער יודישער בארג".

די יודען פון די פראנקישע און בורגונדישע געגענדען האבען זיך פריי בעשעפטיגט מיט אקערבוי, מלאכות און מסחר און האבען בעזאנדערס ענטוויקעלט דעם האנדעל מיט פרעמדע סחורות, וואס זיי פלעגען מיט זייערע שיפען ברענגען פון ווייטע לאנדער. אחוץ דעם האבען זיך די עדלערע פון זיי אבגעגעבען מיט וויסענשאפט, די בעסטע דאקטורים זענען געוועהן יודישע, און ביי זיי פלעגען זוכען הילף אפילו די גייסטליכע וואס האבען מורא געהאט ביי קראנקהייטען זיך פערלאזען אויף נסים. זיי זענען אויך געוועהן גרויסע העלדען ביי א מלחמה, און אז עס איז ארויס א קריעג צווישען כלאדוויג און טהעאדאריך

וועלכער האט בעלאגערט די שטאדט ארלעס, האבען די יודען ארויסגעשטעלט די שטארקסטע קריעגער. דעמאלט איז געוועזען א גרויס פריינדשאפט צווישען די קריסטען אונ די יודען, וועלכע האבען זיך אנגעהויבען רופען מיט פרעמדע נאמען, ווי ארמענטאריוס, גאזאלאס, פריסקוס אונ זיבעריוס. זיי פלעגען עסען אייגער ביים אנדערן, אונ עס איז געקומען דערצו אז זיי האבען זיך אנגעהויבען משדך זיין. אז עס איז דארט געשטארבען דער בעליעבטער עפיסקאפ הילאריוס, האבען איהם די יודען גלייך מיט אללע מספיד געוועזען אונ תהלים געזאגט אויף זיין קבר. עס האבען זיך אבער געפונען פיעל פרומע יודען וואס האבען ניט געוואלט עסען טרפות ביי די קריסטען; דערפאר האט מען געמאכט איין אסיפה אין דער שטאדט וואננעס, אים יאהר 465, אינ עס איז ארויס א בעפעהל אז גייסטליכע טארען ניט עסען ביי יודען, ווייל זיי האבען אנגענומען פאר א פחיתת הכבוד וואס פרומע יודען האבען זיך אבגעזאגט צו געניסען זייערע מאכלים. מען האט אבער אויף דעם בעפעהל ניט געקוקט אונ די פריינדשאפט צווישען יודען אונ קריסטען איז געבליבען פעסט, אונ ווען א פאר גייסטליכע האבען געזוכט מיטלען צו גייטהען די יודען זיי זאלען זיך טויפען, האבען זיי עס נאר געקאנט פועל'ן ביי יחידים אונ אויפ'ן פאלק האט עס קיין שום רושם ניט געמאכט. דער ערשטער, וואס האט אין פראנקרייך אנגעהויבען רודף'ן יודען, איז געוועזען דער קאניג זיגיזמונד, וואס האט אנגעהויבען ציינצופיהרען נייע געזעטצע, וואס האבען יודען געמאכט פאר שטיעפקינדער אונ האבען דערפיהרט דערצו אז מען האט ביי זיי צוגענומען דאס רעכט אויפצונעהמען גרים, אונ דער קאניג שילדעבערט דער ערשטער, האט ארויסגעלאזט א בעפעהל אז אין קריסטליכען פסח זאל קיין יוד זיך ניט ווייזען אויף דער גאס. פראנקרייך איז נאך דעמאלט אפילו געוועזען צוטהיילט אין פערשידענע חלקים, אונ ניט אומעדום האט מען געקוקט אויף אזעלכע געזעטצע, נאר מיט דער צייט האט זיך אויסגעארבייט א שנאה געגען די יודען, אונ די שנאה האט זיך ערשט רעכט פערשטארקט ווען זיי האבען בעקומען אזא גרויסען געגנער, ווי דער עפיסקאפ אוויטוס פון אויווערן. אוויטוס האט זעהר געוואלט בעפעסטיגען דעם קאטאליציזמוס אין לאנד אונ דעריבער איז אים דאס יודישקייט געוועזען ווי א דארן אין די אויגען. צום אנהייב האט ער זיך געפרובט מיט גוטען אונ האט גערעכענט אז מיט עטליכע דרשות וועט ער די יודען צו זיך צוציהען. אז ער האט אבער געזעהן אז מיט רייד וועט ער גאר ניט מאכען האט ער אנגערייצט דאס פראסטע פאלק זיי זאלען אנפאלען אויף

די שולען, ראבעוועט און מאכען א תל, און דערביי האט ער פארגעלעגט די יודען אז זיי זאלען זיך טויפען אדער אין גאנצען אוועקפאהרען. קיינער האט איהם ניט געוואלט הערען, נאר איין איינציגער יוד האט ניט געקאנט בעשטעהן אויף דעם נסיון, און אז ער איז פון דעם טויפען געגאנגען אין גאס אנגעטהון אין ווייסע קליידער, ווי דער מנהג איז דעמאלט געוועהן נאך דער טבילה, האבען איהם עטליכע יודען אבגעשפריצט מיט ניט קיין ריינעם אל. דאס צוהיצטע פאלק האט מעהר ניט בעדארפט האבען, מען איז באלד מיט א רציחה אנגעפאלען אויף די יודען, פיעל פון זיי האט מען דערהרגעט, פינף הונדערט האבען זיך געראטעוועט דער מיט וואס זיי זענען איבערגעגאנגען צום קאטאליציזמוס, און די איבריגע זענען אנטלאפען קיין מארסיעל. נאך דעם האט מען פון אללע זייטען אנגעהויבען פרעסען די יודען און זיי מיט געוואלד אברייסען פון זייער אמונה. דער קעניג שילפעריך איז געוועהן אזוי איבערגעגעבען דעם קאטאליציזמוס אז ער האט זיך אליין בעשעפטיגט מיט טויפען יודען, און חאטש פיעל פון זיי האבען נאר לפנים אנגענומען דאס קריסטענטהום, און באמת האבען זיי אבגעהיט שבת און אללע מצות, פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט וויסענדיג געמאכט און איז אויך געגאנגען מיט דעם גאנג אז פון שלא לשמה קאן שפעטער ווערען לשמה. פונקט אזוי האבען זיך אויך נוהג געוועהן די מעראווינגישע קעניגע חלאטאר דער צווייטער און זיין זון דאגאבער, וועלכער האט אים יאהר 629, ארויסגעלאזט א בעפעהל אז ביז צו א בעשטימטען טאג מוזען אללע יודען פון גאנץ פראנקרייך ווערען קריסטען אדער פערמשפט ווערען צום טויט.

ווענען די ערשטע יודען אין דייטשלאנד זענען די ידיעות ניט אזוי קלאר. עס איז א סברא אז גאר דער ערשטער דור פון זיי איז ארויסגעקומען פון די ראמער וואס האבען חרוב געמאכט ירושלים און פון דארט ארויסגעפיהרט יודישע ווייבער, מיט וועלכע זיי האבען געוואהנט און געהאט קינדער. אזוי ווי די ראמישע פאטער האבען זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף אזעלכע קינדער, האבען זיי די מוטערס ערצויגען אין'ם יודישען גלויבען, און פון זיי זענען ארויס די גרינדער פון די יודישע קהלות אין ווארמס און מאינץ. אויסער דעם איז געווים בעקאנט, אז אין קעלן האבען געוואהנט פיעל יודען נאך פאדער קריסטליכע קעניגע האבען אנגעהויבען הערשען; זיי זענען געוועהן פריי פון מס און האבען געהאט זייערע אייגענע שופטים און דאס רעכט איז ביי זיי געבליבען גאנץ לאנג, און אפילו ווען א קריסט האט געהאט צו טהון מיט

אַ יוּדֶען הָאט עֶר גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּם יוּדִישֶׁען בֵּית דִין.

שְׁפַּאנִיעֶן אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוָוארֶען דָאס צְווייטֶע פַאטֶערְלַאנְד זַייט זֵיי הָאבֶּען פֶערְלָארֶען זֵייעֶר אֵייגֶענֶע הֵיים. פוּן דִי אַכְטְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט אַהִין פֶערְטְרִיבֶּען נָאךְ'ן חוּרְבָּן אוּנ זֵיי דָארְט פֶערְקוֹיפְט פַאר שְׁקְלַאוֶוען, זֶענֶען אַרוֹיס גַאנְצֶע דוֹרוֹת פוּן גֶעטְרַייעֶ יוּדִישֶׁע אֵיינְוָואהנֶער, וָואס זֶענֶען מִיט לַייבּ אוּנ לֶעבֶּען צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּם לַאנְד, ווּוּ זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט פְרַייהֵייט זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה, בֶּעפֶעסְטִיגֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען אוּנ זַיין אִין אַללֶע אוֹפַנִים נוּטְצְלִיךְ דֶער מְדִינָה. מֶען דַארְף זִיךְ דֶערִיבֶּער נִיט וואוּנְדֶערן וָואס קָארְדָאוַוא, גְרַאנַאדַא אוּנ טָאלֶעדָא זֶענֶען פוּל גֶעוָוארֶען מִיט לוֹמְדִים אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט בַּיי דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען דִי אֵייגֶענֶע רָאללֶע וָואס טְבֶרְיָה, סוּרָא אוּנ נְהַרְדְעָא בַּיי דִי יוּדֶען פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ בָּבֶל, אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶערְצוּ אַז כִּמְעַט יֶעדֶע שְׁפַּאנִישֶׁע שְׁטָאדְט הָאט גֶעמוּזְט אוֹיף זִיךְ הָאבֶּען עֶפִּיס אַ יוּדִישֶׁען סִימָן: אִין קָארְדָאוַוא אִיז גֶעוֶועהן „אַ יוּדִישֶׁער טְהוֹיעֶר", אִין סַארַאגָאסַא — „אַ יוּדִישֶׁער פֶעסְטוּנְג" אוּנ גְרַאנַאדַא אוּנ טַארְרַאגָאנַא הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעהֵייסֶען „יוּדִישֶׁע שְׁטֶאדְט".

אַיין אַלְטֶע מַצֵּבָה פוּן אַפְּרוּי בֶּעלליאָזַא, אָדֶער אוֹיף יוּדִישׁ מִרְיָם, וָואס אִיז גֶעשְׁרִיבֶּען אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, גְרִיכִישׁ אוּנ לַאטַיינִישׁ, בֶּעוַוייזְט אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען גֶעקוּמֶען קַיין שְׁפַּאנִיעֶן פוּן אַזֶעלְכֶע לֶאנְדֶער, וואוּ מֶען הָאט גֶערֶעדְט גְרִיכִישׁ, אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן דִי רָאמֶער אוּנ הָאבֶּען גֶעקֶענְט זֵייעֶר לָשׁוֹן אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען אִין שְׁפַּאנִיעֶן זִיךְ שְׁטַארְק בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט דֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע. בֶּעשְׁטִימְט אָבֶּער אַקוּרַאט וֶוען דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין שְׁפַּאנִיעֶן — אִיז זֶעהר שְׁוֶוער: פִיעל דְרִינְגֶען זִיךְ אַז נָאךְ בַּאלְד נָאךְ'ן חוּרְבָּן פוּנ'ם בַּית רִאשׁוֹן זֶענֶען דִי עֶרְשְׁטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אַרִיבֶּער אַהִין פוּן בָּבֶל אוּנ עֶטְלִיכֶע מִשְׁפָּחוֹת, וִוי אִבְּן דַאוּד אוּנ אַבַּרְבְּנֵאל, הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט זֶעהר יִחוּס פוּן דָוִד הַמֶּלֶךְ.

הָאטְשׁ דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם אִיז אִין שְׁפַּאנִיעֶן אַיינְגֶעוואוּרְצֶעלְט גֶעוָוארֶען נָאךְ אַסַךְ פְרִיהֶר אֵיידֶער דֶער קֶענִיג קָאנְסְטַאנְטִין אִיז צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דֶער אֱמוּנָה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעלֶעבְּט זֵייעֶר גוּט מִיט דִי יוּדֶען, אוּנ הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶערֶעכֶענְט פַאר שׂוֹנְאִים. אַז דִי גֶעוֶועזֶענֶע גָאטְצֶענְדִינֶער הָאבֶּען זִיךְ בֶּעקָאנְט מִיט דִי יְסוֹדוֹת פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, הָאט זֵיי גָאר נִיט גֶעקָאנְט אַיינְפַאלֶען אִין קָאפּ צוּ מַאכֶען אַ חִלּוּק צְווִישֶׁען יוּד אוּנ קְרִיסְט אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי דִי יוּדֶען גֶעשֶׁאצְט, זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ מִיט זֵיי מְשַׁדֵּךְ זַיין, אוּנ

גאַנץ אָפט פלעגען קריסטען אַראָב ברענגען יודישע רבנים זיי זאָלען בענטשען זייערע פעלדער די תבואה זאָל געראָטהען. די קאַטוילישע גייסטליכע האָבען דאָס אָבער ניט געוואָלט ליידען אונ בּיי דער אסיפה אין איליבערים (עלווירא) האָט דער עפּיסקאָפּ אָזיוס אויסגעאַרבּייט אַ געזעטץ וואָס האָט געזאָלט אין גאַנצען צושטערען די פריינדשאַפט, וואָס האָט געהערשט צווישען יודען אונ קריסטען. נאָר אַזוי ווי דאָס לאַנד איז באַלד פערוויסט געוואָרען דורך פערשידענע פרעמדע פעלקער אונ די קאַטאָליקען האָבען אַ לאַנגע צייט ניט געקאָנט אויפהויבען אַ קאָפּ, האָבען די יודען מעהר פון הונדערט יאָהר געלעבּט רוהיג, אונ אין דער צייט פונ׳ם קאָניג טהעאודעס האָבען זיי שטאַרק געשיצט די מדינה, אונ מען האָט די יודען געשאַצט פאַר זייער געטריישאַפט. נאָר אַז די מלוכה איז איבּערגעגאַנגען צום קאָניג רעקאַרעד אונ דער קאַטאָליציזמוס האָט פאַרשפּרייט זיינע פליגעל איבער גאַנץ שפּאַניען, האָט מען אויסגעגראָבען דאָס אַלטע געזעטץ פון אָזיוס אונ מען האָט זיך גענומען רודף׳ן יודען. מען האָט זיי פאַרווערט חתונה צו האָבען מיט קריסטען, די קינדער וואָס זענען שוין געבּאָרען געוואָרען פון אַזעלכע פערמישטע חתונות האָט מען מיט גוואַלד געטויפט, אונ אַחוץ דעם האָבען יודען ניט געטאָרט האָבען קיין קריסטליכע שקלאַווען. פאַר רייכע בעלי־בתים איז דאָס געוועהן אַ שטאַרקער היזק אונ זיי האָבען זיך געפּרובט פאָרלעגען דעם קאָניג אַ סך געלד אַבּי ער זאָל מבטל זיין די שלעכטע גזירה, נאָר דער פּאַפּסט גרעגאָר, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע נגיעה אין דער זאַך, האָט ניט דערלאָזט אַז דער קאָניג זאָל יודען צו ליעב טהון: רעקאַרעד האָט דאָס געלד בּיי די יודען צוגענומען אונ האָט עס אַוועקגעשענקט אויף אַ היילּיגע זאַך, אונ צו יענע גזירות האָט ער צוגעזעצט נאָך איינע, אַז יודען זאָלען ניט טאָרען בּיי אַ לויה זאָגען תהלים. צום גליק, איז בּיי איהם ניט געוועהן אין גאַנצען די דעה, די גרויסע לייט אונ דאָס פאָלק האָבען מיט יודען גוט געלעבט אונ אַללע גזירות זענען צוואַנציג יאָהר כסדר נאָר געבליבען אויף פּאַפּיער, אונ אַז רעקאַרעד איז געשטאָרבען האָבען זיינע יורשים די יודען ניט אין זין געהאַט.

פּלוצלונג איז אָבער די יודען שלעכט געוואָרען ווען די מלוכה איז איבּערגעגאַנגען צום קאָניג סיזעבוט, וואָס האָט געהערשט אין דער איינער צייט פונ׳ם קייזער הערַאַקליוס, אונ האָט גלייך מיט איהם אָנגעטהון די יודען ענוּים קשים. מילא הערַאַקליוס האָט נאָך געהאַט אַ סבה צו זוכען אַ נקמה פאַר דער מרידה פון די פּאַלעסטינא׳שע יודען; סיזעבוט אָבער איז זיי געוועהן אַ שונא אומזיסט אונ אומגעשט. ער האָט באַנייהט דאָס אַלטע געזעטץ וועגען דעם אַז

די יודען טאָרען קיין שקלאַווען ניט האָבען, אונ האָט דערצו נאָך צוגעזעצט פון זיין זייט אַ בעפעהל, אַז יעדער געטויפטער יוד מאַג ירשנ'ען די שקלאַווען פון זיינע קרובים. אין זיין צַוָאָה האָט ער אָנגעזאָגט די יורשים אַז קיינער פון זיי זאָל זיך ניט דערוואַגען מבטל זיין דאָס געזעץ „ווייל דאָס וועט זיין אַ בושה אויף דער וועלט אונ איין עבירה אויף יענער וועלט". זיין סטראַשען די יורשים האָט אָבער וועניג וואָס געהאָלפען, אונ נאָך פאַר זיין לעבען האָט ער זיך געקאָנט איבערצייגען אַז די יודען האָבען געהאַט שקלאַווען ווי פריהר, אונ די וואָס האָבען בעדאַרפט אַכטונג געבען אויפ'ן געזעץ האָבען דאַרויף געקוקט ווי דורך די פינגער. דאָס האָט איהם נאָך מעהר אין כעס אַריינגעבראַכט, אונ כדי צו מאַכען אין גאַנצען אַ ענדע מיט די יודען, האָט ער בעשטימט אַ צייט ביז וואַנען זיי זאָללען זיך אַללע טויפען אָדער פערלאָזען דאָס לאַנד. דאָ האָבען שוין די יודען קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט; די וועניגע, וואָס האָבען זיך ניט געפיהלט אין כח אַוועקצוּוואַרפען די אַלטע אָרטער אונ אָנהייבען נעוונד זיין אין דער פרעמד, זענען איבערגעגאַנגען צום קריסטענטהום, אונ דער רוב האָט זיך געזעגענט מיט שפאַניען אונ זענען אַריבער קיין פראַנקרייך אָדער קיין אפריקא.

נאָך סיזעבוט'ס טויט איז געוואָרען קעניג זיין זוהן סווינטילא, וועהאַ גוטהאַרציגער מענש, וואָס מען האָט איהם ניט אומזיסט גערופען „דער פאָטער פונ'ם לאַנד". ער האָט באַלד אָבגערופען אַללע גזירות: די פערטריבענע יודען זענען תיכף צוריקגעקומען אונ די געטויפטע האָבען זיך אומגעקעהרט צום יודענטהום. זיין פיהרונג איז אָבער ניט געפעלען די גייסטליכע אונ זיי האָבען אַזוי לאַנג געאַרבייט ביז דער באַרמהערציגער קעניג סווינטילא האָט געמוזט אָבטרעטען די מלוכה אַ האַראַקטערלאָזען מענשען סיזענאַנד, וואָס האָט נאָר געטהון וואָס די גייסטליכע האָבען געוואָלט, אונ די גייסטליכע האָבען אויסגעזיהרט אַללעס דינג וואָס זיי האָט געטויגט. דעמאָלט איז אין טאָלעדא געוואָרען אַ נייע אסיפה פון גייסטליכע אונ מען האָט אָנגענומען די מיינונג פונ'ם אַרכיעפיסקאָפּ איזידאָר אַז טויפען יודען מיט גוואַלד איז ניט קיין יושר, נאָר וועגען פאַרהיטען אַ חלול השם זאָל מען ניט לאָזען אַז די וואָס זענען שוין געטויפט זאָללען צוריק ווערען יודען, זאָל מען שטרענג בעשטראָפען די דאָזיגע פון זיי וואָס מען וועט געפינען אַז בסתר האַלטען זיי די יודישע אמונה, אונ מען זאָל גוט אַכטונג געבען אַז אַללע געזעצע געגען יודען זאָללען בלייבען אין זייער קראַפט. ווי ווייט מען האָט דעמאָלט איבערהויפט חושד געווען די

געטויפטע יודען — זעהט מען אַרויס דערפון וואס מען האט ג״ך ביז צום דריטען דור ניט צוגעלאזט פאר עדות, ווייל „דער וואס איז פאלש גאווען קאן ניט זיין געטריי מענשען״.

דעמאלט האט דער ארכיעפיסקאפ איזידאר געוואלט מאכען אפראבע אונ געהן מיט יודען ניט מיט כח אונ גייטהען, נאר מיט ראַיות בּרענגען אונ אויסווייזען די מעלות פון דער קריסטליכער אמונה. ער האט אנגעשריבען צוויי ספרים אונ האט געמיינט אז דערמיט איז ער מנצח די יודען, ווייל אללע זיינע בעווייזע האט ער געבויעט אויף פסוקים פון דער תורה. די יודען זענען אבער געוועהן שפּיציגער פון איהם אונ האבען אַרויסגעלאזט עטליכע ביכער אויף לאטייניש אונ אויסגעוויזען טאקי פון די אייגענע פסוקים גאר עפּיס אנדערש. אַוכוחַ מיט׳ן מויל אונ מיט דער פען האט געמוזט פיהרען דערצו וואס די פער־פאלגונג פון די יודען האט ניט געקאנט זיין אזוי שטארק אונ ביסלעכווייס האט מען אנגעהויבען פארגעסען אז עס איז א מצוה די יודען צו רודף׳ן. דאס האט אבער ניט לאנג געדויערט. פלוצלונג איז געווארען קאניג חינטילא, וואס האט זיך געגומען אין גאנצען אויף סיזיבוט׳ס דרך, אונ דאס יודישקייט איז ווייטער געוועהן אין א סכנה. ער האט געמאכט גאר א פרישע פערזאמלונג פון גייסטליכע, אונ עס איז געבליבען אז אללע איינוואהנער פונ׳ם לאנד מוזען זיין קאטאליקען. די יודען האבען נאך א מאל געמוזט האפען דאס פּאקעל אויף די פלייצעס אונ אנהייבען וואנדערן, אונ די געטויפטע האבען געמוזט מיט א צו־בראכען געמיט אנטהון אויפ׳ן פנים א מאסקע פון כלומר׳שט פרומע קאטאליקען, אונ טיעף אין הארץ ביי זיך בעגראבען די האפנונג אויף א בעסערע צייט. די האפנונג האט זיי טאקי גאר געהאלטען אויף די פיס אין די ביטערע פ״ע יאהר פון חינטילא׳ס מלוכה

---

9 די יודען אין אַראביען אונ מחמד.

(640—600 נאך קריסטוס געבורט).

ווען דאס אויג פונ׳ם לעזער ווערד מיעד אונ הייבט אן פינטלען פון די איבערקערענישען, וואס עס בעמערקט אללע מאל אינ׳ם גורל פון די יודען אין דער אלטער היים אונ אויך אין איירָאפּעאישע לאנדער, ווי זיי ווערן געווארפען אין פערשידענע צייטען פון שלעכטען צו גוטען, פון בעסערן צו גאר ערגער, קאן זיך עס מיט פערגניגען אבּרוהען, ווען עס בעטראכט דעם גלאנצענדען

מַעֲמָד פון די יודען אין אַראַביען ביז דער צייט פון מַחֲמֶד און אויך ווייטער.

מען קאָן ניט וויסען אַקוראַט ווען די יודען האָבען זיך בעזעצט אין אַראַביען און טאַקי דאָס אַליין בעווייזט אַז זיי וואָהנען דאָרט שוין לאַנג. מען רעכענט אַז די ערשטע יודען, וואָס זענען אַהין געקומען, זענען נאָך געוועהן פון די וואָס יְהוֹשֻׁעַ האָט אַרויסגעשיקט זיי זאָלען מִלְחָמָה האַלטען מיט די עֲמָלֵקִים און זענען געבליבען אין דער שטאָדט יַתְרִיב, וואָס האָט אין די שפּעטערע דורות בעקומען דעם נאָהמען מְדִינָה. צו זיי זענען דערנאָך צוגעקומען אַסך יודען וואָס האָבען זיך אין דָוִד הַמֶּלֶךְ׳ס צייט אַהין אַוועקגעלאָזט און פערנומען די געגענד חַיְבַּר, און בּאַלד איז דאָרט געוואָרען אַ גאַנצער יִשּׁוּב פאַר יודישע סוֹחֲרִים, וואָס פלעגען אויף די גרויסע יְרִידִים אין מַרִיבַּא און סַנאַא איינקויפען סְחוֹרָה פון אינדיען. נאָר דאָס איז גאָר אָהן אַ שום סָפֵק אַז דער חוּרְבָּן פונ׳ם בַּיִת רִאשׁוֹן און פונ׳ם בַּיִת שֵׁנִי און אויך די רְדִיפוֹת פון די רָאמער האָבען טויזענדער יודען אַוועקגעפיהרט קיין אַראַביען און דאָרט האָבען זיי געפונען אַ מָקוֹם מְנוּחָה. די ערשטע יודישע־אַראַבישע שְׁבָטִים זענען בעקאַנט מיט די נאָהמען בְּנֵי נַדִיר און בְּנֵי כּוּרַיְצַא, וואָס האָבען זיך גערעכענט פאַר כֹּהֲנִים, און בְּנֵי בַּכְדַל און בְּנֵי כַּינוּקַאאַ קאַרַא. אין דער פעסטונג כַּמוּס, גאַנץ ווייט אין דרום־זייט פונ׳ם לאַנד, אין יֶמֶן, און אֲפִילוּ אין דער הייליגער שטאָדט מֶעקַא האָבען זיי אויך געהאַט הייזער. צום אָנהייב, ווען זיי זענען געוועהן ווינציג און צוזאָרפען אין פערשידענע ערטער, זענען זיי פון קיינעם ניט אָבהענגיג געוועהן, זיי האָבען זיך אַליין געשיצט און געבויט שלעסער, וואו זיי האָבען זיך רוהיג געלעבט. מיט דער צייט אָבער האָבען זיי זיך פער־אייניגט מיט די אַראַבער, און ווייל אין לָשׁוֹן און אין די מִנְהָגִים איז קיין גרויסער חִלּוּק צווישען זיי ניט געוועהן, האָט די גרעסטע פריינדשאַפט פערבונדען די ביידע פעלקער. ווער רעדט נאָך אַז זיי האָבען זיך אָנגעהויבען צווישען זיך מְשַׁדֵּךְ זיין, זענען זיי געוואָרען נאָהענטע מְחוּתָּנִים און דערפאַר איז די קריסטען שווער געוועהן צו בעקעהרען די אַראַבער מיט זייער אֱמוּנָה: ווי פיעל שְׁלוּחִים זיי האָבען געשיקט, האָבען זיי גאָר ניט געפועלט, די יודען האָבען עס ניט דער־לאָזט, און נָאור אינ׳ם זעכסטען יאָהר־הונדערט איז די קריסטען געראָטען אַריבער צונעהמען אויף זייער זייט איינעם פון די אַראַבישע מוֹשְׁלִים, וואָס האָט גע־וואָהנט אין דער האַנדעלסשטאָדט נַגְרָן.

דאָס אינווענינסטע לעבען פון די אַראַבישע יודען, וואָס האָבען זיך בע־שעפטיגט מיט גראָבסטענטהיילס מיט ערדאַרבּייט און האַנדעל, האָט זיך געפיהרט

נאר אויפ'ן אלטען שטייגער. יעדע גרויסע פאמיליע, אדער עטליכע קליינע משפחות צוזאמען, האט געהאט איהר בעזונדערן פארשטעהער, אדער שייך, וואס פלעגט פסקנ'ען שאלות אונ אויס גלייכען צדדים ביי א דין תורה, אונ האט אויך פערשטאנען ווי אזוי צו ריגירען ביי א מלחמה; ווען מען האט בעדארפט בעשיצען דאס לאנד. אינ'ם אויסענוועניגסטען לעבען האבען זיי זיך אין קיין שום זאך ניט אבגעטהיילט פון די אראבער: פאר א קלייניגקייט האט זיך איין משפחה מיט דער אנדערער געקאנט שלאגען אז עס האט גערונען בלוט אין די גאסען, ווער רעדט אז מען האט איינעם אומישנע אדער אומגערען געהרג'ט, פלעגט פשוט ווערען א שחיטה. דאס אלעס האבען זיי גענאשט פון די אראבער, זיי האבען אבער גוטע זאכען ביי זיי אויך איבערגענומען, אונ דאס בעסטע איז געוועהן — די ליעבשאפט צו שאנע מליצה, צו מאכען אונ זינגען שירים. זיי האבען אויך געהאט א גרויסע מעלה, וואס „פדיון שבוים" איז ביי זיי געוועהן זעהר טהייער: גאנץ אפט פלעגט זיך זיי מאכען אז ווען זיי זענען געוועהן פערבונדען מיט איין אראבישען שבט, האבען זיי געמוזט מלחמה האלטען מיט זייערע אייגענע ברידער, אונ אז זיי האבען נובר געוועהן פלעגען זיי אלליין אויסקויפען די יודען וואס האבען זיך נאר וואס מיט זיי געשלאגען, כדי זיי זאלען ניט אריינפאלען אין פרעמדע האנד אונ מען זאל זיי ניט פערקויפען פאר שקלאווען.

דאס ביסעל תורה, וואס די אראבישע יודען האבען מיטגעבראכט פון דער היים, אונ וואס האט זיך ביי זיי פעסט געהאלטען, ווייל זיי האבען ניט אויפגעהערט זייערע קענטניסע אללע מאל דערפרישען מיט נייע הסברות פון די גרויסע ישיבות אין ארץ ישראל אונ אין בבל, האט זיי געשטעלט העכער פון די אראבער, וואס האבען ביז צום זיבעטען יאהר-הונדערט כמעט ניט געקאנט שרייבען, אונ פלעגען די יודען דערפאר רופען „דאס פאלק פון דער שריפט". די יודען האבען אבגעהיט אללע דינים פון כשר אונ טרפה, זיי האבען געהאלטען אללע תעניתים, אונ אום שבת פלעגען זיי קיין שום מלאכה ניט טהון, אפילו ביי א מלחמה האבען זיי דעם טאג גערוהט. האטש אין אראביען איז זיי געוועהן זעהר גוט, פון דעסטוועגען האבען זיי אויסגעקוקט אויף משיח'ן אונ ביים דאווענען פלעגען זיי זיך מיט'ן פנים ווענדען צו דער זייט, וואו ירושלים שטעהט. אין יתריב האבען זיי געהאט א קליינע ישיבה, נאר זייערע לומדים האבען אלליין ניט קיין בעזונדערע חריפות ארויס געוויזען.

די אראבער פון זייער זייט האבען גרויס כבוד געלייגט אויף דער יודישער

אמונה. ביי די יודען האבען זיי זיך אויסגעלערנט פינקטליך צו בערעכענען די ימים טובים מיט דער הילף פון א לוח אונ דערפאר הייסט אין אראבישען איין עבור־יאהר „נשיא”, ווייל די יודען פלעגען בעקומען ידיעות וועגען קדוש החדש פונ'ם נשיא. די יודען האבען אויך געוויזען די אראבער פון וואנען זיי שטאמען ארויס אונ אז זיי מאגען אויך זייער יחוס רעכענען ביז גאר אין די אלטע צייטען. גענומען האט זיך עס דערפון וואס די אראבער האבען געהאט פינף גרויסע ירידים, וואס נאר זיי, אדער פעלקער פון איין שטאם מיט זיי, האבען געמאנט אהין קומען אונ דארט האנדלען. דאס האט געפירט דערצו וואס די יודען האבען געמוזט נעהמען די תורה אין דער האנד, אויפמישען דאס קאפיטעל פון בראשית, וואו עס ווערד גערעדט וועגען יקטן אונ ישמעאל, אונ זיי דערמיט דערוויזען אז זיי זענען גאר ניט קיין ווייטע קרובים. ביי די אראבער איז די מעשה זעהר אנגעלייגט געוועהן, זיי האבען באלד די יודען געגעבען אללע רעכטע, אונ פון דעמאלט אן האבען זיי זיך איינגעטהיילט מיט'ן יחוס: די אראבער פון דרום־זייט האבען געדרונגען אז זיי קומען ארויס פון יקטן, אונ די פון צפון־זייט האבען אנגענומען ישמעאל'ן פאר איין עלטער־זיידען.

ביי אזא גליקליכען צושטאנד פון די יודען איז קיין וואונדער ניט וואס די יודישע אמונה האט אויך אנגעהויבען צו ציהען צו זיך פיעל אראבער, אונ עטליכע שבטים, בעזאנדערס די בני קינינה, זענען איבערגעגאנגען צום יודענטהום, אונ דאס איז פאר זיי ניט שוועהר געוועהן ווייל זיי פלעגען פריהר אויך מל זיין די קינדער. נאר גאר א בעזונדער רושם האט אנגעמאכט דאס וואס איינער פון די מלכים פון ימן (תימן), טבה, איז געווארען א יוד. זיין נאהמען איז אייגענטליך געוועהן אבו־כריבא אסד תבן, אונ אים יאהר 500 האט ער אנגעהויבען א מלחמה געגען דעם פערסישען מלך כבד אונ געגען דעם טהייל פון אראביען, וואס איז געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון דער ביצאנטינישער מלוכה. אז ער איז צוגעקומען צו דער הויפטשטאדט יתריב, זענען איהם די איינוואהנער געפאלען; ער האט דארט איבערגעלאזט זיין זוהן אונ אליין איז ער מיט'ן חיל ווייטער געגאנגען. קוים איז ער אבער געוועהן פון יענער זייט, האט מען איהם באלד צו וויסען געגעבען אז מען האט דעם זוהן דערהרג'ט. פול מיט רציחה, האט ער זיך אומגעקעהרט קיין יתריב אונ האט בעלאגערט די שטאדט, נאר ער האט נאר ניט געקאנט מאכען, ווייל די יודען זענען געוועהן זייער שטארק. פלוצלונג איז ער קראנק געווארען אונ עס איז אונמעגליך געוועהן צו בעקומען וואסער צו לעשען זיין דורסט. מיט דער געלעגענהייט האבען זיך בע־

נוצט צוויי יודישע לומדים פון יתריב, קאאב אונ אסאד, זיי זענען געקומען צום קראנקען קאניג אונ האבען איהם פארשטעהן געגעבען אז דאס גלייכסטע איז עס זאל ווערען שלום. דערביי איז געווארען א שמועס וועגען דעם יודישען גלויבען, דער קאניג האט זיך געלאזט בעקאנט מאכען מיט'ן גאנצען בנין פון דער אמונה, אונ זי איז איהם אזוי געפאלען אז ער האט זי באלד צוזאמען מיט'ן חיל אנגענומען. ער האט געבעטען די צוויי לומדים זיי זאלען מיט איהם פאהרען קיין תימן אונ איהם העלפען צורעדען דאס פאלק זיי זאלען אללע אויך ווערען יודען. א גאנץ פאלק איז אבער שווער איבערצורעדען, אונ דערפאר איז דער רוב פון זיי נאך געבליבען ביים גאטצען־דיענסט. איין שבט, וואס האט געהייסען „די קאנדיטען“, האט באלד אנגענומען די יודישע אמונה אונ זייער פארשטעהער הריתא־אבן־עמרו איז געווארען שני למלכות אונ האט געהאט צו שאפען איבער יתריב אונ מעקא. מיט גרויס פרייד האבען אללע יודען פון ווייט אונ פון נאהענט זיך דערוואוסט אז עס איז פלוצלונג אויסגעוואקסען א שפאגעל נייע יודישע מלוכה. נאר די ערשטע גרים זענען מעהר געוועהן יודען מיט דעם נאהמען, דאס רעכטע יודישקייט האט זיך ערשט אנגעהויבען בעפעסטיגען אין דער צייט וואס די מלוכה פון תימן איז איבערגעגאנגען צו אבו־כריבא'ס איינייקעל זרעה־דהו־נאואס, וואס האט צו זיין נאהמען צוגעזעצט דעם יודישען נאהמען יוסף. ער איז געוועהן א הייסער יוד מיט'ן גאנצען הערצען אונ די צרות פון זיינע ברידער אין אנדערע לאנדער האבען איהם ניט געגעבען קיין רוה. ער האט זיך ענטשלאסען נוקם צו זיין זיך אין די פעלקער וואס רודף'ן יודען, אונ אז ביצאנטינישע סוחרים זענען דורכגעפאהרען דורך תימן, האט ער זיי געהייסען הרג'ענען. אזא זאך האט אנגעמאכט א שטארקען רעש צווישען די קריסטען, אונ די ערשטע זענען געגען איהם ארויסגעשפרונגען די איינוואהנער פון נאגראן, וואס האבען שוין דעמאלט געהאלטען די קריסטליכע אמונה. ווי עס ווייזט אויס, האט זיך מיט זיי דער קאניג יוסף גוט אבגערעכענט, ווייל צווישען אללע קריסטען איז ארויס א געוואלד אז דער יודישער מלך האט אנגעמאכט א שחיטה, אונ דער סירישער עפיסקאפ שמעון האט באלד, מיט דער הילף פון אנדערע גייסטליכע, אנגעהויבען דרעהען אז דער קאניג פון אטהיאפיען זאל אנהייבען א קריעג מיט יוסף'ן. דער אייגענער עפיסקאפ האט אויך געגעבען איין עצה מען זאל אין טבריה עטליכע לומדים איינזעצען אין תפיסה אונ מען זאל זיי ניטהען זיי זאלען שרייבען יוסף'ן ער זאל די קריסטען מעהר ניט טשעפען. ער האט זיך אויך געפרובט אנצורייצען אויף יוסף'ן דעם ביצאנטינישען קייזער

יוסטין דעם ערשטען, נאר ער איז דעמאלט געוועהן פערנומען אין קריעג מיט פערסיען, אונ אהוץ דעם איז ער שוין געוועהן צו שוואך אונ אלט. דעריבער האט ער געזאגט אז ער קאן זיך ניט לאזען אין אזא ווייטען וועג אונ אז ער וועט שרייבען צום קעניג פון אטהיאפיען, וואס איז אויך א קריסט אונ וועט זיך געוויס ניט אבזאגען מיט כח צו שיטצען זיין אמונה. אזוי האט מען פון אללע זייטען אונטערגעהיצט דעם קעניג פון אטהיאפיען, אל-אצבח, וואס איהם האט שוין לאנג געשטאכען פאר וואס די קרוין פון א מלוכה געפינט זיך אויפ'ן קאפ פון א יודען. ער האט באלד ארויסגעשיקט זעהר פיעל שיפען מיט חיל אונ צו איהם זענען נאך צוגעקומען פון מצרים אסך שיפען; יוסף האט געגען אזא גרויסער מחנה ניט געקאנט בעשטעהן, זיין הויפטשטאדט זפר איז באלד געפאלען, די קאניגין האט מען געפאנגען, אללע אוצרות פון דער מלוכה האט מען אבגעראבעוועט, אונ ער אלליין האט ניט געוואלט איבער-לעבען די בושה אונ אריינפאלען צום שונא אין די האנד, האט ער זיך, רייטענדיג אויפ'ן פערד, אריינגעווארפען אין ים. פון די יודען אין ימן איז געווארען א תל, אונ דער גלאנץ פון זייער מלוכה האט נאר אויף איין רגע א בליטץ געטהון, כדי דאס פינסטערניש זאל זיך נאך דעם אויסווייזען נאך שרעקליכער.

גראד אין דער צייט האט זיך אריינגעהאפט א אונצופרידענהייט צווישען די יודען פון יתריב אונ די איבריגע איינוואהנער. כל זמן דער מלך פון ימן האט געהאט צו שאפען איבער דער מדינה, האבען די יודען געשפיעלט די הויפט-ראללע, אונ דאס גאנצע חיל האט געפיהרט א יודישער הויפטמאנן אל-גהיטיגון. דאס האט פערדראסען די אראבער, אונ קוים האבען זיי דערפיהלט אז אין ימן איז שוין קיין יודישער מלך ניטא אונ די יודען האבען ניט אויף וועמען זיך אנ-צושפארען, האבען זיי באלד אנגעהויבען טראכטען ווי אזוי פון זיך אראבצו-ווארפען דעם יודישען עול. דער ערשטער איז ארויסגעשפרונגען געגען די יודען דער פארשטעהער פונ'ם שבט גהאסא הרית אבן אבו-שמיר, וואס האט זיך מיט זיין חיל צוגעצויגען קיין יתריב. קיין אפענע שנאה איז נאך דעמאלט ניט געוועהן צווישעןביידע פעלקער, אונ אז ער האט צו זיך אין לאגער פארבעטען עטליכע יודישע הויפטלייט זענען זיי מיט שמחה געגאנגען ווי צו א גוטען פריינד. קוים האבען זיי אבער נאר איבערגעטרעטען הרית'ס שוועל, האט מען זיי אללע אויסגעהרג'ט, דערנאך האט הרית געזאגט די אראבער אז ער האט זיי געוויזען א וועג ווי אזוי זיך צו בעפרייהען פון די שונאים אונ דאס איבריגע דארפען זיי אלליין פארשטעהן. די אראבער האבען טאקי פערשטאנען דעם ווינק אונ האבען

זיך ענטשלאָסען קודם כל איין סוף מאַכען פון די פאַרשטעהער, ווייל זיי זענען געוועהן זיכער אַז דאָס פאָלק וועט שוין דער נאָך ממילא איינבויגען דעם קאָפּ. זיי האָבען אַ קורצע צייט בעהאַלטען דעם כעס אויף די יודען און מיט זיי דוקא גוט געלעבט און פלוצלונג נאָר, ביי אַ שמחה, ווען אַללע יודישע הויפּטלייט זענען געוועהן פאַרזאַמעלט, מען האָט זיך אונטערהאַלטען, צוזאַמען געטרונקען און געגעסען, זענען די אַראַבער אויף זיי אָנגעפאַלען און געטיידט. אַוודאי זענען די יודען ביי זיך שטאַרק אַראָבגעפאַלען, און פון דעמאָלט אָן האָבען זיי שוין געמוזט דרך ארץ האָבען פאַר די אַראַבישע שבטים, וואָס צו זיי איז איבערגעגאַנגען אין גאַנצען די מאַכט.

אין יענער צייט האָט געלעבט אַ בעריהמטער יודישער דיכטער שמואל אבן עדיה, וואָס זיין נאָהמען איז געוועהן גרויס צווישען אַללע אַראַבער. זיין פאָטער האָט פריהר געוואָהנט אין יתריב, נאָר שפּעטער האָט ער זיך אויסגעבויט אַ בעזונדער פעסטונג אין דער געגענד פון תימא, און די פעסטונג וואָס איז געוועהן אויסגעפאַרבט מיט אַלערליי קאָלירען, האָט מען גערופען אַלבלק. דאָרט האָט זיך אויך בעזעצט שמואל און ביסלעכווייז איז ער געוואָרען פאַרשטעהער פון עטליכע אַראַבישע שבטים. אַזוי ווי ער איז געוועהן אַ גרויסער מכניס אורח און פלעגט בעשיצען יעדען וואָס האָט געזוכט ביי איהם הילף, איז אַמאָל צו איהם געקומען דער זוהן פון'ם קענדיטישען מושל אימרו-אַלקיש, וואָס שונאים האָבען איהם פערפאָלגט און ער האָט אויסגעקליבען שמואל'ס פעסטונג פאַר אַ פּלאַץ, וואו זיך צו בעהאַלטען. שמואל האָט איהם מיט זיין גאַנצע משפחה ביי זיך אַ לאַנגע צייט געהאַלטען, ביז ער האָט זיך ענטשלאָסען אַוועקצופאָהרען צום קייזער יוסטיניאַן. פאַר דער נסיעה האָט אימרו-אַלקיש איבערגעגעבען בסוד שמואל'ן פאַנצערס און געוועהר און האָט איהם געבעטען ער זאָל עס שטאַרק אָבהיטען ביז ער וועט צוריק קומען. דעמאָלט האָט זיך גראַד הרית אבן אבו-שמיר צוגערוקט קיין יתריב, און אַז ער איז געוואָהר געוואָרען אַז ביי שמואל'ן זענען בעהאַלטען כלי-זין האָט ער בעלאַגערט זיין פעסטונג. עס האָט איהם אָבער ניט געהאָלפען, ווייל שמואל האָט געזאָגט אַז פאַר פרעמד פערמעגען מוז ער מעהר דאָס לעבען שטרעקען ווי פאַר אייגענם. דערווייל האָט זיך געמאַכט וואָס איין אַם איז אַרויסגעגאַנגען שפּאַצירען מיט שמואל'ס אַ קינד, דער שונא האָט זיי געהאַפּט און האָט באַלד געלאָזט זאָגען שמואל'ן אַז אויב ער וועט ניט אַרויסגעבען דאָס געוועהר וועט מען זיין קינד הרג'ענען. מען קאָן זיך פאַרשטעלען די לאַגע פון'ם אומגליקליכען פאָטער....

ער האט אבער ניט לאנג געטראכט און האט בעפוילען דעם שונא אז ער מעג טהון וואס ער וויל, ווייל „זיין ווארט איז היילינ און זיין זוהן האט נאך ברידער". מיט זיינע אייגענע אויגען האט ער געמוזט זעהן פון ווייטענס ווי מען האט אהן רחמנות געקוילעט זיין אומשולדיג קינד, נאר הריח האט געמוזט אבטרעטען פון דעם פעסטונג מיט גאר נישט. דערפאר האט דער זכר פון שמואל'ן און פון זיינע קינדער לאנג געלעבט ביי די אראבער, און זיין זוהן שריה איז אויך געגאנגען אין דעם וועג פון'ם פאטער. נאך אין די שפעטערע דורות אז די אראבער האבען געוואלט לויבען א מענשען אז ער איז איין עהרליכער מאנן און מען מעג איהם געטרויען, פלעגען זיי זאגען אז ער איז „אזוי גוט ווי שמואל".

ניט לאנג האט פון דעסטוועגען געדויערט די טרויעריגע לאגע פון די אראבישע יודען. ביז צום סוף פון'ם זעכסטען יאהר הונדערט האט זיך ווייטער דאס ראדעל אדרעה געטהון, פיעל אראבישע שבטים האבען זיך צושלאגען צווישען זיך און די יודען האבען זיך נאך אמאל ארויפגעחאפט אויף זייער פריה־ריגען שטאנד, און יתריב האט צוריק בעקומען זיין גלאנץ.

די יודען האבען אבער ניט נאר עטליכע אראבישע שבטים איינגעפלאסט א ליעבשאפט צו זייער אמונה, נאר זייער ווירקונג האט געפיהרט דערצו וואס צווישען די אראבער איז געבוירען געווארען א גרינדער פון א נייע'ן גלויבען, וואס האט ביסלעכווייס פערהאפט גאנץ אזיען און אנדערע לאנדער און שפיעלט נאך אין אונזערע יאהרען א גרויסע ראללע. מחמד, דער נביא פון מעקא און מדינה, איז אלליין קיין יוד ניט געוועהן, נאר די גאנצע יסודות פון זיין אמונה האט ער געשאפט פון יודישע קוועלען. אז ער איז ארומגעפאהרען איבער דעם לאנד, איז ער געוואהר געווארען אז עס איז דא א פאלק וואס דיענט א איינ־ציגען גאטט און צייכענט זיך אוים מיט זעהר גוטע מדות. דערצו איז נאך דער פעטער פון זיין פרוי, ווארקה אבן נופאיל, איינער פון די בכבוד'סטע בעלי־בתים אין מעקא, געווארען א יוד, ער האט זיך גוט אויסגעלערנט לשון קדש, און פלעגט איהם זעהר פיעל דערצעהלען מעלות פון'ם יודישען גלויבען און פון דער תורה.

אז עס איז ארוים דער ערשטער קלאנג וועגען מחמד'ס רוח הקדש און וועגען די נביאות וואס דער מלאך גבריאל גיט איהם איבער, און דער „נביא" אלליין האט זיך גענומען מאכען א נייע תורה פאר זיינע תלמידים, האט מען געקאנט בעמערקען אויף זיין גאנצען למוד א ריינע יודישע צורה. מחמד האט געפאדערט מען זאל גלויבען, אז אויסער „אללאה" איז קיין גאטט ניטא, און

אז ער האט קיין שום בילד ניט; ער האט אויסגעוויזען ווי נאריש דאס גאטצענדיענסט איז, ווי שלעכט עס טהוען די מענשען וואס היטען ניט אב קיין צניעות; ער האט אויך געשריגען געגען דעם שרעקליכען אכזריות וואס פיעל עלטערן האבען בעוויזען ווען זיי האבען די ניי־געבארענע מיידעלעך אריינגעווארפען אין וואסער, אונ די יודען האבען די ערשטע צייט מיט פערגניגען בעטראכט ווי דער קאראן (אזוי האט געהייסען מחמד'ס נייע תורה) איז פול מיט אללע בעסטע זאכען, וואס ער האט ארויסגענומען פון תנ"ך אונ פונ'ם תלמוד.

צום אנהייב האט מחמד זיך געפרובט ארבייטען אין מעקא, נאר דארט האט מען איהם ניט געוואלט האבען, ווייל די איינוואהנער זענען געווען פערזונקען אין גאטצענדיענסט; דעריבער האט ער זיך געווארפען קיין יתריב, וואו ער האט געקאנט האפען אז די אראבער, וואס וואהנען צווישען יודען, וועלען גיכער אננעהמען זיין תורה. ביי אזא אופן האט ער פערשטאנען אז ער מוז זיין גוט מיט די יודען, אונ ער האט זיי אנגעהויבען איינרעדען אז ער מיינט נאר דאס יודישקייט בעפעסטיגען צווישען די אראבער. אום יום כפור איז ער אנגעקומען קיין יתריב אונ כדי צו ווייזען די יודען ווי אזוי ער איז צוגעבונדען צו יודישע געזעצע אונ מנהגים, האט ער באלד זיינע לייט אויך איינגעפיהרט א תענית, וואס האט געהייסען „עשרה", אונ האט געהייסען אז ביים דאוונען זאלען זיך די אראבער אויך ווענדען מיט'ן פנים קיין ירושלים. זיין גאנצע הנהגה איז אזוי געווען אז די יודען פון יתריב האבען איהם מיט רעכט געמאכט רעכנען פאר א גר; ער האט געהאלטען נעבען זיך א יודישען שרייבער, אונ איינער פון די געלערנטע יודען עבדלה אבן שלם איז איהם געווען שטארק בעהילפיג ביים צונויפשטעלען פונ'ם קאראן.

מחמד האט אבער אין יתריב אויך ניט געפונען קיין סך תלמידים, ווייל פיעל זענען מסופק געווען אין זיין אמת פרומקייט, אונ האבען געדרונגען אז א מענש, וואס האט ליעב גוט עסען אונ טרינקען אונ האט קיין ווייבער אויך ניט פיינד, קאן קיין נביא ניט זיין. ער האט געהאט פיעל געגנער פון אראבער אונ בעזאנדערס פון יודען, וואס זענען געווען מבינים אויף איהם אונ האבען גוט פערשטאנען אז זיין פריינדשאפט מיט זיי איז מעהר ניט ווי א צוקערלעכיכעל, וואס מען נארט עס נאר צוקייען דערפיהלט מען שוין גאר אין אנדער טעם. צווישען זיינע מתנגדים זענען געווען פנחס אבן עזורה, א גרויסער חריף וואס האט אפט אפענטליך גערעדט געגען זיין למוד, קאב אבן אשרף, א זוהן פון איין אראבישען פאטער אונ א יודישע מוטטער, אבו אפק, א זקן פו־

הונדערט יאהר, וואס אללע אראבער האבען איהם געאכט אונ געהארט, אונ עבדלה, וואס האט זיך גערעכענט פאר איינעם פון די גרעסטע לומדים. זיי פלעגען אללע חוזק מאכען פון מחמד'ן, נאר ער האט זיך אבער ניט וויסענדיג געמאכט אונ פלעגט נאר שרייען צו די תלמידים אז מען זאל די יודען ניט זאטשעפען „ווייל זיי גלויבען אין דעם איינענעם גאטט וואס ער". מחמד איז גאר קיין נאר ניט געוועהן, אונ אז ער האט זיך ענטשלאסען מיט קיינעם זיך ניט צו קריגען, האט ער געוואוסט אז אזוי איז פאר איהם גלייכער. ער האט זיך אבער לאנג ניט געקאנט אזוי האלטען, ווייל פון איין זייט האבען איהם די יודען אנגעהויבען דעקוטשען גאר אויף איין אנדער אופן: זיי האבען אבגערעדט פיעל מענשען וואס האבען שוין געוואלט צושטעהן צו איהם, אונ האבען בעזאנדערס אנגעמאכט א שנאה צווישען איהם אונ עבד-אלה אבן אוביה, וואס איז געוועהן דער פארשטעהער פון דער גאנצער שטאדט יתריב; פון דער אנדערער זייט האבען זיינע תלמידים אנגעהויבען פאדערן ער זאל זיי זאגען זיינע דבורים, זי אזוי זיי דארפען קוקען אויף דעם יודישען גלויבען. דאס האט איהם שוין עצוואונגען זיך צו נעהמען גאר אויף איין אנדערן דרך: ער האט מבטל געוועהן אללע מנהגים וואס האבען נאר געהאט א שייכות צו יודישקייט, דער תענית עשרה" האט אויפגעהערט, פאסטען האט ער געהייסען א גאנצען חודש ראמאהאן, ביים געבעט האט מען זיך שוין געדארפט שטעלען מיט'ן פנים קיין זעקא, אונ בישלעכוויים האט ער זיך אבגעזאגט פון אלע שבחים וואס ער האט ריהר אבגעגעבען דער יודישער אמונה.

מחמד האט זיך אבער ניט געקאנט בעגניגען מיט דער ראללע פון א נביא, ר האט אויך געוואלט זיין א גבור, עס האט איהם געצויגען זיין גלויבען צו יפעסטיגען מיט דער קראפט פון דער שווערד, אונ קוים האט ער זיך געפיהלט ין כח האט ער אין יאהר 620 אנגעהויבען א קריעג מיט איינעם פון די אראישע שבטים. אז די מלחמה איז איהם גערא‏טהען אונ ער האט זיך שוין געעכענט פאר א זעלבסטשטענדיגען כליף (הערשער), איז ער ביי זיך גאר גרויס עווארען אונ האט אנגעהויבען טראכטען ווי זיך אבצורעכענען מיט די יודען. ער האט בער אזוי פיעל שכל געהאט אז ער האט זיך ניט געוואלט איינשטעלען באלד פאלען אויף די שטארקע יודישע שבטים, אונ דערפאר האט ער זיך פריהר זטשעפעט צו די בני קינוקה, וואס האבען זיך גערעכענט פאר'ן קלענסטען ונ שוואכסטען שבט. גענומען האט זיך עס דערפון וואס איינער פון די מחמד'יזר האט דערהרגעט א יודען אונ מען האט זיי דערפאר ניט געשוויגען; מחמד

האט זיי געשיקט זאגען אז ער קאן זיי נאר מוחל זיין ווען זיי וועלען איבערגעהן צו זיין גלויבען, אונ ווען ניט — מאכט ער פון זיי א תל. זיי האבען גערעכענט אז די איבריגע יודישע שבטים וועלען זיי געהן צו הילף אונ האבען ניט געוואלט בעשטעהן אויפ'ן מחמד'ס תנאי. זיי האבען אבער א טעות געהאט, יעדער יודישער שבט האט זיך געלעבט אבגעזונדערט אונ קיינער האט זיך ניט געוואלט רירען; פונפצעהן טאג האט געדויערט די מלחמה אונ סוף כל סוף האבען זיי זיך געמוזט אונטערגעבען. מחמד האט געוואלט מאכען אויף זיי אללע א שחיטה, נאר עבד־אלה אבן אוביה האט איהם ניט דערלאזט דערצו, אונ זיבען הונדערט מאנן פון זיי האבען געהאט די מאגליכקייט צו אנטלויפען קיין ארץ ישראל נאקעט אונ בלויז, ווייל די מחמד'נער האבען אבגעראבעוועט זייער פארמעגען. נאך דעם נצחון האט מחמד שוין אוועקגעלעגט די בושה אן א זייט אונ האט פארוועהרט זיינע תלמידים, וואס זייער צאהל איז געווארען אללע מאל גרעסער, זיי זאלען זיך אין קיין זאך ניט אנקעהרען מיט די „שענדליכע" פאלקער ווי יודען אונ קריסטען אונ זיי ניט בעשיצען. דעם גיפט פון אזא בעפעהל האבען די יודען באלד דערפיהלט, ווייל אללע אראבישע שבטים, וואס האבען ביז אהער מיט זיי געמאכט יד אחת, האבען זיי אוועקגעווארפען אונ די יודען זענען געבליבען גאנץ אליין צווישען נייע אונ צורייצטע שונאים.

די יודען האבען מן הסתם מחמד'ן ניט געקאנט זיין קיין גוטע פריינד אונ דערפאר איז קיין וואונדער ניט וואס דער פארשטעהער פונ'ם שבט בני נדיר, א גרויסער גבור חויה אבן אחטב, האט פארבעטען דעם „נביא" צו זיך אין דער פעסטונג זוהרה, אונ האט גערעכענט אז עס וועט איהם געראטהען דארט מיט איהם צו ענדען. מחמד האט זיך אבער געשטויסען וואס די יודען מיינען, אונ האט זיך אויסגעדרעהט פון דער סכנה. אז ער האט זיך שוין געפיהלט זיכער אין יתריב, וואס האט שוין געהייסען מדינה, האט ער זיך גענומען צו די בני נדיר, אונ האט זיי געשיקט זאגען אז אין צעהן טאג ארום זאל פון זיי קיין זכר ניט בלייבען אין לאנד, אדער זיי זאלען זיך רעכטען אויפ'ן טויט. די בני נדיר האבען געוואלט אוועק פון דער היים, נאר עבד־אלה אבן אוביה האט זיי אויפגעמונטערט צום קריעג אונ האט זיי פערזיכערט אז אללע יודען וועלען זיי שיטצען ווי ווייט מאגליך. אומזיסט האבען זיי אבער געווארט אויף הילף: מחמד האט אנגעהויבען די מלחמה דערפון וואס ער האט אויסגעהאקט אללע טייטעל בוימער אונ האט צוגענומען ביי די יודען דאס לעבענסמיטעל. נאר עטליכע טאג האבען זיי זיך געהאלטען אונ דערנאך האבען זיי

זיך געמוזט אונטערגעבען, און מחמד האט זיי ערלויבט אוועקצוגעהן און יעדער האט געמאגט מיט נעהמען פון זיין פערמעגען אזוי פיעל ווי פיעל עס ראן ארויף אויף קאמעעל. זעכס-הונדערט מאנן זענען אזוי אוועק פון דארט און האבען זיך בעזעצט, א טהייל צווישען זייערע ברידער אין חיבר (הכור), און די איבריגע — אין אדרעי און ניט ווייט פון יריחו.

די פערטריבענע בני נדיר האבען זיך אבער ניט געקאנט בערוהיגען; דריי גרויסע מאננער פון זיי, חויה, קינגה אבן רביה און סלם אבן משכן האבען אונטערגעהיצט עטליכע אראבישע שבטים וואס זענען געוועהן שונאים פון מחמד און האבען ביי זיי געפועל'ט זיי זאלען אללע צוזאמכי'ן אנ-הייבען א מלחמה געגען מחמד. שווערער איז זיי אנגעקומען צו צורעדען די יודען זיי זאלען אויך צושטעהן: דער פארשטעהער פון די בני קוריזה, קאב אבן אסד, האט פריהר גאר ניט געוואלט הערען פון קריעג, ווייל זיין שבט איז געוועהן פערבונדען מיט די מחמד'נער, און נאר מיט גרויס מיה איז ער דארויף מוסכם געווארען. אזוי האבען זיך צונויפגענומען צעהן טויזענד מאנן און האבען געמאכט א פלאן מען זאל גאר פלוצלונג אנפאלען אויף מדינה. מחמד איז אבער דערפון בעצייטענס געוואר געווארען און ער האט געהייסען מאכען ארום דער שטאדט א טיעפען גראבען, כדי דער שונא זאל ניט קאנען אזוי גיך אריין. דער גראבען האט אויך אבגעראטעוועט מחמד'ן, און קוים האבען די שונאים אבגעטראט'ן פון מדינה, האט ער זיין גאנצען כעס אויסגעלאזט צו די יודען. מיט דריי טויזענד מאנן האט זיך מחמד געווארפען אויף די בני קוריזה, און פינף און צוואנציג טאג כסדר האט ער בעלאגערט זייערע פעסטונגען. אז די לעבענסמיטעל זענען ביי זיי אויסגעגאנגען, האבען זיי זיך געמוזט אונטער-געבען, און האבען געבעטען מחמד'ן ער זאל זיי לאזען אוועקגעהן מיט ווייבער און קינדער, ווי ער האט געטהון מיט די בני נדיר. מחמד האט אבער געזאגט אז זיי מאגען זיך פערלאזען אויף זיין יושר, און ווי ווייט זיין יושר איז געוועהן קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס ער האט געהייסען זיבען הונדערט יודען מיט זייערע פארשטעהער קאב און חויה קוילען אויף א אפענטליכען פלאץ אין מדינה און זיי אריינווארפען אין איין גרוב. די פרויען האט ער פערקויפט און פאר זיך האט ער איבערגעלאזט א שאן יודיש מאדעל ריחאנא.

שפעטער מיט א יאהר האט זיך מחמד גענומען צו די יודען פון חיבר, נאר דא איז דאס ז'הם ניט אזוי גרינג אנגעקומען, ווייל די יודען זענען געוועהן צווארפען אין א גרויסער געגענד און האבען זיך געקאנט א לאנגערע צייט

האלטען אין זייערע פעסטונגען. אחוץ דעם האבען זיך צווישען זיי געפונען זעהר פיעל גבורים, וואס צוויי פון זיי, קינינה-אבנו-ל-רביה אונ מרחב, האבען געפיהרט די גאנצע מלחמה אונ האבען בעוויזען אזעלכע וואונדער, אז אפילו ביידע העלדען פון מחמד'ס חיל, אבו בעקר אונ אמאר, האבען זיך געגען זיי ניט אנגעזעהן. מחמד האט אבער געהאט מיט זיך פערצעהן טויזענד מאנן, אונ סוף כל סוף האט ער די יודען מנצח געוועהן. קינינה איז געפאלען אונ חאטש מען האט איהם אנגעטהון ענוים קשים האט ער ניט געוואלט אויסזאגען וואו די יודישע אוצרות זענען בעגראבען אונ האט אהן א קרעכץ אויסגעהויכט די נשמה. מיט זיין טויט האט אויך אויפגעהערט די פרייהייט פון די יודען אין חיבר, אונ זיי האבען פערלארען זייער זעלבסטשטאנדיגקייט כמעט אין גאנץ אראביען.

צוויי שאנע יודישע פרויען האט מחמד מיט געבראכט ווי א רויב פון דער מלחמה: זאפיא, די טאכטער פון חוייה, דער פארשטעהער פון די בני נדיר, אונ צינאב, די שוועסטער פון מרחב, וואס האט זיך מעהר צוגעלאזט צום „נביא", זיך כלומר'שט געמאכט אז זי האט איהם ליעב, אונ האט איהם אמאל ביים עסען אונטערגערוקט גיפט. איינער פון די וואס זענען געזעסען ביים טיש איז באלד געשטארבען, נאר מחמד האט עפּיס אין טעם דערפיהלט אז דאס עסען איז ניט גוט אונ האט ביים ערשטען ביסען אויסגעשפּיגען. דער סם איז אבער געוועהן אזוי שטארק אז מחמד האט דערפון געקראנקט ביז צום טויט. אז ער האט געפרעגט צינאב'ן פאר וואס זי האט עס איהם געטהון, האט זי איהם געאנטפערט: „דו האסט מיין פאלק גענוג אונגליקליך געמאכט, האב איך געוואלט זעהן, — ביסטו א פשוט'ער רוצח, וועלען מיר דורך דעם גיפט פון דיר פטור ווערען, ביסטו אבער טאקי א נביא, וועט דיך גאט מציל זיין". ער האט זי געהייסען טייטען, אונ פון דעמאלט אן איז זיין הארץ נאך מעהר פערשטיינערט געווארען אונ פון רחמנות האט ער זיך אין גאנצען דער ווייטערט. אז ער איז געוואהר געווארען אז די יודען זענען ניט רוהיג אונ קלויבען זיך צונויף אין מדינה ביי א יודען סובילים, צוזאמען מיט די אונצופרידענע אראבער אונ זיי זוכען עצות ווי אזוי אראב צוווארפען פון זיך זיין עול, האט ער געלאזט אונטערצינדען סובילים'ס הויז פון אללע זייטען.

מחמד'ס טויט, אים יאהר 632, האט איינגעגעבען די יודען א שטיקעל האפנונג אויף עפּיס בעסערס. נאר זיין יורש דער צווייטער כליף אמאר איז פאר זיי נאך ערגער געוועהן. ער האט אנגעהויבען רעכענען די ערד פון

אראביען פאר היילינ, אונ האט ארויסגעטריבען די יודען פון די ערטער, וואו זיי האבען הונדערטער יאהרען געוואהנט. אונ אויך די קריסטען האבען געמוזט ארויס פון נגראן, די יודען האבען זיך געמוזט בעזעצען אין דער שטאדט קופא, ביים טייך פרת. נור אזוי ווי קיין שלעכטס אין יעדער היסטאריע פון א פאלק געהט ניט פארביי גאר אהן גוטס פאר איהם, אזוי האט אויך מחמד'ס נייע רעליגיאן, וואס מען האט זי אנאמען געגעבען „איסלאם", געבראכט גרויסע נוטצען דעם יודענטהום אונ זיין תורה, אין דער צייט ווען זי האט אנגעהייבען פערגעסען צו ווערן.

די צייט פון די גאונים.

1 די יודען אונטער דער ממשלה פון איסלאם.

(640—760 נאך קריסטוס געבורט).

צעהן יאהר זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען זייט מהמד האט צוגעמאכט די אויגען אונ זיין אמונה האט זיך פערברייטעט כמעט אין דריי-טהייל פון דער ערד. פון דעם אונבעקאנטען אראבישען שטאדטעל מדינה איז געווארען א הויפט-פונקט, וואס האט אנגעהויבען שפיעלען ניט קיין קלענערע ראללע ווי די גרויסע וועלט-שטאדט רום פארצייטענס, אונ דער צווייטער כליף אמאר האט גאר אין א קורצע צייט אבגענומען ארץ ישראל. צעזארעא, וואס האט געהאט זיבציג טויזענד מאנן חיל, האט זיך מורא געהאט די מהמד'נער אקעגען צו שטעלען, אונ אזוי זענען זיי געווארען בעלי-בתים אין ארץ ישראל אונ זענען אויך צריין קיין ירושלים. די יודען אונ די שמרונים האבען זיך אזוי אנגעליטען פון דער ביצאנטינישער מלוכה אז זיי האבען מיט פרייד אנגענומען א נייעם עול, אונ חאטש זיי האבען געוואוסט אז ווען דער עפיסקאפ סאפראניום האט אמאר'ן איבערגעגעבען די שליסעל פון דער היילינער שטאדט, האט ער איהם געבעטען אז ער זאל דארט ניט לאזען וואהנען איין יודען, האבען זיי פארט גערעכענט אז ערגער וועט זיי געוויס ניט זיין. אמאר האט זיך ענטשלאסען אויסצובויען א מאשעע (געבעט-הויז) פונקט אויף דעם אייגענעם ארט, וואו דער בית-המקדש איז געשטאנען, אונ אז ער האט זיך געווענדט צו סאפראניוס'ן ער זאל איהם אנווייזען דעם רעכטען פלאץ האט ער איהם צוגעפיהרט צו

א גרויסען שטיין, וואס איז געבליבען פון איין אלטער יודישער חורבה אונ וואוהין די קריסטען פלעגען ארויספיהרען מיסט, אונ האט איהם פערזיכערט אז דאס איז איבערגעבליבען פונ'ם בית המקדש. צו האט ער עס געטהון צופלייס אדער ער האט אליין ניט געוואוסט — דאס איז שווער צו בעשטימען, נאר דאס זעהען מיר אז נאך ביז אצונד שטעהט די מאשעע אויף דעם איינענעם ארט אונ קיינער פון די מחמד'נער איז ניט מסופק אין די הייליגקייט דערפון.

דער נצחון פון די מחמד'נער האט די יודען פון בבל דווקא געבראכט א שטיקעל ישועה. ביי זייער קריעג מיט די לעצטע פערסישע קאניגע האבען זיי די יודען, פונקט ווי קריסטען, פיעל צו געהאלפען, אונ אמאר האט ניט געקאנט פארגעסען די טובה. ער האט די יודען געשענקט אללע רעכטע, אונ דעם בעריהמטען יודישען העלד, בוסתנאי, וואס האט חתונה געהאט מיט איינע פון דעם פערסישען קאניג'ס האסרו געפאנגענע טאכטער, האט ער געמאכט פאר פארשטעהער פון אללע יודען אין בבל. אזוי האבען יודען בעקומען א נייעם ריש גלותא. בוסתנאי האט געהאט דאס רעכט מיט זיין רינג צו חתמ'ען אללע בעפעהלע אונ האט נאך דערגרייכט א גרעסערע מדרגה ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום פירטען כליף עלי. אמאר איז דערהרג'ט געווארען אונ זיין יורש אטהמאן איז אויך אומגעקומען, אונ אז מען האט עלי אויסגעקליבען פאר א הערשער, האט ער געהאט פיעל שונאים, ווייל עס איז געוועהן א גרויסער צד, וואס האט געהאלטען פאר אטהמאן'ס א קרוב מואביה. דעמאלט זענען איהם די יודען פון בבל געשטאנען אין זיינע נויטהען אונ איינער פון די יודישע לומדים עבדלה אבן סבא האט בעוויזען דעם פאלק אז עלי איז איין אמתער יורש פון מחמד'ן, וואס האט איהם איבערגעגעבען זיין גייסט פונקט ווי משה יהושע'ן. אז עלי איז אריין אין דער שטאדט פירוז־שבור איז איהם דער ראש ישיבה פון סורא, מר יצחק, מיט נייניצ טויזענד יודען אקעגענגעגאנגען אונ האט איהם בעגריסט. עלי איז געוועהן זעהר דאנקבאר די יודען פאר דעם כבוד אונ האט דערפאר בעלוינט דעם ראש ישיבה מיט דעם טיטעל „גאון" אונ פון דעמאלט אן האט זיך אנגעהויבען אינ'ם לעבען פון די יודען א ליכטיגערע אונ א בעסערע צייט — די צייט פון די גאונים.

נאך בוסתנאי'ס טויט איז ארויס א מחלוקת אין זיין משפחה. עס זענען געבליבען עטליכע זיהן פון פערשידענע פרויען אונ אזוי ווי ביים לעבען האט בוסתנאי מעהר ליעב געהאט דעם זוהן, וואס די פערסישע פרינצעסין האט איהם געבארען, אונ ער האט געוואלט ווערען ריש גלותא אויפ'ן פאטערס ארט, האבען

איהם די ברידער גערודפ'ט אונ האבען געדרונגען אז ער מוז זיך נאר רעכנען פאר א שקלאווע, ווייל זיין מוטטער איז ניט געוועהן קיין יודיש קינד. וועד ווייסט צו וואס עס וואלט געוועהן געקומען, ווען עס מישט זיך ניט אריין דער שופט חנינא אונ ברענגט ניט א פסק פונ'ם בית דין אז בוסתנאי'ס א זוהן קאן ניט זיין קיין שקלאווע.

אזוי האבען די יודען פון בבל זיך געפיהרט אינ'ם אינוועניגסטען לעבען גאנץ פריי אונ זעלבסטשטאנדיג, אונטער דער השגחה פונ'ם ריש גלותא אונ דעם גאון. דער „ריש גלותא" האט זיך מעהר אנגעקעהרט מיט וועלטליכע זאכען, ער איז געוועהן קרוב למלכות, אונ מען פלעגט איהם אנטהון אויך דעם כבוד וואס שטעהט אן א מענשען, וואס איז א פארשטעהער פון א גאנץ פאלק. דער „גאון" ווידער וואס איז געוועהן דער ראש ישיבה פון סורא אונ האט זיך גערעכענט פאר עלטער פונ'ם פומבדיתא'ר ראש ישיבה, האט זיך נאר אבגעגעבען מיט לערנען אונ שאלות פסקנען, אונ אונטער זיין האנד זענען געשטאנען די ישיבות פון סורא אונ פומבדיתא. חאטש די שטעללע פון ריש גלותא האט זיך געהאלטען בירושה אין בוסתנאי'ס משפחה פון דעסטוועגען איז געוועהן דער מנהג אז אהן דער הסכמה פון ביידע ישיבות האט קיינער ניט געטארט ווערען ריש גלותא אונ די לומדים האבען דערביי געשפיעלט די הויפטראללע. אז מען האט אויסגעקליבען א ריש גלותא, איז מען זיך פריהר צוזאמען געקומען אין א גרויס הויז, וואו אללע שאנסטע בעלי־בתים זענען געוועהן פערזאמעלט, אונ דער גאון פון סורא האט אין א בעזונדער דרשה בעגריסט דעם נייעם פאלקס־פיהרער. דעם אנדערען דאנערשטאג פלעגט מען מאכען א גאנצע שמחה אין שוהל: ביידע ראשי ישיבות האבען ארויפגעלעגט די האנד אויפ'ן קאפ פונ'ם ריש גלותא אונ האבען געשריגען: „לעבען זאל אונזער הער!" אונ דער נאך האט איהם דער עולם צוגעווינשעוועט, מיט מוזיק באלייט א היים אונ איהם געשיקט מתנות. שבת האט דער עולם ווייטער געפיהרט דעם ריש גלותא אין שוהל אריין, דארט איז פון זיינעטוועגען געוועהן א בעזונדער בימה, וואו ער פלעגט דאווענען גאנץ אבגעזאנדערט פונ'ם פאלק; אהין פלעגט מען צוטראגען די תורה אויף צו לייענען, אונ אז דער ריש גלותא איז נאך אמאל געוועהן א למדן אויך, פלעגט ער אפט זאגען א דרשה. ביים „קדיש" האט מען געמוזט דערמאנען זיין נאהמען, אונ א חוץ דעם פלעגט מען איהם מאכען „מי שברך", אונ דערמאנען צו גוטען אללע וואס לערנען אונ שטיצען די תורה. מיט דעם איינענעם כבוד פלעגט מען אויך דעם ריש גלותא אבפיהרען א היים. איין מאל

אִין יָאהר, גֶעוָועהנְלִיךְ דְרַייא וָואכֶען נָאךְ סֻכּוֹת, פְּלֶעגֶען זִיךְ דִי יוּדֶען צוּזַאמֶען פָּארֶען פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט צוּ בֶּעגְרִיסֶען דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא, וָואס הָאט גֶע־הַאט גְרוֹיס הַכְנָסָה פוּן אַללֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת, אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט דָאס רֶעכְט צוּ פָּארְדֶערן בַּיים פָאלְק פֶערְשִׁידֶענֶע נְתִינוֹת.

דֶער אַנְדֶערֶער נָאךְ'ן רֵישׁ גָלוּתָא הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט דֶער „גָאוֹן“ פוּן סוּרָא: פַאר אִיהם הָאט אֲפִילוּ גֶעמוּזְט דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען דֶער רֹאשׁ יְשִׁיבָה פוּן פּוּמְבְּדִיתָא, חָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעמָאנְט זַיין דְרַייא מָאל אַזוֹי פִיעל אַלְט וִוי עֶר. אוֹיסֶער בֵּיידֶע רָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת, זֶענֶען גֶעוֶועהן זִיבֶּען גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען רֵישֵׁי כַּלָּה אוּנ וָואס פְלֶעגֶען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט דִינִים אוּנ הֲלָכוֹת אוּנ זֵייעֶר פְּסַק הָאט מֶען אוּמֶעדוּם גֶעהַאלְטֶען פַאר הֵיילִיג. דִי פָאר־שְׁטֶעהֶער פוּן יֶעדֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה זֶענֶען גֶעוֶועהן דֶער רַב אוּנ דֶער פַּרְנֵס (פֶערְוָוארְגֶער), אַללֶע בֶּעפֶעהלֶע פוּנ'ם רַב הָאט מֶען גֶעמוּזְט פָאלְגֶען, וַוייל עֶר הָאט גֶעקָאנְט יֶעדֶען אַרַיינְלֶעגֶען אִין „חֵרֶם“ אוּנ דֶער חֵרֶם אִיז דֶעמָאלְט קֵיין קְלֵיינִיגְקֵייט נִיט גֶעוֶועהן: וֶוער עֶס אִיז גֶעוֶועהן אִין חֵרֶם אוּנ הָאט אִין דְרַייסִיג טָאג קֵיין תְּשׁוּבָה נִיט גֶעטְהוּן, דֶער הָאט נִיט גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען קֵיין אֵיינְצִיגֶען וָואס זָאל וֶועלֶען מִיט אִיהם הָאבֶּען אַ גֶעשֶׁעפְט, מֶען הָאט אִיהם אִין קֵיין יוּדִישֶׁער שְׁטוּבּ נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט, זַיינֶע קִינְדֶער הָאט מֶען אֲפִילוּ נִיט מַל גֶעוֶועהן אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט קוּמֶען צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל.

אַזַא פְרַייא לֶעבֶּען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן זֶעלְבְּסְשְׁטֶענְדִיגֶע יוּדִישֶׁע מַנְהִיגִים הָאט אָנְגֶעפִילְט מִיט פְרֵייד דִי הֶערְצֶער פוּן דִי יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ שְׁפַּאנְיֶען: זֵיי הָאבֶּען מְקַנֵּא גֶעוֶועהן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן בָּבֶל, דֶערְפַאר וָואס אוֹיף זֵיי אִיז גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל אוֹיפְצוּהוֹיבֶּען דָאס גֶעפַאלֶענֶע יוּדִישְׁקֵייט, אוּנ הָאבֶּען יֶעדֶען שַׁבָּת גֶעבֶּענְשְׁט דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא אוּנ דֶעם גָאוֹן אוּנ זֵייעֶרֶע אַללֶע תַּלְמִידִים, וָואס בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם בִּנְיָן פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אָבֶּער הָאט מֶען נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען פוּן בָּבֶל: אִין טְבֶרְיָה הָאט נָאךְ גֶעלֶעבְּט דִי מִשְׁפָּחָה פוּן מַר זוּטְרָא דֶעם צְוֵייטֶען, וָואס מֶען הָאט אַהִין צוּרִיק מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר גֶעבְּרַאכְט, אִין דֶער צַייט פוּנ'ם מֶלֶךְ כַּבַּד; זַיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אֱמֶת'ע אֵיינִיקְלִיךְ פוּן דָוִד הַמֶּלֶךְ, אוּנ צוּ זֵיי פְלֶעגְט בִּירוּשָּׁה אִיבֶּערְגֶעהן פוּן אֵיין דוֹר צוּם אַנְדֶערְן דִי שְׁטֶעלֶע פוּן רֹאשׁ יְשִׁיבָה. זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אַז דֶער עוֹלָם זָאל הֶערְן אוּנ פָאלְגֶען דִי לוֹמְדִים פוּן בָּבֶל, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַזַא מַחֲלוֹקֶת אַז אִין יֶעדֶען לַאנְד הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַנְדֶערְשׁ צוּ שְׁרַייבֶּען אוּנ לֵייעֶנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, שְׁטֶעלֶען דִי נְקֻדּוֹת דָא אוּנְטֶער

דעם וואָרט אונ דאָרט אויף דעם וואָרט, אונ זיי וואָלטען עס געוועהן געבראַכט דערצו אַז כמעט איינער דעם אַנדערן זאָל ניט פערשטעהן, ווען זיי מוזען ניט סוף כל סוף בטל ווערען פאַר זייערע שטאַרקערע גלויבענסברידער אין בבל.

אין דער צייט איז די לאַגע פון די שפּאַנישע יודען געוועהן גאָר ניט קיין פרעהליכע. געהערשט האָט דאָרט דעמאָלט דער קאָניג חינטילאַ אונ די יודען וואָס האָבען ניט געקאָנט אַוועקפאָהרען האָבען געמוזט איבערגעהן צום קאַ-טאָליציזמוס. דאָס טויפען זייערס איז אָפילו געוועהן נאָר לפנים, ווייל בסתר האָבען זיי אָבגעהיט יודישקייט; וועהר שמועסט אַז די מלוכה איז איבערגע-גאַנגען צום קאָניג חינדאַסווינד, וואָס האָט ניט געהאַלטען מיט די גייסט-ליכע, האָבען זיי זיך גאַנץ אָפען אומגעקעהרט צום יודישען גלויבען. צום אומגליק איז אָבער באַלד אויף זיין אָרט געוואָרען קאָניג זיין זוהן רעצעסווינד, וואָס האָט אויסגעגראָבען די אַלטע גזירות אונ האָט געהייסען בעזאָנדערס אַכטונג געבען אויף די געטויפטע יודען זיי זאָלען אָבהיטען די דינים פון דער קריסטליכער רעליגיאָן. זיי האָבען אַללע געמוזט נאָך אַמאָל געבען אַ שבועה אַז זיי וועלען זיין פרומע קריסטען, אונ וועהר עס האָט עובר שבועה געוועהן האָט דערפאַר מיט'ן לעבען בעצאָהלט. אַז די מלוכה איז אָבער געוואָהר גע-וואָרען, אַז די געטויפטע יודען בעהאַלטען זיך אין הדרי חדרים אונ מאַכען שבת אָדער האַלטען יום טוב, האָט זי געהייסען אַז אַללע קריסטליכע אונ יודישע ימים טובים זאָלען זיי צו ברענגען ביי די גייסטליכע, וואָס האָבען אויף זיך גע-נומען די מצוה זיי צו האַלטען אונטער זייער השגחה. באַלד איז זיי אָפילו געוואָרען בעסער אין די אַכט יאָהר וואָס עס האָט געהערשט דער קאָניג וואַמבאַ, אונ די יודען האָבען זיך אַזוי ווייט אויפגעהויבען אַז זיי האָבען זיך ערלויבט צו שרייבען גאַנצע לאַטיינישע ביכער געגען דעם קריסטענטהום. דאָס האָט אָבער ניט לאַנג געדויערט אונ די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צו ערוויג, וואָס האָט זיך געוואָלט בעליעבט מאַכען ביי די גייסטליכע דערמיט וואָס ער וועט אָנטהון יודען צרות, איז זייער מעמד געוואָרען נאָך טויזענד מאָל שרעק-ליכער. ער האָט אָפען געזאָגט אין אַ רעדע אַז יודען זענען אַ צרעת, וואָס מען מוז דאָס לאַנד אויסרייניגען פון דעם, אונ האָט זיי געגעבען צייט אַ יאָהר זיי זאָלען זיך אַללע טויפען, אונ ווען ניט — זאָל מען ביי זיי צונעהמען זייער גאַנץ פערמעגען, יעדען פון זיי שמייסען אונ אָבשניידען די הויט פונ'ם שטערן צום אייביגען שאַנד אונ דערנאָך אַרויסשיקען פונ'ם לאַנד. מיט די געטויפטע יודען האָט ער זיך נאָך אַרגער נוהג געוועהן: עס איז איהם ווייניג געוועהן וואָס די גייסטליכע האָבען

אַבטונג געגעבען אויף זיי אללע שבת און יום טוב, זיי זאָלען חלילה ניט נבשל ווערען פון עפּיס אַ יודישען מנהג, און ער האָט געמאַכט אַז יעדער געטויפטער יוד טאָר ניט פאָהרען אין ערגעץ אָהן דעם רשות פון'ם גייסטליכען און אַז מען ערלויבט איהם יאָ צו פאָהרען אויף איין אַנדער אָרט, מוז ער ברענגען אַ צעטעל פון יענעם גייסטליכען אַז ער האָט זיך געפיהרט ווי אַ פרומער קריסט. דאָס געזעטץ האָט אויך בעשטימט דער מיטראָפּאָליט פון טאָלעדאָ יוליאַן, וואָס איז אַלליין אַרויסגעקומען פון יודען.

נאָך ערגער איז זיי געוואָרען פאַר עגיקאַ'ס יורש, עגיקאַ, וואָס האָט זיך פשוט גענומען אויף זייער לעבען און האָט זיי אַזוי פערשפּאַרט, זיי זאָלען זיך ניט קאָנען צושלאָגען צו קיין איינציגער פרנסה. ער האָט זיי פאַרווערט צו האָבען אייגענע הייזער, פיהרען מסחרים און האָבען געשעפטען מיט קריסטען, און דאָס האָט די יודען געבראַכט צו אַזאַ נויט, אַז זיי האָבען זיך ענטשלאָסען צו זוכען הילף בּיי זייערע ברידער אין אַפריקאַ און האָבען גערעכענט אַז ווען די מהמד'נער וועלען אָבנעהמען דאָס לאַנד וועט עס זיין פאַר זיי בעסער. זיי האָבען זיך שטילערהייד מכין געווען דערצו און עס וואָלט זיי אויך געראָטהען, נאָר די מלוכה איז דערפון געוואָהר געוואָרען און האָט באַלד אַללע יודען געמאַכט פאַר שקלאַווען. אין אַזאַ ביטערער לאַגע האָבען זיך די יודען געפונען ביז עגיקאַ'ס טויט. זיין זוהן וויטיגאַ האָט שוין ניט געקאָנט פיהרען די אייגענע וועלטען וואָס דער פאָטער, ווייל באַלד האָט זיך אויף שפּאַניען אָנגערוקט אַזאַ שרעקליכע צרה אַז מען האָט שוין געמוזט אָן די יודען פאַרגעסען: דער מחמד'ישער העלד טאַריק האָט זיך אַהין געלאָזט מיט גרויס חיל און די יודען האָבען בעקומען אַ מעגליכקייט אָבצורעכנען זיך מיט די שונאים ווי זיי איז געקומען.

אַז דער לעצטער קאָניג ראָדעריך איז געשטאָרבען און שפּאַניען האָט פערלאָרען די גרויסע מלחמה בּיי קסערעס אים יאָהר 711, האָבען זיך די אַראַבער ווי אַ שטורעמווינד אַריינגעהאַפּט אין לאַנד און אומעדום האָבען זיי געהאַט הילף פון יודען. ווען טאַריק האָט אָבגענומען די הויפּטשטאָדט טאָלעדאָ, האָט ער שוין אַזוי פיעל צוטרויען געהאַט צו די יודען אַז ער האָט זיי איבערגעלאָזט פאַר שומרים און אַלליין האָט ער זיך געלאָזט געהען ווייטער מיט'ן חיל. דאָס אייגענע האָט אויך געטהון דער מושל פון אַפריקאַ מוזאַ, וואָס איז מיט זיין חיל אַריין אין שפּאַניען און האָט אויך געפונען אין די יודען איבערגעבענע געטרייע מענשען. אַזוי האָבען די יודען זיך ערוואָרבען די פריינדשאַפט

פון די מחמד'נער, אונ קוים זענען זיי געווארען בעלי־בתים אין שפאניען האבען די שפאנישע יודען בעקומען די אייגענע פרייהייט ווי זייערע ברידער אין בבל אונ פערסיען אונ זיי האבען זיך אללע געפיהלט גליקליך אונטער דער מאכט פון איסלאם.

די ערשטע כליפען, אבו־בעקר אונ אמאר האבען אנגעטהון יודען אונ קריסטען גרויסע צרות: זיי האבען זיי ניט צוגעלאזט צו קיין דיענסט, פאר ווערט פאהרען אויף פערד, געצייט צו טראגען בעזונדערע קליידער אונ ניט ערלויבט בויען נייע שולען אונ קירכען. מיט דער צייט אבער, אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו אזעלכע כליפען ווי מואביה, יעזיד דער ערשטער, עבדול מליק, וואליד דער ערשטער אונ סוליימאן, האט זיך די לאגע פון אללע פרעמדע פאלקער, וואס האבען געלעבט אין שכנות ביי די מחמד־נער, אין גאנצען איבערגעביטען צו גוטען. דעמאלט האבען זיך די יודען גע־האפט צו דער אראבישער שפראכע אונ האבען אנגעהויבען אזוי גוט שרייבען אונ רעדען אויף דעם לשון, אז גאר גיך איז איינער פון די יודישע דאקטורים מסר־גאוויה אים שטאנד געוועהן ארויסצוגעבען אגאנץ ווערק איבער דער מע־דיצין אים אראבישען. נאר נאך מעהר האט געבליהט ביי זיי דאס לשון הקדש, וייל פון איין זייט האבען זיי געמוזט זיין בקי אין די הייליגע ספרים, כדי זיי זאלען קאנען האבען א וכוח מיט די מחמד'נער, וואס האבען ליעב געהאט זיך צו בערופען אויף דער תורה אונ ברענגען פון דארט ראיות אז זייער אמונה איז הייליג, אונ פון דער אנדערער זייט האבען זיי ליעב געהאט נאכצוטאנצען די אראבער, וואס ביי זיי איז די מליצה געשטאנען גאר אויף א הויכע שטופע, אונ אזוי ווי דאס יודישע מזל האט געבראכט דערצו אז בעווייזען האבען זיי נאר געקאנט די ביטערע צרות אונ בעזינגען — נאר די האפנונג אויף גאטט אונ אויף די געזעצע פון דער השגחה, האבען זיי זיך ניט געקאנט בעגעהן אהן דער העברעאישער שפראכע, וואס אין איהר זענען אללע הייליגע ספרים געשריבען. אין דער צייט האבען זיך אויך אנגעהויבען צווישען יודען ארויס־ווייזען פייטנים, פון וועלכע זענען מעהר בעקאנט יוסי בן יוסי היתום, וואס האט געשריבען זיינע פיוטים נאכ'ן אל"ף בי"ת. ינאי, דער מחבר פון פיעל יוצרות, וואס האט זיך שוין בענוצט מיט גראמען, אונ זיין תלמיד אליעזר הקליר, וואס האט געמאכט איבער הונדערט פופציג פערשידענע פיוטים. די אללע פיוטים זענען שטארק אנגענומען געווארען ביי די יודען פון בבל, איטאליען, דייטשלאנד אונ פראנקרייך, אויסער שפאניען, וייל דארט איז

מֶען נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן פוּן דֶעם גֶעמִישְׁטֶען לָשׁוֹן ; אוּנ אַזוֹי וִוי פִּיוּט פְּלֶעגְט מֶען זִינְגֶען מִיט אַ בֶּעזוּנְדֶערְן נוּסַח, הָאט זִיךְ דֶער עוֹלָם בִּיסְלֶעכְוַויים דֶער מִיט גֶעוְואוֹהנְט אוּנ דִי שַׁבָּתִים אוּנ יָמִים טוֹבִים, וָואס מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט זָאגֶען יוֹצְרוֹת אָדֶער פִּיוּט, הָאבֶען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר גָאר גֶעהוֹיבֶענֶע אִין דֶעמָאלְט אִיז דֶער גָאטֶעסְדִיענְסְט גֶעוֶועהן דֶער גְלֶאנְצֶענְדְסְטֶער.

אִין דֶער צַייט הָאט מֶען גֶעקָאנְט בֶּעמֶערְקֶען אַ שְׁטַארְקֶען חִלוּק אִין דֶעם רֶעלִיגְיָאזֶען לֶעבֶען צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען פוּן בָּבֶל אוּנ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וָואס בַּיי זֵיי אִיז יֶעדֶעס פִּינְטֶעלֶע פוּנ׳ם תַּלְמוּד גֶעוֶועהן הֵיילִיג, אוּנ דִי יוּדֶען פוּן אַראבְּיֶען, וִוי דִי בְּנֵי קִינוּקָה, בְּנֵי נַדִיר אוּנ דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן חַיְבַּר, וָואס זֶענֶען גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן מִיט אַ פְרַייא לֶעבֶען, הָאבֶען זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט לָאזֶען בִּינְדֶען מִיט דִי דִינִים פוּן דִי תַּנָאִים, אֱמוֹרָאִים, סַבְרָאִים אוּנ גְאוֹנִים. אַוַדַאי זֶענֶען צְווִישֶׁען זֵיי גֶעוֶועהן פִיעל אוּנְצוּפְרִידֶענֶע וָואס הָאבֶען נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען דִי חוּמְרוֹת פוּנ׳ם תַּלְמוּד, בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶען דִי פְרוֹיֶען נִיט גֶעוָואלְט בֶּעשְׁטֶעהן אוֹיף דִי שְׁוֶוערֶע גֶעזֶעצֶע וָועגֶען גֶט־זַאכֶען, אוּנ דִי גְאוֹנִים הוּנָאַי אוּנ מַר־רַבָּא הָאבֶען גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ אַ בִּיסֶעל פֶערְגְרִינְגֶערְן דִי דִינִים פוּן גֶט׳ן. בַּיי אַזָא אוּנְצוּפְרִידֶענְהַייט הָאט זִיךְ וַוייטֶער אַרוֹיסְגֶעהַאפְּט, אִים יָאהר 720, אֵיינֶער פוּן דִי מִתְנַגְדִים פוּנ׳ם תַּלְמוּד, אַ גֶעווִיסֶער שֶׂרִינִי, וָואס הָאט זִיךְ אַלֵיין אַיינְגֶערֶעדֶט אַז עֶר אִיז מָשִׁיחַ אוּנ הָאט גֶעפוּנֶען פִיעל נַארָאנִים, וָואס הָאבֶען אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט. דֶעמָאלְט אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי פְרֶעהְלִיךְ, וַוייל דֶער נַייעֶר כַּלִיף אָמָאר דֶער צְווֵייטֶער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיפ׳ן אַלְטֶען שְׁטֵייגֶער אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז מִיט רְדִיפוֹת וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אַ סַךְ יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען אַרַיינְגֶעהמֶען אִין בּוּנְד פוּן אִיסְלַאם. דֶערְפַאר, אַז שֶׂרִינִי הָאט זִיךְ בֶּערִיהְמְט אַז עֶר וֶועט נִיט נָאר בֶּעפְרַייעֶן זַיינֶע בְּרִידֶער פוּנ׳ם תַּלְמוּד נָאר אוֹיךְ פוּנ׳ם עוֹל פוּן דִי מַהֲמַד׳נֶער, הָאט עֶר גֶעפוּנֶען פִיעל מַאֲמִינִים אֲפִילוּ אִין שְׁפַּאנְיֶען, וואו דִי יוּדֶען הָאבֶען, אָט אַ פָּנִים, אוֹיךְ גֶעהַאט גֶענוּג סִבּוֹת בֵּייז צוּ זַיין אוֹיף דִי אַראבֶער, וָואס הָאבֶען דִי יוּדֶען נִיט אַזוֹי בֶּעלוֹינְט וִוי זֵיי הָאבֶען פֶערְדִיענְט אוּנ גֶעהָאפְט. נִיט לַאנְג הָאט אָבֶער שֶׂרִינִי גֶעקָאנְט נַארֶען דָאס פָאלְק מִיט פַאלְשֶׁע הָאפְנוּנְגֶען: אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאפְּט אוּנ גֶעבְּרַאכְט צוּם כַּלִיף יֶעזִיד, הָאט עֶר זִיךְ פוּן אַללֶעמֶען אָבְּגֶעלֵייקֶענְט אוּנ גֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט נָאר אַקַאטָאוֶועס גֶעטְרִיבֶען מִיט דִי יוּדֶען. אַזוֹי אִיז כַּאלְד גֶעוָוארֶען צוּ נִישְׁט דֶער קוּרְצֶער חָלוֹם פוּן אַ מָשִׁיחַ, וָואס הָאט נָאר גֶעדוֹיעֶרְט צֶעהְן יָאהר. אוּנ דִי יוּדֶען וָואס עֶר הָאט פְרִיהֶר פֶערְנַארְט צוּ זִיךְ אוּנ הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען

אפענטליך ארויסטרעטען געגען תלמוד האבען זיך געמוזט בעטען מען זאל זיי צוריק אריינגעהמען אין די יידישע קהלות. עס איז אפילו געווארען א שאלה צו קאן מען זיי נאך אמאל אויפנעהמען, נאר דער ראש ישיבה פון פומבדיתא נטרונאי בן נחמיה, וואס מען האט איהם אויך גערופען מר ינקא, האט געפסק'ט אז מען טאר זיי ניט אבזאגען און מען מוז זיי בעטראכטען ווי בעלי תשובה, וואס קאנען נאך מיט אמת פרומקייט פאר ענטפערן זייער פריהריג לייכטזיניגקייט.

קוים זענען אבער אוועק געלאפען נאך דרייסיג יאהר, האבען זיך די יודען ווייטער געלאזט נארען פון א נייעם חלום. פלוצלונג איז אין א פערסישע שטאדט איספאהאן אויסגעוואקסען א געוויסער עובדיה בן יצחק (אבו-עיסי), וואס איז דורך א מופת אויסגעהיילט געווארען פון א שווערע קראנקהייט, און האט זיך דורך דעם איינגערעדט אז איהם האט גאט געשיקט ער זאל וועקען די יודען, זיי זאלען זיך פערטיג מאכען צו דער גאולה און זאלען פון זיך אראב-ווארפען דעם יאך פון פרעמדע פאלקער. ער האט אויך אין פיעל זאכען געאנ-דערט די דינים פונ'ם תלמוד, נאר מעהר האט ער זיך אבגעגעבען מיט מלחמה און איהם האט זיך טאקי אויסגעוויזען אז מיט זיינע צעהן טויזענד מאנן וועט ער עפּיס מאכען, בעזאנדערס ווייל אין לאנד איז מען געוועהן שטארק אונצו-פרידען פונ'ם כליף מרון דעם צווייטען און עובדיה האט געקאנט רעכנען אז די מרידה פון אללע איז זעהר נוט פאר איהם. באלד איז אבער געווארען כליף עבדלה און פון עובדיה און זיינע לייט איז געווארען א תל. פון דעסט-וועגען האט דער זכר פון עובדיה'ן געלעבט צווישען די איספאהאנער יודען ביז צום צעהנטען יאהרהונדערט און פיעל פון זיי האבען זיך געהאלטען אן די מנהגים, וואס ער האט איינגעפיהרט, ווי דאווענען פיער מאל אין טאג, ניט עסען קיין פלייש, ניט טרינקען קיין וויין און זיך ניט גט'ן מיט די פרויען.

אין דער צייט וואס זיסע חלומות האבען געלאזט א טהייל יודען בלאנזען אין דער פינסטער און זיך דער ווייטערן פונ'ם תלמוד, זענען די גאונים און רבנים געשטאנען ווי שטרענגע שומרים, זיי האבען אבגעהיט דעם בנין, וואס, נאך זייער מיינונג, האלט זיך אויף איהם דאס גאנצע יודישקייט און האבען זיך גאר ניט געוואלט צוקוקען און צוהערען צום ווילען פונ'ם פאלק. דער ריש גלותא האט אללע געהאלטען אין דער מורא און פלעגט אפט בעווייזען זיין תקיפות דערמיט וואס ער האט געמאכט פאר ראש ישיבה אזעלכע מענשען, וואס ער האט פון זיי געהאלטען, חאטש זיי זענען ניט ראוי געוועהן צו פאר-

געהמען אזא שטעללע. אזוי האט דער ריש גלותא שלמה, בוסתנאי'ס אייניקעל, איבערגעגעבען אין גאנצען דאס לערנען אין די האנד פון א געוויסען נטראי כהנא, וואס איז געוועהן נאר א קליינער למדן, אונ האט זיך ניט אומגעקוקט אויף אזא גרויסען מאנן ווי רב אחא משבחא, וואס האט געמוזט אוועק פאהרען קיין ארץ ישראל. ניט קיין בעסערע מענשען האט ער אויך אויסגעקליבען פאר ראשי ישיבות פון סורא אונ פומבדיתא. דאס זענען געוועהן צוויי ברידער, איינער א בלינדער יהודאי אונ דער אנדערער א זעהענדיגער דודאי. — ביידע האבען אבער ניט פערשטאנען צו בעטראכטען דעם אינווע־ניגסטען מעמד פון די יודען מיט אפענע אויגען אונ דערפאר איז אין זייערע יאהרען געווארען אזא איבערקעהרעניש, וואס שפיעלט א גרויסע ראלע אין דעם יודישען לעבען.

---

2 די קראים'עס אונ נייע כתות.

(760—900 נאך קריסטוס געבורט).

ווען די אונצופרידענהייט מיט'ן תלמוד, אדער, בעסער געזאגט, מיט זיינע פערשטעהער, האט זיך ניט געקאנט אזוי שטארק ארויסווייזען, אז זי האט זיך נאר אויסגעדריקט אין חלומות וועגען משיח'ס צייטען אונ קיינער האט די זאך ניט געהאלטען פאר ערנסט, האט מען פלוצלונג דערזעהן, אז דאס פייער האט זיך אריינגעכאפט אין די הויכע פענסטער אונ מאכט טאקע אן א גאנצע שרפה. דער הויפט־געגנער איז געווארען ענן בן דוד, איינער פון בוסתנאי'ס משפחה, וואס האט בעדארפט ווערען ריש גלותא, נאר מען האט איהם ניט צוגעלאזט די שטעללע אונ מען האט אויף זיין ארט אויסגעקליבען זיין ברודער חנניה אדער אחונאי. האטש ער האט געהאט זייער פיעל שונאים, וואס האבען אויף איהם אויסגעטראכט אלדעס באז, פון דעסטוועגען האט ער אין א קורצע צייט בעקומען א סך גוטע פריינד, וואס האבען איהם געהויבען ביז צום הימעל, אונ פערזיכערט אז ער איז ווערט צו זיין א נביא. איבער איהם איז ארויס א קריעג צווישען צוויי צדדים, אונ זיין צד האט זיך בעמיהט מיט אללע מיטעל אז די מאכט פונ'ם ריש גלותא זאל איבערגעהן צו איהם; נאר אז די זאך איז אנגע־קומען צום כליף אבו גפר אלמנזור אונ מען האט ענן געמסרט אז ער איז א מורד במלכות, האט ער געמוזט עוקר זיין אונ איז אוועק קיין ארץ ישראל. דער אונטערשיעד, וואס האט זיך געמאכט ביי די מחמדנער צווישען די סוני־

טֶעְן, וָואס הָאבֶּען גֶעהאַלְטֶען פוּן קַבָּלוֹת און פוּן זוּכֶען אוּנ פְלֶעגֶען אִיבֶּערְגֶעהן פוּן אֵיין דוֹר צוּם אַנְדֶערן, אוּנ דִי שִׁיִטֶען, וָואס הָאבֶּען אָבְּגֶעהִיט נָאר דָאס וָואס אִיז בְּפֵירוּשׁ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין קָארַאן, אוּנ הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר אַיין עֲבֵירָה אָבְּצוּטְרֶעטֶען אֲפִילוּ אֵיין אוֹת דֶערְפוּן—הָאט גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע ווירְקוּנְג אוֹיף עָנָן, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ צוּבִּינְדֶען זַיינֶע לַייט נָאר צוּ דֶער תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב אָדֶער מִקְרָא, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען קְרָאִים. עָנָן הָאט בַּאלְד אַיינְגֶעפִיהרְט נַייעֶ דִינִים אוּנ מִנְהָגִים וֶועגֶען שַׁבָּתִים אוּנ יָמִים טוֹבִים, וֶועגֶען כָּשֵׁר אוּנ טְרֵפָה; עֶר הָאט מְבַטֵל גֶעוֶועהן דֶעם לוּחַ וָואס דִי תַּלְמוּדִיסְטֶען הָאבֶּען נָאךְ אִיהם אוֹיסְגֶערֶעכֶענְט דִי צַייט אוּנ הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּם פְרִיהֶרִיגֶען מִיטֶעל צוּ בֶּעשְׁטִימֶען דֶעם קִדוּשׁ הַחֹדֶשׁ אוּנ דָאס עִבּוּר־יָאהר. אוּם שַׁבָּת הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען זִיצֶען אִין דֶער פִינְסְטֶער, אֲפִילוּ תְּפִלּוֹת הָאט עֶר גֶלָאזְט מַאכֶען אַנְדֶערֶע, אוּנ פוּן תְּפִלִין לֶעגֶען בִּיז חֲנוּכָּה־לִיכְטְלֶעךְ אָנְצִינְדֶען הָאט עֶר אַלְדִינְג עֶרְקְלֶעהרְט פַאר אִיבֶּערִיג אוּנ גֶעגֶען דֶער תּוֹרָה. אִין יְרוּשָׁה זַאכֶען הָאט עֶר גֶעמַאכְט, אַז טָאכְטֶער אוּנ זִיהן זָאלֶען הָאבֶּען גְלַייכֶע טְהֵייל, אוּנ חַתוּנוֹת הָאט עֶר פַארְוֶועהרְט צְווִישֶׁען נָאהֶענְטֶע קְרוֹבִים ווִי פֶעטֶערְס אוּנ גֶעשְׁוֶועסְטֶער־קִינְדֶער. אַזוֹי הָאט עָנָן גֶעהַאלְטֶען נָאר אִין אֵיין צוּבְּרֶעכֶען פוּנ׳ם אַלְטֶען, הָאטְשׁ צוּם אָנְהֵייבּ הָאט עֶר גֶעשְׁרִיגֶען אַז עֶר ווִיל נָאר בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי תּוֹרָה. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ שׂוֹנֵא פוּן דִי תַּלְמוּדִיסְטֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶע־פוֹילְט אוֹיסְצוּאַרְבֵּייטֶען זַיין אֵייגֶענֶעם תַּלְמוּד.

אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ ווִידֶער דִי יוּדֶען צוּטְהֵיילְט אוֹיף צְוֵויי מַחֲנוֹת, פּוּנְקְט ווִי נָאר פַאר צַייטֶענְס יְהוּדָה אוּנ יִשְׂרָאֵל, אוּנ ווִי שְׁפֶּעטֶער פַאר׳ן חוּרְבָּן פוּנ׳ם בַּיִת שֵׁנִי, דִי פְּרוּשִׁים אוּנ דִי צְדוּקִים. אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע שִׂנְאָה אִיז גֶעוָוארֶען צְווִישֶׁען דִי תַּלְמִידִים פוּן עָנָן, דִי קַרַאִימֶער וָואס הָאבֶּען זַייעֶר פִיהרֶער גֶע־רֶעכֶענְט פַאר׳ן אֱמֶת׳ן רֵישׁ גָלוּתָא, אוּנ דִי תַּלְמוּדִיסְטֶען אָדֶער רַבָּנִיסְ־טֶען, וָואס הָאבֶּען זֵיי גֶערוֹדֵף׳ט ווִי ווַייט זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקָאנְט. עֶס אִיז [illegible]קוּמֶען דֶערְצוּ, אַז עָנָן פְלֶעגְט אֶפֶענְטְלִיךְ זָאגֶען אַז וֶוען עֶר זָאל נָאר קָאנֶען [illegible] תַּלְמוּדִיסְטֶען אַרַיינְנֶעהמֶען צוּ זִיךְ אִין זַיין לַייבּ, וָואלְט עֶר זִיךְ מִיט פֶּערְ־[illegible] אַ גִיתָּה מְשׁוּנָה אָנְגֶעטְהוּן, אַבִּי זֵיי נָאר צוּ פַּטֶער׳ן פוּן דֶער לִיכְטִיגֶער [illegible]. עֶס אִיז אָבֶּער נָאר צוּ בֶּעווָאוּנְדֶערן ווִי הֵיילִיג עָנָן אִיז גֶעוֶועהן בַּיי דִי [illegible]: עֶר אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ הָאט זִיךְ אָפְּט [illegible] גֶעוֶועהן [illegible]רְמִיט וָואס עֶר הָאט אַיינְגֶעפִיהרְט אִין פִיעל זַאכֶען אַ סַךְ [illegible] א פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט אִיהם קֵיינֶער קֵיין קוּשְׁיוֹת

ניט געפראנט, און אז ער איז געשטארבען האט מען איהם אנגעטהון אזא גרויסען כבוד אז מען האט איהם אום שבת מספיד געוועהן.

נאך ענן'ס טויט האבען זיך אנגעהויבען צווישען די קראימעס אליין ארויסווייזען קליינע און פערשידענע כתות און יעדע כתה האט געלערנט אויף דער תורה איין אנדער פירוש און האט געדרונגען אז נאר זיין כתה האט רעכט. דערוויל איז דערפון ארויסגעקומען די איינציגע גוטע זאך וואס די העבראישע שפראכע האט ווייטער אנגעהויבען בליהען, ווייל די קראימעס האבען זיך אין אלדינג סומך געוועהן נאר אויף פסוקים פון דער תורה און צו ליעב דעם האבען זיי געמוזט גוט שטודירען גאנץ תנ"ך, דעמאלט איז ארוים די מסרה, וואס מעהר פון הונדערט יאהר האבען די קראימעשע לומדים געארבייט אין דעם. די מסרה האט געהאט דעם תכלית אוים צובעסערען די גרייזען אין דער תורה, ווייל אין די שרעקליכע צייטען פון רדיפות זענען די אמת'ע ספרי תורה פערלארען געווארען און עס האבען זיך געהאפט ניט קיין געניטע סופרים אנצושרייבען די תורה נאך'ן זכרון, אודאי האבען זיי אפט געהאט א טעות, דאס פארפעהלט און דארט צוגעזעצט איבעריגע. דער פון האט זיך גענומען וואס אין בבל האט די תורה געהאט 5888 פסוקים און אין ארץ ישראל איז זי געוועהן דריי מאל אזוי גרוים און איז בעשטאנען פון 15852 פסוקים. די בעלי המסרה האבען אויף זיך גענומען די שווערע ארבייט אלדינג צו פאר רעכטען אין דער תורה ווי ווייט עס איז נאר מעגליך געוועהן. גאר אין גאנצען איז עס זיי אפילו ניט געראטהען, נאר פון דעמאלט אן האט מען שוין שטרייגער אכטונג געגעבען אז שטארק פערגרייזינטע ספרי תורה זאלען מעהר ניט פארקומען.

צו ליעב די קראימעס האט אויך די שטעללע פונ'ם ריש גלותא אנגעוואהרען איהר פריהריגען ווערט. די ראשי ישיבות זענען שטענדיג אבהאנגיג געוועהן פונ'ם ריש גלותא און ער פלעגט זיי אויסקלויבען. זייט אבער מען האט געמוזט זוכען מיטלען און ניט דערלאזען אז ענן זאל ווערען ריש גלותא, האט די שטעללע אויפגעהערט איבערצוגעהן בירושה צו בוסתנאי'ס קינדער, און עס איז געבליבען מען זאל מאכען א פרייע בחירה. דאריבער איז ארוים א מחלוקת ווען די שטעללע פונ'ם ריש גלותא האבען געוואלט פארנעהמען זכאי בן אחונאי און נטרונאי בן חביבאי, און די ראשי ישיבות חנינאי כהנא בן הונא פון סורא און מלכיה בן אחא פון פומבדיתא האבען מעהר געהאלטען פון זכאי, האטש נטרונאי איז געוועהן א גראסערער למדן, און אז די יודען פון שפאניען האבען געבעטען מען זאל זיי צושיקען דעם גאנצען תלמוד האט ער

אלדינג אויפגעשריבען אויסענווייניג און האט קיין זאך ניט פארפעהלט.

גראד אין דער צייט אבער, ווען צווישען יודען האבען וויטער מלחמה געהאלטען צוויי כתות, האט זיך די יודישע אמונה דורך געשלאגען א נייעם וועג און האט זיך פלוצלונג אריינגעהאפט צו א שטארק פאלק, וואס איז ביז אהער געוועהן פערזונקען אין פינסטערניש פונ'ם גאטצענדיענסט. ביים קאכפישען ים, וואו דער גרויסער טייך וואלגא פאלט אהין אריין, האבען געוואהנט די חאזארען (כוזרים), וואס זייער קעניג, אדער ווי מען האט איהם גערופען כאגאן, האט געהאלטען אין דער גרעסטער אימה אללע פעלקער פון ארום און פלעגט פון זיי בעקומען מס. דורך די אראבער און גריכען, וואס פלעגען האבען מיט זיי געשעפטען, און אויך דורך די יודען, וואס דאס אונגליק האט זיי אמאל צו זיי פערווארפען, ווען מען האט זיי געטריבען אין די ביצאנטינישע לאנדער, זענען די חאזארען געוואהר געווארען אז עס זענען דא אזעלכע דריי אמונות, ווי דער איסלאם, דאס קריסטענטהום און דאס יודישקייט, און אז זייער קעניג בולאן, אדער בוטשאן, האט זיך ענטשלאסען אוועק צווארפען די עבודה זרה, האט ער אנגענומען דעם יודישען גלויבען. ווי אזוי די זאך איז געשעהן — קאן מען זיכער ניט וויסען: מן הסתם האבען אין דעם געהאט א נגיעה די יודישע רייכע סוחרים, דאקטורים און לומדים, וואס זענען געוועהן גרויסע חשובים אין הויף פונ'ם חאזארישען מלך. עס איז א סברא אז דער קעניג בולאן האט געזעהן אין א חלום אז עס איז שוין צייט מבטל צו זיין דעם גאטצענדיענסט, און אז ער האט באלד נאך דעם איינגענומען א שטארקע ארמענישע פעסטונג האט ער עס געהאלטען פאר א מופת פון הימעל, און עס איז ביי איהם געבליבען אנצונעהמען די יודישע אמונה. דער כליף און דער ביצאנטינישער קייזער האבען אבער געוואלט איהם נייגען ער זאל צושטעהן צו זייערע אמונות און דער פאר האבען זיי איהם געשיקט טהייערע מתנות אומישנע דורך געלערנטע שלוחים, וואס יעדער זאל איהם קאנען פארשטעהן געבען דאס הייליגקייט פון זיין גלויבען און איהם צורעדען דוקא נאר צו זייגעם. בולאן האט געהייסען אז אללע פארשטעהער פון די דריי רעליגיאנען זאלען האבען צווישען זיך פאר איהם אין די אויגען א ויכוח, און אז ער האט בעמערקט אז ווי באלד עס איז געקומען עפיס צו א ראיה האבען זיך באלד די קריסטען און די מהמדנער בערופען אויף דער תורה, האט ער שוין פערשטאנען אז דער מקור פון אללע רעליגיאנען ליגט אין דעם יודענטהום, און האט אויסגעקליבען די יודישע אמונה.

מען רעכענט אז דער ערשטער וואס האט דעם קעניג בולאן בעקאנט געמאכט

מיט די יסודות פונ׳ם יודענטהום אונ בעשאפען בײ איהם אין הארצען א אמת׳ע ליעבשאפט צום נײעם גלויבען, איז געװעהן רבי יצחק סנגרי. בולאן האט זיך מגיר געװעהן צוזאמען מיט פיער טױזענד מאנן, נאר האטש צום אנהײב האט דאס פאלק נאך זעהר װעניג געקאנט דאס יודישקײט, האבען זיך מיט דער צײט די כאזארען אנגעהויבען רעכנען פאר א אמת יודישער מלוכה, אונ שפעטער מיט עטליכע דורות האט דער כאזארישער קאניג עובדיה געלאזט ברענגען גרויסע לומדים, מען זאל מאכען שולען, בתי מדרשים אונ ישיבות כדי דער עולם זאל זיך קאנען פיהרען װי עס שטעהט אן פרומע יודען. עובדיה האט אבער אויך געזעהן אז אללע פעלקער, װאס האבען זיך געפונען אונטער זײן שוטץ, זאלען האבען גלײכע רעכטע מיט אללע, אונ האט געהײסען זעצען אין געריכט שופטים אויך פון מחמדנער, קריסטען אונ אפילו פון די דעמאלטיגע רוססען אונ בולגארען, װאס זענען נאך געװעהן געטצענדיענער. די יודען אין בבל אונ אין ארץ ישראל האבען ניט געװאוסט אז ערגיץ גאנץ װײט איז פלוצלונג אויס געװאקסען א יודישע מלוכה, אונ אז מען האט אנגעהויבען דערפון עפיס צו רעדען, איז בײ זײ געבליבען אז דאס מוז געװיס זײן יודען פון די עשרת השבטים, אונ די כוזרים זײנען פון שבט שמעון אונ דעם האלבען שבט מנשה.

נאר האטש די יודען זענען געװעהן פערטראגען מיט מחלוקת װעגען די כתות, פון דעסטװעגען זענען זײ ניט געבליבען הינטערשטעליג געגען אללע אנדערע פעלקער, אונ אז צום אנהײב פונ׳ם נײנטען יאהרהונדערט, אין די יאהרען פונ׳ם כליף הרון אל־רשיד אונ זײן זוהן אלממום, האט די װיסענשאפט אנגעהויבען בליהען אונ האט דערגרײכט גאר צו א הויכע מדרגה, האבען זײ אויך ארויסגעגעבען גרויסע לײט, װאס האבען זיך בעריהמט געמאכט מיט זײער חכמה. משאלה אבן אתרי איז געװעהן א גרויסער אסטראנאם; סהל אל טברי, װאס מען האט איהם אויך גערופען רבן, האט זיך בעשעפטיג מיט מעדיצין אונ אנדערע װיסענשאפטען אונ זײן זוהן אבו סהל עלי, איז געװעהן א דאקטאר, אונ צװישען זײנע תלמידים זענען געװעהן די צװײ בעריהמטע אראבישע דאקטורים ראזי אונ אנזרבי. פון די קראימ׳עס האט זיך אין דער צײט בעריהמט געמאכט בנימין בן משה הנהװענדי פון פערסיען, װאס האט זיך אבגעגעבען מיט חקירות אין אמונה־זאכען אונ האט בײ זײנע לײט געשפיעלט כמעט די אײגענע ראלע װאס ענן. אין זײנע חקירות האט זיך נהװנדי געהאלטען אן דעם דרך פון די מחמדנישע פילאזאפען, אונ ער האט געדרונגען אז גאטט האט פריהר בעשאפען די מלאכים אונ אײנער פון די

מלאכים האט שוין שפעטער בעשאפען די וועלט. מיט אזעלכע חקירות איז נהונדי, פערשטעהט זיך, געשטאנען גאנץ ווייט פונ'ם יודענטהום; ביסלעכ־וויס הייבען זיך אבער צווישען די תלמודיסטען אויך אבגעזונדערט מענשען וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט סתרי תורה און עס האט זיך זיי אויסגעוויזען אז זיי ווייסען שוין דעם סוד היצירה און האבען דעם בורא יחיד אזוי מגשם געוועהן און גערעדט פון איהם ווי פון א פראסטען בשר ודם: זיי האבען אויסגעמאהלט ווי ער זיצט אין א פאלאץ אויבען אן און האלט זיך נאר אין איין שאפען מיט זיין הויפט־מלאך מטטרון, און ניט נאר אבטונג דארויף אז עס זאל מקוים ווע־רען דאס וואס זיי בעטען דורך א לחש אדער א קמיע. אויף אזא אופן, האבען זיי גערעכענט, פיהרט זיך די וועלט און זיי האבען ארויסגעלאזט א סך ספרים דעריבער, ווייל אזוי איז געוועהן זייער איבערצייגונג און זיי האבען זיך אליין גענארט.

די אמת'ע פרומע לומדים האבען ניט געקאנט צופרידען זיין פון אזעלכע יודען און דעריבער פלעגט אפט ארויסקומען א מחלוקת. אים יאהר 825 האבען זיך די יודען ניט געקאנט אויסגלייכען וועגען א ריש גלותא: א טהייל האבען געוואלט א געוויסען דניאל, וואס איז מעהר געוועהן גענייגט צו די קראימ'עס, און די אנדערע האבען געוואלט איינעם דוד בן יהודה. ביידע צדדים האבען זיך געקלאגט פאר'ן כליף אלממום, נאר ער האט געזאגט אז ער וויל זיך ניט אריינמישען אין אינוועניגסטען לעבען פון זיינע פעלקער, און אז יעדער צד האט דאס רעכט אויסצוקלויבען וועמען ער וויל. פון דעמאלט אן האט די שטעללע פון ריש גלותא כמעט אין גאנצען אנגעוואהרען איהר גלאנץ.

ניט נאר יודען אליין האבען געליטען פון מחלוקת און פון פערשידענע סעקטען: ביי די קראימ'עס האבען זיך אויך באלד ארויסגעוויזען נייע כתות און יעדע כתה האט זיך איינגערעדט אז נאר זייגע שטעהט נאהענט צום אמת. משה און ישמעאל פון עכברא האבען געמאכט א בעזונדער סעקטע, וואס מען האט זיי גערופען עכבאריסטען: זיי האבען זיך געפיהרט גלייך מיט די שמרונים און האבען זיך ערלויבט צו עסען פלייש פון געוויסע ניט־כשר'ע חיות. אבו־עמרו־מאזע פון סאפאראן אין פערסיען האט געגרינדעט א סעקטע, וואס האט געהייסען טפליסיטען: זיי האבען זיך געמאכט נאר בעזונדערע ימים טובים, ניט צוזאמען מיט די יודען און אפילו ניט מיט אללע אנדערע ־־אימ'עס, און האבען פארוועהרט אז געשוועסטערקינדער זאלען חתונה האבען 'ן זיך. משווי ווידער פון בעל־בעק אין סיריען האט זיך געהאט זיין

סעקטע, די בעלבעקיטען, וואס האבען איינגעפיהרט אז פסח זאל מען מאכען נאר אום דאנערשטאג און יום כפור זאל פאלען נאר אום שבת. איבער־הויפט האבען די קראים׳עס ניט געהאט קיין הויפט־פארשטעהער און יעדע קהלה האט זיך נוהג געוועהן ווי עס האט זיך איהר פערגלוסט.

ביים סוף פונ׳ם אכטען יאהר־הונדערט האט זיך אין איירָאפּא אויך אביסעל פארבעסערט די לאגע פון די יודען. דער קייזער קארל דער גרויסער האט זיי בעהאנדעלט מיט חסד און וויפיעל די גייסטליכע האבען זיך מיה געגעבען און געבעטען ער זאל זיי בעטראכטען ווי שונאים פון דער קריסטליכער רעליגיאן, האט ער ניט געוואלט הערען. אז מען האט זיך איהם א מאל בעקלאגט דארויף וואס די יודען פערלייען געלד און נעהמען פאר א משכון כלי קודש פון די קירכען, האט ער געזאגט אז דאס איז מאקי באמת א חלול השם, נאר שולדיג אין דעם זענען די קריסטען, און ער האט זיי בעשטראפט און די יודען געלאזט פריי. די יודען האבען זיך דעמאלט בעשעפטיגט נאר מיט מסחר און האבען געהאט אללע רעכטע, נאר מיט תבואה און וויין האבען זיי ניט געטארט האנדלען, ווייל קארל האט ניט געוואלט מען זאל שפעקולירען מיט אזעלכע נאטהיגע זאכען און טהייער מאכען דעם מקח. קארל האט אויך בעצויגען פון בבל די גרעסטע לומדים און האט געלאזט מאכען ישיבות; דאס האט ער געטהון פון איין זייט, ווייל ער האט געוואלט אז די יודען פון פראנקרייך זאלען זיין געלערנט, און פון דער אנדערער זייט, כדי די יודען זאלען פערשפארען אויסהאלטען די ישיבות אין בבל און ארץ ישראל, און דאס געלד זייערס זאל בלייבען דא אין לאנד. דעמאלט האט זיך בעזעצט אין נרבונה א בעריהמטער למדן קלונימוס מיט זיין זוהן משה, און קארל האט זיי געשענקט א גרויס שטיק ערד. קלונימוס איז געוועהן אזוי בעליעבט ביים קייזער אז מען האט אויף איהם אנגעהויבען קוקען ווי אויף א פארשטעהער פון אללע פראנצעזישע יודען און מען האט איהם גערופען נשיא. דער טיטעל „נשיא" איז געבליבען א סך יאהרען אין קלונימוס׳ס משפחה, וואס האט זיך פארשפרייט אין לאנד און וואס פיעל פון זיינע קרובים האבען זיך אויך בעזעצט אין מאינץ (מגנצה), ביז מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך. ווי ווייט קארל האט געהאלטען פון יודען — קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס צווישען די שלוחים, וועלכע ער האט געשיקט צום כליף הרון אל־רשיד, איז אויך געוועהן א יוד יצחק, און אז די אנדערע שלוחים זענען אויפ׳ן וועג געשטארבען, און נאר דער יוד איז צוריק־געקומען מיט א תשובה פונ׳ם כליף, און מיט טהייערע מתנות, האט איהם

קארל אויפגענומען אין דער שטאדט אאכען מיט גרויס כבוד און פאראד ווי עס שטעהט אן א קייזערליכען געזאנדטען.

אין דייטשלאנד האבען זיך אויך די יודען פארמעהרט, ביי אזא גוטער לאגע, און האבען אים נײַנטען יאהרהונדערט געהאט גרויסע קהלות אין מאגדעבורג, מערזעבורג און רעגענשבורג. פון די אלטע צייטען איז נאר איבערגעבליבען א שענדליכער מנהג וואס ווען א יוד האט בעדארפט זיין איין עדות געגען א קריסט, האט ער געמוזט שווערען „ער זאל איינגעזונקען ווערען ווי קרח", און אחוץ דעם אנטהון צו דער שבועה א קראנץ פון דארנער. אין די גוטע יאהרען איז טאקי אזא צערמאני א גרויסע שאנדע, נאר עס איז פארט בעסער געוועהן ווי אמאל ווען מען האט די יודען גאר ניט צוגעלאזט צו זיין עדות. אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו קארל'ס יורש לודוויג דעם פרומען, איז דער מעמד פון די יודען נאך מעהר פאר בעסערט געווארען: זיי האבען געמאגט אומעדום פריי האנדלען, און וואנדלען און צו ליעב זיי האט מען אפילו אין פיעל שטאדט די מארקטאג אבגעלעגט פון שבת אויף זונטאג. די יודען האבען מעהר ניט בעדארפט ווי נאר צאהלען מס דער מלוכה און ווייטער האט זיך קיינער צו זיי ניט געטארט מישען; די מלוכה האט ווידער זיי געשיצט און האט געשטעלט א בעזונדער מושל, וואס מען האט איהם גערופען „יודענמייסטער", און וואס האט געמוזט אכטונג געבען זיי זאלען לעבען רוהיג און צופריעדען. די סבה וואס אזא פרומער קייזער ווי לודוויג, וואס האט שטארק געקלעבט אין קאטאליציזמוס, האט אזוי געהאלטען פון יודען — איז ניט געוועהן נאר דאס וואס ער האט געוואלט בעפעסטיגען דעם האנדעל אין לאנד, נאר וואס די יודען האבען געהאט אזא בעשיצערין ווי די קייזערין יהודית. זי האט זעהר ליעב געהאט צו לייענען אין דער ביבעל די ערצעהלונגען פון די יודישע אבות, און איז אין גאנצען איבערגעגעבען געווארען צו דעם אלטען פאלק וואס פיהרט זיין יחוס פון אזוי פיעל דורות. אז דער געלערנטער גייסטליכער ראבאנוס מוירוס האט געוואלט ווערען א חשוב ביי דער קייזערין האט ער איהר צוגעטראגען א בוך, וואס דארט זענען געוועהן געשריבען די עדלע יודישע פרויען „אסתר" און „יהודית". דאס פארשטעהט מען אז ווי באלד מען האט אין הויף אזוי פריינדליך געקוקט אויף די יודען, האבען שוין אללע גרויסע לייט געמוזט נאכטאנצען און די יודען האבען אנגעהויבען שפיעלען די גראסטע ראללע. כמעט אין יעדען ארענטליכען קריסטליכען הויז האט מען געלייענט די יודישע הייליגע ספרים און אויך די ביכער פון יאזעפוס פלאוויוס און פהילא (פלון היהודי),

ביי משפטים פלעגען קריסטען זיך פערלאזען אויף יודישע רבנים, די שולען אין שבת און אין יום טוב זענען געוועהן פול מיט קריסטען, וואס פלעגען הנאה האבען פון די רבנישע דרשות, און אפילו גייסטליכע האבען זיך ניט געשאמט צו לערנען ביי יודען.

די שונאי ישראל, ווי וועניג זיי זענען געוועהן, האט געווים פערדראסען וואס די יודען זענען גאר פלוצלונג אזוי דערהויבט געווארען, און דער עפיסקאפ פון ליאן אגאבארד האט זיך גענומען דרעהען אז אין קייזערליכען הויף זאל מען בעקומען איין אנדער מיינונג וועגען יודען. פריהער האט ער זיך געפרובט אנצוּ-רעדען אויף דער קייזערין, נאר אז לודוויג האט איהם ניט געוואלט הערען האט ער געמאכט א פלאן אז די פרינצען זאלען ארויסשפרינגען געגען פאטער און זאלען אין זייערע האנד איבערנעהמען די מלוכה. אנגעהויבען האט זיך די זאך דערפון וואס ביי א יודען אין ליאן איז אנטלאפען א שקלאווין, און אגאבארד האט זי געהייסען טויפען. דאס האט פערדראסען די יודען, ווייל קיינער האט ניט געהאט דאס רעכט צו טויפען זייערע שקלאווען, און זיי האבען זיך בעקלאגט ביים „יודענמייסטער" עבער-האַרד, וואס האט באלד געפאדערט מען זאל די געטויפטע שקלאווין אבגעבען. אגאבארד האט זיך אבער איינגעשפארט און עס האט זיך אנגעהויבען א קריעג צווישען איהם און דעם „יודענמייסטער", וואס האט געדויערט פיער יאהר ביז דער עפיסקאפ איז אראב פון זיין שטעללע.

צום אנהייב האט אגאבארד דורך זיין חברה זיך בעמיהט, דער קייזער זאל איהם אויפנעהמען און פסקנען וועד עס האט דא רעכט, נאר אז עס איז געקומען צום אויסטענה'ן זיך האט ער ניט געהאט קיין לשון און האט גאר ניט געקאנט מאכען. אז ער איז נאך אזא מפלה צוריקגעקומען קיין ליאן איז ער נאך מעהר אריין אין דער רציחה און האט אנגעהויבען אין א סך דרשות אנצורייצען דאס פאלק געגען יודען און בעטען מען זאל מיט זיי ניט האלטען, ניט בעגעגענען זיך, ניט עסען ביי זיי. די גוטע פריינד פון יודען האבען איהם געוואלט צומאכען דאס מויל און האבען געפועלט ביים קייזער ער זאל שיקען „שוטצבריעף" מען זאל יודען קיין שלעכטס ניט טהון. אז די בריעף זענען אנגעקומען האט אבער אגאבארד ניט אויפגעהערט צו טהון זיינס און האט צופליים געשריגען אז די אונטערשריפט איז פאלש. די מלוכה האט געמוזט ארויסשיקען צוויי בעזונ-דערע שלוחים, וואס האבען דעם עפיסקאפ מיט געוואלד געבראכט צום שווייגען. חאטש זיינע דרשות האבען אייגענטליך קיין שום ממשות ניט געהאט די איינוואהנער פון ליאן האבען ניט געהאט קיין שום סבה פאר וואס באז צו

זיין אויף די יודען און דער פאר זענען דיינע רייד אין איין אויער אריין און אין דעם אנדערן — ארויס.

אנגבירד האט זיך אבער פארט ניט געקאנט בערוהיגען און ער האט געמאכט א אסיפה (קאנצול) פון גייסטליכע, וואס האבען אויסגעארבייט א פאפיער מען זאל דערלאנגען דעם קייזער און איהם בעווייזען וואס פאר א אונרעכט עס איז אזוי צו בעשיצען יודען. ווי עס ווייזט אויס, איז דאס פאפיער אפילו ניט אנגעקומען צום קייזער, און אז אנגבירד האט געזעהן אז נאר פון רעדען און שרייבען וועט גאר ניט ארויסקומען, האט ער אנגעהויבען ארבייטען אויף איין אנדער אופן, ביז עס איז ארויס א מרידה און די פרינצען האבען געוואלט ביי לודוויג'ן צונעהמען די קרוין. פון דער מרידה איז אבער נאר ארויס דאס וואס אנגבירד האט אנגעוואהרען זיין שטעללע, און ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר האט ער געפועלט ביים גוטען קייזער ער זאל ווייטער בלייבען אויף זיין ארט.

לודוויג איז געבליבען ביז אין טויט אריין געטריי און איבערגעבען די יודען, האטש עס האט זיך געמאכט א צופאל, וואס ער האט פון איהם זעהר פיעל יסורים געהאט און וואס וואלט געקאנט אין גאנצען איבערקעהרען זיינע געדאנקען און געפיהל, ווען ער איז ניט איבערצייגט, אז יודען זענען אין דעם ניט שולדיג. איינער פון די בעסטע גייסטליכע באדא (פואוטי), וואס לודוויג האט איהם זעהר ליעב געהאט און געשאצט, איז געפאהרען קיין רום זיך לאזען בענטשען ביים פאבסט און מתפלל זיין אויף די היילינגע קברים. וואס מיט איהם איז פארגעקומען אין רום — איז שווער צו וויסען, עס איז א סברא אז דאס לעבען פון די גייסטליכע איז איהם שטארק ניט געפאלען, נאר גאר פלוצלונג האט ער געווארפען א אום-חן אויף דער קריסטליכער רעליגיאן און איז גלייך אוועק קיין שפאניען, דארט האט ער זיך מגייר געוועהן אין דער שטאדט סרגאסא, ער האט חתונה געהאט מיט א יודיש קינד, זיך אנגעהויבען רופען אליעזר, און האט דערנאך בעוויזען אזא שנאה געגען קריסטען אז ביי א מלחמה האט ער צוגערעדט די מחמדאנער זיי זאלען קיין רחמנות ניט האבען אויף זייערע געוועזענע גלויבענסברידער און זאלען זיי נייטהען זיי זאלען מוזען איבערגעהן צום איסלאם אדער צום יודענטהום. באדא האט פערפאלגט די קריסטען מיט'ן גאנצען פייער פון א קאטולישען גייסטליכען, און עס איז געקומען דערצו אז פון שפאניען האבען די קריסטען געשיקט געבעט-בריעף קיין פראנקרייך, די מלוכה זאל זיך אנטהון אללע כוחות און זעהן פועל'ן מען זאל ארויסגעבען פון דארט דעם גע-פאהרליכען גר. אודאי איז דאס געוועזען א שטארקער וועטהיג פאר'ן קייזער

לודוויג; עס פלעגט איהם אָפט קומען אויף דער מַחשָׁבָה אַז ער האָט אֶפְשָׁר אַלֵיין אַ נְגִיעָה אין דער זאַך דער מיט וואָס ער איז געווען אַ צו נאָהענטער מְחוּתָּן מיט די יודען, נאָר זיין עהרליכער האַראַקטער האָט איהם ניט דערלאָזט זיך נוֹקֵם זיין אין אונשולדיגע מענשען און ער האָט ניט אויפגעהערט צו טהון חֲסָדִים מיט יודען.

נאָך לודוויג'ס טויט איז געוואָרען אַ איבערשלאָג אין דעם גליקליכען לעבען פון די יודען. אין דער ערשטער צייט האָבען זיי עס אֲפִילוּ ניט געקאָנט אַזוי פיהלען, ווייל דער נייער קייזער קאַרל דער קאהלע (מיט די אויסגעקראָכענע האָר פונ'ם קאָפּ) האָט געירשֶׁט פון זיין מוטער יְהוּדִית ליעבשאַפט צום יודישען פאָלק. ביי איהם אין הויף איז נאָך געווען אַ יודישער לייב־דאָקטאָר צִדְקִיָהוּ, און אויסער דעם האָט ער געהאַט אַ גוטען פריינד יְהוּדָה, וואָס ער פלעגט זיך מיט איהם בעראַטהען שטענדיג. אַוַדאי האָבען די יודען נאָך ניט געוואוסט פון קיין נויט, נאָר די גייסטליכע האָבען אויף זיי געשאַרפט די ציין און זענען זיי געווען שׂוֹנְאִים אויפ'ן לעבען.

דער ערגסטער פון אַלע שׂוֹנְאִים איז געווען דער עפּיסקאָפּ פון ליאָן אַמאָלאָ, אַ תַּלְמִיד פון אַגאָבַּרד, וואָס האָט זיך געוואוסט נוֹקֵם זיין אָן די יודען פאַר זיין רֶבִּי'ן. ער האָט אין דער שְׁמָאַדט מאָ ניט ווייט פון פּאַריז, געמאַכט איין אֲסִיפָה פון די גרעסטע גייסטליכע און האָט אויך צוגעשלעפט צו דער פערזאַמלונג דעם עפּיסקאָפּ פון רְהֵיימס, הִינְקְמַאר, וואָס איז געווען אַ שטאַרקער חָשׁוּב ביי קאַרל'ן, און עס איז געבליבען ביי אַלע מען זאָל פּאָרלעגען דעם קייזער אַז ער וועט גליקליך מאַכען דאָס לאַנד ווען ער וועט צו פרעסען אַ ביסעל די יודען. זיי האָבען אויסגעגראָבען די אַלטע גְזֵירוֹת פון אַמאָל און האָבען גערעדעט אַז ווען קאַרל וועט זיי צו ליעב טהון האָטש אויף דער העלפט וועט אויך זיין פאַר זיי גענוג. אומזיסט איז אָבער געווען זייער מִיה: קאַרל איז ניט געווען פון די מענשען, וואָס לאָזען זיך זאָגען אַ דֵעָה און דערצו האָט ער טַאקי ניט געהאַט פאַר וואָס זיך צו טשעפּען צו די יודען, און דער גאַנצער געשריי האָט זיך אויסגעלאָזט דערמיט וואָס די יודען האָבען בעדאַרפט פון סְחוֹרָה צאָהלען עלף פּראָצענט מַס פאַר דער מְלוּכָה, און ביי די קריסטען האָט מען מעהר ניט גענומען ווי צעהן פּראָצענט.

אַז אַמאָלאָ'ס פּלאַן איז ניט געראָטהען, האָט ער זיך ענטשלאָסען אויפ־צורייצען די קליינע פירסטען, וואָס האָבען געהאַט צו שאַפען איבער פערשידענע אָרטער, וואו יודען האָבען געוואָהנט, ווייל פראַנקרייך האָט זיך דעמאָלט צו־

טהיילט אויף פיעל קליינע חלקים, אונ ער מיט נאך אנדערע גייסטליכע האבען צושיקט בריעף אומעדום אונ האט אויסגעוויזען וואס פאר א שאדליך פאלק יודען זענען אונ ווי זיי פערדארבען קריסטען, וואס האלטען מעהר פון רבנים ווי פון גייסטליכע. פריהער האבען זיי די פירסטען אויך ניט געוואלט הערען, נאר ביס־לעכווייז האט דער גיפט פון רכילות אנגעהויבען ארבייטען אונ די יודען זענען געווארען הפקר. צום אנהייב האבען זיך אפילו די יודען ארויסגעשטעלט געגען די שונאים אונ דארט וואו מען האט געהאלטען פאר א מצוה אנצופאלען אויף זיי אין דער וואך פון פסח האבען די קריסטען פון זיי אויך געהאפט גוטע קלאפ, אונ עס פלעגען פאלען הרוגים פון ביידע זייטען. דער מענש ווערט אבער געוואהנט מיט צרות, אונ מיט דער צייט מיינט ער אז עס קומט איהם אזוי: דער פאר האבען די יודען אנגענומען פאר ליעב, ווען אין טולוזה איז ארויס א מנהג אז יעדען פרייטאג פאר דעם קריסטליכען פסח מוז דער גראף פון דער שטאדט געבען א פאטש דעם יודישען פארשטעהער, אונ אז עס האט זיך איין מאל געמאכט וואס א גייסטליכער הונא, וועלכען מען האט מכבד געוועהן מיט דעם כבוד, האט גראבגעלאזט אזא פאטש אז דער יוד איז אויפ'ן ארט געשטארבען, האבען די יודען זיך אפילו ניט געקלאגט אין ערגיץ אונ האבען מעהר ניט געבעטען: נור מען זאל ביי זיי נעהמען געלט אונ פערבייטען די מצוה פון יודען־שלאגען אויף דער מצוה, צו רייסען ביי זיי געלד אויף צדקה־זאכען.

דריי דורות זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען אונ די לאגע פון די יודען איז שוין ניט געוועהן צו דערקענען. לודוויג דעם פרומען'ס אור־ענינקעל, לודוויג דער צווייטער, האט זיך אזוי געלאזט ארומפיהרען פון די גייסט־ליכע אז ווען ער איז אים יאהר 855 געווארען קאניג פון איטאליען, האט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל אז קיין איינציגער יוד זאל זיך ניט טארען געפינען אין לאנד. צום גליק איז דעמאלט איטאליען געוועהן אין אזא שוואכען צושטאנד, אז די מלוכה איז ניט אים שטאנד געוועהן אזא בעפעהל אויסצופיהרען; נאר אז די יודען האבען זיך שוין בעדארפט רעכנען פאר איינגעבעטענע איז דאס ביי זיי גלייך געוועהן ווי ארויסגעטריבען. ניט בעסער איז געוועהן די יודען אין אנדערע ערטער אין פראנקרייך: דער קאניג קארל דער תם האט מנדר גע־וועהן אויף דער קירכע די גאנצע הכנסה פון יודישע וויינגארטנער, אונ דער קאניג פון בורגונד באזא האט פשוט געמאכט די יודען פאר קנעכט, אונ האט זיי אוועקגעשענקט דער קירכע.

אין די ביצאנטינישע לאנדער האבען די יודען שוין לאנג ניט געהאט קיין

רעכטע, נאר מיט איין זאך האבען זיי זיך געפיהלט גליקליך וואס זיין רעליגיאנס-זאכען האט מען זיי ניט געשטערט. אז באזיליוס פון מאקעדאניען איז אבער געווארען קייזער, האט מען ביי זיי די איינציגע נחמה אויך צוגענומען. באזיליוס האט זיך שטארק מיה געגעבען אז די יודען זאלען איבערגעהן צום קריסטענטהום, אונ האטש ער האט זיי געהייסען נאר מיט גוטען צורעדען דערצו אונ אבשיטען די געטויפטע מיט אללע חסדים, פון דעסטוועגען האט מען ניט יוצא געוועהן נאר מיט דעם, אונ מען האט זיך מיט די עקשנים אבגעגעבענט אז דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן. דאס האט געבראכט דערצו וואס פיעל יודען האבען זיך געמוזט טויפען, נאר קוים איז באזיליוס געשטארבען, האבען זיי זיך אומגעקעהרט צום יודענטהום. דערפון איז אבער ארויס נאך א גראסער אונגליק, ווייל דער נייער קייזער לעא, וואס מען האט איהם גערופען „דער פילאזאף", איז געוועהן נאך פרימער פונ'ם פאטער אונ האט געהייסען פארמשפט'ן צום טויט יעדען געטויפטען יודען, וואס עס וועט אויף איהם פאלען א חשד אז ער האלט נאך פון זיין פריהריגער אמונה. דעמאלט האבען זעהר פיעל פון די אונגליקליכע, וואס זיינען אוועקגעשוואומען פון איין זייט אונ צו דער אנדערער זייט איז זיי שווער געוועהן זיך צו צושלאגען, מיט'ן לעבען בעצאהלט פאר איין קוק צוריק – צו זייערע ברידער....

---

3 רב סעדיה גאון אונ זיין צייט.

(928—950 נאך קריסטוס געבורט).

אויך אין בבל אונ אין אנדערע לאנדער, וואס די כליפ'ן האבען געהאט איבער זיי צו שאפען, איז די יודען געווארען שלעכט. דער כליף אל-מוטבקיל האט גערודף'ט יודען אונ קריסטען, אונ האט געגען זיי בענייהט די אלטע גזירות פון אמאר'ן. ער האט זיי ניט צו געלאזט צו קיין שום דיענסט, ער האט ביי זיי צו גענומען שולען אונ קירכען אונ אויף זייער ארט אויסגעבויט מאשען, א חוץ דעם האבען זיי ניט געטארט רייטען אויף פערד, נאר אויף אייזלען, א צעהנט-חלק פון דער הכנסה האט מען ביי זיי גענומען מס, אונ מען האט זיי נאך גענייט זיי זאלען טראגען נאר אנדערע קליידער, געלע מאנטלען, אונ זיך צו גארטלען מיט שטריק. דעם ריש גלותא האט די מלוכה קיין שום מאכט ניט געגעבען אונ די שטעלע איז דערווייל נאך ניט אונטער געגאנגען נאר דערפאר וואס דער עולם איז שוין געוועהנט געוועהן צו האבען א פארשטעהער אונ עס

איז שווער געווען פלוצלונג נאר צו בלייבען אהן א מנהיג. אין דער צייט האט פומבדיתא, וואס איז געווען נאהענטער צו דער הויפטשטאדט בגדד, אנגעהויבען שפיעלען א גרעסערע ראללע פון סורא, אונ אזוי ווי ביידע ראשי ישיבות האבען צו טהון געהאט איבער דעם טיטעל „גאון", האט זיך אנגעהויבען א שטארק מחלוקת. פון יענע גאונים זענען מעהר בעקאנט די נאהמען פון פלטוי בן אביי אונ מר שר שלום, וואס האט געפסק'ט אז נאכ'ן תלמוד טאר מען אפילו מענשען פון אנדערע אמונות אויך ניט אבנארען. די גאונים האבען זיך אבער אין גאנצען אבגעגעבען מיט תלמוד, אונ פון קיין חכמות חצוניות האבען זיי ניט געוואלט וויסען; זיי האבען זיך מפלפל געווען איבער דעם קלענסטען דין אדער מנהג, אונ עס איז געקומען דערצו, אז דער גאון פון סורא נטרונאי דער צווייטער האט זיך ערלויבט צו זאגען, אז ווער עס רעכט ניט אב אום פסח דעם סדר ווי עס דארף צו זיין — איז ער גלייך צו א גאטצענדיענער. צווישען די רבנים האבען זיך אבער יא געפונען גרויסע דענקער, וואס האבען פערשטאנען, אז מען קאן ניט בלייבען פערשלאסען נאר אין בית המדרש, אז מען מוז קוקען מיט אפענע אויגען אויף דער גרויסער ברייטער וועלט. זיי האבען זיך שוין אנגעהויבען מעהר בעדינען מיט דער אראבישען שפראכע אונ האבען זיך מיט גרויס חשק גענומען לערנען פערשידענע לשונות אונ חכמות.

פון די רבנים האט זיך בעזאנדערס בעריהמט געמאכט ר' יצחק בן שלמה הישראלי, וואס האט געשטאמט פון מצרים אונ איז געווען לייבדאקטאר ביים כליף עבד־אלה. ער האט געלעבט פינף אונ ניינציג יאהר אונ האט אנגעשריבען פיעל ספרים וועגען מעדיצין אונ אנדערע וויסענשאפטען. ער האט געהאט צוויי תלמידים, א מחמדאנער: אבו נ'אפאר אבן־אלגזר, אונ א יודען דונש בן תמים, וואס איז געגאנגען אין וועג פונ'ם רבי'ן אונ האט זיך בעמיהט צו בעפעסטיגען די חכמה אין יודישען פאלק.

ביים סוף פונ'ם ניינטען יאהר הונדערט, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום כליף אל־מוטדהיד אונ זיין הויפט־מיניסטער עביד־אלה אבן־סולימן האט אנגעהויבען מקרב זיין יודען אונ קריסטען, איז די לאגע פון די יודען געווארען פיעל בעסער, נאר אין זייער אינווענינסטען לעבען איז נאך אלץ געווען פול מיט אונצופרידענהייטען. דאס מחלוקת צווישען ביידע ישיבות פון סורא אונ פומבדיתא איז אללע מאל גרעסער געווארען אונ סורא האט אין גאנצען כמעט פערלארען איהר ווערט, ווען אין פומבדיתא איז געווארען גאון רב האי בן דוד, וואס איז פריהער געווען רב אין בגדד אונ דאס פאלק האט איהם

ווערער ליעב געהאט. נאך מעהר איז סורא אראבגעפאלען ווען די שטעללע פון רב האי בן דוד איז איבערגעגאנגען צו מר כהן צדק, וואס האט געוואלט אז די ישיבה פון סורא זאל ניט האבען גאר קיין חלק אין די נדבות, וואס מען פלעגט שיקען פון דער גאנצער וועלט אויף אויס צוהאלטען די ישיבות. מיט גרוים מיה האט מען געמאכט א פשרה. אז ביידע ישיבות זאלען זיך גלייך איינ-טהיילען, נאר פאר מר כהן צדק איז דאס נאך אלעס ווייניג געוועהן: ער האט זיך איינגעשפארט אז נאר דער ראש ישיבה פון פומבדיתא זאל האבען דאס רעכט צו זעצען דיינים, אונ האט דערמיט בעריהרט דעם כבוד פונ׳ם ריש גלותא מר עוקבא, וואס האט זיך דארויף בעקלאגט פאר דער מלוכה. מר כהן צדק האט אבער אין הויף געהאט גוטע פריינד, ווי יוסף בן פנחס אונ נטירא, אונ מען האט אזא דריי געטהון אז פלוצלונג האט מען אראבגעווארפען דעם ריש גלותא אונ מר עוקבא האט געמוזט אוועק קיין קרמיסין, ניט ווייט פון בגדד. צו זיין גליק, האט זיך גראד דארט דעמאלט געפונען דער כליף אלמוק-טדרשיר, אונ אזוי ווי מר עוקבא איז געוועהן א גרויסער בריה אויף שירים שריי-בען אין דער אראבישע שפראכע אונ האט דעם כליף אויף א שפאציר בעגריסט מיט א שאנעם שיר, איז ער צוריק ארויף אויף זיין שטעללע. די שונאים האבען אבער ניט גערוהט אונ האבען מיט פערשידענע מיטעל אזוי לאנג געארבייט ביז מען האט דעם ריש גלותא ווייטער אבגעזאגט אונ מען האט איהם שוין דאס מאל ארויסגעשיקט פון דער מדינה, כדי ער זאל מעהר קיין שליטה ניט האבען. מר עוקבא איז אוועק קיין קירואן אין אפריקא, אונ האט זיך דארט מיט כבוד אויסגעלעבט זיינע יאהרען. מר כהן צדק האט אבער ניט אזוי געמיינט צו טרעפען זיין שונא, ווי ער האט ניט געוואלט ליידען עס זאל זיין א ריש גלותא, אונ דערפאר אז דער עולם האט אויסגעקליבען מר עוקבא׳ס א קרוב, דוד בן זכאי, האט ער עס בשום אופן ניט געוואלט דערלאזען. דער פון איז ארויס א גאנצע קריעג אונ דער נייער ריש גלותא האט איהם געוואלט מאכען פאר אויס גאון, ביז איינער פון די פרימסטע בעלי-בתים, דער בלינדער נסי נהרואני, האט זיך אריינגעלעגט אין שלום, אונ פון דעמאלט אהן האט זיך די ישיבה פון סורא ווייטער אויפגעהויבען, אונ מר כהן צדק האט נאך מיט זיינע איינענע אויגען געקאנט זעהן וואס פאר א קנאל פון תורה אונ חכמה האט זיך דארט בעוויזען.

דאס וואס די ישיבה פון סורא האט צוריק בעקומען איהר גלאנץ — האט זי געהאט צו פערדאנקען ר׳ סעדיה (סעיד) בן יוסף פון דער שטאדט פאיום

אין מצרים. פון אללע גאונים, קאן מען זאגען, איז ער געוועהן דער ערשטער וואס האט צונויפגעבונדען תורה מיט חכמה צוזאמען, אונ האט די וויסענשאפט צווישען די רבנים געשטעלט אויף א פעסטען פוס. אין זיין צייט האבען גע-שפיעלט א גרויסע ראללע צוויי קראימעשע לומדים, א פאטער מיט א זוהן, משה אונ אהרן פון דער משפחה בן-אשר. זיי האבען זיך בעשעפטיגט מיט מסרה, אונ האבען געמאכט א גראמאטיק אויף צו לערנען לשון הקדש, ווייל די העבראישע שפראכע איז כמעט אין גאנצען איינגעשטאנען אין די האנד פון די קראימעס, אונ די רבנים האבען זיך נאר אבגעגעבען מיט'ן תלמוד. רב סעדיה האט געגעבען א קוק אז עס איז קיין תכלית ניט וואס די יודען פערלאזען דאס היילינגסטע לשון, אונ ער האט אנגעשריבען אויף העבראיש אונ אראביש א גרא-מאטיק. די קראימעס האבען באלד פערשטאנען צו ליעב וואס רב סעדיה האט אויף זיך גענומען אזא ארבייט אונ זענען איהם געווארען דם-שונאים. בעזאנ-דערס איז ארויסגעשפרונגען געגען איהם איינער פון די קראימעשע לומדים, שלמה בן-ירוחם, וואס האט אנגעשריבען א גאנץ ספר געגען רב סעדיה'ן, אונ שעלט איהם דארט מיט טויטע קללות. רב סעדיה האט זיך אבער ניט איבערגעשראקען אונ האט ארויסגעגעבען א סך ספרים אויף דער וועלט, אונ אויך איין אראבישע איבערזעצונג פון דער משנה, אונ זיין נאהמען האט אנגע-הויבען צו קלינגען צווישען יודען אומעדום.

אז דער ריש גלותא, דוד בן זכאי, האט זיך ענטשלאסען אריינצוגעבען א נייע לעבען אין דער ישיבה פון סורא אונ זי איבערצוגעבען אין רעכטע האנד פון א גרויסען מענשען, וואס זאל ווערט זיין צו טראגען דעם נאהמען „גאון", האט ער געפונען ראוי דערצו נאר צוויי מענשען: א היימישען למדן, פון די גראסטע מיוחסים, צמח בן שהין, אונ רב סעדיה, וואס מען האט שוין פון איהם געהערט אז ער איז א וואונדערליכער מאן. רבי נסי נהרואני האט אפילו געראטהען מען זאל אויפנעהמען פאר גאון א מענשען וואס מען קען איהם, נאר דער ריש גלותא האט מעהר געצויגען אויף רב סעדיה'ס זייט, אונ מען האט איהם אראב געבראכט פון מצרים. גאר גיך האט רב סעדיה בעוויזען וואס ער קאן: אין א קורצע צייט איז די ישיבה פון סורא געקומען אויף אזא הויכע מדרגה אז פון פומבדיתא האט מען גאר ניט געקאנט רעדען. עס איז איהם אבער שווער געוועהן זיך אויסצוגלייכען מיט'ן ריש גלותא, וואס איז ניט געוועהן קיין גרויסער נקי כפים, אונ האט ליעב געהאט צו בערייסען דעם עולם. איין מאל האט זיך געמאכט וואס די יודישע קהלה פון דער שטאדט פארס האט ניט געקאנט

געבען דעם ריש גלותא אזוי פיעל געלד ווי פיעל ער האט געוואלט, האט ער אויף זיי אזוי אנגערעדט פאר דער מלוכה אז מען האט זיי זעהר שטרענג בע-שטראפט. דאס האט שטארק פערדראסען רב סעדיה'ן, נאר ער האט געמוזט צו-קוקען די עולה אונ שווייגען, ווייל ער איז נאך ניט געוועהן זיכער אויף זיין שטעללע אונ האט געהאט שונאים, ווי דער גאון פון פומבדיתא מר כהן צדק אונ אהרן אבן שרגדו, וואס איז געוועהן א גרויסער עשיר אונ א למדן נאך דערצו. קוים איז אבער אוועקגעגאנגען א קורצע צייט אונ רב סעדיה האט גע-פיהלט אז זיין מעמד איז פעסט, האט ער שוין ניט געלייגט קיין כבוד אויפ'ן ריש גלותא, אונ באלד האט ער טאקי געהאט די מאגליכקייט ארויסצווייזען זיין פייערינען חאראקטער. ביי א פראצעס וועגען א ירושה האט דער ריש גלותא ארויס געגעבען ניט קיין ריכטיגען פסק, אונ האט דווקא געוואלט אז ביידע גאונים זאלען איהם געבען זייער הסכמה. מיט מר כהן צדק האט ער ניט בע-דארפט לאנג בעטען, דער האט איהם באלד צו ליעב געטהון, נאר אז עס איז געקומען צו רב סעדיה'ן האט ער אויף קיין פאל זיך ניט געוואלט חתמ'נען. עס איז געקומען דערצו אז דעם ריש גלותא'ס זוהן האט זיך ערלויבט אויפהעבען א האנד געגען רב סעדיה'ן, אונ פאר אזא עזות איז ער קוים מיט'ן לעבען ארויס.

דא האט זיך אנגעהויבען א ארענטליכע קריעג: דער ריש גלותא האט רב סעדיה'ן אבגעזאגט אונ איין אנדערן בעשטימט אויף זיין ארט, אונ רב סעדיה האט פון זיין זייט ערקלעהרט, אז דוד בן זכאי האט פערלארען זיין שטעללע אונ האט טאקי זיין ברודער רב יאשיה חסאן געמאכט פאר ריש גלותא. דאס מחלוקת איז געווארען אללע מאל גרעסער אונ ביידע צדדים האבען אנגעהויבען געהן מיט תקיפות אונ האבען זיך געווענדעט צום כליף אלמוקתדיר. די פארשטעהער פון דער מלוכה האבען דערווייל געריסען ביי יעדען צד געננוג געלד; מען האט זיי צוגעזאגט אז באלד וועט מען מאכען איין אסיפה אונ מען וועט ביידע צדדים זיך לאזען אויסטענה'ן, נאר דערווייל זענען אזוי איבערגעלאפען צווייא יאהר, אונ אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום ארמען כליף קאהיר אונ דער רייכער אבן שרגדו, וואס האט געהאלטען מיט דוד בן זכאי, האט איהם גע-געבען א היבשע מטבע, האט ער געהייסען ארויסטרייבען אי רב סעדיה'ן, אי דעם נייעם ריש גלותא. רב יאשיה חסאן האט געמוזט אוועק אין דער שטאדט כורסאן, אונ איז דארט געשטארבען אונ רב סעדיה האט פיער יאהר געלעבט אין בגדד ווי א איינפאכער בעל-הבית. אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין בערימטע ספר אי-בער די יסודות פון אמונה „האמונות והדעות", אונ דאס איז געוועהן א תשובה אויף

צְווֵיי הונדערט שַׁאֲלוֹת, וָואס אַ געוויסער חִוִי הַבַּלְכִי, וָואס הָאט געלֶעבּט אִין נָאטט, הָאט געפרעגט אויף דער תּוֹרָה. ווי פֶערְבִּיטֶערְט רַב סַעֲדְיָה׳ס לֶעבֶּען אִיז געוועהן, הָאט עֶר מִיט הֲרִיפוּת אוּנ טִיעפֶע חֲקִירוֹת אויסגעוויזען אַז עֶס אִיז דָא אַ בּוֹרֵא עוֹלָם, אַז בַּיי אִיהם אִיז דִי אֱמֶת׳ע חָכְמָה אוּנ נָאר אִין גַאנְצֶען דֶער כֹּחַ.

דֶערְוַוייל אִיז געוואָרען אַ פֶערְאֶנְדֶערוּנְג אִין דֶער מְלוּכָה: דֶער נַייֶער כַּלִיף אַל־רַדְהִי אִיז געוועהן זֶעהר אַ גוּטֶער מֶענְשׁ אוּנ זַיין מִינִיסְטֶער עַלִי־אִבַּן אִיזַה הָאט שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען פוּן רַב סַעֲדְיָה׳ן. מַר כֹּהֵן צֶדֶק אִיז געשְׁטָארְבֶּען אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט בִּיסְלֶעכְווַייס נָאךְ אַ מָאל אָנגעהויבֶּען זִיךְ ווֶענְדֶען צוּ רַב סַעֲדְיָה׳ן ווִי צוּם גְרֶעסְטֶען מַאן. אֵיין מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס צְווֵיי מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט פֶערְלָאזֶען אויף בּוֹרְרִים, הָאט אֵיינֶער אויסגעקְלִיבֶּען דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער — רַב סַעֲדְיָה׳ן. אַז דֶער רֵישׁ גָלוּתָא אִיז דֶערְפוּן געוואָהר געוואָרען, הָאט עֶר עֶס אָנגענוּמֶען פַאר אַ פְּחִיתַת הַכָּבוֹד, אוּנ הָאט געשִׁיקְט רוּפֶען דֶעם אַנְדֶערֶען צַד אוּנ הָאט אִיהם פָּשׁוּט געהַרְג׳ט־געשְׁלָאגֶען. אַזַא מַעֲשֶׂה הָאט אָנגעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ, אוּנ עֶס אִיז געבְּלִיבֶּען בַּיי דִי בְּכָבוֹד׳סְטֶע בַּעֲלֵי־בָּתִּים פוּן בַּגְדַד מֶען זָאל אָנווֶענְדֶען אַלֶע מִיטֶעל אוּנ זֶעהן אויסצוּגְלַייכֶען דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא מִיט רַב סַעֲדְיָה׳ן, כְּדֵי עֶס זָאלֶען מֶעהר נִיט פָארְקוּמֶען אַזֶעלְכֶע שֶׁאנְדְלִיכֶע זַאכֶען. אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע עֲשִׁירִים כָּשֵׁר בֶּן אַהֲרֹן הָאט זִיךְ זִיךְ אַרַיינגעלֶעגְט אִין שָׁלוֹם, אוּנ אַז עֶס אִיז אִיהם געראָטְהֶען צוּנויפצוּבְּרֵיינְגֶען בֵּיידֶע צְדָדִים אִיז געוואָרען אַ גְרויסֶע שִׂמְחָה: דֶער רֵישׁ גָלוּתָא הָאט עֶטְלִיכֶע טָאג כְּסֵדֶר נִיט אַוֶועקגעלָאזְט פוּן זַיין הויז רַב סַעֲדְיָה׳ן, אוּנ הָאט אִיהם מִיט כָּבוֹד צוּרִיק געזֶעצְט אויף זַיין שְׁטֶעלֶע. רַב סַעֲדְיָה אִיז דַארוּיף בֶּעשְׁטַאנֶען, נָאר זַיינֶע שְׂכִירוֹת הָאט עֶר געהַייסֶען ווַייטֶער געבֶּען רַב יוֹסֵף בַּר סַטְיָא׳ן וָואס הָאט דִי גַאנְצֶע צַייט געפִירְט דִי יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא.

רַב סַעֲדְיָה׳ס לֶעצְטֶע יָאהרֶען הָאבֶּען צוּגעגֶעבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער גְלַאנְץ צוּ דֶער יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא, ווַייל פוּן אַלֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען געווֶענְדֶט מִיט שַׁאֲלוֹת־וּתְשׁוּבוֹת צוּם גְרויסֶען „גָאוֹן“. רַב סַעֲדְיָה׳ס גוּט הַארְץ הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אַרויסגעוויזֶען נָאךְ דֶעם רֵישׁ גָלוּתָא׳ס טוֹיט: עֶר הָאט אִין גַאנְצֶען פֶערְגֶעסֶען דִי יִסוּרִים וָואס עֶר הָאט פוּן אִיהם אִיבֶּערגעטְרָאגֶען בַּיים לֶעבֶּען, אוּנ הָאט זַיין מִשְׁפָּחָה געדִיעְנְט ווִי אַ פָאטֶער. זַיין זוּהן יְהוּדָה הָאט גֶעיַרְשֶׁ׳ט דִי שְׁטֶעלֶע פוּן רֵישׁ גָלוּתָא, נָאר עֶר הָאט אָבֶּער מֶעהר נִיט גֶעלֶעבְּט ווִי זִיבֶּען חֳדָשִׁים, אוּנ נָאךְ אִיהם אִיז געבְּלִיבֶּען אַ זוּהן פוּן צְווֶעלְף יָאהר. רַב סַעֲדְיָה הָאט דעם יתום

אַרייַנגֶענוּמֶען צוּ זִיךְ אִין שְׁטוּב אוּן הָאט אִיהם אַלֵיין עֶרְצוֹיגֶען, כְּדֵי עֶר זָאל וֶוערְט זַיין צוּ וֶוערֶען אַ פָאָרְשְׁטֶעהֶער פוּנ'ם פָאלְק. דֶערְוַוייל אִיז גֶעוָוארֶען רֵישׁ גָלוּתָא אֵיינֶער פוּן דָוִד בֶּן זַכָּאִי'ס קְרוֹבִים; עֶס הָאט אָבֶער לַאנְג נִיט גֶעדוֹיעֶרְט, וַוייל דִי מַחְמַדַנֶער הָאבֶען גֶעגֶען אִיהם פַאלְשׁ עֵדוּת גֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט גֶעלֶאסְטֶערְט זֵייעֶר אֱמוּנָה, אוּן מֶען הָאט אִיהם גֶעטֵייטְט. אַז דֶער יוּנְגֶער מַאנְן אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען, אוּן אִיז אַרוֹיף אוֹיפְ'ן זֵיידֶענְס שְׁטֶעלֶע, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעשְׁוֶועבְּט אִין אַ סַכָּנָה, וַוייל דִי מַחְמַדַנֶער זֶענֶען גֶעוֶועהן אִין כַּעַס פוּן פְרִיהֶר אוּן הָאבֶען אֶפֶענְטְלִיךְ זִיךְ בֶּערִיהמְט אַז דֶער יוּדִישֶׁער פָארְשְׁטֶעהֶער אִיז נִיט זִיכֶער מִיט'ן לֶעבֶען. דִי מְלוּכָה הָאט אֲפִילוּ דֶעם יוּנְגֶען רֵישׁ גָלוּתָא גֶעשִׁיצְט, נָאר אַיינְהִיטֶען הָאט זִי נִיט גֶעקָאנְט: רוֹצְחִים זֶענֶען אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען וֶוען עֶר אִיז גֶעפָאהְרֶען מִיט גְרוֹיס פַּאַראד אִין אַ וָואגֶען אוּן הָאבֶען אִיהם גֶעהַרְגֶ'ט. אַזוֹי אִיז גֶעפַאלֶען נָאךְ זִיבֶּען הוּנְדֶערְט יָאהר דֶער לֶעצְטֶער רֵישׁ גָלוּתָא; דִי יוּדֶען הָאבֶען שׁוֹין מוֹרָא גֶעהַאט אוֹיפְצוּרֵייסֶען זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים דִי אוֹיגֶען אוּן אוֹיסְקְלַייבֶען אַ נַייעֶם פָארְשְׁטֶעהֶער אוּן הָאבֶען זִיךְ גֶעטְרֵייסְט דֶערְמִיט, וָואס בֵּיידֶע יְשִׁיבוֹת הָאבֶען נָאךְ גֶעדִינְט פַאר אַ הוֹיפְּט־פוּנְקְט פוּנ'ם גַאנְצֶען יוּדֶענְטְהוּם.

מִיט רַב סַעֲדְיָה'ס טוֹיט, וָואס אִיז אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן פוּפְצִיג יָאהר; הָאבֶען דִי יְשִׁיבוֹת אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען פַאלֶען. זַיין זוּהן דוֹסָא אִיז אֲפִילוּ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּן הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶען עֶטְלִיכֶע סְפָרִים, נָאר דֶעם פָאטֶערְס שְׁטֶעלֶע הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט אָנְנֶעהמֶען. דִי יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם פְרִיהֶרִיגֶען גָאוֹן יוֹסֵף בֶּן סַטְיָא, נָאר עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן צוּ אַלְט אוּן הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען גֶעגֶען דֶער יְשִׁיבָה פוּן פּוּמְבְּדִיתָא, וָואס הָאט זִיךְ נָאךְ אַ מָאל אוֹיפְגֶעהוֹיבֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס נָאךְ דֶעם וָואס אַהֲרֹן אִבְּן שַׂרְגַדוּ אִיז גֶעוָוארֶען גָאוֹן אוּן הָאט זַיינֶע בֶּעסְטֶע יָאהרֶען אוּן לֶעצְטֶע כּוֹחוֹת אַוֶועקְגֶעגֶעבֶען דַארוֹיף עֶר זָאל זַיין יְשִׁיבָה בְּרֶענְגֶען צוּ אַ רֶעכְטֶען מַעֲמָד. אַכְטְצֶעהן יָאהר הָאט עֶר גֶעפִיהְרְט דִי יְשִׁיבָה, אוּן אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן צוּ זַיין בְּקִיאוּת אוּן חֲרִיפוּת אוֹיךְ אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר, הָאט עֶר אַלְדִינְג אוֹיסְגֶעפִיהְרְט, אוּן דִי יְשִׁיבָה פוּן סוּרָא אִיז אַזוֹי גֶעפַאלֶען אַז אִיהר פָארְשְׁטֶעהֶער הָאט זִיךְ בֶּעסֶער עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַוֶועקְצוּפָאהְרֶען. דִי אַיינְוָואהְנֶער הָאבֶען זִיךְ נָאךְ גֶעפְּרוּבְּט אַרוֹיסְצוּשִׁיקֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט פִיעֶר שְׁלוּחִים צוּ זַאמְלֶען נְדָבוֹת אוּן הָאבֶען נָאךְ גֶעהָאפְט צוּ דֶערְהַאלְטֶען דִי יְשִׁיבָה; דָאס אוּנְגְלִיק הָאט אָבֶער אַזוֹי גֶעשְׁפִּיעלְט אַז דָאס שִׁיף, אוֹיף וֶועלְכֶען דִי שְׁלוּחִים זֶענֶען אַרוֹיס גֶעפָאהְרֶען, הָאט מֶען גֶעפַאנְגֶען אוּן זֵיי זֶענֶען פֶערְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען אִין וַוייטֶע מְדִינוֹת אוּן הָאבֶען נִיט גֶעקָאנְט אוֹיס־

פיהרען זייער שליחות. אזוי האט מען געמוזט פארמאכען די ישיבה פון סורא, וואס האט מעהר פון זיבען הונדערט יאהר פארשפרייט תורה; אללע היילינע ספרים האט מען מיט דער צייט פערפיהרט קיין שפאניען, און א נייער קוואל פון יודישע וויסענשאפט האט זיך געעפענט אין די לאנדער פון מערב-זייט.

רב סעדיה'ס טויט און דאס צומאכען פון דער סורא'ר ישיבה האבען די קראימעס צו געגעבען מעהר שטארקייט, און זיי האבען ווידער אויפגעהויבען א קאפ. דער עלטער סלמון בן ירוחם, וואס האט אלאנגע צייט געשוויגען, ווייל ער האט מורא געהאט פאר רב סעדיה'ן, איז צופלייס געפאהרען פון ארץ ישראל קיין בבל זיך אויסטענה'ן מיט רב סעדיה'ס תלמידים, און זיי דערווייזען אז זייער רבי האט ניט רעכט געהאט. אין דער איינענער צייט איז ארויס א וכוח צווישען רב סעדיה'ס תלמיד יעקב בן שמואל און דעם קראימישען למדן יפת בן עלי הלוי, און אין ירושלים האט זיך בעזאנדערס בעריהמט געמאכט א קראי אבולסרי סהל בן מצליח הכהן, וואס איז געוועהן א גרויסער מדקדק און האט גוט געשריבען העברעאיש און אראביש. ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף דער תורה, און האט אין פיעל ענינים אבגעווענדעט רב סעדיה'ס מיינונגען. דאס איז אבער געוועהן א נצחון אויף נאר א קורצער צייט. אז איינעם געראט עפיס ווען זיין שונא איז גראד שוואך — בעווייזט עס נאך ניט אז ער איז א גבור, און אזא גבורה קאן יעדענפאלס קיין קיום ניט האבען.

די יודיש-שפאנישע צייט:

1 די צייט פון אבן שפרוט.

(950—1020 נאך קריסטוס געבורט).

דער לעצטער פונק פון יודישקייט האט נאך געגליהט אין דער איינציגער ישיבה פון פומבדיתא, נאר גיך האט עס אויך געמוזט פערלאשען ווערען, ווייל נאך אהרן אבן שרגדו'ס טויט איז געראטהען מר כהן צדק'ס זוהן נחמיה זיך ארופהאפען אויף דער שטעללע פון "גאון". דער עולם האט עס אבער ניט געוואלט ליידען און האט מעהר געצויגען צו רב שרירא בן חנניה, דערפון איז ארויס אגאנץ מחלוקת און אויף אזא אופן האט די ישיבה ניט געקאנט בליהען.

נאטט האט אבער אזוי געפיהרט, אז די פיער שלוחים, וואס מען האט ארויס-געשיקט צו זאמלען נדבות פאר דער ישיבה פון סורא און דער מחמדני'שער אדמיראל אבן ראמחאיץ האט זיי געפאנגען, האבען גאנץ ווייט פערפלאנצט דעם בוים, וואס זיינע בלעטער האבען שוין אנגעהויבען אראבצופאלען אין בבל. איינער פון זיי איז געוועהן שמריה בן אלחנן, וואס דער אדמיראל האט איהם פערקויפט קיין אלעכסנדריען, נאר דארט האבען איהם די יודען אויס-געלייזט און ער האט זיך בעזעצט אין קאירא; דעם צווייטען חושיאל האט מען פערקויפט קיין אפריקא און ער איז געבליבען אין קירואן. דער דריטער האט געהייסען נתן בן יצחק הכהן און איז פערווארפען געווארען קיין נארבאן. דער פירטער אבער, ר' משה בן חנוך, האט געליטען מעהר פון אללע: ער האט געהאט זייער א שיין יונג ווייב און א געראטהען קינד, וואס ער האט זיי שטארק ליעב געהאט און האט זיי מיט גענומען מיט זיך אין דער נסיעה; אז מען האט זיי אללע געפאנגען, איז דאס יודישע ווייבעל געפאללען דעם אדמיראל און ער האט אנגעהויבען איהר צו טשעפען, זי האט זיך אבער מוסר נפש געוועהן, און אז די סכנה איז שוין געוועהן גרויס האט זי ביים מאנן אויף לשון הקדש מעהר ניט געפרעגט נאר: צו קאנען די דערטרונקענע אויך האפען אויף תחית המתים? און אז ער האט איר א וואונק געטאן אויף יא, האט זי זיך באלד אריינגעווארפען אין ים. נאך אזא אונגליק האט מען ר' משה בן חנוך מיט'ן קליינעם זוהן געבראכט קיין קורדובה ווי א שקלאווע, און דארט האט איהם די יודישע געמיינדע אויסגעקויפט, חאטש קיינעם איז גאר אויף דער מחשבה ניט געקומען, אז מיט דעם פדיון שבוים האבען זיי בעפרייהט אזעלכען, וואס אויף איהם איז געפאללען דער גורל אריינצוברענגען א נייע ליכטיגקייט אין לאנד, וואס דארף בעשיינען דאס גאנצע יודענטהום פון שפאניען. ר' משה בן חנוך האט בא׳ד ניט געוואלט מגלה זיין ווער ער איז, און אז ער איז דאס ערשטע מאל געקומען אין בית המדרש האט ער זיך געזעצט ביי דער טהיר אין א ווינקעלע און האט געהערט תורה פונ'ם קורדובה'ר רב ר' נתן וואס איז ניט געוועהן קיין גרויסער למדן. אז ר' נתן, האט אבער א טעות געהאט האט זיך ר' משה ניט געקאנט איינהאלטען איז ער שטיל צוגעגאנגען און מיט גרויס ענוות אויפ-געקלערט דעם אמת'ן פשט. דער עולם האט באלד דערזעהן אז פאר זיי שטעהט א חריף, מען האט איהם אנגעהויבען פרעגען די הארבסטע קושיות, ער האט אללע פארענטפערט, און די גרעסטע למדים האבען זיך גאר ניט געקענט פער-[illegible]גרשן אויף אזא קיואגת. דער רב איז געוועהן זעהר א [illegible] און א ליעב-

הָאבֶּער פוּן אֱמֶת, אוּנ נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם טָאג אַז מֶען אִיז אִיהם גֶעקוּמֶען פְרֶעגֶען אַ שְׁאֵלָה הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר טָאר נִיט פַּסְקְ'נֶען, ווייל אִין שְׁטָאדְט אִיז דָא אַ גְרֶעסֶערֶער לַמְדָן פוּן אִיהם. די יוּדִישֶׁע קְהִלָה הָאט בַּאלְד אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען ר׳ משֶׁה׳ן פַאר זֵייעֶר רָב אוּנ פָארְשְׁטֶעהֶער, מֶען הָאט אִיהם אָבְּגֶעשִׁיט מִיט טְהַייעֶרֶע מַתָּנוֹת, בֶּעשְׁטִימְט אַ גְרוֹיסֶע הַכְנָסָה אוּנ אֲפִילוּ גֶעשֶׁענְקְט אַ רַייכֶען וָואגֶען עֶר זָאל אַרוּים פָאהְרֶען אִיבֶּער דֶער שְׁטָאדְט מִיט כָּבוֹד. אַז דֶער אַדְמִירַאל אִבְּן רַאמְהַאִיץ אִיז דֶער נָאךְ גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ שְׁקְלַאוֶוע עֶר הָאט פֶערְקוֹיפְט, הָאט עֶר חֲרָטָה גֶעהַאט אוֹפֶן מֶקַח אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן, אַז עֶר הָאט גֶעהַאט אַ טָעוּת. עֶס הָאט אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, די יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר׳ן כַּלִיף עַבְּדְאֵל רַחְמָן דֶעם דְרִיטֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם פַארְשְׁטֶעהְן גֶעגֶעבֶּען אַז מִיט דֶער הִילְף פוּן אַזַא בֶּערִיהְמְטֶען לַמְדָן ווי ר׳ משֶׁה וֶועלֶען זֵיי קָאנֶען אִין קוֹרְדוֹבָה מַאכֶען אַיין אֵייגֶענֶע יְשִׁיבָה אוּנ וֶועלֶען פֶערְשְׁפָּארֶען אַזוֹי פִיעל גֶעלְד אַוֶועקְצוּשִׁיקֶען אִין דֶער פְרֶעמְד. דֶער כַּלִיף הָאט טַאקִי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַזוֹי אִיז גְלַייכֶער אוּנ שְׁפַּאנְיֶען אִיז גֶעוָוארֶען אַ מְקוֹם תּוֹרָה.

קַיין לַאנְד אִיז אָבֶּער אִין דֶער צַייט אַזוֹי נִיט מְסוּגָל גֶעוֶועהן צוּ דֶערְלָאזֶען די יוּדֶען, זֵיי זָאלֶען זִיךְ אַזוֹי צוּפִיהְרֶען די הָאנְד אִין לֶערְנֶען אוּנ דֶענְקֶען, ווי שְׁפַּאנְיֶען. דֶער עֶדְלֶער כַּלִיף עַבְּדְאֵל רַחְמָן דֶער דְרִיטֶער אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארקֶער אוֹהֵב חָכְמָה אוּנ הָאט מְקָרֵב גֶעוֶועהן פוּן אַלֶע אוּמוֹת די מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען זִיךְ נָאר בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט וִויסֶענְשַׁאפְט. דֶער פַאר אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן נוּט הֵן יוּדֶען, הֵן קְרִיסְטֶען, דֶער חִלּוּק אִיז נָאר גֶעוֶועהן צְווִישֶׁען בֵּיידֶע, וָואס די קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען מוֹזֶעראַבֶּער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען פֶערלָאזֶען דֵייעֶר גְלוֹיבֶּען אוּנ כִּמְעַט פֶערְגֶעסֶען זֵייעֶר שׁרֶשׁ, אוּנ די יוּדֶען זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען טְרַייא זֵייעֶר אֱמוּנָה, אוּנ די הֶעבְּרֶעאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן די הֵיילִיגְסְטֶע. אוֹיף אַזַא פֶעטֶע אוּנ גוּטֶע עֶרְד הָאט גֶעקֶאנְט דֶער בּוֹים פוּן יוּדִישׁקַייט אַ שֵׁיינֶעם וַואקְס טְהוּן, אוּנ צְווִישֶׁען די עֶרְשְׁטֶע וָואס הָאבֶּען גֶעזָארְגְט אַז דֶער בּוֹים זָאל טְרָאגֶען טְהַייעֶרֶע פֵּרוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן, אוֹיסֶער ר׳ משֶׁה בֶּן חֲנוֹךְ, מְנַחֵם בֶּן סָרוּק, אַ גְרוֹיסֶער מְדַקְדֵק, אוּנ דוּנַשׁ אִבְּן לַבְּרַט, אַ בֶּערִיהְמְטֶער בַּעַל-לָשׁוֹן. נָאר די אַרְבַּייט פוּן אַלֶע דְרַיי בֶּערִיהְמְטֶע מֶאנֶער קָאן זִיךְ נָאר נִיט פֶערְגְלַייכֶען מִיט [illegible] גְרוֹיסֶען בִּנְיָן, וָואס אַבּוּ יוֹסֵף חִסְדָאִי בֶּן יִצְחָק אִבְּן שַׁפְּרוּט פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה אֶבֶּן עֶזְרָא הָאט אוֹיפְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ אוֹיף גַאנְצֶע פִינְף הוּנְדֶערְט יָאהר בֶּעפֶעסְטִיגְט דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִין שְׁפַּאנְיֶען. אַז

עֶס אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט כָּבוֹד אוּנ גְלַאנְץ.

חִסְדָאִי אִבְּן שַׁפְּרוּט אִיז אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען אִין אַ גְבִיר׳ס הוֹיז. זַיין פָאטֶער ר׳ יִצְחָק אִיז גֶעוֶועהן אַ מוֹקִיר רַבָּנָן אוּנ הָאט גֶעשְׁטִיצְט יוּדֶען וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה. דֶערְפוּן הָאט זִיךְ אוֹיךְ פוּן קִינְדְהַייט אָן בַּיי חַסְדָאִי׳ן עֶנְטְוִויקֶעלְט אַ לִיעבְּשַׁאפְט צוּ וִויסֶענְשַׁאפְטֶען, אוּנ עֶס אִיז פוּן אִיהם גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער מוּשְׁלָם, אוֹיסֶער מֶעדִיצִין הָאט עֶר גוּט גֶעקָאנְט אַרַאבִּישׁ אוּנ לַאטַיינִישׁ. אַז דֶער כַּלִיף עַבְּדְאֶל רַחְמַן אִיז פוּן אִיהם גֶעוָואר גֶעוָוארֶען הָאט עֶר אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ אִיבֶּערְזֶעצֶער אוּנ הָאט אִיהם אוֹיךְ, צוּ לִיעבּ זַיינֶע קָאנְטְנִיסֶע אִין דֶער לַאטַיינִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיקֶען אִין דִי קָאנִיגְלִיכֶע הָאפֶען פוּן קְרִיסְטְלִיכֶע מְלָכִים. חִסְדָאִי הָאט זַיין זַאךְ גֶעטְהוּן בִּשְׁלֵמוּת אוּנ מִיט יֶעדֶען טָאג מֶעהר נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן. דוּרךְ זַיין הִשְׁתַּדְלוּת זֶענֶען גֶעקוּמֶען קַיין קוֹרְדוֹבָה דֶער קֶענִיג פוּן לִיאָן אוּנ דִי קֶענִיגִין פוּן נַבַּרָה מִיט גַייסְטְלִיכֶע אוּנ מִינִיסְטָארִין, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ פֶערְבּוּנְדֶען מִיט שְׁפַּאנְיֶען. דָאס אִיז בַּיים כַּלִיף שְׁטַארְק אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן אוּנ חִסְדָאִי אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַזַא חָשׁוּב אַז עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען דִי גְרֶעסְטֶע דֵעָה אִין דֶער מְלוּכָה אוּנ אַלֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעאַכְט אוּנ גֶעלִיבְּט. חִסְדָאִי אִיז טַאקִי אָבֶּער מִיט׳ן גַאנְצֶען לֶעבֶּען אִיבֶּערְגֶעבֶּען גֶעוֶועהן זַיין פָאטֶערְלַאנְד, אוּנ חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ הֵייסֶער יוּד אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר׳ן הוֹיפְּט־פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה אִין קוֹרְדוֹבָה, אַחוּץ דֶעם פְלֶעגְט עֶר שִׁיקֶען גְרוֹיסֶע נְדָבוֹת קַיין בָּבֶל אוּנ הָאט דֶערְפַאר פוּן דָארְט בֶּעקוּמֶען דֶעם טִיטֶעל „רֹאשׁ יְשִׁיבָה“, הָאט עֶס אִיהם נִיט גֶעשַׁאדְט צוּ זַיין אַ גֶעטְרַייֶער דִיענֶער דֶעם לַאנְד, וָואס הָאט אִיהם אַרוֹיסגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל צוּטְרוֹיעֶן. דִי מְדִינָה הָאט טַאקִי פוּן חִסְדָאִי׳ן זֶעהר פִיעל נוּטְץ גֶעהַאט. אַז דֶער בִּיצַאנְטִינִישֶׁער קֵייזֶער קוֹנְסְטַנְטִין דֶער אַכְטֶער הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט בֶּעפְרַיינְדֶען מִיט שְׁפַּאנְיֶען אוּנ הָאט דֶעם כַּלִיף צוּגֶעשִׁיקְט טְהַייעֶרֶע מַתָּנוֹת, הָאט זִיךְ צְוִוישֶׁען דִי מַתָּנוֹת גֶעפוּנֶען אַ בּוּךְ אִיבֶּער מֶעדִיצִין, וָואס אַלֶע שְׁפַּאנִישֶׁע דָאקְטוֹרִים הָאבֶּען זִיךְ אִינְטֶערֶעסִירְט דֶערְמִיט, נָאר עֶס אִיז פַאר זֵיי גֶעוֶועהן אַ סֵפֶר הֶחָתוּם, וַוייל עֶס אִיז גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען אוֹיף גְרִיכִישׁ. דֶער כַּלִיף הָאט גֶעמוּזְט בֶּעטֶען מֶען זָאל אִיהם צוּשִׁיקֶען אַ אִיבֶּערְזֶעצֶער, אוּנ קָאנְסְטַאנְטִין הָאט אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אוֹיף דֶער אַרְבַּייט אַ גַייסְטְלִיכֶען נִיקָאלַיי וָואס הָאט נָאר פֶערְשְׁטַאנֶען לַאטַיינִישׁ, דָא הָאט מֶען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ חִסְדָאִי׳ן: דֶער גַייסְטְלִיכֶער הָאט דָאס בּוּךְ אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט פוּן גְרִיכִישׁ אוֹיף לַאטַיין, אוּנ חִסְדָאִי הָאט עֶס שׁוֹין דֶערְנָאךְ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אוֹיף אַרַאבִּישׁ. שְׁפֶּעטֶער הָאט זִיךְ

גֶעמַאכְט נָאךְ אַ זַאךְ וָואס חִסְדָאִי'ם שְׁפְּרַאכֶענְקָאנְטְנִיס אִיז צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען. דֶער כַּלִיף הָאט אַמָאל גֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ צוּם דַייטְשֶׁען קֵייזֶער אָטְטָא דֶעם עֶרְשְׁטֶען, אוּנ הָאט זִיךְ אִין זַיין בְּרִיעף נִיט אַזוֹי עֶדֶעל אוֹיסְגֶעדְרִיקְט אִיבֶּער דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דָאס הָאט דֶעם קֵייזֶער שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען אוּנ עֶר הָאט דֶערְפַאר גֶעלָאזְט וַוארְטֶען דֶעם שָׁלִיחַ עֶטְלִיכֶע יָאהר בִּיז עֶר הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט דֶערְנָאךְ פוּן זַיין זַייט גֶעשִׁיקְט שְׁלוּחִים צוּם כַּלִיף, הָאט עֶר זִיךְ אִין זַיין בְּרִיעף עֶרְלוֹיבְּט דָאס אֵייגֶענֶע צוּ שְׁרַייבֶּען וֶועגֶען דֶער מַחְמַדַנִישֶׁער רֶעלִיגְיָאן. חִסְדָאִי הָאט אָבֶּער גֶעקָאנְט דִי לַאטֵיינִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע, אוּנ אַז עֶר אִיז זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט דִי שְׁלוּחִים, הָאט עֶר בַּיי זֵיי אוֹיסְגֶעפָארְשְׁט וָואס אִין דֶעם בְּרִיעף שְׁטֶעהט אוּנ הָאט עֶס צוּ וִויסֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם כַּלִיף, אַ גַאנְץ יָאהר הָאבֶּען דִי שְׁלוּחִים גֶעוַוארְט אוּנ דֶער כַּלִיף הָאט זֵיי אַנְדֶערְשׁ נִיט גֶעוָואלְט אוֹיפְנֶעהמֶען בִּיז דֶער בְּרִיעף אִיז נִיט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען גֶעוָוארֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער כָּבוֹד פַאר שְׁפַּאנְיֶען, אוּנ זִי הָאט עֶס נָאר גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהְרֶען דוּרְךְ דֶעם וָואס חִסְדָאִי אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁפְּרַאכֶען־קֶענֶער, אוּנ אַחוּץ דֶעם אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער דִיפְּלָאמַאט אוּנ הָאט דִי פָּאלִיטִיק גוּט גֶעפִיהְרְט.

וָואס גְרֶעסֶער אָבֶּער חִסְדָאִי אִיז גֶעשְׁטַאנֶען, מֶעהר הָאט אִיהם דָאס הַארְץ וֶועה גֶעטְהוּן אַרָאבְּצוּקוּקֶען אוֹיף דֶעם נִידְרִיגֶען צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען אוּמֶעדוּם, וואו זֵייעֶר גַאנְץ גְלִיק אִיז גֶעוֶועהן וֶוען מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט צוּ רוּה, אוּנ וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעבְּלָאנְקֶעט וִוי יְתוֹמִים, אָהן אַ פָאטֶער אוּנ אָהן אַ הֵיים. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וִוי גְרוֹיס זַיין שִׂמְחָה אִיז גֶעוֶועהן, אַז עֶר אִיז פְּלוּצְלוּנְג גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אַ יוּדִישׁ פָאלְק וָואס הֵייסֶען חַאזַארֶען (כּוּזָרִים), אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר אֵייגֶענֶע מְלוּכָה. דִי עֶרְשְׁטֶע יְדִיעָה דֶערְפוּן הָאט גֶעבְּרַאכְט אַ רַייזֶענְדֶער אֶלְדָד הַדָנִי, וָואס אִיז אוֹיסְגֶעפָאהְרֶען דִי גַאנְצֶע וֶועלְט, אוּנ הָאט אִין וֶועג גֶעטְרָאפֶען אוֹיךְ דִי חַאזַארֶען. עֶר הָאט פֶערְזִיכֶערְט, אַז זֵיי קוּמֶען אַרוֹיס פוּן דִי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים. חִסְדָאִי הָאט אוֹיף זַיינֶע רֵייד נִיט גֶעוָואלְט אַזוֹי שְׁטַארְק שְׁטֶעלֶען, נָאר אַז עֶס זֶענֶען אַמָאל גֶעקוּמֶען שְׁלוּחִים פוּנ'ם בִּיצַאנְטִינִישֶׁען קֵייזֶער אוּנ הָאבֶּען אִיהם אוֹיךְ דֶערְצֶעהלְט, אַז דִי חַאזַארֶען זֶענֶען זֶעהר אַ שְׁטַארְק פָאלְק, אַז זֵיי הַאלְטֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה, אַז זֵייעֶר מֶלֶךְ הֵייסְט מִיט זַיין יוּדִישֶׁען נָאמֶען יוֹסֵף, אוּנ אַז צוּ זֵייעֶר גְרוֹיס לַאנְד אִיז אִין גַאנְצֶען פוּנְפְצֶעהן טָאג נְסִיעָה פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, הָאט עֶר דִי זַאךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר אֱמֶת אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וִוי אַזוֹי מֶען שְׁלָאגְט זִיךְ צוּ צוּ דִי וַוייטֶע בְּרִידֶער. עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּשְׁרַייבֶּען אַ בְּרִיעף צוּם חַאזָארִישֶׁען מֶלֶךְ אוֹיף לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, אוּנ מִיט

די שאנסטע פארבען אויסגעמאלט ווי גרויס זיין חשק איז צו זעהן די גדולה פונ'ם יודישען פאלק, אונ ווי ער וואלט גערן מיט דער נשמה זיך ווארפען אויף די קניע פאר'ן יודישען קאניג, אונ בעוואונדערן זיין כח אונ כבוד. דעם בריעף האט ער איבערגעגעבען צוויי יודען, וואס זענען געוועהן צווישען די שלוחים פונ'ם סלאווישען קאניג הונו, אונ זיי האבען איהם צוגעזאגט ווייטער דעם בריעף צו פערזארגען דורך אונגארישע יודען איבער רוססלאנד אונ בולגאריען. דער בריעף איז טאקי אנגעקומען צו יוסף'ן, וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן עלפטען קאניג נאך עובדיה'ן. דאס לאנד פון די חאזארען איז נאך דעמאלט געוועהן גאנץ גרויס אונ האט זיך געצויגען פונ'ם טייך דאן איבער קאווקאז ביז צום שווארצען ים אונ דעם דניעפער; די הויפט שטאדט האט זיך געפונען אויף איין אינזעל פון דער וואלגא, אונ דארט איז געשטאנען יוסף'ס פאלאץ מיט אגאלדענעם טהויער. יוסף האט באלד געשיקט א אנטפער חסדאי'ן, אונ האט איהם בעשריבען אלדינג וואס געהער צו דער חאזארישער מלוכה; דערביי האט ער איהם אויך אויפגעקלעהרט ווען דער מלך בולאן האט זיך מגייר געוועהן, אונ אז די חאזארען שטאמען ניט ארויס פון די עשרת השבטים. אז יוסף האט געשריבען די תשובה איז נאך זיין מלוכה געוועהן פעסט, אונ ער האט ניט געקאנט רעכנען אז ער וועט זיין דער לעצטער קאניג פון די חאזארען: באלד איז אבער אנגעפאלען אויף איהם דער גראספירסט סוויאטאסלאוו פון קיעוו אונ האט אים יאהר 965 אבגענומען די פעסטונג סרקל; די רוססען זענען אללע מאל שטארקער געווארען אונ די חאזארען, וואס האבען זיך נאך א קורצע צייט געהאלטען אין דער קרים, זענען ביסלעכווייס אונטערגעגאנגען.

אז דעם חאזארישען קאניג'ס תשובה איז אנגעקומען צו חסדאי'ן, איז שוין דער כליף עבדאל רחמן געוועהן טויט, נאר זיין יורש אל-חכים האט נאך מעהר פונ'ם פאטער ליעב געהאט חכמה, אונ האט חסדאי'ן אבגעגעבען גרויס כבוד. חסדאי אלליין איז געוועהן זעהר רייך אונ האט געשטיצט מענשען, וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט וויסענשאפט. צווישען די יודישע לומדים וואס האבען נהנה געוועהן פון חסדאי'ס עשירות, האט אין יענער צייט געשפיעלט א גרויסע ראללע ר' מנחם בן סרוק, וואס איז געוועהן א גרויסער אביון, אונ נאך חסדאי'ס פאטער ר' יצחק האט איהם אויסגעהאלטען. צום אנהייב איז ר' מנחם געוועהן ביי חסדאי'ן אגאנצער בן בית, אונ אז ער האט אנגעשריבען א ספר איבער דער העברעאישער שפראכע איז זיין נאהמען שטארק בעקאנט

געוואָרען אין פראַנקרייך אונ איטאַליען. אַז עס איז אָבער אונטערגעוואַקסען דונש אבן לברט, וואָס איז האָבער געשטאַנען פון ר׳ מנחם, אונ בעזאָנדערס אַז ער האָט אָנגעשריבען זיין מבינות (קריטיק) איבער ר׳ מנחם׳ס ספר אונ האָט פון איהם געמאַכט חוזק, האָט חסדאי געוואָרפען אַ אום־חן אויף זיין אַלטען פריינד, ער האָט איהם מעהר ניט געוואָלט אָנקוקען, אונ ווען חסדאי׳ס ברודער האָט אויף איהם קיין רחמנות ניט, וואָלט ער געוועהן אויסגעגאַנגען פאַר הונגער. פאַר וואָס חסדאי האָט זיך אַזוי איבער געביטען געגען ר׳ מנחם׳ן — איז שווער צו פאַרשטעהן. אַז ר׳ מנחם האָט זיך געפּרובט געהן מיט תחנונים, אונ האָט חסדאי׳ן אָנגעשריבען אַ בריעף אונ האָט איהם געבעטען ער זאָל חאָטש איהם זאָגען פאַר וואָס ער איז ברוגז געוואָרען, איז איהם חסדאי אָבגעקומען מיט אַ גלייך וואָרטעל, אונ האָט איהם געאָנפּערט מיט אַ ממה נפשך: „ביסטו שולדיג — וועסטו זיך בעסערן, ביסטו אונשולדיג — וועסטו האָבען עולם הבא“. ר׳ מנחם׳ס תלמידים, יהודה אבן דאוד, יצחק אבן גיקטיליא אונ בן קפרון, האָבען זיך אָבער אָנגענומען פאַר איהם אונ האָבען גערעכענט צו מאַכען אַ שלום דורך דעם, וואָס פון איין זייט זענען זיי אָנגעפאַלען אין אַ בעזונדער ספר אויף דונש בן לברט, אונ פון דער אַנדערער זייט האָבען זיי געלויבט חסדאי׳ן וואָס האָט גראַד דעמאָלט אויסגעפיהרט אַ וויכטיג שליחות פאַר דער מדינה, אונ איז דערפאַר געוואָרען נאָך אַ גרעסערער חשוב ביים כליף אַלחכים. ר׳ מנחם׳ס תלמידים האָבען חסדאי׳ן אַלליין געמאַכט פאַר אַ דיין אונ געבעטען ער זאָל פסק׳נען ווער פון ביידע לומדים האָט רעכט. ווי עס שיינט, האָט חסדאי פערשטאַנען אַז ער האָט ניט גלייך געטהון אונ עס איז שטיל געוואָרען.

אויסער שפּראַכקאָנטניסע האָט חסדאי געזעהן, אַז דאָס לערנען פונ׳ם תלמוד זאָל זיך בעפעסטיגען אונ האָט שטאַרק געהאָלפען דעם רב ר׳ משה בן חנוך ער זאָל גרינדען אַ ישיבה אין קורדובה. חסדאי האָט געגעבען אַללע מיטעל מען זאָל ברענגען ספרים פון סורא, אונ גאָר גיך האָט די קורדובה׳ר ישיבה בעקומען אַזאַ שם אַז פון דער גאַנצער וועלט האָבען זיך אַהין געצויגען תלמידים, אונ ר׳ משה׳ן האָט מען אָנגעהויבען בעטראַכטען ניט ווי קיין געוואָהנליכען רב, נאָר ווי אַ גאון, אונ פון זיין סמיכה האָט מען אין דער גאַנצער סביבה אויפגענומען רבנים אונ דיינים. אַזוי האָבען דעמאָלט געבליהט צווישען די שפּאַנישע יודען תורה אונ חכמה, אונ דאָס איז געוועהן דער גרעסטער בעוויז אַז זייער לאַגע האָט זיך פערבעסערט. אין קורדובה האָבען זיך געפונען זעהר פיעל עשירים וואָס האָבען זיך געפיהרט בּרייט גלייך מיט די אַראַבער, אונ זייער גאַנצע הנהגה

אוּנ הַלְבָּשָׁה אִיז גֶעוֶועהן וִוי בַּיי אַללֶע רַייכֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד.

נָאךְ ר׳ מֹשֶׁה׳ס טוֹיט אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁטִיקֶעל מַחֲלוֹקֶת. פִיעל הָאבֶּען פֶּערְלַאנְגְט אַז אוֹיף זַיין אָרְט זָאל וֶוערֶען זַיין זוּהן חֲנוֹךְ, וָואס אִיז קְלֵיינֶערְהֵייט מִיט אִיהם גֶעקוּמֶען קַיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ הָאט זִיךְ נָאר בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט תַּלְמוּד, אוּנ אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶעוָואלְט אַז טַאקִי אֵיינֶער פוּן ר׳ מֹשֶׁה׳ס תַּלְמִידִים, יוֹסֵף בֶּן יִצְחָק אִבְּן אַבִּיתוּר (בֶּן שְׁטַאנְשׁ), וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִי אַ גְרוֹיסֶער תַּלְמוּדִי׳סְט, אִי אַיין אַראַבִּישֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶער, אוּנ אִיז מֶעהר רָאוּי צוּ פַארְנֶעהמֶען דִי שְׁטֶעללֶע. חִסְדָאִי הָאט אָבֶּער גֶעהַאלְטֶען פַאר ר׳ מֹשֶׁה׳ס זוּהן אוּנ חֲנוֹךְ אִיז גֶעוָוארֶען רַב.

אִין פוּמְבְּדִיתָא הָאט זִיךְ נָאךְ דִי אֵיינְצִיגֶע יְשִׁיבָה גֶעהַאלְטֶען אַ יָאהר פוּנְפְצִיג אוּנ דִי לֶעצְטֶע פָארְשְׁטֶעהֶער אִיהרֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן רַב שְׁרִירָא אוּנ זַיין זוּהן רַב הַאי. רַב שְׁרִירָא אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ פוּנ׳ם תַּלְמוּד הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען אוֹיף קַיין שְׁרִיט, אֲפִילוּ וֶוען דִי פָארְדֶערוּנְגֶען פוּן אַ מָאל הָאבֶּען זִיךְ בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט דִי שְׁפֶּעטֶערְדִיגֶע צַייטֶען. אַז עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט וִוי אַ יוּד הָאט גֶעלָאזְט לֶערְנֶען זַיין קְנֶעכְט תּוֹרָה אוּנ הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ חֲתוּנָה גֶעמַאכְט, הָאט עֶר עֶס פֶערְבָּאטֶען, וַוייל אִין תַּלְמוּד אִיז דָא אַ דֵעָה אַז מֶען טָאר עֶס נִיט טְהוּן. רַב שְׁרִירָא הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט מִיט זַיין תְּשׁוּבָה, וָואס עֶר הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען, אַ גֶעוִויסֶען יַעֲקֹב בֶּן נִסִּים (אִבְּן־שַׁאהִין), וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ תַּלְמִיד פוּן חוּשִׁיאֵל׳ן, אֵיינֶעם פוּן דִי פִיער שְׁלִיחִים, וָואס אִיז פֶערְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען קַיין אַפְרִיקָא. אִין דֶער תְּשׁוּבָה אִיז דַייטְלִיךְ אוּנ אֱמֶת בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי יוּדִישֶׁע גֶעשִׁיכְטֶע פוּן חֲתִימַת הַתַּלְמוּד בִּיז דֶער גַאנְצֶער צַייט פוּן דִי גְאוֹנִים. רַב שְׁרִירָא הָאט אָבֶּער וֶוענִיג גֶעקָאנְט הֶעלְפֶען אוֹיפְצוּהוֹיבֶּען דִי יְשִׁיבָה פוּן פוּמְבְּדִיתָא, וָואס הָאט שׁוֹין גֶעהַאלְטֶען אִין פַאלֶען. דִי צָאהל פוּן דִי לוֹמְדִים אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי קְלֵיין אַז עֶר הָאט גֶעמוּזְט זַיין זוּהן רַב הַאי מַסְמִיךְ זַיין אוֹיף רַבָּנוּת נָאךְ אַז עֶר אִיז אַלְט גֶעוֶועהן נִיט מֶעהר וִוי זֶעכְצֶעהן יָאהר. נִיט אַללֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן צוּפְרִידֶען פוּן רַב שְׁרִירָא אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶערְצוּ, אַז מֶען הָאט אִיהם פֶערְקְלָאגְט פַאר׳ן כַּלִיף אַל־קַדִיר, אוּנ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה דֶעם פָאטֶער מִיט׳ן זוּהן אוּנ בַּיי זֵיי צוּנֶעהמֶען זֵייעֶר גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען. מֶען הָאט זֵיי אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעלָאזְט לַיידֶען. לַייטִישֶׁע בַּעֲלֵי־בָּתִּים הָאבֶּען פַאר זֵיי גֶעבֶּעטֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרַייהט. רַב שְׁרִירָא אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אַ זָקֵן גָדוֹל, הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען זַיין שְׁטֶעללֶע דֶעם זוּהן אוּנ אַלֵיין אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר.

רב האי איז שוין ניט געוועהן אזוי צוגעבונדען צום טויטען אות פונ'ם תלמוד, אונ האט אללע כוחות בענוצט אויפצוהויבען די ישיבה, נאר עס איז איהם אויך ניט געראטהען.

אין שפאניען האבען זיך דערפאר פון חסדאי'ן אן, די יודען ארויפגעהאפט נאר אויף א הויכער מדרגה. די משפחות אבן עזרא, אלפכר, אבן־פליאג, אבן־גיאת, בינבינישתי, אבן־מיגאש, אבולאפיא אונ נאך אנדערע האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע, אונ יעדער האט געזוכט זיך איבערצונעהמען מיט'ן יחוס עצמו, ניט נאר מיט'ן שאנעם נאהמען פון די עלטערן. מיט תורה אונ חכמה זענען פול געוועהן אללע ווינקעלעך אונ די יודען האבען גערעדט אונ געשריבען אין דער לאנדשפראכע ווי געבארענע אראבער. די מלוכה פון איהר זייט האט געהאט דאס פאלקאמענע צוטרויען צו די יודען אונ האט זיי געגעבען גרויסע אונ בכבודע שטעללען, וואו זייערע מעלות האבען זיך נאך מעהר געקאנט אנזעהן. די יודען ווידער פון אנדערע לאנדער האבען אנגעהויבען קוקען אויף זייערע שפאנישע ברידער ווי אויף די גליקליכסטע אין דער וועלט. די שטאדט קורדובה, לוצענא אונ גרנדה האבען ביי זיי בעקומען דעם ווערט פון טבריה, סורא אונ פומבדיתא. אין דער צייט איז געווארען אין שפאניען א רייכע אראביש־יודישע ליטעראטור; בעזאנדערס האבען זיך דעמאלט בעריהמט געמאכט יצחק אבן גיקטילא, וואס האט געשריבען שאנע שירים, יהודה אבן־דאוד, וואס האט זעהר פיעל געשריבען אין דקדוק, אבו־זכריה־יחיא יהודה חיוג, וואס האט געמאכט א ספר וועגען די שרשים אין לשון קדש אונ ערקלעהרט פון וואנען יעדעסווארט נעהמט זיך, אונ יוסף בן יצחק אבן אביתור, וואס האט איבערגעזעצט די משנה אויף אראביש, ווייל דער כליף האט געוואלט האבען די איבערזעצונג אין זיין בעריהמטער ביבליאטהעק, וואס איז בעשטאנען פון פיער אונ צוואנציג טויזענד ביכער.

נאך חסדאי'ס טויט האט זיך ווייטער אנגעהויבען א קריג וועגען רבנות. ביי זיין לעבען איז שווער געוועהן צו געהן געגען זיין רצון אונ חנוך איז געבליבען רב אין קורדובה; אז ער איז אבער געשטארבען, האט די קליינע חברה, וואס האט זיך שוין פריהר געפרובט איבערצוגעבען דאס רבנות יוסף אבן־אביתור, ווייטער זיך געוואלט צופיהרען די האנד. דער עולם האט שוין אבער דעמאלט גוט געקאנט חנוך'ן אונ האט פערשטאנען אז קיין בעסערן רב דארף מען ניט; דער פון האט זיך צוברענט א גאנץ פייער, אונ עס איז געקומען דער־צו אז ביידע צדדים האבען זיך ענטשלאסען צו געהן מיט מסירות אונ זיך

קְלָאגֶען פַאר'ן כַּלִיף אַל־חַכִּים. פַאר חֲנוֹךְ'ן זֶענֶען אָבֶער גֶעקוּמֶען בֶּעטֶען זִיבֶּען הוּנְדֶערְט שְׁאֶנְסְטֶע בַּעֲלֵי־בַּתִּים אוּנ דֶער כַּלִיף הָאט גֶעזֶעהֶן אַז זֵיי הָאבֶּען רֶעכְט, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיטָא קֵיין שׁוּם סִבָּה דֶעם אַלְטֶען רַב מַדִּיחַ צוּ זַיין. אַז עֶס זֶענֶען דֶערְנָאךְ גֶעקוּמֶען דִי עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע גוּטֶע פְרַיינְד פוּן אִבְּן אַבִּיתוּר הָאבֶּען זֵיי גָאר נִיט גֶעפוּעלְט, אוּנ אַז אֲפִילוּ אִבְּן אַבִּיתוּר אַלֵיין הָאט זִיךְ אִיהם פָארְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וֶועט בַּיי אִיהם נוֹשֵׂא חֵן זַיין, וַוייל זַיין נָאהמֶען אִיז אִיהם גֶעוֶועהן בֶּעקָאנְט אִיבֶּער זַיין אַרַאבִּישֶׁער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער מִשְׁנָה, הָאט עֶר אַ שְׁטַארְקֶען טָעוּת גֶעהַאט. דֶער כַּלִיף הָאט אִיהם זֶעהר קַאלְט אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט אִיהם בְּפֵירוּשׁ גֶעזָאגְט, אַז וֶוען דִי אַרַאבֶּער זָאלֶען אִיהם אַזוֹי נִיט וֶועלֶען פַאר אַ מֶלֶךְ וִוי דִי קוֹרְדוֹבָה'ר יוּדֶען ווִילֶען אִיהם נִיט פַאר אַ רַב, וָואלְט עֶר אַנְטְלָאפֶען אִין דֶער וַוייטֶער וֶועלְט אַרַיין. אִבְּן אַבִּיתוּר הָאט דִי רֵייד פוּנ'ם כַּלִיף גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ רֵיינֶעם וואוּנְק אַז עֶר מוּז אַוֶועק פָאהרֶען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ בַּאלְד אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף אוּנ אִיז אַרִיבֶּער קֵיין אַפְרִיקָא. דֶערְנָאךְ הָאט עֶר נָאךְ אַרוּמְגֶעוַוייזְט אִין פֶערְשִׁידֶענֶע לֶאנְדֶער בִּיז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין בָּבֶל צוּ רַב הַאי, נָאר דָארְט אִיז אִיהם אוֹיךְ שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּקוּמֶען אוּנ זִיךְ אָבְּזוּכֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה.

אַז דֶער עֶדְלֶער כַּלִיף אַל־חַכִּים אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ זַיין יוּנְגֶען זוּהן הִישַׁאם, הָאט זִיךְ דִי גַאנְצֶע מַאכְט גֶעפוּנֶען אִין דִי הֶאנְד פוּן זַיין מִינִיסְטֶער מַחְמֶד אַלְמַנְזוּר, אוּנ דֶעמָאלְט זֶענֶען אִין הוֹיף גֶעוָוארֶען שְׁטַארְקֶע חֲשׁוּבִים צְווֵיי יוּדֶען פוּן אִבְּן אַבִּיתוּר'ס צַד, דִי בְּרִידֶער יַעֲקֹב אוּנ יוֹסֵף אִבְּן־גַ'ו (דְזְשָׁאוּ), וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן פַאבְּרִיקַאנְטֶען פוּן זַייד, אוּנ פְלֶעגֶען צוּשְׁטֶעלֶען אַהִין טַייעֶרֶע סְחוֹרוֹת אוֹיף קְלֵיידֶער אוּנ פָאהנֶען. אַמָאהל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אִין הוֹיף אַ בַּייטֶעל מִיט זֶעהר פִיעל גֶעלְד אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען בֶּענוּצֶען דִי מְצִיאָה אוֹיף מַתָּנוֹת פַאר'ן כַּלִיף אוּנ זַיין מִינִיסְטֶער אוּנ דֶערְמִיט קוֹיפֶען זֵייעֶר פְרַיינְדְשַׁאפְט, אוּנ מִיט דֶער צַייט טַאקִי פוּעֶל'ן בַּיי זֵיי אַז אִבְּן אַבִּיתוּר זָאל זִיךְ מָאגֶען אוּמְקֶערֶן. דֶער פְּלַאן אִיז טַאקִי גֶערָאטְהֶען. נָאר נִיךְ הָאט אַלְמַנְזוּר בֶּעשְׁטִימְט דֶעם אֶלְטֶערְן בְּרוּדֶער יַעֲקֹב אִבְּן־גַ'ו פַאר'ן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַלֶע קְהִלּוֹת אִין שְׁפַּאנְיֶען. דִי קוֹרְדוֹבָה'ר יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט צוּשָׁאקְלֶען מִיט'ן קָאפּ, אוּנ זַיין עֶרְשְׁטֶע אַרְבַּייט אִיז גֶעוֶועהן אָבְּצוּזָאגֶען דֶעם רַב חֲנוֹךְ אוּנ שִׁיקֶען אַ בְּרִיעף צוּ אִבְּן אַבִּיתוּר עֶר זָאל בַּאלְד קוּמֶען פֶערְנֶעהמֶען דִי שְׁטֶעלֶע, וָואס עֶס הָאט אִיהם צוּ אִיהר אַזוֹי גֶעצוֹיגֶען דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען. אִבְּן־גַ'ו הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶערִיכְט, אַז אָט בַּאלְד קוּמְט

אַן זיין פריינד אבן אביתור און מיט איהם צוזאמען וועט ער גאר אנדערש קאנען ארבייטען. פלוצלונג איז אבער געקומען א תשובה פון אבן אביתור וואס האט צושטערט די האפנונגען פון זיין גאנצען צד. ער האט זיך ניט גאר אבגעזאגט פון דער שטעלע, נאר ער האט זיינע גוטע פריינד געזידעלט דערפאר וואס זיי זענען זיך גראב בעגאנגען מיט חנוך'ן. ער האט זיי בעשריבען אז אין אללע לאנדער, וואו ער איז געוועהן, האט ער ניט געפונען נאך אזא צדיק ווי חנוך, און האט געראטהען מען זאל איהם איבערבעטען און נאך אמאל מאכען פאר רב. אבן-גו איז אבער געוועהן איין עקשן און האט ניט געוואלט אננעהמען די גוטע עצה. דערווייל האט זיך איהם געמאכט איין אונגליק. אלמנזור האט געמיינט אז אבן-גו וועט אנווענדען אללע קראפטען און איהם ברענגען, אז ער האט זיך אבער איבערצייגט אז דער יודישער פארשטעהער איז איין ארענטליכער מענש, האט ער פערשטאנען אז ער האט זיך אן איהם גאר אבגענארט און האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה. א גאנץ יאהר איז אבן-גו געזעסען, ביז דער כליף הישאם איז דערפון געוואהר געווארען און האט איהם בעפרייהט. נאך עטליכע יאהר איז אבן-גו געבליבען פארשטעהער, און אז ער איז געשטארבען האבען זיך חנוך'ס גוטע פריינד געיאגט איהם ברענגען די בשורה, ווייל זיי האבען געמיינט אז ער וועט דערפון הנאה האבען, צום סוף האט חנוך מיט טרערען בעוויינט דעם טויט פון זיין שונא און האט געשריגען: „ווער וועט אצונד שטיצען ארימע לייט אז דער רייכער נדבן איז טויט און איך בין ארעם".

אין פראנקרייך האט זיך אויך צווישען די יודען שטארק בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה, און די שטאדט נארבאנע האט דארט געשפיעלט די אייגענע ראללע וואס קורדובה אין שפאניען, ווייל איינער פון די פיער שלוחים פון סורא האט דארט געעפענט א ישיבה. צו ליעב דעם זענען אין פראנקרייך געוועהן גענוג לומדים, נאר מיט צנדערע וויסענשאפטען האבען זיך די יודען ניט בעשעפטיגט, ווייל די קריסטען אללייך זענען אויך געוועהן גראב, און פון חכמה האבען זיי ניט געוואלט וויסען. אין פראנקרייך האבען דעמאלט די קאניגע געהאט א קליינע דעה און די גייסטליכע מיט די באראנען האבען געטהון וואס זיי האבען נאר געוואלט. אוודאי איז די לאגע פון די יודען ניט געוועהן אזוי פרעהליך: זיי פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט ערד ארבייט און וויינגארטנער, אבער קיין בעשטימטע געזעטצע, וואס זאלען זיי שיצען, האבען זיי ניט געהאט, און דאס פאלק האט מען אללע מאל אונטערגעהיצט געגען זיי. אז

א יודישער דאקטאר האט געהיילט דעם קאניג הוגא קאפעט און ער איז געשטארבען, האבען די גייסטליכע ארויסגעלאזט א קלאנג אז די יודען האבען איהם פערגיפטעט. דער עפיסקאפ פון לימוזש האט זיי אנגעטהון גרויסע צרות. א גאנצען חודש האט ער זיי צוגערעדט אז זיי זאלען זיך טויפען, אונ אז מען האט איהם ניט געוואלט הארען, האט ער זיי מיט ווייבער אונ קינדער ארויס־געטריבען פון דער שטאדט אונ פיעל פון זיי האבען זיך דאס לעבען גענומען. אין דרום־זייט פון פראנקרייך, ווי אין פראוואנס אונ לאנגעדאק האבען די גראפען מיט זיי געטהון יעדער ווי עס האט זיך איהם געלוסט. אין א טהייל ערטער האבען זיי געגעבען יודען שטעללען אונ האבען צו זיי געהאט דאס גרעסטע צוטרויען, אונ טאקי גאר נאהענט אין שכנות האט מען זיי גערודף'ט ווי שאדליכע מענשען אונ בעהאנדעלט גאר אהן רחמנות.

אין דייטשלאנד איז דעמאלט די לאגע פון די יודען געוועהן א מיטעל־מאסיגע, ניט גוט אונ ניט שלעכט. זיי האבען זיך נאר בעשעפטיגט מיט מסחר; מיט דער ערד, וואס איז איינגעשטאנען אין גאנצען אין די האנד פון פירסטען, האבען זיי זיך גאר ניט אנגעהערט, אונ האבען דער מלוכה נאר געצאהלט מס. די הכנסה פון זיי איז געוועהן ניט קיין קליינע, אונ זעהר אפט פלעגט די הכנסה געהן אויף אויסצוהאלטען קירכען. קיין לומדים האבען זיך צווישען זיי ניט געפונען, אונ ערשט איהם יאהר 960 איז געבארען געווארען דער בעריהמטער רבינו גרשום בן יהודה, וואס מען האט איהם ניט אומזיסט גערופען „מאור הגולה" (דאס ליכט פון גלות). רבינו גרשום אונ זיין ברודער רבינו מכיר האבען בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה; ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף עטליכע מסכתות אונ אללע פראנצאזישע, דייטשע אונ איטאליענישע יודישע קהלות האבען איהם בעטראכט ווי א גאון אונ מען האט זיך אויפגעהערט צו ווענדען מיט שאלות קיין בבל. בעזאנדערס האט זיך רבינו גרשום בעריהמט געמאכט מיט זיינע תקנות וואס ער האט געמאכט א חרם אויף די וואס וועלען געהמען מעהר ווי איין ווייב, אנווארפען די פרויען א גט מיט געוואלד, אדער אפנען פרעמדע בריעף אונ געוואהר ווערען יענעמס סוד. דערמיט האט ער געוואלט אויסגלייכען די יודען מיט אללע איבריגע פאלקער אין אייראפא, אונ מאכען פאר א חיוב איידעלע מדות, אונ דער פון וואס אללע האבען עס באלד אנגענומען קאן מען ארויס זעהן ווי הייליג אונ חשוב רבינו גרשום איז געוועהן ביים יודישען פאלק.

אין דער צייט האט אין מאינץ אויך געלעבט א בעריהמטער למדן אונ

אַ גְרױסֶער עָשִׁיר ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יִצְחָק בֶּן אַבּוּן, וָואס הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען עוֹסֵק גֶעוֶועהן נָאר אִין צְדָקָה, אוּנ אִיז גְרֵייט גֶעוֶועהן זִיךְ מַקְרִיב זַיין פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְקֶע רְדִיפוֹת גֶעגֶען יוּדֶען. דֶער קֵייזֶער הַיינְרִיךְ דֶער צְוֵוייטֶער הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אָנְרֶעדֶען אַלְלֶע בִּלְבּוּלִים אוֹיף יוּדֶען, אוּנ אִיז אוֹיף זֵיי בֶּעזָאנְדֶערְס אִין כַּעַס גֶעוָוארֶען דֶער פַאר וָואס אֵיינֶער פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע וֶועצֶעלִינוּס הָאט זִיךְ מְגַיֵיר גֶעוֶועהן, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעלֵיידִיגֶען זַיין פְרִיהֶערִיגֶע אֱמוּנָה. דָאס הָאט דֶעם קֵייזֶער שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען, הָאטְשׁ דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִין דֶעם קַיין שׁוּם נְגִיעָה נִיט גֶעהַאט אוּנ זֶענֶען אַלֵיין דֶערְפוּן נִיט גֶעוֶועהן צוּ פְרִידֶען, אוּנ עֶר הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען לַהֲלוּטִין אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן מַאיִנְץ. פִיעל יוּדֶען זֶענֶען דֶעמָאלְט אוּמְגֶעקוּמֶען אוּנ אַ טְהֵייל זֶענֶען גֶעצְווָאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ טוֹיפֶען, אוּנ רַבֵּינוּ גֵּרְשׁוֹם׳ס אַ אֵיינְצִיגֶער זוּהן אִיז אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶעם פָאטֶער אִיז דָאס גֶעוִויס גֶעוֶועהן אַ וֵוייטָאג, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר אִיהם נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט לִיעבּ צוּ הָאבֶּען, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אַ קְרִיסְט אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען שִׁבְעָה אוּנ הָאט קְרִיעָה גֶערִיסֶען פוּנְקְט וִוי נָאךְ אַ יוּדֶען. ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יִצְחָק בֶּן אַבּוּן הָאט זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעלָאזְט קָאסְטֶען גְרִידֶעס גָאלְד אוּנ דִי גְזֵירָה אִיז אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען גֶעוָוארֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען וַוייטֶער בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין מַאיִנְץ אוּנ דִי גֶעטוֹיפְטֶע הָאבֶּען זִיךְ פְרֵיי אוּמְגֶעקֶעהְרְט צוּ זֵייעֶר אֱמוּנָה. רַבֵּינוּ גֵּרְשׁוֹם אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי נוֹט אוּנ פְרוּם אַז עֶר הָאט אָנְגֶעזָאגְט דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבֶּען אוֹיפְצוּוַוארְפֶען דִי גֶעוֶועזֶענֶע גֶעטוֹיפְטֶע, אוּנ זֵיי בֶּעשׁוּלְדִיגֶען דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען דִי צָרוֹת. דֶער זֵכֶר פוּן רַבֵּינוּ גֵּרְשׁוֹם אוּנ ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יִצְחָק בֶּן אַבּוּן אִיז אַזוֹי טְהֵייעֶר גֶעוֶועהן בַּיי יוּדֶען, אַז אַ לַאנְגֶע צֵייט נָאךְ זֵייעֶר טוֹיט פְלֶעגְט מֶען אַלְלֶע שַׁבָּת אוּמֶעדוּם אִין דִי שׁוּלֶען מַאכֶען זֵיי „אֵל מָלֵא רַחֲמִים“. דִי יְשִׁיבָה, וָואס רַבֵּינוּ גֵּרְשׁוֹם הָאט גֶעגְרִינְדֶעט אִין מַאיִנְץ, אִיז גֶעוָוארֶען אַ קְוַואל פוּן תּוֹרָה אוּנ פוּן דָארְט זֶענֶען אַרוֹיס פִיעל רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים, וָואס זֶענֶען דֶער נָאךְ גֶעוֶועהן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן פֶערְשִׁידֶענֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין אֵייראָפֵּיאִישֶׁע לֶאנְדֶער.

אִין דֶעם עֶלְפְטֶען יָאהר־הוּנְדֶערְט הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִין דִי לֶאנְדֶער פוּן מִזְרָח־זַייט אוּנ מִצְרַיִם. דֶעם כָּלִיף חַכִּים אִיז וֵוייניג גֶעוֶועהן נָאר צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי מַהֲמַדַנִישֶׁע רֶעלִיגְיָאן; עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז אַלְלֶע פֶעלְקֶער, וָואס שְׁטֶעהֶען אוּנְטֶער זַיין מַאכְט, זָאלֶען טַאקִי אִיהם אַלֵיין אָנְנֶעהמֶען פַאר אַ גָאטט, אוּנ הָאט זִיךְ מִיט אַכְזָרִיּוּת גוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי עַקְשָׁנִים וָואס הָאבֶּען

ניט געוואלט גלויבען אין זיין גאטטליכקייט. ער האט דער פאר אנגעטהון גרויסע צרות ניט נאר יודען אונ קריסטען, נאר אפילו מחמדנער. די יודען האט ער געהייסען טראגען אופ'ן האלז א בילד פון א קאלבס-קאפ פאר א זכר פונ'ם עגל, א חוץ בעזונדערע מלבושים, מען זאל זיי דערקענען ווער זיי זענען. נאר אז די יודען זענען געפאלען אויף א שכל, אונ האבען אנגעהויבען טראגען קליינע קאלבס-קעפעלעך פון גאלד געארבייט פאר א צירונג האט ער געגעבען א בעפעהל זיי זאלען זיך פשוט אנהענגען הילצערנע קלאטצלעך פון זעכס פונט, אונ אויסער דעם, זאלען זיי צוטשעפען גלאקלעך צו די קליידער מען זאל פון דער ווייטענס הערען זייער גאנג. אים יאהר 1014 האט ער געהייסען צושטערן שולען אונ קירכען אונ אין גאנצען ארויסטרייבען יודען אונ קריסטען פונ'ם לאנד, אונ פיעל פון זיי האבען געמוזט לפנים אננעהמען זיין אמונה. עס האט אבער לאנג ניט געדויערט: נאר זעכס יאהר האט מען פון איהם געליטען ביז ער האט איבערגעצויגען דאס שטריקעל, אונ די מחמדנער אלליין האבען איהם אים יאהר 1020 דערהרגט.

---

2 די צייט פון אבן-נגרילה, אלפסי אונ רש"י.

(1020—1096 נאך קריסטוס געבורט).

אז די גאונים פון בבל האבען זיך אין גאנצען אויסגעלאזט, איז שפאניען געווארען דער איינציגער מיטעל פונקט פון די יודען, אונ יעדער דור האט דארט ארויסגעגעבען אזעלכע גרויסע לייט, וואס זייער לעבען האט געגלאנצט ווי ליכטיגע שטערן אונ איז ניט אויסגעלאשען געווארען ביז צום דרייצעהנטען יאהר-הונדערט. די נאהמען פון שמואל הנגיד, אונ יוסף פון דער משפחה אבן-נגרילה, שלמה בן גבירול אונ אבן-גנאח שטעהען מיט גאלדענע אותיות פערשריבען אין דער געשיכטע פון יענער צייט, אונ אז מען דערמאנט זיך נאר אן זיי קאן מען זיך שוין פארשטעללען ווי דאס יודישקייט האט דעמאלט געבליהט, ווי די יודען זענען בעגליקט געווארען מיט תורה אונ גדולה צוזאמען אונ ווי זייערע גרויסע לומדים אונ חקרנים האבען געארבייט אין דעם גרויסען אונ ברייטען פעלד פון וויסענשאפט ניט נאר פאר זייערע ברידער, נאר פאר אללע מענשען, וואס האבען דער נאך גענאסען זייער זכות אונ האבען זיך געקאנט בענוצען מיט די פירות פון די בוימער וואס די יודישע האנד האבען געפלאנצט.

אין פומבדיתא האט נאך געצאנקט דאס קליינע ליכטעל — די ישיבה, וואס איהרע פארשטעהער רב האי גאון אונ זיין שווער, דער לעצטער גאון פון סורא שמואל בן חפני, האבען זיך געמיהט זי צו דערהאלטען אויף לאנגע יאהר. די ישיבה האט שוין אבער געהאלטען ביי דעם אויסגעהן, אונ אז די צוויי גאונים זיינען געשטארבען, האבען זיך איהרע טהויערן אויך געמוזט פער־שליסען. נאך רב האי׳ס טויט האט מען אפילו אויסגעקליבען אויף זיין ארט א אור־עניקעל פון דוד בן זכאי, דעם אלטען ריש גלותא, חזקיה; ער האט זיך אבער מעהר ניט געקאנט האלטען ווי צוויי יאהר. מען האט עפיס אנגעפיהרט ארכילות, אונ דער כליף ג׳עלאל עבדואלה האט איהם געהייסען אריינ־ווארפען אין תפיסה, צונעהמען זיין גאנץ פערמעגען, אונ אנטהון איהם ענויים קשים אונ דערנאך טאקי דערהרג׳נען. זיינע צוויי זיהן זענען עטלאפען קיין שפאניען אונ אזוי ווי זיי זענען ארויסגעקומען פון מלכות בית דוד, האבען זיי זיך אנגעהויבען רופען אויף אראביש אבן־דאודי. דעמאלט האט זיך שפאניען גערעכענט פאר׳ן צווייטען ארץ ישראל, אונ וואו מען האט ערגיץ געפרעסט א יודען האט ער זיך אהין געצויגען. דאריבער זענען דאס לעצטע ביסעל חזא־רען, וואס די רוסען האבען זיי שפעטער ארויסגערוקט פון דער קרים, אויך אריבער קיין שפאניען.

דער הויפטפיהרער פון די שפאנישע יודען איז געווארען, נאך חסדאי׳ס טויט, ר׳ שמואל הנגיד פון דער משפחה אבן־נאגרילה, וואס איז געוועהן א מענש מיט א פעסטען ווילען, מיט א שארפען מח אונ מיט א גוט עדעל הארץ. תורה האט ער געלערנט ביים לעצטען רב חנוך — לשון קודש אונ דקדוק — ביי ר׳ יהודה חיוג, אונ אנדערע שפראכען — ביי די בעסטע שפאנישע געלעהרטע, אונ אז ער איז נאך א קינד געוועהן האט מען שוין געקאנט ארויסזעהן אז ער וואקסט צו זיין א גדול אונ איז געבענשט מיט אללע מעלות, וואס עס דארף האבען א פארשטעהער פון א פאלק. אז ער איז אלט געווארען צוואנציג יאהר איז אין שפאניען ארויס א אינוועניגסטע קריעג אונ עטליכע ארטער האבען זיך אבגעטהיילט אונ זענען געווארען זעלבסטשטאנדיגע קליינע מלוכות; דעמאלט זענען פיעל יודישע משפחות געצוואונגען געוועהן זיך ארויסקלייבען פון קורדובה אונ האבען זיך בעזעצט אין גראנאדא, טאלעדא (טולידה) אונ סרגוזה, אונ שמואל איז אריבער קיין מאלאגה (מליקה), א שטאדט ביים ים, אונ האט זיך געצויגען זיין פרנסה פון א קלייטעל, וואס ער האט דארט געעפענט ניט וייט פון א פאלאץ, וואס דעם גראנאדישען קאניג׳ס חאבוס הויפט־מיניסטער

אַבּוּ־אַלְקַאסאם אִבּן־אַלְעַרִיף האט אויסגעבויט. שְׁמוּאֵל האט גְרַאד אויסגעקליבען דעם פּלאַן, ווייל ער האט גערעכענט אַז נעבען אַ גרויסען פּאַלאַץ וועט ער האבען מעהר פִּדְיוֹן, צום סוֹף האט דאס שְׁבֵנוּת געפיהרט דערצו ער זאל גליקליך ווערען דַוְקָא נִיט פון מִסְחָר, אונ דערגרייכען די גרעסטע מַדְרֵגָה. דעם הויפּט־מיניסטער׳ס אַ שְׁקְלַאוִוין האט געדאַרפט איהם אָפט שִׁיקען בְּרִיעף, אונ אַזוֹי ווי זי האט געהערט, אַז דער יודישער קראָמער איז אַ גרויסער קענער, האט זי זיך צו איהם געווענדט, ער זאל איהר אַלְדִינג שרייבען. אַז אִבּן־אַלְעַרִיף האט בעקומען די בְּרִיעף, זענען זיי איהם אַזוֹי שטאַרק געפאַלען אַז ער האט בַּאלד זיך געהייסען ברענגען דעם שרייבער, אונ אַז ער איז בעקאַנט געוואָרען מִיט שְׁמוּאֵל׳ן אונ זיך איבערגעצייגט אין זיינע פעהיגקייטען האט ער איהם תֵּיכֶף געמאַכט פאַר זיין סעקרעטאַר. דא האט שְׁמוּאֵל בעקומען די רעכטע געלעגענהייט אַרויס צו ווייזען זיינע קענטניסע. מען האט איהם אָנגעהויבען פרעגען עֵצוֹת אונ דער מיניסטער פלעגט קיין מָאל נִיט אַרויסגעהען פון זיינע רייד. אַז אִבּן־אַלְעַרִיף איז שטאַרק קראַנק געוואָרען אונ האט געהאַלטען בַּיים שטאַרבען, האט ער פאַר׳ן טויט געראָטהען דעם קֶענִיג, ער זאל שְׁמוּאֵל׳ן אַנִידער זעצען אויף זיין אָרט, אונ אַזוֹי איז שְׁמוּאֵל אִבּן־נַאגְרִילָה געוואָרען הויפּט־מיניסטער פון גְרַאנַאדָה, אונ מִיט איהם צוזאַמען האט אויך זיין פאָלק דערלעבט אַ זַא גְדוֹלָה, וואָס עס איז גאָר שווער געוועהן צו ערוואַרטען. שְׁמוּאֵל האט אָבער טאַקי זיין זאַך געטהון בִּשְׁלֵימוּת, ער האט מִיט אַללע כּוֹחוֹת געאַרבּייט פאַר דער טוֹבָה פון דער מְדִינָה. דער קֶענִיג האט אין זיינען געהאַט זיינע תַּעֲנוּגִים אונ האט זיך אין קיין שׁוּם זאַך נִיט געמִישט, די גאַנצע מַשָּׂא פון דער מְלוּכָה איז געלעגען אויף איהם, אונ ער האט נאָר געזאָרגט אַז אַללע זאָללען צופרידען זיין, אונ אַז אֲפִילוּ די, וואָס עס האט זיי פריהר געשטאָכען צו זעהן אַ יוּד אויף אַזַא הויכע מַדְרֵגָה, זאָלען אויך מוֹדֶה זיין אַז ער איז אַ געטרייער דיענער פון דעם לאַנד אונ פערדיענט עהרליך דעם נאָהמען „נָגִיד" (פירסט).

אַז דער קֶענִיג חַאבּוּס איז אִים יאָהר 1037 געשטאָרבען, איז אַרויס אַ קְרִיעג צווישען צְוויי צְדָדִים: דער גרעסטער טְהֵייל, אונ צווישען זיי אויך די יודישע פיינסטע עֲשִׁירִים יוֹסֵף אִבּן מִיגַאשׁ, יִצְחָק בֶּן לֵיאוֹן אונ נְחֶמְיָה אַשְׁקַפָּה האָבען געוואָלט אַז די מְלוּכָה זאָל איבערגעהן צום יונגער׳ן זוהן בַּאלְקִין; דער קְלֵיינערער צַד, נאָר מִיט שְׁמוּאֵל׳ן אין דער מִיט, האט געהאַלטען מִיט׳ן עלטערן זוהן בַּאדִיס אונ האט דַוְקָא אויסגעפיהרט, ווייל בַּאלְקִין אַלליין האט פערשטאַנען אַז די יְרוּשָׁה קוּמְט דעם עלטערן ברודער אונ האט זיך אָבגעזאָגט.

דֶעמָאלְט אִיז שְׁמוּאֵל'ס לַאגֶע נָאךְ פֶעסְטֶער גֶעוָוארֶען, דָאס פָאלְק הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטְרַאכְטֶען כִּמְעַט וִוי אַ קֶאנִיג, וַוייל בַּאדִים הָאט אִיהם אִיבֶּער־גֶעגֶעבֶּען דֶעם גַאנְצֶען כֹּחַ, נָאר עֶר הָאט נִיט אָבְּגֶעטְרָאטֶען פוּן אֱמֶת אוּנ יֹשֶׁר. הָאטְשֶׁי שְׁמוּאֵל אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין נוֹקֵם וְנוֹטֵר, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי גוּטֶע פְרַיינְד פוּן בַּאלְקִין מוֹרָא גֶעהַאט צוּ בְּלַייבֶּען אִין גְרַאנַאדָה אוּנ זֶענֶען אַוֶועק קַיין שְׁבִילָה (סֶעווִוילְלָא), וואוּ עֶס הָאט גֶעהֶערְשְׁט דֶער קֶאנִיג מַחְמֶד אַלְגַאפֶ'יר, עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ שׂוֹנֵא דֶעם קֶאנִיג פוּן גְרַאנַאדָה אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר דִי אַנְטְלָאפֶענֶע פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ יוֹסֵף אִבְּן מִיגַאשׁ הָאט בֶּעקוּמֶען בַּיי אִיהם אַ גְרוֹיסֶע שְׁטֶעללֶע.

אַז שְׁמוּאֵל'ס מַזָל אִיז אַזוֹי הוֹיךְ גֶעוָוארֶען הָאט אִיהם קַיין זַאךְ נִיט גֶעקָאנְט שַׁאדֶען, אוּנ אַז דִי סַכָּנָה אִיז שׁוֹין נָאהֶענְט גֶעוֶוערֶן הָאט אִיהם דִי פַייל פוּנ'ם שׂוֹנֵא נִיט גֶעקָאנְט טְרֶעפֶען. נָאךְ אַז הַאבּוּס הָאט גֶעלֶעבְּט אִיז גֶעוֶועהן אַ בּוּנְד צְווִישֶׁען אִיהם אוּנ דֶעם שְׁקְלַאוָואנִישֶׁען פִירְסְט זָאהַאִיר אוּנ דֶעם אֵייגֶענֶעם בּוּנְד הָאט גֶעוָואלְט אוֹיךְ בַּאדִים מִיט אִיהם אָבְּשְׁלִיעסֶען. זָאהַאִיר'ס מִינִיסְטֶער אִבְּן־עַבַּאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ בִּיטֶערֶער מֶענְשׁ אוּנ דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גֶעמַאכְט יַד אַחַת מִיט'ן גוּבֶּערְנַאטָאר פוּן מַאלַאגַה, אִבְּן־בַּאקְאנָנַא, אוּנ בֵּיידֶע אֵיינִיגֶעם הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען הִינְטֶען אַרוּם צוּ אַרְבַּייטֶען גֶעגֶען שְׁמוּאֵל'ן. פְרִיהֶר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעפְּרוּבְּט אָנְצוּפִיהרֶען רְכִילוּת בַּיים קֶאנִיג, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיט צוּוָאמֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ גֶעהן מִיט תְּקִיפוּת. פְּלוּצִים אִיז זָאהַאִיר אָנְגֶעקוּמֶען מִיט זַיין מִינִיסְטֶער קַיין גְרַאנַאדָה אוּנ הָאט דֶעם קֶאנִיג אִין הַיילֶענִישׁ פָארְגֶעלֶעגְט זֶעהר שְׁלֶעכְטֶע בֶּעדִינְגוּנְגֶען, עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעפָאדֶערְט עֶר זָאל שְׁמוּאֵל'ן אָבְּזָאגֶען אוּנ הָאט אִיהם נָאר וֶועניג צַייט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זִיךְ צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען. וֶוען בַּאדִים בֶּעשְׁטֶעהט דַארוֹיף וָואלְט נִיט נָאר שְׁמוּאֵל אַלְלֵיין אוּמְגֶעקוּמֶען, נָאר עֶס וָואלְט גֶעוָוארֶען אַ תֵּל פוּן אַללֶע יוּדֶען; צוּם גְלִיק הָאט עֶר זִיךְ אָבֶּער בֶּערֶעכֶענְט אַז עֶס אִיז אַ גְרוֹיסֶער בִּזָיוֹן פַאר אִיהם, מֶען זָאל אִיהם פוּן דֶער פְרֶעמְד זָאגֶען אַ דֵעָה, אוּנ שְׁמוּאֵל'ס שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעפּוּעל'ט. שְׁמוּאֵל הָאט אָבֶּער דֶערְלֶעבְּט נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶע נְקָמָה: בַּאדִים הָאט גֶעהֵייסֶען נָאכְיָאגֶען זָאהַאִיר'ן אוּנ מֶען הָאט גֶעבְּרַאכְט זַיין מִינִיסְטֶער אִבְּן עַבַּאס גֶעפַאנְגֶען קַיין גְרַאנַאדָה, דָארְט הָאט מֶען אִיהם גֶעהַאלְטֶען עֶטְלִיכֶע וָואכֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ דֶער נָאךְ הָאט מֶען אִיהם גֶעשְׁטָאכֶען. פּוּנְקְט אוּם שְׁמִינִי עֲצֶרֶת אִיז דָאס גֶעשֶׁעהן, אוּנ אַז דִי בְּשׂוֹרָה פוּנ'ם שׂוֹנְא'ס מַפָּלָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען צוּ שְׁמוּאֵל'ן, הָאט עֶר דֶעם טָאג גֶעמַאכְט פַאר אַ גְרוֹיסֶען יוֹם טוֹב אוּנ

געדאנקט נאטט פאר דעם חסד וואס ער האט געטהון מיט איהם און מיט זיין פאלק.

פון דעמאלט אן איז שמואל נאך חשוב'ר געווארען ביים קעניג און האט זיך געאלטערט אין עושר און כבוד. חאטשי ער איז געוועהן שטארק פער[illegible] מיט דער מלוכה, פון דעסטוועגען האט ער געהאט צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט'ן רבנות און איז געוועהן ארומגערינגעלט מיט לומדים וואס האבען איהם געהאלפען פיהרען א ישיבה און אכטונג געבען אז די יודישע אמונה זאל האבען איהר אמת'ן גלאנץ. עס פלעגען געהן שאלות־תשובות צווישען איהם און די גרעסטע רבנים פון בבל, מצרים, סיריען און אפריקא און ער האט געשיקט גרויסע נדבות צו רב האי גאון און רב נסים פון קיירואן מען זאל אויסהאלטען ארעמע תלמידים. דערצו האט ער נאך אליין אנגעשריבען צוויי און צוואנציג ספרים, און האט דארט ארויסגעוויזען זיין שטארקע בקיאות אין לשון קודש, חאטשי ער האט זיך ניט געקאנט אין דעם ענין אויסגלייכען מיט דעם בעריהמטען מדקדק אבן גנא'ח, וואס איז פונקט ווי ער געוועהן א צירונג פאר די יודען פון יענער צייט.

יונה מרינוס אבן־גנא'ח, אדער ווי זיין אראבישער נאהמען איז געוועהן אבו־אל־וואליד־מערוואן, איז אויך ערצויגען געווארען אין קורדובה און דארט האט ער אין דער אוניווערזיטעט, וואס דער כליף אלחכים האט געגרינדעט, געלערענט מעדיצין. שפעטער, ווען אין שפאניען איז געווארען אונרוהיג און דאס לאנד האט זיך צוטהיילט אויף קליינע מלוכות, האט אבן־גנא'ח געמוזט אוועקוואַרפען זיין פאטערשטאדט און זיך בעזעצען אין סאראגוזה. מען קאן זאגען אז ער האט די העברעאישע שפראכע געשטעלט אויף א פעסטען פוס, ווייל ער האט דאס גאנצע לעבען געארבייט נאר אין דקדוק און געזוכט צו געפינען בעשטימטע כללים, כדי עס זאל לייכטער זיין צו לערנען לשון קודש. צו ליעב דעם האט ער אויף דער אלטער אנגעשריבען זיין בעריהמטען פירוש אויף דער תורה וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען ספר „הרקמה". ער האט געקוקט ווי א אמת'ער תקן אויף יעדען פסוק מיט אפענע אויגען און זיין כלל איז געוועהן: די תורה רעדט מיט אמענשליכער שפראכע וואס יעדעס וואָרט דארף פערשטאנדען זיין גאר אהן סודות און אהן רמזים. און עס קאנן זיין טאקי צו ליעב דעם האט ער געהאט אזוי פיעל שונאים און צווישען זיי אזא גענער ווי רב שמואל הנגיד.

איינער פון די גרעסטע יודישע לייט פון דעם עלפטען יאהרהונדערט איז

געוועהן דער בעריהמטער דיכטער (משורר) רב שלמה בן יהודה אבן־גבירול, וואס אין אראבי'שען איז ער בעקאנט מיט דעם נאמען: אבו־איוב סולימאן אבן־יחייא, ער האט אין גאנצען געלעבט נייו און צוואנציג יאהר און האט נאר ווי א פאלענדיגער שטערן אבלישטש געגעבען און איז שוין פערשווינדען געווארען. זיין פאטער איז אויך געוועהן פון די וואס האבען געמוזט אוועק פון קורדובה און האבען זיך אבגעזעצט אנייע היים אין מאלאגה. דארט, ביים ברעג פונ'ם ים, זענען אבן־גבירול'ס יונגע יאהר איבערגעלאפען, דארט האט זיך אין איהם נאך אז ער איז א קליין קינד געוועהן, ענטוויקעלט דער גייסט פון מליצה, דארט האט איהם די נאטור בעקאנט געמאכט מיט איהרע טיעפע סודות און כמעט פונ'ם וויגעל אן האט ער זיי אנגעהויבען בעזינגען. זיינע גרויסע פעהיגקייטען האבען זיך גאר פריה געמוזט ארויסווייזען, ווייל זיינע עלטערן זענען איהם אבגעשטארבען ווען ער איז נאך געוועהן א קליין קינד און ער איז געבליבען א יתום אהן ברידער און אהן שוועסטער, אהן קרובים וואס זאלען וועלען עפים זארגען פאר איהם. אז א בלומעלע דארף אבער אויסוואקסען — בעקומט עס דעם טראפען וואסער צו דער צייט. דאס אייגענע איז אויך געשעהן מיט אבן גבירול: אין סאראגאסא האט דעמאלט געלעבט א גרויסער מאנן יקותיאל אלחסאן, וואס האט ביים קעניג יחייא אבן מונדהיר פארנומען אזא שטעללע ווי שמואל הנגיד אין גראנאדה. ער איז געוועהן א בעריהמטער מופלא און זיין הויז איז געשטאנען אפען פאר אללע עדלע יודען, וואס האבען געגאסען זיינע חסדים און איהם געגעבענט פאר זייער בעשיצער. אזא מענש האט זיך באלד געמוזט אומקוקען אויף אבן גבירול און פארשטעהן וואס פאר א כלי עס קאן פון איהם אויסוואקסען. ער האט איהם גענומען אונטער זיין שוטץ און האט איהם אויסגעהאלטען ווי א אייגען קינד. אבן גבירול'ס מזל איז שוין אבער געוועהן אזוי ביטער און פינסטער אז זיין גוטע לאגע האט גאר ניט לאנג געדויערט: פלוצים איז געווארען א מרידה אין לאנד, זיין וואהלטהאטער יקותיאל אלחסאן האט מען דערהרג'ט. א שטארקער טרויער האט זיך אנגערוקט אויף אללע שפאנישע יודען, נאר מעהר פון אללע האט עס דערשלאגען דעם יונגען משורר, וואס איז ווייטער געבליבען איינער אליין אין דער גרויסער וועלט, אהן א עדעל הארץ וואס זאל איהם מיטפיהלען, אהן א קלארען קאפ וואס זאל איהם געבען א רעכטע עצה. זיין ערשט ספר „תקון מדות הנפש“, וואס ווייזט ווי אזוי עס איז נאטהיג פאר'ן מענשען צו פערבעסערן זיינע מדות, האט איהם נאך מעהר פערוויסט דאס

לעבען: פיעל בעלי בתים האבען געמיינט אז ער האט דווקא נאר זיי געוואלט טרעפען אונ זענען איהם געווארען דם־שונאים. ער האט געמוזט צו ליעב דעם עוקר זיין פון סאראגאסה, אונ ווען דער אונצייטיגער טויט בעפרייהט איהם ניט פון אללע צרות וואלט ער געוויס געצוואונגען געוועהן אוועקצוווארפען שפאניען. זיינע איבריגע פילאזאפישע חבורים, וואס ער האט געשריבען אויף אראביש, האבען געפונען מעהר צוטריט ביי די אראבער אונ ביי די קריסטען, אונ הונדערט יאהר שפעטער איז ארויס פון זיי אלאטיינישע איבערזעצונג, וואס אגייסטליכער אונ אגעטויפטער יוד האבען געמאכט. פון זיינע שירים זענען בעזאנדערס בעקאנט „כללים פון דקדוק" וואס ער האט אנגעשריבען אין גראמען, אז ער איז אלט געוועהן ניינצען יאהר. פיעל פיוטים אונ תפלות אונ זיין בעריהמטער שיר „כתר מלכות" וועגען דער שאנהייט פון דער נאטור אונ דער גרויסקייט פונ'ם בעשעפער. דער שיר איז אנגעשריבען מיט גרויס התלהבות, ער בעשטעהט פון דריי חלקים וואס הייסען: גאטט, וועלט אונ מענש. אונ נאך אין היינטיגע דורות לייענט מען איהם יום כפור ביי נאכט אין פיעל שולען.

איין אנדער יודישער פילאזאף, וואס האט געלעבט אין דער צייט, רבנו בחיי הדיין בן יוסף אבן פקודה (בקודה) האט זיך גענומען אויף אאנדער דרך: ער האט געוואלט בעפעסטיגען דאס אמת'ע פרומקייט צווישען יודען אונ האט זיך צו ליעב דעם ענטשלאסען צו מאכען אאונטער־שיעד צווישען די מצות אונ מנהגים, וואס יעדער יוד היט אב, אונ צווישען די חובות פונ'ם הארץ, וואס דארויף קאנען נאר ניט זיין קיין בעשטימטע געשריבענע געזעטצע אונ יעדער דארף זיך צוהערען צום אינווענינסטען קול פון זיין געוויסען. אבן־פקודה האט אבער פערשטאנען אז ניט איטליכער איז אים שטאנד צו דערגרייכען אזא מדרגה אונ אז דערצו איז נאטהיג צו ברעכען אללע מענשליכע תאוות אונ זיך אבזונדערן פון דער וועלט; דערפאר האט ער געוואלט איינפיהרען יודישע נזירים אזוי ווי ביי די קריסטען אונ די מחמדנער, אונ האט אין זיינע ספרים זיך בעמיהט צו דערווייזען ווי נאטהיג איז פאר'ן יודען אז זיין טראכטען, פיהלען אונ טהון זאל מיט אריינער כונה זיין נאר לשם שמים. זיינע ספרים זענען ביים פאלק געוועהן זעהר בעליעבט.

אט דאס זענען געוועהן די מענשען וואס האבען געלעבט אין שמואל הנגיד'ס צייט אונ האבען גלייך מיט איהם נאר איין ציעל געהאט פאר די אויגען: — צו דערהויבען אונ שטארקען דאס יודישקייט. נאך שמואל'ס טויט

האט דער קעניג באדיס איבערגעגעבען זיין שטעללע אונ געשענקט דאס אייגענע צוטרויען דעם זוהן זיינעם אבול־הוסאין יוסף אבן־נאגרעלא, וואס האטש ער איז געוועהן זעהר יונג האט ער דאך געקאנט אין דער אייגענער צייט זיין אי דער גאנצער פיהרער פון דער מדינה, אי דער הויפּט־פארשטעהער פון די שפאנישע יודען. דאס וואס ער איז אויסגעוואקסען ביי אזא פאטער בעווייזט אלליין ווי געבילדעט ער איז געוועהן, דערצו האט ער נאך גאר אין די יונגע יאהרען פראקטיצירט אין מדינה זאכען אונ איז געוועהן א סעקרעטאר ביים פרינץ באלקין. געלעבט האט ער דווקא בעשיידען, נאר דארט וואו ער האט בעדארפט בעווייזען זיין גרויסקייט האט ער זיך געקאנט שטעללען ווי מען דארף. דערפאר האט ער געהאט אסך שונאים, וואס האבען איהם געהאלטען פאר א בעל גאוה אונ די צאהל פון זיינע געגנער האט זיך נאך מעהר פארגרעסערט, ווען ער האט זיך ארומגערינגעלט נאר מיט יודען אונ האט די בעסטע שטעללען אבגעגעבען זיינע גלויבענסברידער. די שונאים האבען אזוי אינטריגירט אז צווישען יוסף'ן אונ דעם פרינץ באלקין, וואס האבען פריהער אזוי גוט געלעבט, איז ארויס א קריעג. פלוצלונג איז באלקין געשטארבען אונ אזוי ווי מען האט געהאט א חשד אז מען האט איהם פערניפטעט, האט דער קאניג געהייסען טיידטען עטליכע פון זיינע דיענער. דאס פאלק האט אפילו געהאלטען אין איין שרייען אז יוסף איז דא שולדיג, נאר דער קאניג האט זיך אפילו ניט געוואלט צוהערען צו אזא נארישער בעשולדיגונג. שפעטער איז אבער געשעהן אזאך וואס באדיס האט שוין געמוזט ווערען אונצופרידען פון איהם, ווייל יוסף האט ניט געוואלט טהון זיין ווילען, האטש זיין עקשנות איז געוועהן דעם לאנד א טובה. צווישען די מהמדנער, וואס האבען געהערט צום שבט בערבערן אונ וואס פון זיי האט אויך געשטאמט דער קאניג באדיס, אונ די עכטע אראבער, איז געוועהן אשרעקליכע שנאה גלייך ווי זיי וואלטען ארויסגעקומען פון צוויי פערשידענע פעלקער, אונ אומעדום פלעגט צווישען זיי ארויס אנגעשלאג. באדיס האט מורא געהאט טאמער פאלען אויף איהם אן די אראבער אונ נעהמען ביי איהם צו די מלוכה, דערפאר איז ביי איהם געבליבען ער זאל אללע אראבער, ווען זיי וועלען פרייטאג זיין פערזאמעלט ביים גאטטעסדיענסט, אויסהרג'נען. באדיס האט גערעכענט אז ווען מען וועט דעם סוד מגלה זיין דעם יודישען מיניסטער וועט ער געוויס צופרידען זיין, צום סוף האט יוסף דערפון גאר ניט געוואלט הערען אונ האט דעם קאניג פערשטעהן געגעבען אז דאס איז

פאר איהם די גרעסטע סכנה. באדים האט זיך אבער איינגעשפארט אונ האט נאר געפאדערט ביי זיין מיניסטער ער זאל די זאך האלטען בסוד. יוסף האט אבער ניט געקאנט רוהען, ער האט געוואוסט דעם טאג ווען די שחיטה האט בעדארפט געשעהן אונ האט געגעבען אנצוהערען די אראבער זיי זאלען ניט געהן דאווענען דעם בעשטימטען פרייטאג. באדים האט אזוי נאר ניט אויסגעפיהרט, אונ אזוי ווי ער האט פערשטאנען אז דאס איז יוסף׳ס ארבייט האט ער איהם געמאכט פארווירפע, נאר יוסף האט ניט געלייקענט אונ האט איהם געזאגט פארקעהרט, אז ער מאג גומל בענשען וואס גאטט האט איהם ארויסגעפיהרט פון אזא אונגליק. די גייסטליכע האבען אויך געהאלטען מיט יוסף׳ס דעה אונ דער קאניג האט שוין געמוזט נאכשאקלען מיט׳ן קאפ, נאר אין הארץ איז ביי איהם געבליבען א פערדרוס אויף יוסף׳ן דערפאר וואס ער האט איהם געשטערט אויסצופיהרען זיין פלאן. פון דעמאלט אן איז שוין דעם קאניגס פריינדשאפט צו יוסף׳ן פערשוואונדען. באדים האט זיך שוין אנגעהויבען צוהערען צו די קולות וואס האבען געשריגען, אז עס שטעהט ניט אן דאס לאנד, אז א יודישער מיניסטער זאל פיהרען די מלוכה, אונ אז יוסף׳ס געגנער האבען ארויסגעלאזט א קלאנג אז ער האט געוואלט פערקויפען גראנאדא דעם שונא, האט זיך באדים ניט וויסענדיג געמאכט, האטש ער איז געוועהן איבערצייגט אז עס איז א ליגען, אונ האט געלאזט דאס פייער זאל זיך צוברענען. מיט א שרעקליכע רציחה איז דאס פאלק אנגעפאלען אויף יוסף׳ס פאלאץ; ער האט זיך געוואלט בעהאלטען אין א קאמער פון קוילען אונ האט זיך אויסגעשמירט דאס פנים, נאר מען האט איהם דערקאנט אונ באלד דערהרג׳ט. דעם זכות האבען דערנאך געגאסען אללע יודען פון גראנאדא: מעהר פון פינפצעהן הונדערט יודישע משפחות זענען געטיידט געווארען. זייערע הייזער האט מען פערברענט, אונ די איבריגע, צווישען זיי אויך יוסף׳ס פרוי אונ זיין זוהן עזריה, זענען אנטלאפען קיין אליסאנה (לוזענא) נאקעט אונ בלויז. יוסף׳ס טרויעריגער סוף האט געמאכט א שטארקען רעש ניט נאר צווישען יודען, נאר אויך ביי אנדערע פעלקער, וואס האבען געהערט פון זיין גרויסקייט אונ איבערגעגעבענהייט דער מלוכה. איינער פון די בעריהמטע אראבישע דיכטער אבן אלפרי אין אלמיריד האט אנגעשריבען א גאנצע קינה אויף יוסף׳ס טויט אונ לאזט אויס מיט די ווערטער: „מיין אמונה איז ביי מיר דאס טהייערשטע זי הייסט מיר פאר דעם יודען א טרער לאזען. מען האט אפילו דעם דיכטער פערקלאגט פאר׳ן קאניג אונ געוויזען אז עס פאסט ניט

פאר א מחמדנער צו בעווייזען א יודען, נאר דער קעניג האט דארויף געאנטפערט: „איך זעה ארויס אז דער דיכטער מוז האבען א אידעל הארץ, ער בעווייזט א יודען אפילו נאכ'ן טויט, אונ פיעל פון אונזערע מחמדנער קוקען זיך אפילו ביים לעבען ניט אום אויף זייערע ברידער".

די מרידה געגען יוסף אבן נאגרילה, ווי שרעקליך זי איז געוועזען, האט ניט ארויסגערופען אין אנדערע ערטער מעהר קיין רדיפות אונ האט ניט ערגער געמאכט די לאגע פון די יודען אין שפאניען. אומעדום האבען זיי געהאט די בעסטע שטעלען, אונ פון די מחמדנישע הערשער האבען זיך אבגעלערנט אויך קריסטליכע קעניגע אונ האבען קיין חרטה ניט געהאט פאר דעם צוטרויען צו יודישע דיענער. אז אלפאנסא דער זעכסטער פון קאסטיליען האט געווארפען איין אויג אויף די צובראקעלטע קליינע מחמדנישע מלוכות אין שפאניען, האט ער פערשטאנען אז שוואכען זיי קאן ער נאר דעמאלט, ווען זיי וועלען זיך מעהר בייסען אונ רייסען צווישען זיך אונ, אז ער מוז האבען פעהיגע מענשען וואס זענען קלאר אין דער לאגע פון די קליינע מלוכות אונ וועלען ניט לאזען אבקיהלען דאס פייער, וואס יעדע פון זיי האט אונטערגעצונדען, כדי די אנדערע זאלען פערברענט ווערען. אויף אזא זאך האט אלפאנסא געמוזט אנקומען צו יודען, אונ זיין בעסטער יועץ איז געוועזען זיין לייב-דאקטאר עמרם בן-יצחק אבן-שלביב, וואס האט גוט געקאנט אראביש אונ איז אים שטאנד געוועזען אויסצופיהרען דאס שליחות. נאך איין יוד, צידעלום, איז ביי איהם געוועזען א גרויסער חשוב אונ ער פלעגט זיך מיט איהם בעראטהען וועגען די גרעסטע אונ וויכטיגסטע שאלות פון דער מלוכה. אלפאנסא איז איבערהויפט געוועזען גוט געגען אללע פעלקער, וואס האבען זיך געפונען אונטער זיין מאכט, אונ יודען האבען אויך גענאסען זיינע חסדים.

אויף פאפיער זענען נאך אין די אייראפייאישע לענדער געבליבען די אלטע געזעצע פון א מאל, וואס האבען דאס יודיש לעבען געבונדען פון אללע זייטען, אונ ווען מען איז טאקי מקיים דאס וואס איז אנגעשריבען, וואלט דער יוד ניט געהאט קיין קאפ אויפהויבען. די צייט האט אבער אויסגעארבייט אנדערע געזעצע אונ ביסלעכווייז האבען זיך אויך די קריסטען געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז מען דארף די יודען בעהאנדלען מיט יושר גלייך מיט אללע. פון עסטוועגען, אז די יודען האבען אנגעהויבען ארויסווייזען זייערע מעלות אונ זיך שלאגען צו די בעסטע שטעלען אין די קריסטליכע לענדער, האבען זיי דער ניט אויפגעריסען די אויגען פון די גייסטליכע, וואס האבען ניט געקאנט ליידען

אז יודען זאלען שטעהן אויף אזא שיינע מדרגה. דער פאפסט הילדיבראנד, וואס האט געהייסען גרעגאר דער זיבעטער, אונ האט גע'שמ'ט אויף דער וועלט מיט זיין אכזריות, האט זיך ארויסגעוויזען ווי א פייערינגער צורר היהודים, אונ האט צוגערעדט אללע קאניגע זיי זאלען פון זיך מרחק זיין די יודען. דער דייטשער קייזער היינריך דער פירטער האט זיך אבער ניט געלאזט איבער רעדען אונ האט די יודען פון ווארמס (ווירמייזא) געגעבען אללע רעכטע. דאס האט ער געטהון געגען דעם ווילען פונ'ם פאפסט, נאר קיין חרטה האט ער ניט בעדארפט האבען, ווייל שפעטער, אז דאס פאלק האט געגען דעם קייזער מורד געוועהן אונ ער איז אין ערגיץ ניט זיכער געוועהן מיט'ן לעבען, האבען איהם די ווארמסער יודען ווי געטרייע קינדער אונ מיט כלי זין אין די האנד געשיצט זיין איינציג מקום מנוחה.

דער פאפסט גרעגאר האט אלץ אין זין געהאט די יודען אונ האט אים יאהר 1078 צוזאמען גערופען אין רום איין אסיפה (קאנציל) פון גייסטליכע, אונ מען האט בעשלאסען פארצולעגען אללע קאניגע זיי זאלען ניט דערלאזען יודען צו קיין דיענסט. טרעפען האט מען געוואלט דערמיט נאר קאסטיליען אונ גרעגאר האט זיך טאקי ניט געפוילט אונ האט געשיקט אלפאנסא'ן א בעזונדער בריעף אונ איהם אנגעוויזען וואס פאר א גרויסען חלול השם ער מאכט אן דערמיט, וואס יודען האבען ביי איהם די גאנצע דעה אונ וואס פאר א חרפה אונ בושה עס איז, אז יודען זאלען געוועלטיגען איבער קריסטען. אלפאנסא איז שוין אבער געוועהן שטארק צוגעבונדען צו די יודען, ער האט שוין דעמאלט גוט ארויסגעזעהן ווי נוצליך זיי זענען דער מדינה, אונ גרעגאר'ס בריעף האט אויף איהם קיין שום איינדרוק ניט געמאכט. ער האט זיך נאך מעהר געווארפען צו די יודען, ווייל ער האט געוואלט אבנעהמען דאס קאניגרייך טאלעדא אונ האט צו ליעב דעם געמאכט יד אחת מיט'ן קאניג פון סעווילא אל-מעתאמעד אבן-אבדאד, אוודאי האט ער פערשטאנען אז אהן יודען וועט ער זיך ניט קאנען ריהרען. אז טאלעדא איז ארונטער זיין מאכט האט אלפאנסא געגעבען די יודען די אייגענע פרייהייט וואס פריהר: די יודישע קהלות האבען זיך געפיהרט זעלבסטשטאנדיג, אונ רבנים אונ דינים האבען געהאט דאס רעכט צו פסק'נען נאך די דינים פונ'ם תלמוד. אלפאנסא האט זיך אבער ניט געוואלט בעגנוגען נאר מיט טאלעדא אלליין אונ אז ער איז שוין געשטאנען מיט א רעכטען פוס צווישען די קליינע שפאנישע מלוכות האט ער טאקי געווארפען איין אויג אויף קורדובה, חאטש זי האט געהערט זיין גוטען פריינד אל-מעתאמעד. ער

האט געמוזט דאס פריינדשאפט אוועקלעגען אין א זייט און האט זיך ענטשלאסען צו שיקען שלוחים צום קאניג פון סעווילא מען זאל מיט איהם איבעררעדען, נאר אויף אזא אופן אז ער זאל פערשטעהן אז ער מוז זיך אונטערגעבען און אז קיין אנדער ברירה האט ער ניט. אויף אזא שליחות, צו רעדען געצאהלטע און שארפע דבורים, האט אלפאנסא אויסגעקליבען זיין לייב־סעקרעטאר יצחק אבן־שלביב, און האט איהם מיט געגעבען פינף הונדערט מאנן, כדי ער זאל אריינקומען קיין סעווילא מיט גרויס פאראד ווי עס שטעהט אן א שליח, וואס קומט מעהר א מורא צו מאכען ווי בעטען. דאס שליחות האט אבער אבן־שלביב'ן דאס לעבען געקאסט, ווייל ער האט פינקטליך אויסגעפאלגט דעם ווילען פון זיין קאניג, נאר ער האט מיט זיינע רייד אריינגעבראכט אל־מעטאמעד'ן אין כעס, און ער האט איהם באלד געהייסען טויטען און זיין גאנצע וואך אריינ־ווארפען אין תפיסה. ווי עס ווייזט אויס, האט אלפאנסא דאס פאראויסגעזעהן, און האט צופלייס אזוי געמאכט, כדי ער זאל האבען א סבה זיך צו קריגען מיט'ן קאניג פון סעווילא און אויף איהם אנפאלען.

אל־מעטאמעד האט זיך געריכט אז אלפאנסא וועט איהם ניט שווייגען, האט ער געמאכט א בונד מיט יוסוף אבן תישופין, דעם פירסט פון דעם מחמדנישען שבט אלמוראבידיים, ער זאל איהם קומען העלפען. אבן תישופין האט זיך ניט געלאזט לאנג בעטען, ווייל ער האט ניט געמיינט אזוי צו שיטצען שבילה ווי אליין טאקי פערכאפען פאר זיך די מלוכה. מיט גרויס חיל איז ער געקומען, און צוזאמען מיט אל־מעטאמעד'ס לייט האבען זיי אנגעהויבען א מלחמה מיט אלפאנסא'ן, וואס איז געגען זיי ארויס אויך ניט מיט קיין קליינער מחנה. אין ביידע זייטען האבען זיך געפונען גענוג יודען און יעדער פון זיי האט פארגעסען אז איין אמונה בינדט זיי צוזאמען און האט זיין בלוט פער־גאסען פאר זיין לאנד, וואס איז ביי איהם דעמאלט געוועהן דאס טהייערסטע. צום אנהייב האט דאס גליק אין גאנצען געשפיעלט אלפאנסא'ן, נאר אז ער האט געוואלט געהן מיט צופיעל ליסט און אבנארען דעם שונא, האט זיך דאס גליק פון איהם אבגעטהון. אים פרייטאג, דעם 23 אקטאבער 1086, איז אויסגעקומען רעכט זיך צו שלאגען, האט אלפאנסא געלאזט זאגען אז ער וויל די מלחמה אבלייגען אויף עטליכע טאג, ווייל פרייטאג דארפען רוהען די מחמדנער, שבת מוזען היטען די יודען און זונטאג איז הייליג ביי די קריסטען. דערמיט האט ער געוואלט פארבלאנדען דעם שונא די אויגען, כדי ער זאל קאנען נאר אומגעריכט זיך צופיהרען די האנד. אל־מעטאמעד האט פערשטאנען זיין מיין, און

טאקי בעשטאנען צו ווארטען עטליכע טאג, נאר אנגעזאגט האט ער: מען זאל זיין פערטיג אין יעדער מינוט. אזוי איז טאקי געשעהן: אלפאנסא איז פלוצלונג אנגעפאלען אויף די מחמדנער און די מלחמה ביי צאלאקה האט זיך פאר איהם שלעכט געענדיגט. אלפאנסא איז קוים מיט'ן לעבען אנטלאפען, נאר אלמעתאמער האט אויך טהייער בעצאהלט, ווייל פון דעמאלט אן זענען די אלמוראבידינען געווארען גאנצע בעלי־בתים אין שפאניען, און צווישען די קליינע שפאנישע מלוכות, וואס האבען פריהר אויך ניט געלעבט רוהיג און פריינדליך, איז געווארען נאך מעהר חשך. פאר די יודען איז פון דעסטוועגען דערפון קיין רעה ניט ארויסגעקומען ווייל די אלמוראבידינען זענען זיך מיט זיי גוט בעגאנגען און די יודען פון גראנאדה האבען אפילו צוריק בעקומען זייער פערמעגען, וואס מען האט פאר צוואנציג יאהר, אין דער צייט פון'ם קאניג באדיס, ביי זיי צוגענומען.

די מרידות און מלחמות האבען פון דעסטוועגען ניט אבגעריסען די שפאנישע יודען פון תורה, און מיט'ן תלמוד האבען זיי זיך נאך מעהר בעשעפטיגט ווי מיט אנדערע זאכען. צווישען די געלערענטע יודען, וואס האבען זיך מעהר אבגעגעבען מיט וויסענשאפטען זענען בעזאנדערס בעקאנט די נאהמען פון: משה בן שמואל אבן־ג'יקטאליא און יהודה אבן־בלעם פון טולידה; פון די לומדים אבער וואס האבען אין יענער צייט שטארק בעפעסטיגט דעם תלמוד, האט זיך בעריהמט געמאכט רבינו יצחק בן יעקב אלפסי אדער אלקאלאיי (אדער רי"ף), ער איז געבארען אים יאהר 1013 אין א דארף ניט ווייט פון פעץ אין אפריקא, און האט פון קינדהייט אן ארויסגעוויזען זיין גרויס חריפות אין לערנען. אז ער איז נאך א יונגער מאנן געוועהן איז ער געקומען קיין שיבילה, און איז באלד בעקאנט געווארען פאר א גרויסען מופלג, און ווייל זיין דרך אין לערנען איז געוועהן ניי, האט ער געהאט געגנער אין די ביידע רבנים פון דארט: ר' יצחק בן ברוך אלבאליה און ר' יצחק בן יהודה אבן־גיאת, וואס האבען איהם ניט אויפגעהערט צו פערפאלגען אפילו דעמאלט ווען זיין נאהמען האט געקלונגען אויף דער גאנצער וועלט און אללע לומדים האבען אנגענומען זיין חבור אויף גאנץ תלמוד וואס מען האט גערופען אויף זיין נאהמען „אלפס". איבער די רדיפות, וואס ער האט געהאט אויסצושטעהן, האט רבינו יצחק אלפסי געמוזט אוועקפאהרען פריהר קיין קורדובה און דער נאך האט ער זיך בעזעצט אין לוצענא, און דארט איז ער שוין געבליבען רוהיג, און איז געשטארבען א זקן פון ניינציג יאהר. וואס פאר איין עדלער מענש

רבינו יצחק אלפסי איז געוועהן — קען מען ארויסזעהן דערפון אז אפילו זיינע שונאים זענען געוועהן פערזיכערט אין זיין גוטסקייט. אז ר׳ יצחק אבן־אלבאליה פון שיבילה איז קראנק געווארען און האט געהאלטען ביים שטארבען, איז זיין בן יחיד ברוך, א יונגער מאנן פון זיבצעהן יאהר, געשטאנען ביים בעט זעהר בעטריבט און האט געוויינט און געקלאגט אז ער ווייסט ניט אויף וועמען דער פאטער לאזט איהם איבער דארויף האט איהם דער חולה געענטפערט, אז באלד נאך זיין טויט זאל ער אוועקפאהרען קיין לוצענא צו רבינו יצחק אלפסי און זאל איהם איבערגעבען אז אין דער לעצטער מינוט פון זיין לעבען האט ער חרטה געהאט אויף אלדינג וואס איז צווישען זיי פארגעקומען, אז ער בעט ביי איהם מחילה פאר די צרות וואס ער האט איהם אנגעטהון, און אז ער איז געשטארבען מיט דער האפנונג, אז ער וועט רחמנות האבען אויף זיין קינד און וועט איהם מדריך זיין, עס זאל פון איהם ארויסוואקסען א מענש. דער יתום האט מקיים געוועהן די צואה פונ׳ם פאטער, און אז ער איז געקומען קיין לוצענא האט רבינו יצחק אלפסי מיט הייסע טרערען בעוויינט דעם טויט פון זיין געגנער. ער האט דעם יתום אריינגענומען צו זיך אין שטוב ווי א אייגענעם זוהן און האט מיט איהם געלערנט טאג ווי נאכט ביז ער איז אויך געווארען א בעריהמטער מאנן.

ביים סוף פונ׳ם עלפטען יאהר הונדערט איז אין קאסטיליען דאס קליינע וועלטעל פון די קראימעס אויך געווארען בעלעבטער, ווייל עס האט זיך פלוצלונג צווישען זיי בעוויזען זעהר א גרויסער געלעהרטער. אבן־אלתראס און איהם איז געראטהען צו זיך צו צוציהען פיעל תלמודיסטען. דאס אייגענע האט אויך געטהון זיין פרוי, וואס איז געוועהן א גרויסע מלומדת, נאך זיין טויט. אוודאי האט דאס פערדראסען די פארשטעהער פון די שפאנישע יודען און איינער פון זיי: ר׳ יוסף אבן אלפרג אל־קברי, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי אלפאנסא׳ן, האט זיך בענוצט מיט זיין מאכט און האט געפועל׳ט ביי דער מלוכה מען זאל די קראימעס אנהויבען טרייבען.

אין דער צייט וואס שפאניען איז געוועהן א מקום תורה, האבען די יודען פון פראנקרייך און דייטשלאנד זיך ניט געקאנט גלייכען צו זייערע שפאנישע ברידער, האטש עס איז זיי גאר ניט שלעכט געוועהן. קיינער האט זיי ניט געטשעפעט, זיי האבען געהאט פרנסה בשפע פון וויינגארטנער, מלאכות און מסחר, און האבען נאר בעדארפט צאהלען מס. דער פאפסט אלכסנדר דער צווייטע איז געוועהן זעהר פריינדליך געגען זיי און האט בפירוש געזאגט, אז יודען טאר מען ניט רעכנען פאר שונאים פון דער קירכע. ביי אזא לאנגע

וואלטען די יודען בעדארפט ארויסגעבען געננג חכמים אונ גדולים, זיי האבען זיך אבער בעגנוגט מיט פשוט'ן לערנען תלמוד אונ קיין חריפות האט מען פון קיינעם ניט געזעהן, גלייך ווי זיי האבען טאקי ניט געוואלט אפילו אין לערנען האבער שטעהן פון די קריסטען. נאר איין לאטהרינגען איז געוועהן פול מיט לומדים, אונ די ישיבות פון מאינץ אונ ווארמס האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע. אים יאהר 1034 האבען צוויי פרומע לייט: יעקב בן דוד אונ זיין ווייב רחל, וואס האבען קיין קינדער ניט געהאט, אויסגעבויעט א טהייערע שול, וואס האט זיך גערעכענט פאר א „בית מקדש מעט", ווייל דער בנין איז געוועהן זעהר שאן אונ אחוץ דעם פלעגט מען אין די שפעטערע צייטען דערצעהלען פון דער שול גאנצע נסים. דארט זענען אויף א בעזונדער טאפעל געוועהן אויסגעקריצט די נאהמען פון ר' יעקב אונ זיין ווייב רחל אונ מען האט אבגעהיט זייער יאהרצייט אסך דורות. צווישען די לאטהרינגער לומדים זענען בעזאנדערס בעקאנט געוועהן רבנו גרשום'ס תלמידים: ר' יצחק הלוי (סגל לויה) פון ווארמס, וואס האט אויך געהאט דריי זיהן גרויסע רבנים: ר' יעקב בן יקר פון מאינץ אונ ר' יצחק בן יהודה! זיי אללע האבען זיך בעשעפטיגט מעהר מיט תלמוד. נאר איין ר' מנחם בן חלבו האט זיך אבגעגעבען מיט דקדוק אונ האט געמאכט א באור אויף דער תורה.

פונקט אין דער צייט ווען מען האט דערהרג'ט אין פומבדיתא דעם לעצטען גאון חזקיה, איז גאר ניט ווייט פון דארט, אין פראנקרייך, אויפגעגאנגען א נייע זונן אונ עס האט זיך ארויסגעוויזען א מענש, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל צו בעפעסטיגען דאס יודישקייט דורך זיין בעריהמטען פירוש אויף תנ"ך אונ תלמוד. דאס איז געוועהן ר' שלמה יצחקי, וואס איז בעקאנט מיט'ן נאהמען רש"י. ער איז געבארען געווארען אין דער שטאט טרויס אין שאמפאן אין פראנקרייך אים יאהר 1030, אונ האט געלעבט אין גרויס דחקות פינף אונ צוואנציג יאהר. גאר יונג האט ער חתונה געהאט, נאר האטש ער איז גיך געווארען א בעל משפחה, האט ער געלאזען ווייב אונ קינדער אונ איז ביז פינף אונ צוואנציג יאהר געזעסען אין די ישיבות כון מאינץ אונ ווארמס. אז מען האט איהם אויפגענומען פאר רב אונ זיין נאהמען איז געווארען בעריהמט, האט זיך זיין לאגע פון דעסטוועגען ניט געבעסערט. ווייל דאס רבנות האט זיך דעמאלט גערעכענט נאר פאר א גרויסען כבוד אונ קיין שכירות האט מען ניט געגעבען. דערפאר איז ר' שלמה געצוואונגען געוועהן צו לעבען זעהר געענגט, אונ כל ימיו איז ער געוועהן פערנומען מיט זיינע תלמידים וואס

האבען זיך צו איהם געצויגען פון אללע זייטען. מיט זיי פלעגט ער לערנען, אונ דערמאלט האט ער אויך אויסגעארבייט זיין פירוש, אין וועלכען מען זעהט ארויס זיין גרויס חריפות, ווי עס איז איהם געראטהען מיט קורצע אונ געצאהלטע ווערטער מסביר צו זיין די שווערסטע פסוקים פון דער תורה אונ די טיפסטע ערטער פון דער גמרא. קיין זוהן האט רש"י ניט געהאט, נאר זיינע דריי טאכטער זענען געווען זעהר געראטהענע. איינע פון זיי איז געוועהן אזוי קלאר אין תלמוד אז ווען דער פאטער איז קראנק געוועהן אונ האט ניט געקאנט אנטפערן די רבנים וואס פלעגען זיך ווענדען צו איהם וועגען שאלות־תשובות, איז זי אים שטאנד געוועהן רש"י'ס ארבייט צו טהון. זיין איידעם ר' יהודה בן נתן איז אויך געוועהן א גרויסער מאנן, אונ פון זיינע אייניקלעך זענען בעזאנדערס בעריהמט געוועהן ר' שמואל בן מאיר, וואס מען האט גערופען רשב"ם אונ ר' יעקב, וואס איז בעקאנט מיט'ן נאהמען רבינו תם. רש"י'ס פירוש אויף דער תורה איז צום ערשטען מאל אבגעדרוקט געווארען אים יאהר 1475 אונ מען האט איהם אויך איבערגעזעצט אויף לאטייניש. דעם פירוש אויף דער גמרא האט ער ניט אין גאנצען געענדיגט, נאר אויף זיין דרך זענען שוין דערנאך געגאנגען פיעל אנדערע פראנצאזישע אונ דייטשע לומדים, וואס מען האט זייער פירוש גערופען תוספות. אין ווארמס ווייזט מען נאך עד היום רש"י'ס שטוהל אונ דאס פאלק דערצעהלט נאך פון איהם פיעל וואונדער, וואס ווייזען נאר ווי הייליג דער זכר פון ר' שלמה בן יצחקי איז געבליבען צווישען זיינע ברידער.

אין אטאליען איז דאס לערנען ביי די יודען ניט געשטאנען אויף קיין הויכער מדרגה אונ אללע רבנים אונ לומדים פלעגען זיי אויסשרייבען פון אנדערע ערטער. נאר דער נאהמען פון איין איטאליענישען יודען איז געבליבען בעקאנט: דאס איז געוועהן, ר' נתן בן יחיאל פון רום (רב נתן איש רומי), דער מחבר פונ'ם תלמודישען ווערטערבוך וואס הייסט: „ערוך". ער האט פיעל פירושים צוזאממענגענומען פון רבינו חננאל בר חושיאל'ס פון קאירוואן ספרים אונ אויך פון פיעל אנדערע ספרים, אונ זיין ספר „הערוך" איז נאך היינט דער ניטצליכסטער פון דעם מין ספרים. אין דער צייט זענען שוין די יודען געוועהן פארשפרייט אין באהמען, מאהרען (מורביה) אונ פאלען. אונ די שטאדט פראג האט זיך שוין דערמאלט גערעכענט פאר איין אלטער יודישע קהלה; צווישען זיי זענען געוועהן זעהר פיעל עשירים, וואס האבען געהאט אפילו קריסטליכע שקלאווען. בעזאנדערס איז בעקאנט א יודישער גביר אין באהמען

וואס האט געהייסען פּודיביה: ער האט זיך אויסגעבויעט א גאנצע פעסטונג און האט זיך דארט געלעבט און זיך אנגעטהון די גראָבסטע תענוגים גלייך מיט אללע אנדערע קריסטליכע פריצים. דאס לערנען פון תורה איז ביי זיי געשׂטאנען זעהר נידריג, און ערשט שפּעטער מיט הונדערט יאהר האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיי ארויסצוזייען גרויסע לייט אין תורה.

3 דער ערשטער קרייצצוג.

(1096—1148 נאך קריסטוס געבורט).

ביים סוף פונם עלפטען יאהר הונדערט האט זיך ארויסגעוויזען אפייער און עס איז ארויס א שרעקליכע שׂרפה, וואס האט געדויערט כמעט צוויי הונדערט יאהר: דאס זענען געוועהן די קרייצצוגע, די מלחמות צווישען דיא ביידע גרעסטע אמונות פון דער וועלט, צווישען די קריסטען און די מחמד'נער, און וואס האט כמעט דיא גאנצע מענשליכע געשיכטע אויף אנייעם דרך געבראכט, און אין דער יודישער געשיכטע צוגעגעבען אסך בלאטער, וואס זיינען מיט בלוט און מיט טהרערן געשריבען. אלאנגע צייט האבען די טערקען, וואס האבען דאמאלס געהערשט אויף פאליסטינא האבען ניט נור קיין יודען ניט געלאזט אריינקומען קיין ירושלים אבער אויך די קריסטען, וואס פלעגען קומען מתפלל זיין אויפ'ן קבר פון זייער גואל פלעגען זיי אויך אנטהון גרויסע צרות און דערצו ביי זיי נאך רייסען פיעל געלד און חוזק מאכען פון דער קריסטליכער רעליגיאן. די סירישע קריסטען און אויך די דאזיגע וואס פלעגען געהען קיין ירושלים האבען זיך שטארק אנגעליטען, און איינער פון די וואס האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן דאס אכזריות פון די טערקען, פעטער פון אמיען, האט דאריבער געמאכט א גאנצען לארם אין איירופא, עס איז געוואָרען איין אסיפה פון גייסטליכע אין קלערמונט אין פראנקרייך, און עס איז געבליבען, אז ווער עס האט נאר גאטט אין הארצען זאל זיך אוועקלאזען קיין פאלעסטינא זיך אננעהמען פאר דעם כבוד פון דער אמונה. באלד האט זיך צונויפגעקליבען א גרויסע מחנה, צווישען זיי זענען געוועהן אסך פרומע וואס האבען אלדינג געוואלט טהון לשם שמים, נאר נאך מעהר זענען געוועהן פּשוט'ע ליידיג געהערס, וואס האבען פערשטאנען אז סאי ווי סאי קאן עס זיי ניט שאדען און דערלענגען וועלען זיי געווים ניט. מיט רויטהע קרייצען אויף די קליידער, און פיעל אויך מיט אויסגעברענטע קרייצען אויפ'ן

ייב, האָבען זיי אָנגעהויבען געהן קיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אונ דערוױיל האָט מען
יך אין איין וועגס צופיהרט די האַנד אונ גערויבט אונ געטייט אונשולדיגע יודען.
די לאַגע פון די יודען אין דייטשלאַנד איז דעמאָלט געוועהן זייער גוט.
זען האָט אַזוי געשאַצט זייער נוצליכקייט, אַז ווען דער עפּיסקאָפּ רידיגער
אַט געוואָלט מאַכען „שפּייאֶר", פאַר אַ שטאָדט, האָט ער געלאָזט ראַטהען
י יודען זיי זאָלען זיך דאָרט בעזעצען אונ האָט זיי צוגעזאָגט אַללע רעכטע.
ער קייזער היינריך דער פירטע האָט זיי געגעבען נאָך מעהר פרייהייט,
אונ אַז מענשען איז צו פיעל גוט גלוסט זיך זיי נאָך בעסערס: פּלוצים האָט
זען זיי פירגעזאָגט אַז ביז צום יאָהר 1104 מוז משיח קומען, אונ עס איז גע-
אָרען אַ שטאַרקער רעש, אַללע יודען זענען אַרומגעגאַנגען מיט פערדולטע
אָפּ אונ האָבען אַרויסגעקוקט אויף דער גאולה. נאָר גראָד דעמאָלט ווען זיי
ענען געוועהן פערטראָגען מיט דער פאַלשער האָפנונג, האָט זיך אויף זיי
גענערוקט אַ צרה, וואָס האָט זיך זיי פריהער אפילו ניט געחלומ'ט: די גבורים
ונ'ם קרייצצוג האָבען אויסגעלאָזט צו זיי דעם גאַנצען כעס אונ זיי האָבען
עמוזט אָבקומען פאַר פרעמדע זינד.
פון דער ערשטער חברה, וואָס פעטער פון אַמיען אַלליין מיט זיינע
כט הויפט־לייט אונ דער גייסטליכער נאָטשאַלק האָבען געפיהרט, האָבען
יודען ניט אַזוי שטאַרק געליטען, ווייל זיי האָבען געראַבעוועט גלייך אי
דען אי קריסטען אונ זענען נאָך געגאַנגען מיט רחמנות. די רעכטע צרה
אַט זיך ערשט אָנגעהויבען שפּעטער, אונ פון אַללע זייטען האָט זיך צוגעלאָזט
באַנדע פון געוויסע מענשען, וואָס האָבען זיך נאָר בענוצט מיט דעם צופאַל,
י זיי זאָלען קאָנען זיך אָנטרינקען מיט פרעמדע גוט אונ בלוט אונ נאָך
זרלאַנגען ביי דער וועלט אַדאַנק דערפאַר. די לייט האָבען אַרויסגעלאָזט
קלאַנג, אַז אויפ'ן הייליגען קבר אין ירושלים האָט מען געפונען אַ פּאַפּיער
עס איז די גרעסטע מצוה יודען נויטהען זיי זאָלען זיך טויפען, אונ אַז
וואָס לאָזען זיך ניט ביינען מוז מען בעטראַכטען ווי פיינדע פון דער קירכע
נ מען מאָג זיי אפילו אויפ'ן פייער ברענגען. די רציחות האָבען זיך אָנגעהויבען
ז פראַנקרייך, אונ די יודען פון דאָרט האָבען באַלד דערפון צו וויסען געגעבען
ערע ברידער פון דייטשלאַנד, אונ עס איז געוואָרען אַ גרויסער רעש, מען
ט זיך צונויפגעקליבען אין די שולען אונ גוזר תענית געוועהן. די דייטשע
ען זענען דערוױיל אָבגעקומען נאָר מיט'ן שרעק, ווייל די גייסטליכע האָבען
זיי געהאַלטען אונ האָבען זיי געשיצט. נאָר אין (ראָוען), וואָס האָט

גֶעהֶערְט צוּ עֶנְגְלַאנְד, הָאט מֶען דִי יוּדֶען מִיט גֶעוַואלְד אַרֵיינְגֶעטְרִיבֶּען אִין קִירְכֶע אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען אוֹיסְקְלֵויבֶּען צְווִישֶׁען טוֹיט אוּנ לֶעבֶּען.

דָאס אִיז אָבֶּער נָאךְ אַלְץ אַ גָאר נִישְׁט גֶעוֶועהן גֶעגֶען דֶער מְהוּמָה, וָואס הָאט זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין דֵייטְשְׁלַאנְד, וָואס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן ווִי אַ שִׁיף אָהְן אַ רוּדֶער, ווַייל דֶער קֵייזֶער הֵיינְרִיךְ הָאט גֶעמוּזְט אַ לַאנְגֶע צֵייט בְּלֵייבֶּען אִין אִיטַאלְיֶען, אוּנ עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיינֶער וָואס זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דִי אוּנְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען. נָאךְ פוּן דֶערְוַוייטֶענְס הָאט מֶען גֶעהֶערְט וָואס פַאר אַ אוּמְגְלִיק עֶס מַאכְט אָן אַ גֶעווִיסֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער רִיטְטֶער ווִילְהֶעלְם דֶער צִימֶערְמַאן, וָואס הָאט אִין אַלֶע אֶרְטֶער אוֹיסְגֶעזוֹיגֶען דָאס בְּלוּט בַּיי דִי בּוֹיעֶרן כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען אוֹיסְהַאלְטֶען זַיין חֶבְרָה. אַז עֶר הָאט זִיךְ צוּגֶערוּקְט קַיין טְרִיעֶר, אִיז אוֹיף דִי יוּדֶען גֶעפַאלֶען אַזַא אֵימָה אַז פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, אוּנ יוּנְגֶע מֶאדְכֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהַאנְגֶען שְׁטֵיינֶער אוֹיפ'ן הַאלְז אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַרֵיינְגֶעוָוארְפֶען אִין טַייךְ מָאזֶעל. אֵיינֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע טֶאכְטֶער וָואס הָאבֶּען אַזוֹי מְקַדֵּשׁ ה׳ גֶעוֶועהן אִיז מָרַת אֶסְתֵּר בַּת ר׳ יְחִזְקִיָּה הַנַּבַּאי, אוּנ אִיהר נָאהמֶען אִיז גֶעבְּלִיבֶּען לְזִכָּרוֹן, אוּנ אַזוֹי ווִי זֵיי הָאבֶּען פִיעל גֶעטְהוּן אַבִּי זֵיי זָאלֶען לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייט נִיט אַרֵיינְפַאלֶען אִין דִי הֶאנְד פוּנ'ם רוֹצֵחַ, וָואס הָאט גֶעהַאט פּוּנְקְט אַזוֹי פִיעל חָכְמָה ווִי רַחֲמָנוּת, אוּנ אַז עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְהוֹיבֶּען דִי הֵיילִיגֶע מִלְחָמָה הָאט עֶר גֶעלָאזְט פָארְאוֹיסְגֶעהְן פַאר זַיין מַחֲנֶה אַ גַאנְז מִיט עֶטְלִיכֶע צִיעגֶען, אוּנ הָאט גֶעגְלוֹיבְּט אַז זֵיי וֶועלֶען אִיהם פִיהרֶען גְלַייךְ קַיין יְרוּשָׁלַיִם. דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְּרוּבְּט זוּכֶען יוֹשֶׁר בַּיים עֶפִּיסְקָאפּ עֶגִילְבַּארְט, נָאר עֶר הָאט מִיט זֵיי גָאר קַיין לַאנְגֶע טַעֲנוֹת נִיט גֶעמַאכְט אוּנ הָאט זֵיי מְגַלֶּה גֶעוֶועהן אַז זֵיי הָאבֶּען קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט, נָאר צוּם קַאטָאלִיצִיזְמוּס אִיבֶּערְצוּגֶעהְן. זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהן אַז דִי סַכָּנָה אִיז גְרוֹיס, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער מִיכָה הָאט פָארְגֶעלֶעגְט מֶען זָאל לְפָנִים וֶוערֶען קְרִיסְטֶען. אַזוֹי אִיז דָאס טַאקִי גֶעשֶׁעהן אוּנ זֵיי זֶענֶען נִצוֹל גֶעוָוארֶען פוּנ'ם שְׁרֶעקְלִיכֶען טוֹיט.

אַ אֶרְגֶערן סוֹף הָאבֶּען גֶעהַאט דִי יוּדֶען פוּן שְׁפֵּייעֶר, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פֶּערְלָאזְט אוֹיף דֶעם שׁוּצְבְּרִיעף וָואס דֶער עֶפִּיסְקָאפּ רֶעדִיגֶער אוּנ דֶער קֵייזֶער הֵיינְרִיךְ הָאבֶּען זֵיי גֶעגֶעבֶּען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז קֵיינֶער וֶועט זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבֶּען זֵיי עֶפֶּעס שְׁלֶעכְטֶס טְהוּן. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער אַ טָעוּת גֶעהַאט: דִי רוֹצְחִים הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף אַ גֶעזֶעטְץ, זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁלֶעפֶּען דִי יוּדֶען אִין קִירְכֶע אוּנ זֵיי מִיט גֶעוַואלְד טוֹיפֶען, אוּנ אַז דִי עֶרְשְׁטֶע הָאבֶּען זִיךְ

אנגעהויבען ווערען האט מען קיין איינציגען פון זיי ניט איבערגעלאזט לעבעדיג. פון דעסטוועגען איז דער רוב פון די שפייערישע יודען נצול געווארען, ווייל דער גוטהארציגער און פרומער עפיסקאפ יוהאנזין האט זיי געהאלטען ביי זיך, און אז די רוצחים האבען זיך געפרובט אנפאלען אויף זיי האט ער זיי אונטערגעגעבען חשק זיי זאלען געגען זייערע שונאים אויך ארויסגעהן מיט כח, און עס איז זיי טאקי געראטהען מיט אייגענע קראפט צו בעשיצען זייער מקום מנוחה.

אויף דער שטאדט ווארמס איז שוין אין פערצעהן טאג ארום אנגעפאלען א גראסערע באנדע; די רייכסטע יודען האבען זיך בעהאלטען ביים עפיסקאפ אללעבראנדוס, וואס האט ניט געקאנט, אדער ער האט ניט געוואלט אללע יודען אונטער זיין שוטץ נעהמען. די רוצחים האבען זיך געהאפט ברעכען יודישע הייזער, ראבעווען יודיש פערמעגען, צושטערן שולען, צורייסען ספרים און פיעל יודען זענען אומגעקומען אויף קדוש השם. אז עס איז אוועקגעגאנגען א וואך און די רוצחים האבען זיך צוגעלאזט צום פאלאץ פונ'ם עפיסקאפ, האט ער זיי געלאזט זאגען אז מעהר קאן ער זיי ניט האלטען, און אז ווען זיי וועלען זיך ניט טויפען, זענען זיי מיט'ן לעבען ניט זיכער. די יודען האבען זיך אויסגעבעטען א קורצע צייט, כדי זיי זאלען זיך קאנען בעדענקען, און די רוצחים האבען געווארט מען זאל זיי אפנען דעם טהויער און זיי זאלען די יודען אדער פיהרען אין קירכע, אדער זיך באדען אין זייער בלוט. אז עס איז איבערגעלאפען די צייט און דער עפיסקאפ איז אריינגעקומען צו די יודען געוואהר ווערען אויף וואס זיי האבען זיך ענטשלאסען, האט ער זיי אללע געפונען טויט, ווייל עס איז זיי ליעבער געוועהן אלליין זיך דאס לעבען נעהמען און ניט שטארבען דורך דער האנד פונ'ם שונא. דעמאלט איז ערשט געווארען א שחיטה, ווייבער און קינדער האט מען געקולעט אין די גאסען, און א יודיש יונגעל שמחה כהן, וואס מען האט דערהרג'ט זיין פאטער מיט זיבען ברידער, האט ער ניט געוואלט געהן פון דער וועלט ביז ער וועט זיך נוקם זיין אין איינעם פון די שונאים; ער האט זיך דאריבער געהייסען פיהרען אין קירכע אריין און געזאגט אז ער וויל זיך כלומר'ש טויפען, און אז מען האט איהם אהין געבראכט האט ער ארויסגעהאפט א מעסער און האט געשטאכען איינעם פון דעם עפיסקאפ'ס קרובים. אכט הונדערט יודען זענען דעמאלט אומגעקומען אין ווארמס, צווישען די קדושים אין ווארמס זיינען אויך געוועהן רבינו יצחק הלוי'ס קינדער, וואס ער איז געוועהן דער רבי פון רש"י, און אויך פיעל פון זיינע תלמידים.

אין אנדער חברה מיט זייער פארשטעהער גראף עממעריך, וואס איז געוועהן אקרוב פונ'ם עפיסקאפ רוטהארד איז אנגעפאלען אויף מאינץ, אונ דא האט מען די יודען, אי אבגעבראנט, אי געהרג'ט. דער עפיסקאפ האט צופליים פארגעלייגט די רייכסטע יודען זיי זאלען ביי איהם בלייבען אונ איהם געבען צו בעהאלטען זייער פערמעגען; קוים זענען זיי שוין אבער געוועהן איניג, זענען באלד, נאך אין דער ערשטער נאכט, צוגעטרעטען די שונאים, אונ האבען פערלאנגט מען זאל זיי ארויסגעבען די יודען. דער עפיסקאפ האט זיך בלומר'שט ארויס געשטעלט, אונ האט עס ניט געוואלט דער לאזען, נאר דאס איז אין גאנצען געוועהן אן אנשטעל: זיי האבען פריהר צווישען זיך אבגעהרעדט אז רוטהארד זאל זיך מאכען גלייך ווי ער האט געביך שטארקע יסורים וואס ער קאן ניט רעכט פארהיטען די יודען, נאר וואס זאל ער טהון אז מען הערט איהם אליין אויך ניט, אונ דערווייל איז אויסגעקומען, אז עממעריך האט געהאט פערטיגע קרבנות. אזוי איז טאקי געשעהן אונ ביז אין דער פריה זענען געפאלען דרייצעהן הונדערט הרוגים. זעכציג יודען זענען נאך געבליבען בעהאלטען, נאר באלד האט מען זיי אויך געפונען אונ געקוילעט. נאר עטליכע האבען זיך געלאזט טויפען, זיי האבען אבער באלד חרטה געהאט אונ האבען זיך בעסער ענטשלאסען געהן צו זייערע דערהרג'טע ברידער. צוויי יודען, מר אוריה אונ מר יצחק בר דוד הפרנס מיט זיינע צוויי טאכטער, האבען אפילו מקדש השם געוועהן נאך דער טויפע: מר יצחק האט אליין דערשטאכען זיינע ביידע טאכטער אום ערב שבועות אונ האט זיין הויז אונטערגעצונדען, דערנאך איז ער צוזאמען מיט אוריה'ה אריין אין שול, ביידע האבען זיי אונטערגעלייגט פייער אונ זענען צוזאמען מיט דער שול אונ מיט אללע ספרים פארברענט געווארען. דעמאלט איז אין מאינץ געווארען א גרויסע שרפה, אונ א האלבע שטאדט איז אוועקגעגאנגען אין פייער.

א וואך פאר שבועות זענען די רוצחים, מיט זייער הויפט-פיהרער הערמאן, אריין קיין קאלן (קולוניא). די יודען האבען שוין געוואוסט וואס זיי ערווארטעט אונ האבען געבעטען די איבריגע איינוואהנער פון דער שטאדט מען זאל זיי בעשיצען. מען האט טאקי אויף זיי רחמנות געהאט, אונ יעדער קריסט האט צו זיך אריינגעלאזט א יודישע משפחה, אונ אז די שונאים האבען זיך געוואלט צו פיהרען די האנד, האבען זיי קיינעם ניט געפונען. זיי האבען געמוזט שטילען זייער רציחה נאר דערמיט וואס זיי האבען געראבעוועט דאס ביסעל פערמעגען, וואס האט זיך נאך געפונען אין די ליידיגע יודישע הייזער, אונ אפילו

דאס ערדציטערניש, וואס איז גראד געוועהן דעם טאג, האט זיי ניט דערשראקען אונ זיי האבען עס נאך אנגענומען פאר א וואונק פון אויבען אז גאטט וויל טאקי זיי זאלען מיט אזוי פיעל בלוט-פערגיעסען היילינג מאכען זיין נאהמען. אז עס איז אבער בעשערט געוועהן, האבען די יודען זיך ניט געקאנט אויסדרעהען פון די שונאים'ס האנד: דער פרומער עפיסקאפ הערמאן דער דריטער האט שטילערהייד איבערגעפיהרט די יודען פון קאלן אין די נאהענטע דארפער, נאר, נאך דריי וואכען איז מען געוואהר געווארען פון זייער בעהאלטעניש, אונ פיעל פון זיי זענען אומגעקומען. די יודען האבען דעמאלט ארויסגעוויזען שטארק מסירות נפש: איינער פון די אלטע לומדים ר' שמואל בן יחיאל האט אין טייך געקוילעט זיין איינענעם זוהן אונ האט א ברכה געמאכט אויף דער שחיטה אונ זיין קרבן האט געענטפערט: אמן! אויף איהם קוקענדיג, האבען זיך פיעל אין וואסער געווארפען. איבערהויפט האט מען אין א צייט פון צוויי חדשים אין די שטאדט ביים רהיין מעהר פון צוועלף טויזינד יודען אויסגעהרג'ט, אונ די וואס האבען זיך געראטעוועט דורך דער טויפע האבען געהאפט אז גיך וועט דער גוטער קייזער היינריך צוריקקומען פון איטאליען אונ וועט זיך אננעהמען פאר זיי.

אין דער צייט זענען די יודען פון באהמען, וואס האבען אויך דארט ביז דעמאלט געלעבט רוהיג, אויך געוואהר געווארען פון צרות, ווייל די גייסטליכע אונ בעזאנדערס דער עפיסקאפ אדאלבערט פון פראג, האבען אויף זיי אנגעהויבען קוקען שלעכט, אונ אז דער ניפט פון די קרייצצוגע האט זיך צוגאסען איבער גאנץ אייראפא האט מען א וואונק געטהון מען זאל זיך קומען אברעכנען אויך מיט די באהמישע יודען. דערצו איז נאך דער הערצאג ווראטיסלאוו דער צווייטער געוועהן פערנומען מיט א מלחמה אונ עס איז אין לאנד ניט געבליבען קיינער וואס זאל זיך קאנען אננעהמען פאר זיי. אוודאי האבען די רוצחים ניט געלאזט זיך לאנג בעטען, זיי זענען אריין אין פראג אונ אויסגעהרג'ט א סך יודען אויסער די וואס זענען מרוצה געווארען זיך צו טויפען. אומזיסט האט דער פרומער עפיסקאפ קאסמאס געשריגען גוואלד געגען אזעלכע רציחות: מענשען זענען געווארען וואלף אונ זייערע אויערן זענען טויב געווארען צו הערען רייד פון יושר אונ רחמנות.

דעם אמת מוז מען זאגען אז דעם גרעסטען טהייל פון די גייסטליכע אונ אללע עדלע קלאסען האט דאס הארץ וועה געטהון צו צוזעהן אזא חלול השם, ווי צונויפגעלאפענע מארדער פערגיעסען אפען מענשליך בלוט אונ וויקלען נאך

איין זייער גזלה און רציחה אין אהייליגען נאהמען: קרייצצוג, און דערפאר אז עס איז אנגעקומען די בשורה אז עס איז אתל געווארען פון צוויי הונדערט טויזענד מאנן פון די קרייצברידער, האט עס זיי שטארק הנאה געטהון און זיי האבען די מפלה גערעכענט פאר א גערעכטען משפט פון גאטט. דערווייל איז דער קייזער היינריך צוריקגעקומען פון איטאליען און האט זעהר בעדויערט וואס מען האט די יודען אזעלכע צרות אנגעטהון. ער האט באלד בעוויליגט די בקשה פון ר' משה בן יקותיאל דעם פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין שפייער, אז אללע געטויפטע יודען זאלען מאגען צוריק איבערגעהן צום יודענטהום. מיט שמחה זענען די דייטשע יודען געוואהר געווארען פון דעם בעפעהל און באלד איז כמעט ניט איינער פון די געטויפטע יודען ניט געבליבען אין לאנד. דאס האט אפילו שטארק פערדראסען דעם פאפסט קלעמענס דער דריטען און ער האט זיך געפריוט פועל'ן ביים קייזער ער זאל מבטל זיין אזא בעפעהל, נאר ער האט איהם ניט געוואלט אפילו הארען און האט נאך געגעבען די יודען פון מאינץ איין ערלויבניש זיי זאלען זיך לאדען מיט'ן עפיסקאפ רוטהארד דערפאר וואס ער האט צוגענומען זייער פערמעגען, און דערווייל האט ער געהייסען צונעהמען ביי איהם אללע הכנסות.

אוודאי האט דאס געהייסען א שטיקעל ישועה פאר די דייטשע יודען. אין באהמען איז אבער דערפון דווקא ארויס פאר זיי ארעה. אז עס איז אנגעקומען די בשורה אז דער דייטשער קייזער האט ערלויבט די געטויפטע יודען צוריק זיך אומקעהרען צו זייער אמונה, האבען זיי מורא געהאט צו בלייבען אין לאנד און האבען זיך ענטשלאסען בעסער ארויסצופאהרען. עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אריבער קיין פאלען אדער קיין פאנאניען (דאס איצטיגע אסטעררייך אונגארן), און האבען זיך אנגעהויבען פאקען און ארויסשיקען זייער פארמעגען. דערווייל איז דער הערצאג וראטיסלאוו צוריקגעקומען פון דער מלחמה און האט ניט געוואלט ליידען אז די יודען זאלען זיך ארויסקלייבען פון באהמען, ווייל צווישען זיי זענען געוועהן די גרעסטע עשירים. ער האט זיי געלאזט זאגען אז זיי טארען ניט רירען קיין פאדעם, ווייל זייער גאנץ פערמעגען איז ניט זייער איינענס, עס געהער צום לאנד און אז זיי זענען אהין געקומען האבען זיי גאר ווייניג מיטגעבראכט. די יודען האבען פערשטאנען אז אויסטענה'ן זיך האבען זיי ניט מיט קיינעם און זענען אנטלאפען פון באהמען נאקעט און בלויז.

נאָך אָרגער איז געוועהן די יודען פון ירושלים. אז גאָטטפריעד פון בולליאָן האט איינגענומען די היילינע שטאדט, האט ער אים 15 יולי 1099, צונויפגעזאַמעלט אַללע יודען, אונ מיט זיי אויך די קראימעס, אין איין שול אונ האט זי אָנגעצונדען פון אַללע זייטען.

נאָר דער איינער קייזער פון דייטשלאַנד איז געשטאַנען פעסט פאר די יודען. ער האט אים יאהר 1103 געלאָזט צונויפרופען די גראָסטע לייט פונ'ם לאַנד אונ זיי האבען געמוזט שווערען אז זיי ווילען לעבען גוט מיט יודען אונ וועלען ניט דערלאָזען מען זאל זיי שלעכטעס טהון. אַזא שבועה איז פון איין זייט געוועהן פאר די יודען א גרויסע הילף, ווייל זיי זענען געוועהן האַטש בעוואָרענט פאר אינווענינסטע שונאים, פון דער אַנדערער זייט אָבער האט עס זיי ערנידעריגט, ווייל מען האט אויף זיי אָנגעהויבען קוקען ווי אויף מענשען וואס מוזען האבען איבער זיך בעלי בתים אונ קאָנען אַלליין ניט בעשיצען זייער פרייהייט. ביי אַזא לאַגע האט די ריינע יודישע אמונה אויך געמוזט ליידען, עס האבען זיך אָנגעהויבען ארויסצווייזען אַזעלכע פרומע וואס האבען אַלליין ניט געוואוסט וואו איין וואו אוים, פון די קאַטאָליקען האבען זיי זיך אָבגעלערנט היילינ צו האַלטען דעם זכר פון די „קדושים" וואס האבען דאס לעבען אַוועקגעגעבען פאר זייער גלויבען, פון זיי האבען זיי אָבער איבערגענומען אויך די שלעכטע מדה פון בלאָזען זיך אונ מיינען אז נאָר ביי זיי שטעקט די גראָסטע יראת שמים אונ ווייטער ביי קיינעם ניט. די יודען האבען אָנגעהויבען רודפ'ן די אומגליקליכע וואס זענען פריהער געצוואונגען געוועהן איבערצוגעהן צום קריסטענטהום אונ האבען דערנאָך זיך אומגע־קעהרט צו זייערע ברידער. די פרומע וואָלטען זיי בעדאַרפט שטאַרקען אונ טרייסטען, זיך איבערנעהמען מיט זיי, צום סוף האבען זיי געקוקט אויף זיי קרום, אונ עס וואלט געוועהן געקומען צו שטאַרקע בזיונות ווען דער גוטער אונ עדלער רש"י געהמט זיך ניט אָן פאר זיי אונ דערוויוט ניט אז מען קאָן קיינעם ניט בעשולדיגען פאר אַזא זאך וואס אַמענש טהוט ווען ער איז אין אַסכנה.

אין שפאַניען האבען נאָך אַלץ די יודען געוואוסט פון אַלעבען צו זאָגען אונ די נייע הערשער פונ'ם לאַנד, די אַל־מוראבידען, האבען זיי אויך בעטראַכט ווי די בעסטע אונ נוצליכסטע איינוואָהנער. דער צווייטער אַל־מוראבידישער כליף עלי האט די יודען געגעבען שטעללען: זיין לייב־דאָקטאר איז געוועהן אַ יוד: איינער פון די בעריהמטע דיכטער אבו־איוב שלמה אַלמולאם פון שבילה. אויסער דעם האט ער געהאט נאָך אַיודישען יועץ,

אויך אַדאָקטאָר, אַבּוּל־חַסַּאן אַבְרָהָם בֶּן מֵאִיר אִבְּן־קַמְנִיאֵל פון סאַרַגוֹזָה. אין דער צייט האָט אויך געדיענט ביי איינעם פון די קריסטליכע קאָניגע אַגרויסער מאַנן שְׁלֹמֹה אִבְּן־פַּרוּצַל, וואָס איז געהרג'ט געוואָרען אין אַמלחמה אונ וואָס זיין טויט האָט ר' יְהוּדָה הַלֵּוִי בעווייְנט אין אַפייערדיגער קִינָה. פון אַנדערע בעריהמטע יודען, וואָס האָבען דעמאָלט געלעבט, מוז מען דערמאָנען ר' אַבְרָהָם בַּר' חִיָּיא אַלְבַּרְגֶ'לוֹנִי, וואָס איז געוועהן מיניסטער ביי איינעם פון די מַחמַדַנישע מושלים, אונ איז ביי איהם געוועהן דער גרעסטער חָשוּב צוּ ליעב זיין חָכְמָה, אונ ר' יוֹסֵף אִבְּן־מִיגַאשׁ, איינער פון אַלפַסי'ס תַּלמידים, וואָס האָט זיך געדרעכענט פאַר'ן גרעסטען רב אונ איז זיין גאַנץ לעבען געוועהן פאָרשטעהער פון דער יודישער קהלה אין לוּצֶענַא (אַליסאַנַה) ר' יוסף אִבּן מִיגַאשׁ האָט איבערגעלאָזט אַפרומען זוהן ר' מֵאִיר אונ זעהר פיעל תלמידים, צווישען וועלכע האָט זיך בעזאָנדערס אַרויסגעוויזען מַיְמוּן, דעם רמב"ם'ס פאָטער.

אין דער צייט האָבען זיך אויך צווישען יודען אַרויסגעוויזען פיעל דיכטער, (מליצים) וואָס האָבען נאָכגעטהון די אַראַבער אונ האָבען אויך אויף לשון קודש געמאַכט שאָנע שירים. בעזאָנדערס בעקאַנט זענען נאָר די נאָמען פון מֹשֶׁה אִבְּן עֶזְרָא, יְהוּדָה אִבְּן־גִּיאַת, יְהוּדָה אִבְּן־עֶבְּבַּאס אונ שְׁלֹמֹה אִבְּן צַאקְבֶּעל. זייערע שירים האָבען אָבער קיין שום ווערט ניט פאַר די יודען אונ אפילו אִבְּן־צַאקְבֶּעל'ס ספר „תַּחְכְּמוֹנִי" איז מעהר ניט ווי אָנגעשריבען אין אַשאָנער העבּרעאישער שפּראַכע, אָבער דער אינהאַלט איז גאַנץ ווייט פונ'ם יודישען האַרץ. דאָרט בעשרייבט דער מְחַבֵּר ווי איינעם, וואָס האָט אין די יונגע יאָהרען געלעבט אַלליין אָהן גוטע פריינד, האָט זיך פערגלוסט אויף דער עלטער צו זוכען גוטע ברידער אונ מיט זיי פאַרברענגען די צייט, אונ ווי ער האָט מִן הַסְּתָם אויף יעדען שריט געפונען נאָר פאַלשקייט אונ אָבנאַרעריי. אונ דאָס איז שוין דאָס בעסטע וואָס די דיכטער פון יענער צייט האָבען געשענקט דער וועלט.

אַגאַנץ אַנדער ווערט האָט אָבער געהאַט ר' מֹשֶׁה אִבְּן עֶזְרָא, וואָס איז געבאָרען געוואָרען אים יאַהר 1070 אונ איז פיעל העכער געשטאַנען פון אַנדערע יודישע דיכטער וואָס האָבען דעמאָלט געלעבט. זיין פאָטער ר' יַעֲקֹב, האָט פערנומען זעהר אַגרויסע שטעללע ביים קאָניג חַאבּוּס, ווען די מְלוּכָה האָט געפיהרט ר' שְׁמוּאֵל הַנָּגִיד; זיין יחוס האָט זיך געדרעכענט פון דָּוִד הַמֶּלֶךְ. ר' יעקב'ס אַללע פיער זיהן זענען געוועהן זעהר געראָטהען, נאָר מעהר האָט

זיך אויסגעצייכענט מיט זיין גייסט ר' משה אבן עזרא. ער האט אבער קיין מזל ניט געהאט און פון די פריהערסטע יאהרען האט איהם דאס אונגליק געיאגט. מען קאן זאגען אז אויף איהם איז כמעט געפאלען דער אייגענער גורל וואס אויף ר' שלמה אבן־גבירול און זיי ביידען איז בעשערט געוועהן צו ליידען דאס גאנצע לעבען פון קנאה און שנאה. אבן־עזרא'ס לאגע איז נאך ערגער געוועהן, ווייל ער האט געהאט שונאים טאקי אין זיין אייגענער משפחה און צום ערשטען האט ער געמוזט פון זיי אנטלויפען. אז ער איז געוועהן נאך גאר א יונגער מאן, האט ער זיך פערליעבט אין זיין אלטערן ברודער'ס טאכטער, נאר אבו איברהים יצחק איז ניט בעשטאנען אויף דעם שדוך און די יינגערע צוויי ברידער אבו־חסאן יהודה און אבו־האג'גאג יוסף זענען אויך געוועהן דאגעגען. פאר צרות איז אבן עזרא אוועק פון דער היים און האט זיך אלאנגע צייט אומגעוואגעלט איבער פארטוגאל און קאסטיליען, און אז ער האט ניט געקאנט געפינען קיין רוה האט ער זיך ענטשלאסען צו פארגעסען דעם איינציגען וואונש וואס איז איהם געוועהן געווארען אין דער יוגענד, און זוכען זיין טראסט נאר אין לערנען. ער האט אנגעשריבען עטליכע ספרים אויף אראביש און פון איהם זענען אויך געבליבען העבראישע שירים מיט דעם נאהמען „הענק" אדער „תרשיש". איין גוטען פריינד האט ער יא געהאט, דאס איז געוועהן דער בעריהמטער ר' אברהם בן מאיר אבן קמניאל וואס האט איהם געשיצט; נאר די איינציגע פריינדשאפט האט איהם ניט געקאנט פארהיילען די אללע וואונדען און ער איז אים יאהר 1139 געשטארבען עלענד און דערוואייטערט פון מענשען, נאר זיינע אינווענינסטע צרות האט ער אויסגעגאסען אין זיינע בעריהמטע שירים.

נאר גרעסער פון אללע דיכטער איז געוועהן אבו־ל־חסאן יהודה בן שמואל הלוי, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1086 און האט אין דער יודישער געשיכטע איבערגעלאזט א גרויס ליכט וואס וועט קיין מאל ניט פערלאשען ווערען ביז איין יודיש הארץ וועט נאך אקרעכץ טהון בײַ זיינע קינות, ביז איין יודיש אויג וועט נאך א טרער לאזען ביי זיינע ציון'ס. ר' יהודה הלוי האט געלערנט אין דער ישיבה פון אלפסי אין לוצענא (אליסאנה) און נאך אין די קינדשע יאהרען האט זיך שוין ארויסגעוויזען וואס פאר א גרויסער גייסט אין איהם איז פערבארגען. אז ער איז בעקאנט געווארען מיט ר' משה אבן עזרא און איז געוואהר געווארען ווי גרויס זיינע יסורים זענען פון ליעבע, האט ער איהם געטראסט מיט טהייערע שירים און פון זיין עדלער

וועלע האבען זיך ארויסגעריסען פייעריגע געפיהלע. אז ער איז עלטער געווארען אונ האט געמוזט לעבען פון מעדיצין, איז איהם די פרנסה ניט געפאלען אונ ער האט זיינע גאנצע יאהרען פערבראכט נאר מיט לערנען אונ שרייבען אראביש אונ העברעאיש. נאר דעם רייכען קוואל פון ליעבע, וואס איז פערבארגען געוועהן אין זיין הארץ, האט ער אין גאנצען אוועקגעשענקט זיין פאלק אונ זיין אמונה. אז מען האט איהם פון אללע זייטען אנגעהויבען פרעגען שאלות וועגען דעם יודישען גלויבען אין פערגלייך מיט אנדערע רעליגיאנען, האט ער אויף אללע קושיות געאנפערט איין תירוץ, אונ האט אויף אראביש אנגעשריבען זיין בעריהמט ספר „הכוזרי" וואס ר' יהודה אבן-תבון האט דערנאך איבערגעזעצט אויף לשון קדש. די מעשה וואס יוסף, דער לעצטער חאזארישער מלך האט בעשריבען אין זיין בריעף צו חסדאי אבן-שפרוט, האט ר' יהודה הלוי אויסגעקליבען פאר א אינהאלט צו זיין ספר אונ בעשרייבט וואס פאר א מחשבות עס האבען ארויפגעפיהרט דעם קאניג בולאן ער זאל זיך אבזאגען פון עבודה זרה אונ אנהייבען זוכען א ריינע אמונה. אין די שאלות וואס דער מחבר לעגט אריין אין מויל פון דעם חאזארישען מלך, אין דעם ויכוח וואס די פארשטעהער פון אללע דריי רעליגיאנען האבען צווישען זיך געהאט, זעהט מען מיט וואס פאר א שכל ר' יהודה הלוי האט זיך גענומען צו זיין ארבייט, אונ אויב אין אמונה-זאכען געשיקט זיך רעדען פון בעווייזע — ווייל דער גלויבען איז מעהר נאהענטער צום געפיהל ווי צום שכל — קאן מען זאגען, אז אין זיין ספר בעווייזט ער מיט אותות ומופתים דאס ריינקייט פונ'ם יודענטהום. נאך גרעסער פון זיין איבערגעבענהייט צו דער יודישער אמונה איז געוועהן זיין ליעבע צו זיין פאלק, אונ וואס מעהר אלטער ער איז געווארען האט זיך אין איהם אלץ מעהר צוברענט דער חשק צו זעהן ארץ ישראל, בעטראכטען די הייליגע ערד, וואו עס איז אויסגעוואקסען דער אלטער יודישער יחוס, בעוואונדערן דאס וויגעלע פון דער יודישער נאציאן. אומזיסט האבען געזוכט זיינע קינדער אונ תלמידים איהם אבהאלטען פון דעם געדאנק אונ דערווייזען, אז ביי די עלטערע יאהרען איז שווער צו מאכען אזא ווייטע נסיעה, ר' יהודה הלוי האט אבער פון קיין זאך ניט געוואלט הערען, אונ אים יאהר 1141 איז ער אויף א שיף ארויסגעפאהרען קיין מצרים. א לאנגע צייט איז ער ארומגעשוואומען אויפ'ן ים, ניט איין מאל איז זיין לעבען געוועהן אין סכנה, ער האט אבער אלדינג איבערגעטראגען, אונ אז ער איז געשטאנען פערטראכט אויפ'ן שיף אונ זיינע פערגלאצטע

אויגֶען הָאבֶּען גֶעקוּקְט ־קיין מִזְרָח זַייט, אִיז בַּיי אִיהם דֶער גְרֶאסְטֶער וֶועהטִיג גֶערֶעכֶענְט גֶעוָוארֶען וִוי אַ תַּעֲנוּג, דִי רוּישֶׁענְדֶע חְוַואלֶעס הָאט עֶר בֶּעטְרַאכְט וִוי הִימְלִישֶׁע מַלְאָכִים וָואס טְרָאגֶען אִיהם אַרִיבֶּער אוֹיף זֵייעֶרֶע פְלִיעגֶעל צוּ זַיין צִיעל. עֶרְשְׁט פַאר סֻכּוֹת אִיז עֶר אָנְגֶעקוּמֶען ־קיין אַלֶכְּסַנְדְרִיעֶן, אוּנ דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט אִיהם אַרַיינְגֶענוּמֶען מִיט כָּבוֹד, וִוי עֶס שְׁטֶעהט אָן אַזַא אוֹרֵחַ. דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי אַלֶכְּסַנְדְרִינִישֶׁע יוּדֶען, ר׳ אַהֲרֹן בֶּן צִיּוֹן אִבְּן־אַלֶעמַאנִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן רַב אוּנ דָאקְטָאר, הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּרַייסֶען פוּן ר׳ יְהוּדָה הַלֵּוִי, וָואס הָאט גֶעמוּזְט בַּיי אִיהם בְּלַייבֶּען דְרַיי חֳדָשִׁים אוּנ דֶערְנָאךְ אִיז אִיהם אוֹיךְ שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ שֵׁיידֶען. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהן אִין דֶער שְׁטָאדְט דַאמִיאֶט, וַוייל זַיין פְרַיינְד אַבּוּ סַעִיד בֶּן חַלְפָן הַלֵּוִי הָאט אִיהם אוֹיךְ פֶערְהַאלְטֶען אַלֶאנְגֶערֶע צַייט. פוּן דָארְט הָאט עֶר נָאךְ גֶעמוּזְט אַרַיינְפָאהרֶען ־קיין ־קאהִירָה צוּם בֶּערִיהמְטֶען יוּדִישֶׁען פִירְשְׁט אַבּוּ מַאסְנוּר (מַאנְסוּר) שְׁמוּאֵל בֶּן חֲנַנְיָה, וָואס הָאט פֶערְנוּמֶען בַּיים כַּלִיף דִי גְרֶאסְטֶע שְׁטֶעלֶע אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט דֶעם טִיטֶעל „נָגִיד״. אַבּוּ־מַאסְנוּר הָאט אִיהם אַזוֹי גִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אַוֶועקְלָאזֶען אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְהוֹיפְּט גֶערַאטְהֶען צוּ בְּלַייבֶּען דָארְט אוּנ זִיךְ בֶּעגְנִיגֶען מִיט מִצְרַיִם, וָואס אִיז אוֹיךְ אַלַאנְד, וואוּ גָאט הָאט מִיט דִי יוּדֶען גֶעטְהוּן זֶעהר פִיעל וואוּנְדֶער; נָאר ר׳ יְהוּדָה הָאט אִיהם דַארוֹיף גֶעאֶנְפֶערְט, אַז אִין מִצְרַיִם הָאט זִיךְ דֶער אֵייבֶּערְשְׁטֶער צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל בֶּעוִיזֶען צוּ זַיין פָאלְק אוּנ פַאלֶעסְטִינַא הָאט עֶר אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען פַאר אַמִשְׁכָּן וואוּ עֶס רוּהט שְׁטֶענְדִיג דִי שְׁכִינָה. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר זִיךְ טַאקִי אַרוֹיסְגֶערִיסֶען פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד אוּנ הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט גָאר גְלִיקְלִיךְ, אַז עֶר הָאט פוּן דֶערְוַוייטֶענְס דֶערְזֶעהן יְרוּשָׁלַיִם. אַקוּרְצֶע צַייט הָאט עֶר זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, עֶר אִיז אוֹיךְ אַרַיינְגֶעפָאהרֶען אִין דַמֶשֶׂק, וַוייל דֶעמָאלְט אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן שְׁטִיל אִין לַאנְד, אוּנ דָאס פַייעֶר פוּנ׳ם קְרַייצְצוּג אִיז אַבִּיסֶעל גֶעלָאשֶׁען גֶעוָוארֶען. נָאר וִוי אַזוֹי דֶער סוֹף זַיינֶער אִיז גֶעוֶועהן, וֶוען אוּנ וואוּ עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען, וַוייסְט מֶען נִיט. עֶס וֶוערְט דֶערְצֶעהלְט: אַז אַרַייטֶער הָאט אִיהם מִיט זַיין פֶערְד צוּטְרָאטֶען וֶוען עֶר אִיז גֶעלֶעגֶען פַארְטְרַאכְט אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער פַאלֶעסְטִינִישֶׁער עֶרְד אוּנ הָאט בֶּעוֵויינְט דִי גֶעוֶועזֶענֶע הֵיים פוּן זַיין פָאלְק. נָאר חָאטְשׁ זַיין גוּף אִיז פַארְשְׁוואוּנְדֶען גֶעוָוארֶען אִיז זַיין נָאהמֶען אוֹיף עֶבִּיג גֶעבְּלִיבֶּען צְווִישֶׁען יוּדֶען: יֶעדֶען תִּשְׁעָה בְּאָב פַארְגִיסְט מֶען טַייכֶען טְרֶערֶען בַּיים לֵייעֶנֶען פוּן זַיינֶע קְלָאנְגְלִידֶער אוּנ צְווִישֶׁען דִי זִיסֶע זִכְרוֹנוֹת פוּן פַארְצַייטֶענְס שְׁטֶעלְט זִיךְ יֶעדֶען יוּדֶען

פאר די אויגען דאס הייליגע בילד פון ר׳ יהודה הלוי דער מקור פון ליעבע אונ טרייע צום יודישען פאלק אונ צו זיין אמונה.

---

4 דער צווייטער קרייצצוג אונ די ערשטע בלוט־בעשולדיגונג געגען די יודען.

(1146—1171 נאך קריסטוס געבורט).

פונקט ווי די יודען איז גוט געוועהן אין שפאניען אונ תורה אונ חכמה האבען ביי זיי געבליהט, אזוי איז אויך זייער לאגע גלאנצענד געוועהן אין פראנקרייך אין דער ערשטער העלפט פונ׳ם צוועלפטען יאהר־הונדערט אונטער דער מלוכה פון די קאניגע לואי (לודוויג) דעם זעכסטען אונ דעם זיבעטען. דער גאנצער מסחר פון וויין, תבואה אונ אנדערע פראדוקטען האט זיך געפונען ביי זיי אין די האנד; כמעט א האלבע שטאדט פאריז איז געוועהן בעזעצט מיט יודען, אונ אויסער דעם האבען זיי געהאט א סך פעלדער אונ וויינגארטנער, וואס זיי האבען אליין בעארבייטעט אדער געהאלטען דערצו קריסטליכע קנעכט. יעדע יודישע קהלה האט זיך געפיהרט זעלבסטשטענדיג אונטער דער השגחה פון א בעזונדער מנהיג וואס האט געהייסען פרעוואָ (Prevöt), אונ וואס די קהלה פלעגט אים אויסקלייבען אונ די מלוכה האט נאר בעדארפט איהר הסכמה דארויף געבען. יודען האבען אויך פערנומען גוטע שטעללען אין לאנד אונ איינער פון די גראססע יודישע לומדים, רבינו יעקב בן מאיר, אדער ווי מען האט איהם גערופען רבינו תם, איז געוועהן א גרויסער חשוב אין קאניגליכען הויף.

ביי אזא וואהלען מעמד האבען די פראנצאזישע יודען זיך געקאנט נאך מיט מעהר חשק נעהמען צו דער גרויסער ארבייט, וואס רש״י האט אנגעהויבען אונ זיינע תלמידים האבען עס טאקי ווייט געבראכט. דאס זענען געוועהן די בעלי התוספות, וואס זענען געגאנגען אין דרך פון זייער גרויסען רבי׳ן, אונ האבען מיט חריפות אויסגעגלייכט די מיינונגען פונ׳ם תלמוד מיט דעם גייסט פון דער צייט. זיי האבען אבער געוואלט אז דער עיקר זאל בלייבען רש״י׳ס פירוש, אונ דערפאר האבען זיי גערעכענט זייער ארבייט נאר ווי א צוגאב, אונ האבען זי גערופען תוספות. די ערשטע בעלי התוספות זענען געוועהן רש״י׳ס איידעמ׳ס: ר׳ מאיר בן שמואל פון רומבורג אונ ר׳ יהודה בן נתן (הריב״ן), זיינע דריי איינעקלעך, יצחק (הר״י הזקן), שמואל (רשב״ם), אונ יעקב תם אונ א ווייטער קרוב רש״י׳ס פון שפייער ר׳ יצחק בן אשר הלוי

(הריב"א). פון רש"י'ס איינעקלעך איז מעהר בעריהמט ר' שמואל בן מאיר מיט זיין אבגעקירצטען נאהמען רשב"ם: ער האט נאך פאר'ן זיידענס לעבען זיך געשטריטען מיט איהם אין פיעל ענינים, אונ רש"י האט איהם געמוזט מודה זיין, אז ווען ער זאל שוין ניט זיין צו אלט וואלט ער זיך אלליין גענומען איבער־מאכען זיין פירוש. פיעל אהנליך צום רשב"ם איז געוועהן ר' יוסף בן שמעון קרא אונ ביידע האבען מיט זייער טיפען פערשטאנד בעפעסטיגט דאס לערנען פון תורה צווישען די פראנצאזישע יודען, ביז עס האט זיך אנגערוקט א פינסטער וואלקען אויפ'ן מזל פון די יודען, אונ צו ליעב די שרעקליכע צרות האבען זיי געמוזט פארגעסען אן אללעמען וואס איז ביי זיי געוועהן טהייער אונ היילינ.

פון ארץ ישראל איז פלוצלונג אנגעקומען א געשריי וועגען הילף: דאס האבען די קריסטען וואס האבען שוין דארט רוהיג געלעבט נאך דעם ערשטען קרייצצוג, געשיקט שלוחים קיין איירא'פא אונ האבען מודיע געוועהן אז דער טערקישער גבור נורדין האט זיי אנגעהויבען שטארק רודף'ן אונ אז מען זאל זיך באלד אננעהמען פאר זיי. דאס איז געוועהן א פרישער פונק פונ'ם אלטען פייער, וואס איז נאך ניט אין גאנצען אויסגעלאשען געווארען: די גייסטליכע פון דייטשלאנד אונ פראנקרייך האבען זיך געהאפט אויפ'ס ניי דרש'נען וועגען דער אומגליקליכער לאגע פון די סירישע קריסטען אונ עס האט זיך אנגעהויבען דער צווייטער קרייצצוג מיט'ן אלטען אכזריות אונ מיט די נייע ליידען פאר די יודען, וואס צו זיי האט מען געהאלטען פאר דער ערשטער מצוה אויסצו־לאזען די פערביטערטע הארצער.

דער קאניג לודוויג דער זיבעטע פון פראנקרייך אונ די קאניגין עלעאנארע מיט אללע איהרע הויף־דאמען זענען געוועהן די ערשטע, וואס האבען מיט'ן קרייץ אין דער האנד זיך געלאזט געהן געגען די שונאים פון דער קירכע. דער בעריהמטע גייסטליכער בערנהארד פון קלאירבא האט מיט זיינע פייעריגע דרשות אונטערגעהיצט דאס פאלק אונ פון אללע זייטען האבען זיך געיאגט מענשען, וואס האבען גערעכענט פאר א היילינען חוב א חלק צו האבען אין אזא מלחמה. דער פאפסט איינזשעניוס (אבגינוס) דער דריטער האט באלד פערשטאנען אז דא האט מען זעהר א גוטע געלעגענהייט זיך אבצורעכנען מיט די יודען, אונ ער האט מתיר געוועהן אללע וואס געהן אין קרייצצוג ניט צו צאהלען זייערע חובות די יודען. דערצו האט זיך געפונען א גייסטליכער, פעטער דער פרומער, וואס האט געוואלט זיין נאך מעהר מחמיר פונ'ם פאפסט אונ האט זיך ענטשלאסען דעם קאניג איינרעדען אז די

יודען זענען די ערנסטע איינוואהנער פונ'ם לאנד, אז זיי זענען פול מיט עברות, אז צונעהמען ביי זיי דאס פארמעגען אונ עס פארוועגדען אויף אזא טהייערע זאך ווי דער קרייצצוג, איז די שאנסטע מצוה, אז די יודען האבען גאר קיין אייגען געלד ניט, אלדינג האבען זיי געגנב'ט אונ געגזל'ט, אונ אז עס איז גאנץ גענוג פאר זיי ווען מען וועט זיי שענקען דאס לעבען. דער פרומער גייסט־ליכער בערנהארד איז אפילו ניט צופרידען געוועהן פון דעם פאפסט'ס היתר אונ האט עס ביי זיך אין הארץ גערעכענט פאר א גרויסע עולה, נאר געגען דעם רצון פונ'ם פאפסט האט ער ניט געטארט אפנען קיין מויל. דער קאניג איז אבער מעהר ניט בעשטאנען ווי אויף דעם בעפעהל פונ'ם פאפסט וועגען יודישע חובות, אונ דעם ערשטען קלאפ האבען געהאפט די רייכע יודען, וואס זייער געלד איז פערפאלען געווארען; די ארעמע יודען האט מען געלאזט צו רוה אונ די מלוכה איז ניט מרוצה געווארען מען זאל זיי לאזען ראבעווען. דאס האבען זיי געהאט צו פערדאנקען דעם קאניג אליין אונ די גוטע עצות פון זיינע מיניסטער אונ די גייסטליכע סוגיר אונ בערנהארד, וואס האבען בשום אופן ניט געוואלט אז גזלה אונ רציחה זאלען זיך רעכענען פאר מעלות.

אין דייטשלאנד האבען זיך אבער ניט געפונען אזעלכע גייסטליכע, וואס זאלען האבען גאטט אין הארצען, אונ דארט איז שוין די סכנה געוועהן גרע־סער. דער קאיזער קאנראד דער דריטער איז געוועהן צו שוואך ער זאל קאנען שיצען די יודען, וואס האבען זיך נאך ניט ערהיילט פון די פריהערינע מכות אונ ביי די איבריגע איינוואהנער איז געווארען נאר א איבערקעהרעניש: פונקט ווי פריהער האבען זיי די יודען אבגעהיט פון פרעמדע רוצחים, זענען זיי איצונד אליין געווארען זיי שונאים אונ האבען מיט אייגענע האנד זיי געוואלט אבשינדען די הויט. דערצו האט זיך אנגעהויבען ארומדרעהען אין לאנד א פראנצאזישער מאנאך רודאלף וואס איז געוועהן זעהר א בעריהמטער דרשן אונ האט פערשטאנען ווי אזוי אונטערצוהיצען דאס פאלק אונ זיי בעווייזען אז דער קרייצצוג מוז זיך אנהייבען פון די יודען. וועער ווייסט ווי שרעקליך די הריגה וואלט געוועהן, ווען דער קאיזער קאנראד פערזארגט זיי ניט אונ גיט זיי ניט אב די גאנצע שטאדט נירנבורג אונ נאך עטליכע פעסטונגען, וואו זיי האבען געקאנט זיצען רוהיג אונ ניט מורא האבען פאר אנפאלען. דער קייזער האט זיך אפילו געפרובט בעטען די גראפען זיי זאלען אויך שיצען די יודען פון זייערע שטאדט אונ דארפער, נאר ווי עס ווייזט אוים, האט מען איהם וועניג געהערט. דער ערשטער יודישער קרבן איז געפאלען אים יאהר

1176: דאס איז געוועהן איינער פון די לומדים פון טריער, וואס מען האט איהם גערופען ר' שמעון החסיד (דער פרומער). ער איז געפאהרען פון ענגלאנד אהיים אונ האט זיך בעדארפט אין קאלן אויפזעצען אויף א שיף, נאר פונקט דעמאלט ווען ער איז צוגעגאנגען צום שיף, איז מען אויף איהם אנגעפאלען אונ מען האט איהם געשלעפט אין קירכע, ער האט זיך אבער ניט געלאזט טויפען אונ דערפאר האט מען איהם דערהרג'ט. באלד דערנאך האט מען געטייטט א יודישע פרוי מינא פון שפייער, וואס האט ניט געוואלט איבערגעהן צום קריסטענטהום האבען זיי איהר אבגעהאקט די אויערן אונ די פינגער פון די האנד אונ פיס אונ זי האט זיך געלאזט טויטען אויף קדוש השם. די יודען האבען א קוק געטהון אז עס איז שלעכט, האבען זיי אנגעהויבען שיטען מיט געלד אונ צאהלען די גראפען דערפאר וואס זיי וועלען זיי בעהאלטען אין זייערע פאלאצען אונ פעסטונגען. דער קארדינאל ארנאלד פון קאלן, וואס איז געוועהן פונקט אזא איידעלער מענש ווי דער עפיסקאפ הערמאנן, וועלכער האט געשיצט די יודען בייס ערשטען קרייצצוג, האט זיי א גרויסע טובה געטהון. ער האט זיי אבגעגעבען די פעסטונג וואלקענבורג, אונ האט זיי ערלויבט צו האבען ביי זיך כלי זין. אודאי צווישען די פיער וואנד וואו די יודען זענען געוועהן פערשלאסען, האבען זיי זיך געפיהלט זיכער, נאר ביטער איז געוועהן די יעניגע, וואס זענען געצוואונגען געוועהן צו ליעב פרנסה זיך ארומשלעפען איבער דער מדינה: ווי באלד די אומגליקליכע זענען נאר אריינגעפאלען אין די האנד פון די רוצחים, האט מען זיי שוין דערהרג'ט מיט ענוים קשים. ביסלעכווייס האבען אבער די גייסטליכע אונ די פירסטען פון לאנד דערפיהלט, אז דאס, וואס מען שלאגט יודען, איז פאר זיי אליין קיין מעלה ניט, ווייל דאס פאלק שפרינגט ארויס פון דער העזה, אונ וויל שוין גאר קיינעם ניט הערען. אז דער ארכיעפיסקאפ פון מאינץ היינריך דער ערשטער, וואס האט זיך אויך גערעכענט פאר שני למלכות, האט ביי זיך אין הויז בעהאלטען עטליכע יודען, האבען די רוצחים אפילו אויף איהם קיין כבוד ניט געלייגט: ווי ווילדע חיות זענען זיי אריינגעשפרונגען אין זיין הויף אונ האבען פאר איהם אין די אויגען דערהרג'ט די יודען. דעמאלט האט דער ארכיעפיסקאפ אליין ארויסגעזעהן ווי געפאהרליך דער סם איז, וואס דער מאנאך רודאלף האט אריינגעלעגט אין זיינע דרשות פאר'ן פאלק, אונ האט געשריבען דעם פרומען בערנהארד פון קלאירבא, וואס האט זיך גערעכענט נאך היילינער פונ'ם פאפסט, ער זאל דעם רודאלף'ן צו רעכט ווייזען. בערנהארד האט באלד געלאזט אויסרופען אז

רודאלף ווערד פערשטויסען פון דער קירכע פאר זיינע שאנדליכע מעשים. זיין האט אויך צושיקט אומעדום בריעף וועגען דעם. דאס פאלק איז שוין אבער געוועהן פול מיט שנאה געגען די יודען, און בערנהארד'ס בריעף האבען גאר ניט געקאנט העלפען. רודאלף האט שוין אויפגעהערט צו ארבייטען, נאר זיין גיפט פון פריהר איז געבליבען. דער פרומער בערנהארד האט זיך דאריבער ענטשלאסען אליין ארומפאהרען און ווייזען דאס פאלק, אז דער קרייצצוג מוז טאקי זיין ביי זיי הייליג, נאר זיי דארפען שטיללען דעם כעס אויף די אומשולדיגע יודען, וואס ניט זיי קאן מען רעכנען פאר שונאים פון דער קירכע. אומזיסט איז אבער געוועהן בערנהארד'ס מיה: טאקי באלד אום ווינטער פונ'ם יאהר 1147, איז מען אנגעפאלען אויף די יודען פון ווירצבורג, מעהר פון צוואנציג יודען זענען דערהרג'ט געווארען און צווישען זיי האט אויך מיט'ן לעבען בצאהלט דער רב ר' יצחק בן אליקים וועלכען זיי האבען טויט געשלאגען אויף זיין ספר וואס ער האט ביז דער לעצטער מינוט געלערנט. די צאהל פון די הרוגים וואלט געווים געוועהן גרעסער, נאר דאס גליק איז געוועהן וואס די רוצחים האבען פיעל פון די צוהרג'טע און צושלאגענע גערעכענט פאר טויט, און אז זיי האבען זיך דערנאך אויפגעהאפט און גוט הארציגע קריסטען האבען אויף זיי רחמנות געהאט און זיי געהאלפען קומען צו די כוחות, האט זיי דער גוטער עפיסקאפ פון ווירצבורג אוועקגעפיהרט אין א נאהענטע פעסטונג, און דארט זענען זיי נצול געווארען. ערגער איז שפעטער מיט עטליכע חדשים געווארען די לאגע פון די דייטשע יודען, ווען דער קייזער קאנראד איז אליין צוגעשטאנען צום קרייצצוג: דעמאלט האט זיך שוין דאס פאלק ניט געהאט פארוועמען צו שאמען, און יודיש בלוט האט זיך געגאסען גאר אהן רחמנות.

פון דייטשלאנד איז דאס פייער גיך אריבער קיין פראנקרייך, אבער צוברענט האט עס זיך נאר אין עטליכע געצאהלטע ערטער. די יודען האבען זיך דארט שטארק געוועהרט, און עס איז די רוצחים זעהר שווער געוועהן ביי צוקומען זיי. אין קארענטאן איז געוועהן פשוט א מלחמה: די יודען האבען ארויסגעוויזען גענוג גבורה, און די שונאים וואלטען געמוזט אוועקגעהן מיט גאר נישט, ווען זייער צאהל איז ניט כמעט הונדערט מאל גרעסער. דעמאלט איז דערהרג'ט געווארען איינער פון די בעלי־התוספות רבינו פטר א תלמיד פון רשב"ם. אים צווייטען טאג שבועות איז די באנדע אנגעפאלען אויף די יודען פון ראמערו, זיי זענען אריין אין הויז פון דעם בעריהמטען רבינו תם, זיין גאנץ פערמעגען אבגעראבעוועט, א ספר תורה צוריסען און איהם אליין האבען

די געשלעפט מיט זיך אין פעלד אריין, כדי זיי זאלען איהם דארט אנטהון ענוים קשים. אויפ'ן וועג האט ער בעגעגענט א בעקאנטען ריטטער און האט איהם געבעטען ער זאל זיך אננעהמען פאר איהם; דער ריטטער איז געוועהן אזוי גוטהארציג, אז פריהר האט ער זיך מיט דעם אומגליקליכען רבינו יעקב תם געשטעלט דינגען און האט מיט איהם אויסגענומען א תנאי, אז ער מוז איהם שיינקען א פערד, דערנאך האט ער איהם אבגענומען ביי די רוצחים און האט זיי איינגערעדט, אז ער וועט איהם אלליין טויטען. אזוי איז רבינו תם ניצול געווארען, און דער פרומער בערנהארד האט באלד גענומען אללע מיטעל צו פארלעשען דאס פייער וואס האט אויסגעבראכען נאר אין דריי שטאדט און ווייטער איז עס ניט געגאנגען.

אין ענגלאנד האט דער קאניג סטעפהאן ניט דערלאזט מען זאל אנרירען די יודען. אין באהמען ווידער האבען זיי שוין געליטען, און מעהר פון הונדערט פונפציג יודען האט מען דארט אויסגעקוילעט. אויסגעהיט האבען זיך נאר די וואס האבען זיך בעהאלטען אין די פעסטונגען, אדער די וואס זענען לפנים איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. דער צווייטער קרייצצוג האט איבערהויפט ווייניגער קרבנות איינגעשלונגען ווי דער ערשטער, ווייל דאס מאל איז דער ערב־רב ניט געוועהן אזוי גרויס, און די מושלים וואס האבען אנגעהויבען די מלחמה האבען ניט צוגעלאזט אז זייער חיל זאל בעשטעהן פון לויטער גנבים און רוצחים. דערצו האבען די גייסטליכע געשיצט יודען, און עס האט זיך אפילו צווישען זיי געפונען אזא גוט הארציגער מענש, וואס האט אלליין געהאלפען פיעל פון די, וואס מען האט זיי געצוואונגען צו דער טויפע, זיי זאלען זיך קאנען אומקעהרען צו זייער אמונה. דער דייטשער קייזער האט זיך אויך ארויסגעשטעלט פאר א בעשיצער פון די יודען, נאר דערפון איז ארויס נאך א גרעסערע רעה, ווייל ביסלעכוויס האט זיך די מלוכה אנגעהויבען געוואהנען מיט דעם געדאנק, אז די יודען זענען ניט גלייך מיט אנדערע פעלקער, אז זיי מוז מען שטאנדיג אבהיטען. די יודען אלליין זענען ביי זיך אין די אויגען אויך געפאלען, מען האט זיי אנגעהויבען רופען: „קאמער־קנעכט", און אזוי זענען זיי פון פרייע איינוואוינער געווארען כמעט אבהאנגיגע קנעכט מיט נאר קליינע רעכטע און זענען געבליבען אויף אזא נידריגער מדרגה ביז צום סוף פונ'ם אכטצענטען יאהר־הונדערט.

אין דער אייגענער צייט, וואס די יודען פון אייראפא האבען אויסגעשטאנען אזוי פיעל צרות, האבען זיך פאר זייערע ברידער אין אפריקא אויך אנגעהויבען

פֿינסטערע טאג. אַ געוויסער עבד־אַלה אבן־תּומרת האט זיך געפֿונען אַ נייעם דרך אין דער מחמדנישער אמונה, און האט ארום זיך צונויפֿגעזאַמעלט אַ גאַנצען שבט פֿון די אַראַבער, וואס האבען זיך גערופֿען „אַלמוהדים". נאָך זיין טויט איז געוואָרען דער גאַנצער פֿיהרער פֿון דעם שבט זיין תּלמיד עבד־אַל־מומין, וואס איז געוועהן אַ גרויסער שונא פֿון די „אַל־מוראַבידען", און האט זיך פֿאַרגענומען ביי זיי די גאַנצע מאַכט אַרויסצורייסען כּדי ער זאָל קאָנען מעהר בּעפֿעסטיגען זיין אמונה. בּיסלעכווייס האט ער איינגענומען פֿיעל ערטער אין אַפֿריקא ביז די הויפּט־שטאָדט מאַראָקקאָ איז אויך ניט אַריינגע־פֿאַלען צו איהם אין די הענד. דאָרט האט זיך געפֿונען אַ גרויסע יודישע קהלה און עבד־אַל־מומין האט גאָר קיין לאַנגע טענות ניט געמאַכט און האט געזאָגט די יודען זיי זאָלען אויסקלויבען צווישען טויט און דעם מחמדנישען גלויבען. עס איז געוואָרען אַ גרויסע יללה, פֿיעל זענען שוין פֿערטיג געוועהן זיך מוסר נפֿש זיין, און מיט גרויס מיה האט מען ביי איהם געפּועל'ט ער זאָל לאָזען די יודען אַרויספֿאָהרען און זיי געבען אַ קליינע צייט דאַרויף. בּאַלד האבען זיך פֿיעל פֿון זיי אַוועקגעלאָזט קיין שפּאַניען און איטאַליען, און די איבריגע, וואס זענען צו שטאַרק צוגעבונדען געוועהן צום לאַנד, האבען קיין אַנדער בּרירה ניט געהאַט און האבען געמוזט לפֿנים זיך אָבזאָגען פֿון יודישקייט. דאס איינגע האט עבד־אַל־מומין געטהון אויך מיט קריסטען. נאָר זיי איז גרינגער געוועהן אַוועק צו פֿאָהרען, ווייל אומעדום האבען זיי געפֿונען גלויבענסבּרידער, וואס האבען זיי אויפֿגענומען מיט ליעבע. די לאַגע פֿון די יודען וואס האבען זיך קלאָמערשט געוועהנט פֿאַר מחמדנער איז געוועהן דווקא ניט שלעכט, ווייל זיי האבען גע־קאָנט פֿריי אָבהיטען די דינים פֿון זייער פֿריהריגען גלויבען און קיינער האט זיך אויף זיי ניט אומגעקוקט. דאס איז טאַקי געוועהן די סבּה וואס פֿיעל יודען, און צווישען זיי אפֿילו גרויסע און פֿרומע רבּנים, זענען מרוצה געוואָרען אָנ־צונעהמען די מחמדנישע רעליגיאָן, וואס האט זיי ניט געשטערט צו בּלייבען אמת'ע יודען און מיט די קינדער לערנען תּורה. דערצו האבען נאָך פֿיעל פֿון זיי גערעכענט, אַז נאָך אַזעלכע צרות מוז משיח קומען, און אַז עס איז זיי נמאס געוואָרען צו וואַרטען, האבען זיי פֿון זיך אַראָבגעוואָרפֿען די מאַסקע און האבען אָפֿענטליך ערקלאָהרט אַז זיי האבען קיין מאָל ניט אויפֿגעהערט צו זיין יודען, דער רוב פֿון זיי איז טאַקי אומגעקומען אויף קדוש השם.

דערווייל האט זיך עבד־אַל־מומין צוגערוקט קיין שפּאַניען און האט אָבּ־גענומען די הויפּט־שטאָדט קאָרדובה. נעגען די יודען האט ער זיך נוהג געוועהן

מיט דעם אייגענעם ישר וואס ער האט מיטגעבראכט פון אפריקא: זייערע שאנע שולען האט ער פארברענט און זיי אליין האט ער געצוואונגען צו פערלאזען דאס לאנד. דער אלטער רב פון קורדובה ר' יוסף בן צדיק דער מחבר פונ'ם ספר עולם קטן, האט ניט געקאנט צוזעהן ווי עס ווערט אתל פון דער גרעסטער יודישער קהלה און איז באלד געשטארבען. די ישיבות פון שיבילה און לוצענא האבען זיך צוגעמאכט, און ר' מאיר דער זוהן פון ר' יוסף אבן מיגאש איז מיט פיעל יודען אריבער קיין טולידה. די איבריגע יודען האבען אויך געמוזט לפנים ווערען מחמדנער.

דער אייבערשטער גרייט אבער שטענדיג אן די רפואה פאר דער מכה. אין טולידה האט געהערשט א קריסטליכער קעניג, אלפאנסא ריימונדעץ, וואס האט געהאלטען פון יודען, און ר' יהודה אבן עזרא, דער זוהן פון יוסף אבן עזרא, וואס האט אין איינעם מיט זיינע דריי ברידער א גרויסע ראללע געשפיעלט צווישען די שפאנישע יודען, איז ביי איהם געוועהן א גרויסער חשוב. ר' יהודה האט זיך גערעכענט פאר א פירסט און דער קעניג האט איהם געמאכט פאר א מושל איבער דער פעסטונג קאלאטראווא און האט צו איהם געהאט דאס גרעסטע צוטרויען. צו ליעב איהם איז די לאגע פון די יודען געוועהן זעהר גוט, ווייל ר' יהודה אבן־עזרא האט פון זייערטוועגען אלדינג געטהון און נאר די קראים'עס האט ער פיינד געהאט און האט זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהייבען. אז אין קורדובה האבען זיך אנגעהויבען די רדיפות, האבען די יודען געפונען אין טולידה א פערטיג מקום מנוחה און מיט דער הילף פון ר' יהודה אבן עזרא, וואס האט אויסגעלייזט געפאנגענע, אויסגעקויפט שקלאווען, אונטערגעהאלטען ארעמע, איז די יודישע קהלה פון טולידה געווארען פארגרעסערט. די פרישע וואונדען האבען זיך באלד פערהיילט און תורה און חכמה האבען אנגעהויבען בליהען אויפ'ן נייעם ארט, צווישען די קריסטען, פונקט ווי פריהער, ווען זיי זענען געוועהן אין שכנות ביי די אלמוראבידען

צווישען די בעריהמטע לומדים פון יענער צייט האט פערנומען זעהר א כבוד'ן פלאץ ר' אברהם אבן דאוד. וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1110 און האט אין אללע זיינע זיבציג יאהר, וואס ער האט אבגעלעבט, זיך נאר בעשעפטיגט מיט תורה און וויסענשאפטען. אבן דאוד איז געוועהן א דאקטאר, נאר ער האט זיך ליעב געהאט אבצוגעבען מיט אללערליי חכמות. אויף אראביש האט ער אנגעשריבען א גרויס ספר וועגען די גוטע מדות וואס יעדער מענש איז מחויב זיך אן זיי צו האלטען, און וועגען דעם אמת'ן תכלית

פון אמונה, אונ אויף לשון קודש איז פון איהם געבליבען א חבור געגען די קראימעס וואס האבען, ווי עס שיינט, נאך דעם קאניג אלפאנסא'ס טויט, זיך ווייטער געפריוט צו פיהרען די האנד. אבן דאוד האט אויף זיך גענומען די ארבייט פון ר' יהודה אבן עזרא, אונ וואס יענער האט געקאנט אויספיהרען מיט כח, האט ער עס געטהון מיט דער פען.

נאך פיעל גרעסער פון איהם איז געוועהן ר' אברהם בן מאיר אבן עזרא פון טולידה, וואס צו ליעב זיין פירוש אויף דער תורה, איז דער נאהמען „אבן עזרא" עד היום הייליג געבליבען ביי די יודען. ער איז געבארען געווארען אין טולידה אים יאהר 1088 אונ אויף איהם מאג מען באמת זאגען אז ער האט זיך ניין אונ זיבציג יאהר אבגעמוטשעט אויף דער וועלט, ער איז געוועהן א גדול בתורה אונ א טיעפער חקרן, נאר דער קאפ זיינער איז ניט געוועהן אין גאנצען געזעצט: ער האט געקאנט גלויבען אי אין השגחה פרטית, אז גאטט פיהרט די וועלט נאך געוויסע כללים וואס זענען אבהענגיג פון זיין הייליגען רצון, אי אין די שטערן, וואס היסען מזלות, אונ מיינען אז יעדער האט זיין שטערן אין הימעל. קיין פרנסה האט אבן עזרא ניט געהאט אונ איז געוועהן אזוי ארעם אז ביי איהם איז שוין געבליבען פעסט אז ער וועט קיין מאל ניט אויפהערען צו ליידען. „איך זאל האנדלען מיט ליכט — פלעגט ער אפט קלאגען — וואלט די זונן קיין מאל ניט אונטערגעגאנגען; איך זאל האנדלען מיט תכריכים — וואלטען מענשען עביג געלעבט". שוין אויף די עלטערע יאהרען, האט ער זיך צוזאמען מיט זיין זוהן יצחק, אוועקגעלאזט אין די ווייטע מדינות; ער איז געוועהן אין אפריקא, מצרים אונ פאלעסטינא אונ איז אלאנגערע צייט געבליבען אין טבריא, ווייל דארט האבען זיך געפונען לומדים וואס ער האט געקאנט מיט זיי רעדען פון תורה. דערנאך איז ער אריבער קיין בבל אונ האט זיך א צייט אויפגעהאלטען אין בגדד, נאר דארט האט זיך איהם געטראפען איין אומגליק וואס זיין זוהן האט זיך פון איהם אבגעטהיילט אונ איז געווארען א מחמדנער. דאס איז איהם געוועהן א גרויסער קלאפ, א היים זיך אומקעהרען האט ער ניט געוואלט אונ דאריבער איז ער ווייטער נע ונד געוועהן ביז ער איז אים יאהר 1140 אנגעקומען קיין רום. אין איטאליען זענען דעמאלט געוועהן צווישען די יודען זעהר וועניג לומדים אונ דערפאר האבען זיי איהם נאך מיט מעהר כבוד אויפגענומען. דערצו איז גראד דארט ארויסגעשפרונגען אגייסטליכער ארנאלד פון ברעסציה אונ האט אנגעהויבען דערוויזען אז דער פאפסט האט אין זיך וועניג יראת שמים אונ עס קומט איהם ניט מען זאל איהם רעכנען

פַאר הֵיילִיג. אַרוּם דֶעם גֵייסְטְלִיכֶען הָאבֶּען זִיךְ פֶערְזַאמֶעלְט אַללֶע יוּנְגֶע לַייט וָואס דֶער מַה הָאט זֵיי גֶעטְרָאגֶען צוּ עֶדְלֶערֶע עִנְיָנִים, אוּנ אַז אֶבֶּן עֶזְרָא הָאט גֶעוָואהְנְט אִין רוֹם אִיז עֶר שְׁטֶענְדִיג אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט גֶעוֶועהְן פוּן דִי לַייט, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיהם אַלְץ גֶעפְרֶעגְט שַׁאֲלוֹת, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ מִיט אִיהם גֶעקָאנְט אַרַיינְלָאזֶען אִין חֲקִירוֹת. עֶר אִיז אָבֶּער נִיט לַאנְג גֶעבְּלִיבֶּען אִין רוֹם אוּנ הָאט גֶעוַואנְדֶערְט אִין פִיעל אַנְדֶערֶע אִיטַאלְיֶענִישֶׁע שְׁטֶאדְט, ווִי סַאלֶירְנָה לוּקְקַה אוּנ מַאנְטוּבָה. דָאס פַארְשְׁטֶעהט מֶען אַז עֶר אִיז עֶרְגִיץ נִיט גֶעזֶעסֶען לעדִיג, עֶר הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעשְׁרִיבֶּען זַיינֶע סְפָרִים, נָאר דָאס גֶע וָוּנְד זַיין, דָאס אוּמְנַאנְ־דְרֶעוֶוען אִיבֶּער דֶער וֶועלְט אָהְן אַ בֶּעשְׁטִימְטֶער פַּרְנָסָה, הָאט אִיהם נָאךְ אָרְמֶער גֶעמַאכְט, אוּנ זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט עֶר לַיידֶען הוּנְגֶער, גֶעהְן אִין צוּרִיסֶענֶע קְלֵיידֶער אוּנ אוֹיסְזֶעהְן ווִי אַ בֶּעטְלֶער. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט שׁוֹין זַיין נָאהְמֶען גֶעקְלוּנְגֶען צְוִוישֶׁען יוּדֶען, אוּנ אַז עֶר אִיז פוּן אִיטַאלְיֶען אַרִיבֶּער קַיין פְרַאנְקְרַייךְ, הָאט מֶען אִיהם דָארְט אָנְגֶעטְהוּן דֶעם גְרֶאסְטֶען כָּבוֹד. לַאנְג בְּלַייבֶּען אִין פְרַאנְקְרַייךְ אִיז אִיהם אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהְן, אוּנ גִיךְ אִיז עֶר אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין לָאנְדָאן; דָארְט הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ סֵפֶר וֶועגֶען הֵיילִיגְקַייט פוּן שַׁבָּת „אִגֶּרֶת הַשַּׁבָּת" אוּנ אִיז שְׁטַארְק אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיפ'ן רשב"ם מִיט זַיינֶע תַּלְמִידִים וָואס הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז שַׁבָּת דַארְף זִיךְ רֶעכְנֶען נָאר פוּן אִין דֶער פְרִיה, נִיט פוּן פְרַייטָאג־צוּ־נַאכְטס. פַאר'ן טוֹיט אִיז אֶבֶּן עֶזְרָא נָאךְ אַמָאל גֶעקוּמֶען קַיין פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ הָאט דָארְט אִים יַאהר 1167 גֶעעֶנְדִיגְט זַיין שְׁוֶוער אוּנ בִּיטֶער לֶעבֶּען.

אִין פְרַאנְקְרַייךְ אִיז ר' יַעֲקֹב תַּם גֶעוֶועהְן דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַללֶע יוּדֶען פוּנ'ם לַאנְד, אוּנ חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶערֶעכֶענְט פַאר קַיין רָב אוּנ הָאט זַיין פַּרְנָסָה גֶעצוֹיגֶען נִיט פוּנ'ם לֶערְנֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט מֶען אִיהם גֶערוּפֶען „רַבֵּינוּ תַּם", אוּנ זַיין נָאהְמֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס נָאךְ דֶעם וָואס עֶר אִיז נִצּוֹל גֶעוָוארֶען אִין דֶעם קְרַייצְצוּג, אִיז גֶעוָוארֶען הֵיילִיג נִיט נָאר אִין פְרַאנְקְרַייךְ, נָאר אוֹיךְ אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער, וואוּ עֶס הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעפוּנֶען מְבִינִים אוֹיף זַיין חֲרִיפוּת. רַבֵּינוּ יַעֲקֹב תַּם הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶס אִיז נֶאטְהִיג אוֹיסְצוּאַרְבַּייטֶען פַאר דִי יוּדֶען נַייֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, וָואס זָאלֶען מֶעהר פַּאסֶען צוּ דֶער טְרוֹיעֶרִיגֶער צַייט פוּן דִי קְרַייצְצוּגֶע, וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר וָואס גֶעפַּטֶר'ט, וָואס זָאלֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען בַּיי זֵיי גוּטֶע מִדּוֹת, אוּנ זָאלֶען זֵיי דֶערְוַוייטֶערְן פוּן יֶעדֶער סַכָּנָה, וָואס קָאן אַרוֹיסְרוּפֶען אוּנְצוּפְרִידֶענְהַייט בַּיי דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַיין אֲסִיפָה פוּן הוּנְדֶערְט פוּנְפְצִיג רַבָּנִים אוּנ מֶען הָאט בֶּעשְׁלָאסֶען: אַז יוּדֶען זָאלֶען נִיט הַאנְדְלֶען מִיט כֵּלִים פוּן דֶער קִירְכֶע, וָואס קְרִיסְטֶען בֶּענוּצֶען

זיי צום נאטטעסדריענסט, אונ אז עס קומט ארויס עפּיס א מחלוקת צווישען יודען זאלען זיי זיך בעסער אויסגלייכען ביים יודישען בית דין. אין דער אסיפה איז אויך געבליבען, אז הונדערט רבנים מאגען מבטל זיין דעם חרם פון רבינו גרשום וועגען חתונה האבען מיט עטליכע ווייבער.

אין רבינו תּם׳ס צייט איז ארויס די ערשטע בעשולדיגונג דער בלבול אז יודען דארפען האבען קריסטליך בלוט אויף פסח. געטראפען האט זיך עס אין בלוא אדער בלאיש, וואו עס האבען אין גאנצען געוואהנט פירציג יודען. דארט האט א יוד איין מאל פאר נאכט אראבגעפיהרט זיין פערד צום טייך לאאר איהם אנטרינקען מיט וואסער. גראד דעמאלט האט א קנעכט פון א הויפּטמאנן אויך געפיהרט א פערד צום טייך אונ עס איז געבליבען פלוצלונג שטעהן אונ האט ניט געוואלט צוגעהן צום וואסער. דער קנעכט האט גוט גע־קענט זיין בעל־הבית, אז ער איז א גרויסער שונא ישראל אונ עס וועט ביי איהם שטארק אנגעלעגט זיין ווען ער וועט איהם עפּיס אנרעדען אויף די יודען, האט ער זיך מישב געוועהן אונ האט איהם דערצעהלט א גאנצע מעשה, אז ער האט מיט אייגענע אויגען געזעהן ווי דער יוד, וואס איז מיט איהם צוזאמען געוועהן ביים וואסער, האט אריינגעווארפען א געקוילעט קריסטליך קינד אין טייך אריין. דער הויפּטמאנן האט זיך געוואלט נוקם זיין אין אללע יודען אונ בעזאנדערס אין א גרויסע יודישע גבירה פולצילינה, האט ער באלד דער־פון מודיע געוועהן דעם גראף טהעאבאלד פון שארטרע, אונ האט נאך צום ליגען צוגעזעצט א ווארט־צייכען, אז דאס קינד האבען די יודען דערהרג׳ט, ווייל זיי מוזען האבען קריסטליך בלוט צו די מצות. פאר׳ן גראף איז דאס גענוג געוועהן ער זאל הייסען אללע יודען אריינווארפען אין תּפיסה, נאר איין פולצי־לינה איז געבליבען פריי, ווייל דער גראף האט זעהר געשאצט איהר שאנקייט. די אומגליקליכע יודען האבען טאקי געהאפט אז איהר וועט געווים געראטהען זיי מציל צו זיין, נאר, צום אומגליק, האט די גרעפין איזאבא פערשטאנען אז פאר איהר איז ניט אזוי גלייך ווען דער גראף וועט טהון טובות דער שאנע יודישע פרוי, אונ וועט צו ליעב איהר ווערען א וואהלטהאטער, אונ זי האט פולצילינה׳ן גאר ניט צוגעלאזט צום גראף. אז די האפנונג אויף פולצילינה איז פערשוואונדען געווארען, האבען זיך די יודען געוואלט פרובען מיט געלד, אונ דאס האט טאקי דער גראף געמיינט, נאר א גייסטליכער האט זיך אריינגעמישט אונ האט געשריגען אז אויב די זאך איז אמת טאר מען ניט די רוצחים לאזען זיך אויסקויפען אפילו פאר די גרעסטע אוצרות. עס איז געבליבען מען זאל נוט

חוקר ודורש זיין, און אזוי ווי דער קנעכט איז געוועהן דער איינציגער עדות האט מען געמאכט אזא פּרוב: מען האט דעם קנעכט אריינגעזעצט אין א שיפעל, וואס איז געוועהן פול מיט וואסער, מען האט עס ארויסגעלאזט אויפ'ן טייך, און מען האט געווארט — קוים איז ער ניט אונטערגעגאנגען, איז דאס געוועהן דער בעסטער סימן אז ער זאגט אמת. אויף אזא ריינעם און קלארען בעוייז איז געבויט געווארען די ערשטע עלילות הדם, און עס איז ארויס א גערעכטער משפט: מען זאל די יודען פאר ברענען אין פייער. דעם צוואנציגסטען סיון פונ'ם יאהר 1171 האבען די קריסטען דן געוועהן מיט שׂרפה פיער און דרייסיג מאנער און זיבעצעהן פרויען און נאר עטליכע, וואס זיינען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום האבען געראטעוועט דאס לעבען. ר' יעקב תּם האט ניט געקאנט איבערלעבען אזא בושה און אזא עולה און איז נאך אין דעם יאהר געשטארבען. דעם טאג פון „כ' סיון" האט ער בעשטימט פאר א תענית אויף דורי דורות, גלייך ווי ער האט פאראויסגעזעהן אז די נארישע בעשולדיגונג וועט זיך האלטען גאנצע הונדערטער יאהרען, און וועט נאך אויסרייסען גענוג קרבנות.

מיט'ן אבן־עזרא'ס און רבינו תּם'ס טויט איז אוועק דער גלאנץ פון די פראנצאזישע און שפּאנישע לומדים און אנייע ליכט איז אויפגעגאנגען און האט אנגעהויבען בעשיינען דעם פינסטערען יודישען גלות: דאס איז געוועהן דער רמב"ם, וואס איהם האט די השגחה אויסגעקליבען צו ווערען א לייכט־טהורם אין מיטען פון די רוישענדע וואלען אין דעם גרויסען ים פון יודישע צרות און העלפען דעם יודישען שיפעל ווייטער צו שווימען, מיט דער האפנונג, אז עס וועט זיך א מאל צו שלאגען צו א ברעג.

---

5 די צייט פאר דעם רמב"ם.

(1171—1205 נאך קריסטוס געבורט).

כאטש אין אזיען איז די צאהל פון די יודען גרעסער געוועהן, פון דעסט־וועגען האבען די קליינע קריסטליכע מלוכות, אין שפּאניען, ווי קאסטיליען, ליאן, אראגאניען, פארטוגאל און נובארה, זיך גערעכענט פאר אנייע ארץ ישראל, ווייל דארט האבען יודען געשפּיעלט אגרויסע ראלע, און צייט די אלמוהאדען האבען זיי ארויסגעטריבען פון די פריהריגע ערטער און די ישיבות פון קורדובה, שיבילה, גראנאדה און לוצענא זענען פערוויסט געווארען איז

די קאסטיליסע הויפט־שטאדט טולידה געווארען א קוואל פון יודישע חכמים און לומדים. די יודישע קהלה איז דארט בעשטאנען מעהר ווי פון צוועלף טויזענד רייכע בעלי בתים, וואס האבען אויסגעבויעט זעהר שאנע שולען און ערצויגען דעם נייעם דור אויף אזא ארט, אז די יונגע לייט האבען זיך שוין מיט רעכט געמאנט רעכנען פאר אמת'ע קינדער פונ'ם לאנד. די יודען האבען ארויסגעוויזען זייערע פעהיגקייטען ניט נאר צום לערנען, נאר אויך צו גבורה, און פיעל פון זיי זענען געוועהן די ערשטע אין פעכטען זיך מיט דער שווערד, און דאס האט זיי שטארק צוגעבונדען צו די עדעלסטע קלאסען פון די איינוואהנער. אין דער צייט פון אלפאנסא דעם אכטען האבען פיעל יודען געדיענט ביי דער קרוין און בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר' יוסף בן שלמה אבן־שושן, וואס איז געוועהן אי פרום, אי רייך און דערצו נאך א גרויסער למדן און א בעל צדקה. דער קאניג האט איהם זעהר ליעב געהאט און האט איהם געשענקט דעם טיטעל „פירסט". נאך איין חשוב איז ביי איהם געוועהן — ר' אברהם אבן־אלפאכר, איינער פון די בעסטע אראבישער דיכטער, וואס האט זיך ביי יעדען קונה אהבה געוועהן פאר זיין גוט הארץ און זיינע עדלע מעשים. דעמאלט האט נאך געלעבט דער אלטער ר' אברהם אבן־דאוד, נאר אים יאהר 1180 האט זיך געמאכט א אומגליק, וואס די יודען האבען דערביי א ביסעל געליטען און גאר אומגערעכט איז אבן־דאוד געפאלען פאר א קרבן. דער עדלער קאניג אלפאנסא האט געהאט זיבען יאהר כסדר א יודישע געליבטע רחל, וואס מען האט זי פאר איהר גרויס שאנקייט גערופען פארמאזא, אז ער האט אבער חתונה געהאט מיט א ענגלישער פרינצעסין איז דער קאניגין, מן הסתם, ניט געפאלען אזא ליעבשאפט און זי האט אנגעשטעלט רוצחים מען זאל רחל'ן דערהרג'נען. אזוי איז טאקי געשעהן: דאס שאנע יודישע מאדעל האט מען געקוילעט כמעט פאר'ן קאניג'ס אויגען און אז די חברה האט שוין געהאלטען ביים שלאגען איז מען אנגעפאלען אויף עטליכע אומשולדיגע יודען און אבן־דאוד האט בעצאהלט מיט זיין לעבען פאר פרעמדען כעס אדער פאר פרעמדע זינד. דער דאזיגער פאל האט אבער ניט געאנדערט די לאגע פון די יודען, און דער קאניג האט ניט אויפגעהערט זיי ארויסצוווייזען זיין פריינדשאפט, און די יודען זענען איהם טאקי געשטאנען אין אללע נויטען, אז ער האט בעדארפט אנהויבען א מלחמה מיט די אלמוהדען, האבען איהם יודען געגעבען געלד אויף הוצאות, און אז דער שונא האט צושלאגען זיין חיל און האט שוין געוואלט זיך אריינכאפען קיין קאסטיליען, האבען די

יודען ארויסגעשיקט זייערע בעסטע יונגע לייט און האבען דאס לאנד מציל געוועהן פון א סכנה.

אין אראגאניען האבען די יודען אויך געלעבט גליקליך, ווייל דער קאניג אלפאנסא דער צווייטער איז געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפטען, און געלערנטע לייט האבען זיך צווישען די יודען גענוג געפונען. דער פארשטעהער פון דער הויפט־שטאדט בארצעלונה איז געוועהן ששת בנבנישתי, א בעריהמטער דאקטאר און איינער פון די בעסטע יודישע לומדים. ער האט געקאנט גוט אראביש: צו ליעב דעם האט איהם די מלוכה געגעבען די בעסטע שטעללע און ער האט זיך ערווארבען אי א גוטען נאהמען, אי גרויס עשירות, און די יודען האבען אויף איהם געקוקט ווי אמאל אויף שמואל הנגיד. דעמאלט האט אויך אין בארצעלאנה געשפיעלט א גרויסע ראללע ר' שמואל אבן חסדאי הלוי, וואס האט געהאט פינף בעריהמטע זיהן, גרויסע לומדים; צווישען זיי איז בעזאנדערס בעקאנט דער נאהמען פון ר' אברהם אבן חסדאי, דער מחבר פונ'ם ספר „בן המלך והנזיר", וואס ווייזט אן און לויבט גוטע מדות ביי מענשען.

איבער דער קלייגער שטאדט טודילה פלעגט אפט פארקומען א קריעג צווישען די קאניגע פון אראגאניען און נאבארא און די איינוואהנער האבען געמוזט אלליין אבהיטען זייער פרייהייט. די יודען האבען אויך געשיצט די שטאדט און דערפאר האבען זיי געהאט רעכטע גלייך מיט אללען. פון דארט האט אויך געשטאמט דער בעריהמטער רייזענדער ר' בנימין בן יונה, וואס איז געבארען געווארען אין טודילא און איז א צייט פון אכט יאהר פון 1165 ביז 1173, אוים־געפאהרען די גאנצע וועלט און האט איבערגעלאזט א רייזעבעשרייבונג, וועלכע מען האט דער נאך איבערגעזעצט אין פערשיעדענע שפראכען. די קליינע יודישע קהלה פון גירונה האט אויך ארויסגעגעבען זעהר פיעל גרויסע לייט, וואס מען האט זיי אללע גערופען נאך דער שטאדט גירונדים. זיי האבען זיך מעהר בעשעפטיגט מיט'ן תלמוד און בעזאנדערס איז בעקאנט מיט זיין חריפות ר' זרחיה הלוי גירונדי.

ניט ערגער איז געוועהן די יודען, וואס האבען געוואהנט אין פראנקרייך, פון יענער זייט בארג וועלכע הייסען פירענאען, אין די ערטער לאנגעדאק און פראוואנס. זיי האבען זיך בעשעפטיגט מיט אקערבוי (עבודת האדמה) און מסחר און האבען געהאט פרנסה בשפע; ארעמע לייט איז צווישען זיי געוועהן זעהר ווייניג ווייל די רייכע האבען געשטיצט זייערע ברידער ווי ווייט זיי האבען

נאר געקאנט די קריסטען האבען געלעבט מיט זיי גאר פריינדליך און פלעגען זיי אפט אויסקלויבען פאר פארשטעהער פונ'ם גאנצען פאלק. געהערשט האט דעמאלט די קלוגע און עדלע פירסטין ערמאנגארד און זי האט אויך פער־שטאנען ווי אזוי צו שעטצען די יודען. אין דער הויפט־שטאדט נארבאן האבען אין גאנצען געוואהנט דריי הונדערט יודען און זייער פארשטעהער איז געוועהן ר' קלונימוס בן תודרוס, איין ענייקעל פון ר' מכיר, וואס האט זיך נאך אין דער צייט פון קארל דעם גרויסען בעזעצט אין פראנקרייך. ר' קלונימוס איז געוועזן זעהר רייך און האט געהאט פיעל אייגענע ערד. דארט האט זיך נאך געפונען איין אלטע ישיבה, וואו דער רב ר' אברהם בן יצחק, האט געלערנט תורה מיט זיינע תלמידים. אגרויסע ראללע האט אין נרבונה געשפיעלט די משפחה קמחי. דער עלטער ר' יוסף בן יצחק קמחי איז אהין אריבער פון שפאניען ווען די אלמוהידען האבען ארויסגעטריבען פון דארט די יודען. ער האט פערשטאנען אראביש און דאריבער האט ער איבערגע..צט אויף לשון קדש דעם רבנו בחיי'ס ספר „חובת הלבבות”. אויסער דעם ה..ט ער געמאכט א פירוש אויף דער תורה און האט אנגעשריבען עטליכע תפלות. עס איז אסברא אז פון איהם איז אויך געבליבען א ספר וואס דארט ווערד בעשריבען א וכוח צווישען א יודען און א קריסט: דער יוד לויבט די מעלות פון זיין פאלק, דאס ריינקייט פונ'ם פאמיליען לעבען, דאס צניעות פון יודישע ווייבער, דאס ניט־וויסען פון קיין גזילה און רציחה, די גרויסע מצות פון פדיון שבוים און בקור חולים. דער קריסט דערמאנט איהם אבער, אז יודען האבען ליעב צו רייסען פראצענט און דארויף אנפערט איהם דער יוד, אז די קריסטען זענען אויך ניט פריי פון דעם חטא. אזא ספר בעווייזט אז די יודען האבען געלעבט אין יענער געגענד גאנץ פריי און האבען אפען געקאנט ארויסזאגען זייערע מיינונגען. ר' יוסף'סביידע זיהן, ר' משה און ר' דוד קמחי זענען אויך געוועהן גרויסע לומדים, און בעזאנדערס איז בעקאנט ר' דוד קמחי מיט זיין אבגעקירצטען נאהמען רד"ק, ווייל ער האט אנגעשריבען א ספר וועגען דקדוק.

די אלטע יודישע קהלה אין בדרש (Beziers), וואו דער אבן־עזרא האט זיינע לעצטע יאהר אבגעלעבט, האט זיך געפיהרט גאר זעלבסטשטאנדיג, בע־זאנדערס ווען דער וויצע־גראף ראיימונד־טרענקאבאל און זיין זוהן רוגיר (Roger) האבען געהאט צו שאפען איבער דעם לאנד. דעמאלט האבען יודען געהאט אויך די גראסטע שטעללען ביי דער קרוין. פון דעסטוועגען האט זיך דארט געהאלטען פון לאנג אן א מנהג, אז יעדעס יאהר אים זונטאג וואס

פאר דעם קריסטליכען פסח האט דער גייסטליכער אנגערייצט די קינדער זיי זאלען ווארפען שטיינער אויף די יודישע הייזער; די יודען פלעגען, מן הסתם, ניט שווייגען, און עס איז שטענדיג ארויס א געשלאג. ערשט שפעטער איז געראטהען די יודען מבטל צו זיין דעם מנהג, און זיי האבען זיך מתחייב געוועהן בעסער צו צאהלען דערפאר, און אללע יאהר האבען זיי אריינגעטראגען פיער פונט זילבער.

אין דער גרויסער האנדעלסשטאדט מונטפעלליר (Montpellier), וואו די קריסטען האבען דוקא ניט אזוי פריינדליך בעהאנדעלט די יודען, איז געוועהן אויך ניט קיין קליינע יודישע קהלה, וואס איז בעשטאנען פון פיעל עשירים, וועלכע האבען זיך גערימט מיט זייער צדקה. פיעל יודען האבען אין דער אוניווערזיטאט פון מונטפעלליר געלערנט מעדיצין.

דאס קליינע שטאדטעל לוניל, ניט ווייט פון מונטפעלליר, איז דעמאלט געוועהן א גרויסער כרך; דארט האבען געוואהנט איבער דריי הונדערט יודען, און פיעל יונגע לייט האבען געלערנט תורה פון דער ישיבה, וואס האט זיך געערענט די צווייטע נאך נרבונה. דער פארשטעהער פון דער לוניל'ר קהלה איז געוועהן א בעריהמטער למדן ר' משולם בן יעקב, וואס האט ליעב געהאט אי תורה, אי חכמה, און האט געלאזט פיעל ספרים איבערזעצען פון אראביש אויף לשון קודש. פון ר' משולם'ס פינף זיהן איז נאר איין ר' אהרן געגאנגען אין דעם דרך פון זיין פאטער און האט אויך געשאצט וועלטליכע וויסענשאפטען, די איבריגע האבען זיך נאר אין גאנצען פערטיעפט אין פרומקייט און בעזאנדערס האבען זיך אויסגעצייכענט צוויי פון זיי, ר' יעקב און ר' אשר, וואס האבען זיך לחלוטין אויסגעטהון פון דער וועלט און דערפאר האט מען זיי גערופען „אבגעשיידטע"—נזירים. אין לוניל האבען זיך אבער געפונען צוויי גרויסע לומדים ר' יונתן בן דוד כהן און ר' יהודה בן שאול אבן־תבון, וואס האבען געארבייט אז גלייך מיט'ן תלמוד זאלען יודען זיך אויך אבגעבען מיט פערשיעדענע חכמות און לשונות. אבן־תבון איז אליין געוועהן פון גרנאדה, און די רדיפות פון די אלמוהידען האבען איהם געצוואונגען ארויס קיין פראנקרייך. ער איז געוועהן א בעריהמטער דאקטאר און צו זיינע רפואות האבען געמוזט אנקומען די גרעסטע לייט. שטענדיג האט ער זיך געמוזט אבגעבען מיט חולים, נאר פון דעסטוועגען האט ער געפונען צייט איבערזעצען פון אראבישע טליכע ספרים פון רב סעדיה גאון, אבן־ג'נאח, אבן־גבירול, דעם „חובת הלבבות" פון רבינו בחיי, און דעם „כוזרי" פון ר' יהודה הלוי. זיבציג יאהר

איז ער אלט געוועהן ווען ער איז געשטארבען אים יאהר 1190. זיין זוהן ר׳ שמואל אבן תבון האט זיך אויך בעשעפטיגט מיט מעדיצין, און איז, פונקט ווי דער פאטער, בעקאנט ווי א גוטער איבערזעצער פון עטליכע אראבישע ספרים. ער האט אויך געלעבט זיבציג יאהר, און איז געשטארבען אים יאהר 1230.

אין פאסקיירא, א שטעדטעל ניט ווייט פון לוניל, האבען סך הכל גע־וואהנט פירציג יודען, און פון דארט איז ארויסגעקומען איינער פון די בעסטע תלמודיסטען פון יענער צייט ר׳ אברהם בן דוד, וואס איז געוועהן זייער רייך און האט זיין גאנץ עשירות בענוצט נאר אויף אויסצוהאלטען א בעזונדער ישיבה, ווייל ביי איהם איז דאס הייליגסטע געוועהן נאר דאס לערנען פון גמרא, און חאטש ער האט, פונקט ווי זיין חבר ר׳ זרחיה הלוי גרונדי, געהאט זעהר א גוטען קאפ, האט ער זיך ניט געוואלט אבגעבען מיט אנדערע זאכען און האט נאך געהערט פאר דער גרעסטער מעלה דאס וואס ער איז בלינד אין וויסענשאפט.

אין דער שטאדט בורג די ס״ט גיללעס (בור׳ד׳סענט זשילל) די צווייטע הויפטשטאדט פונ׳ם הערצאג ריימאנד דעם פינפטען פון טולוזה, האט זיך גליקליך געלעבט א קליינע יודישע קהלה פון הונדערט בעלי־בתים, ווייל דער איידעלער הערצאג איז געוועהן א גרויסער מענשענפריינד, און אויף זיין דרך איז אויך געגאנגען זיין זוהן דער יונגער הערצאג ריימאנד דער זעכסטער, וואס האט פון דעסטוועגען ניט געקאנט אויסהאלטען די בעשולדיגונגען פונ׳ם פאפסט אינאקענטי דעם דריטען, און האט געמוזט געבען א שבועה אז ער וועט אויפהערען צו שטיצען די יודען.

אז דער גוטהערציגער קעניג לודוויג דער זיבעטער האט געלעבט, איז די יודען געוועהן גוט אויך אין די איבריגע ערטער אין צפון־זייט פון פראנקרייך. אללע איינוואהנער פונ׳ם לאנד זענען ביי לודוויג׳ן אין די אויגען געוועהן גלייך, און אז די גייסטליכע האבען בעשטימט אויף זייער אסיפה, מען זאל פארווערען יודען צו האלטען קריסטליכע דיענסטען און אממען, האט ער בשום אופן ניט געוואלט אונטערשרייבען אזא גזירה. זיין זוהן פיליפ אויגוסט, וואס האט נאך, ווענען דער קראנקהייט פונ׳ם פאטער, פאר זיין לעבען איבערגענומען די מלוכה, איז צום אנהייב אויך געוועהן פריינדליך געגען די יודען, נאר ביסלעכווייס האבען איהם די גייסטליכע אריינגעהאפט אין זייער נעץ, און ער האט זיך אין גאנצען איבערגעביטען. דערצו האט מען איהם נאך אויפגעקלעהרט, אז די יודען זענען אנגעשטאפט מיט געלד און אז עס איז

א גרויסע מצוה ביי זיי צו צונעהמען דאס פערמעגען אונ דערמיט רייכער מאכען די מדינה. אויף שלעכט׳ס טהון לאזט מען זיך גיך איינרייידען, אונ גאר אין א קורצער צייט איז ביי פיליפ אויגוסט געבליבען אז ער וועט גאר דעם לאנד די גרעסטע טובה טהון ווען ער וועט מאכען א תל פון די יודען וואס געהמען פראצענט, אונ זענען נאך דערצו פשוט׳ע מענשענפרעסער, ווייל זיי קוילען קליינע קינדער אונ באקען מיט זייער בלוט מצות אויף פסח. דער אלטער קאניג האט נאך געלעבט ווען זיין יורש האט אום שבת, דעם 19 יאנואר 1180, געהייסען ארומרינגלען די שול, וואו די יודען האבען געדאווענט, אונ זיי אללע אוועק פיהרען אין געפאנגעניס. די יודען האבען פערשטאנען וואס מען וויל פון זיי, באלד האבען זיי אוועק געטראגען א שאנע מטבע אונ מען האט זיי ארויסגעלאזט. דאס איז אבער פאר פיליפ אויגוסט געוועהן ווייניג: נאך אין דעם אייגענעם יאהר האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל אז אללע יודישע חובות זענען פערפאלען, נאר יעדער מוז א פינפטעל פונ׳ם חוב בעצאהלען דער קרוין, אונ טאקי באלד, אז די גרעסטע יודישע גבירים זענען געווארען עניים ואביונים, האט ער ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ האט זיי אללע געהייסען ארויסטרייבען פונ׳ם לאנד; נאר די זאכען אונ חפצים האט ער זיי ערלויבט צו פערקויפען, הייזער, ווייגארטענער, תבואות אונ ערד האבען זיי געמוזט איבערלאזען. פון די שולען האט ער געמאכט קירכען. ווי ווייט די קריסטען אליין האבען פערשטאנען אז די יודען זענען פאר זיי ניט שעדליך אונ אז זיי האבען ניט פערדיענט מען זאל זיי טהון אזא רעה — זעהט מען ארויס דערפון, וואס פיעל גרויסע לייט האבען געבעטען דעם קאניג אז ער זאל ניט אומגליקליך מאכען אזוי פיעל אומשולדיגע מענשען, נאר עס האט ניט געהאלפען אונ די בערויבטע יודען פון פאריז, אויסער עטליכע געצאהלטע וואס האבען זיך ענטשלאסען צו טויפען, האבען זיך נאך געמוזט צום איבערינגען צו ברעכען אונ זיך זוכען א נייע היים. צום גליק, האבען די גראפען פון די קליינערע ערטער ניט געקוקט אויפ׳ן קאניג׳ס בעפעהל אונ האבען יודען געלאזט ביי זיך רוהיג זיצען. די ישיבה וואס האט זיך געמוזט צו מאכען אין פאריז, האט אנגעהויבען בליהען אין שאמפאן, אונ די בעלי־התוספות האבען ווייטער געקאנט זיך בעשעפטיגען מיט זייער ארבייט אונ האבען ביי די יודען אזוי שטארק בעפעסטיגט די תורה אונ די אמונה, אז ווען שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זיך דעם קאניג פיליפ אויגוסט פארגלוסט בלוט צו פערגיסען אונ ער האט דער יודישער קהלה פון בראא (Bray) פארגעלעגט זיי זאלען זיך אויסקלויבען איינע פון ביידע, אדער

איבערגעהן צום קריסטענטהום אדער פערליערען דאס לעבען, האבען זיי קיין רגע ניט געטראכט אונ האבען זיך געלאזט פארברענען אויף קדוש השם. כמעט הונדערט יודען זענען דעמאלט אומגעקומען אונ נאר קינדער, יונגער פון דרייצעהן יאהר, זענען געבליבען לעבען.

באלד האט זיך אנגעהויבען אנייער קרייצצוג, ווייל חאטש דער גבור סאלאדין אין ירושלים האט געמאכט שלום אונ עס איז געבליבען אז די קריסטען זאלען מאגען קומען צום הייליגען קבר, פון דעסטוועגען האט מען זיי ווייטער אנגעטהון צרות אונ די אייראפאישע מלוכות האבען זיך נאך אמאל געחאפט צו דער שווערד אונ אויף די יודען האט ווידער אנגעהויבען די הויט צו ציטערן. דער פאפסט אינאקענטי דער דריטע האט ארויסגעשיקט אויף דער וועלט א געוויסען פולקא פאן נייליז, א מענשען אהן געוויסען אונ ער האט מיט זיינע דרשות אונטערגעהיצט דאס פאלק אונ אללע, פון גרויס ביז קליין, האבען איהם געפאלגט, ווייל ער האט טאקי גערדרש'נט פון זייערט וועגען אונ האט זיי בעוויזען אז די גרעסטע שונאים פון דער קירכע זענען די יודען אונ אז מען דארף זיי דערפאר ניט נאר קיין חובות ניט אומקעהרען, נאר אפילו ביי זיי דאס לעצט ביסעל ארעמקייט צונעהמען. באלד האט מען אומעדום אנגעהויבען טרייבען יודען, אונ דוקא דעמאלט האט פאר זיי פהיליפ אויגוסט געעפענט זיין לאנד אונ האט ערשט שפעטער מיט זיבעצעהן יאהר זיך מיישב געוועהן אז ער האט ניט גוט געטהון דערמיט וואס ער האט אמאל גערודפ'ט די יודען. די טובה איז אבער פאר די יודען געוועהן א רעה, ווייל די מלוכה אונ די בארענען, וואס צו זיי האט געהערט די ערד, האבען טאקי זיי געשיצט. נאר מיט דער צייט האבען זיי אנגעהויבען קוקען אויף די יודען ווי אויף מענשען, וואס האבען גאר קיין רעכטע ניט, וואס לעבען נאר מיט זייערע חסדים, אונ יעדער יוד האט ניט געטארט זיך רירען פונ'ם פלאץ אהן דעם רצון פון זיין גראף, אונ אז ער איז יא ערגיץ ארויסגעפאהרען האט ער ניט געקאנט אפילו א פאדעם פון זיין פערמעגען מיט נעהמען.

אין ענגלאנד, וואס האט ניט געהאט קיין חלק ניט אין ערשטען, ניט אין צווייטען קרייצצוג, איז די יודען געוועהן זעהר גוט אונ אסך יודען זענען אין דער צייט וואס היינריך דער צווייטע האט געהערשט געווארען אזעלכע עשירים אז זיי האבען זיך אויסגעבויעט כמעט קאניגליכע פאלאצען. פיעל ענגלאנדער האבען אזוי ליעב בעקומען יודען אונ זייער אמונה אז זיי האבען זיך מגיר געוועהן אונ עס איז געווארען אגאנצע קהלה פון גרים. מיט

לערנען האבען זיך די ענגלישע יודען זעהר וועניג בעשעפטיגט און רבנים פלעגען זיי בעציהען פון פראנקרייך. אין לאנדאן איז געוועהן רב איינער פונ'ם רבנו תם'ס תלמידים ר' יעקב פון ארלעאנס (אורלייניש), וואס האט זיך א גרויסען נאהמען געמאכט צווישען די בעלי התוספות. אזוי האבען זיך די יודען געפיהלט גליקליך אין ענגלאנד ביז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו הייגריך'ס זוהן ריכארד לאבענהארץ, וואס איז אויך געוועהן אזא עדלער מענש ווי דער פאטער, נאר די גייסטליכע האבען איהם קאליע געמאכט. דעם דריטען סעפטעמבער 1189, אין דעם טאג וואס ריכארד האט זיך געקראנט, האבען די יודען בעקומען דעם ערשטען קלאפ און אזוי האבען זיי שוין אללע מאל געליטען פון די רדיפות ביז מען האט זיי ניט שפעטער מיט הונדערט יאהר אין גאנצען ארויסגעטריבען פון ענגלאנד. אנגעהויבען האט זיך דאס אומגליק פון א נאר נישט: אז דער געקראנטער יונגער קעניג איז צוריק געקומען פון דער קירכע האבען איהם שלוחים פון אללע אנוואהנער בעגריסט און געבראכט געשאנקע און צווישען זיי זענען אויך געוועהן צוויי יודישע גבירים וואס די יודען האבען דורך זיי געשיקט ריכארד'ן טהייערע מתנות. קוים האט דער ארכיעפיסקאפ פון קענטערבורי בלדווין דערזעהן די יודען, האט ער באלד אנגעהויבען שרייען אז מען טאר פון קיין יודען קיין געשאנק ניט אננעהמען און אז מען זאל די יודען הייסען ארויסגעהן. דער קעניג איז געוועהן צו שוואך און האט זיך ניט געקאנט שטעלען געגען דעם ארכיעפיסקאפ; דא האבען זיך שוין די שונאים צופיהרט די האנד און די דיענער האבען די יודישע שלוחים ארויסגעווארפען מיט אזא כעס אז זיי זענען איבער דער גאס געלאפען ווי אהן א נשמה. אז דאס פאלק האט דערזעהן מענשען לויפען פונ'ם קעניגליכען הויף, האט מען זיי אנגעהויבען נאכווארפען שטיינער. באלד איז טאקי ארויס א קול, אז דער קעניג האט געהייסען שלאגען יודען און ביז נאכט זענען שוין געפלויגען פעדערן אין אללע גאסען און די יודישע הייזער האבען געברענט, אומזיסט האט דער קעניג געשיקט זאגען אז ער האט דאס גאר ניט געמיינט: דאס צוהיצטע פאלק איז שוין אונמעגליך געוועהן איינצוהאלטען און פיעל יודען זענען דערהרג'ט געווארען. צווישען די הרוגים איז אויך געוועהן דער רב ר' יעקב פון ארלעאנס. פון די צוויי שלוחים, בענעדיקטוס פון יארק און יאצעאוס (יעקב) וואס זענען אנטלאפען פונ'ם קעניגליכען הויף, האט בענעדיקט אבגעבראטעוועט זיין לעבען דערמיט וואס ער האט זיך געלאזט אריינשלעפען אין א קירכע און דארט טויפען. אויפ'ן אנדערן אין דער פריה, אז ריכארד איז געוואהר געווארען וואס

מען האט די נאכט איבערגעטהון מיט די יודען, האט ער באלד פערמשפט די רוצחים צום טויט אונ האט ארויסגעלאזט א בעפעהל: מען זאל זיך ניט דערוואגען מעהר צו בעריהרען די יודען. בענעדיקט'ן האט ער ערלויבט צוריק ווערען א יוד, נאר ער האט ניט לאנג געלעבט אונ איז געשטארבען פון די וואונדען וואס מען האט איהם געמאכט. די גייסטליכע האט עס גוט פערדראסען, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען אונ זיי האבען געמוזט דעם גיפט בעהאלטען אויף שפעטער. דער גיפט האט זיך טאקי גאר גיך געלאזט פיהלען: קוים איז ריכארד צוזאמען מיט פהיליפ אויגוסט אוועקגעפאהרען צום נייעם קרייצצוג, האט מען אנגעהויבען צו רודפ'ן די יודען פון דאס ניי אונ מען האט זיי אין פיעל שטאדט געמאכט די אייגענע הריגה וואס אין לאנדאן. בעזאנדערס האבען געליטען די יודען פון יארק, ווייל דארט האבען געוואהנט די צוויי גרויסע גבירים יעקב אדער יאצעאוס אונ בענעדיקטוס אונ די רוצחים האבען געוואוסט אז ביי זיי איז דא וואס צו ראבעווען. די מלוכה האט זיי אפילו געשיצט אונ האט זיי אריינגענומען צו זיך אין אפעסטונג, וואו דאס חיל האט זיי אבגעהיט, נאר די גייסטליכע האבען אנגערעדט די רוצחים זיי זאלען ניט אבטרעטען אונ ווארטען ביז ביי די יודען וועלען אויסגעהן לעבענסמיטעל אונ זיי וועלען זיך מוזען אונטערגעבען. באלד האבען טאקי די יודען געזעהן אז מעהר קאנען זיי זיך ניט האלטען, איז ביי זיי געבליבען צו פאלגען די עצה פונ'ם רב ר' יום טוב פון יוני (ישאאני) אונ זיך בעסער אליין דאס לעבען נעהמען. דער פארשטעהער פון דער יארקער קהלה יעקב אדער יאצעאוס האט דער ערשטער געקוילעט זיין געליעבטע פרוי אננא אונ דערנאך האט איהם דער רב אליין געקוילעט אונ האט א ברכה געמאכט אויף די שחיטה. אזוי זענען זיי אללע געפאלען איינער פון דעם אנדערנ'ס האנד; מעהר פון פינף הונדערט יודען זענען אומגעקומען אונ פון די יארקער יודען איז קיין איינציגער ניט געבליבען לעבען.

אויפ'ן אנדערן טאג, דעם 18 מארץ 1190, איז מען אנגעפאלען אויף די יודען פון ס"ט-עדמונד אונ מען האט זיבען אונ פופציג פון זיי געהרג'ט. דעמאלט האט מען אויך געקוילעט די גאנצע קהלה וואס איז בעשטאנען פון גרים. ריכארד האט זיך אפילו אנגענומען פאר די יודען אונ האט געהייסען משפט'ן די רוצחים, נאר זיי זענען זיך אללע צולאפען, אונ אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו זיין ברודער יאהאן אונ דאס לאנד אליין האט אנגעוואהרען דעם גלאנץ, איז די לאגע פון די יודען געווארען נאך ערגער.

בעסער איז געוועהן די יודען אין דייטשלאנד, ווייל דארט האט דאס

פאלק ארויסגעזעהן אז די מלוכה טרייבט ניט קיין קאטאוועס און וויל טאקי ערנסט בעשיצען די יודען: ביים ערשטען קרייצצוג האט זיי געשיצט היינריך דער פיערטע און ביים צווייטען — קאנראד דער דריטע, און דאס איז געווען געוויס אז די איינוואהנער זאלען פערשטעהן אז מען טאר זיי ניט אנריהרען. מיט די דייטשע יודען האט זיך דווקא אזוי געפיהרט, אז כאטש מען האט זיי גערעכענט „פאר קנעכט פון דער קרוין", האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט אללע רעכטע און האבען געמאגט אפילו האלטען כלי זיין. אז מען האט בעלאגערט די שטאדט ווארמס, האבען זיך יודען געשלאגען גלייך מיט קריסטען און די רבנים האבען זיי מתיר געווען מלחמה צו האלטען אים שבת. פיעל יודען האבען בעקומען גרויסע שטעללען: ביים הערצאג לעאפאלד פון אסטערבייך איז איד שלמה געווען דער ממונה איבער אללע אוצרות. אפילו צווישען די דייטשע פאלקסזאנגער איז אויך געווען איד זיסקינד פון טרימבערג. אין שלעזיען האבען יודען געהאט אייגענע דארפער; נאר אין גאנצען רוהיג זענען זיי ניט געוועהן: בישלעכווייז האט זיי די בעשולדיגונג פון „קריסטליך-בלוט" פאר אומערט דאס לעבען, ווי באלד מען האט נאר ערגיץ געפונען א טויטען קארפער זענען זיי שוין מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, און כאטש דער קייזער פרידריך באַרבאַראסא האט אנגעזאגט די גייסטליכע, איידער ער איז אוועקגעפאהרען קיין פאלעסטינא, זיי זאלען אבהיטען די יודען, פון דעסטוועגען האט מען זיי אנגעטהון גענוג צרות.

אין איטאליען איז אים צוועלפטען יאהרהונדערט די יודען געוועהן נאר ניט שלעכט; דער פרומער פאפסט אלעכסנדר דער דריטער האט געהאלטען פון זיי, און איד ר' יחיאל בן אברהם דעי מנסי איז געוועהן דער גאנצער טהוער אין אללע זיינע געשעפטען. אז דער פאפסט איז אריינגעפארען קיין רום זענען איהם די יודען אקעגענגעגאנגען מיט א חופה און א ספר תורה, דאס איז ביי איהם זעהר אנגעלעגט געוועהן און דערפאר זענען זיי ביי איהם געווארען די גראסטע חשובים. און בעזאנדערס האט ער זיי א גרויסע טובה געטהון ביי דער אסיפה, וואס איז געוועהן אים יאהר 1179, ווען דריי הונדערט גייסטליכע האבען זיך צונויפגעזעצט טראכטען וואס פאר א גזירות מען זאל ארויסגעבען געגען די יודען. אוודאי האבען זיך די יודען געהאט פאר וואס צו שרעקען און ניט אומזיסט האבען זיי אויף דריי טאג גוזר תענית געוועהן, זיי זענען אבער טאקי נאר אבגעקומען מיט'ן שרעק. די אסיפה האט גאר בעשטימט אזעלכע תקנות, וואס זענען געוועהן גוט פאר די יודען — מען זאל זיי מיט געוואלד ניט

רַאבֶּעוֶוען אוּנ נִיט שְׁטֶערְן זֵיי אָבְּצוּהִיטֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה.

נָאךְ פְרִיהֶער הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעלֶעבְּט אוֹיף דֶעם אִינְזֶעל סִיצִילְיֶען אוּנ חָאטְשׁ פוּן דָארְט אִיז נָאר נָאהֶענְט צוּ דִי אָרְטֶער פוּן דֶער בִּיצַאנְטִינִישֶׁער מְלוּכָה, וואוּ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען פִיעל יוּדֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט מֶען אִין בִּיצַאנְטֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִין גְרִיכֶענְלַאנְד גֶעזֶעהֶן פּוּנְקְט דֶעם הֵיפֶךְ. אִין טְהֶעבֶּען (תִּיבָה) אִיז גֶעוֶועהֶן אַ גְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה אוּנ דִי יוּדֶען פוּן דָארְט זֶענֶען גֶעוֶועהֶן דִי בֶּעסְטֶע פַאבְּרִיקַאנְטֶען פוּן זַייד אוּנ פוּן פּוּרְפּוּר. אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאבֶּען גֶעוָואהְנְט בִּיז צְוֵויי טוֹיזֶענְד יוּדִישֶׁע פַאמִילְיֶען, אַ חוּץ פִינְף הוּנְדֶערְט קַרַאִימֶער. נָאר דִי לַאגֶע פוּן דִי אַלֶּע יוּדֶען אִיז גֶעוֶועהֶן זֶעהר אַ בִּיטֶערֶע: דִי שִׂנְאָה פוּן דִי גְרִיכֶען צוּ זֵיי אִיז גֶעוֶועהֶן חוּץ מִדֶּרֶךְ הַטֶּבַע, מֶען הָאט גֶעמָאנְט אֶפֶענְטְלִיךְ שְׁלָאגֶען יוּדֶען אִין דִי גַאסֶען, אוּנ דָאס גֶעזֶעץ הָאט זֵיי נִיט גֶעשִׁיצְט. אַ יוּד הָאט נִיט גֶעטָארְט פָאהְרֶען רַייטֶענְדִיג אוֹיף אַ פֶערְד, אוּנ אִין דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה הָאט נָאר אֵיינֶער, שְׁלֹמֹה פוּן מִצְרַיִם (שְׁלֹמֹה הַמִּצְרִי), וָואס אִיז גֶעוֶועהֶן אַ לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיים קֵייזֶער עִמָּנוּאֵל, גֶעהַאט דָאס רֶעכְט דֶערְצוּ. נָאר בַּיי דִי אַלֶּע צָרוֹת הָאבֶּען פָארְט דִי יוּדֶען גֶעהַאט פַּרְנָסָה; דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהֶן נָאר קְלֵיין, דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי אָבֶּער גֶעוֶועהֶן גְרוֹיסֶע בַּעֲלֵי־צְדָקוֹת, זֵיי הָאבֶּען פֶערְזָארְגְט אָרֶעמֶע לַייט, אוּנ הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעקָאנְט אוֹיסְשְׁטֶעהֶן דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע נְתִינוֹת, וָואס דִי מְלוּכָה הָאט בַּיי זֵיי גֶערִיסֶען.

אִין קְלֵיין-אַזְיֶען, סִירְיֶען אוּנ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז דִי צָאהל פוּן דִי יוּדֶען גֶעוָוארֶען נָאר קְלֵיין; אֲפִילוּ אִין יְרוּשָׁלַיִם הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעוָואהְנְט וִוי דְרַיי הוּנְדֶערְט יוּדֶען, אוּנ כִּמְעַט אַלֶּע הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט פַארְבֶּערַיי. דִי פְרִיהֶרִיגֶע לֶעבֶּעדִיגֶע שְׁטֶעדְט נְהַרְדְעָא, סוּרָא אוּנ פּוּמְבְּדִיתָא, וואוּ דִי תּוֹרָה הָאט אַ מָאל גֶעבְּלִיהְט, זֶענֶען אִין גַאנְצֶען פֶערְשְׁוואוּנְדֶען גֶעוָוארֶען; דֶערְפַאר אִיז אִין בַּגְדַד אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אַ גְרוֹיסֶע קְהִלָּה, וָואס אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן טוֹיזֶענְד יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת אוּנ הָאט גֶעהַאט פִיער שׁוּלֶען. דֶער כַּלִיף מַחְמֶד אַל-מוּקְטַאפִי הָאט זֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט אַ יוּדֶען שְׁלֹמֹה, אוּנ הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר „רֵישׁ גָלוּתָא", אוּנ דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַלֶּע יוּדֶען אִיז גֶעוֶועהֶן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט כִּמְעַט מִיט קֶענִיגְלִיכֶען כָּבוֹד. אִין בַּגְדַד אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהֶן אַ גְרוֹיסֶע יְשִׁיבָה, וָואס הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָּחָה פוּן אַ בֶּעזוּנְדֶער „גָאוֹן". אִין דֶער שְׁטָאדְט מָאסוּל אָדֶער דָאס נַייע נִינְוֵה אִיז גֶעוֶועהֶן נָאךְ אַ גְרָאסֶערֶע קְהִלָּה, וָואס אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן זִיבֶּען טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת. אִין דֶעם גֶעגֶענְד אַדְהִירְבַּייזַשַאן, נִיט וַוייט פוּנ'ם קַאסְפִּישֶׁען יַם, הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעוָואהְנְט פִיעל יוּדֶען,

נאר זיי זענען געוועהן זעהר ווילד און פערגרעבט, אלליין האבען זיי פון יודישקייט נאר ווייניג געוואוסט, און האבען נאר בלינד געפאלגט די רבנים, וואס דער ריש גלותא פלעגט זיי צושיקען. אים יאהר 1160 איז פון די דאזיגע יודען ארויסגעקומען דוד אלרואי, וואס האט זיין בריה'שאפט געוואלט בענוצען צו ליעב א תכלית, וואס איז געבליבען אומבעקאנט. זיין זכר האט בעשריבען דער בעריהמטער ענגלישער מיניסטער בנימין הישראלי, אדער לארד ביקאנספילד, אין זיין ראמאן „דוד אלרואי".

גאנץ זעלבסטשטאנדיג האבען געלעבט עטליכע טויזענד יודישע פאמיליען אין דער געגענד כורסן, אויף די הויכע בערג ביי נישאבור. זיי האבען געהאט זייער אייגענעם מושל, יוסף אמרכלאי הלוי, און האבען גערעכענט אז זיי שטאמען ארויס פון די שבטים דן, זבלון, אשר און נפתלי. זייער בעשעפטיגונג איז געוועהן מיט בהמות. אויך האבען זיי זיך געפונען אין חיווא, וואו עס האבען געוואהנט ביז אכט טויזענד משפחות, און אין סאמארקאנד, וואו זייער צאהל האט דערגרייכט ביז פונפציג טויזענד. פון אינדיען ווייסט מען וואהל, אז אין יענער צייט האבען זיך דארט געפונען פיעל שווארצע יודען וואס האבען פון אללע יודישע מצות געדענקט נאר מילה און שבת. אויף דעם אינזעל ציילאן, אדער קאנדי, האבען זיך דעמאלט געפונען דריי און צוואנציג טויזענד יודען און האבען דארט געהאט אללע רעכטע. דער קאניג פון דעם אינזעל האט געהאט פיער פארשטעהער פון יעדער רעליגיאן און דאריבער זענען ביי איהם געוועהן אויך פיער יודישע פארשטעהער. אין אדען איז געוועהן א גרויסע יודישע קהלה, וואס האט זיך געלעבט גאר פריי אין אייגענע פעסטונגען. די יודען פון דארט האבען געמאכט יד אחת מיט פערסיען און מצרים און פלעגען פיהרען מלחמה מיט די קריסטען פון נובען.

אין אראביען האבען זיך אנגעהויבען מיט דער צייט ווייטער בעזעצען יודען, האטש דער ערשטער כליף האט זיי ארויסגעטריבען. נאר אין די צוויי היילינע שטאדט מעקקא און מדינה (יתריב) האט זיך קיין יוד ניט געפונען. דערפאר איז די גאנצע געגענד ימן (תימן) געוועהן פול מיט יודען, און צו ליעב זיי האט דארט דער מסחר געבליהט. נאך גראסער איז געוועהן זייער צאהל אין צפון-צייט: אין תימא האבען זיי געהאט א גרויסע יודישע קהלה, און זייער פארשטעהער, דער פירסט חנן, ער האט זיין יחוס גערעכענט פון מלכות בית דוד. דארט האבען זיך געפונען פיעל פרומע, וואס פלעגען נאר געהן אנגעטהון אין שווארצען, ניט עסען קיין פלייש, ניט טרינקען קיין וויין, זיי האבען זיך

גערופען „אבלי ציון", און דאס פאלק, וואס האט זיך גראָסטענטהיילס בעשעפטיגט מיט ערד ארבייט, פלעגט אויסהאלטען די „אבלי ציון" און זיי געבען מעשר. אין טאלמאס איז געוועהן איין אנדער יודישע קהלה, וואס חנן'ס ברודער שלמה איז געוועהן זייער פארשטעהער, ער האט זיך אויך גערעכענט פאר א פירסט און האט געלעבט אין א טהייערן פאלאַן. אין דער אלטער הויפטשטאדט צנעא אדער טאנא, צווישען זיי האבען זיך אויך געפונען אזעלכע פרומע וואס פלעגען פאסטען פערציג טאג אין יאהר. נאך א דריטע קהלה, פון פונפציג טויזענד יודען, האט זיך געפונען אין דער געגענד חבור (כיבר): זיי זענען געוועהן אללע גרויסע גבורים און פלעגען זיך אבגעבען מיט מלחמה, נאר צווישען זיי זענען שוין געוועהן ניט ווייניג לומדים; זיי האבען גערעכענט אז זיי קומען ארויס פון גד, ראובן און חצי שבט מנשה. אויסער דעם האבען זיך געפונען ביז צוואנציג טויזענד יודען אין האלב-ווילדע שטאדט נאזיט, בסרא (בצרה) און קופה.

אזוי ווי דער כליף פון בגדד האט געהאט צו שאפען כמעט איבער אללע אראבער, אזוי האבען אויך די אראבישע יודען אנגענומען איבער זיך דעם עול פונ'ם ריש גלותא פון בגדד. דער צווייטער ריש גלותא איז געוועהן דניאל, א זוהן פון שלמה'ן, און ער איז געוועהן ביים נייעם כליף פונקט אזא חשוב ווי דער פאטער ביים אלטען כליף. אין דער צייט פון דניאל האט געלעבט א גרויסער למדן שמואל בן עלי הלוי און ער האט די בגדד'ער ישיבה געבראכט נאר צו א הויכער מדרגה. מעהר פון צוויי טויזענד תלמידים האבען דארט געלערנט און די ישיבה איז געוועהן אזוי גרויס אז הארען וואס מען רעדט איז געוועהן אונמאגליך, און שמואל בר עלי פלעגט נעבען זיך שטעלען בעזונדערע מענשען און זיי פלעגען שוין זיינע ווארטער צוטראגען אין אללע ווינקעלעך. שמואל בר עלי איז געוועהן דער דין און אללע טאג פלעגט ער פסקנען שאלות און דער עולם פלעגט קומען צו איהם זיך משפט'ן. אז דניאל איז געשטארבען האט שמואל בר עלי איבערגענומען זיין גאנצע מאכט און האט אזוי פערשטאנען זיך צו פיהרען אז מען האט פאר איהם געציטערט און זיין נאהמען איז גרויס געוועהן ניט נאר צווישען די יודען פון דמשק ביז אינדיען און פון דעם קאספישען ים ביז אראביען, נאר אויך אין אנדערע לאנדער. ניט אומזיסט האט זיך צו איהם א גאנץ פאלק פון גאטצענדיענער וואס האט געוואהנט אויף די קווקאזער בערג געווענדעט מיט דער בקשה אז זיי ווילען צו שטעהן צו דער יודישער אמונה: ניט ווייל דאס ליכט פונ'ם גלויבען האט זיך געקאנט ווארפען

אין די אויגען פון די בלינדע מענשען, נאר דער גלאנץ פונ'ם כבוד. מיט וועלכען דער יודישער ריש גלותא האט זיך ארומגערינגעלט. דער רייזענדער ר' פתחיה פון רעגענשבורג האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן די שלוחים פונ'ם קאנקאוער פאלק אונ איז געוועהן איין עדות ווי פון בגדד זענען מיט זיי ארויסגעפאהרען לומדים צו בעפעסטיגען דארט דאס יודישקייט.

די יודען פון מצרים האבען געלעבט נאר צוגעזאנדערט פון זייערע ברידער אין אזיען; זיי האבען געהאט זייער אייגענעם פארשטעהער, וואס האט געהייסען „נגיד" אונ האט געהאט דאס רעכט צו בעשטימען רבנים אונ חזנים אונ בעשטראפען פאר עבירות מיט געלד אדער מיט מלקות. אין יענער צייט איז געוועהן דער נגיד ר' נתנאל אבן־אלגמי (אבן־אג' למי), וואס האט אויך געדיענט פאר אלייב־דאקטאר ביים כליף אלדהיד אונ שפעטער ביי סאלאדין. ער איז געוועהן א גרויסער למדן אונ האט אין אראבישען אנגעשריבען עטליכע ספרים איבער מעדיצין. אונטער זיין השגחה איז געשטאנען א ישיבה, וואו די יודישע יונגע לייט האבען געלערנט תלמוד. אין קאירה איז די יודישע קהלה בעשטאנען פון צוויי טויזענד משפחות, אונ אויסער דעם האבען דארט געוואהנט נאך מעהר קראימעס, וואס האבען געהאט זייער אבעזונדערן נשיא. אין אלכסנדריען האבען געלעבט דריי טויזענד יודישע משפחות, נאר איבער הויפט זענען די יודען פון מצרים געוועהן זעהר אונוויסענד, אונ גראד פון דעם פינסטערניש האט אנגעהויבען ארויסשיינען א ליכטיגער שטערן — דאס איז געוועהן דער רמב"ם, וואס האט דאס לאנד געמאכט פאר'ן מיטעלפונקט פונ'ם גאנצען יודענטהום.

6 דער רמב"ם.

(1171—1205 נאך קריסטוס געבורט).

אינ'ם צוועלפטען יאהר הונדערט האט דאס יודישקייט געהאלטען גאנץ שמאל, ווייל די קוועלען, וואס עס פלעגט זיך פון זיי גיסען תורה אונ חכמה, זענען פערשטאפט געווארען. דאס ביסעל יודען, וואס איז געבליבען אין שפאניען נאך דעם, ווען די אלמוהידען האבען זיי ארויסגעטריבען, האבען זיך לפנים געמוזט רעכנען פאר מחמדנער, אונ חאטש זיי האבען זייער שרש אפילו אויף איין רגע ניט פארגעסען, פון דעסטוועגען האבען זיי שוין ניט גע־קאנט אפען אונ פריי בעפעסטיגען די יודישע אמונה. אין טולידה איז די לאנגע

פון די יודען געוועהן ניט שלעכט אונטער דער קריסטליכע מלוכה, נאר זייער צאהל איז ניט געוועהן אזוי גרויס אונ זיי זענען געוועהן צו שוואך אז זייערע לומדים זאלען קאנען האבען אזוינע אנשטאלטען אויך אין פרעמדע ווייטע לאנדער. אין פראנקרייך האבען זיך די יודען אריינגעלאזט נאר אין פלפול אונ האבען פון קיין אנדער זאך ניט געוואלט וויסען. פון די דייטשע יודען האט מען גאר ניט געקאנט פאדערן, ווייל זיי האבען זיך געדרעבענט ווי „קנעכט" אונ זיי איז מעהר אין זין געלעגען צו האפען עפיס אהיי שעה אונ ניט זארגען פאר'ן כלל. פון אזיען ווידער, וואו עס איז פלוצלונג אויסגעוואקסען נאך אמאל א ריש גלותא, איז ניט געוועהן וואס צו ערווארטען, ווייל דאס איז מעהר ניט געוועהן ווי א קאפריז פון א מושל, וואס האט געוואלט כבוד אנטהון א יודען, נאר דער ריש גלותא פון בגדד האט אין זיך געהאט דעם כח אונ דעם ווערטה צו זיין א פיהרער פון כלל ישראל. אונ פונקט דעמאלט, ווען אומעדום האט זיך נאר געהאלטען א שוואכער פונק פון יודישקייט, האט דער איבערשטער געשיקט דעם רמב"ם ער זאל דערהאלטען דאס הייליגע פייער, אפנען די אויגען פון זייגע צוואַרפענע קינדער, בעלייכטען זייער פינסטערן וועג אונ אנצינדען א נר תמיד אויף עביגע צייטען.

רבי משה בן מימון, אדער ווי ער האט אויף אראביש געהייסען אבו עמראן מוסא בן מאימון עובייד אלה, איז געבארען געווארען דעם 30 מערץ 1135 אין קורדובה, וואו דער פאטער איז געוועהן רב. דער אלטער מימון איז געוועהן א גרויסער למדן, א טיעפער חקרן אונ די ליעבע צו וויסענשאפטען האט ער איבערגעגעבען אויך דעם זוהן. אז ר' משה איז נאך קיין דרייצען יאהר ניט אלט געוועהן, איז קורדובה ארונטערגעפאלען אונטער דער מאכט פון די אלמוהידען אונ די גאנצע משפחה האט געמוזט אוועק קיין אלמיריה. נאך דריי יאהר איז אבער די שטאדט אויך אריין צו די אלמוהידען אין די הענד אונ מימון מיט זיין הויז געזינד איז ווייטער געצוואונגען געוועהן נע ונד צו זיין אין פערשיעדענע ערטער אהן פרנסה. דאס ארעמקייט אונ נע ונד זיין האט אבער ניט געשאדט דעם יונגען רמב"ם צו לערנען, וואס מעהר א יאהר איז זיין מח געווארען געשליפענער, זיין חכמה גראסער, זיין הארץ ריינער, אונ חאטש ער איז נאך געוועהן גאר יונג האט מען שוין געקאנט זעהן, אז דאס איז ניט קיין געוועהנליכער מענש. אז גאט האט איהם געבענשט מיט אללע מעלות, מיט שטארק השגות, מיט לויטערע געדאנקען אונ מיט די עדעלסטע מדות. דאס האבען דערנאך בעוויזען זיינע ספרים: אז ער ברענגט עפים

אַ סְבָרָא אוּנ וַויל אָבְלֵייגֶען דִי דֵעָה פוּן אַנְדֶערֶע פַאלְט עֶר נִיט אָן אוֹיף זַיינֶע גֶעגְנֶער נָאר רוּהִיג אוּנ מִיט אִיבֶּערְלֶעגוּנְג בֶּעוַוייזְט עֶר דֶעם אֱמֶת — אוּנ טַאקִי נָאר דִי וָואס הָאבֶּען אִין זִיךְ דִי צְוֵויי גְרוֹיסֶע זַאכֶען, חֲרִיפוּת אוּנ יִשוּב הַדַעַת, קָאנֶען הָאבֶּען אַ ווירְקוּנְג אוֹיף אַ פָּאלְק.

מִיט דֶער צַייט הָאט זִיךְ מַיְמוּן גֶעמוּזְט בֶּעזֶעצֶען אִין פֶּס (פֶּעץ) אִין מַארָאקָא וואוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט אוּנ מֶען הָאט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד גֶענֵייטִה אָנְצוּנֶעהמֶען דִי מַהְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה. וָואט הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶעם אַלְטֶען מַיְמוּן דֶערְצוּ, אַז עֶר זָאל אַרֵיין אִין אַזַא סַכָּנָה אוּנ זָאל נִיט הָאבֶּען מֶעהר קֵיין מִיטֶעל ווִי אַזוֹי זִיךְ אַרוֹיסְצוּרַאטֶעוֶוען — ווייסְט מֶען נִיט; עֶס אִיז נָאר בֶּעקַאנְט, אַז דֶער רמב״ם הָאט שוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק אַרְבֵּייטֶען אִיבֶּער זַיין סֵפֶר וֶועגֶען דֶער מִשְׁנָה, וֶוען נָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ גֶעטְרָאפֶען דָאס אוּנְגְלִיק אוּנ דִי גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה הָאט זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶעמוּזְט אָבְזָאגֶען פוּן יוּדִישְׁקֵייט. ווִי אַזוֹי שְׁוֶוער עֶס אִיז גֶעוֶועהן פַאר מַיְמוּן מִיט דִי קִינְדֶער אֶפֶּענְטְלִיךְ צוּ זַיין מַהְמַדַנֶער אוּנ אִינְוֶוענִיג בְּלֵייבֶּען הֵייסֶע יוּדֶען — דָאס קָאן מֶען שוֹין פַארְשְׁטֶעהן, מֶעהר פוּן צֶעהן יָאהר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמוּזְט אַזוֹי פַאר שְׁטֶעלֶען אוּנ מִיט אַ וֶועהטִיג הָאט מַיְמוּן אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ צוּקוּקֶען ווִי פִיעל יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָואהנְט מִיט דֶער נַייעֶר רֶעלִיגְיָאן אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שוֹין גֶעפִיהלְט כִּמְעַט ווִי אָבְגֶעריסֶען פוּן דֶער אַלְטֶער אֱמוּנָה. מַיְמוּן הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם מִיט מְסִירַת נֶפֶשׁ גֶעלָאזְט פַארְשְׁפְּרֵייטֶען צְווִישֶׁען זַיינֶע בְּרִידֶער זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט פַארְגֶעסֶען וֶוער זֵיי זֶענֶען אוּנ זָאלֶען הָאפֶען אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועלֶען זֵיי זִיךְ קָאנֶען צוּרִיק אוּמְקֶעהרֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. אִין דֶער צַייט אָבֶּער וָואס מַיְמוּן הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט מִיט אַלֶע כֹּחוֹת מַצִיל צוּ זַיין דִי פַארְבְּלָאנְזֶעטֶע שָׁאפֶעלֶעךְ זֵיי זָאלֶען אִין גַאנְצֶען נִיט אַרָאבּ פוּנ׳ם וֶועג, הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ פְרוּמֶער יוּד, אַ הֵייסֶער אוּנ נִיט קֵיין בֶּעטְרַאכְטֶער, וָואס הָאט גֶעמַאכְט אַ סֵפֶר אוּנ בֶּעווִיזֶען אַז דֶער יוּד וָואס נֶעהמְט נָאר אֲפִילוּ לְפָנִים אָן אֵיין אַנְדֶער אֱמוּנָה קָאן נָאר קֵיין מָאל קֵיין כַּפָּרַת עָוֹן נִיט הָאבֶּען אוּנ הָאט דֶעם וֶועג צוּ זַיין גְלוֹיבֶּען אוֹיף עֶבִּיג פֶערְלָארֶען. דָאס הָאט פֶערְדְרָאסֶען דֶעם רמב״ם אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָבְצוּלֵייגֶנֶען דִי פַאלְשֶׁע דֵעָה פוּן דֶעם צוּהִיצְטֶען מְחַבֵּר: דֶעמָאלְט הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט זַיין עֶרְשְׁטֶען חִבּוּר אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז עֶס אִיז אַוַודַאי אַ גְרוֹיסֶע זַאךְ דָאס לֶעבֶּען אַוֶועקְצוּגֶעבֶּען פַאר דֶעם וָואס אִיז דָאס טֵהַייעֶרְסְטֶע אוּנ הֵיילִיגְסְטֶע בַּיים מֶענְשֶׁען, נִיט יֶעדֶער הָאט אָבֶּער אִין זִיךְ דֶעם כֹּחַ מַפְקִיר צוּ זַיין דֶעם נֶפֶשׁ, אוּנ אַז עַל פִּי תּוֹרָה מוּז מֶען נָאר אָבְּהַאלְטֶען יֶעדֶען

פון א סכנה. אונ דאריבער האט ער געדרונגען אז דער יוד וואס איז מקדש השם דערמיט וואס ער זאגט לפנים, אז ער גלויבט אין עפּיס אנדערש, בעזאנדערס נאך אין אזא אמונה וואס מען קאן אויף איהר ניט קוקען ווי אויף א עבודה זרה, טהוט ניט קיין שום עבירה אונ הערט זיך ניט אויף צו רעכנען צווישען די בני ישראל.

דער רמב״ם האט זיך ניט בעגנוגט נאר מיט שרייבען אלליין: ער האט אויך געטהון אונ עס איז איהם געראטהען פיעל פון די אבגעריסענע יודען צוריק צו צובינדען צו זייער אמונה. די מלוכה איז אבער באלד דערפון געוואהר געווארען אונ ער וואלט געווים מיט׳ן לעבען בעצאהלט, ווען דער בעריהמטער מהמדנישער דיכטער אבו ל ערב אבן־מיאשה נעהמט זיך ניט אן פאר איהם. עס איז איהם אבער נמאס געווארען צו לעבען שטענדיג אין געפאהר אונ ער האט זיך מיט דער גאנצער משפחה אוועקגעלאזט קיין ארץ ישראל. א קורצע צייט זענען זיי געבליבען אין עכו, דערנאך זענען זיי אריינגעפאהרען קיין ירושלים אונ פון דארט זענען זיי אריבער קיין מצרים אונ דארט איז אים יאהר 1166 געשטארבען דער אלטער מימון. נאך מימון׳ס טויט איז די משפחה געבליבען אין קאירה. דער רמב״ם האט זיך בעשעפטיגט נאר מיט לערנען אונ דער יונגערער ברודער דוד האט געהאנדעלט מיט דימאנטען אונ פלעגט אפט צו ליעב דעם מסחר פאהרען קיין אינדיען. צום אונגליק איז דוד גיך דערטרונקען געווארען אין אינדישען ים אונ דורך דעם איז פערלארען געווארען ניט נאר זייער גאנץ פארמעגען נאר אויך פרעמד געלד איז געגאנגען לאבוד. דעם עול פון פרנסה פאר דער גאנצער פאמיליע איז געבליבען ליגען אויפ׳ן רמב״ם אונ אזוי ווי ער האט געקאנט מעדיצין האט ער געמוזט אנהויבען לעבען פון דאקטארייע.

ער האט אבער ניט אוועקגעווארפען דאס לערנען אונ ווי ער האט נאר געהאט א פרייע מינוט האט ער זי פערבראכט מיט שרייבען, אונ אים יאהר 1168 האט ער ארויסגעלאזט זיין ערשט ספר אויף אראביש, וואס הייסט „סיראגה״, די בעלייכטונג פונ׳ם תלמוד. אין דעם ספר האט ער זיך בענוצט מיט אללע וויסענשאפטליכע זאכען וואס זענען צווארפען אין דער גמרא אונ בעזאנדערס מיט די קלוגער רעד פון פרקי אבות, אונ בעוויזט אז דער תלמוד איז איין אוצר פון חכמה אונ מוסר. דעמאלט האט אויך דער רמב״ם אנגעשריבען די דרייצעהן עקרים פון דער אמונה, כדי יעדער יוד זאל האבען א ריינעם בעגריף אז זיין גלויבען איז געגרינדעט אויף דעם, וואס עס איז דא א גאטט אויף דער וועלט, וואס דער גאטט איז איינציג, וואס ער האט ניט קיין

גוף אונ ווערד ניט פערענדערט, וואס ער איז עביג, וואס צו איהם אלליין מוז מען בעטען, וואס דער גאטט קלויבט אויס זיינע נביאים, וואס קיינער קאן זיך ניט גלייכען צו משה'ן, וואס די תורה איז מן השמים, וואס גאטט פיהרט די וועלט מיט זיין השגחה, וואס עס איז דא שכר ועונש, וואס משיח דארף קומען אונ וואס עס וועט זיין תחית המתים.

אין קאירה האט מען זיך נאך אויפ'ן רמב"ם ניט אומגעקוקט אונ מען האט נאך ניט פערשטאנען דעם ווערטה פון זיין ארבייט, נאר אז זיינע תלמידים האבען אנגעהויבען ארויס אויף דער וועלט האט מען שוין גערעדט פון איהם אונ הויך געשטעלט זיין נאהמען. בעזאנדערס האט ער זיך בערירהמט געמאכט ביי די יודען פון ימן (תימן) ווייל אהין איז געקומען זיין תלמיד ר' שלמה כהן אונ האט איבערגעגעבען דאס גרויסקייט פון זיין רבי'ן אונ זיי געראטהען זיי זאלען זיך צו איהם ווענדען הן אין אנויט הן אין תורה. באלד האבען זיי טאקי בעדארפט אנקומען צום רמב"ם, ווייל איהם יאהר 1172 האבען זיך אין ימן אנגעהויבען שטארקע רדיפות אונ מען האט געגייטה די יודען זיי זאלען אננעהמען די מחמדנישע אמונה; פיעל פון זיי האבען עס לכתחלה געטהון לפנים, נאר ביסלעכווייז האבען זיי זיך געוואהנט מיט דער לאגע אונ האבען זיך שוין גערעבענט פאר אמת'ע מחמדנער. דערצו האט זיך נאך געפונען פון איין זייט איינער, וואס האט אויסגעוויזען אז מחמד איז א נביא, אונ אז אין דער תורה איז בפירוש דא א רמז אויף איהם, אונ פון דער אנדערער זייט אזעלכער וואס האט געשריגען אז משיח דארף באלד קומען. פון אזעלכע צומישטע דעות האט קיין גוטס ניט געקאנט ארויס, די יודען האבען ניט געוואוסט וואס זיי זאלען אננעהמען פאר אמת אונ האבען זיך דערווייל אנגעהאפט אין דעם וואס האט זיי מעהר געטויגט אונ וועניגער צרות געבראכט. די פרומע האבען געזעהן אז דאס יודישקייט קאן אין ימן זעהר שטארק ליידען אונ איינער פון די לומדים ר' יעקב אלפאיומי האט זיך געווענדט צום רמב"ם ער זאל עפּיס געבען איין עצה. דער רמב"ם האט ניט לאנג געטראכט אונ האט אנגעשריבען אויף אראביש א בריעף צו די יודען פון ימן וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען אגרת תימן, מיט זיסע ווערטער אונ הויכע געדאנקען האט ער זיי פארשטעהן געגעבען דעם אמת'ען ווערטה פון דער יודישער רעליגיאן, ער האט זיי געטרייסט מיט דער האפנונג אז באלד וועט די צייט בעסער ווערען אונ האט זיי געבעטען זיי זאלען ביי זיך ניט פאלען ווען עס ווייזט זיך אויס אז די יסורים וועלען קיין מאל ניט אויפהערען. דער בריעף האט אנגעמאכט א שטארקען רעש

אין יעמען, אונ די דאזיגע, וואס דער פונ׳ק פון יודישקייט האט שוין געהאלטען ביי זיי כמעט ביים אויסלעשען, זענען געווארען ביי זיך בעהארצט אונ האבען איבערגעטראגען דאס פעקיל צרות ביז דער רמב״ם איז שפעטער נאר גרויס געווארען אונ האט זיי אין גאנצען בעפרייהט פון די אונטערדריקונגען אונ זיי האבען געקאנט פריי דיענען זייער גאטט. דערפאר איז דער נאהמען פונ׳ם רמב״ם הייליג געבליבען ביי די יודען פון יעמען אונ גאנץ אראביען, אונ פאר דאנקבארקייט האבען זיי איהם אריינגעשטעלט אין קדיש אונ האבען דארט צוגעזעצט די ווערטער: „ובחיי רבנו משה בן מימון״.

ערשט אים יאהר 1175 האט די יודישע קהלה פון קאירה אויפגענומען דעם רמב״ם פאר רב, אונ האטש ער איז ניט אים שטאנד געוועהן אוועקצווארפען די מעדיצין, האט ער זיך שטארק אבגעגעבען מיט׳ן רבנות. געגען די קנאימעס האט ער זיך געהאלטען זעהר פריינדליך אונ האט געהייסען אויף זיי כבוד לעגען ווי אויף ברידער פון איין פאטער. נאר רעכט בעקאנט אויף דער וועלט איז ער געווארען אים יאהר 1180, ווען ער האט געענדיגט זיין בעריהמט ספר „משנה תורה״ אדער „יד החזקה״, וואס ער האט דארויף געארבייט מעהר פון צעהן יאהר. אין דעם ספר האט ער דעם גאנצען בנין פונ׳ם תלמוד איבערגעבויט נאר נאך א בעזונדער פלאן, אז קיינער זאל דארט ניט דארפען בלאנזשען אונ יעדער וואס פארשטעהט נאר די תורה זאל ניך קאנען אבזוכען דאס וואס ער וויל וויסען. ער האט צונויפגענומען אללע דינים אונ הלכות, וואס זענען אהן א סדר צווארפען אין פערשיעדענע מסכתות פון דער גמרא אונ האט יעדע זאך געשטעלט אויף א בעזונדער ארט. צו ליעב אזא ארדנונג אונ אויך צו ליעב דער ריינער אונ פערשטאנדליכער העברעאישער שפראכע פונ׳ם רמב״ם, האט דער תלמוד בעקומען א דאפעלטען ווערטה אונ עס איז נאר צו בעוואונדערן ווי אזוי ער האט געקאנט אפילו אין צעהן יאהר איינער אלליין ענדיגען אזא ארבייט. אודאי האט זיך ניך דאס ספר „יד החזקה״ פארשפרייט צווישען די יודען ניט נאר פון אראביען אונ ארץ ישראל, נאר אויך פון אפריקא, שפאניען, פראנקרייך אונ איטאליען, אונ פון אללע לאנדער האבען זיך אנגעהויבען שיטען צום רמב״ם שאלות-תשובות ווי צום גרעסטען גאון פון יענער צייט. פיעל פון די קליינע רבנים האט אבער פערדראסען וואס פלוצלונג איז אויסגעוואקסען אזא ריז ווי דער רמב״ם, וואס זיי האבען געגען איהם א פנים געהאט ווי די מילבען, אונ האבען מיט אללע כוחות איהם געוואלט ערנידריגען. א טהייל האבען געדרונגען אז דער רמב״ם קאן גאר קיין למדן ניט זיין, ווייל ער האט

ניט געלערנט אין דער ישיבה פון בגדד, און װער שמועסט פונ'ם ראש הישיבה שמואל בר עלי, װאס איז געװאוהנט געװעהן צו זיצען אויף זיין שטוהל אויבען אן, ארומגערינגעלט מיט שקלאװען און איינגעטונקט אין גאלד, האט ניט געקאנט דערלאזען, אז יעמאנד זאלל אגראסערן נאמען האבען פאר איהם, און װי װייט ער האט נאר געקאנט האט ער געװאלט דעם רמב"ם שלעכטס טהון. אויסער דעם האט ער געהאט שונאים צװישען די גאר פרומע, װאס האבען זיך געשראקען פאר זיינע חקירות און ערקלערונגען, און האבען איהם גערעכענט פאר צופיעל אויפגעקלערט. דער רמב"ם האט אבער געטהון זיינס און זיינע געגנער זענען נאך מעהר אויפגערעגט געװארען דערפון, װאס ער האט זיך אויף זיי גאר ניט געװאלט אומקוקען.

נאך צװאנציג יאהר װאס דער רמב"ם האט געלעבט אין מצרים און האט געשמ'ט אין גאנצען לאנד פאר דעם גרעסטען דאקטאר, איז איהם געראטהען בעקאנט צו װערן אין הויף פונ'ם בעריהמטען סולטאן סאלאדין, נאר אזוי װי דער מלך אלליין איז געװעהן פערנומען אין דער מלחמה איז ער געװארען לייב־דאקטאר ביים שני למלכות אלפדהאל און גאר גיך איז ער ביי איהם אויך געװארען דער גרעסטער חשוב און דער בעסטער יועץ, און צו ליעב דעם האבען זיך אללע גרעסטע לייט פון דער מדינה אנגעהויבען היילען ביי איהם, און דער רמב"ם איז אזוי פערװארפען געװארען מיט ארבייט אז ער האט קוים מיט גרויס מיה געקאנט אין זין האבען דאס רבנות. זיין נאהמען האט אזוי געקלונגען אז דער בעריהמטער דאקטאר פון בגדד עבדל־לאטיף איז צופלייס געקומען קיין קאירא זיך מיט איהם זעהן, און דער דיכטער אל־סאיד אבן־סינה אלמולק האט איהם בעזונגען אין א זעהר שאנעם שיר. דער ענגלישער קאניג ריכארד לאבענהארץ, װאס איז אין דער צייט פונ'ם דריטען קרייצצוג דורכגעפאהרען דורך מצרים, האט דעם רמב"ם פארגעלעגט ער זאל ביי איהם װערען לייב־דאקטאר, נאר ער האט זיך אבגעזאגט פון דעם כבוד. דאס פריינדשאפט פון אלפדהאל האט דעם רמב"ם געדיענט אין א נויט. אים יאהר 1187 האט זיך מיט איהם צוקריגט זיין פריהריגער גוטער פריינד אבול־ערב אבן מיאשה, װאס האט איהם אמאל אין פעץ אבגעראטעװעט פון א סכנה, און ער האט איהם געמסר'ט, אז ער האט ניט געהאט קיין רעכט אװעקצװארפען די מחמדנישע אמונה װאס ער איז פריהר צו איהר צוגעשטאנען. די זאך איז אנגעקומען צום שני למלכות אלפדהאל און ער האט געפסק'ט אז דער רמב"ם איז ניט שולדיג, װייל אומקעהרען זיך צו אין אמונה, װאס מען האט פון איהר

דעם מענשען מיט געוואלד אבגעריסען, איז ניט קיין עבירה. ער האט ניט נאר בעשטראפט דעם רמב"ם, נאר ער האט איהם נאך בעשטימט פאר'ן „נגיד" איבער אללע יודישע קהלות אין מצרים. די הויכע שטעללע האט זיך געהאלטען אין דעם רמב"ם'ס משפחה ביז צום פונפצעהנטען יאהר-הונדערט, אונ אלליין האט ער זיך בענוצט מיט זיין גרויסקייט נאר אויף טובות צו טהון יודען. דעמאלט האט ער אויך געזעהן אז אין תימן זאלען אויפהערען די רדיפות געגען די יודען, אונ אז סאלאדין האט ארויסגעריסען ירושלים פון די קריסטענס האנד, וואס האבען דארט געוועלטיגט כמעט הונדערט יאהר, האט דער רמב"ם באלד געפועלט ביי איהם ער זאל ערלויבען די יודען זיך בעזעצען אין דער הייליגער שטאדט, אונ פון ווייט אונ פון נאהענט האבען זיך די פערשמאכטע אונ בייגקענדיגע קינדער געלאזט צו דער אלטער היים. דעמאלט איז די לאגע פון די תלמודיסטען בעסער געוועהן ווי פון די קראימעס; פיעל פון זיי זענען איבערגעגאנגען צו די תלמודיסטען, אונ די פרומע יודען האבען פערשטאנען אז דאס האבען זיי דעם רמב"ם צו פערדאנקען.

וואס גרעסער אבער דער רמב"ם איז געווארען — האט זיך אויך פארגרעסערט דער צארן פון זיינע געגנער. שמואל בר עלי פון איין זייט האט ניט אויפגעהערט צו גראבען אין בגדד; פון דער אנדערער זייט איז געגען רמב"ם ארויסגעשפרונגען א פרומער למדן מר זכריה פון אחלב, וואס האט געהאלטען אין איין שרייען אז פון קאירא צו שפרייט זיך אפיקורסות איבער דער גאנצער וועלט, ווייל עטליכע תלמידים פונ'ם רמב"ם, וואס האבען זיך בעזעצט אין תימן אונ דמשק, האבען געוויזען, אז מען דארף א ביסעל איידעלער בעטראכטען דעם גלויבען אין „השארת הנפש" אונ פארשטעהן, אז דער גוף פונ'ם מענשען ווערד טאקי פערפוילט אונ נאר די נשמה געהט ארויף אין די אויבערשטע וועלטען אונ בלייבט אייביג לעבען. פאר אזא תורה זענען די שונאים פערטיג געוועהן צו דערטרינקען דעם רמב"ם, ווי מען זאגט, אין א לאפעל וואסער, נאר דאס גאנצע גליק איז געוועהן, וואס ער איז שוין געשטאנען צו הויך אונ זיי האבען איהם ניט געקאנט שאדען.

חאטש דער רמב"ם האט זיך ווייניג געקאנט אבגעבען מיט שרייבען, ווייל דאס רבנות אונ די מעדיצינישע פראקטיק האבען ביי איהם צו גענומען די גאנצע צייט, פון דעסטוועגען האט ער אים יאהר 1190 ארויסגעגעבען זיין בעריהמט ספר אין דער אראבישע שפראכע „מורה נבוכים", דאס הייסט „דער פיהרער פון פערבלאנזשעטע". איבער דעם ספר האט ער געארבייט עטליכע

יאהר אונ האט עס געשריבען אויף איין ארט פון א תשובה אויף די שאלות, וואס זיין געליעבטער תלמיד יוסף אבן־עקנין פון פעז האט איהם געפרעגט אין חקירה זאכען. דער רמב"ם האט זיך בענוצט מיט דער פילאזאפיע פון אריסטאטלוס, אונ האט אין זיין ספר אויסגעוויזען אז די ריינע יודישע אמונה איז ניט סותר קיין שום זאך פון יענער שיטה. איבערהויפט איז דער גאנצער „מורה נבוכים" געבויט אויף דעם, אז דער מענ'ש מוז נאר זעהן אויסעדלען אונ לייטערן זיין הארץ דורך מדות טובות, ווייל דאס גוטע וואס גאטט האט בעשאפען שטייט טאקי איין נאר ביים מענשען אין די האנד, אונ אן איהם אליין איז געווענדט צו דערגרייכען ביז צו דער העכסטער מדרגה אונ ווערען כמעט א מלאך; דאריבער איז דער הוב פונ'ם מענשען צו בעווארענען דעם גוף מיט צדקה אונ מעשים טובים, אונ די נשמה — מיט לויטערע געדאנקען וועגען דעם אייביגען בעשעפער. דער „מורה נבוכים" האט אנגעמאכט א שטארקען רעש צווישען די יודען אונ אויך צווישען די מחמדנער, אונ די געגנער פונ'ם רמב"ם האבען ווייטער געהאט א געלעגענהייט צו לארמען אונ שרייען אז ער איז אראבגעקראכען פונ'ם גלייכען וועג, ווייל אינ'ם ספר ווערט ווייניג גערעדט פון תחית המתים. דאס האט בעוואגען דעם רמב"ם אין א יאהר ארום אנצושרייבען א בעזונדער חבור אונ ווייזען אז מען בעשולדיגט איהם אומזיסט אונ מען האט איהם ניט פערשטאנען, ווייל ער גלויבט געוויס אין תחית המתים, נאר ער רעכענט עס פאר א וואונדער אונ דאריבער האט ער וועגען דעם ניט געקאנט רעדען. אוודאי האבען די שונאים געמוזט ווייטער איין בייגען דעם קאפ, אונ אומעדום האט מען זיך אנגעהויבען אינטערעסירען מיט דעם רמב"ם'ס ספרים. בעזאנדערס האט מען איהם געשאצט אין פראנקרייך, אונ דארט האבען די לומדים פערשטאנען אז ער איז דאס גאנצע אנשפארעניש פונ'ם דור אונ אז אויף איהם האלט זיך דאס יודישקייט. ר' יהונתן כהן אונ די גאנצע קהלה פון לונעל האבען אזוי ווייט געהאלטען פון איהם אז זיי האבען איהם אוועקגעשיקט א בריעף פול מיט לויב אונ דאנק אונ האבען איהם געבעטען ער זאל זיי צושיקען דעם „מורה נבוכים", וואס זיי האבען שוין געהערט פון איהם. ערשט שפעטער מיט א פאר יאהר איז דער רמב"ם אים שטאנד געווען צו אנפערן דער קהלה פון לונעל אויף זייער ליעבען בריעף. די שוואכע עלטער אונ די שווערע ארבייט האבען איהם קראנק געמאכט אונ ער האט געמוזט א לאנגע צייט ליעגען צו בעט; דערצו איז אין לאנד אליין געווארען זעהר אונרוהיג, ווייל נאך סאלאדין'ס טויט האט זיך אנגעהויבען א קריעג צווישען זיינע זיהן

און זיין ברודער וועגען דער ירושה, און אזוי ווי דער רמב״ם איז געוועהן איינער פון די הויף-לייט איז איהם אונמעגליך געוועהן צו בלייבען רוהיג און ער האט ניט געקאנט אין זין האבען אנדערע זאכען ביז די מלוכה וועט ניט זיין בעפעס-טיגט. עס איז אבער דעם רמב״ם שוין ניט בעשערט געוועהן צו האבען נחת אויף די עלטערע יאהרען: אלפדהאל, סאלאדין׳ס עלטערער זוהן, האט איבער-גענומען די מלוכה און האט איהם דוקא געמאכט פאר זיין לייב-דאקטאר, נאר אזוי ווי דער נייער מלך האט זיך אריינגעלאזען אין שכרות און איז נאכגעלאפען נאך אנדערע תענוגים, וואס מאכען א תל פונ׳ם מענשען, האט איהם דער רמב״ם אפט בעדארפט זאגען מוסר און אבהאלטען פון פיעל נארישקייטען און ער האט דערפון געהאט גרויסע צרות.

דערפאר האט ער געהאט א גרויסען תענוג, וואס האט איהם זיס געמאכט דאס לעבען אין זיינע לעצטע יאהרען: מיט שמחה האט ער געזעהן ווי דאס וואס ער האט פארזייהט אין מצרים וועט געבען שיינע פירות אין פראנקרייך, וואו ר׳ שמואל אבן-תבון האט זיך גענומען איבערזעצען זיין „מורה נבוכים" אויף לשון קדש, און מיט א געפיהל פון דאנקבארקייט האט ער אנגעשריבען זיין תשובה דער יודישער קהלה פון לונעל. פון דער תשובה קאן מען ארויסזעהן וואס פאר א הייסער יוד דער רמב״ם איז געוועהן, ווי געטריי און איבערגעגעבען ער איז געוועהן זיין פאלק, און ווי ער האט געוואלט בעווארנען אז די לומדים, וואס זענען אים שטאנד צו ארבייטען פאר׳ן כלל ישראל, זאלען נאר אין זין האבען דעם הייליגען געדאנק פון בעפעסטיגען די יודישע אמונה. מיט שווארצע פארבען האט רמב״ם אויסגעמאלט די טרויעריגע לאגע פון די יודישע לומדים אין אנדערע לאנדער, און האט געבעטען די לונעלער יודען זיי זאלען ניט פארבייגען דאס לערנען און זאלען צונויפבינדען צוזאמען תורה מיט חכמה, און דערהאלטען דאס יודישקייט ביים אמת׳ן גלאנץ.

די תשובה איז געוועהן די לעצטע וואס דער רמב״ם האט געשריבען: דעם צוואנציגסטען טבת פונ׳ם יאהר 1204 איז ער נפטר געווארען, מיד און אנגעהארעוועט פון דער שווערער משא וואס זיין זיבציג-יאהריגעס לעבען האט אויף איהם ארויפגעווארפען. זיין טויט האבען בעוויינט יודען און מחמדנער, און פיעל קהלות האבען גוזר תענית געוועהן. זיין קבר איז אין טבריא, און מען דערצעהלט אז ווען מען האט איהם אהין געפיהרט זענען רוצחים אנגעפאלען, און אז זיי האבען דעם ארון ניט געקאנט רירען פונ׳ם פלאץ זענען זיי שטארק בטל געווארען און האבען איהם מיט גרויס פחד בגלייט ביז טבריא. פונ׳ם

רמב"ם איז געבליעבען נאר איין זוהן אבו-ל-מיני רבי אברהם, וואס איז אויך געוועהן לייב-דאקטאר ביים סולטאן אונ האט אויך איבערגענומען די שטעללע פון "נגיד". אויף דער מצבה איז אלאנגע צייט געוועהן אויסגעקריצט איין אויפשריפט אז דער רמב"ם איז געוועהן א "הימעל-מענש". שפעטער אבער, אז די שונאים האבען זיך מעהר צופיהרט די האנד, האט מען די אויפשריפט אויסגעמעקט אונ מען האט אנגעשריבען אז דארט ליעגט בעגראבען "דער אפיקורוס וואס האט פערדיענט דעם חרם". אזא אום-כבוד פאר'ן זכר פונ'ם היילינען רמב"ם בעווייזט צו וואס עס האט געפיהרט דאס מחלוקת וואס האט זיך נאך זיין טויט אנגעהויבען צווישען די יודישע לומדים וועגען די הויכע געדאנקען, וואס האבען בעפעסטינט דאס יודישקייט אונ געגעבען דעם יודישען פאלק א פרישען קוואל פון ריינער אמונה.

ז דאס גראסטע מחלוקת אונ דער שאנדלאכער צייכען אויף די קליידער.

(1205—1236 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו מיט אפענע אויגען צום גאנג פון דער יודישער געשיכטע, איז לייכט ארויסצוזעהן אז דאס ערנסטע אומגליק וואס יאגט נאך די יודען אויף יעדען שריט איז דאס, וואס פון אמת אחדות האבען זיי קיינמאל ניט געוואוסט. עס איז ביי זיי ניט געוועהן קיין היילינע זאך וואס זיי זאלען דארויף קיין פלעקען ניט זוכען, זיי האבען זיך ניט אויסגעקלויבען קיין פאהן, וואס ארום איהר זאלען זיך אללע צונויפנעהמען ווי קינדער פון איין פאטער, ווי ברידער מיט איין מזל, אונ זאלען בעטראכטען פאר זייער ציעל, פאר זייער טראסט אונ האפנונג. פון וואנען דאס נעהמט זיך אונ צו איז אין דעם ניט שולדיג די לאגע פון די יודען צווישען אנדערע פעלקער — איז שווער צו בעשטימען, נאר דאס מוז מען מודה זיין, אז דער ווארם פון מחלוקת קריכט אין יעדער צייט אריין גוט אין די ביינער פונ'ם יודישען פאלק אונ רייסט ארויס מעהר קרבנות ווי פרעמדע שנאה, אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס נאך דעם רמב"ם'ס טויט האבען זיך צולאזט די גיפטיגע צונגען אונ מען האט ניט געלעגט קיין כבוד אויף דעם נאהמען פון אזא גרויסען מאנן, וואס איז אים שטאנד געוועהן מיט זיין גייסט צונויפנעהמען די פערטריקענטע צווארפענע ביינער אונ פון זיי מאכען איין געזונדען לעבעדיגען יודישען גוף.

דער רמב"ם האט איבערגעלאזט די יודען יתומים, ווייל זיין זוהן האט נ"ר געקאנט איבערנעהמען זיין שטעללע, אבער אזוי ארבייטען ווי דער פאטער איז איהם אונמעגליך געוועהן. אבול־מיני־אברהם מימוני איז אויך געוועהן לייב־דאקטאר ביים סולטאן אלקאמאל, סאלאדין'ס אברודער, אונ איז ביי איהם געוועהן א גרויסער הטוב; ער האט אין איינעם מיט דעם בעריהמטען אראבישען דאקטאר אבן־אבי אוזאיביה געפיהרט דאס קראנקענהויז אין קאהירא; ער איז אויך געוועהן זעהר א גרויסער למדן, נאר צום רמב"ם איז ער פארט ניט געקומען, אונ צווישען אללע לומדים פון אזיען, אפריקא אונ איראפא האט זיך ניט געפונען איינער וואס זאל זיך קאנען גלייכען צו איהם אין תורה אונ חכמה אונ זאל זיך פיהלען איהם שטאנד אויף זיך נעהמען דעם רמב"ם'ס שווערע ארבייט. דערצו האט זיך באלד, אים אנהייב פונ'ם דרייצעהנטען יאהר הונדערט, פעראנדערט צום שלעכטען די לאגע פון די יודען, ווייל דער פאפסט אינאקענטי דער דריטע, וואס איז בעקאנט מיט זיין אכזריות, האט זיך גענומען אויף זייער לעבען. לכתחלה האט ער זיך דוקא אנגענומען פאר זיי אונ אז מען האט זיי אנגעהויבען, צו ליעב דעם קרייצצוג, ווייטער ראבעווען אונ די יודען האבען ביי איהם געבעטען הילף, האט ער אים יאהר 1199 ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל זיי מיט געוואלד ניט טויפען, ניט צונעהמען ביי זיי זייער פערמעגען, ניט שטערען זיי ביים גאטטעסדיענסט אונ ניט ארויסווארפען זייערע מתים פון די קברים. פון דעם בעפעהל זעהט מען ארויס, אז מען האט די יודען ניט געלאזט צו רוה אפילו נאכ'ן טויט, אונ דאס האט אפילו אזא בעל רחמנות ווי אינאקענטי אויך ניט געקאנט ליידען. ער האט אבער גערעכענט אז מען זאל די יודען אזוי בעהאנדלען אז טאקי נאר די נשמה זאל זיך אין זיי האלטען, אבער ניט לעבען אונ האבען פרנסה גלייך מיט אנדערע מענשען. אז ער האט זיך אומגעקוקט אז אין פיעל ערטער איז די לאגע פון די יודען גאר ניט שלעכט אונ די קאניגע אונ אנדערע הערשער בעגעהען זיך געגען זיי מיט ישר, האט איהם שוין באנג געטהון פאר וואס ער האט פריהער געזאגט פון זייערט וועגען א גוט ווארט, אונ ער האט זיך ערשט גענומען רעכט זיי צו רודף'ן. דעם פראנצאזישען קאניג פיליפ־אויגוסט, וואס האט ארויסגעטריבען די יודען אונ האט זיי צוריק אריינגעלאזט אין פראנקרייך ווען ער האט בעדארפט ביי זיי אויסזייגען די עטליכע גילדען, האט אינאקענטי אנגעשריבען אים יאהר 1205 א פייערינגען בריעף אונ האט אפען ארויסגעזאגט, אז דאס הארץ טהוט איהם וועה ווען ער דערמאנט זיך אז די יודען געניעסען פרייהייט, האלטען קריסטליכע

דיענסטען אונ אמען, בויען שולען אונ האבען נאך דאס עזות זיך אפענטליך
ארומצודרעהען אין די גאסען ווען ביי די קריסטען איז יום טוב. מיט אזא בריעף
האט ער זיך אויך געוואנדט צו אלפאנסא דעם קאניג פון קאסטיליען אונ
האט איהם בעפוילען זעהר שטרענג, ער זאל זיך ניט דערוואגען צו בעשיצען
יודען אונ עס זאל איהם גאר ניט הארען וואס די גייסטליכע נעהמען צו מיט
געוואלד יודישע שקלאווען אונ טויפען זיי, אונ הייסען זיך געבען מעשר פון
יודישע אונ מחמדנישע פעלדער. נאך שארפער האט ער אים יאהר 1205, גע-
שריבען דעם גראף פון נעווער, וואס איז געוועהן א גרויסער יודענפריינד,
אז ער טהוט די גרעסטע עולה, וואס ער דערלאזט מען זאל האנדלען מיט די
יודען, ביי זיי לייהען געלד אונ מען דערשטיקט זיי ניט; אונ אז אויב ער וועט
ניט אויפהערען צו טהון טובות יודען וועט ער איהם מוזען אין חרם אריינלעגען.
אינאקענטי'ס כעס איז נאך מעהר פערגרעסערט געווארען ווען אין פראנקרייך
האבען זיך די איינוואהנער פון דער שטאדט אלבי, וואס מען האט זיי דערפאר
גערופען אלביגענדער, תאטש זיי האבען שוין געלעבט אין פיעל אנדערע
ערטער – אין גאנצען אבגעזאגט פונ'ם פאפסט, אונ דער גראף ריימאנד דער
זעכסטע פון טולידה האט זיי געשיצט. ער האט געגלויבט אז אין דער
זאך האבען די יודען א שטארקע נגיעה, אונ אז ער האט אנגעשיקט די חברה
לייט פונ'ם קרייצצוג אויף די אלביגענזער, האט ער געהייסען אין איין וועג
שלאגען די יודען אויך. אינאקענטי האט טאקי אויסגעפיהרט אונ אז מען האט
געשלעפט דעם צוהרג'טען גראף ריימאנד אויף א שטריק אין קירכע אריין,
האט ער געמוזט געבען א שבועה אז מעהר וועט ער קיין יודען ניט געבען קיין
שטעללע. ביי דעם אייגענעם מעמד האבען געמוזט שווערען נאך דרייצעהן
בארהאנען אז זיי וועלען קיין יודען ניט אריינלאזען אין זייער גבול אריין. נאר
אפילו דארט וואו מען האט זיי געלאזט וואהנען האבען זיי ניט געטארט קיין
קופ אויפהייבען אונ מען האט ביי זיי צוגענומען אללע פרנסות. בעזאנדערס
האט געליטען די יודישע קהלה פון בעזיע (בדר"ש), ווען דער גייסטליכע ארנאלד
פון סיטא איז צוזאמען מיט'ן גראף סימאן פון מוטפארט אנגעפאלען
אויף דעם וויצע-גראף ריימאנד רוזשיר, אונ האבען געמאכט א תל פון די
אלביגענזער. ארנאלד איז געוועהן אזא רוצח אז אין זיין הארץ האט זיך קיין
מאל ניט אריינגעגנב'ט קיין געפיהל פון חרטה אונ רחמנות אונ אז זיין חברה
האט איהם געפרעגט: וואס זאלען זיי טהון ווען זיי ווייסען ניט געוויס ווער עס
איז א קאטאליק ווער איין אלביגענזער, האט ער גאנץ קאלט גענטפ־

„מֶען זָאל אַלֶע אויסְקוילֶען אונ גָאטט וֶועט שוין אַלֵיין אויסְקְלויבֶּען דִי זַיינִיגֶע״. בַּיי אַזַא יֹשֶׁר קָאן מֶען שוין פַארְשְׁטֶעהן וָואס מֶען הָאט גֶעטהוּן מִיט דִי יוּדֶען: אִיבֶּער צְוֵויי הוּנְדֶערְט זֶענֶען אוּמְגֶעקוּמֶען, דִי אִיבְּרִיגֶע הָאט מֶען גֶעמוּטְשֶׁעט אִין גֶעפֶאנְגְנִיס, אונ נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען גֶערֶעכֶענְט דָאס יַאהר 1210 פַאר דֶעם שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶען.

עֶס אִיז דֶעמָאלְט דִי יוּדֶען גֶענוּג שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן אִין פְרַאנְקְרַייךְ, זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט הַאלְטֶען קֵיין קְרִיסְטְלִיכֶע דִיעֶנְסְטֶען, אַרְבַּייטֶען אִין דִי קְרִיסְטְלִיכֶע יָמִים טוֹבִים, אונ אֲפִילוּ פְלֵייש עֶסֶען אִין דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער פַאסְטֶען־צַייט; נָאר נָאךְ עֶרְגֶער אִיז זֵיי גֶעוֶועהן אִין עֶנְגְלַאנְד, וַוייל דָארְט הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאט אוֹיף זִיךְ דְרַיי מַכּוֹת: דֶעם קֶאנִיג יָאהַאנְן „אָהן לַאנְד״, וָואס הָאט נָאר גֶעטְרַאכְט וָואס מֶעהר גֶעלְד בַּיי זֵיי אַרוֹיסְצוּרַייסֶען, דִי בַּארָאנֶען, וָואס הָאבֶּען דֶעם קֶאנִיג נִיט פֶערְגוּנֶען דִי הַכְנָסָה וָואס עֶר הָאט פוּן דִי יוּדֶען אונ הָאבֶּען אַלֵיין פוּן זֵיי גֶעשׁוּנְדֶען דִי הוֹיט אונ דֶעם קַארְדִינַאל סְטֶעפַאהאן לַאנְגְטָאן, וָואס הָאט גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן דֶעם פַּאפְּסְט אונ גְלַאט אַזוֹי אָנְטְהוּן דִי יוּדֶען צָרוֹת. בַּיי אַזַא טְרוֹיעֶרִיגֶע לַאגֶע הָאבֶּען מֶעהר פוּן דְרַיי הוּנְדֶערְט פְרַאנְצֶאזִישֶׁע אונ עֶנְגְלִישֶׁע רַבָּנִים גֶעמוּזְט אַרוֹיסְפָאהרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אונ צְווִישֶׁען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען ר׳ יְהוֹנָתָן בֶּן דָוִד כֹּהֵן, וָואס הָאט זִיךְ פֶעסְט גֶעהַאלְטֶען אָן דֶעם רמב״ם, אונ ר׳ שִׁמְשׁוֹן בֶּן אַבְרָהָם בַּעַל הַתּוֹסְפוֹת, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶעם רמב״ם׳ס אַנְגֶענֶער. דֶער סוּלְטַאן אַלַאדִיל הָאט זֵיי פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען אונ הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ מַאכֶען נַייעֶ שׁוּלֶען אונ בָּתֵּי מִדְרָשִׁים, אונ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ וַוייטֶער גֶע־אַרְבַּייט זֵייעֶר „תּוֹסְפוֹת״.

רוּהִיג זֶענֶען נָאר גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אִין דִי קְלֵיינֶע שְׁפַּאנִישֶׁע קְרִיסְטְלִיכֶע מְלוּכוֹת; גִיךְ אִיז אָבֶּער דָארְט אוֹיךְ גֶעוָוארֶען אַפֶּערְאֶנְדֶערוּנְג. דֶער הֶערְשֶׁער פוּן דִי אַלְמָהִידֶען אִין אַפְרִיקָא, מַחְמַד אַל־נַזִיר, הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַגְרוֹיסֶע מַחֲנֶה פוּן אַהַאלְבּ מִילְיָאן מֶענְשֶׁען אונ הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט קֵיין שְׁפַּאנְיֶען. אַלְפָאנְסָא, דֶער קֶאנִיג פוּן קַאסְטִילְיֶען, הָאט אַקוּק גֶעגֶעבֶּען אַז עֶס אִיז שְׁלֶעכְט, הָאט עֶר גֶעמוּזְט אָנְבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אונ בֶּעטֶען דֶעם פַּאפְּסְט אִינָאקֶענְטִי עֶר זָאל הֵייסֶען דִי קְרִיסְטֶען מַאכֶען אַקְרַייצְצוּג אונ גֶעהן אַקֶעגֶען דִי מַחְמַדַנֶער. אִינָאקֶענְטִי הָאט בַּאלְד גֶעשִׁיקְט קֵיין קַאסְטִילְיֶען אַגַאנְצֶע מַחֲנֶה אונ מִיט זֵיי אוֹיךְ דֶעם נוּטֶען אַרְנָאלְד, אונ דָאס עֶרְשְׁטֶע הָאבֶּען זֵיי קֵיין בֶּעסֶערֶע זַאךְ נִיט גֶעפוּנֶען וִוי אָנְפַאלֶען אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן טוֹלֶידַה, דָאס אִיז גֶעשֶׁעהן אִים יַאהר 1212, אונ זֵיי וָואלְטֶען גֶעוֶועהן אָנְגֶעמַאכְט אַשֶׁאנֶע שְׁחִיטָה

ווען אלפאנסא האלט זיי ניט אב דערפון אונ גיט זיי ניט צו פארשטעהן אז ניט אזעלכע טובות פע־לאנגט ער פון זיי.

דערוויל האט דער פאפסט אינאקענטי געמאכט א גרויסע אסיפה אונ האט פארגעלעגט: מען זאל אויסארבייטען גאנצע כללים ווי אזוי מען זאל רודפ'ן די שונאים פון דער קירכע אונ האט דערביי שטארק אין זין געהאט אויך די יודען. אז דון יצחק בנבנישתי, דער לייב־דאקטאר פון יאקאב דעם ערשטען, דעם קעניג פון אראגאניען איז דערפון געוואהר געווארען, האט ער באלד זיך בעמיהט אז עטליכע בכבוד'ע בעלי בתים זאלען אוועקפאהרען קיין רום אונ זאלען דארט בעטען, טאמער וועלען זיי קאנען מבטל זיין די גזרות. עס האט אבער ניט געהאלפען, אונ באלד איז ארויס א געזעץ אז יודען טארען ניט פארנעהמען קיין שטעללען ביי דער קרוין, אז געלד מאגען זיי לייען נאר אויף א קליינעם פראצענט, אונ אז די גאנצע וואך פונ'ם קריסטליכען פסח טארען זיי ניט זעהן די ליכטיגע שיין. נאר דאס ערגסטע פון אלדינג איז געוועהן דער בעפעהל, אז יודען מוזען טראגען אויף זייערע קליידער א בעזונדער צייכען, כדי יעדער זאל זיי דערקענען, אונ דאס האט מען נאכגעטהון דעם אלמהדי'שען הערשער אבו־יוסף יעקב אלמנצור, וואס האט נאך פריהער איינגעפיהרט, אז יודען זאלען געהן נאר אנדערש אנגעטהון, ניט גלייך מיט אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד. דעם 30 נאוועמבער 1215 האט מען די יודען גענויטה זיי זאלען זיך אנטהון משונה'נע קליידער אונ פון דעמאלט אן איז דאס שאנדליך געזעץ געבליבען אין איראפא גאנצע זעכס הונדערט יאהר.

ווי ווייט די יודען האבען נאר געקאנט האבען זיי געזוכט אללע מיטעל אויסדרעהען זיך פון דעם שאנדליכען צייכען, וואס מען האט נאר אויסגעטראכט צו ליעב דעם, אז יעדער זאל פון זיי לאכען אונ שפאטען אונ זיי זאלען נאר קיין צוטריט ניט האבען צו קיין לייטישע קריסטען. די שונאים ווידער האבען זיך געלעגט אין דער לאנג אונ אין דער בריט אז מען זאל דווקא שטארק אכטונג געבען אויף די יודען זיי זאלען חלילה ניט איין רגע בלייבען אהן דעם „יודישען צייכען" אונ האבען אפילו אויסגעארבייט גאנצע דינים ווי גרויס אונ ווי בריט דער צייכען דארף זיין, פון וועלכע פארב אונ אויף וואס פאר א ארט מען דארף איהם אנטשעפען, נאר די יודען פון אראגאניען האבען אים יאהר 1220 געפועלט ביים נייעם פאפסט האנאריוס דעם דריטען, וואס איז געוועהן א ביסעל מיט מעהר ישר ווי אינאקענטי, ער זאל זיי בעפרייען פון דעם צייכען אונ ער האט עס צו ליעב געטהון דעם קעניגס לייב־דאקטאר, דון יצחק בנבנישתי.

דאס איז אבער טאקי געוועהן נאר דער איינציגער חסד, וואס האנאריוס האט געטהון מיט די יודען; אז די ענגלישע יודען האבען זיך געווענדעט צו איהם אויך מיט א בקשה וועגען דעם שאנדליכען צייכען, האט ער זיי אפילו ניט געוואלט אויסהערען, אונ האט אויסער דעם צוגעשיקט בריף צו אללע קריסטליכע קאניגע זיי זאלען מעהר ניט בענוצען קיין יודען פאר שלוחים אין אנדערע לאנדער. אין ענגלאנד איז דעמאלט די מלוכה אין גאנצען געוועהן אין די האנד פונ'ם קארדינאל סטעפהאן לאנגטאן ווייל דער קאניג יאהאן איז געשטארבען אונ זיין זוהן היינריך דער דריטער איז נאך געוועהן צו קליין. דער קארדינאל איז פריהער אויך ניט געוועהן קיין שטארקער אוהב ישראל, ווער שמיעסט נאך אז פלוצלונג האט זיך נאר איינער פון די גייסטליכע מגיר געוועהן אונ מען האט איהם דערפאר פארברענט, האט ער גאר ניט געוואוסט ווי אזוי זיין הארץ צו קיהלען אונ האט די יודען אנגעטהון שרעקליכע צרות.

אין נעאפעל אונ סיציליען, וואו עס האט געהערשט דער גוטער דייטשער קייזער פרידריך דער צווייטער, האבען די יודען אויך געמוזט טראגען א בעזונדער צייכען, חאטש דער קייזער האט דוקא געהאלטען פון יודען אונ ביי איהם אין הויף אליין האבען געוואהנט עטליכע לומדים וואס האבען איבערגעזעצט פיעל פילאזאפישע ביכער פון אראביש אויף לאטיין. אין פראנקרייך איז די שנאה צו די יודען גאר געווארען גרויס אונ פון דארט האט זיך דער גיפט צוגאסען איבער אללע נאהענטע אונ וויטע לאנדער. פון פיער מענשען האבען זיך אין יענער צייט די יודען אנגעליטען: דאס זענען געוועהן — דער פאפסט גרעגאר דער נייטער, וואס איז געוועהן אדם שונא דעם עדלען קייזער פרידריך דעם צווייטען אונ האט געמאכט א תל פון דייטשלאנד; דער קאניג פון פראנקרייך לודוויג דער נייטער, וואס מען האט איהם אויך גערופען „דער היילינע“ אונ וואס האט קיין יודען ניט געקאנט אנקוקען; פערדינאנד דער דריטער, דער קאניג פון קאסטיליען, וואס האט מיט איינענע האנד פארברענט אזעלכע קריסטען, וועלכע האבען ניט געהאלטען מיט דער קאטאלישער קירכע אונ האט דערפאר אויך זוכה געוועהן פארדעבענט צו ווערען צווישען די „היילינע“, אונ ריימונד דע פעניאפארטע, וואס האט נאר געוואלט טויפען יודען אונ מחמדנער אונ האט זיי דערפאר אנגעטהון ענוים קשים. אונ די פיער מענשען האבען געלאזט כמעט איבער גאנץ אייראפא פליסען יודיש בלוט

פון דייטשלאנד איז שוין נאר א קורצע וועג צו די לאנדער וואס ליעגען

ביי דער דאנוי. אין אונגארן האבען שוין לאנג געוואהנט יודען, וואס זענען אהין געקומען פון דער חאזארישער און ביצאנטינישער מלוכה, און אזוי ווי דארט איז דאס קריסטענטהום נאך ניט אזוי בעפעסטיגט געוועהן און עס האבען זיך דארט געפונען אויך פיעל מהמדנער און גאטצענדינער, האבען די יודען געשפיעלט איין הויפט־ראללע, זיי פלעגען זיך משדך זיין מיט קריסטען, דער מסחר איז אין גאנצען איינגעשטאנען ביי זיי אין די האנד. זיי פלעגען אבדינגען דעם מס ביי דער מלוכה, און האבען אויך געהאט די בעסטע שטעללען ביי דער קרוין. אז עס האט זיך אבער געמאכט אז דער קאניג אנדרעאס האט בעדארפט אנקומען צום פאפסט גרעגאר, האט ער געמוזט איהם געבען דאס ווארט אז ער וועט מעהר קיין יודען און מהמדנער ניט צולאזען צו קיין דיענסט; עס איז איהם אבער שווער געוועהן דאס אויסצופיהרען און ער האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט. דאס האט דעם פאפסט פערדראסען, ער האט ניט לאנג געטראכט און אנדרעאס'ן אין חרם אריינגעלעגט, און ער האט געמוזט מיט חרפה און בושה שווערען אז ער וועט פאלגען, און פונ'ם יאהר 1233 האבען יודען אויפגעהערט צו דיענען אין לאנד, חתונה האבען מיט קריסטען האבען זיי שוין ניט געטארט און אחוץ דעם האט מען זיי גענייטה זיי זאלען טראגען דעם שאנדליכען צייכען. דאס אייגענע האט געמוזט טהון בעלא, דער קאניג פון סקלאוואניען, און אויך אנדערע מאגנאטען, וואס יודען האבען געוואהנט אויף זייער ערד.

די אויסוועניגסטע צרות זענען נאך אבער געוועהן א גארנישט געגען די אינוועניגסטע, וואס יודען האבען זיך אליין אנגעמאכט. דאס מחלוקת איבער דעם רמב"ם האט זיך מיט דער צייט צוברענט ווי א העליש פייער, און די לומדים, וואס דער פראסטער עולם האט נור זיי געקענט און געגלויבט האבען זיך צוטהיילט אויף צוויי פיינדליכע מחנות, וואס איינער דעם אנדערן זענען געווארען שונאים אויפ'ן לעבען. פון איין זייט האבען די איידעלע מוחות, וואס האבען געוואוסט אז תורה און חכמה זענען צוויי שוועסטער און שטאמען ארויס פון איין שרש, געהאלטען שטאל און אייזען פאר'ן רמב"ם; פון דער אנדערער זייט האט ער געהאט אסך געגנער צווישען די דאזיגע, וואס האבען מורא געהאט אז צופיעל חקירה זאל ניט שאדען דער אמונה. איינער פון זיינע מתנגדים איז געוועהן ר' מאיר בן טודרוס הלוי אבולאפיא, וואס האט אריינגעשיקט א בריעף די לומדים פון לוניל זיי זאלען זיך ניט לאזען פערפיהרען. אין לוניל איז אבער דער זכר פונ'ם רמב"ם אזוי הייליג געוועהן אז מען האט איהם נאר ניט געוואלט הערען און דער גראסטער למדן פון דארט, ר' אהרן בן

משולם, האט איהם אויף זיין בריעף געשיקט אזא תשובה אז מעהר פרובען זיך האט ער שוין ניט געקאנט. אויסער דעם האט דער בעריהמטער דאקטאר פון ברצלונה, ששת בנבנישתי געמאכט איבער ר׳ מאיר אבולאפיא א גאנצע הלצה, אונ געוויזען אז ער טהוט פונקט פארקעהרט ווי זיין נאהמען איז, ווייל ער הייסט „מאיר“, דער „בעלייכטער“ אונ צום סוף מאכט ער נאר „פינסטער“. מען קאן זאגען אז די ערשטע צייט איז ר׳ מאיר אבולאפיא געוועהן כמעט דער איינציגער געגנער פונ׳ם רמב״ם, ווייל אין שפאניען אונ אויך אין פראנקרייך איז דאס פאלק זעהר צופרידען געוועהן פון דער פרייהייט, וואס דעם רמב״ם׳ס ספרים האבען זיי געגעבען. נאר אין גאנצען איינגעשוויגען ווערען האט ער ניט געקאנט, ער האט אויף זיין זייט צוגעצויגען איינעם פון די בעלי־התוספות, ר׳ שמשון, אונ אז עס האבען זיך מיט דער צייט שפאנישע אונ פראנצאזישע יודען אנגעהויבען משדך זיין מיט קריסטען אונ מחמדנער, האבען זיי אנגעמאכט א געוואלד אונ געשריגען אז דאס האט מען אלץ דעם רמב״ם צו פערדאנקען. דעמאלט איז דער פרומער רב פון מאנפעלייער ר׳ שלמה בן אברהם אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען דעם רמב״ם אונ אזוי ווי ער האט געזעהן ווי דער פאפסט גרעגאר האט גראד אין יענער צייט אריינגעלעגט אין חרם די קריסטליכע פרייע געלעהרטע פון דער פאריזער אוניווערזיטאט, האט ער זיך ענטשלאסען אויך צו בענוצען מיט אזא מיטעל. עס איז איהם אבער שווער געוועהן אבצוזוכען נאך עטליכע רבנים, וואס זאלען האלטען מיט זיין דעה אונ ער האט זיך געמוזט בעגנוגען מיט זיינע צוויי תלמידים, ר׳ יונה בן אברהם גירונדי אונ ר׳ דוד בן שאול: אללע דריי האבען געמאכט א בית דין אונ האבען ארויסגעלאזט א כרוז אז ווער עס וועט זיך צורירען צום רמב״ם׳ס ספרים דער איז שוין אין חרם. פריהר האבען זיי גערעכענט צו בעטען די מלוכה זי זאל זיי העלפען אין דער הייליגער מלחמה, וואס זיי האבען אנגעהויבען, נאר באלד האבען זיי שוין קיין פרעמדע הילף מעהר ניט בעדארפט, ווייל ביסלעכווייס האבען אנגעהויבען צו זיי צו צושטעהן אויך אנדערע רבנים. דא איז ערשט ארויס דאס רעכטע מחלוקת: די רבנים פון לוניל, בעזיע (בדרש) אונ נארבאן האבען באלד אריינגעלייגט אין חרם ר׳ שלמה׳ן מיט זיינע תלמידים. אין מאנפעלייע אליין האט זיך אויך די קהלה צוטהיילט אויף צוויי כתות, אונ אזוי האט זיך אנגעהויבען א קריעג אין אללע יודישע קהלות פון קאטאלאניען, אראגאניען אונ קאסטיליען, אונ יעדער האט ביי זיך גערעכענט אז ער איז גערעכט.

צוויי בעריהמטע לומדים פון יענער צייט, דער אלטער ר' דוד קמחי, וואס איז בעקאנט מיט זיינע ראשי תבות רד"ק, אונ דער יונגער ר' משה בן נחמן, אדער ווי מען האט איהם גערופען אבגעקירצט רמב"ן, האבען אויך געהאט א חלק אין דער מחלוקת. דער רד"ק איז געוועהן א פייעריגער בעשיצער דעם רמב"ם, אונ די פרומע רבנים האבען שוין לאנג אויף איהם קרום געקוקט דערפאר וואס ער האט געטייטשט די מעשה מרכבה—וואס דער נביא יחזקאל בעשרייבט—אויף איין איידעלערן אופן, אונ אויסער דעם האט ער געדרונגען אז ווען משיח וועט קומען וועט דער תלמוד אנווארען זיין ווערט. קוים האט זיך אנגעהויבען דאס מחלוקת ווענען רמב"ם האבען איהם די רבנים באלד אריינגעלייגט אין חרם, נאר ער פון זיין זייט האט אויך ניט גערוהט: ווי אלט אונ שלאף ער איז געוועהן, האט ער זיך געלאזט פאהרען צו פיעל פראנצאזישע קהלות, אונ האט זיי אונטערגעהיצט געגען דעם רב פון מאנפעליע. דער רמב"ן, וואס איז געבארען געווארען אין קאטאלאניען אים יאהר 1195 אונ האט אויך געטראגען דעם נאהמען בונשתרוק ד' פארטא, איז געגאנגען נאר מיט איין אנדער דרך, אונ דערפאר האט ער זיך ערעבענט צווישען דעם רמב"ם'ס געגנער. חאטש ער איז געוועהן א דאקטאר אונ האט זיך אבגעגעבען מיט נאטור-וויסענשאפטען, פון דעסטוועגען האט איבער איהם מעהר שליטה געהאט דאס הארץ ווי דער מח: ער האט געלעבט אין גאנצען נאר מיט'ן געפיהל, ווייל ער האט געזעהן אז מיט'ן פערשטאנד איז שווער אלדינג צו בעגרייפען; דערפאר איז איהם אויך ניט געפאלען דער רמב"ם, וואס האט געזוכט אללע סודות אונ נסים צו פאראנפערן מיט'ן שכל, אונ וואס דער רמב"ם האלט ניט פון קבלה. עס קאן זיין אז ווען ער וואלט געלעבט אין דער צייט פונ'ם רמב"ם אונ וואלט געקאנט מיט איהם איבער פיעל ענינים פערזאנליך זיך אויסשמועסען, וואלט ער זיך ניט געוועהן אזוי דערווייטערט פון איהם; די טויטע אותיות פון די ספרים האבען איהם אבער ניט געקאנט געבען א קלארע תשובה אויף אללע שאלות אונ עס איז ביי איהם געבליבען אז עס איז אסך גלייכער ווייניגער קלערן אונ מעהר פיהלען אונ גלויבען. אז ר' שלמה פון מאנפעליע האט צום ערשטען מאל ארויסגעלאזט דעם חרם געגען די וואס האלטען מיט'ן רמב"ם, איז נאך דער רמב"ן געוועהן צו יונג, פון דעסטוועגען איז ער שוין געוועהן רב אין גערונא (גירונדי), זיין דעה איז געוועהן שטארק וויכטיג, אונ ר' מאיר אבולאפיא האט איהם זעהר געוואלט אריבער נעהמען אויף זיין זייט. פריהר האט זיך דער רמב"ן געהאלטען פון דערווייטענס, נאר

אַז ער איז געוואָהר געוואָרען אַז מען האָט שלמה׳ן אונ זיין קרוב ר׳ יונה׳ן מחרים געוועהן, האָט ער זיך ניט געקאָנט איינהאַלטען אונ איז אויך צוגעשטאַנען צו זיי אונ האָט זיך אַפילו ענטשלאָסען צו שיקען אַ בריעף אין יענע אָרטער פון שפּאַניען וואו דער רמב״ם האָט געהאַט אַזאַ גרויסען צד. זיין בריעף האָט אָבער אין ערגיץ קיין שום רושם געמאַכט, אונ דער פאָרשטעהער פון דער יודישער קהלה אין סאַראַגאָסאַ, דער לייב־דאָקטאָר פונ׳ם קאָניג רבי בחיי בחיאל אבן אַלקונסטאַנטיני האָט בפירוש ערקלאָהרט, אַז מען וועט ניט אָראָבנעהמען דעם חרם פון ר׳ שלמה׳ן ביז ער וועט מודה זיין אַז ער האָט געטהון אַ פעהלער. אַחוץ דעם האָט רבי בחיי, זיין ברודער שלמה אונ נאָך גרויסע לייט צו געשיקט בריעף צו אַללע שפּאַנישע קהלות: מען זאָל ניט שווייגען אין דער זאַך אונ מען זאָל זיך נוקם זיין אין די וואָס האָבען זיך ערלויבט מחלל צו זיין דעם כבוד פונ׳ם רמב״ם. באַלד איז זיי אָנגעקומען אַ תשובה פון הועסקאַ, מאָנצאָן (מנתשון), קאַלאַטאַיוד (קלעת־איוב) אונ לערידאַ (לירידה) אונ זיי האָבען געזעהן אַז זייער צד וועֶרט אַללע מאָל גרעסער. זיי האָבען אָבער אַרויסגעקוקט אויף טאָלעדאַ, ווייל זיי האָבען געוואוסט אַז אויף דער גרויסער קהלה וועלען אַללע יודען שטעללען. דער פאָרשטעהער פון די טאָלעדאַ׳ יודען, ר׳ יהודה בן יוסף אבן אַלפּאַכאַר, וואָס איז אויך געוועהן לייב־דאָקטאָר ביים קאָניג פערדינאַנד דעם דריטען, האָט אָבער די ערשטע צייט געשוויגען אונ האָט ניט געוואָלט אַרויסזאָגען זיין מיינונג ווער פון ביידע צדדים האָט רעכט. ר׳ מאיר אַבולאַפיאַ האָט דערווייל געשטאַרקט דעם רמר מיט זיינע בריעף אונ האָט איהם געטרייסט אַז גאָר גיך וועלען אַללע פרומע יודען זיין אויף זייער זייט. פּלוצלונג האָט אָבער דער רמב״ן דערזעהן אַז פיי רבנים ווערען עפּיס קאַלט צו ר׳ שלמה׳ן — אונ דאָס האָט געפועלט ביי זיי ר׳ בחיי אַז זיי זאָלען חאָטש בלייבען שטעהן פון דערווייטענס אונ זיך ניט מישען. דערמאָלט איז ביים רמב״ן געבליבען ער זאָל זיך פּרובען מאַכען אַ שלום צווישען די צדדים. ער האָט אויך פאָרגעלייגט מען זאָל זיך אויסגלייכען אויף אַזאַ אופן אַז פונ׳ם רמב״ם׳ס ספרים זאָל נאָר דער „מורה נבוכים” בלייבען געאַסרט, אונ טאַקי דעם רמב״ם׳ס זוהן אַלליין, אַבול־מיני אַברהם, זאָל בעשטעהן דאַרויף. האָבען איהם אָבער קיינער ניט געוואָלט פאָלגען, אונ דאָס מחלוקת האָט נאָך מעהר צו פלאַקערט.

דער צד פונ׳ם רמב״ם האָט ניט גערוהט, אַז דער אַלטער רד״ק האָט ענטשלאָסען אַלליין צו פאָהרען קיין טאָלעדאַ, אונ זיך איבערצייגען מיט ווע־

זען האלט דארט, אויפ'ן וועג איז ער אבער שטארק קראנק געווארען אונ האט זנגעשריבען א בריעף צו ר' יהודה אבן אלפאכאר, אונ האט איהם געבעטען ער אל אפען ארויסזאגען זיין דעה אונ ער זאל ניט שטעהן פון ווייטען ביי אזא ויכטיגע שאלה. דא האט זיך אבער ארויסגעוויזען אז אלפאכאר איז געוועהן ונ'ם רמב"ם'ס געגנער אונ ער האט דעם רד"ק געאנטפערט מיט אזעלכע שטאכ־ וארטער אז ער האט שוין געזעהן מיט וועמען ער האט צו טהון. פון דעסט־ עגען איז דער כח פון ר' שלמה'ן ניט שטארקער געווארען, חאטש עס האבען עהאלטען מיט איהם אזעלכע דריי גרויסע לייט ווי דער רמב"ן, אבולאפיא אונ לפאכאר; ביסלעכווייס האבען זיך פון איהם אבגעזאגט אללע וואס זענען פריהר געוועהן אויף זיין זייט, אונ אז ער האט געזעהן ווי ווייט ער שטעהט פון זיין יעל האט ער געפועלט ביי זיך צו טהון אזא חלול השם, וואס טאקי נאר דער יסטער נצחון האט געקאנט דארויף ארויפברענגען אזא צדיק. דער פאפסט עגאר האט דעמאלט גערודף'ט די אלביגענזער אונ האט אללע זייערע כתבים ווארפען אין פייער. אודאי האט ר' שלמה פערשטאנען, אז ווען ער וועט מודיע ן די גייסטליכע אז צווישען יודען געפינען זיך אויך אפיקורסים, וואס לערנען יקורסישע ספרים, אונ ער וועט זיי טאקי ווייזען די לאטיינישע איבערזעצונג נ'ם „מורה נבוכים", וואס מען האט געמאכט אויפ'ן בעפעהל פונ'ם דייטשען יזער פרידריך דעם צווייטען, וועלען די גייסטליכע קיין בלאטעל ניט איבער־ זען פונ'ם רמב"ם. אזוי איז טאקי געוועהן: די מסירה איז ביי די גייסטליכע זארק אנגעלעגט געוועהן, אונ זיי וואלטען געוויס זיך גוט אבגערעכענט מיט „יודישע אפיקורסים", נאר דאס גליק איז געוועהן וואס איבער די יודען האבען דעמאלט קיין ממשלה ניט געהאט, דאריבער האבען זיי אויסגעלאזט דעם צען כעס צו די שאדליכע חבורים. זיי האבען געהייסען זוכען אין אללע ישע הייזער דעם רמב"ם'ס ספרים אונ האבען זיי אין מאנפעליע (מונפיילור) ענטליך פארברענט. נאך ווענינ דאס פערברענען דעם רמב"ם'ס ספרים, האבען נאך אנגעשטעללט פאלשע עדות אויף זייערע מתנגדים, אונ פיעל יודען פון פיילור זיינען געוועהן אין גרויס סכנה.

אזא עולה האט אנגעמאכט ארעש אויף דער וועלט, אונ ר' שלמה'ס טע פריינד האבען זיך אין גאנצען פון אים אבגעזאגט. די מוסרים, וואס ער האט עשטעלט, האבען געהאט א שווארצען סוף: מען האט ביי זיי אויסגעשניטען וגען. ר' יונה גירונדי האט זיך גענוג געשלאגען „על חטא" אונ האט אויף גענומען צו פאהרען קיין טבריא אונ זיך אויסבעטען א כפרת עון אויפ'ן

רמב"ם'ס קבר. אין ברצלונה האט דער פארשטעהר ר' אברהם בן חסדאי איינגעפיהרט אז אללע שבת זאל מען לייענען א קאפיטעל פונ'ם "מורה נבוכים", אונ פון דעם מנהג האט מען צו וויסען געגעבען די יודישע קהלות פון קאסטיליען, אראגאניען, לעאן אונ נאווארא.

איינער פון די בעלי־תוספות, ר' משה פון קוצי, דער מחבר פון דעם בעריהמטען חבור ספר מצות גדול (סמ"ג), האט זיך גענומען אים יאהר 1235 ארומפאהרען איבער שפאניען אונ מיט זיינע דרשות מאכען שלום צווישען די כתות, וואס צו ליעב זייער מחלוקת האט דערוייל דאס יודישקייט אנגעהויבען פאלען. דעמאלט איז טאקי דער אינוועניגסטער מעמד פון די יודען געוועהן גאר ניט קיין פרעהליכער: אין דער צייט וואס די רבנים אונ די לומדים האבען געשטריטען צו דארף מען די תורה אבהיטען פון חקירה, איז דער פראסטער עולם אין גאנצען פערוואהרלאזט געווארען אונ האט זיך אנגעהויבען משדך זיין מיט קריסטען אונ מחמדנער. געגען אזעלכע געמישטע חתונות האט ר' משה פון קוצי געארבייט מעשים, אונ עס איז איהם געראטהען צו דערוועקען אין דעם עולם די ליעבע צו די אמת'ע פרומקייט.

ווען דאס מחלוקת האט פארדרעהט די עדעלסטע מוחות, האט זיך אנגעהויבען גאר א נייער למוד וואס מען האט איהם גערופען קבלה, ווייל דער למוד איז געוועהן געבויעט אויף אלטע זאכען וואס יעדער האט מקבל געוועהן פונ'ם אנדערן פון די פריהריגע יאהרען. די קבלה בעשטעהט ניט פון קיין בעשטימטע כללים אונ איז גאר פול מיט סודות אונ ווינקען, וואס פיהרען אריין דעם מענשען אין גאנץ אונבעקאנטע וועלטען. אפילו ווען די קבלה האט זיך אנגעהויבען — איז געבליבען א סוד, האטש דאס איז זיכער אז פאר דעם דרייצעהנטען יאהרהונדערט האט מען פון איהר כמעט ניט געוואוסט. פאר'ן ערשטען מקובל רעכענט מען ר' יצחק (סגי נהור), אונ אטהייל מיינען אז ער האט דעם למוד געירש'ט ביי זיין פאטער ר' אברהם בן דוד פון פושקיירוש (הראב"ד). דער הויפט־בנין פון קבלה שטעהט אויף גלגול נפש, דאס הייסט, אז די נשמה ווערד מגולגל נאך'ן טויט פון א מענשען אונ געהט איבער אין איין אנדער גוף ביז זי דער גרייכט ניט גאר די הויכע מדרגה אונ ווערד ניט געלייטערט. די תלמידים פון ר' יצחק סגי נהור פלעגען דערצעהלען, אז זייער רבי האט בעדארפט גאר א קוק טהון אויף איינעם, האט ער באלד דערקאנט וואס פאר א נשמה ער האט. פון די תלמידים זענען בעקאנט נאר צוויי — עזריאל אונ עזרא, וואס האבען איבערגענומען אין גאנצע ר' יצחק'ס ארבייט. אין זייערע כתבים זיינען זיי זיך סותר

אין די ריכטיגקייט פון וואנען שטאמט די קבלה, ווייל אויף איין ארט דערצעהלען זיי גאנצע נסים, אז די קבלה שטאמט פון גאר אלטע צייטען און ניט יעדער האט זוכה געוועהן נהנה צו זיין פון איהר ליכטיגקייט, און אויף איין אנדער ארט זענען זיי מגלה דעם סוד אז זיי האבען דעם למוד אנגעהויבען ערשט ניט לאנג, ווען זיי האבען זיך ארומגעדרעהט איבער דער וועלט און געזוכט די טיעפע חכמה, וואס קאן זיי ווייזען דעם וועג צום בעשעפער.

אז מען קוקט זיך צו צום יסוד פון דער קבלה, זעהט מען בפירוש ארויס אז דאס למוד וואקסט פון דעם רמב"ם'ס געגנער: א טהייל פון זיי האבען זיך איבערצייגט אז דער רמב"ם איז אזוי אנגענומען נאר צו ליעב דעם וואס ער ערקלאהרט מיט'ן שכל אללע סודות פון דער תורה און גיט צו פערשטעהן דעם טעם פון די מצות, ווייל דעם מענשען איז שווער בלינד אלדינג צו גלויבען און וויל ווי ווייט מעגליך מיט זיין פערשטאנד בעגרייפען דאס נעטהיגקייט און ניצליכקייט פון דעם, וואס מען הייסט איהם טהון, דאריבער האבען זיי זיך ענטשלאסען אנצוהייבען אנדערע מיני הקירות וואס זאגען אז די תורה איז אין גאנצען סודות. יעדעס ווארט, יעדער אות איז א סוד וואס א מענשליכער שכל קאנן גאר ניט אריינדרינגען צו פערשטעהן אקוראט. די מקובלים האבען ערקלאהרט אז גאטט איז א „אין סוף", און אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך צעהן ספירות אדער פרצופים. נאך זייער דעה, איז די וועלט גליך צו א בוים מיט בלאטטער און די ספירות זענען די ווארצעלן וואס גיבען א יניקה דעם בוים. די מקובלים רעכנען אז די וועלט שטעהט אויף תרי"ג מצות וואס יודען היטען אב. און אז פון די תפלות, וואס דער יוד זאגט מיט א רעכטער כונה, ווערד די נשמה געלייטערט. די ביטערע שאלה פון שכר פאר גוטע מעשים און עונש פאר שלעכטע זאכען אויף דער אדער אויף יענער וועלט, און בעזאנדערס די פראגע וואס גיט נאך עד היום פיעל מענשען קיין מנוחה ניט, פאר וואס איז אמאל דער רשע גליקליך און דעם צדיק געהט שלעכט, האבען די מקובלים פארענטפערט מיט זייער אמונה אין גלגולים, און האבען דערוויזען, אז די הצלחה געוועהנדט זיך נאר אן דער נשמה: קוים איז שוין די נשמה אבגעקומען פאר פריהריגע זינד, מאג זי שוין אריין אפילו אין דעם ערגסטען גוף וועט זי פון קיין שלעכטס מעהר ניט וויסען, און משיח וועט ערשט דעמאלט קומען ווען קיין איינציגע פערפלעקטע נשמה וועט זיך מעהר ניט ארומדרעהען אויף דער וועלט.... אט די אללע זאכען האבען ביידע ברידער, עזריאל און עזרא, איבערגעגעבען זייערע תלמידים און לויט דעם גאנג זיי דערקלערט

אונ גֶעוויזֶען אַלְדִינְג מִיט אותות ומופְתִים. דֶער אַנְדֶערֶער מְקוּבָּל אָבֶער, יַעֲקֹב בֶּן שֵׁשֶׁת גֵרוּנְדִי, הָאט שוין חָזָק גֶעמַאכְט פון אַלֶע חֲקִירוֹת אונ הָאט גֶעפָאדֶערְט פון זַיינֶע תַּלְמִידִים מֶען זָאל אִיהם נָאר גְלוֹיבֶּען:

דִי עֶרְשְׁטֶע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען אָבֶער גֶעוָואלְט אויךְ אַז זַייעֶר נַייעֶר לִמוּד זָאלל נִיט אויסְזַעהֶען אַז עֶר אִיז צוּ נַיי הָאבֶּען זַיי אַרויסְגֶעלָאזְט אויף דֶער וֶועלְט אַ סֵפֶר מִיט דֶעם נָאהמֶען בָּ הִיר (דֶער גְלַאנְץ) אונ הָאבֶּען גֶעזָאגְט אַז עֶר שְׁטַאמְט פונ'ם בֶּעריהמְטֶען תַּנָא נְחוּנְיָא בֶּן הַקָנָה. עֶס אִיז טַאקִי גֶערָאטְהֶען פִיעל מֶענְשֶׁען צוּ זִיךְ צוּ צִיהֶען אונ הָאטְשׁ ר' מֵאִיר בֶּן שִׁמְעוֹן פון נַרְבוֹנָה אונ ר' מְשׁוּלָּם בֶּן משֶׁה פון בֶּעזְיֶע (בְּדַרְשׁ) הָאבֶּען צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אונ בֶּעוויזֶען אַז דֶער „בָּהִיר" אִיז פַאלְשׁ, אִיז זַייעֶר מִיה גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט.

אַזוֹי אִיז גִירוּנְדִי גֶעוָוארֶען אַ גֶעסְט פון דִי מְקוּבָּלִים אונ זַיי הָאבֶּען זִיךְ דָארְט פַארְמֶעהרְט, וַוייל צְווישֶׁען זַיי אִיז אויךְ גֶעוֶועהן אַזַא גְרויסֶער גָאוֹן ווִי דֶער רמב"ן וָואס הָאט שְׁטֶאנְדִיג גֶעגְלוֹיבְּט זַיין הַארְץ מֶעהר ווִי זַיין קָאפּ. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט זִיךְ דִי קַבָּלָה פַארְשְׁפְּרֵייט אויךְ אִין אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, אונ פִירְצִיג יָאהר נָאכ'ן רמב"ן'ס טוֹיט זֶענֶען פְלוּצְלוּנְג גֶעוָוארֶען בַּיי יוּדֶען דְרַיי כִּתּוֹת: חַקְרָנִים, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פון דֶעם רמב"ם'ס סְפָרִים, תַּלְמוּדִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען אויף אֵיין שְׁרִיט נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פון דֶער גְמָרָא, אונ מְקוּבָּלִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען נָאר מִיט רְמָזִים אונ סוֹדוֹת. דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ דִי תַּלְמוּדִיסְטֶען מִיט דִי מְקוּבָּלִים גֶעהַאלְטֶען אִינֵיינֶעם אונ הָאבֶּען מִיט זַייעֶרֶע פֶערְדָאפֶּעלְטֶע כּוֹחוֹת גֶעוָוארְפֶען מִיט שְׁטֵיינֶער אויף דִי חַקְרָנִים נָאר גִיךְ הָאבֶּען זַיי זִיךְ אויךְ צוּשְׁלָאגֶען אונ אַלֶע דְרַיי כִּתּוֹת זֶענֶען זִיךְ גֶעוָוארֶען שׂוֹנְאִים אויפ'ן לֶעבֶּען.

פון דִי יוּדִישֶׁע דִיכְטֶער (מְשׁוֹרְרִים אָדֶער פַּיְטָנִים), וָואס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אִין יֶענֶער צַייט, זֶענֶען בֶּעקַאנְט גֶעבְּלִיבֶּען דִי נֶעהמֶען פון ר' יְהוּדָה אַלְחַרִיזִי, וָואס הָאט אִיבֶּערְזֶעצְט פון אַרַאבִּישׁ אַ טְהֵייל פונ'ם רמב"ם'ס סְפָרִים אונ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אויף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ זַיין סֵפֶר „תַּחְכְּמוֹנִי"; ר' יוֹסֵף בֶּן סַבַּארָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר אִין בַּרְצְלוֹנַא אונ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „שַׁעֲשׁוּעִים"; ר' יְהוּדָה בֶּן יִצְחָק בֶּן שַׁבְּתַי, וָואס הָאט אויךְ גֶעשְׁרִיבֶּען הֶעבְּרָאִישֶׁע שִׁירִים, אונ ר' אַבְרָהָם בֶּן שְׁמוּאֵל הַלֵּוִי בֶּן חִסְדָאִי, וָואס הָאט אִיבֶּערְזֶעצְט פון אַרַאבִּישׁ דֶעם סֵפֶר „בֶּן הַמֶּלֶךְ וְהַנָזִיר". דֶעמָאלְט הָאט אויךְ ר' בֶּרֶכְיָה בֶּן נַטְרוֹנָאִי הַנַּקְדָן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיינֶע הוּנְדֶערְט זִיבֶּען מְשָׁלִים וואו עֶר הָאט דֶעם אֱמֶת אַריינְגֶעלֶעגְט אִין מוֹיל אַריין פֶערְשִׁידֶענֶע חַיוֹת אונ

עופות, און האט אנאמען געגעבען „משלי שועלים". ר' יצחק אבן סהולא, וואס פון איהם איז געבליבען א ספר „משל הקדמוני". צווישען די אראבישע דיכטער האט זיך אויך אויסגעצייכענט א יוד, אבו יצחק אברהם אבן סהיל פון שיבילה, איינער פון די וואס די אלמהידען האבען זיי געצוואונגען צו ווערען מחמדנער.

די וועלט זאגט אבער א ווארטעל, אז צווישען דער באבע און דער קימפעטארן ווערד דאס קינד דערשטיקט: דאס האט מען ארויסגעזעהן דערפון ווי די יודען האבען נאך דעם רמב"ם'ס טויט פערנאכלעסיגט זייער היילינע שפראכע. די דריי כתות האבען זיך גערודפ'ט איינס דאס אנדערע און אלץ צו ליעב דעם וויל יעדע האט גערעכענט אז נאר זי געהט מיט'ן אמת און נאר איהר וועט געראטהען ארויפברענגען דאס יודישקייט אויף א פעסטען מעמד. צום סוף האבען זיי אללע דריי פארגעסען אז לשון קודש איז דער איינציגער יסוד פונ'ם גאנצען יודענטהום, און אז דער רד"ק איז אויך געשטארבען, האט זיך קיינער ניט בעשעפטיגט מיט דעם לשון וואס איז אזוי שטארק צו געבונדען צו דער תורה און צו דער יודישער אמונה. אזוי זענען ביסלעכווייז אבגעפאלען די בלעטער פון דעם שאנעם בוים, וואס האט ערשט ניט לאנג געבליהט און געבראכט געשמאקע פירות פון תורה און חכמה.

---

8 די ויכוחים און דאס פארברענען פונ'ם תלמוד.

(1270—1240 נאך קריסטוס געבורט).

אין דער צייט וואס די יודען האבען געהאלטען אין איין שלאגען זיך אינווייניג איבער פערשיעדענע דעות, האט דער שונא ניט געדרימעלט פון דרויסען און האט פון זייערטוועגען ניט געזשאלעוועט קיין קלאפ נאר צו ליעב איין דעה וואס ער האלט זיך פעסט אן איהר נאך אין איצטיגע יאהרען: אז דער יוד איז פאר איהם סתם שעדליך און וואס מעהר צרות ער וועט איהם אנטהון וועט פאר איהם געווים בעסער זיין. דער סם וואס דער פאפסט אינאקענטי דער דריטע האט אריינגעלאזט אין פאלק האט געמאכט א פיעל ארגערע ווירקונג: ווי פיעל ער אלליין האט געקאנט ערווארטען. אינאקענטי האט נאר געוואלט די יודען א ביסעל צודריקען, זיי זאלען ניט אזוי שטארק אויפהייבען דעם קאפ, אבער מען זאל זיי טאקי ניט לאזען לעבען — דאס האט ער גאר ניט גערעכענט. דאס פאלק האט אבער ליעב צו מאכען אנדערע

חשבונות פון אללע בעשולדיגונגען, וואס לכתחלה האט מען זיי געהאלטען פאר נארישקייטען און אויסגעטראכטע זאכען · איז ביים פאלק געווארען א אמת גמור און מען האט געהאלטען פאר א מצוה צו ברענגען דערפאר די יודען און בראטען. ניט ווייט פון בישאפסהיים און לאודה האט מען געפונגען א הרוג א קריסט; באלד איז ביי אללע געבליבען, אז דאס איז די יודענס ארבייט, מען איז אנגעפאלען אויף די יודישע קהלות פון יענע צוויי שטאדטליך און מען האט אויסגעהרג'ט גאר אהן א שום טענה פיעל אונשולדיגע יודישע משפחות, און צווישען זיי אויך ווייבער און קליינע קינדער, דערנאך ערשט האט מען פערנומען אכט מענשען פון די שאנסטע בעלי בתים, מען האט זיי איינגעזעצט אין תפיסה און מען האט זיי אנגעטהון ענוים קשים ביז זיי האבען זיך געמוזט מודה זיין אויף א ליגען, אז זיי זענען די רוצחים און מען האט זיי קלאמערשט מיט רעכט דערהרג'ט. די יודען האבען א קוק געטהון, אז דאס איז קיין תכלית ניט · אז אזוינע מעשות קאנען מיט זיי געשעהן יעדען טאג, זענען זיי געקומען צום פאפסט גרעגאר דעם נייטען בעטען ער זאל אויף זיי רחמנות האבען און אבהאלטען די קריסטען פון פשוט'ע רציחות. עס איז א סברא אז מיט לעדיגע האנד זענען זיי ניט געקומען צום פאפסט, נאר ווי אזוי די מעשה איז פון דארט געוועהן, צו האט דא געהאלפען „תפלה" אדער „דורון", נאר גרעגאר האט בעקומען א רצון צו מאכען א סוף פון דער „מלחמה" און ער האט ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל די יודען ניט טהון מעהר קיין שלעכטס. די שנאה איז שוין אבער געוועהן אזוי גרויס אז אפילו דעם פאפסט בעפעהל האט מען אויך ניט געוואלט הערען.

ווי ווייט די קריסטען האבען געהאסט די יודען, קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס אפילו דער עדלער דייטשער קייזער פרידריך דער צווייטער איז געוועהן א שונא ישראל. פרידריך האט זיך דווקא ארומגערינגעלט מיט די בעסטע יודישע חכמים, ווייל ער האט זעהר ליעב געהאט חכמה, ער פלעגט אפט שרייבען בריעף קיין טאלעדא צו א בעריהמטען יודישען למדן ר' יהודה בן שלמה כהן אבן מלכא (מתקה) און האט איהם בעצוינגען קיין איטאליען. ער האט אויך געלאזט קומען קיין נעאפעל פון פראנקרייך איין אנדער יודישען געלעהרטען ר' יעקב אנטולי און האט איהם בעשטימט א יאהר-געהאלט דערפאר וואס ער וועט פון אראביש איבערזעצען וויסענשאפטליכע ביכער. ר' יעקב אנטולי איז געוועהן ר' שמואל אבן תבון'ס איידעם, און האט איבערגעזעצט אויף לאטיין דעם „מורה נבוכים", און גאנץ אפט פלעגט פרידריך זיך

פערטיעפען אין דעם רמב״ם'ס חקירות. ביי אזא נאהענטקייט צו יודען וואלט דאכט זיך פרידריך בעדארפט זיי שאטצען אונד ליעב האבען, בעזאנדערס נאך דעם וואס קיין פרומער קריסט איז ער קיין מאל ניט געוועהן אונד האט פיינד געהאט די גייסטליכע, צום סוף האט ער נאך די יודען ערגער בעהאנדעלט ווי אנדערע אונד אין זיין הויפט-שטאדט פאלערמא האבען זיי געמוזט זיצען אין א בעזונדער גאס, וואס מען האט גערופען גהעטא. אין עסטערייך איז די יודען געוועהן בעסער: דער ערץ-הערצאג פרידריך דער ערשטער האט דערקאנט זייער ווערטה אונד האט זיי געגעבען די גראסטע פרייהייט, כדי זיי זאלען בעלע־בען דעם מסחר פונ'ם לאנד. צוויי יודען, ליבלין אונד נעקעלא, זענען ביי איהם געוועהן די גאנצע פיהרער, אונד אחוץ דעם האט ער יודען צוגעלאזט צו די בעסטע שטעללען. דער קייזער פרידריך האט דאס אבער ניט געוואלט ליידען אונד האט אזוי לאנג געארבייט ביז מען האט צוגענומען די רעכטע אויך ביי יענע יודען. איבערהויפט איז שווער צו פערשטעהן פון וואנען געהמט זיך אזא אכזריות צו אעדלען מענשען וואס פלעגט שטאנדיג קוועלען פון יודישער חכמה אונד חריפות. אז די אפריקאנישע יודען זענען אנטלאפען קיין סיצילען פון די אלמהדען האט ער זיי אריינגעלאזט, נאר ער האט פון זיי געפאדערט אזוי פיעל מס אז ער האט זיי אין גאנצען אויסגעזויגען אונד דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן.

ביי אנ[illegible]ם קרייצצוג אים יאהר 1236, איז מען אנגעפאלען אויף די יודישע קהלות פון אנזשוא, פאאטוא באררדא, אנגולעם אונד נאך אנדערע שטאדט אונד מען האט געניטה די יודען זיי זאלען זיך טויפען. טהייער האבען די יודען בעצאהלט פאר זייער גלויבען: נאר פינף הונדערט יודען זענען איבער־גאנגען צום קריסטענטהום אונד מעהר פון דריי טויזענד זענען אומגעקומען; מעוברת'ע ווייבער אונד פיצלעך קינדער האט מען מיט די פערד צוטראטען, די טויטע קארפערס האט מען געלאזט זיך וואלגערן אין די גאסען, מען האט צו־ריסען ספרים, פארברענט הייזער אונד אומעדום געראבאוועט וואס מען האט נאר געקאנט צונעהמען. די יודען האבען זיך נאך אמאל געווענדט צום פאפסט ער זאל זיי מציל זיין פון דער נייער צרה. גרעגאר האט באלד צושיקט בריעף צו די גייסטליכע אונד האט אויך געשריבען דעם קאניג פון פראנקרייך לודוויג דעם נייטען אז נאטט וויל ניט אזעלכע קרבנות אונד די קירכע בעדארף ניט מען זאל יודען שלעפען מיט געוואלד צום טויפען. לודוויג איז אבער געוועהן אזא שונא די יודען, זיי צו טויפען האט ער געהאלטען פאר דער גראסטער

מצוה, אז ער האט אויפ'ן פאפסט'ס בריעף גאר ניט געקוקט אונ האט זיך געטהון זיינס. די יודען איז נאך איבערגעבליבען איין מיטעל – זיך אבצוקויפען מיט געלד, אונ דאס האבען זיי געטהון. אין ענגלאנד האבען זיי ביי הייגריך דעם דריטען פאר אהיבשע מטבע געפועל'ט ער זאל צושיקען שלוחים איבער דעם גאנצען לאנד אונ אנזאגען שטרענג מען זאל זיי ניט טשעפען. אזא מיטעל איז אבער געווען, ווי מען זאגט, א שטעקען מיט צוויי עקען: צו ליעב דעם זיי זאלען קאנען געלד געבען, האבען די יודען געמוזט רייסען גרויסע פראצענטען, אונ צו ליעב די פראצענטען האבען זיי זיך אפט בעדארפט אויס-קויפען מיט געלד. אזוי איז דער יוד געווארען אזא מסוכנ'ער חולה, וואס וואו מען לעגט איהם איז איהם שלעכט. פון אללע זייטען האט מען גאר גע-הארט א געשריי, אז דער יוד איז א הויט-שינדער, א בלוטזייגער. גאר קוים האט לודוויג געוואלט גאר לחלוטין פאר ווערהרען די יודען זיי זאלען ניט נעהמען קיין רוחים, האבען עס די גראסטע בארענען ניט דערלאזט אונ האבען גע-וויזען אז אזוי וועט זיין נאך ערגער אונ מען וועט ניט האבען ביי וועמען א פרוטה צו לייען, ווייל די קריסטען פלעגען גאר דערקוועטשען זייערע בעלי חובות.

איין שטיקעל אנשפארעניש האט נאך דער יוד געהאט אין יענער פינס-טערער צייט – דאס איז געווען די ישיבה, דאס שולכען, דער בית המדרש, וואו ער האט זיך געקאנט אנידערזעצען איבער א בלאטט גמרא, זיך אוועק-לאזען שווימען איבער דעם גרויסען ים פונ'ם תלמוד אונ פארגעסען דעמאלט אללע צרות. דער שונא האט אבער געטראפען אויך אהין אונ האט ביי איהם צו גענומען זיין לעצטע טראסט. א געטויפטער יוד, ניקאלאי דאנין, פון לא-ראשעל האט געמסר'ט דעם פאפסט, אז דאס גאנצע אומגליק ליעגט נאר אין דעם תלמוד, אז די יודען וואלטען געווען אסך לייטישער ווען די גמרא פארדרעהט זיי ניט דעם קאפ אונ רייצט זיי ניט אן געגען די קריסטען אונ אז מען מוז דעם שאדליכען למוד אין גאנצען צושטערן עס זאל פון איהם קיין זכר ניט בלייבען.

די גמרא איז פאר די שונאי ישראל שטענדיג געווען א כשר'ע מציאה, ווייל דארט זענען צונויפגעזאמעלט פערשיעדענע מיינונגען, וואס די תנאים אונ אמוראים האבען ארויסגעזאגט אין פערשיעדענע צייטען אונ וואס מען קא זיך צו זיי צוטשעפען. עס איז דאריבער גאר קיין וואונדער ניט וואס דער גע טויפטער ניקאלאי דאנין האט אבגעזוכט אין תלמוד פינף אונ דרייסיג ארטער וואס בעווייזען די שנאה פון די יודען צו דער קריסטליכער אמונה. באלד ווי ד

מסירה איז אנגעקומען צו פאפסט גרעגאר, האט ער שוין ארויסגעשיקט א בעפעהל צו אללע גייסטליכע פון פראנקרייך, ענגלאנד, קאסטיליען, אראגאניען אונ פארטוגאל, אז זיי זאלען הייסען, אום ערשטען שבת פון פאסטען-צייט, ווען די יודען וועלען אוועקגעהן דאוונען, אנפאלען אויף אללע יודישע הייזער אונ צונעהמען אללע תלמודישע ספרים, וואס מען וועט געפינען. אחוץ דעם האט ער צוגעשריבען די מלכים פון יענע לאנדער, זיי זאלען די גייסטליכע בעהילפיג זיין. אונ אז מען וועט זיך איבערצייגען אז אין תלמוד געפינען זיך טאקי די ווערטער, וואס דאנין האט אנגעוויזען, זאל מען אפענטליך דען תלמוד פארברענען. דעם מוסר האט ער געגעבען א אייגענהאנדיגען בריעף צום עפיס-קאפ פון פאריז ער זאל זיך מיט אללע כוחות משתדל זיין אונ צושטערען די נעסט וואס די בעלי התוספות האבען געהאט אין פראנקרייך.

אין שפאניען אונ ענגלאנד האט מען זיך כמעט ניט געוואלט אומקוקען אויף גרעגאר'ס בעפעהל. נאר אין פראנקרייך האט זיך דער קאניג לודוויג ער ניינטער אנגעהאפט אן דער מסירה מיט ביידע האנד אונ האט געניימה י יודען, זיי זאלען ארויסגעבען אללע ספרי התלמוד. דערנאך האט ער געהייסען אז ניקאלאי דאנין זאל האבען א אפענטליכען וכוח מיט פיער רבנים אונ ער אט דערצו אויסגעקליבען ר' יחיאל פון פאריז, ר' משה מקוצי, וואס איז נאר וואס צוריקגעקומען פון זיין לאנגער נסיעה איבער די שפאנישע לאנדער, ' יהודה בן דוד פון מעלין אונ ר' שמואל בן שלמה פון שאטא-יעריי (שאטו-טיערי). דער וכוח האט בעדארפט זיין אויף לאטייניש אין עם קאניגליכען הויף דעם 25 יוני 1240, אונ די קלוגע מוטער פונ'ם קאניג לאנש מיט זייער פיעל גייסטליכע זענען געזעסען דערביי. ר' יחיאל, וואס איז געוועהן א גרויסער חכם אונ האט געקאנט פרעמדע לשונות, האט איבער יך גענומען צו פערענטפערן דעם תלמוד, אונ האט צום ערשטען אנגעהויבען ערפון וואס ער האט זיך פעררופען אויף די געזעצע, וואס שיצען דאס איגע-ייניגסטע לעבען פון די יודען, אונ האט בעוויזען אז קיינער האט קיין רעכט ט צו משפט'ן א זעלכע ספרים, וואס זענען ביים יודען הייליג. די קאניגין האט יהם בערוהיגט, אז מען וויל דא גאר ניט בעריהרען די יודישע אמונה, אונ האט יהם געבעטען ער זאל נאר געבען רעכטע תשובות אויף אללע שאלות וואס ען וועט איהם פארלייגען. אז ניקאלאי דאנין האט געפאדערט פון ר' יחיאל'ן זאל געבען א שבועה אז ער וועט זאגען דעם ריינעם אמת, האט ער געאנ-ערט, אז ער האט נאך אויף זיין גאנץ לעבען ניט געשווארען, אונ די קאניגין

האט איהם בעפרייהט דערפון · דערנאך האט זיך אנגעהויבען דער ויכוח צווישען ניקאלאי דאנין אונ ר׳ יחיאל׳ן, וואס האט געדויערט גאנצע צוויי טאג. אללע יודען פון פאריז האבען דערווייל געפאסט, ווייל זיי האבען געפיהלט אז קיין גוטס קאן דערפון ניט ארויס. אויפ׳ן דריטען טאג האט מען ארויסגערופען ר׳ יהודה בן דוד פון מעלין, וואס איז דערווייל געזעסען פערשפארט אין א בעזונ־דער חדר, כדי ער זאל זיך ניט קאנען אבערעדען מיט די איבריגע רבנים, אונ אז ר׳ יהודה האט אויך געזאגט דאס אייגענע וואס ר׳ יחיאל, האט מען שוין קיינעם מעהר ניט געפרעגט, אונ איינער פון די גייסטליכע, וואס האט באמת געהאט גאטט אין הארצען, האט פארגעלעגט מען זאל די יודען בעפרייען פון די פאלשע בעשולדיגונגען אונ זיי אבגעבען די ספרים. אזוי איז טאקי געשעהן, נאר צום אומגליק איז תיכף דער פרומער גייסטליכער, וואס האט זיך ארויס־געשטעלט פאר די יודען, געשטארבען פלוצלונג אונ די איבריגע גייסטליכע האבען אנגעהויבען שרייען אז דאס איז געוועהן א עונש דערפאר וואס ער האט ניט דערלאזט מען זאל פארברענגען דעם תלמוד. דער קאניג האט זיך געלאזט איינרעדען אונ האט געהייסען מען זאל שוין גאר אהן טענות פערניכטען דען תלמוד. אזוי האט מען אים יאהר 1242 אין פאריז אויף פיער אונ צוואנציג וואגען צוזאמען גענומען גאנץ ש״ס אונ מען האט זיי אויף א פרייען פלאץ פארברענט. דאס איז געוועהן א שטארקער בראך פאר די יודען. די פרומע האבען אין דעם טאג אללע יאהר געפאסט, אונ ר׳ אברהם בדרשי אונ ר׳ מאיר פון ראטענבורג האבען בעוויינט די שרפה אין א בעזונדער קינה.

דאס פארברענען פונ׳ם תלמוד, פונקט ווי אללע אומגליקען באלד אין דער ערשטער צייט וואס זיי טרעפען זיך אין דעם יודישען לעבען—האט ווענינסטענס געפיהרט דערצו וואס אינעווייניג איז כאטש געווארען רוהיג אונ די פערשיע־דענע כתות האבען זיך אויפגעהערט צו קריגען. באלד אבער האט מען געמסר׳ט דעם פאפסט אינאקענטי דעם פירטען, אז יודען האבען ווייטער בעקומען ש״ס אונ לערנען מיט גרויס חשק. דער פאפסט האט געבעטען דעם קאניג ער זאל ניט דערלאזען אזא עולה; מען איז נאך א מאל אנגעפאלען אויף די יודישע הייזער, מען האט אויסגעזוכט וואו עס איז נאר דא א בלאטעל שמות אונ מען האט דעם תלמוד ווייטער פארברענט.

אין דייטשלאנד איז די יודישע לאגע אויך ניט בעסער געוועהן. דער קייזער פרידריך האט שוין אזוי געשטעלט דעם שטייגער, אז אויף יודען מאג מען אויסטראכטען וואס מען וויל. אז די מאנגאלען האבען איינגענומען גאנץ רוסלאנד

אונ פאלען אונ האבען זיך מיט זייער ווילדען גבור טשינגיס-כאן צוגערוקט ביז צום גרעניץ פון דייטשלאנד, האט דאס פאלק באלד געמאכט די יודען פאר דעם שעיר לעזאזל. גענומען האט זיך עס דערפון וואס צווישען די מאנגאלען האבען זיך אויך געפונען יודען, וואס מען האט גערעכענט אז זיי שטאמען ארויס פון די עשרת השבטים, אונ צו ליעב דעם האט מען שוין ניט געזשאלעוועט זיך צו קלאגען אויף די יודען, אז זיי האבען געמאכט יד אחת מיט'ן שונא אונ האבען איהם געשיקט אפילו כלי זין. אודאי האבען שוין די יודען ביי אזא שרעקליכע בעשולדיגונג, געהאט גענוג לייד אונ צרות.

אז מען האט געהאלטען די יודען אין רודף'ן, האט מען זיך באלד ארומגעקוקט אז עס טויג ניט וואס זיי בעשעפטיגען זיך מיט מעדיצין, ווייל פיעל פון זיי זענען געוועהן לייב-דאקטורים ביי קעניגע אונ מאגנאטען אונ האבען צו ליעב דעם געקאנט אויספיהרען די גרעסטע טובות פאר זייערע אומגליקליכע ברידער. מען האט גאר לאנג ניט געטראכט אונ אים יאהר 1246 איז אין בעזיע געוועהן א גרויסע אסיפה פון גייסטליכע, אונ מען האט בעשלאסען אז יודען טארען ניט היילען קיין קריסטען. פון דעסטוועגען האבען טאקי די קריסטען אליין געמוזט ברעכען די תקנה, ווייל ביי א סכנה האט מען געמוזט אנקומען צום יודישען דאקטאר. אז דעם קעניג לודוויג'ס ברודער איז קראנק געווארען אויף די אויגען, האט מען קוים איינגעבעטען דעם יודישען דאקטאר ר' אברהם פון אראגאניען ער זאל איהם אויסהיילען. אין מאנפעליע האבען פראקטיצירט פיעל יודישע דאקטורים אונ עטליכע פון זיי זענען אויך געוועהן פראפעסארען אין דער אוניווערזיטאט.

אין ענגלאנד האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן אנדערע צרות, בעזאנדערס אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו היינריך דעם דריטען, וואס האט געהערשט כמעט זעכציג יאהר. ער איז ניט געוועהן אזא אכזר ווי דער פאטער יאהאנן, נאר ער האט פון זיי אזוי פיעל געלד ארויסגעצויגען אז ער האט כמעט אללע ענגלישע יודען געמאכט פאר אביונים. אין זיבען יאהר האט ביי זיי די מלוכה צוגענומען מעהר פון צוועלף מיליאן פראנק אונ דערצו האט מען זיי נאך געמאטערט זיי זאלען טראגען דעם שאנדליכען יודישען צייכען, קיין נייע שולען זאלען זיי ניט טארען בויען אונ דאווענען זאלען זיי שטיל אז די קריסטען וואס געהען נעבען דער שול זאלען ניט הערען זייערע קולות. עס איז אזוי ווייט געקומען אז די יודען האבען געבעטען מען זאל זיי בעסער ארויסלאזען פונ'ם לאנד; דער קעניג האט אבער ניט געוואלט אנוועהרען אזא הכנסה אונ זיי

האבען געמוזט בלייבען אין ענגלאנד אונ ליידען.

אודאי האט דאס לעבען פון די שפאנישע יודען, אקעגען זייערע דייטשע, פראנצאזישע אונ ענגלישע ברידער אויסגעזעהן ווי אגן עדן. אין קאסטיליען האט פונ'ם יאהר 1252 ביז 1284 געהערשט אלפאנסא דער צעהנטער, וואס האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון זיין פאטער „פערדינאנד דעם הייליגען“ אונ האט בעסער געוואלט אז די וועלט זאל איהם רופען „דער קלוגער“. ער איז געוועהן ניט שלעכט געגען די יודען, וואס פיעל פון זיי האבען געדיענט אין זיין חיל ווען ער איז אנגעפאלען אויף שיבילה. אז ער האט איינגענומען די שטאדט אונ האט די ערד אוועקגעשענקט זיינע גבורים, האט ער אויך די יודען ניט פערטהיילט אונ האט באלד בעקומען געטרייע מענשען, ווייל די יודען פון שיבילה, וואס האבען זיך לפנים גערעכענט פאר מחמדנער, זענען זעהר צופרידען געוועהן וואס זיי האבען געפטר'ט די אלמהדען אונ האבען געקאנט אפען איבערגעהן צום יודענטהום. אלפאנסא האט זיי טאקי אבגעגעבען דריי מאשעען (מאצעטען) אונ זיי האבען דארט געמאכט שולען, אונ פאר גרויס דאנקבארקייט האט איהם די יודישע קהלה — ווען ער האט בעדארפט אריינפאה־רען אין שטאדט — אקעגען געטראגען א טהייערן שליסעל מיט א העבראישער אונ שפאנישער אויפשריפט: „דער מלך איבער אללע מלכים עפענט אונ דער מלך פונ'ם לאנד קומט אריין“. אלפאנסא האט געגעבען יודען די גרעסטע שטעל־לען: זיין פינאנץ־מיניסטער איז געוועהן א יוד, א גרויסער למדן דון מאיר די־מאליא, אונ נאך זיין טויט איז די שטעללע איבערגעגאנגען צום זוהן דון יצחק. ער האט אויך געהאט א יודישען לייב־דאקטאר, דון יהודה בן משה הכהן, אונ א חוץ דעם איז ער געוועהן ארומגערינגעלט מיט פיעל געלערנטע יודען, ווי דער נאטור־פארשער דון ר' שמואל הלוי, וואס האט פאר'ן קאניג געמאכט א קונציגען זייגער, וואס איז געגאנגען מיט'ן כח פון וואסער, אונ דער חזן דון יצחק אבן־סעיד, וואס איז געוועהן א גרויסער אסטראנאם. ווי עס האט זיך אבער ארויסגעוויזען, האט אלפאנסא געלעגט כבוד נאר אויף זיינע געצאהלטע יודישע נוטצע פריינד, וואס ער האט אלליין געקאנט אונ געשעצט פאר זייערע קענטניסע; דאס גאנצע יודישע פאלק האט ער טאקי ניט געקאנט ליידען אונ האט געזוכט אללע מיטעל ווי אזוי עס צו ערנידריגען. ער האט פאר יודען אויסגעארבייט בעזונדערע געזעצע, ער האט פארווערט די קריסטען זיי זאלען ניט עסען אונ זאלען זיך ניט באדען איניינעם מיט די יודען, אונ האט געמאכט אז דעם פרייטאג פאר דעם קריסטליכען פסח זאל קיין יוד זיך

ניט טארען ווייזען אויף דער גאס. חאטש דער פאפסט אינאקענטי דער פיערטע האט שוין דעמאלט אפען ערקלאהרט אז די יודען דארפען ניט קיין בלוט אויף פסח, פון דעסטוועגען האט זיך דער בלבול נאך געהאלטען און אלפאנסא האט אויך געגלויבט אז די יודען קוילען קריסטליכע קינדער, און ווען עס איז זיי אונמעגליך צו בעקומען א לעבעדיג קינד זענען זיי יוצא נאר מיט'ן זכר דערפון און מוטשען האטש א האלצערנע אדער א וואקסענע ליאלקע; דאריבער האט ער אין זיינע געזעצע אריינגעשטעלט א דין, אז ווי באלד מען וועט געפינען א יודען, וואס וועט מאכען אזא שפיעל מיט א ליאלקע, איז ער חייב מיתה. עס איז אבער מערקווירדיג, וואס אלפאנסא אליין האט עובר געוועהן אויף אללע זיינע געזעצע: ער האט פערבאטען אז א קריסט טאר ניט ניטצען אפילו דעם רעצעפט, וואס א יוד האט זיך צו איהם צוגעריכט, און צום סוף האט ער זיך אליין נאר געהיילט ביי זיין יודישען לייב-דאקטאר, און די אייגענע יודען, וואס ער האט זיי חושד געוועהן אין די ערנסטע נארישקייטען, זענען ביי איהם געוועהן די גרעסטע חשובים און זייערע עצות האט ער געפאלגט.

אסך ערגער איז געוועהן די לאגע פון די יודען אין אראגאניען. דער קאניג יאקאב דער ערשטער פלעגט אפט קומען קיין פראנקרייך און האט זיך דארט אויסגעלערנט שלעכט צו בעהאנדלען די יודען. אויסער דעם האט ער ליעב געהאט צו טהון אלץ וואס זיינע גייסטליכע ווילען, און זיי האבען טאקי געוואלט מען זאל די יודען אנטהון צרות, כדי זיי זאלען זיך גיכער טויפען. בעזאנדערס האט שטארק געוואלט צו ציהען צו זיך יודען און מהמדנער דער גייסטליכער דע-פעניאפארטע, וואס האט איינגעפיהרט אז אין די קריסט-ליכע שולען זאל מען לערנען אראביש און לשון קודש און אויסבילדען אזעלכע גייסטליכע, וואס זאלען פארשטעהן די ביידע לשונות און זאלען קאנען ארויס-האפען קרבנות ביי די צוויי פעלקער.

צווישען די גייסטליכע, וואס זענען אימיסטען ערצויגען געווארען דערצו זיי זאלען זיך נאר בעשעפטיגען מיט צורעדען יודען צו דער טויפע, איז געוועהן א ליעבהארציגער חבר פון דעם בעקאנטען ניקאלאי דאנין, אויך א געטויפטער יוד, פאבלו כריסטיאני, וואס איז ארויסגעפאהרען איבער דער מדינה זוכען צווישען יודען בעלנים אויף צו בייטען די אמונה און האט גאר ניט געפועלט. אז דע-פעניאפארטע האט געזעהן אז די זאך געהט צו שוואך, איז איהם איינ-געפאלען א געדאנק, אז ער זאל מאכען א עפענטליכען ויכוח צווישען פאבלו כריסטיאני און דעם רמב"ן, וואס איז דעמאלט געוועהן דער הויפט-רב פון

גערנא (גירונדה) אונ ער האט גערעכענט, אז ווען עס וועט איהם געראטהען דעם רמב"ן איבער צו שפארען אונ ער וועט אננעהמען דאס קריסטענטהום וועלען זיך איהם שוין די איבריגע יודען נאכשלעפען ווי די שאפעלעך. דעם קאניג איז דער פלאן געפאלען אונ אים 20 יולי פונ'ם יאהר 1263 איז אין קאניגליכען הויף געוועהן א גרויסע פערזאמלונג אונ פאר די אויגען פון־יאקאב דעם ערשטען אונ אללע שררות אונ גייסטליכע פון ברצלונה אונ אויך פון פיעל יודישע לומדים, וואס דער קאניג האט זיי געשיקט בעטען זיי זאלען זיצען דערביי, האט זיך אנגעהויבען דער וכוח, וואס דע־פעניאפארטע האט אויף איהם ארויפ־געלעגט אזוי פיעל האפנונגען. דער רמב"ן האט, אין די פיער טאג. וואס דער וכוח האט געדויערט, ארויסגעוויזען זיין גאנץ חריפות אונ אזוי ווי ער האט פריהער אויסגענומען א תנאי, אז מען מוז איהם לאזען אלדינג זאגען פריי, האט ער מיט זיין שארפען שכל פאראנפערט אללע שאלות אונ האט פון דעסטוועגען מיט גרויס דרך ארץ גערעדט פון דער קריסטליכער רעליגיאן. פאבלו כריסטיאני איז אויך ניט געגאנגען מיט'ן דרך פון ניקאלאי דאנין, וואס האט געשריען, אז דער תלמוד לאסטערט דאס היילינקייט פון דער קירכע: ער האט פארקעהרט, געדרונגען אז פון דער גמרא אלליין קאן מען ארויסזעהן אז משיח איז שוין לאנג געקומען אונ אז די קריסטען שטעהען נאהענטער צום אמת. דארויף האט דער רמב"ן געאנפערט אז נאך דער נביא ישעיהו האט געזאגט, אז ווען משיח וועט קומען וועט מען ניט דארפען מעהר בענוצען קיין כלי זין אונ אללע מענשען וועלען פערבונדען ווערען מיט ברידערליכע ליעבע, צום סוף זעהט מען דאך אז אהן מלחמות קאן מען זיך נאך ניט בעגעהן. אזוי האט דער רמב"ן ניט איין שאלה געלאזט אהן א תשובה. ביי די יודען איז עס אודאי אנגעלעגט געוועהן, נאר פון דעסטוועגען האבען זיי זיך געשראקען אונ נאך די ערשטע דריי טאג, האבען זיי אנגעהויבען באטהען דעם רמב"ן ער זאל זיך אבזאגען פונ'ם וכוח, ווייל זיי האבען מורא אז זאל ניט ארויסקומען א סכנה אפילו ווען זיי וועלען בלייבען גערעכט. דער רמב"ן האט דאס איבערגעגעבען דעם קאניג, נאר ער האט געזאגט אז מען מוז שוין דעם וכוח ענדיגען, אונ אויפ'ן פירטען טאג זעגען זיך ביידע צדדים צוגאנגען. אונ ווי עס פיהרט זיך ביי וכוחים פון רעליגי־יאנס־זאכען, איז זיך יעדער געבליבען ביי זיין איבערצייגונג: די יודען האבען געוואוסט ביי זיך אז דער רמב"ן האט זיין זאך געטהון בשלמות, אונ די קריסטען האבען זיך בערימט אז דער יודישער רב איז אוועקגעגאנגען מיט חרפה אונ בושה. דער קאניג אלליין האט מיט גרויס כבוד בעגריסט דעם רמב"ן, ער

האט געלויבט זיין טיעפע חכמה אונ האט איהם געזאגט, אז ער זעהט דאס ערשטע מאל, מען זאל קאנען אויף אטעות ברענגען אזוי פיעל אמת'ע ראיות. דער רמב"ן איז נאך געבליבען עטליכע טאג אין בארצעלונה, ווייל מען האט געוואוסט אז שבת וויל דער קאניג מיט עטליכע גייסטליכע אנקוקען די יודישע שול אונ עפים רעדען מיט'ן עולם. עס איז טאקי אזוי געוועהן: דער קאניג אונ דע-פעניאפארטע זענען שבת געקומען צום דאווענען אונ האבען זיך ווייטער געפריוט בעריהרען די שאלה פון אמונה. דער גייסטליכער האט געזאגט אגאנצע דרשה, נאר דער רמב"ן האט אויך ניט געשוויגען אונ אז זיינע רעד זענען געפאלען דעם קאניג, זעהט מען ארויס דערפון וואס ער האט איהם נאך אמאל פאר'ן פאהרען אויפגענומען ביי זיך אין פאלאץ אונ איהם געשענקט טהייערע מתנות.

נאך דעם וכוח האבען שוין, דאכט זיך, די גייסטליכע בעדארפט פערשטעהן אז זיי וועלען שוין מיט יודען גאר ניט אויספיהרען; פון דעסטוועגען האט דע-פעניאפארטע געפועלט ביים קאניג ער זאל ארויס שיקען פאבלו כריסטיאני צו אנדערע יודישע קהלות פון אראגאניען כדי ער זאל דרש'ענען אין די שולען אונ די יודען זאלען איהם מוזען אויסהערען, איהם געבען אללע ספרים וואס ער וועט פאדערן אונ א חוץ דעם זאלען זיי טאקי בעצאהלען אללע הוצאות פון זיין נסיעה. דער קאניג האט אויך דאס בעוויליגט, נאר אז פאבלו כריסטיאני איז צוריקגעקומען מיט גאר נישט, האט ער זיך שוין גענומען אויף ניקאלאי דאנין'ס דרך אונ האט אויך אנגעהויבען שרייען, אז די גמרא איז אסם פאר דער קריסטליכער אמונה. דער פאפסט קלעמענטי דער פירטער האט דע-מאלט ארויסגעלאזט אבעפעהל מען זאל איבערקוקען דעם תלמוד אונ אויב עס וועלען זיך דארט געפינען די שטעללען, וואס פאבלו כריסטיאני ווייזט אן, זאל מען איהם באלד פערברענען. דער קאניג יאקאב האט אבער פערקלענערט די גזרה: ער האט געהייסען צונויפרופען אקאמיסיאן פון גייסטליכע אונ האט זיי אנגעזאגט, זיי זאלען נאר אויסמעקען פונ'ם תלמוד די ערטער, וואס זיי וועלען זיי האלטען פאר שעדליך. אזוי האט מען אין אראגאניען צום ערשטען מאל צענזורירט דעם תלמוד, אונ אזוי ווי איינער פון די געלעהרטע גייסטליכע, ריימונד מארטין, האט געדרונגען אז אין דער גמרא אליין זענען דא פיעל ראיות אז די קריסטליכע רעליגיאן איז אמת, איז דער תלמוד נצול געווארען פון פייער אונ ער האט זיך נאר געמוזט געזעגנען מיט עטליכע ארויסגעריסענע בלאטער.

דֶערְמִיט הָאבֶּען זִיךְ אָבֶער נָאךְ נִיט גֶעעֶנְדִיגְט דִי נָאכְוֶועהְנִישֶׁען פוּנ׳ם וִכּוּחַ.
אַזוֹי וִוי פַאבְּלוֹ כְּרִיסְטִיַאנִי אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוּנ הָאט זִיךְ אוּמֶעדוּם בֶּערִיהמְט,
אַז עֶר הָאט בַּיים וִכּוּחַ אִיבֶּערְגֶעשְׁפַּארְט דֶעם גְרֶעסְטֶען יוּדִישֶׁען לַמְדָן אוּנ עֶר
הָאט אִיהם גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז עֶר הָאט רֶעכְט, הָאט דֶער רמב״ן מוֹרָא
גֶעהַאט טָאמֶער לָאזֶען זִיךְ עֶמִלִיכֶע יוּדֶען נַארֶען אוּנ גְלוֹיבֶּען אִיהם אוֹיפ׳ן וָוארְט
הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ צוּ בֶּעשְׁרַייבֶּען אַלְדִינְג וָואס עֶס אִיז
פָארְגֶעקוּמֶען, אִין וָואס עֶס זֶענֶען בֶּעשְׁטַאנֶען דִי טַעֲנוֹת אוּנ וִוי אַזוֹי עֶר הָאט
זֵיי פַארְאֶנְפֶערְט. דֶעם סֵפֶר הָאט עֶר אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „מִלְחֶמֶת הוֹבָה״, פוּן זַיין
סֵפֶר הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אַקָאפִּיֶע דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ פוּן גֶערָאנַא (גִירוּנְדָה) אוּנ אַז
עֶר הָאט גֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט נָאר נִיט דַאנֶעגֶען, הָאט עֶר עֶס צוּטְהֵיילְט
צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען. פַאבְּלוֹ־כְּרִיסְטִיַאנִי הָאט אָבֶער מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען,
עֶר הָאט בַּאלְד אָנְגֶעמַאכְט אַרַעשׁ, אַז דֶער רמב״ן אִיז אָנְגֶעפַאלֶען מִיט זִידְלֶע־
רַייעֶן אוֹיף דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ הָאט גֶעפָאדֶערְט מֶען זָאל אִיהם מִשְׁפָּט׳ן פַאר אַזַא
גְרוֹיסֶען חֵטְא. דִי גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט דֶעם קָאנִיג בִּיז עֶר
אִיז מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען אַז מֶען זָאל דֶעם רמב״ן מַאכֶען אַפְּרָאצֶעס, נָאר עֶר הָאט
גֶעזֶעצְט זַיינֶע רִיכְטֶער נִיט פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע, אוּנ הָאט אַלֵיין גֶעוָואלְט זִיצֶ׳ן
בַּיי דֶעם מִשְׁפָּט. דֶער רמב״ן הָאט זִיךְ גָאר נִיט בֶּעדַארְפְט קַיין סַךְ פַארְאֶנְפֶערן:
עֶר הָאט דֶעם קָאנִיג אַלֵיין גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זָאגֶען צוּ הָאט עֶר נִיט גֶעשְׁרִיבֶּען
דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת, אוּנ צוּ אִיז אִין זַיין סֵפֶר דָא אַיין אִיבְּרִיג וָוארְט. אַלֶע הָאבֶּען
אַרוֹיסְגֶעזֶעהְן אַז דֶער רמב״ן אִיז גֶערֶעכְט, נָאר מֶען הָאט נִיט גֶעוָואלְט דֶערְבַּייזֶערן
דִי גֵייסְטְלִיכֶע אוּנ דַארִיבֶּער אִיז אַרוֹיס דֶער פְּסַק, אַז דֶער רמב״ן מוּז אוֹיף
צְווֵיי יָאהר אַוֶועקְפָאהרֶען אוּנ זַיין סֵפֶר דַארְף מֶען פַארְבְּרֶענֶען. פַאר דִי גֵייסְטְ־
לִיכֶע אִיז דָאס אָבֶער נָאךְ אַלְץ וֶועניג גֶעוֶועהְן אוּנ זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַזוֹי
צוּ דְרֵייעֶן אַז דִי מְלוּכָה זָאל דֶעם רמב״ן אִיבֶּערְגֶעבֶּען זֵיי אִין דִי הֶאנְד אַרַיין,
וַוייל זֵיי הָאבֶּען גוּט גֶעוואוּסְט אַז קוֹים פַאלְט עֶר אַרַיין צוּ זֵיי אִין דִי הֶאנְד וֶועט
עֶר שׁוֹין לֶעבֶּעדִיג נִיט אַרוֹיס. דֶער קָאנִיג הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס דִי חֶבְרָה מֵיינְט
אוּנ הָאט זֵיי דַוְקָא נִיט צוּ לִיעב גֶעטְהוּן; עֶר הָאט נָאךְ דֶעם רמב״ן אַרוֹיסְגֶעגֶע־
בֶּען אַפַּאפִּיר אַז קֵיינֶער טָאר אִיהם נִיט טְשֶׁעפֶּען. דֶערְמִיט הָאט יַאקָאב דֶער־
צָארֶענְט דִי גֵייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבֶּען אִיהם אַנְגֶעקְלָאגְט בַּיים פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי
אוּנ דֶערְבַּיי אַרוֹיפְגֶעלֵייגְט דִי גַאנְצֶע תּוֹכָחָה אוֹיף דִי יוּדֶען. דֶער רמב״ן הָאט
פֶערְשְׁטַאנֶען אַז סַאי וִוי סַאי קָאן עֶר דָא נִיט גוּט אָבְּשְׁנַיידֶען, אוּנ וִוי שְׁוֶוער עֶס
אִיז אִיהם גֶעוֶועהְן בַּיי זִיבְּצִיג יָאהר אַוֶועקְוַוארְפֶען זַיין פַאטֶערְלַאנְד, בַּיידֶע זִיהן,

די ישיבה אונ זיינע תלמידים אונ אנהויבען זיך ארומשלעפען איבער דער וועלט, האט ער זיך געמוזט ענטשליסען אוועקצופאהרען קיין ארץ־ישראל, וואהין זיין הארץ האט איהם שוין לאנג געצויגען. עס איז איהם אבער ניט בעשערט געוועהן אויך אויפ'ן נייעם ארט נחת צו האבען: ער האט געפונען די היילינע שטאדט עלענד אונ פערוויסט: די מאנגאלען האבען גראד פריהר מיט זעכס יאהר א תל געמאכט פון ירושלים, אונ נאר צוויי יודישע משפחות האט ער דארט געטראפען, אונ די ערשטע צייט האט ער אפילו ניט געהאט קיין מנין צום דאווענען. ביטערע טרערען האט דער רמב"ן פערגאסען אויף דעם „חורבן" וואס ער האט מיט איינענע אויגען געזעהן, נאר ער האט פערשטאנען אז מיט וויינען אונ קלאגען וועט ער גאר ניט מאכען, אונ ער האט צוזאמען גענומען זיינע לעצטע כוחות אונ האט אנגעהויבען ארבייטען, אונ גאר אין א קורצע צייט האט ער געעפענט עטליכע שולען אונ האט ארום זיך געזעהן הונדערטער תלמידים, וואס האבען ביי איהם געלערנט תורה אונ זענען דורך איהם צום ערשטען מאל בעקאנט געווארען מיט דער „קבלה". אפילו קראימעס האבען ביי איהם געלערנט, אונ דער בעריהמטער קראימעשער למדן, אהרן בן יוסף איז אויך געוועהן איינער פון זיינע תלמידים. אזוי האט זיך דער רמב"ן אבגעלעבט זיינע אלטע יאהרען אויף דער היילינער ערד, אונ האט איבערגעלאזט א פירוש אויף דער תורה, וואס בעווייזט אז די סודות פון קבלה האבען ניט פערדונקעלט זיין ליכטיגען פערשטאנד, אונ אז אפילו אויף דער עלטער האט ער זיך אויסגעציכענט מיט זיין גרויס חריפות.

דער גייסט פונ'ם רמב"ן, וואס האט זיך מעהר געהאלטען אן די סודות פון קבלה, איז איבערגעגאנגען צו זיינע תלמידים, וואס ער האט געלאזט אין אייראפא, אונ בעזאנדערס צו ר' שלמה בן אדרת (רשב"א), ווייל באלד נאך זיין טויט האבען זיך אנגעהויבען פאר די יודען גאר די ערגסטע צייטען, אונ קיין אנדער נחמה ווי די בלינדע אמונה, אז מען דארף אלדינג אננעהמען פאר ליעב אונ מען טאר דעם רבונו של עולם קיין קושיות ניט פרעגען, איז זיי ניט געבליבען. אז עס האט זיך אין דייטשלאנד נאך דעם קייזער פרידריך'ס טויט, אנגעהויבען א איננווייניגסטע קריעג, צווישען די גהיבעלינען, וואס האבען געהאלטען מיט'ן קייזער, אונ די גוועלפען, וואס האבען נאר געהאלטען פונ'ם פאפסט, האבען ביידע צדדים אויסגעלאזט זייער ביטער הארץ צו די יודען, אונ מען האט געמאכט אגאנצע שחיטה אין פיעל שטאדט, ווי ווייסענבורג, מאגדעבורג, ארנשטאדט, קאבלענץ, זינציג, ערפורט אונ נאך

אנדערע. עס האבען זיך געפונען אין דייטשלאנד א סך קריסטליכע משפחות, וואס האבען זיך נאר אבגעגעבען דערמיט וואס זיי האבען געברענט אונ געבראטען די יודען, אונ דערפאר האט מען זיי גערופען „יודענבראטער". די שנאה צו די יודען איז געוועהן אזוי גרויס אז ביי א גרויסער פערזאמלונג אין וויען, אים יאהר 1264, האט מען אין זין געהאט זיך צו בעשעפטיגען מיט יודישע מלבושים, אונ מען האט בעשטימט אז אויסער דעם צייכען אויף די קליידער זאלען יודען טראגען אויפ'ן קאפ שטריימלעך מיט שפיצען, כדי מען זאל זיי ניכער דערקאנען ווען מען וועט זיך דארפען מיט זיי אבדעכנען, אונ אויסער דעם זאלען די גאסען-יונגען האבען וועמען נאכצולויפען אונ נאכוואר־פען שטיינער.

אין פראנקרייך האבען די גייסטליכע פערשפארט פיעל צו טענה'ן מיט דער מלוכה זי זאל די יודען צו פרעסען; דער קעניג לודוויג האט ניט אומזיסט פערדיענט דעם טיטעל „דער היילינער": א יאהר פאר'ן טויט האט ער נאר נאכגעגעבען צו זיך צוגעלאזען פאבלו-כריסטיאני, אונ דער האט איהם געגעבען איין עצה, אז ער זאל הייסען די יודען אנניהען אויף זייערע קליידער פון פארענט אונ פון הינטען א רויטע ראד, כדי מען זאל זיי דערקאנען פון אללע זייטען.

אין אונגארן אונ פאלען איז א ביסעל שווערער אנגעקומען די גייסטליכע ארויפצוברענגען די מלוכה דארויף זי זאל אויך רודף'ן די יודען, וואס מען האט נאר געמוזט אנקומען צו זיי אונ זיי געבען די בעסטע שטעללען, ווייל קיין פעהיגערע פאר די יודען האבען זיך דארט ניט געפונען. דער אונגארישער קעניג בעלא דער פיערטער האט אפילו געשיצט די יודען אונ האט זיי געגעבען די גרעסטע פרייהייט. ערשט אים יאהר 1279 האבען די קאטוילישע גייסטליכע געמאכט איין אסיפה אין דער שטאדט אפען אונ האבען אויסגעארבייט גאנצע תקנות פאר די יודען פון אונגארן, פאלען, קראאטיען, דאל־מאציען, סלאוואניען אונ גאליציען אונ דאס ליעדעל, וואס מען האט געזונגען כמעט אין גאנץ אייראפא, האט זיך דארט אויך אנגעהויבען הערען. יודען האבען געמוזט טראגען א בעזונדער צייכען, אונ האבען ניט געטארט וואהנען אין איין הויז מיט א קריסט. די ערשטע צייט האט זיך דאס פאלק ניט אומגעקוקט אויף די נייע גזירות, אונ די יודען האבען זיי ערשט דערפיהלט שפע־טער מיט פונפציג יאהר אז דער קעניג לאדיסלויס (לדיסלב) דער פערטער האט זיך געהאכט אויסצופיהרען מיט חשק אלדינג וואס מען האט אויסגעטראכט ביי דער אסיפה אין אפען.

אִין שְׁפַּאנְיֶען אִיז אוֹיךְ נִיט אַזוֹי גְרִינְג גֶעוֶועהן מִיט אַמָאהל בִּינְדֶען דִי יוּדֶען מִיט נַייֶע גֶעזֶעצֶע, וַוייל, עֶרְשְׁטֶענְס הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאט זֶעהר פִיעל גוּטֶע פְרַיינְד צְווִישֶׁען דִי מַהְמַדֶנֶער, אוּנ צְווייטֶענְס אִיז דִי גַאנְצֶע בִּילְדוּנְג אַיינְגֶע־שְׁטַאנֶען בַּיי זֵיי אִין דִי הֶענְד, אֲפִילוּ אַלְפָאנְסָא דֶער צֶעהְנְטֶער, וָואס הָאט אַלֵיין אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי גֶעזֶעצֶע גֶעגֶען דִי יוּדֶען, הָאט גֶעמוּזְט אַוֶועקְקוּקֶען אוּנ הָאט פָּארְט נִיט גֶעהַאט מִיט וָועמֶען זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען אוֹיסֶער יוּדֶען. זַיין פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער אִיז גֶעוֶועהן דֶעם אַלְטֶען דוֹן מֵאִיר'ס זוהן, דוֹן יִצְחָק דֶע־מַאלֶיאַה, אוּנ הָאטְשׁ דֶער פַּאפְּסְט נִיקָאלַאי דֶער דְרִיטֶער הָאט אִיהם לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין פַאר אַזַא עֲבֵירָה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט כָּל זְמַן עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָאס אִיז פַאר אִיהם אַ טוֹבָה. עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1280 אִיז אַלְפָאנְסָא אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען אוּנ עֶס הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען דֶערְפוּן וָואס זַיין זוהן, דֶער פְּרִינְץ סַאנְכָא (שַׁאנְגוֹ) הָאט אַיינְגֶעבֶּעטֶען דוֹן יִצְחָק דֶע־מַאלֶיאַה עֶר זָאל אִיהם אַרוֹיסְגֶעבֶּען פוּן דֶער קַאסְסֶע אַ גְרוֹיסֶע סוּמְמֶע גֶעלְד אוּנ עֶר הָאט אִיהם נִיט גֶעקָאנְט מְעַיֵז זַיין. אַז אַלְפָאנְסָא אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען דֶעם יוּדִישֶׁען מִינִיסְטֶער שְׁמִידֶען אִין קֵייטֶען אוּנ אִיהם אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה. אוּמְזִיסְט הָאט סַאנְכָא (שַׁאנְגוֹ) גֶעבֶּעטֶען פַאר אִיהם אוּנ גֶעווִיזֶען אַז עֶר אִיז אִין דֶער זַאךְ נִיט שׁוּלְדִיג: אַלְפָאנְסָא הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען טוֹיטֶען, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם אִיז עֶר אָנְגֶעפַאלֶען אוּם שַׁבָּת אוֹיף אַלֶע יוּדֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט בֶּעצָאהלֶען אַ גְרוֹיסֶע גֶעלְד־שְׁטְרָאף. דָאס הָאט שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען סַאנְכָא'ן; עֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ מְרִידָה גֶעגֶען פָּאטֶער אוּנ הָאט אָנְגֶערֵייצְט דִי גְרֶעסְטֶע לַייט פוּן דֶער מְדִינָה אוּנ אַלְפָאנְסָא אִיז פַאר צָרוֹת בַּאלְד גֶעשְׁטָארְבֶּען. סַאנְכָא (שַׁאנְגוֹ) הָאט אוֹיף דִי יוּדֶען בֶּעסֶער גֶעקוּקְט, נָאר אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט גֶעלְד, הָאט עֶר פוּן זֵיי אַלֶע מָאל גֶעשְׁלֶעפְּט מַס, אוּנ דִי אַכְצִיג יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן קַאסְטִילְיֶען, וָואס זֶענֶען בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן אַכְט הוּנְדֶערְט פוּנְפְצִיג טוֹיזֶענְד נְפָשׁוֹת, הָאבֶּען אִיהם גֶעמוּזְט יֶעדֶעס יָאהר אַרַיינְטְרָאגֶען אִיבֶּער זֶעכְס מִילְיָאן פְרַאנְק. נָאר דָאס אַלֵיין אִיז שׁוֹין נוּט גֶעוֶועהן, וָואס דֶער גַאנְצֶער גְזֵרָה אִיז אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער מַטְבֵּעַ.

נָאר גוּט אִיז גֶעוֶועהן אִין יֶענֶער צַייט דִי יוּדֶען פוּן פּוֹרְטוּגַאל, וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי קֶענִיגֶע אַלְפָאנְסָא דֶעם דְרִיטֶען, וָואס הָאט גֶעהֶערְשְׁט פוּן 1248 בִּיז 1279, אוּנ דִינִיץ, וָואס הָאט גֶעהֶערְשְׁט פוּן 1279 בִּיז 1325. זֵיי הָאבֶּען דָארְט נִיט גֶעוואוּסְט פוּן קֵיין שׁוּם בֶּעזוּנְדֶער צֵייכֶען אוֹיף דִי מַלְבּוּשִׁים, זֵיי הָאבֶּען נִיט בֶּעדַארְפְט גֶעבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע מַעֲשֵׂר פוּן זֵייעֶר

פֶּערְמֶעגֶען וִוי אַ מָאל, אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען פֶּערְנוּמֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶּען. דֶער קֶענִיג דִינִיץ הָאט גֶעהַאט אַ יוּדִישֶׁען פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער, דוֹן ר׳ יְהוּדָה, וָואס הָאט זִיךְ אוֹיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר לַאנְד־רַב פוּן גַאנְץ פּוֹרְטוּגַאל, אוּנ אִיז גֶע־וֶועהן אַזוֹי רַייךְ, אַז עֶר הָאט גֶעקָאנְט קוֹיפֶען אַ גַאנְצֶע שְׁטָאדְט. דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ אָפְט גֶעפְּרוּבְּט דָארְט אוֹיךְ אַרַיינְצוּלָאזֶען דֶעם גִיפְט פוּן שִׂנְאָה צוּ דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס פְלֶעגְט אָפְט קוּמֶען צוּ אַ מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען זֵיי אוּנ דֶער מְלוּכָה, נָאר עֶס הָאט זֵיי נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ אֲפִילוּ אַז זֵיי הָאבֶּען אֵיין מָאל גֶע־פּוֹעֶל׳ט בַּיים קֶענִיג דִינִיץ עֶר זָאל זִיךְ נִיט אַזוֹי צוּלָאזֶען צוּ דִי יוּדֶען, אִיז דָאס נָאר גֶעוֶועהן לְפָנִים, אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שָׁאטְצֶען דִי יוּדֶען אוּנ צוּ הָאבֶּען צוּ זֵיי דָאס צוּ טְרוֹיעֶן.

---

9 דָאס שְׁטַארְקֶע פְרוּמְקַייט אוּנ דִי קַבָּלָה.

(1270—1325 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

וָואס מִיט דִי יוּדֶען אִין אֵייְרָאפַּא הָאט זִיךְ נִיט אִיבֶּערְגֶעטְהוּן, אִיז שְׁפַּאנְיֶען אַלְץ גֶעוֶועהן אַ מְקוֹם תּוֹרָה, אוּנ גַאנְצֶע צְווֵיי יָאהרהוּנְדֶערְטֶע הָאבֶּען דָארְט דִי לוֹמְדִים הוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען דִי פָאהְן פוּן יוּדִישְׁקַייט. דֶעם רמב״ן׳ס תַּלְמִיד ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַבְרָהָם בֶּן אַדֶּרֶת (הרשב״א), וָואס אִיז פֶערְצִיג יָאהר גֶעוֶועהן רַב אִין בַּרְצֶלוֹנַה, הָאט גֶעשֵׁם׳ט אוֹיף דֶער וֶועלְט אוּנ צוּ אִיהם פְלֶעגְט מֶען זִיךְ וֶוענְדֶען מִיט שַׁאֲלוֹת נִיט נָאר פוּן אַלֶע אֵייְרָאפֵּיאִישֶׁע לֶאנְדֶער, נָאר אֲפִילוּ פוּן אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, חָאטְשׁ אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט הָאט אִין שְׁפַּאנְיֶען גֶעלֶעבְּט נִיט־קֵיין קְלֶענֶערֶער מַאנְן, ר׳ אַהֲרֹן בּ״ר יוֹסֵף הַלֵוִי. דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּן ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶעהִיט דִי יוּדֶען אִי פוּן אִינְוֶוענִיג, וַוייל דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען דִי אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְטֶע אוּנ פְרוּמֶע, אִי פוּן דְרוֹיסֶען, וַוייל אִין שׂוֹנְאִים הָאבֶּען דִי יוּדֶען קֵיין מָאל קֵיין מַאנְגֶעל נִיט גֶעהַאט, אוּנ אוֹיךְ דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט גֶענוּג גִיפְטִיגֶע צוּנְגֶען, וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען רְכִילוּת אוּנ לָשׁוֹן הָרָע מֶעהר וִוי מֶען דַארְף. אַזַא חֶבְרָה הָאט מֶען שְׁטֶאנְדִיג בֶּעדַארְפְט אָבְּשְׁלָאגֶען דִי פְלִיעגֶעל אוּנ דַארוֹיף הָאט ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת זַיין מִיה נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט. אַז דֶער גַייסְטְלִיכֶע רַיימוּנְד מַארְטִין, וָואס הָאט אַ מָאל גֶעזָאגְט אַ גוּט וָוארְט וֶועגֶען תַּלְמוּד אוּנ הָאט אִיהם נִיט גֶעלָאזְט פַארְבְּרֶענֶען, הָאט זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט זַיין בְּקִיאוּת אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע סְפָרִים אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען צְווֵיי בִּיכֶער, וָועלְכֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּל מִיט גִיפְט נֶעגֶען דִי

יוּדֶען, הָאט ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶרֶת פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָא טָאר מֶען נִיט שְׁוַויינֶען, וַוייל דִי אִיבְּרִיגֶע שׂוֹנְאִים, וָואס ווייסֶען גָאר נִיט וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין דֶעם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען, קָאנֶען אָנְנֶעהמֶען מַארְטִין׳ס וָוארְטֶער ווִי עֶפִּיס רֶעכְטֶס, אוּנ שְׁפֶּעטֶער זִיךְ פֶערְרוּפֶען אוֹיף זֵיי ווִי אוֹיף פֶעסְטֶע בֶּעוַויזֶע, אוּנ דֶערִיבֶּער הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ תְּשׁוּבָה אוּנ הָאט אִיהם אָבְּגֶעלֵייקֶענְט אַלֶע זַיינֶע מֵיינוּנְגֶען מִיט יִשּׁוּב הַדַעַת אוּנ מִיט גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ, ווִי עֶס שְׁטֶעהט אָן אַ עֶהרְלִיכֶען מֶענְשֶׁען, וָואס ווִיל נִיט אֲפִילוּ זַיין גֶעגְנֶער׳ס כָּבוֹד אָנְרִירֶען.

פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ גָאר וַוייטֶער אַרוֹיסְגֶערוּקְט דִי אַלְטֶע שְׁאֵלָה וֶועגֶען דֶעם הֵיילִיגְקַייט פוּנ׳ם רמב״ם׳ס סְפָרִים. דִי שְׁאֵלָה אִיז נָאךְ אַמָאל אוֹיפְגֶעוֶועקְט גֶעוָוארֶען צְווִישֶׁען דִי דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען אוּנ פוּן זֵיי אִיז זִי אַרִיבֶּער קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ הָאט זִיךְ פוּן דָארְט עֶרְשְׁט רֶעכְט צוּבְּרֶענְט; אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אוֹיךְ אִין אַ טְהֵייל אֶרְטֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אִיז שׁוֹין דֶער רמב״ם צוּ הוֹיךְ גֶעשְׁטַאנֶען בַּיים פָאלְק אוּנ בַּיי דִי רַבָּנִים אוּנ עֶס הָאט גָאר קֵיינֶעם נִיט גֶעקָאנְט אַיינְפַאלֶען צוּ פְרֶאגֶען עֶפִּיס אַ שְׁאֵלָה. אֵיינֶער פוּן דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע מְקוּבָּלִים ר׳ שְׁלֹמֹה הַקָטָן (פֶּעטִיט), הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קֵיין עַכּוֹ; דָארְט אִיז אִין יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן דֶער הוֹיפְּט־פּוּנְקְט פוּן אַלֶע מְקוּבָּלִים אוּנ פוּן דָארְט הָאט עֶר גֶעשָׁאסֶען מִיט גִיפְטִיגֶע פַייֶלען אוֹיף דִי וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעהַאלְטֶען מִיט זֵיי אוּנ הָאט גֶעוָואלְט אָבְּמֶעקֶען אֲפִילוּ דֶעם רמב״ם׳ס זֵכֶר. עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וֶועט עֶר עֶס בַּיי אַלֶע גְרִינְג פוּעל׳ן אוּנ פוּן אַלֶע זַייטֶען וֶועט מֶען וַוארְפֶען דֶעם רמב״ם׳ס סְפָרִים אִין פַייעֶר אַרַיין. עֶר הָאט אָבֶּער אַ גְרוֹיסֶען טָעוּת גֶעהַאט, וַוייל דֶער רֵישׁ גָלוּתָא, יִשַׁי בֶּן חִזְקִיָהוּ הָאט אַלֵיין זֶעהר שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען פוּנ׳ם רמב״ם אוּנ אוֹיסֶער דֶעם אִיז עֶר גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער פְרַיינְד פוּן זַיין עֶנִיקֶעל דָוִד, דֶער נָגִיד אִיבֶּער אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת פוּן מִצְרַיִם, אוּנ קוֹים הָאט עֶר דֶערְהֶערְט וָואס ר׳ שְׁלֹמֹה פֶּעטִי (הַקָטָן) וִויל אוֹיפְטְהוּן, הָאט עֶר אִיהם בַּאלְד גֶעשִׁיקְט זָאגֶען אַז וֶוען עֶר וֶועט זִיךְ נָאךְ אַמָאל דֶערְוָואגֶען אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען רמב״ם, וֶועט עֶר אִיהם אִין חֵרֶם אַרַיינְלֶעגֶען. פִיעל רַבָּנִים פוּן קְלֵיין־אַזְיֶען הָאבֶּען אוֹיךְ מַסְכִּים גֶעוֶועהן צוּ דֶער דֵעָה פוּנ׳ם רֵישׁ גָלוּתָא. ר׳ שְׁלֹמֹה פֶּעטִי אִיז אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט אָרָאבְּגֶעפַאלֶען, עֶר אִיז בַּאלְד אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קֵיין אֵייראָפַּא, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ אַרְבַּייטֶען מִיט דִי דַייטְשֶׁע רַבָּנִים זֵיי זָאלֶען אַסְרְ׳ן דֶעם רמב״ם׳ס סְפָרִים. אַז עֶר הָאט שׁוֹין גֶעהַאט אַ סַךְ הַסְכָּמוֹת פוּן דַייטְשֶׁע אוּנ אַ טְהֵייל פְרַאנְצֶאזִישֶׁע רַבָּנִים, הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּרִיקְפָאהרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ נָאךְ מִיט דֶער הִילְף פוּן דִי הַסְכָּמוֹת וַוייטֶער

פיהרען די מלחמה. ער איז אומיסטען געפאהרען איבער איטאליען, וויל ער האט געהאפט דארט אויך צו געפינען וואס זאלען איהם מסכים זיין, אונ צום סוף האט ער דארט אויף יעדען שריט גאר בעגעגענט געגנער. אין איטאליען איז גראד דעמאלט די לאגע פון די יודען געוועהן גאר ניט שלעכט אונ אומעדום אין אללע קליינע מלוכות, וואס דאס לאנד איז פון זיי דעמאלט בעשטאנען, האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט. אין פערארא האט זיך די יודישע קהלה געפיהרט זעלבסט-שטאנדיג, אונ קיינער האט זיך ניט געטארט צו זיי מישען. דער קעניג פון סיציליען, קארל פאן אנזשוא, האט געהאלטען ביי זיך א יודישען לייב-דאקטאר פאראג אבן-שלמה, וואס איז מיט זיין חכמה געוועהן בעריהמט אויך צווישען די קריסטען, אונ אפילו דער פאפסט אלליין האט זיך געהיילט ביי א יודישען דאקטאר, יצחק בן מרדכי, וואס מען האט איהם אויך גערופען מאיסטרא גאיא. אין יענער צייט האבען זיך אין איטאליען ארויסגעוויזען פיעל געלערנטע יודען, וואס פון זיי איז בעזאנדערס בעקאנט ר' הלל פון וועראנא, איינער פון די לומדים וועלכע זיי האבען אללע זייערע חקירות געשעפט פונ'ם רמב"ם. אוודאי האט ר' שלמה פעטי דארט גאר ניט געקאנט מאכען. דערפאר האט ער זיך אין ארץ ישראל גאר מיט איין אנדער חשק גענומען צו זיין ארבייט אונ האט אויך געפונען פיעל יודען וואס האבען אפענטליך אנגעהויבען מחלל זיין דעם רמב"ם'ס ספרים אונ שרייען אז ער איז געוועהן איין אפיקורוס. ווי עס שיינט, האבען זיינע לייט זיך דעמאלט אריבער געחאפט קיין טבריה אונ האבען אויפ'ן רמב"ם'ס מצבה אויסגעמעקט די פריהריגע אויפשריפט אונ אנגעשריבען א נייע, וואס לאסטערט דעם הייליגען זכר פונ'ם צדיק. פון דעסטוועגען האבען ניט אללע אין עכו געהאלטען מיט די מקובלים, עס איז באלד ארויס א שרעקליך מחלוקת, עס איז אפט געקומען צו א געשלאג אונ ניך זענען דערפון געווארען געוואהר די יודען פון אנדערע לאנדער.

מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א רעש עס האט אומעדום אנגעמאכט די טרויעריגע ידיעה אז דוקא אין ארץ ישראל פארברענט מען אפען דעם רמב"ם'ס ספרים: אללע גרויסע לומדים זענען דערציטערט געווארען אונ בעזאנדערס האט ניט געקאנט איינרוהען ר' הלל פון וועראנא. ער האט באלד געשיקט א בריעף דעם רמב"ם'ס עניקעל דוד מימוני אונ האט איהם פארגעלעגט מען זאל אין אלכסנדריען מאכען א גרויסע אסיפה פון אללע רבנים, וואס וואהנען אין די מזרח-לאנדער, אונ זיי זאלען פאדערען ביי די דייטשע רבנים וואס

האבען געגעבען זייער הסכמה ר׳ שלמה פעטי, זיי זאלען אנווייזען אין וואס עס ליעגט דאס אפיקורסות אין דעם רמב״ם׳ס ספרים און אזוי ווי דאס דערווייזען איז גאר קיין מאגליכקייט ניט וועלען זיי זיך מוזען אונטערגעבען, אלא ניט זאל מען זיי פשוט אריינלעגען אין חרם. דוד מימוני האט ניט בעדארפט ווארטען אויף בריעף פון אייראפא; קוים איז ער געוואהר געווארען וואס די ארבייטען פאר מעשים, איז ער באלד געקומען אין עכו און האט דארט געפונען פיעל גוטע פריינד, וואס האבען איהם געהאלפען צו בעשיצען דעם זיידענ׳ס כבוד. דער ריש גלותא פון מאסול דוד בן דניאל. האט צונויפגענומען עלף רבנים און האט מודיע געוועהן אז ווער עס וועט זיך ערלויבען צו רעדען עפיס אקעגען דעם רמב״ם, וועט ער בעשטראפט ווערען מיט׳ן חרם; דאס אייגענע האט אויך געטהון דער ריש גלותא פון דמשק, ישי בן חזקיה, און ער מיט נאך צוועלף רבנים האבען ארויסגעגעבען א בעפעהל אז יעדער איז מחויב צו צושטעלען דוד מימוני די כתבים וואס די געגנער האבען ארוים געלאזט איבער דעם רמב״ם, און ער זאל זיי שוין פערניכטען, כדי עס זאל מעהר ניט געשאנדעט ווערען זיין אונשטערבליכער נאהמען. גאר גיך האבען זיך די געגנער געקאנט איבערצייגען אז אללע בעסטע יודען האבען זיך פון זיי אוועקגעקעהרט. דער פארשטעהער פון דער גרעסטער יודישע קהלה אין צפת, ר׳ משה בן יהודה כהן, איז אימיסטען אראבגעפאהרען קיין טבריה און מיט אגאנצען בית דין האט ער אויפ׳ן רמב״ם׳ס קבר ערקלעהרט אז אללע געגנער פון זיינע ספרים זענען אין חרם. דערמיט האט ער אויסגעדריקט דעם ווילען גאנץ ארץ ישראל און דער פארשטעהער פון די יודען אין בגדד ס.עיד-אדאולא איז דערפון אויך צופרידען געוועהן, און אזוי ווי יעדער רב, וואס האט אחלק אין דער מלחמה געגען די געגנער, האט זיין פסק אנגעשריבען אויף פאפיער, האט דער ריש גלותא ישי בן חזקיהו אללע פאפיערען אוועקגעשיקט קיין ברצלונה צו ר׳ שלמה בן אדרת און דער בעריהמטער דיכטער פון יענער צייט, שם טוב פלכרא האט ארויסגעלאזט א בעזונדער ספר און האט געוויזען אז זעהר ווייניג מענשען פערשטעהען דעם אמת׳ן ווערטה פונ׳ם „מורה נבוכים”; אבער אזא כפר, וואס זאל פאראנפערן דעם רמב״ם, האבען שוין די יודען מעהר ניט געגאטהיגט, ווייל אין שפאניען איז דעם רמב״ם׳ס זכר געוועהן צו הייליג און קיינער האט דארט גאר ניט בעדארפט האבען מען זאל אויף איהם מלמד זכות זיין, און אין דייטשלאנד האבען די רבנים אויפגעהערט מעהר שטרייטען

וועגען רמב״ם, ווייל עס איז זיי אזיינס פארגאנגען אז זיי האבען שוין דעם וכוח פארגעסען.

זעהר א ביטערע צייט האט זיך טאקי אנגעהויבען פאר די יודען אין דייטש-לאנד, ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קייזער רודאלף פאן האבס-בורג, וואס האט זיי אנגעטהון אזוי פיעל צרות אז זיי האבען זיך געמוזט ענטשליסען אין גאנצען צו פערלאזען דאס לאנד. רודאלף איז געוועהן א שטאר-קער נצרך און צו ליעב געלד האט ער די יודען געטהון אי טובות אי רעות: איז ער געוועהן אין א נויטה, האט ער די יודען געוויזען א פריינדליכע מינע און האט זיי אויסגעלעדיגט די קעשענעס; האבען זיך ווידער די יודען בערוהיגט און געמיינט אז אזוי וועט שוין שטענדיג זיין, האט ער פלוצלונג ארויסגעלאזט א נייע גזרה און ווייטער ביי זיי געצאפט געלד. דעריבער האבען זיך אין יענער צייט בעגייהט אסך בעשולדיגונגען, וואס נאך דער פאפסט אינאקענטי דער פירטער האט געגעבען זיין הסכמה אז זיי זענען פאלש. רודאלף האט אבער געוואלט מען זאל זיך אנהאפען אן די אלטע ליעגענס, כדי ער זאל קאנען שינדען פון די יודען די הויט. אים יאהר 1283 האט מען אין מאינץ פונקט אום פסח געפונען א טויט קריסטליך קינד און דאס פאלק האט באלד ארויסגעלאזט א קלאנג אז די יודען זענען די רוצחים. אומזיסט האט זיך דער ערצבישאף ווערנער אנ-גענומען פאר די אומשולדיגע יודען, מען האט איהם ניט געוואלט הערען און צעהן יודישע מאינצער בעלי בתים האט מען בעצאהלט מיט'ן לעבען, חוץ וואס מען האט כמעט אללע יודישע הייזער אבגעראבעוועט. אין דעם אייגענעם טאג האט מען אויך דערהרג'ט זעכס און צוואנציג יודען אין באכראך. רודאלף האט זיך אפילו דערנאך אבגערעכענט מיט די רוצחים, נאר דאס פאלק האט פערשטאנען אז דאס איז נאר געטהון געווארען לפנים, און אז מען מאג די יודען ווייטער שלאגען. אזוי איז טאקי געוועהן: אין צוויי יאהר ארום האט מען אין מינכען אויסגעטראכט אז די יודען האבען אבגעקויפט א קריסטליך קינד ביי איין אלטער פרוי און האבען עס דערהרג'ט. דאס פאלק האט לאנג ניט געטראכט און האט אנגעהויבען הרג'נען יודען אין די גאסען, ווען מען האט נאר געכאפט; אז מען האט דערהערט אין שטאדט וואס עס טהוט זיך, האבען זיך זעהר פיעל יודען בעהאלטען אין שול, נאר די רוצחים האבען אנ-געצונדען די שול פון אללע זייט'ן און הונדערט אכטציג יודען זענען פארברענט געווארען. שפעטער מיט א יאהר האט מען אין אבערוועזל און באפפארד געטיידט זעהר פיעל יודען, ווייל מען האט אויסגעטראכט אז זיי האבען דער-

האָרג'ט איין אַלטען מאַנן אונ אויסגעצאַפּט זיין בלוט. עס איז מערקווירדיג, אַז די מלוכה פלעגט זיך דוקא אַרויסשטעללען פאַר די יודען, נאָר זי פלעגט שטענדיג פאַרשפּעטיגען אונ קומען גראָד אין דער צייט, ווען יודיש בלוט האָט זיך שוין געגאָסען אונ טויטע קערפּערס האָבען זיך געוואַלגערט, ערשט דעמאָלט פלעגט רודאָלף פּסקנען אַז די קריסטען טהוען ניט גוט אונ ביי די יודען געהמען טאַקי פּסק־געלד......

דערפון וואָס אַפילו די יודען, וואָס זענען שוין געוואוהנט מיט קלאָפּ, איז נמאס געוואָרען אַזוי פיעל צו ליידען, קאָן מען פאַרשטעהן אַז מעהר אויס־האַלטען זענען זיי ניט געווען אין כח. כמעט אַללע יודען פון מאַינץ, וואָרמס, שפּייער, אָפּענהיים אונ נאָך אַנדערע שטעדט האָבען זיך אַוועקגעלאָזט אים יאָהר 1286, איינעם מיט'ן בעריהמטען רב, ר' מאיר פון רוטענבורג (מהר"ם מרוטענבורג), וואָס איז געווען בעקאַנט פאַר אַ גרויסען צדיק, קיין ארץ ישראל. דאָס וואָס זיי האָבען זיך ענטשלאָסען אויף אַזאַ ווייטע נסיעה, האָט זיך גענומען דערפון וואָס זיי האָבען געהערט אַז ערגיץ אין דער מזרח זייט איז אויפגעגאַנגען פּלוצלונג די זונן אונ יודען זענען דאָרט נאָר עולה לגדולה געוואָרען. די ליכטיגע שיין וואָס האָט צו זיך צוגעצויגען די פערוואָגעלטע דייטשע יודען איז טאַקי געקומען פון דעם לאַנד, וואָס איז געלעגען צווישען סיריען אונ דעם קאַספּישען ים אונ וואָס דער מאָנגאָלישער קעניג אַרגון האָט דאַרויף געהאַט צו שאַפען. ביי דעם קעניג האָט געדיענט אַ יודישער לייב־דאָקטאָר סעד־עבד־דאולה, אַ מענש פון גרויסע קענטניסע, וואָס האָט איהם ניט נאָר געהאָלפען ביי אַ קראַנקהייט נאָר אויך געגעבען אָפט די בעסטע עצה אונ איז מיט דער צייט געוואָרען דער גרעסטער חשוב אונ ביי איהם איז געוועהן די גאַנצע דעה. דער שם פון אַזאַ יודען, וואָס מען האָט געמאָנט רעכנען אויף איהם, אַז דאָס איז אַמין משיח, איז גיך אָנגעקומען קיין איירופּא אונ די דייטשע יודען האָבען אַוועקגעוואָרפען זייערע הייזער אונ האָבען זיך געלאָזט זוכען די ווייטע מדינה, וואו זייער ברודער האָט געקאָנט דערגרייכען אַזאַ גליק. צום אָנהייב האָט עס ביי רודאָלפ'ן ניט אויסגעמאַכט וואָס אַ טהייל יודען פאָהרען אַרויס, ווייל ער האָט זיך גערעכענט פאַר קהל'ס יורש אונ האָט צוגענומען דאָס גאַנצע פערמעגען וואָס איז פון זיי איבערגעבליבען, נאָר אַז ער האָט אַ קוק געטהון אַז עס וועט באַלד טאַקי קיין איינציגער יוד ניט בלייבען אין לאַנד אונ ער וועט פערלירען אַזאַ גרויסע הכנסה, האָט ער זיך מיישב געווען אַז דאָס טויג פאַר איהם ניט אונ האָט געהייסען פערהאַלטען דעם רב ר' מאיר פון רוטענבורג

אונ איהם איינזעצען אין געפאנגניס. חאטש מען האט ר' מאיר'ן געהאלטען מיט גרויס כבוד פון דעסטוועגען האבען די יודען ניט געקאנט איבערטראגען אז אזא צדיק זאל זיצען אין תפיסה אונ זיי האבען פארגעלעגט רודאלפ'ן א גרויסע סוממע געלד אבי ער זאל בעפרייהען ר' מאיר'ן. רודאלף האט שכל געהאט, דאס געלד האט ער צוגענומען אונ ר' מאיר'ן האט ער ניט ארויסגעלאזט, כדי ער זאל עפּיס נאך אויסרייסען. די יודען זענען פערטיג געוועהן אוועקצוגעבען דעם לעצטען גראשען, נאר ר' מאיר אליין האט ניט געוואלט מען זאל איהם אויסלייזען, ווייל ער האט מורא געהאט עס זאללען אנדערע מלכים אויך ניט טהון דאס אייגענע אונ זאלען ניט איינזעצען די רבנים, אונ דורך דעם אויסנארען ביי זיי געלד. אזוי איז ר' מאיר פינף יאהר געוועהן אין געפיינגעניס אין דער שטאדט ענזיסהיים אין עלזאס אונ איז דארט געשטארבען. נאך זיין טויט האט די מלוכה ניט געוואלט ארויסגעבען זיין קערפער ביז זיסקינד אלכסנדר ווימפפען פון פראנקפורט האט אריינגעטראגען רודאלפ'ס יורשים וויפיעל זיי האבען פערלאנגט, אונ האט ערשט אלאנגע צייט נאך ר' מאיר'ס פטירה איהם געבראכט אין ווארמס צו קבר ישראל. דער פאר האט ר' זיסקינד געבעטען אז נאך זיין פטירה זאלל מען איהם בריינגען צו קבר ישראל נעבען רבינו מאיר'ס קבר.

אין דער אייגענער צייט האט זיך אויסגעגאסען דער צארן אויך אויף די ענגלישע יודען אונ זיי זענען נאך געוועהן אומגליקליכער פון זייערע דייטשע ברידער. דער קאניג עדואַרד דער ערשטער איז דוקא ניט געוועהן קיין שלעכטער, חאטש אויף מס נעהמען ביי די יודען צעהן מאל אזוי פיעל ווי ביי אנדערע איז ער אויך געוועהן א גרויסער בעל, נאר ווי אזוי עס איז האט ער זיי פארט אבגעהיט זיי זאללען זיך קאנען לעבען רוהיג. פלוצלונג האט זיך אבער אים יאהר 1275 געמאכט א צופאל, וואס איינער פון די גייסטליכע, ראבערט דע רידינגדז, א גרויסער געלעהרטער, האט זיך געהאפט מיט חשק לערנען העברעאיש, כדי ער זאל קאנען דרשנ'ען אונ זיי צורעדען צום טויפען. אז ראבערט האט זיך אבער פערטיעפט אין די יודישע היילינע ספרים, איז אויסגעקומען פונקט פארקעהרט: ער האט ניט נאר קיין איינציגען יודען געטויפט, נאר ער האט זיך נאך אליין מגייר געוועהן אונ האט חתונה געהאט מיט א יודיש קינד. אללע האבען געוואוסט דעם אמת, אז די יודען האבען אין דער זאך קיין שום נגיעה ניט געהאט, פון דעסטוועגען האבען די שונאים אנגעמאכט א שטארקען רעש, אונ די גייסטליכע האבען זיך געפרובט צו ריידען דעם קאניג ער זאל די

יודען אנגלערנען, נאר ער האט זיך ניט געוואלט מישען. די גייסטליכע האבען אבער ניט גערוהט, די אלטע קאניגין עלעאנארה איז געוועהן אויף זייער זייט, אונ גאר גיך האט מען אנגעהויבען די יודען אנטהון אזעלכע צרות אז עס איז נאר א וואונדער ווי אזוי זיי האבען געקאנט אויסשטעהן. ניט אומזיסט שרייבט איינער אז די יודען האבען דעמאלט אין ענגלאנד געארבייט פונקט ווי ביי פרעה'ן אין מצרים, נאר דער חלוק איז געוועהן וואס דארט האבען זיי געמוזט טראגען ציגעל אונ דא האט מען זיי געמוטשעט צו ברענגען גאלד.

אז דאס פאלק האט געזעהן ווי די מלוכה מאכט זיך ניט וויסענדיג אונ לאזט אויסטראכטען אויף די יודען וואס עס קומט נור איינעם אין קאפ אריין, האבען זיך אנגעהויבען שיטען בלבולים אהן א שיעור אונ אהן א צאהל. די ערשטע עבירה האט מען געפונען, אז די יודען פארפלייצען דאס לאנד מיט פאלשע אדער בעשניטענע מטבעות; מען האט גאר מיט זיי ניט געטענה'ט אונ אום פרייטאג, דעם 17 נאוועמבער 1278, האט מען פערנומען אללע יודען פון ענגלאנד מיט ווייבער אונ קינדער, מען האט זיי איינגעזעצט אין תפיסה אונ מען האט אין זייערע וואהנונגען געזוכט פאלשע מטבעות. חאטש עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז מיט דער זאך האבען זיך אבגעגעבען מעהר די קריסטען אונ דווקא געהויבענע מענשען, אונ פון יודען האבען זיך מעהר ניט געפונען ווי דריי הונדערט, וואס עס האט געקאנט אויף זיי פאלען א חשד, פון דעסטוועגען האבען דערפון געליטען איבער צעהן טויזענד יודען. די קריסטען האבען זיך מיט געלד אויסגעדרייהט, אונ פון די יודען האט מען טאקי א תל געמאכט: עטליכע הונדערט האט מען אויפגעהאנגען, אסך האבען געמוזט זייער גאנצ'ן לעבען בלייבען אין תפיסה, אונ נאך מעהר האט מען ארויסגעטריבען פונ'ם לאנד אונ ביי זיי דאס פערמעגען צוגענומען. די וואס זענען געבליבען האבען אויך קיין נוטען געהאט, ווייל די שונאים האבען זיך געמאכט א גאנצע פרנסה דערפון וואס זיי פלעגען יעדען יודען האלטען אין דער מורא אונ רייסען ביי איהם געלד דערפאר, וואס זיי מסר'ן איהם ניט. דער קאניג עדוארד האט שוין ניט געקאנט צוזעהן אזא עולה, אונ האט געמאכט אז שפעטער פון חודש מאי 1279 זאל מען אויף די יודען מעהר קיין מסירות וועגען פאלשע מטבעות ניט אננעהמען.

די שונאי־ישראל זענען אבער ניט מיעד געווארען צו זוכען אויף די יודען נייע עבירות. באלד איז ארויס א קול אז אין נאטהאמפטאן האבען די יודען געהרג'ט א קריסטליך קינד, אונ דערפאר האט מען פיעל פון זיי אין לאנ״ן.

דעם 2 אפריל 1279, צוגעבונדען צו פערד און זיי אויף שטיקער צוריסען. דערנאך האט מען אויסגעטראכט אז די יודען לאסטערן די קריסטליכע אמונה און מאכען אפענטליך חוזק פונ'ם קרייץ און פון די הייליגע בילדער, און מען האט געפועל'ט ביים קאניג ער זאל ארויסזאגען א געזעץ אז די יודען וואס וועלען שולדיג זיין אין דעם זאל מען בעשטראפען מיט'ן טויט. עדוארד האט אבער געקאנט זיין חברה און האט געוואוסט אז מיט אזא געזעץ גיט ער די יודישע שונאים א שארפע שווערד אין די האנד; דערפאר האט ער בעשטימט, אז די יודען קאנען נאר פערמשפט ווערען פון אמת עהרליכע שופטים. די שונאים האבען פערשטאנען אז אויף אזא אופן וועט זיי שווער זיין עפיס צו מאכען, האבען זיי זיך גענומען רייצען די יודען און זיי ארויפברינגען דארויף זיי זאללען זאגען גראבע ווערטער. די גייסטליכע האבען געבעטען דעם קאניג ער זאל זיי ערלויבען דרשנען פאר די יודען וועגען היילינקייט פון דער קאטולישער רעליגיאן און זענען געוועהן זיכער אז דערביי וועלען זיך די יודען ניט קאנען איינהאלטען און מען וועט שוין האבען פאר וואס זיך צו זיי צו טשעפען. עדוארד האט זיי דאס ניט געטארט פארוועהרען, נאר דערביי האט ער אויך געלאזט זאגען די יודען זיי זאלען אלדינג רוהיג אויסהערען, ניט שעלטען און ניט זידלען. וואס פון די דרשות איז ארויס — איז ניט בעקאנט. עדוארד האט אפילו געלאזט בויען א גרויס הויז פאר געטויפטע יודען און האט דארויף מנדר געוועהן פיעל געלד, נאר ווי עס ווייזט אויס איז די צאהל פון די געטויפטע געוועהן גאר קליין. גרעסער איז נאר געווארען די שנאה צו די יודען, בעזאנדערס אז דעם גייסטליכען דונש־סקוטוס איז געראטהען צוזאמען מיט דער אלטער קאניגין גלעאנארא, אויסצורייסען פון עדוארד'ס הארץ דאס לעצטע ביסעל יושר נעגען די יודען, און דער נייער פאפסט האנאריוס דער פערטער האט אנגעהויבען צו גוואלדעווען אז די קריסטען ווערען קאליע פון די יודען, און אז דאס בעסטע וואלט געוועהן מען זאל זיי אין גאנצען ארויספטר'ן פונ'ם לאנד. די יודען האבען געפיהלט וואס פאר איין אומגליק עס ליעגט אויף זייערע קאפ: אים יאהר 1287 האט מען נאך א מאל אללע יודען פון ענגלאנד, נאר זהן א שום טענה, איינגעזעצט אין תפיסה, נאר עס איז נאך געוועהן מיט חסד, ווייל זיי האבען זיך באלד אויסגעקויפט מיט געלד; שפעטער אבער מיט דריי יאהר האט מען שוין זייער געלד אויך ניט געוואלט, עס איז ארויס א בעפעהל אז ביז צום חדש נאוועמבער פונ'ם יאהר 1290 מוז יעדער יוד פערקויפען זיין הויז, און אבגעבען די קריסטען זייערע משכנות און זיך געהן וואהין די אויגען וועלען זיי טראגען. די

גזרה האט זיי שוין דוקא ניט אזוי איבערראשט, ווייל זיי האבען זיך פריהר אזוי אנגעליטען אז דער לעצטער קלאפ האט זיך שוין ניט געקאנט אנזעהן. די מלוכה האט אפילו געמיינט אז עס וועט איהר שווער זיין ענגלאנד אבצורייסען פון יודען, אונ דערפאר האט זי זיי געלאזט זאגען אז יעדען יודען, וואס מען וועט שפעטער דארט טרעפען, וועט מען באלד הייגגען; צום סוף זענען די יודען ארויס פון דארט נאך פאר דער בעשטימטער צייט, אונ דעם ניינטען אקטאבער האבען זיך 16511 יודען געזעגענט מיט דער ערד, וואו זייערע עלטערן האבען פערבראכט מעהר פון פיער הונדערט יאהר. פיעל יודישע הייזער, וואס מען האט זיי ניט געקאנט פערקויפען, האט אבגעירש'ט דער קאניג, וואס האט נאך פון דעסטוועגען געהאט אזוי פיעל מענשענליעבע, אז ער האט אנגעזאגט מען זאל די יודען וועניגסטענס לאזען רוהיג אוועקפאהרען, אונ אויף די שיפען זאל מען זיך מיט זיי פריינדליך בעגעהן. מען האט אבער דעם קאניג ניט געהערט אונ אפילו דאס פאהרען איז זיי אויך אנגעקומען מיט צרות: א קאפיטאן האט אויף זיין שיף געפיהרט פיעל יודישע משפחות, דאס וואסער איז אבער אבגעפאלען, האבען זיי זיך אללע דערווייל אבגעשטעלט אויף א אינזעל, אונ אז דאס וואסער איז צוגעקומען האט ער זיי שוין ניט ארויפגעלאזט אויפ'ן שיף אונ האט זיי מיט א געלעכטער געזאגט, אז זיי האבען א משה רבינו וואס קאן זיי טרוקען אריבערפיהרען איבער'ן ים. די יודען זענען אזוי אומגעקומען, נאר אז ערנארד איז דערפון געוואהר געווארען האט ער געהייסען דעם קאפיטאן אויפהייגגען ווי א פראסטען רוצח.

דעמאלט האט מען אויך ארויסגעטריבען די יודען פון גאסקאניע, וואס האט געהערט צו ענגלאנד. זיי האבען זיך געווארפען קיין פראנקרייך, אונ צום אנהייב האט זיי דער קאניג פהיליפ דער פערטער פריינדליך אויפגענומען, נאר באלד האט ער חרטה געהאט אונ טאקי זאך אין דעם אייגענעם יאהר האבען זיי געמוזט ווייטער האפען דאס פאקעל אויף די פלייצעס אונ זוכען א נייעם היים

פון אזיען האט נאך געגלאנצט דער האפנונגס־שטערן פאר די אומגליקליכע פערטריבענע, אונ פיעל פון זיי האבען גערעכענט אז זיי וועלען זיך קאנען צושלאגען צו זייערע ברידער וואס האבען אזוי גליקליך געלעבט אינ'ם לאנד פונ'ם מאנגאלישען קאניג ארגון. סעד אדאולה האט טאקי דערגרייכט די גראסטע מדרגה אונ איהם צו ליעב זענען די יודען אויך געוועהן זעהר געשאצט. אז דער קאניג האט בעמערקט אז אין בגדד קומט עפים פאר א שווינדעל מיט

די הכנסות פון דער מדינה, האט ער אהין ארויסגעשיקט זיין לייב-דאקטאר
סעד אדאולה אונ נאר אין א קורצע צייט איז איהם געראטהען צו מאכען אזא
ארדנונג, אז אין דער קאססע פון דער מלוכה איז צוגעקומען אסך געלד.
דעמאלט האט איהם ארגון געמאכט פאר זיין פינאנץ-מיניסטער אונ אחוץ דעם
האט ער אהן איהם קיין זאך ניט געטהון. סעד-אדאולה, וואס איז געוועהן
א גרויסער שפראכען-קענער, האט אויך געמאכט שטארקע פערבינדונגען צווישען
ארגון אונ די אייראפאישע קעניגע, וואס האבען מיט פערגניגען געזעהן ווי גוט
די קריסטען ווערען דארט בעהאנדעלט. אפילו דער פאפסט פלעגט שרייבען
בריעף צום מאנגאלישען קעניג אונ האט גערעכענט אז מיט דער צייט וועלען
די מאנגאלען אננעהמען די קאטאלישע אמונה. סעד-אדאולה האט טאקי די
בעסטע שטעללען אוועקגעגעבען יודען אונ קריסטען אונ האט עס געטהון נאר
פאר דער טובה פון דער מדינה. גוטע אונ רוהיגע מענשען האבען פערשטאנען
זיין כונה אונ האבען געשאצט זיין שווערע ארבייט. דערפאר האבען זיך אבער
אויך געפונען גענוג מחמדנער אונ מאנגאלען וואס עס האט זיי געקרענקט צו
צוזעהן ווי יודען אונ קריסטען קאמאנדעווען גאר מיט זיי אונ זענען געווארען
דעם „יודישען מיניסטער" שונאים אויפ'ן לעבען. זיי פלעגען ניט איינמאל אויס-
טראכטען אז סעד-אדאולה וויל איינפיהרען א נייע רעליגיאן, אז ער קלויבט זיך
צו געהן מיט פיעל חיל-קיין מעקקא אונ דארט שטעללען א טעמפעל פאר עבודה
זרה אונ אללע מחמדנער צווינגען זיי זאללען צוריק ווערען געטצענדיענער.
גאנץ אפען זענען שוין די שונאים פערטיג געוועהן אנצופאלען אויף סעד-אדאולה
מיט זיינע קרובים, נאר ער פלעגט שטענדיג דערפון פריהער זיך דערוויסען אונ
דער גאנצער פלאן פלעגט בטל ווערען. צום אומגליק איז אבער אים יאהר 1290
דער קעניג ארגון שטארק קראנק געווארען אונ חאטש סעד-אדאולה האט זיך
א גאנץ יאהר געמוטשעט מיט איהם אונ האט אללע מיטעל אנגעווענדעט איהם
צו דערהאלטען ביים לעבען איז דאס אונמעגליך געוועהן. דעמאלט האבען די
שונאים געפונען די בעסטע געלעגענהייט אויסצופיהרען זייערס אונ זיך בע-
פרייען פון דער מאכט, וואס איז זיי אזוי פיעל יאהר ניט ליעב געוועהן, אונ
אז דער קעניג האט שוין געהאלטען ביי דער גסיסה האבען זיי סעד-אדאולה'ן
אבגעשניטען דעם קאפ אונ אללע זיינע קרובים מיט ווייבער אונ קינדער האבען
זיי געמאכט פאר שקלאווען אונ צוגענומען ביי זיי זייער גאנצען פערמעגען.
די מחמדנער זענען אומעדום אנגעפאלען אויף די יודען אונ אין בגדד איז מען
נעגאנגען אויף מעסער-שטאך אונ פיעל הרוגים זענען געפאלען פון ביידע זייטען.

אזוי האט זיך פונקט אין דער צייט, ווען אין איירָאפא האבען זיך די יודען ארומגעדרעהט אהן אציעל אונ האבען ניט געהאט וואו אקאפ אנידערצולעגען, אויך אין אזיען פערחמארעט דער הימעל אונ פאר די וואס זייערע פערוואגעלטע ברידער האבען זיי מקנא געוועהן אונ עס האט זיי געצויגען צו זיי, כדי זיי זאלען נעבען זיי אויך האבען איין ארט וואו אקאפ צוצולעגען, האבען זיך אויך אנגעהויבען פינסטערע טאג.

נאר דאס שרעקליך פינסטערניש, וואס האט זיך מיט אמאל אין דעם דרייצעהנטען יאהר־הונדערט ארויפגערוקט אויפ'ן יודישען מזל, איז אגאר נישט געגען דער פינסטערנים, וואס האט צוגעדעקט דאס אינוועניגסטע יודיש לעבען. מעהר פון צוויי הונדערט יאהר האבען די יודען אין איירָאפא, בעזאנדערס אין שפאניען אונ פראנקרייך געהאלטען אין זייערע האנד דאס ריינע ליכט פון תורה, חכמה אונ אמונה! פלוצלונג איז אבער געקומען די קבלה מיט איהרע סודות אונ רמזים, אונ האט דאס שאנע ליכט פערלאשען אויף היבשע עטליכע דורות.

וואס ערגער דער מעמד פון די יודען איז געווארען, האבען די מקובלים אלס מעהר אויפגעהויבען דעם קאפ, אונ פון גערָאנא (גירונדה) האבען זיי איבער־געטראגען זייער הויפט־פונקט קיין טאלעדא, ווייל דארט האבען זיי געהאט א פארשטעהער, וואס האט זיי געקאנט שיטצען מיט זיין שאנעם נאהמען אונ מיט זיין גרויס רייכקייט. דאס איז געוועהן ר' טודרוס בן יוסף הלוי פון דער בעריהמטער משפחה אבולאפיא, אקרוב נאך פון ר' מאיר אבולאפיא, וואס איז דער ערשטער ארויסגעשפרונגען געגען רמב"ם אונ אללע חקירה־ספרים. ר' טודרוס איז צו ליעב זיינע גרויסע קענטנישע אין מעדיצין אונ זיין פינאנץ־זאכען, געוועהן א שטארקער חשוב אין הויף פון סאנכא דעם פיערטען אונ בעזאנדערס ביי דער קלוגער קאניגין מאריא דע מאלינא. די יודען האבען געקוקט אויף איהם ווי אויף א נשיא אונ אז דער קאניג מיט דער קאניגין זענען ארויסגעפאהרען זיך זעהן מיט'ן פראנצאזישען קאניג פיליפ דעם פיערטען, איז ר' טודרוס אבולאפיא אויך געוועהן צווישען די גרויסע לייט וואס האבען באלייט דעם שפאנישען קאניג, אונ דאס האט זיין נאהמען גאר גרויס געמאכט אויך ביי די פראנצאזישע יודען. ר' טודרוס אבולאפיא איז געוועהן א גרויסער געגנער פון די יודישע חקרנים, חאטש אלליין איז ער ניט געוועהן ווייט פון וויסענשאפטען אונ האט זיך קונה שם געוועזן ווי א בעריהמטער דאקטאר. איהם האט זיך אויסגעוויזען אז אללע לומדים ווילען די תורה פערשטעהן נעבען

מיט שכל און נאָר אויפ'ן פּראָסטען אופן, אַ שטייגער ווי דער רמב"ם האָט געטהון מיט די דינים פון קרבנות, וואָס ער האָט געוויזען אַז זיי שטאַמען אַרוים פון דעם גאָטצענדיענסט, מאַכען אַ תל פון יודישקייט, און אַז די קבלה שטעהט אַסך נאָהענטער צום אמת. מיט דעם דרך זענען אויך געגאַנגען זיינע זיהן לוי און יוסף און זיינע פיעל תלמידים פון וועלכע עס זענען אַרוים די בעריהמטע דריי מקובלים: ר' יצחק אבן־לאַטיף, ר' אַברהם אַבולאַפיאַ און ר' משה די־ליאון, וואָס האָבען דערנאָך מיט דער קבלה פערשטעלט דעם אמת'ן שיין פון דער הייליגער תורה און געבראַכט דעם פאָלק צו פיעל אַבערגלויבען און דמיונות ביז היינטיגען טאָג.

ר' יצחק בן אברהם אַללַטיף אָדער אבן־לאַטיף איז געוועהן מעהר איינגעהאַלטענער און האָט ניט אַזוי פיעל געאַרבייט ווי זיין חבר ר' אַברהם אַבולאַפיאַ, וואָס איז געבאָרען געוואָרען אין סאַראַגאָזאַ אים יאָהר 1240 און איז געוועהן אַ מענש, וואָס עס האָט איהם שטענדיג געצויגען נאָר צו בעהאַלטענע און פערבאָרגענע זאַכען. קיין שווינדלער איז ער פון דעסטוועגען ניט געוועהן. מיט זיין קבלה האָט ער ניט געמיינט קיין חכמות און האָט פעסט געגלויבט אַז מיט די סודות פון דעם למוד וועט ער אויפדעקען אַ נייע וועלט, אַ פרייע, אַ גליקליכע, אָהן צרות, אָהן יסורים און פאַר יודען טאַקי — אַ פּשוט'ען גן־עדן. זיינע בעסטע יאָהרען האָט ער פערבראַכט אויף אַ נסיעה צום סמבטיון, וואו ער האָט געוואָלט אָבזוכען די פערלאָרענע שבטים, און אַז ער האָט, מן הסתם, אַזא טייך ניט געפונען, האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט קיין ארץ־ישראל, דערווייל האָט ער אויפ'ן וועג אין גריכענלאַנד חתונה געהאַט און טאַקי באַלד אַוועק געוואָרפען די פרוי, און אַז ער איז געקומען קיין עכו האָט ער דאָרט געמוזט בלייבען שטעהן, ווייל פּאַלעסטינאַ האָט זיך דעמאָלט געפונען אין די האַנד פון די מאָנגאָלען. דריי און פיערציג יאָהר איז אַברהם אַבולאַפיאַ אַלט געוועהן אַז ער איז צוריק געקומען קיין שפּאַניען און האָט זיך גענומען מיט'ן רעכטען חשק צו דער קבלה. עס איז ביי איהם קיין ספק ניט געוועהן אַז אי־ יעדען אות פון דער תורה ליעגען בעהאַלטען טיעפע סודות, און ער האָט זיך איינגערעדט אַז דערגעהן די סודות קאָן מען נאָר דורך גימטריאות, דאָס הייסט: אָננעהמען יעדעס אות פאַר אַ ציפער און אַזוי לאַנג מאַכען חשבונות ביז עס קומט אַרויס דאָס וואָס מען וויל וויסען. די חשבונות האָבען איהם אַזוי פער־ דולט דעם מוח אַז ער האָט זיך אין גאַנצען אויסגעטהון פון דער וועלט: ער האָ־ זיך פערשלאָסען אין אַ חדר מיוחד, גאַנצע טאָג איז ער געזעסען אין טלית אוּ

תְּפִלִּין, יעדעס ווארט פונ'ם דאַווענען האט ער געצויגען מיט א בעזונדער כַּוָּנָה אונ האט געוואַרט בּיז דער שְׁלָאף וועט איהם צומאַכען די אויגען, די שְׁכִינָה וועט זיך איהם בעווייזען דורך א קוש אויף די ליפען אונ אַזוֹי וועט אין איהם אַריין א רוּחַ נְבוּאָה. דאס פאַרשְׁטעהט מען אַז ווי באַלד ער האט נאר געפּוּעלְט בּיי זיך אַלליין אַז ער איז שוין א נָבִיא, האט ער פערשטאַנען אַז בּיי זיך אין דער היים וועט ער ווייניג וואס מאַכען, אונ ער איז אים יאָהר 1279 אַוועק קיין איטאַליען. דאָרט האט ער אַרויסגעגעבען א סֵפֶר אונ האט מְגַלֶּה געוועהן דעם עוֹלָם אַז ער האט זוֹכֶה געוועהן צו רעדען מיט גאָטט אַלליין. דעם סֵפֶר האט ער א נאָמען געגעבען „רָזִיאֵל" וואס איז בְּגִימַטְרִיָּא אַבְרָהָם. נאר כָּל זְמַן ער האט עהאט צו טְהון מיט יודען, האט זיך די מְלוּכָה אויף איהם ניט אומגעקוקט; ם איז איהם אָבער איינגעפאַלען א מְשׁוּגָע'נער געדאַנק אַז ער מוז דעם פאַפּסְט ארְטִין דעם פִּיערְטען מְגַיֵּיר זיין, דא האט מען שוין איהם א לאַנגע צייט עהאַלְטען אין תְּפִיסָה, אונ מען וואָלט איהם געוויס פערבּרענט, ווען עס טרעפט יט א נֵס: ר' אַבְרָהָם אַבּוּלַאפְיָא האט זיך דערנאך בעריהמט, אַז איהם האבען בעגראַטעוועט די „צוויי צונגען" וואס גאָט האט איהם געגעבען. נאר מען האט ערשטאַנען אַז דער גאַנצער מוֹפֵת וואס ער איז ניצל געוואָרען האט זיך גענומען ערפון וואס ער האט מיט'ן פאַפּסט גערעדט מיט איין אַנדער צונג אונ איהם עוויזען אַז זיין לִמּוּד פון קַבָּלָה גלייכט זיך אוים מיט די סוֹדוֹת פון דער קריסטליכע מוּנָה. דערפאַר האט מען שוין איהם געלאָזט פריי אַרומדרעהען זיך אין רוֹם, ר ער איז פון דאָרט אַוועקגעפאָהרען קיין סִיצִילְיען אונ האט זיך שוין דאָרט ויסגעגעבען פאַר מָשִׁיחַ אונ האט אֲפִילוּ אויסגערעכענט אַז אים יאָהר 1290 מוז אָנהייבען די גְאוּלָה. חאָטש עס האט זיך באַלד אַרויסגעוויזען אַז דער חֶשְׁבּוֹן ן ר' אַבְרָהָם אַבּוּלַאפְיָא איז ניט אַזוֹי ריכטיג אונ ער אַלליין איז אין צוויי יאָהר ום געשטאָרבען, פון דעסטוועגען האט ער אין סיציליען געהאט א סַך מַאֲמִינִים נ געטריייע תַּלְמִידִים, וואס האבען געהאַלטען מיט איהם. ער האט אויך אין לעצטע יאָהרען געאַרבּייט מיט אַללע כּוֹחוֹת צו בעפעסטיגען די קַבָּלָה, אונ די יודישע קְהִלָּה פון פאַלערמא האט געשיקט אָנפרעגען קיין בַּרְצֶלוֹנָה ר' שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת (הרשב"א) וואס זיין דֵעָה איז וועגען די מְקוּבָּלִים, אונ ר בעריהמטער רַב האט געענטפערט: מען זאָל זיך היטען פאַר זיי ווי פאַר ער, האט ר' אַבְרָהָם אַבּוּלַאפְיָא אַרויסגעלאָזט א פייערינגען בְּרִיף אונ האט געקלאָגט דאַרויף וואס די יודען ווילען זיין חֲכָמִים אונ פרעגען שְׁאֵלוֹת ווען ילוּ די קריסטען גלויבען איהם אונ נעהמען בּלינד אָן זיינע ווערטער. ער

האט אבער ניט בעדארפט זיך לאנג קלאגען, ווייל חכמים אונ שאלות פראגער האבען זיך צווישען יודען געפונען גאר ווענינ, דאס פראסטע פאלק האט זיך זעהר לייכט געלאזט איינרעדען אויפ'ן הימעל אריד, אונ א פאר פון זיינע תלמידים האבען איבערגעטראגען זיין תורה קיין שפאניען: איינער פון זיי וואס האט זיך געלאזט רופען שמואל הנביא האט זיך בעזעצט אין אקליין-שטאדטעל איילון, דער אנדערער האט זיך געפונען א גראסערע שטאדט אבילה אונ ביידע האבען אנגעהויבען שפיעלען די ראללע פון נביאים אונ טראסטער דעם עולם אז באלד וועט זיך אנהייבען די משיח'ס צייט. ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א) האט אפילו אללעמען מזהיר געוועהן זיי זאלען זיך ניט לאזען אראבפיהרען פונ'ם וועג, נאר וועמען גלוסט זיך נאך אזוי בלינד גלויבען ווי דעם יודען אין א שלעכטער צייט, ווען דאס פערביטערט שווער הארץ לענט ארויף א שטיין אויך אויף דעם דערשלאגענעם פערמאראטשעטען קאפ? אונ דאריבער האט דער "נביא" פון אבילה געהאט א סך נארען וואס האבען איהם נאכגעטאנצט אונ אז ער האט בעשטימט געזאגט אז אים יאהר 1295, פונקט אינ'ם לעצטען טאג פון חדש תמוז, וועט משיח קומען האט מען איהם געגלייבט אונ מען האט זיך מכין געוועהן צו דער גרויסער ישועה. אללע האבען געפאסט דעם גאנצען טאג, זיי האבען זיך אנגעטהון אין ווייסען ווי אום יום כפור אונ זענען ביז נאכט געבליבען אין שול אונ האבען געווארט ביז זיי וועלען דערהערען דעם שופר של משיח. אודאי האט זיך פון דעם אויסגעלאזט א חלום, אונ אז פיעל פון זיי האבען בעמערקט אויף זייערע ווייסע קיטעל אנגענעהטע רוטע קרייצלעך זענען זיי גאר פערדולט געווארען אונ זענען פלוצלונג איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. וואס דאס איז אזיינס געוועהן, צו האט מען אימיסטען אזוי אבגעטהון די יודען אדער עס איז עפיס א צופאל דא געוועהן, קאן מען ניט וויסען: די גאנצע זאך איז פונקט אזוי פינסטער ווי דאס לעבען פון די צוויי נביאים, וואס מען ווייסט אפילו ניט וואהין זיי זענען פערפאלען געווארען אונ וואס עס האט זיך פון זיי אויסגעלאזט.

אין דער זעלבער צייט איז אויף דער וועלט צום ערסטען מאל בעקאנט געווארען דער ספר "זוהר הקדוש" וואס לויט ווי די מקובלים האבען געגלייבט, האט איהם געשריבען ר' שמעון בן יוחאי אין דער מערה, וואו ער איז דרייצעהן יאהר בעהאלטען געוועזן פון דער רוימישער מלוכה. (עיין למעלה זייטע 48), א געוויסער מקובל פון יענער צייט מיט'ן נאמען ר' משה בן שם טוב די ליאון, וועלכער איז געבארן אים יאהר 1250, האט דערצאהלט, אז רבנו משה בן נחמן

(רמב"ן) האט אין ארץ ישראל געפונען אלטע כתבים, וועלכע ער האט דערקענט, אז דאס זיינען ר' שמעון בן יוחאי'ס כתבים. און אזוי וויא ער, ר' משה בן נחמן האט געוואלט אז זיי זאללען דער וועלט בעקאנט ווערן האט ער זיי אוועק געשיקט אין קאטאלאניען, פון דארט האט זיי א גרויסער שטורם ווינד פערטראגען אין דער מדינה אראגאניען און דא זיינען זיי צו איהם, צו ר' משה די ליאון, אין די האנד אריינגעפאללן און איהם איז בעשערט דיזעלבע כתבים מפרסם צו זיין מיט דעם נאמען „זוהר הקדוש".

דער נאמען פונ'ם הייליגען תנא ר' שמעון בן יוחאי אליין, האט מעהר קיין הסכמות ניט געברויכט און פון אללע זייטען האט מען זיך געווענדעט צו ר' משה די ליאון ער זאלל אבשרייבען קאפיעס. אודאי זיינען אין אנהייב און אויך שפעטער געוועזן געגנער, וואס האבען ר' משה'ן חושד געוועהן, אז די גאנצע זאך איז איין אויסגעטראכטע, ניט ר' שמעון בן יוחאי האט עס געשריבען נור טאקי ער אליין, און האט עס נאר אנאמען געגעבען אויף ר' שמעון בן יוחאי, כדי דער עולם זאלל עס פאר הייליג אננעהמען און זאלל איהם פאר זיינע קאפיעס אבשרייבען גוט בעצאהלען. גענומען האט זיך דער חשד דערפון, וואס ער האט קיינעם דעם עצם כתב יד פון ר' שמעון בן יוחאי ניט געוויזען און נאך מעהר, דערפון, וואס גראד צו דער אייגענער צייט איז פון ארץ ישראל געקומען ר' יצחק פון עכו, דעם רמב"ן'ס אחבר און אתלמיד, און אליין אויך א גרויסער מקובל, און האט געשריען, אז דער רמב"ן האט גאר קיינמאל אזעלכע כתבים ניט געפונען און ערגעץ קיין קבלה כתבים ניט געשיקט. דער ר' יצחק האט ניט אויפגעהערט חוקר ודורש צו זיין דעם אמת אפילו נאך ר' משה'ס טוידט. און ווי ער דערצאהלט, האבען איהם ר' משה'ס ווייב און זיין טאכטער מודה געוועהן און האבען געשווארן, אז ר' משה האט קיינמאל קיין כתב יד פון ר' שמעון בן יוחאי ניט געהאט, און האט דעם זוהר געשריבען פון קאפ. נור ווי די זאך איז, דער רוב מקובלים, בעזאנדערס די פון ר' טודרוס הלוי אבולאפיא'ס חדר, האבען איהם פאר הייליג און פאר ר' שמעון בן יוחאי'ס „זוהר הקדוש" אנגענומען, בפרט אז זיי האבען אין איהם געפונען רמזים אויף'ן קץ און אויף משיח'ס צייטען, וואס דער עולם האט דאמאלס, ווי אין אללע שלעכטע צייטען שטארק געווארט און געהאפט, און אזוי איז דער „זוהר הקדוש" מיט דער צייט אריין אין גאנצען יודענטהום און שפיעלט די גרעסטע ראללע צווישען אללע קבלה ספרים און איז פאר הייליג

אנגענומען, אפילו ביי די וואס בעשעפטיגען זיך ניט מיט קבלה ביז היינטיגען טאג.

אין דער צייט וואס פון איין זייט האבען די מקובלים מיט אללע כוחות געצויגען דאס פאלק צום בלינדען גלויבען האבען זיך פון דער אנדערער זייט געפונען פריי גייסטער, וואס האבען זיך געמיהט זייערע ברידער מיט געוואלד צו צופיהרען דווקא צו חקירה, נאר זיי האבען אויך איבערגעצויגען דאס שטריקעל אונ זענען מיט זייערע חקירות דערגאנגען אזוי וייט, אז אפילו דעם רמב״ם׳ס גאנג האט זיך זיי אויסגעוויזען נאך וועניג. זיי האבען געוואלט, אז די אמונה מיט דער חכמה זאלען זיך אויסגלייכען אין אללעמען, אונ אלדינג וואס עס איז געגען שכל הישר זאל מען לחלוטין ארויסווארפען פון די היילינגע ספרים אדער אויפהא־ן צו גלויבען. די חקרנים האבען זיך גראסטענטהיילס געפונען אין פערפיניאן אין ארבאנאניען; דארט איז געוועהן א קליינע יודישע קהלה וואו די יודען איז דווקא ניט אזוי גוט געוועהן, ווייל זיי האבען אללע געמוזט וואהנען ווייט פון דער שטאדט אין א בעזונדער גאס, וואס איז געוועהן בעשטימט פאר מצורעים, פאר מענשען מיט הויט־קראנק־הייטען, נאר פון לאנג אן האט דארט געהערשט א פרייער גייסט אונ א בעזונדערע ליעבע צו וויסענשאפט. דער פארשטעהער פון די חקרנים איז געוועהן א בעריהמטער למדן ר׳ לוי בן חיים פון וויללעפראנש, איהם האט שטארק מיט געהאלפען איינער פון די שאנסטע בעלי בתים, דון שמואל הסולמי, אדער סען עסקאליטא, וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין פרומקייט אונ צדקה אונ האט זיך אלליין אויך גערעכענט צווישען די גרעסטע לומדים. דער רב פון דארט, דון ווידאל מנחם בן שלמה המאירי איז אפילו אפט ניט צופרידען געוועהן פון ר׳ לוי׳ס פרייע געדאנקען, נאר ער האט אבער אלליין אויך זעהר ליעב געהאט די חכמה, דערפאר האט ער קיינעם ניט געוואלט שטארן אונ די חקרנים האבען געקאנט אפען דרש׳נען אונ בעפעסטיגען זייערע דעות.

די פרומע לומדים פון מאנפעליע, וואו דער רב ר׳ שלמה איז אפילו געגען רמב״ם ארויס מיט חרמות, האבען פאר די חקירות וואס האבען זיך אנגעהויבען שיטען פון פערפיניאן זיך שטארק דער שראקען אונ עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל אנמאכען א רעש צווישען די יודען אז די גאנצע אמונה איז אין א גרויסער סכנה אונ מאכען א סוף מיט די אפיקורסים אז עס זאל פון זיי קיין שריד ופליט ניט בלייבען. דער ערשטער איז ארויסגעשפרונגען אבא מרי בן משה פון מאנפעליע, אדער ווי מען האט איהם גערופען, דון אסטרוק

דע-לונעל, נאר אזוי ווי ער האט זיך ניט געפיהלט אין כח, אז ער זאל אלליין קאנען בייקומען אזא למדן ווי ר' לוי בן חיים פון וויללעפראנש. האט ער זיך געווענדעט צו ר' שלמה בן אדרת (הרשב"א) אונ האט איהם בעשריבען ווי היילינ די מלחמה איז אקעגען די אפיקורסים אונ ווי נעטהיג עס איז אז דער בעריהמ-טער רב פון ברצלונה זאל אויך אפענטליך דא ארויסטרעטען. ר' שלמה בן אדרת האט פריהער געאנטפערט אז ער קאן זיך ניט אריינמישען אין עסקים פון פרעמדע קהלות, נאר אז ער האט דערנאך געזעהן אז די פרומע רבנים ווילען מעהר ניט איינפיהרען אז מען זאל פאר דרייסינ יאהר ניט לערנען קיין חקירה ספרים האט ער געמוזט צו ליעב טהון אונ האט אנגעשריבען א בריעף צו זיין פריינד דון שמואל הסולמי, ער זאל ניט אזוי מקרב זיין ר' לוי בן חיים פון וויללעפראנש, כדי די חקרנים זאלען ניט האבען אזא שטארק אנשפארעניש. ער האט עס אפילו גע-פועל'ט אונ דון שמואל הסולמי האט זיך אנגעהויבען דערווייטערן פון ר' לוי'ן, נאר עס איז דערפון גאר ניט געווארען, ווייל אין פערפיניאן האט מען שוין שטארק געהאלטען מיט די חקרנים אונ טאקי אין מאנפעליע אלליין זענען פיעל ברוגז געוועהן אויף אבא מרי פאר דער מחלוקת וואס ער האט אנגעמאכט. גענומען האט זיך עס דערפון וואס די פרומע האבען געוואלט צו שלעפען צו זיך איינעם פון די גרעסטע יודישע לייט פון מאנפעליע, ר' יעקב בן מכיר אבן-תבון, אדער דון פראפאטיוס, וואס איז געוועהן א בעריהמטער דאקטאר אונ א גרויסער שפראכענקענער אונ האט געשפיעלט א וויכטיגע ראללע צווישען זיינע ברידער, ער האט געשטאמט פון דער משפחה „אבן-תבון" אונ האט זיך פונקט ווי זיינע עלטער-זיידעס בעשעפטיגט מיט איבערזעצונגען פון פערשיעדענע וויסענשאפטליכע אראבישע ביכער אויף לשון קודש. די פרומע זענען פון דעסטוועגען ביי זיך אזוי גענארט געוועהן, אונ אפשר האבען זיי גערעכענט אז זיי זענען אזוינע תקיפים אז אפילו אזא זעלבסטשטאנדיגער מענש ווי ר' יעקב בן מכיר וועט זיי אויך מוזען נאכגעבען אונ זיי האבען איהם פאר-געלעגט ער זאל קומען צו זייער אסיפה אונ זאל פון זיין זייט אויך געבען עצות ווי אזוי צו רודף'ן די חקרנים. זיי האבען אבער א גרויסען טעות געהאט: ר' יעקב האט ניט נאר אפען ערקלעהרט אז ער איז א געגנער פון זייער דעה, נאר ער האט נאך צו זיך צוגעצויגען א פאר בעלי בתים, אונביידע צדדים האבען זיך אנגעהויבען קריעגען נאר אויף איין אנדער אופן. אבא מרי האט געוואלט האבען חאטש פינף אונ צוואנציג חתימות פון געהויבענע מענשען, כדי צו ווייזען ר' שלמה בן אדרת אז מיט איהם האלטען אללע עהרליכע יודען; ר' יעקב בן

מכיר האט זיך ווידער אנגענומען פאר'ן כבוד פון זיינע עלטער'ן, וואס האבען אללע געארבייט פאר דער חכמה, דערפאר האט ער אויך געזוכט פארגראסערן די צאהל פון זיינע גוטע פריינד, ער האט זיי גענומען דערמיט וואס ער האט געדרונגען אז אבא מרי וויל ווערען דער צווייטער ר' שלמה פון מאנפעליע און זוכט אפיקורסות אפילו אין דעם רמב"ם'ס ספרים, און אחוץ דעם האט ער זיך אויך געווענדט צו ר' שלמה בן אדרת ער זאל מודה זיין אז די פרומע זענען אונגערעכט; ר' שלמה בן אדרת האט זיך אבער געהאלטען פון דערווייטענס און אזוי האט זיך דאס מחלוקת צוברענט אין פיעל שטאדט, און די קהלות פון ארגענטיער, א-אוויניאן און לונעל האבען זיך געשטעלט אויף אבא מרי'ס זייט. אפילו אין פערפיניאן אליין איז צו די פרומע צוגעשטאנען דער בעריהמטער למדן ר' קלונימוס בן טודרוס און אללע האבען אנגעהויבען ארבייטען טאמיר וועט מען פועל'ן ביי ר' שלמה בן אדרת ער זאל די תקנות אריינלעגען אין חרם, נאר ר' שלמה האט געאנטפערט אז ער קאן זיך אויף קיין זאך ניט ענטשליסען ביז גאנצע צוואנציג קהלות וועלען ניט ערקלאהרען אז זיי פאדערן מען זאל זיך נעגען די תקנות בענוטצען מיט אזא געפאהרליכען מיטעל.

אז עס איז בעשערט געוועהן דאס מחלוקת זאל זיך פארגראסערן, האט גראד בעדארפט אין דער צייט אנקומען קיין שפאניען דער בעריהמטער למדן ר' אשר בן יחיאל, וואס איז מעהר בעקאנט מיט דעם נאהמען רא"ש. ר' אשר איז געוועהן א תלמיד פון ר' מאיר פון רוטענבורג און ער האט איבערגעלעבט אין דייטשלאנד זעהר א ביטערע צייט: די צרות האבען איהם אין גאנצען אבגעריסען פון דער וועלט, ער האט זיך פערשלאסען אין בית המדרש, פון קיין שום זאך, אויסער דער גמרא און די מפרשים האט ער ניט געוואלט וויסען, קיין הייליגערע פון דער תורה איז ביי איהם ניט געוועהן, און ביסלעכווייז האט זיא ביי איהם אויסגעארבייט פשוט א שנאה צו אללע אנדערע חכמות. מען דארף אבער טאקי וויסען וואס דעמאלט האט זיך איבערגעטהון מיט די דייטשע יודען כדי מען זאל קאנען פארשטעהן פאר וואס אזעלכע לומדים ווי ר' אשר האבען געמוזט בלייבען פרעמד פון וועלטליכע וויסענשאפטען. אז עס האט זיך אין דייטשלאנד אנגעהויבען א אינוועניגסטער קריעג צווישען די אייוואהנער וועגען דער מלוכה, א טהייל האבען געהאלטען פאר'ן קייזער אדאלף פון נאסויא און אנדערע האבען פערלאנגט אלברעכט פון אסטעררייך, האבען ביידע צדדים אויסגעלאזט זייער כעס צו די יודען און טויזענדער פון

זיי זענען אומגעבראכט געווארען. פלוצלונג האט מען גאר אין א קליין שטאדטעל ראטטינגען, אים יאהר 1298 אויסגעטראכט אז די יודען האבען מבזה געוועהן איינם פון די היילינע זאכען, וואס ווערען בענוצט ביים קריסטליכען גאטטעס-דיענסט, אונ באלד האט זיך אבגעזוכט א רוצח, וואס האט געהייסען רינדפלייש אונ האט צונויפגענומען א גאנצע מחנה מען זאל זיך נוקם זיין אין די יודען. מילא פון די יודען פון דעם שטאדטעל אליין, וואו דער חטא איז קלאמערשט געשעהן, האט מען גאר ניט וואס צו רעדען אז זיי זענען אומגעקומען אין פייער; נאר רינדפלייש האט ניט אויסגעלאזט איין שטאדט אונ דארט וואו ער אליין האט זיך ניט געקאנט צופיהרען די האנד האט ער אנגערייצט דאס פאלק אונ מען האט אומעדום געמאכט א תל פון די יודען. אין ווירצבורג האט מען ניט איבערגעלאזט קיין איינציגען פון דער גרויסער יודישער קהלה; אין נירנבערג האבען די קריסטען צום אנהייב געשיצט די יודען, נאר גיך זענען זיי מיעד געווארען אונ מען האט געמאכט א שחיטה. דעמאלט האט מען דער-הרג'ט ר' אשר'ס א קרוב אונ א חבר, ר' מרדכי בן הלל מיט זיין פרוי אונ פינף קינדער. פיעל עלטערן, וואס האבען מורא געהאט אז זייערע קינדער וועלען ניט קאנען בעשטעהן אויף דעם נסיון אונ וועלען אפשר אבטרעטען פון דער יודישער אמונה, האבען אליין זיך מיט די גאנצע משפחות אריינגעווארפען אין פייער. א האלב יאהר האט געדויערט רינדפלייש'ס רציחה אונ מעהר פון הונדערט טויזענד יודען האבען מיט'ן לעבען בעצאהלט. נאר אז דער קייזער אלברעכט האט איבערגענומען די מלוכה איז געווארען א ביסעל שטילער, ווייל ער האט ניט געוואלט פערלירען דעם גרויסען מס וואס די יודען פלעגען צאהלען. דערפאר האט ער געזעהן מען זאל זיי מעהר ניט טשעפען אונ עס האט אפילו איהם ניט געהארט וואס פיעל פון די וואס מען האט זיי פריהר געצוואונגען זיי זאלען זיך טויפען, זענען צוריק געווארען יודען. נאר א שיינעם קיום קאן שוין האבען אזא שטילקייט, וואס איז געבויעט אויף געלד-רייסען. ר' אשר האט זיך שוין מעהר ניט געפיהלט זיכער אין דייטשלאנד אונ אז ער איז געוואהר גע-ווארען אז דער קייזער אלברעכט וויל ביי איהם פאדערן די סוממע, וואס די יודען האבען געוואלט פריהר בעצאהלען פאר זיין רבי'ן ר' מאיר פון רוטענבורג אונ האט מורא געהאט טאמער זעצט מען איהם אויך אין תפיסה, האט ער זיך אים יאהר 1303, צוזאמען מיט זיין פרוי אונ זיינע אכט זיהן אוועקגעלאזט אין דער וועלט אריין. צוויי יאהר איז ער נע ונד געוועהן, א קליינע צייט איז ער געבליבען אין מאנפעליע, אונ דערנאך האט ער זיך צוגעשלאגען קיין טולידא

און איז דארט געווארען רב. ר' אשר איז שוין געוועהן בעקאנט מיט זיין איבערגעבענהייט נאר דעם יודישען לערנען, און צו איהם האט זיך געווארפען אבא מרי און האט איהם פארשטעהן געגעבען אז אויף איהם איז זיין גאנצע האפנונג, אז ער מוז העלפען אבראטעווען דאס פאלק און די אמונה. שטארק בעטען האט ער ר' אשר'ן ניט בעדארפט, ווייל ער איז געוועהן נאך א גרעסערער מחמיר פון איהם און האט געדרונגען, אז אפילו יודען פון דרייסיג יאהר טארען זיך ניט צורירען צו קיין וויסענשאפטליכע ספרים און אז מען מוז די אפיקורסים עוקר מן השרש זיין. ר' אשר'ס אריינמישען-זיך האט צוגעפיהרט דערצו וואס ר' שלמה בן אדרת האט אויך אויפגעהערט שלאבעריג זיין און האט זיך פעסט ענטשלאסען אונטערצושרייבען דעם חרם געגען די חקרנים, בעזאנדערס אז איינער פון זיינע תלמידים, ר' שמשון בן מאיר, האט זיך אונטערגענומען צוצושטעלען התימות פון צוואנציג קהלות. עס האט זיך אפילו באלד ארויסגעוויזען אז ניט אין אלע שטאדט האט מען געוואלט בעשטעהן מען זאל מיט די חקרנים געהן מיט תקיפות, און דווקא אין מאנפעליע, וואו די פרומע האבען גערעכענט אז מען וועט דעם חרם אויפהאפען מיט ביידע הענד, איז כמעט די גאנצע קהלה געוועהן דערגעגען. ר' שלמה בן אדרת האט שוין אבער ניט געפאסט אבצוטרעטען, און אים שבת חזון דעם 23 יולי 1305, האט ער אפענטליך אין שול מיט א ספר תורה אויף די האנד פארגעלייגט דעם חרם, וואס ער האט ארויפגעלייגט אויף די יונגע לייט וואס וועלען פאר פינף און צוואנציג יאהר לערנען חכמות אויסער מעדיצין וואס איז נאטהיג פאר'ן געזונד. אחוץ דעם האט ער אנגעזאגט מען זאל פערברענען אלע חקירה-ספרים און מען זאל אפילו אויפ'ן רמב"ם אוין ניט לייגען קיין כבוד. דער חרם פון ברצלונה האט אבער ניט געקאנט גילטע אין אנדערע שטאדט און דערפאר האט מען צוגעשיקט שלוחים איבעראל וואו זאלען צו ריידען דעם עולם מען זאל מסכים זיין צו דער דעה פון ר' אשר מיט די איבריגע רבנים.

אז די ידיעה פון דעם חרם איז אנגעקומען קיין מאנפעליע האט ר' יעקב בן מכיר אבן-תבון בעוויזען זיינע געגנער אז מיט איהם טאר מען זיך ניט שפיעלען און אז די גאנצע שטאדט האלט מיט איהם. די פרומע האבען גערעכענט אז ווי באלד עס איז געראטהען דער חרם צו פערעפענטליכען אין ברצלונה וועט מען אין מאנפעליע נאר ניט ריידען און מען וועט באלד מאכען א סוף [illegible] די חקרנים. זיי האבען אבער א גרויסען טעות געהאט: ר' יעקב אבן-תבון האט פון זיין זייט אויך ארויסגעגעבען א חרם געגען די וואס וועלען זייערע קינדער

אָבְּהַאלְטֶען פוּן לֶערְנֶען פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ חָכְמוֹת, אָדֶער זֵיי וֶועלֶען רֶעדֶען עֶפִּיס שְׁלֶעכְטֶס אוֹיפְ'ן רמב״ם אוּנ אַנְדֶערֶע יוּדִישֶׁע חֲכָמִים. ר' יַעֲקֹב הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעפְּרוּבְּט צוּ זוּכֶען הִילְף בַּיי דֶער מְלוּכָה אוּנ הָאט אִיהר אוֹיפְגֶעקְלֶאהְרְט ווִי שֶׁאדְלִיךְ עֶס וֶועט זַיין פַאר דֶעם לַאנְד וֶוען אַ גַאנְץ פָאלְק וֶועט לִיגֶען אִין פִינְסְטֶערְנִישׁ אוּנ וֶועט בְּלַייבֶּען וַוייט פוּן ווִיסֶענְשַׁאפְט; עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד אִיבֶּערְצַייגְט, אַז אוֹיף דֶער מְלוּכָה קָאן עֶר ווֵיינִיג רֶעכְנֶען, ווַייל מֶען הָאט אִיהם גֶעעֶנְטְפֶערְט אַז מֶען נֶעהְמְט טַאקֵי אָן זַיין דֵעָה אוּנ מֶען וֶועט נִיט דֶער לָאזֶען דִי פְרוּמֶע זָאלֶען אוֹיסְפִיהְרֶען, נָאר אַ טַעַם הָאט מֶען אִיהם אָנְגֶעוִויזֶען אַזֶעלְכֶען, וָואס הָאט אִיהם גָאר נִיט גֶעשְׁמֶעקְט: מֶען הָאט אִיהם פָּשׁוּט גֶעזָאגְט אַז פַאר דֶער מְלוּכָה אִיז גֶעווִיס גְלַייכֶער יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ יָא בִּילְדֶען, נָאר צוּ לִיעב דֶעם, זֵיי זָאלֶען גִיכֶער קָאנֶען אִיבֶּערְגֶעהְן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. ר' יַעֲקֹב הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָא מוּז עֶר גֶעהְן מִיט זַיין אֵייגֶענֶעם שֵׂכֶל אוּנ כֹּחַ אוּנ הָאט אַזוֹי גֶעפִיהְרְט אַז כִּמְעַט דִי גַאנְצֶע קְהִלָּה אִיז גֶעוֶועהְן אוֹיף זַיין זַייט, אוּנ אַבָּא מָרִי מִיט נָאךְ עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהְלְטֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען אַלֵיין. דֶעמָאלְט אִיז אַבָּא מָרִי'ן גָאר שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען, ווַייל עַל פִּי דִין הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אָבְּזָאגֶען פוּן דֶעם וָואס דִי גַאנְצֶע עֵדָה הָאט אָנְגֶענוּמֶען, אוּנ צוּשְׁטֶעהְן צוּ ר' יַעֲקֹב'ס חֵרֶם הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט, דֶען עֶר וָואלְט גֶעווִיס גֶעקוּמֶען צוּ לַייטִישֶׁע גֶעלֶאכְטֶער, אוּנ מֶען וָואלְט אוֹיף אִיהם מִיט דִי פִינְגֶער גֶעטַייט אַז עֶר אִיז אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין זַיין אֵייגֶענֶעם נֶעץ. עֶר הָאט גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט גֶעקָאנְט אַז עֶס זָאלל אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ צוּצִיהֶען צוּ זִיךְ נָאךְ מֶענְשֶׁען, אוּנ אַז עֶס הָאט אִיהם נִיט גֶעהָאלְפֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעוֶוענְדְט צוּ דִי גְרֶאסְטֶע רַבָּנִים אוּנ הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אִיהם מַתִּיר זַיין אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען אַ „רַבִּים״, נָאר אֲפִילוּ ר' שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶּרֶת הָאט נִיט גֶעקָאנְט נֶעהְמֶען אוֹיף זִיךְ אַזַא הֶיתֵּר, אוּנ אַזוֹי הָאט זִיךְ דֶער צַד פוּן דִי חַקְרָנִים אַלֶע מָאל מֶעהְר פֶערְשְׁטַארְקְט אוּנ דֶער חֵרֶם פוּן בַּרְצֶלוֹנָה הָאט נִיט גֶעמַאכְט אַזַא גְרוֹיסֶע ווִירְקוּנְג.

בַּאלְד הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ אִיבֶּערְשְׁלַאג, וָואס צוּ לִיעב דֶעם הָאבֶּען בֵּיידֶע צְדָדִים גֶעמוּזְט אוֹיף אַ קְלֵיינֶע צַייט אַוֶועקְלֵייגֶען דָאס מַחֲלוֹקֶת. פְלוּצְלוּנְג הָאט דֶער קֶענִיג פוּן פְרַאנְקְרַייךְ פִילִיפ דֶער פִיעֶרְטֶער, אִים יָאהר 1306 אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען בְּסוֹד אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין אַ בֶּעשְׁטִימְטֶען טָאג זָאל מֶען אָנְפַאלֶען אוֹיף אַלֶע יוּדֶען פוּן דֶעם גַאנְצֶען לַאנְד אוּנ מִיט ווַייבֶּער אוּנ קִינְדֶער זָאל מֶען זֵיי אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה, אוּנ פוּנְקְט אוֹיפְ'ן אַנְדֶערְן טָאג נָאךְ תִּשְׁעָה בְּאָב, וֶוען דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ גֶעוֶועהְן מִיעד פוּנ'ם תַּעֲנִית, הָאט מֶען זֵיי אַלֶע פֶערְנוּמֶען פוּן

קליין ביז גרויס, אונ מען האט זיי פריהר אבגעהאלטען עטליכע טאג אין גע־פאנגעניס אונ דערנאך האט מען זיי געזאגט אז אין א חדש צייט מוזען זיי ארויס פון פראנקרייך אונ פון זייער פערמעגען טארען זיי קיין פאדעם ניט מיט נעהמען. ווען מען וועט אבער דערנאך טרעפען וועט ער פערמשפט ווערען צום טויט. פאר דער וועלט האט עס געהייסען: אז די יודען האבען זיך שטארק פערזינדיגט, אז מען קאן שוין פון זיי גאר ניט אויסהאלטען, אונ מען מוז די שאדליכע מענשען פטר'ן. אין אמת אבער איז דא געוועהן גאר איין אנדער כונה: דער דייטשער קאניג אלברעכט האט געהאט צו פיליפ'ן פערשיעדענע טענות אונ מעהר פון אללעמען האט ער זיך געטשעפעט צו איהם וועגען דער הכנסה פון די יודען, אונ אז פיליפ האט געזעהן אז סוף כל סוף וועט ער מוזען זיך אבזאגען פון דעם יודישען מס, ווייל די יודען האבען זיך גערעכענט ווי קאמערקנעכט פון דער דייטשער מלוכה, איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיי גאר אין גאנצען ארויסווארפען אונ זאל זיי פריהר גוט אויסליידיגען די קעשענעס, כדי זיי זאלען קומען אויף א ניי ארט נאקעט אונ בלויז. אזוי האט מען ביי די יודען צוגענומען אלדינג וואס זיי האבען געהאט, דעם גרעסטען עושר האט מען מעהר ניט איבערגעלאזט נאר ווי אויף איין טאג צום לעבען, אונ ביז צום חדש איז שוין קיין יודען אין פראנקרייך ניט געוועהן, אויסער די עטליכע וואס עס איז זיי שווער געוועהן זיך אבצורייסען פון די הייזער אונ פונ'ם פערמעגען אונ האבען זיך געמוזט טויפען. אין פיליפ'ס קאססע זענען צוגעקומען שיינע מיליא־נען, אונ כדי צו דערווייזען כלומר'שט, אז ער האט ניט געמיינט דאס געלד, נאר די יודען אליין זענען איהם נמאס געוועהן, האט ער אוועקגעשענקט דאס געביידע פון דער גרעסטער יודישע שול אין פאריז זיין קוטשער, ער זאל דער־פון מאבען א בעסערן תכלית ווי א מקום קדוש.

פיעל יודען זענען דעמאלט אומגעקומען, ווייל ניט אללע זענען אים שטאנד געוועהן אין אזא קורצע צייט זיך מכין זיין צו א נסיעה, וואס מען האט ניט געקאנט וויסען ווי פיעל זי וועט געדויערן. די נסיעה איז אויך שרעקליך געוועהן: א טהייל פון די פערטריבענע האבען אזש אנגעשפארט אין ארץ ישראל אונ אהין איז אוועקגעפאהרען אשתורי פרחי, א קרוב פון ר' יעקב אבן תבון, וואס האט אנגעשריבען א גאנצע קינה וועגען דעם נייען גלות; די איבריגע האבען זיך צושפרייט אין די נאהענטע לאנדער ביי דער פראנצאזישער גרעניץ אונ האבען ארויסגעקוקט אויף א גוטע שעה, זיי זאלען קאנען זיך צוריק אריינהאפען אין דער אלטער היים. זייער האפנונג האט זיי אבער טאקי ניט אבגענארט;

בּיסלעכווייז האט זיך די גזרה אנגעהויבען פאר געסען און אז א יוד האט זיך געוויזען אין פראנקרייך האט פיליפ געהייסען אוועקקוקען, ווייל ער האט זעהר געבאנקט נאך די יודישע מטבעות און האט געהאלטען פונ'ם ווארטעל: „דער יוד איז טרף, נאר זיין גראשען איז כשר".

אין דעם פינפסטערן יאהר, וואס מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך, איז דאס מחלוקת צווישען די פרומע און די הקרנים א ביסעל שטילער געווארען, נור קוים האבען זיך די יודען פון מאנפעליע אבגעזוכט א נייע היים, האט זיך ווייטער דאס פייער צוברענט נאך מיט מעהר קראפט. ר' יעקב אבן תבון מיט זיינע לייט האבען זיך בעזעצט אין פערפיניאן, וואס האט געהערט צום אראגאנישען קאניג וועלכער האט אפילו ניט שטארק געהאלטען פון דער יודישער אמונה און האט געהייסען דעם תלמוד פארברענען, נאר פון דעסט־וועגען איז ער זעהר צופרידען געוועהן וואס פעהיגע און געלערנטע יודען האבען זיך אבגעזוכט ביי איהם א מקום מנוחה, עס האט אבער געדויערט נאר א קליינע צייט. אז אבא מרי מיט זיינע לייט זענען אויך געקומען קיין פער־פיניאן און אז ביידע צדדים זענען ווייטער געוועהן אויף איין ארט האט קיין שלום, מן הסתם, צווישען זיי ניט געקאנט זיין. ר' שלמה בן אדרת האט זיך נאך אמאל ארויסגעשטעלט פאר די פרומע און נאך זיין טויט האט ר' אשר בן יחיאל מיט זיינע זיהן ערשט רעכט זיך צופיהרט די האנד, און אז ער האט ארויסגעלאזט זיין פירוש אויפ'ן תלמוד און זיין נאהמען האט אנגעהויבען נאך מעהר צו קלינגען אויף דער וועלט, איז איהם נאך גרינגער געוועהן צו האלטען דאס פאלק אין דער מורא. מען האט איהם געפאלגט און מען האט זיך פאר בילדונג געהיט ווי פאר פייער. עס איז געקומען אזוי ווייט אז ווען דער בעריהמטער למדן ר' יצחק בן יוסף הישראלי האט בעדארפט אנ־שרייבען זיין ספר „יסוד עולם" איבער מאטעמאטיק און אסטראנאמיע, האט ער געמוזט אין דער הקדמה זיין דעה ארויס זאגען וועגען די אמונה, און רעכט מאכען א סך פסוקים פון דער תורה, כדי דער ספר זיינער זאלל האבען א פנים פון די פרומע ספרים און ניט פון השכלה.

גראד אין דער צייט, וואס דער רא"ש איז געוועהן רב אין טאלעדא, זענען די יודען ווייטער געווארען גרויסע חשובים ביי דער מלוכה. דער קאניג פערדינאד דער פיערטער האט געהאט א יודישען פינאנץ־מיניסטער ר' שמואל; די אלטע קאניגין מאריא דע מאלינא האט איהם אבער פיינד געהאט, און האט גערעכענט אז ער מאכט אן א שנאה צווישען איהר און דעם

זוהן. זי הָאט גֶעדוּנְגֶען אַ רוֹצֵחַ עֶר זָאל הַרְגֶ'נֶען ר׳ שְׁמוּאֶלְן, נָאר אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעשְׁטָאכֶען הָאט דֶער קֶענִיג אָנְגֶעוֶוענְדֶט אַללֶע מִיטֶעל אוּנ הָאט אִיהם אָבְּגֶעראַטֶעוֶועט, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן זַיין בֶּעסְטֶער יוֹעֵץ אוּנ נָאר צוּ אִיהם הָאט עֶר צוּטְרוֹיֶען גֶעהַאט. אַז פֶערְדִינַאנְד אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי אַלְטֶע קֶענִיגִין הָאט גֶעמוּזְט דֶערְוַוייל אִיבֶּערְנֶעהמֶען דִי מְלוּכָה, הָאט זִי אוֹיךְ אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר פִינַאנְץ-מִינִיסְטֶער אַ יוּדֶען דוֹן מֹשֶׁה, וָואס אִיז אוֹיף דֶער שְׁטֶעללֶע גֶעבְּלִי־בֶּען זִיבְּצֶעהן יָאהר׳ אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם פְּרִינְץ דוֹן יְשׁוּעַאן עִמָנוּאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער גֶעלֶעהרְטֶער אוּנ הָאט גֶעהַאט אַ סַךְ מְקוֹרָבִים יוּדֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס ר׳ יְהוּדָה בֶּן יִצְחָק אִבְּן נַאקַאר, הָאבֶּען דִי פְרוּמֶע נָאר אִין גַאנְצֶען אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ, וַוייל ר׳ יִצְחָק אִיז גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער פְרַיינְד פוּנ׳ם רא״ש, אוּנ אִיהם צוּ לִיעב, הָאט דִי מְלוּכָה עֶרְלוֹיבְּט דִי רַבָּנִים זֵיי זָאלֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען דִי גְרֶעסְטֶע מִשְׁפָּטִים. דֶעמָאלְט אִיז פָארְגֶעקוּמֶען וָואס מֶען הָאט אַ יוּדֶען אָבְּגֶעהַאקְט דִי צוּנְג דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעלֶעסְטֶערְט גָאטְט, אוּנ אַ יוּדִישֶׁע פְרוֹי, וָואס הָאט זִיךְ נִיט גוּט אוֹיפְגֶעפִיהרְט, הָאט מֶען אָבְּגֶעשְׁנִיטֶען דִי נָאז. אַזוֹי גְרוֹיס אִיז גֶעוֶועהן דֶער פַאנַאטִיזְם פוּן דִי קַנָאִים וֶוען מֶען הָאט זֵיי נָאר גֶעגֶעבֶּען דִי מַאכְט זֵיי זָאלֶען מַאכֶען מִשְׁפָּט׳ן וִויא זֵיי גֶעפֶאללְט.

דֶערְוַוייל זֶענֶען אַרִיבֶּער גֶעלָאפֶען נַיין יָאהר פוּן דֶער צַייט וָואס פִילִיפּ הָאט אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ אַז לוּדְוִויג דֶער צֶעהנְטֶע אִיז גֶעוָוארֶען קֶענִיג הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶער פָאטֶער הָאט נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן אוּנ הָאט אִים יָאהר 1315 אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז דִי יוּדֶען מֶעגֶען פְרַאנְק אוּנ פְרַיי צוּרִיק קוּמֶען. דִי יוּדֶען זֶענֶען שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶועהן גֶענוּג אִיבֶּער גֶע־שְׁרָאקֶען אוּנ הָאבֶּען מוֹרֶא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעלֶען אוֹיף לוּדְוִויג׳ס וָוארְטֶער וַוייל הַיינְט טְרַאכְט עֶר אַזוֹי אוּנ מָארְגֶען קָאן בַּיי אִיהם וֶוערֶען אַיין אַנְדֶער דֵעָה; דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי פֶערְלַאנְגְט אַז דֶער קֶענִיג זָאל פֶעסְט בֶּעשְׁטִימֶען דִי אוֹפַנִים אוֹיף וֶועלְכֶע עֶר לָאזְט זֵיי נָאךְ אַמָאל אַרַיין. זֵיי הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט, אַז יֶעדֶער זָאל זִיךְ מֶעגֶען בֶּעזֶעצֶען אוֹיף דֶעם פְּלַאץ וואו עֶר הָאט פְרִיהֶער גֶעוָואהנְט, אַז דִי שׁוּלֶען זָאל מֶען צוּרִיק אָבְּגֶעבֶּען אָדֶער אוֹיסְבּוֹיֶען נַייֶע, אַז דִי הוֹבוֹת זָאלֶען זֵיי אַיינְמָאנֶען אוּנ דֶער מְלוּכָה אַרָאבְּגֶעבֶּען פוּן זֵיי צְוֵויי דְרִיטֶעל. לוּדְוִויג אִיז בֶּע־שְׁטַאנֶען אוֹיף דִי אַללֶע תְּנָאִים אוּנ הָאט נָאר אוֹיסְגֶענוּמֶען מִיט דִי יוּדֶען אַ תְּנַאי, אַז נָאךְ צְוֶועלְף יָאהר מֶאג עֶר חֲרָטָה הָאבֶּען אוּנ גֶעבֶּען דִי יוּדֶען אַ גַאנְץ יָאהר צַייט זֵיי זָאלֶען קָאנֶען פֶערְקוֹיפֶען זֵייעֶרֶע הַייזֶער אוּנ עֶנְדִיגֶען אַללֶע גֶעשֶׁעפְטֶען. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר נָאךְ גֶעמוּזְט צוּ לִיעב טְהוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע אוּנ הָאט אָבְּ־

געערדט מיט די יודען, זיי זאלען טראגען אויף זייערע קליידער א בעזונדער יודישען צייכען. אזוי האבען זיך די יודען אומגעקעהרט קיין פראנקרייך אונ אז אין א יאהר ארום איז לודוויג געשטארבען אונ זיין ברודער פיליפ דער פינפטע איז געווארען קעניג, האט ער זייערע רעכטע גאר אין גאנצען פארגראסערט אונ האט זיי טאקי אפט געמוזט בעשיצען פון די גייסטליכע, וועלכע האבען זיך ניט איין מאל געטשעפעט צו זיי אונ האבען אויסגעגראבען אללע בעשול-דיגונגען וועגען שעדליכקייט פונ'ם תלמוד. די גייסטליכע האבען אזוי ווייט געארבייט, אז די מלוכה האט זיי געמוזט ערלויבען אין טולידא אפענטליך פארברענען צוויי פולע וואגענס מיט ש"ס. נאר דאס איז נאך אלץ א גאר ניט געוועהן געגען די צרות וואס די יודען האבען געמוזט איבערטראגען פונ'ם פראסטען פאלק אליין.

פינף יאהר זענען אין גאנצען אוועקגעגאנגען זייט די יודען האבען זיך נאך א מאל בעזעצט אין פראנקרייך אונ גאר פלוצלונג האט זיך אויף זיי אנגעריקט א אומגעריכטע צרה. פיליפ דעם פינפטען האט זיך אים יאהר 1302 פערגלוסט זיין נאמען בעריהמט צו מאכען דורך א נייעם קרייצצוג, הגם דער פאפסט יאהאנן דער צוויי אונ צוואנציגסטער האט אים דערפון אבגעהאלטען. נאר פון דער העלער הויט איז געשעהן א מופת, א פראסטער פאסטוך האט דערזעהן ווי פון א טויב איז געווארען א יונג מאדכען, ער האט דערהערט איהר קול ווי זי רופט אללע פרומע קריסטען מען זאל זיך אוועקלאזען קיין פאלעסטינא אונ ארויסרייסען ביים שונא די היילינע שטאדט ירושלים. ער האט דעם סוד באלד מגלה געוועהן אנדערע, אזא נס איז פאר די גייסטליכע געוועהן ווי גע-וואונשען אונ נאר אין א קורצער צייט זענען אויסגעוואקסען פירציג טויזענד מאנן, וואס האבען זיך גערופען „פאסטוכער" אונ זענען מיט פאהנען אונ מיט געזאנג געגאנגען פון איין שטאדט צו דער אנדערער. מילא קיין גראסערע צדיקים פון זייערע זיידעס האבען זיי ניט בעדארפט זיין אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס קודם כל האבען זיי זיך גענומען שלאגען יודען, בעזאנדערס נאך דעם וואס מען האט זיי אויפגעקלעהרט אז פאר יודיש געלד קאן מען קויפען א סך שווערדען אונ שפיזען. א שרעקליכע שחיטה האט זיך אנגעהויבען אין פראנקרייך אונ זעהר ווייניג יודען זענען געוועהן בעלנים צו ראטעווען דאס לעבען דורך דער טויפע. פינף הונדערט יודען האבען זיך בעהאלטען אין דער פעסטונג ווערדון אונ אז זיי האבען געזעהן אז לאנג בלייבען וועלען זיי דארט ניט קאנען, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען פון דארט לעבעדיג ניט ארויס. זיי

האבען אויסגעקליבען פון זיך איין אלטען אונ א יונגען מאנן וואס זיי ביידע האבען אללע אויסגעקוילעט, דערנאך האט דער יונגער דערהרג'ט דעם אלטען אונ אז עס איז געקומען דערצו אז דער יונגער, וואס איז דער איינציגער געבליבען, זאל זיך אליין דאס לעבען נעהמען, האט איהם באנג געטהון צו שטארבען אונ ער האט זיך בעסער איבערגעגעבען די שונאים אין די האנד אריין אונ איז מרוצה געווארען אנצונעהמען דאס קריסטענטהום. עס האט איהם אבער ניט געהאלפען, ווייל אויף אזא קרבן האבען זיך די קריסטען אליין אויך ניט געריכט: איהם האט מען לעבעדיגערהייד צוריסען אויף שטיקער אונ נאר די קליינע קינדער, וואס האבען זיך געפונען אין דער פעסטונג האט מען געטויפט מיט געוואלד. אין טולוזה האט זיך אפילו די מלוכה אנגענומען פאר די יודען אונ האט פיעל פון די פרומע „פאסטיכער" איינגעזעצט אין תפיסה, נאר עס איז שוין געוועהן צו שפעט: דאס צורייצטע פאלק איז אונמעגליך געוועהן איינצוהאלטען, זיי זענען אנגעפאלען אויף די געפאנגעניר'ן אונ האבען בעפרייהט די רוצחים אונ דאס יודישע בלוט האט זיך געגאסען אין די גרעסטע שטאדט, ווי בארדא, גאסקאן, טולוזה אונ אלבי. אין איין יאהר איז א תל געווארען פון הונדערט צוואנציג יודישע קהלות אונ די וואס זענען געבליבען לעבען זענען אזוי ארעם געווארען אז מען האט געמוזט פון זייערטוועגען זאמ-לען נדבות אין אנדערע לאנדער. די גזרה איז בעקאנט אין דער יודישער געשיכטע-ספרים מיט דעם נאמען „גזרת הרועים".

א צרה, זאגט די וועלט, קומט זעלטען אליין. אין פראנקרייך האט זיך דאס ווארטעל בעוויזען טאקי אויפ'ן אנדערן יאהר אונ האט די יודען נאך מעהר בלוט אבגעקאסט. דעמאלט איז געוועהן א מנהג אז אללע מצורעים, וואס מען האט מורא געהאט אז געזונדע מענשען זאלען זיך ניט אננעהמען פון זייערע הויט-קראנקהייטען, האבען געמוזט וואהנען בעזונדער אונטער דער שטאדט; אהין פלעגט מען זיי ברענגען עסען אונ טרינקען אונ פון דארט האבען זיי ניט געטארט ארויסגעהן ביז זיי זענען געזונד געווארען. אין יענע יאהרען האבען זיך אויך געפונען גנבים, וואס האבען ניט פיינד געהאט נהנה צו זיין פונ'ם הקדש, אונ אזוי ווי די קראנקע זענען געוועהן אבגעזונדערט פון אללע אונ האבען ניט געהאט פאר וועמען זיך צו קלאגען, האט מען זיי געגעבען אזעלכע קאסט קוים די נשמה צו דער האלטען. אין דער שטאדט גויענה האט מען אזוי פיעל גענגב'ט אז מען האט פשוט אויפגעהערט די מצורעים עסען געבען; דאס האט זיי פערדראסען אונ זיי האבען זיך ענטשלאסען נוקם צו זיין זיך דערמיט

וָואס זֵיי הָאבֶּען אַרײינגֶעוָוארְפֶען גִיפְט אִין דִי בְּרוּנֶענְס אוּנ טַייכֶען, אוּנ מֶענְשֶׁען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶען פַאלֶען וִוי שְׁטְרוֹי. מֶען הָאט זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד אַרוּמְגֶעקוּקְט אוּנ אַז מֶען אִיז דֶערְגַאנְגֶען אַז דָאס אִיז דִי מְצוֹרָעִים'ס אַרְבַּייט, הָאט מֶען זֵיי גֶענוּמֶען מוּטְשֶׁען זֵיי זָאלֶען זָאגֶען וָוער עֶס הָאט זֵיי אָנְגֶערֶעדְט דֶערְצוּ. דִי קְרַאנְקֶע זֶענֶען, מִן הַסְתָּם, נִיט גֶעוָועהן בֶּעסֶער פוּן דִי גֶעזוּנְדֶע, אוּנ אַז מֶען הָאט זֵיי נָאךְ אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִים קָשִׁים הָאבֶּען זֵיי גָאר לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט דִי גַאנְצֶע שׁוּלְד אוֹיף דִי יוּדֶען. אַ מִינְדֶרְסְט קִינְד הָאט, דַאכְט זִיךְ, גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהְן אַז דָאס אִיז אַ נַארִישֶׁער בִּלְבּוּל אוּנ אַז יוּדֶען וָועלֶען נִיט פֶערְגִיפְטֶען דָאס וַואסֶער וָואס זֵיי דַארְפֶען אַלֵיין טְרִינְקֶען; פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ אַלֶע אָנְגֶעהַאפְּט אָן דֶעם לִיגֶען, אוּנ אֲפִילוּ דֶער קֶענִיג פִילִיפּ הָאט גֶעגְלוֹיבְּט אַז דָאס אִיז אֱמֶת. מֶען הָאט זִיךְ נָאר גֶעבְּרָאכֶען דִי קָאפּ צוּ דֶערְגֵיין דִי כַּוָנָה פוּן דִי יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט דַארוֹיף גֶעלֶערְנְט אַ סַךְ פֵּירוּשִׁים: אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דָאס הָאבֶּען זֵיי גֶעטְהוּן צוּ לִיעבּ דֶעם מַחֲמַד'נִישֶׁען קֶענִיג פוּן גְרַאנַדָה, אוּנ אַנְדֶערֶע הָאבֶּען אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דֶערְמִיט הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט שְׁטֶערְן דֶעם קְרֵייצְצוּג פוּנ'ם קֶענִיג פִילִיפּ. אִיבְּרִיגֶענְס הָאט מֶען אָנְגֶענוּמֶען יֶעדֶען תֵּירוּץ אוּנ מֶען הָאט דִי יוּדֶען גָאר קֵיין קֻשְׁיוֹת נִיט גֶעפְרֶעגְט: מֶען הָאט זֵיי גֶעבְּרֶענְט אוּנ גֶעבְּרָאטֶען אוּנ טוֹיזֶענְדֶער פוּן זֵיי הָאט מֶען אַרײינְגֶעוָוארְפֶען אִין תְּפִיסָה. אִין שִׁינָאן (קִינוֹן) הָאט מֶען אוֹיסְגֶעגְרָאבֶּען אַ טִיפֶען גְרוּבּ, מֶען הָאט דָארְט אָנְגֶעצוּנְדֶען אַ פַייעֶר אוּנ פִיעל יוּדֶען מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער אַהִין אַרײינְגֶעוָוארְפֶען. אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהן מִיט זֵיי אוֹיךְ אִין אַנְדֶערֶע עֶרְטֶער אוּנ מֶעהר פוּן פִינְף טוֹיזֶענְד הָאט מֶען דֶערְמָאלְט אִין פְרַאנְקְרַייךְ פֶערְבְּרֶענְט. אַ חוּץ דֶעם הָאט דֶער קֶענִיג גֶעהֵייסֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען בֶּעצָאהלֶען אַ גְרוֹיסֶע סוּמֶע גֶעלְד אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן קַבְּצָנִים נָאךְ פוּן יֶענֶעם יָאהר, אִיז דִי גַאנְצֶע מַשָׂא גֶעפַאלֶען אוֹיף דִי עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע עֲשִׁירִים, וָואס זֶענֶען צוּ לִיעבּ דֶעם אוֹיךְ גֶעפַאלֶען פוּן דִי פִּיס אוּנ דָאס עֲנִיוּת פוּן דִי פְרַאנְצֶעזִישֶׁע יוּדֶען אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס אַז מֶעהר אוֹיסְזוֹיגֶען זֵיי הָאט מֶען שׁוֹין נִיט גֶעקֶאנְט.

אִין דֶער צַייט הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶערוּקְט אַ חַמָארֶע אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן רוֹם, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין פוּן לַאנְגֶע יָאהרֶען גֶעלֶעבְּט דָארְט רוּהִיג אוּנ פְרַיי אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעוואוּסְט צוּ זָאגֶען פוּן דִי צָרוֹת, וָואס זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין פְרַאנְקְרַייךְ, עֶנְגְלַאנְד אוּנ שְׁפַּאנְיֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען. זַייט דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִין רוֹם גֶעהַאט אַ וֶוייניגֶע שְׁלִיטָה, אוּנ אִיבֶּער דֶער מְלוּכָה הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְרִיעגְט צְווֵיי מִשְׁפָּחוֹת קָאלָאנָא אוּנ אָרְסִינִי, הָאט מֶען אָן דִי יוּדֶען פֶערְגֶעסֶען אוּנ זֵיי

האבען דערווייל געארבייט וועגען תורה אונ חכמה אונ האבען ארויסגעגעבען זעהר פיעל גרויסע לייט, וואס זענען ניט נאר געוועהן א צירונג פאר זייער פאלק, נאר זיי האבען אויך גרויס נוצען געבראכט דעם לאנד. עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס דער קעניג פון נעאפעל, ראבערט פאן אנזשוא, וועלכער איז געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפט, האט זייער געהאלטען פון די יודישע געלעהרטע אונ האט ביי איינעם פון די לומדים, לעאנע ראמאנא, וואס איז בערימט געוועהן מיט זיינע העבראישע איבערזעצונגען פון לאטיינישע חקירה ספרים, געלערנט לשון קדש. דער קעניג האט זיך אזוי אינטערעסירט מיט יודישע ספרים, אז ווען ר' שמריהו האיקריטי (פון אינזעל קריטה) אנגעשריבען זיין פירוש אויף דער תורה האט ער איהם צוגעטראגען ראבערט'ן פאר א מתנה אונ ער האט איהם דער פאר גוט בעלוינט. אודאי אז דער קעניג האט אזוי מקרב געוועהן יודישע לומדים, האבען איהם אללע גרעסטע לייט נאכגעטהון אונ יעדער פון זיי האט געהאלטען פאר א כבוד צו אונטערשטיצען א בן־תורה ער זאל קאנען זיצען אונ לערנען.

צווישען די יודישע משוררים פון יענער צייט האבען זיך בעזאנדערס בעריהמט געמאכט צוויי: קלונימוס בן קלונימוס אונ עמנואל רומי, וואס האבען זיך גענומען אויף איין אנדער דרך אונ פלעגען זייערע געדאנקען אויסדריקען דורך איין הלצה (סאטירע), דאס הייסט, דעם ביטערן אמת זיס מאכען מיט א גלייך־ווארטעל. ר' קלונימוס בן קלונימוס איז געבארען געווארען אין פראנקרייך אים יאהר 1284, אונ איז געוועהן א גרויסער שפראכענקענער אונ א בקי אין פערשיעדענע וויסענשאפטען; אין דער יוגענד האט ער פון אראבישען איבערזעצט פיעל ביכער איבער מעדיצין אונ אנדערע חכמות. אללע זיינע אייגענע ספרים, וואס ער האט אנגעשריבען אויף העבראיש, זענען פול מיט מוסר אונ הויכע געדאנקען. די שרעקליכע צרות, וואס די פראנצאזישע יודען האבען איבערגעטראגען האט ר' קלונימוס בעוויינט אין עטליכע פייערינע קינות, וואס בעווייזען אז זיין הארץ איז געוועהן פול מיט ליעבע צום פאלק אונ אז ער איז פעהיג געוועהן, ניט נאר אויף בייסענדיגע שטאכווארטלעך, נאר אויך אויף הייסע טרערען. אז דער קעניג ראבערט איז גראד דורכגעפאהרען ביי זיינער א נסיעה דורך פראנקרייך, איז ער בעקאנט געווארען מיט ר' קלונימוס'ן אונ האט איהם מיט זיך מיטגענומען קיין איטאליען. ר' קלונימוס האט זיך בעזעצט אין רום אונ דארט האט ער זיך ערשט, צווישען די לומדים, געקאנט רעכט זיך אויסציהען. אין זיין שרייבען האט ער פארט מעהר ליעב נעהאט לצנות צו

מאכען, אונ פון איהם זענען געבּליבען די בּעריהמטע ספרים: „אגרת בּעלי החיים״ „אבן בּוחן״ אויך די „מסכתּא פּורים״, וואס איז כּלומר׳שט נאכגעמאכט די גמרא מיט אללע פּירושים. מען קאן אפילו ניט וויסען צו האט ער דערמיט געוואלט נאר דעם עולם פרעהליך מאכען אדער ער האט טאקי א ביסעל חוזק געמאכט פונ׳ם תּלמוד, אונ האט געוויזען אז מען קאן זיך שטעלען אויפ׳ן גראסטען נארישקייט אונ מאכען דארויף אזעלכע פּירושים, וואס מען זאל זיך דארפען איבּער זיי מאטערן ווי איבּער עפּיס רעכטס. ר׳ קלונימוס האט אפּט ליעב געהאט ארייִנצוּווארפען אזעלכע ווערטער, וואס מען האט געקאנט טייטשען ווי אזוי מען האט געוואלט; אין איינעם פון זיינע ספרים שרייבּט ער אז עס וואלט איהם גלייכער געוועהן געבּארען צו ווערען א נקבה איידער צו טראגען אויף זיך דעם עול פון תּרי״ג מצות. פון דעסטוועגען האט מען געוואוסט אז ער איז געוועהן זעהר גוט אונ פרום אונ אז ער איז געשטארבּען אים יאהר 1337 האט ער געהאט א לויה פון א צדיק.

נאך א גראסערן נאהמען צווישען די איטאליעניש יודען האט געהאט ר׳ עמנואל בּן שלמה הרומי, וואס איז געבּארען געווארען אים יאהר 1265 אונ האט זיך דאס גאנצע לעבען אבגעגעבען נאר מיט שרייבען. ער איז געוועהן א גוטער פריינד פונ׳ם בּעריהמטען רוימישען דיכטער (משורר) דאנטע. זיין פּען איז געוועהן זעהר וויטציג, ער האט דעם בּעסטען געדאנק געקאנט ארויסגעבען אויף אזא ארט אז די לעזער זאלען עס לעזען מיט פערגניגען אונ זאלען זיך פּארט בּאלד אנשטויסען וואס ער מיינט. אז ער האט געוואלט טרעפען עטליכע לומדים אונ רבּנים, וואס ער האט פון זיי ניט געהאלטען, האט ער בּעשריבּען ווי אזוי ער איז א מאל ארייִנגעפאלען אין גיהנם אונ וואס פאר א חברה ער האט דארט געטראפען אונ האט מן השמים דעם אויבען־אן אבגעגעבען די צבועס־קעס, וואס האבען זיך אויף דער וועלט נאר איבּערגענומען מיט זייער יראת שמים אונ געשריגען אז דער גאנצער שור הבר קומט נאר זיי. זיינע שירים זענען צונויפגעזאמעלט אין א בּעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „מחברות עמנואל״ וואס איז בּעקאנט בּיז היינט.

אזוי האבען זיך די איטאליענישע יודען געלעבּט רוהיג. סאנגזא, די שוועסטער פונ׳ם פּאפּסט יאהאנן דעם צוועלפטען, וואס האט געוואהנט אין אוויניאן, האט אנגערעדט דעם בּרודער ער זאל די יודען ארויסטרייבען פון רום. פון דער אנדערער זייט האט אויך דער קייזער פריעדריך דער שאנע, וואס פלעגט נאך פריהר גאנץ אפּט בּרענען דעם תּלמוד, געבּעטען דעם פּאפּסט

ער זאל די יודען ניט לאזען זיין אזיינע פרייע בעלי בתים אין לאנד, און אים יאהר 1321 איז ארויס א בעפעהל אז די יודען זאלען זיך געהן פון װאנען זיי זענען געקומען. אין רום איז דאס געװעהן א אונגעריכטער אומגליק. די יודען האבען באלד גוזר תענית געװעהן און אויסער דעם האבען זיי געשיקט שלוחים צום פאפסט און צום קאניג ראבערט פון נעאפעל און אזוי װי זיי האבען צו זייער בקשה צוגעלעגט אויך א מתנה פון צװאנציג טויזענד רענדליך האט זיך דער פאפסט מיט דער שװעסטער באלד איבערצייגט אז די יודען זענען ניט אזוי שעדליך װי מען האט זיי געזאגט און מען האט זיי געלאזט צו רוה. די יודישע געלד האט צושלאגען די װאלקענס און פאר די יודען איז װייטער ליכטיג געװארען.

נאר װי גוט די יודען איז געװעהן אין רום, האבען זיי זיך מעהר אבגעגעבען מיט װיסענשאפטען און די תורה האט טאקי געבליהט נאר אין שפאניען, אין קאסטיליען אבער, װאו דער קאניג אלפאנסא דער עלפטע האט אויף זיי געלעגט גרויס כבוד, איז זייער לאגע געװעהן גאנץ אנדערש: דארט האט מען זיי געגעבען די בעסטע שטעללען, דער קאניג האט געהאט דאס גראסטע צוטרויען צו זיינע צװיי יודישע יועצים, ר׳ יוסף דע-אסיגה און ר׳ שמואל אבן נקר, און אפילו די גייסטליכע, װאס זיי האט עס ניט געקאנט געפאלען, האבען אויך געמוזט שװייגען.

זעהר גליקליך האבען זיך בעדארפט פיהלען די יודען פון קאסטיליען אז זיי האבען געזעהן װאס עס טהוט זיך מיט זייערע ברידער װאס װאהנען גאר נאהענט פון זיי — אין ארראגאניען. דארט האט מען די יודען אנגעטהון צרות און מען האט זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען. נאר נאך ערגער איז געװעהן די יודען פון נאװארא, װאו איינער פון די גייסטליכע, פעדרא אוליגאיען, האט אנגערייצט דאס פאלק און אים שבת, דעם 5 מערץ 1328 איז מען איבערגעפאלען אויף דער גרויסער יודישער קהלה פון עסטעלה און מען האט אנגעמאכט א שרעקליכע שחיטה. אומזיסט האבען זיך די יודען געװעהרט, די רוצחים זענען געװעהן צעהן מאל שטארקער און גראסער און זיי האבען ניט איבערגעלאזט קיין איינציגען פון זיי. נאר איין מנחם בן זרח, װאס איז דעמאלט אלט געװעהן צװאנציג יאהר און איז דערנאך געװארען א בערימטער מאנן, איז געבליבען לעבען טאקי נאר מיט א נס. זיינע עלטערן און פיער יונגערע ברידער האט מען געקוילעט און ער אליין איז אויך געלעגען האלב טויט צװישען די הרוגים, נאר ביי נאכט איז גראד דורכגעגאנגען א בעקאנטער

קְרִיסְט אוּנ הָאט בֶּעמֶערְקְט אַז עֶר אָטְהֶעמְט נָאךְ, הָאט עֶר אִיהם גֶענוּמֶען צוּ זִיךְ אוּנ הָאט אִיהם בֶּעהַאלְטֶען בִּיז עֶר אִיז גֶעזוּנְד גֶעוָוארֶען. אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט הָאט מֶען אוֹיךְ דָאס אֵייגֶענֶע גֶעטְהוּן אוּנ כַּךְ הַכֹּל זֶענֶען דֶערְמָאלְט אוּמְגֶעקוּמֶען מֶעהר פוּן זֶעכְּס טוֹיזֶענְד יוּדֶען.

וִוי עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אִיז דָאס גְלִיקְלִיכְקֵייט פוּן דִי יוּדֶען אִין קַאסְטִילְיֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן נָאר לְפִי שָׁעָה אוּנ עֶס הָאט זִיךְ נָאר גֶעהַאלְטֶען בִּיז דִי הַצְלָחָה פוּנ׳ם קֶאנִיג׳ס יוּדִישֶׁער יוֹעֲצִים הָאט גֶעשַׁיינְט. לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְן הָאט אָבֶּער דִי הַצְלָחָה אוֹיךְ נִיט גֶעקֶאנְט אוּנ עֶס אִיז אֲפִילוּ צוּ בֶּעוואוּנְדֶערְן וִוי אַזוֹי אַלְפָּאנְסָא אִיז גַאנְצֶע צְוֶועלְף יָאהר גֶעבְּלִיבֶּען טְרַיי זַיינֶע יוּדִישֶׁע יוֹעֲצִים, וָואס הָאבֶּען טַאקִי אִין דֶער צַייט דֶערְגְרֵייכְט צוּ דֶער גְרֶעסְטֶער מַדְרֵגָה. ר׳ יוֹסֵף דֶע־אִיסִינָה, אָדֶער דוֹן יוֹסֵף בֶּן אֶפְרַיִם בִּינְבְנִשְׂתִּי הַלֵוִי, אִיז גֶעוֶועהן אַזאַ מֶענְשׁ, וָואס הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי זִיךְ בֶּעלִיעבְּט צוּ מַאכֶען בַּיי גְרוֹיסֶע לַייט אוּנ דֶערְבַּיי נִיט פֶערְלִירֶען זַיין כָּבוֹד, נָאר פַארְקֶעהרְט, אַזוֹי פִיהרֶען אַז מֶען זָאל פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. אַז דֶער קֶאנִיג הָאט בֶּעדַארְפְט עֶפִּיס אוֹיסְפִיהרֶען אַנֶאטְהִיגֶע זַאךְ, וָואס נִיט יֶעדֶער הָאט גֶעטָארְט דֶערְפוּן וִויסֶען, פְלֶעגְט עֶר עֶס נָאר אִיבֶּערְגֶעבֶּען דוֹן יוֹסֵף דֶע־אִיסִינָה אוּנ אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן זִיכֶער אַז עֶר וֶועט אַלְדִינְג טְהוּן בִּשְׁלֵימוּת. דֶערְפַאר הָאט עֶר אִיהם טַאקִי זֶעהר גֶעשֶׁאצְט אוּנ אִיז אִיהם גֶעשְׁטַאנֶען אִין אַלֶע נוֹיטְהֶען. אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס עֶר הָאט אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קַיין וַואלַאדָאלִיד, מִיט אַ שְׁלִיחוּת צוּ דֶער פְּרִינְצֶעסִין, אוּנ דָאס פָאלְק, וָואס דוֹן יוֹסֵף׳ס שׂוֹנְאִים הָאבֶּען עֶס אָנְגֶערֵייצְט, אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיפ׳ן פַּאלַאץ אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט הַרְגֶענֶען. דוֹן יוֹסֵף׳ן הָאט אָבֶּער גֶערָאטְהֶען אַוֶועקְצוּשִׁיקֶען אַ שָׁלִיחַ צוּם קֶאנִיג אוּנ אִיהם מוֹדִיעַ זַיין וָואס דָא גֶעהט פָאר. אַלְפָּאנְסָא הָאט נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ אִיז אַלֵיין מִיט גְרוֹיס חַיִל צוּגֶעטְרֶעטֶען צוּ דֶער שְׁטָאדְט אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען אַ תֵּל פוּן אִיהר וִוי מֶען וֶועט זִיךְ צוּרִירֶען צוּ דוֹן יוֹסֵף. דָאס פָאלְק הָאט גֶעמוּזְט כּוֹרֵעַ אוּנ מִשְׁתַּחֲוֶה זַיין אוּנ מֶען הָאט פֶערְזִיכֶערְט דֶעם קֶאנִיג אַז דָאס הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעמֵיינְט דוֹן יוֹסֵף׳ן, נָאר דֶעם קְרִיסְטְלִיכֶען רִיטֶער, דוֹן אַלְוַואר נוּנְיֶיץ. אַלְפָאנְסָא הָאט דָאס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ תֵּירוּץ אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעפְרֶעהט וָואס עֶר הָאט אַלֵיין אָבְּגֶעראַטֶעוֶועט זַיין גֶעלִיעבְּטֶען יוֹעֵץ פוּן אַ סַכָּנָה. פּוּנְקְט אַזאַ חָשׁוּב אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן זַיין לַייבּ־דָאקְטָאר דוֹן שְׁמוּאֵל אִבֶּן וַוקַר. וָואס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ וֶוענִיג גֶעמִישְׁט צוּ דֶער מְלוּכָה, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען פְלֶעגְט זִיךְ אָפְּט דֶער קֶאנִיג מִיט אִיהם אַיין עֵצָה הַאלְטֶען אוּנ הָאט אִיהם זֶעהר לִיעבּ גֶע־

האט פאר זיין שכל הישר. אז די רייכע יודען האבען זיך געפיהלט וואס פאר א גרויסען צד זיי האבען אין קאניגליכען הויף, האבען זיי זיך שוין ערלויבט צו־נעהמען פראצענט פון די, וואס האבען בעדארפט אנקומען צו זיי. דאס האט שטארק די יודען פערהאסט געמאכט ביים פאלק, מען האט זיך ניט איין מאל געקלאגט אויף זיי ביים קאניג, נאר דאס גאנצע גליק איז געוועהן וואס אלפאנסא אלליין האט געהאט זיין אינטערעס אין דעם אז די יודען זאלען טאקי אויס־לעדיגען די קעשענעס ביי די קריסטען און ער זאל קאנען דערנאך ביי זיי צו־נעהמען די גזילה. דערפאר האט ער די יודען ניט געטשעפעט חאטש די שונאים האבען געשריגען אז עס איז נאטהיג מען זאל ביי זיי צונעהמען די רעכטע, און האט נאך געגעבען דון שמואל אבן וואקר א ערלויבניש ארויסצולאזען קליינע מטבעות און דערפון האבען ניט קיין קליינע הכנסה. צום אומגליק האבען אבער ביידע יועצים ניט געלעבט צווישען זיך צופרידען, יעדער האט אין זין געהאט נאר צו שאדען דעם אנדערן, און דערמיט האבען זיך בענוצט די שונאים און האבען אויפגעהערט אנצורייצען דאס פאלק אויף די יודען, ווייל זיי זענען זיכער געוועהן אז כיט דער צייט וועט זיי געראטהען דעם קאניג אויך אב־צורייסען פון זיינע חשובים. אזוי האט די שנאה ביסלעכווייז ווי א וואורם געטאטשעט דאס לעבען פון די יודען אין קאסטיליען ביז עס איז ניט ארויס־געשפרונגען טאקי פון זיי אלליין איינער, וואס האט אנגעמאכט איין איבער־קעהרעניש אין דעם לאנד און געבראכט דערצו וואס די פיינדשאפט, מיט וועלכער מען האט זיך א צייט געשטיקט און געשאהמט אפענטליך ארויסצווייזען, איז געווארען אללע מאל גרעסער און האט זיך געפונען א וועג גלייך צו דער מלוכה.

דאס איז געוועהן אבנר פון בורגאס, א יודישער דאקטאר און א גרוי־סער למדן, וואס האט זיך געטויפט ווען ער איז שוין אלט געוועהן זעכציג יאהר און איז דערנאך בעקאנט געווארען מיט'ן נאהמען אלפאנסא בורגענזיס דע וואלאדאליד. ער איז אייגענטליך געוועהן פריי פון יעדער אמונה און איז אריבערגעגאנגען צום קריסטענטהום ניט ווייל די יודישע רעליגיאן איז איהם ניט געפאלען, נאר צו ליעב דעם וואס ער האט געזעהן אז אזוי איז פאר איהם גלייכער. אזא מענש שמעקט גוט וואהין דער ווינד בלאזט און אז ער האט זיך איבערצייגט אז פאר זיינע געוועזענע ברידער הייבען זיך אן ניט קיין פרעהליכע טאג, איז ער באלד צוגעשטאנען צו די שונאים און האט אויף זיי אנגעהויבען רעדען און שרייבען אללע רעות. פיעל האט איהם געהאלפען דערצו דאס,

וואס ער איז געוועהן א גרויסער בקי אין תלמוד און אין אנדערע היילינגע ספרים, און אז ער האט געבראכט אויף זיינע ליגענס ראיות האבען איהם די קריסטען געגלויבט. דערפאר האט ער נאר אהן בושה אנגעהויבען ארויסלאזען ביכער און דערוייזען ווי שעדליך די יודישע אמונה איז, און זיין עזות האט איהם געבראכט דערצו וואס ער פלעגט זיינע כתבים צושיקען צו די בעריהמטעסטע יודישע לומדים ווייל ער האט געוואוסט אז קיינער וועט זיך ניט דערוואגען זיך ארויסצושטעלען געגען איהם און דערווייזען אז זיין מיינונג איז פאלש. די יודען זענען נאך אבער דעמאלט ניט געוועהן אזוי געפאלען זיי זאלען קאנען רוהיג צוקוקען ווי איינער, וואס איז זיי פאלש געווארען, שיט מיט שקרים און זאלען קיין ווארט ניט זאגען; עס האבען זיך געפונען אזעלכע יודישע שרייבערס וואס האבען איהם באלד געענטפערט און געמאכט א תל פון אלע זיינע סברות און בעזאנדערס האט פון איהם חוזק געמאכט ר' יצחק פולנאר (פולקאר), איינער פון די גרעסטע יודישע געלעהרטע, וואס האט ניט געהאלטען אלפאנסא'ן ווערטה מען זאל מיט איהם א וכוח האבען און האט איהם נאר אויסגעלאכט אין א קליינעם שיר, דאס האט אלפאנסאן אין גאנצען ארויסגעבראכט פון דער העזה און עס איז בייא איהם געבליבען ער זאל פשוט געהן מיט מסירות. ער האט דעם קאניג דערצאהלט אליגען אז די תפלה ולמלשינים פון שמונה עשרה איז געגען דעם גרינדער פון דער קריסטליכער אמונה, און האט עס אזוי ווייט געבראכט אז דער פארשטעהער פון דער יודישער קהלה אין וואלאדאליד האט געמוזט אנפערן א תירוץ אז די תפלה בעציהט זיך נאר אויף די מינים פון אמאל, וואס פלעגען מסר'ן די יודען, נאר דער תירוץ איז ניט אנגענאנגען, עס האט אפילו ניט געהאלפען דער וכוח, וואס די רבנים האבען געהאט מיט אלפאנסא'ן און עס איז ארוים אים יאהר 1336, א בעפעהל מען זאל די תפלה אין גאנצען ארויסווארפען פונ'ם דאווענען.

דאס איז געוועהן דאס ערשטע מאל וואס די מלוכה האט נאכגעגעבען די יודישע שונאים, און דערנאך האבען זיי זיך שוין צופיהרט די האנד, בעזאנדערס ווען ביים קאניג איז געווארען א נייער חשוב איינער פון זייער חברה, א געוויסער גאנזאלא מארטינעץ, א שלאנג וואס ר' יוסף די-איסינה האט זי מגדל געוועהן בייא זיך אין שוים, כדי זי זאל איהם שפעטער בעצאהלען מיט איהר גיפט. גאנזאלא איז געוועהן א ארעמער יונגער מאנן, און ר' יוסף די-איסינה האט איהם געשטיצט און אריינגעפיהרט אין קאניגליכען הויף. קוים האט איהם אבער דער קאניג ליעב בעקומען און געגעבען א גרויסע שטעללע,

האט ער אנגעהויבען גראבען א גרוב פאר זיין בעל-טובה און פאר אללע זיינע גלויבענסברידער; ער האט דעם קאניג פארשטעהן געגעבען אז ער דארף ניט צו ליעב יודען רייצען דאס גאנצע פאלק, וואס איז מיט רעכט בייז אויף זיינע יועצים, וועלכע זענען רייך געווארען אויפ'ן חשבון פון דער מדינה. וואס דעם קאניג איז אזעלכעס געשעהן, אז ער האט געקאנט נאר פלוצלונג זיך אזוי איבערבייטען, איז שווער צו פארשטעהן, נאר דאס ווייסט מען אז דער כח פון רכילות און פאלשקייט איז זעהר גרוים און דאריבער האט גאנזאלא בעקומ'ען פון איהם איין ערלויבניש אז ער מאג טהון מיט זיינע געוועזענע פריינד וואס ער וויל. גאנזאלא האט טאקי ניט לאנג געטראכט און האט באלד געהייסען ארייננווארפען ר' יוסף די-איסינה און ר' שמואל אבן וקר מיט זיינע צוויי ברידער און נאך אכט קרובים מיט זייער גאנצער משפחה אין תפיסה און דארט האבען דעם קאניגס חשובים ניך געענדיגט זייער לעבען. נאך צוויי יודען זענען געשטאנען נאהענט צום קאניגליכען הויף, דאס זענען געוועהן דון-משה אבודיאל און דון שלמה בן-יעיש, און אזוי ווי גאנזאלא האט זיי אויך געוואלט פטר'ן, האט ער זיך גענומען שרייען אז דאס בעסטע וואלט געוועהן מען זאל גאר אללע יודען ארויסטרייבען פון קאסטיליען, און מען זאל זיך מיט זיי נוהג זיין ווי אין פראנקרייך: צונעהמען די הייזער און פערמעגען און זיי לעבעדיגערהייד ירש'נען. מיט דעם פלאן – ארויסצוטרייבען די יודען – האט ער זיך ארומגעטראגען ביז צום טויט, און דאס איז אויך געוועהן זיין מפלה. אז ער האט צום ערשטען מאל פארגעלעגט זיין מיינונג וועגען דעם אין דער אסיפה פון אללע מיניסטארען, האט ער פון קיינעם ניט געקאנט בעקומען איין הסכמה דארויף; אפילו די נייסטליכע האבען אבגעראטהען דערפון, און דער ארכיעפיסקאפ פון טולעדא האט בפירוש געזאגט אז, ערשטענס טאר מען ניט משנה זיין דאס ווארט, וואס די אלטע קאניגע פון קאסטיליען האבען געגעבען די יודען ווען זיי האבען זיך בעזעצט אין לאנד, און צווייטענס, וועט עס פשוט שאדען דער מדינה, ווייל די יודען זענען א טהייערער אוצר פאר דער מלוכה, וואס קאן ביי זיי געפינען געלד צו יעדער צייט, און אפילו ווען מען וועט זיי בערויבען וועט עס אלץ ניט נוצען אזוי פיעל ווי ווען מען זאל זיי גלאטט אין א איינגער צייט צו פרעסען.

אז דון משה אבודיאל איז געוואהר געווארען וואס פאר א צרה דא קאן ארוים, האט ער דערפון מודיע געוועהן אללע יודישע קהלות פון קאסטיליען, און דער עולם האט זיך געהאפט צום אלטען מיטעל – צום פאסטען. די געננער פון גאנזאלא'ס דעה האבען איהם איבערגעשפארט, און די סכנה איז אוועק. דער-

ווייל איז טאקי גאנזאלא אליין אויך פערטראגען געוועהן, ער האט געמוזט זיך אוועקלאזען אין א מלחמה, אונ אז ער האט מנצח געוועהן דעם שונא, האט ער שוין גאר אין גאנצען פערריסען דעם קאפ אונ קיינער איז איהם ניט גלייך געוועהן. ווען א קליין מענשעלע שפיעלט צו די הצלחה אונ עס וואקסט פון איהם אויס א מושל מיט קראפט אין די האנד, מיינט ער אז קיין עלטערס פון איהם איז ניטא אונ אז אללע מוזען איהם פאלגען; אזא מין הצלחה פיהרט איהם צו עקשנות אונ דאס עקשנות בעגראבט איהם. אזוי איז אויך געשעהן מיט גאנזאלא'ן: ער האט גערעכענט אז אצונד וועט ער געוויס אויספיהרען זיין פלאן, אונ וועט פועל'ן ביים קאניג מען זאל די יודען ארויסטרייבען, צום סוף האט ער דורך דעם נאך מעהר שונאים בעקומען, אונ בעזונדערס האט זיך אן איהם נוקם געוועהן די שאנע לעאנארא דע גוזמאן, וועלכע האט אויפגעקלאהרט דעם קאניג, אז גאנזאלא איז איהם ניט געטריי אונ וויל די גאנצע מלוכה אריינכאפען צו זיך אין די האנד אריין. דער קאניג האט באלד געשיקט צו גאנזאלא'ן ער זאל קומען קיין מדריד, נאר ער האט פערשטאנען אז ניט אויף נוטס אונ כבוד רופט איהם דער קאניג האט ער זיך ניט נאר אבגעזאגט אויספאלגען דעם קאניג'ס בעפעהל, נאר ער האט אויך בסוד אנגעהויבען האנדלען מיט'ן קאניג פון פארטוגאל אונ אפילו מיט'ן מהמדנישען מושל פון גראנאדה זיי זאללען איהם העלפען ארויסטרעטען אפען געגען דער מלוכה. גאנזאלא האט געטראכט, אז ער מיט זיין גאנצער חברה וועלען קאנען בעשטעהן געגען חיל פון קאסטיליען, ווען מען וועט איהם וועלען מיט געוואלד נעהמען, אונ דערפאר האט ער זיך ערלויבט צו שיסען אויף די קאסטיליענישע סאלדאטען ווען דער קאניג אלליין איז מיט זיי צוגעקומען צו דער שטאדט, וואו גאנזאלא איז געשיטאנען, אונ א פייל האט געטראפען איינעם פון די סאלדאטען, וואס האבען זיך געפונען פונקט נעבען קאניג. דא האט שוין דער קאניג געהייסען זיך גאר אנדעריש נעהמען צו איהם; ער האט זיך באלד געמוזט אונטערגעבען אונ מען האט איהם פארברענט. גרויס איז געוועהן די שמחה פון די קאסטיליענישע יודען אז פונקט פאר פורים פונ'ם יאהר 1339 איז זיי אנגעקומען די בשורה פון גאנזאלא'ס טויט: זיי האבען זיך דעמאלט געמאכט א דאפעלטען יום טוב אונ זיי האבען זיך טאקי געמאגט פרייען, ווייל נאך דעם איז דער קאניג ווייטער גוט געווארען צו די יודען, אונ אז ער האט זיך איבערציינגט וואס פאר א שקרים גאנזאלא האט אויסגעטראכט אויף דון משה אבודיאל, דעם איינציגען יודען וואס האט זיך נאך גערעכענט צווישען זיינע מקורבים אונ האט זיך געמוזט אין דער

שלעכטער צייט אביסעל דערווייטערן, האט ער איהם צוריק געבעטען אונ געגעבען די שאנסטע שטעללע.

פון דעמאלט אן איז אלפאנסא, אונ דער נאך זיינע יורשים, זיך בעגאנגען מיט יושר געגען די יודען אונ זיי האבען זיך געקאנט לעבען רוהיג, נאר פון דעסטוועגען איז זייער אינוועניגסטע לאגע ניט געוועהן אזוי גלאנצענד, ווייל זייט רבינו אשר בן יחיאל (הרא"ש) מיט זיינע קינדער האבען זיך אוועקגעלעגט נאר פאר פרומקייט איז די בילדונג גאר געפאלען, אונ אפילו דאס לערנען פונ'ם תלמוד איז געווארען אהן טיפקייט אונ אהן חריפות. אין שפאניען האט זיך דעמאלט געפונען איין יודישער דיכטער שם טוב די קריון, וואס האט ניט שלעכט געשריבען אין דער לאנדעסשפראכע, נאר דאס איז מעהר ניט געוועהן ווי איין שוואלב, וואס קאן נאך קיין זומער ניט מאכען. יודען מיט קאפ, מענשען פון תורה אונ חכמה האט מען אויפגעהערט צו זעהן אונ נאר פון דערווייטענס האבען פון פראנקרייך אונ פון אנדערע ערטער ארויסגעשיינט די נאהמען פון ר' יוסף אבן כספי, גרשוני אונ נרבוני. אונ אויך פון ר' יצחק פולגר פון אווילא אונ ר' דוד אבן־אלביליא פון פארטוגאל.

פון דעם ראש'ס אכט זיהן זענען מעהר בעקאנט צוויי: ר' יעקב אונ ר' יהודה. ר' יעקב בן אשר, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1280, האט זיינע יאהרען אבגעלעבט אין גרויס דחקות, אונ ווי עס ווייזט אויס, האט ער ניט געוואלט נהנה זיין פונ'ם פאטערס רייכקייט, אונ אפילו פאר'ן רבנות האט ער ניט גענומען קיין שכירות. זיין גרויס ארעמקייט האט איהם פון דעסטוועגען ניט אבגעריסען פונ'ם לערנען אונ ער האט אנגעשריבען די ארבעה טורים: א געזעצבוך, וואס דארט זענען מיט אביסעל מעהר ארדנונג ווי אין תלמוד צונויפגעזאמעלט אללע דינים פון דער יודישער אמונה אונ פונ'ם יודישען לעבען אונ איז בעקאנט מיט דעם נאהמען „בעל הטורים". זיין ברודער ר' יהודה בן אשר איז אויך געוועהן א גרויסער למדן אונ נאך דעם פאטער'ס טויט איז ער געווארען רב אין טולעדא. עס האט איהם אבער געצויגען צוריק קיין דייטשלאנד, אונ אזוי ווי ער אליין איז שוין צו אלט געוועהן האט ער זיינע קינדער אנגעזאגט זיי זאלען אוועקוואנדערן פון שפאניען. זיי האבען אבער ניט געקאנט אויספיהרען זיין רצון, ווייל אין דייטשלאנד האבען זיך דעמאלט אנגעהויבען די ביטערסטע יאהרען פאר די יודען.

פון די וועניגע יודישע געלעהרטע, וואס האבען אין יענער צייט געלעבט אין פראנקרייך איז בעזאנדערס בעקאנט דער נאהמען פון דער משפחה גרשוני,

וואס האט איינענטליך געהייסען ר' לוי בן גרשון (רלב"ג) אדער לעאן דע באניאל. ער איז געוועהן איין עניקעל פון יענעם ר' לוי פון ווילעפראנש, וואס האט אמאל אזוי פיעל געארבייט געגען חכמה, אונ דוקא אין דער משפחה איז בעשערט געוועהן עס זאל זיך אריינהאפען א פונק פון אויפקלארונג אונ עס זאל ארויס אזא גרויסער מאנן, וואס האט געשמ'ט אי צווישען יודען אי צווישען קריסטען. ר' לוי בן גרשון איז געבארען געווארען אין ארבאנזיש אים יאהר 1288 אונ נאך אין דער יוגענד האט איהם דער פאטער, איינגעם מיט תורה, געלאזט לערנען אויך פערשיעדענע לשונות אונ חכמות. בייא דרייסיג יאהר איז ער שוין געוועהן א בעריהמטער דאקטאר, די וועלט האט שוין גע־קלונגען מיט זיין נאמען, אויסער דעם האט ער זיך בעשעפטיגט מיט אסטרא־נאמיע אונ האט ערפונדען א גלאז, וואס מען זאל קאנען דערמיט בעטראכטען דעם גאנג פון די שטערן אויפ'ן הימעל. די אללע זאכען האבען איהם פון דעסטוועגען ניט געשאדט אנצושרייבען אויף לשון קדש א גאנץ ספר איבער דער משנה וואס איז בעקאנט מיט דעם נאמען „יסוד המשנה". וועגען זיין דאקטאריע האט ר' לוי ניט געקאנט זיצען אויף איין ארט אונ ער פלעגט אפט קומען קיין פערפיניאן אונ קיין אויניאן, וואו דער פאפסט האט דעמאלט געוואהנט. אז מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון פראנקרייך, איז ער ניט געוועהן אין מיטען, נאר די צרות פון אללע האט ער ניט געפיהלט אונ האט געדרונגען אז דאס גרעסטע בעווארעניש פאר די יודען איז נאר בילדונג אונ אז מיט'ן כח פון חכמה וועלען זיי אלדינג איבערטראגען. דערפאר האט ער אליין זיך גענומען נאך מיט מעהר חשק צו שרייבען פאר זיין פאלק פערשיעדענע חקירה־ספרים אונ צוואנציג יאהר כסדר האט ער ניט ארויסגעלאזט די פען פון דער האנד. דער ריינער שכל איז בייא איהם געשטאנען העכער פון אללעמען אונ ניט איין מאל חזר'ט ער איבער אין זיינע כתבים אז דעם אמת מוז מען ארויסזאגען אפילו ווען ער גלייכט זיך ניט אויס מיט דער תורה אונ מען דארף נאר זעהן געפינען א פשרה, וואס זאל דעם פסוק ניט אנרירען, אבער דער אמת זאל בלייבען פעסט. אודאי פארשטעהט מען אז די פרומע האבען ניט געהאלטען פון אזא הקרן אונ האבען זיין ספר „מלחמות ה'" גערופען מיט א געלעכטער „א מלחמה געגען גאטט". דערפאר האבען איהם די קריסטען זעהר געשאצט אונ דער פאפסט קלעמענטי דער זעכסטער האט אים יאהר 1342 געהייסען איבער־זעצען אויף לאטייניש זיין בוך וועגען אסטראנאמיע. אזוי האט זיך ר' לוי בן גרשון אויסגעלעבט זיינע יאהרען אין נחת אונ איז אים יאהר 1345 געשטארבען

פול מיט ליעבע צו זיינע ברידער, וואס האבען ניט פערשטאנען זיין ווערטה אונ האבען זיך דערוויידערט פון איהם.

אזא מזל האט אויך געהאט איין אנדער יודישער געלעהרטער, ר' משה בן יהושע הנרבוני, אדער מאישטרו וידאל, וואס האט ליעב געהאט מעהר פראקטיש צו בעקאנען זיך כ"ט'ן לעבען פון די פעלקער, אונ איז כמעט צוואנציג יאהר ארומגעגאנגען צו פוס איבער פערשידענע לענדער. ער פלעגט זיך אין א שטאדט ניט לאנג אויפהאלטען, אונ אז ער איז גראד געווען אין סעוויליא אונ מען איז דארט אנגעפאלען אויף די יודען, האט ער אויך שטארק געליטען אונ פיעל פון זיינע כתבים זענען פערלארען געווארען. ער איז אויך געווען א גרויסער חקרן, האטש זיינע געדאנקען האט ער ניט אזוי פריי ארויס־געדריקט ווי ר' לוי בן גרשון. ער איז געגאנגען מיט דעם דרך, אז די תורה קאן מען לערנען מיט צוויי אופנים: נאר פשוט — פאר'ן פראסטען עולם, אונ מיט א העכערן פירוש — פאר די גרויסע לומדים. די פרומע האבען אבער ניט געוואלט ליידען מען זאל זיך אפילו צורירען צום מינדסטען אות פון א פסוק, זיי האבען געפאדערט מען זאל נאר ניט קלאהרען ־־ נאר בלינד גלויבען, דערפאר האבע זיי געשריגען אז ר' משה נרבוני איז אויך איין אפיקורוס, אונ אז ער איז גע־שטארבען אין דער פרעמד אין מיטען פון זיינע נסיעות, האט ער איבער־געלאזט זיינע ברידער פערזונקען אין פינסטערניש אונ פערשלאפען צווישען אייזערנע וואנד, מיט וועלכע די מקובלים אונ די פרומע האבען די אומגליק־ליכע יודען אבגעשיידט פון דער ליכטיגער וועלט.

---

10 דער שווארצער טויט אונ די יודישע הריגות.

(1335—1391 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו צום לעבען פון איינציגע מענשען אונ פון גאנצע פעלקער זעהט מען זעהר אפט אז פונקט ווי א מענש האפט זיך א מאל אן אן א נאריישקייט ווערד עס ביי איהם תורת אמת אונ מיט טויזענד פלאקער וועט מען עס איהם פונ'ם פארדרעהטען קאפ ניט ארויסשלאגען, אזוי טהוען אויך מיליאנען מענשען איינעם, קוים רעדען זיי זיך איין עפיס א זאך, אונ ווער שמיעסט נאך, אז מען זאגט זיי פאר א חטא אויף א זעלבען וואס מען קוקט אויף איהם קרום צו ליעב קנאה אדער פרנסה, פרעגט מען נאר קיין סך ניט איבער. מען וויל נאר ניט וויסען וואס דער ליגען ליעגט פון אויבען אויף, עס

גלויבט זיך גלויבען אונ ביסלעכווייז ווערד דערפון א פעסטע איבערציינגונג, וואס דער שכל הישר קאן זיי קיין מאל ניט אומוואַרפען. דא קומט יא אויס דאס ווארטעל: „אז א נאר ווארפט א שטיין אין גארטען אריין -- קאנען איהם קיין צעהן קלוגע ניט ארויסנעהמען" אונ פון דעם שטיין ווערד מיט דער צייט א גאנצער בארג אונ שפעטער איז שוין אפילו שווער צו וויסען ווער עס האט געווארפען דעם ערשטען שטיין.

אזא בארג איז געווארען פון די שטיינער, וואס די שונאים האבען די לעצטע פאר יאהר-הונדערטע געווארפען אויף די יודען, אונ ווי נאריש עס האבען פריהר אויסגעזעהן די בעשולדיגונגען פון בלוט אויף פסח, די וואסער-פערגיפטונגען אונ נאך אזעלכע שקרים, האבען זיך מיט דער צייט געפונען מאמינים, וואס ביי זיי איז שוין גאר קיין ספק ניט געוועהן אז אלדינג איז אמת; זיי האבען שוין געגלויבט אז אללע שלעכטיגקייטען נעהמען זיך נאר פון דעם יודען, אונ דערווייזען זיי דעם טעות איז גאר קיין מעגליכקייט ניט געוועהן, אונ צום פערצעהנטען יאהר הונדערט אז איז גראד געווארען א מגפה, וואס מען האט דעמאלט גערופען „דער שווארצער טויט", איז ביי אללע געבליבען אז שולדיג אין דעם זענען נאר די יודען, אונ מען האט געהאלטען פאר א מצוה אזעלכע שאדליכע מענשען אויסצוקוילען נאר אהן רחמנות. עס איז געוויס, אז ווען מען זאל געוועהן די יודען אומעדום בעטראכטען ווי אללע אנדערע איינוואהנער פונ'ם לאנד, וואלט קיינעם גאר ניט געקומען אויף די געדאנקען צו זוכען אויף זיי אזעלכע חטאים; צום אומגליק איז אבער זייער לאגע געוועהן ניט נאר שלעכט, נאר אין איין שפאניען, אין גאנץ אייראפא אבער האט מען אויף זיי געקוקט ווי אויף שטיף-קינדער אונ מענשען מוזען האבען שטענדיג א שעיר המשתלח, וואס זיי זאלען קאנען צו איהם אויסלאזען זייער ביטער הארץ אונ אויסטראכטען זאכען וואס זענען ניט געשטויגען אונ ניט געפלויגען. אזוי איז דער מעמד פון די יודען געווארען גאר שלעכט: אויף איין שונא, וואס האט טאקי געמיינט נאר דעם יודען צו שאדען, האבען זיך געפונען הונדערטער טויזענד בלינדע מענשען וואס האבען זיך געלאזט פיהרען אונ האבען נאר ניט געפרעגט וועמען שלאגט מען אונ פאר וואס מען שלאגט, פאר זיי איז גענוג געוועהן וואס מען האט זיי געלאזט ווערען בעלי בתים איבער פרעמדע פלייצעס אונ זיי האבען וועמען אבצולאזען עטליכע קלאפ.

רעכט שלעכט איז די יודען געווארען אין דייטשלאנד אין דער צייט פונ'ם קייזער לודוויג, וואס האט פון זי געשונדען די הויט: ער האט געזאגט אז די

יודען זענען דער דייטשער מלוכה געבליבען א ירושה נאך פון די ראמישע מלכים, און דערפאר האט ער איינגעפיהרט אז די קרוין זאל פון זיי האבען א גרויסע הכנסה און אללע, אפילו פרויען און קינדער זאלען צאהלען מס — א גולדען יעדעס יאהר. מילא אז לודוויג האט יא ביי זיי געריסען אזוי פיעל געלד, האט ער דאך זיי בעדארפט אכהיטען דער אוצר זאל חלילה ניט קלענער ווערען, צום סוף האט ער זיך גאר אויף זיי ניט געוואלט אפילו אומקוקען, ער האט זיי נאר דעמאלט אין זין געהאט ווען ער האט ביי זיי בעדארפט צונעהמען די לעצטע מטבע און ווייטער איז איהם גאר ניט אנגעגאנגען וואס מיט זיי האט זיך געטהון; דערפאר האט זיך אים יאהר 1335, אנגעהויבען א גרויסע הריגה וואס האט ביי די יודען אויסגעריסען געגונג קרבנות. עס האבען זיך פלוצלונג אבגעזוכט צוויי רוצחים, וואס מען האט זיי גערופען קאניגע ארמלעדער, ווייל זיי האבען די ארבעל ארומגענעהט מיט א שטיק לעדער, זיי האבען פירגעזאגט דעם פראסטען פאלק אז פונ'ם הימעל האט מען זיי מגלה געוועהן, אז עס איז א גרויסע מצוה זיך נוקם זיין אין די יודען. באלד האט זיך ארום זיי צונויפגעזאמעלט א גאנצע חברה, וואס האבען זיך גערופען „יודענשלעגער“ און האבען טאקי עהרליך פערדיענט דעם נאהמען. צוויי יאהר כסדר האבען זיי זיך געבאדען אין יודיש בלוט, פון עלזאס ביז שוואבען האבען זיי געמאכט א תל פון אללע יודישע איינוואהנער. פיעל האבען זיך אליין דאס לעבען גענומען און האבען אויך דערהרג'ט זייערע קליינע קינדער, כדי זיי זאלען פערשפארען זיך צו טויפען, און ערשט אז די צאהל פון די יודען איז געווארען שיטערליך און די מלוכה האט א קוק געטהון אז פון דעם יודישען מס פעהלט אסך, האט זי זיך געכאפט צום לעשען דאס פייער און האט פארמשפט איינעם פון די „ארמלעדער“ צום טויט.

אין דער איינענער צייט האט מען אין בייערן געמאכט א בעזונדער שחיטה אויף די יודען. די איינוואהנער פון דער שטאדט דעקענדארף, וואס האבען געהאט געשאפטען מיט די יודען און זענען זיי שולדיג געוועהן געגונג געלד, האבען זיך מישב געוועהן אז פאר זיי איז גלייכער זיך צו בעפרייען פון די הובות און גאר אין גאנצען זיי ארויספטר'ן. מען האט ניט לאנג געטראכט און ארויסגעלאזט א קלאנג, אז די יודען האבען געלאסטערט די קאטולישע רעליגיאן און זיי האבען מיט א מעסער דורכגעשטאכען די האסטיע, דאס הייליגע ברויט וואס ווערד געבאקען פון ריין ניט געזויערטען ווייצען-מעהל און וואס די קאטאליקען האבען פון צוועלפטען יאהר הונדערט אן איינגעפיהרט מען זאל עס האלטען אין קירכע אין א בעזונדער ארון קדש און עס בענוצען ביים נאטעס

דיענסט פאר א זכר פון קריסטוס'ס פליוש. אזא חלול השם האט טאקי קיינער ניט געקאנט ליידען, איבערפרעגען ווידער האט מען ניט בעדארפט, ווייל אויף א יודען איז דאך אלדינג צו גלויבען, און מען האט אבגעערעדט צווישען זיך אז דעם 30 סעפטעמבער 1337, ווען מען וועט דערהערען דעם ערשטען קלונג פון'ם גלאק, זאלען אללע אנפאלען אויף די יודען און קיין גאנץ ביינדעל פון זיי ניט לאזען. אזוי איז טאקי געשעהן: דאס צווייטע פאלק האט אויסגעקוילעט אללע יודען, זיי האבען אנגעצונדען זייערע הייזער פון אללע זייטען און דאס פערמעגען האבען זיי אבגעראבעוועט. פון דארט האט זיך דער צארן צוגאסען איבער גאנץ בייערן, באהמען, מאהרען און אסטעררייך און טויזענדער יודען זענען אומגעקומען. נאר די איינוואהנער פון וויען און רעגענשבורג זענען ניט צוגעשטאנען צו די רוצחים און האבען נאך, פארקעהרט, די יודען געשיצט. דער דייטשער קייזער איז געוועהן פערטראגען מיט אנדערע זאכען, און האט נאר קיין צייט ניט געהאט זיך אומצוקוקען אויף די רציחות, און דער הערצאג היינריך פון בייערן האט נאך געשיקט א דאנק דער חברה פון דעקענדארף דערפאר „וואס זיי האבען פארברענט די יודען". נאר דער פאפסט בענעדיקט דער צוועלפטער האט פערשטאנען אז די מעשה מיט דער געשטאלטענער האסטיע איז ניט קיין ריינע זאך, דאריבער האט ער געהייסען מען זאל גוט נאכפארשען פון וואנען די בעשולדיגונג האט זיך גענומען און אז דער אמת וועט זיך ארויסווייזען זאל מען די רוצחים שטרענג בעשטראפען. דעם פאפסט'ס רצון איז אוודאי גוט געוועהן, מען האט ניט לאנג געדארפט ארבייטען געוואהר צו ווערען דאס פאלשקייט פון דעם ליגען, נאר אז די מלוכה איז געוועהן קאלט צו דער זאך האט ער גאר ניט געקאנט מאכען, און גאר אין א קורצע צייט פון צעהן יאהר האט זיך דאס פייער צוברענט אין גאנץ איראפא און עס האבען זיך ארויסגעוויזען אזעלכע שונאים, וואס די ערשטע „יודענשלאגער" זענען נאר געוועהן צדיקים געגען זיי.

אז עס איז אים יאהר 1348 געקומען א שרעקליכע צרה אויף גאנץ איראפא, נאך א ערד-ציטערניש איז געווארען א מין חולאת וואס מענשען זענען דערפון געפאלען ווי פליגען, און מעהר פון פינף און צוואנציג מיליאן זענען אין פיער יאהר אויסגעשטארבען פון דעם „שווארצען טויט", האט די מגפה, מן הסתם, קיין כבוד ניט געלעגט אויך אויף יודען און האט צווישען זיי אויך געפונען פיעל קרבנות. נאר זיי איז נאך בעשערט געוועהן צו האבען א וועהטיג אויף דער מכה: עס האבען זיך געפונען גוטע פריינד, וואס האבען איינגערעדט דאס פאלק אז יודען

האבען דאס פערגיפטעט די לופט כדי אללע קריסטען זאלען אויסשטארבען. ווי אזוי האבען די יודען געקאנט פערגיפטען די לופט, וואס פאר א מין סם בענוצען זיי, און פאר וואס שטארבען זיי אליין אויך הונדערטערווייז יעדען טאג? — די שאלות האט קיינער ניט געוואלט פרעגען: ביי איין אומגליק ווערט דער קלינגסטער מענש פערדארעשט, וואס זשע האט מען נאך צו רעדען פון פראסטע מענשען ווען מען טייט זיי אן מיט די פינגער אז שולדיג אין דעם זענען די איינענע יודען, וואס מען האט זיי שוין פון לאנג חושד געוועהן אז זיי טרינקען קריסטליך בלוט און ווארפען גיפט אין וואסער. מען האט באלד אנגעהויבען גלויבען אז די מגפה איז נאר א יודיש שטיקעל ארבייט, און אזוי ווי די לאגע פון די שפאנישע יודען איז דעמאלט געוועהן ניט שלעכט, האט מען אויסגעטראכט אז פון שפאניען האט מען דעם גיפט צופיהרט איבער אללע לאנדער. גראד האט זיך נאך אין יענער צייט בעדארפט בעזעצען אין שאמבערי, אין סאַבויה, א יוד פון טולעדא, ר' יעקב פאסקאטע, און אויף איהם איז טאקי שוין געפאלען דער חשד אז ער, מיט דער הילף פונ'ם רב פיירעט, און נאך איניגע אבוגיט האבען דעם גיפט צושיקט איבער אללע מדינות. די מלוכות פון יעדען לאנד, וואו די פאלשע בעשולדיגונג האט זיך פערשפרייט, וואלטען דאבט זיך, בעדארפט באלד איינווענדען אללע מיטעל אז אזא נארישע בעשולדיגונג זאל זיך ניט האלטען אין פאלק; צום סוף האבען זיי נאך אליין מעהר צושארט דאס פייער דער מיט וואס זיי האבען געהייסען מען זאל זוכען די שולדיגע. דארט וואו מען זוכט שוין דעם חוטא — איז שוין נאר קיין ספק ניט אז א חטא איז אודאי דא, און דערפאר האט מען שוין, נאך אים יאהר 1348, אין פראנקרייך אויסגעהרג'ט א גאנצע יודישע קהלה און פערברענט די שולען צוזאמען מיט די ספרי תורות. פון דארט איז דאס אומגליק אריבער קיין קאטאלאניען און אראגאניען און די רוצחים האבען זיך אויך געוואלט צופיהרען די האנד אין ברצלונה. זיי האבען שוין דארט אבגעראבעוועט פיעל יודישע הייזער און געקוילעט צוואנציג יודען, נאר די איינוואהנער האבען זיך ארויסגעשטעלט און האבען ניט דערלאזט עס זאל קומען צו א גרויסע שחיטה. עטליכע טאג שפעטער איז מען אנגעפאלען אויף דער יודישער קהלה פון סערווערא, נאר דארט האט מען געטיידט ניט מעהר פון אכטצעהן יודען און די איבריגע זענען זיך צולאפען. מען קאן זיך פארשטעלען וואס עס האט זיך געטהון אין שפאניען צווישען די יודען, וואס האבען זיך אויך געמאנט שרעקען זיי זאלען ניט האבען דעם איינענעם סוף וואס זייערע איבריגע ברידער; זיי האבען

געפאסט און זיך פערשלאסען אין די הייזער און יעדע מינוט זענען זיי מיטן לעבען ניט זיכער געוועהן. דעמאלט האט זיך דער פרומער פאפסט קלעמענט־ דער זעכסטער, דער איינענער וואס האט געהייסען איבערזעצען ר׳ לוי בן גרשון׳ס ספרים, אנגענומען פאר די יודען און האט ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז מען זאל זיך ניט דערוואגען זיי צושלאגען אדער ראבעווען און מיט געוואלד טויפען. צו ליעב דעם בעפעהל איז אין פראנקרייך געווארען א ביסעל שטילער; דערפאר האבען זיך אנגעהויבען הריגות גאר אין אנדערע ארטער. דער הערצאג אמאדעאוס פון סאוואיען האט געהייסען עטליכע יודען איינזעצען אין תפיסה, ווייל ער האט זיי חושד געוועהן אז זיי פערגיפטען די לופט, און באלד האבען אללע איינוואהנער פון דער זשענעווער געגענד אנגעהויבען שרייען אין איין קול אז די יודען האבען זיך אויף זייער לעבען גענומען. אין שיללאן און שאטעל האט מען געהאפט א סך יודען, מען זיי האט אנגעטהון ענוים קשים און מען האט זיי אזוי לאנג געמאטערט ביז זיי האבען געזאגט דאס וואס זייערע רוצחים האבען געוואלט. בעזאנדערס האט זיך מודה געוועהן א יוד, אקוועט, אז ער האט געבראכט גיפט אין א סך ארטער וואס זענען זעהר ווייט איינס פון דעם אנדערן, און האטש אפילו א בלינדער האט געקאנט ארויסזעהן אז זיינע רייד זענען פאלש, האט מען זיי געהאלטען פאר א בעווייז און מען האט צו ליעב דעם פארברענט אללע יודען פון יענער געגענד. אזוי האט מען אויך גע־טהון אין דער גאנצער שווייץ בעזאנדערס אין בערן; מען האט געהאפט דעם ערשטען יודען און מען האט ביי איהם לעבעדיגערהייד די אדערן געצויגען ביז ער האט געמוזט מודה זיין אז ער איז שולדיג, און קוים האט מען שוין געהאט אויף פאפיער זיין חתימה, האט מען שוין געברענט און געבראטען אללע יודען גאר אהן טענות. אין באזעל, פרייבורג, שטראסבורג און קאלן האט מען זיך אויך אזוי נוהג געוועהן. אז דער פאפסט קלעמענטי איז דערפון געוואהר געווארען, האט עס איהם פארקלעמט ביים הארצען און אזוי ווי ער איז געוועהן איבערצייגט אז די יודען ליידען אומזיסט, האט ער ארויס־געלאזט נאך א שטרענגערן בעפעהל ווי פריהר, ער האט בפירוש געשריבען אז די יודען זענען אומשולדיג, אז די גייסטליכע זענען מחויב זיי צו בעשיצען און אריינווארפען אין הערם יעדען וואס טראכט אויף זיי אוים בלבולים. דאס פאלק איז שוין אבער געוועהן אזוי צוהיצט און מלא רציחה אז די גוטע רייד פונ׳ם פאפסט האבען זיי שוין ניט געקאנט אבהאלטען פון שלעכטס, און דאס יודישע בלוט האט זיך ווייטער געגאסען אהן איין אויפהער.

בעזאנדערס האט זיך דייטשלאנד אויסגעצייכענט מיט רציחות. כאטש דער נייער קייזער קארל דער פיערטער האט אללע מאל ארויסגעלאזט איין אנדער בעפעהל מען זאל די יודען לאזען צו רוה, ווייל ער האט ניט געוואלט פערליערען אזא גרויסע הכנסה פון זיינע „קאמער קנעכט”, פון דעסטוועגען האט זיך דאס פאלק געטהון זיינס, אונ דארט האט מען ניט אזוי געמיינט צו בעראבעווען די יודען ווי מען האט טאקי געגלויבט אז זיי זענען שולדיג אין דער מגפה אונ אז מען וועט זיך פון זיי בעפרייען וועט אויך די שרעקליכע קראנקהייט אוועק. עס איז ביי קיינעם מעהר קיין ספק ניט געוועהן אז די יודען האבען פערגיפטעט אללע טייכען אונ ברוננעס, אונ דערפאר האבען זיי געטרונקען נאר רעגען-אדער שנעע-וואסער; מען האט אויך באלד אבגעזוכט א יודען, ר' משה פון מאינץ, אונ מען האט אויף איהם ארויפגעלעגט דעם גאנצען חטא אז ער האט צושיקט סם איבער גאנץ דייטשלאנד.

אין דער פינסטערער צייט גלאנצען ווי ליכטיגע שטערען, די נאהמען פון עטליכע קריסטען, וואס האבען זיך כמעט מיט מסירת נפש אנגענומען פאר די אומגליקליכע יודען, דאס זענען געוועזען די פארשטעהער פון שטראסבורג. קאנראד פאן ווינטערטור, גאסע שטורם אונ פעטער שווארבער, זיי האבען ניט געקוקט אויף קיין שום סכנה אונ האבען זיך ארויסגעשטעלט אפילו נעגען עפיסקאפ; מיט אללע כוחות האבען זיי געשיצט די יודען אונ אויף זיי קוקענדיג האבען זיך געפונען אזעלכע בעלי טובה אויך צווישען די פארשטעהער פון באזעל, פרייבורג אונ קעלן. אז מען האט אין בענפעלדען, אין עלזאס, געמאכט איין אסיפה אונ דער בישאף בערטהאלד פון שטראסבורג מיט נאך אנדערע גרויסע לייט האבען זיך פערזאמעלט אונ געזוכט עפיס איין עצה, וואס מען זאל טהון מיט די יודען, האבען די פארשטעהער פון שטראסבורג זיך בעמיהט צו איבערצייגען אללע וואס פאר א שרעקליכע עברה די קריסטען נעהמען אויף זיך מיט די פאלשע בעשולדיגונגען. צום אומגליק האבען זיי אבער גאר ניט געקאנט מאכען, די שונאים האבען זיי איבערגעשפארט אונ עס איז געבליבען מען זאל ארויסטרייבען די יודען פון אללע שטאדט וואס ליעגען ביים רהיין. דעמאלט האט מען צום איבריגען דערשלאגען די עלזאסער יודען, וואס האבען זיך נאך ניט אויסגעהיילט פון די פריהריגע וואונדען פון ארמלעדערס חברה: מען האט זיי אנגעהויבען יאגען ווי די ווילדע חיות פון איין ארט אויפ'ן אנדערן ביז עס איז פון זיי קיין איינציגער ניט געבליבען לעבען. דאס אייגענע האט מען אויך געטהון מיט די יודען פון באזעל

און ניט ווייט פון דארט אויף אן אינזעל האט מען אויסגעבויעט א בעזונדער שטוב, מען האט דארט פארשפארט א סך יודען און דער נאך אנגעצונדען דאס הויז פון אללע זייטען, און טאקי דא ביים פייער האבען די רוצחים געשוואָרען אז פאר צוויי הונדערט יאהר טאר מען קיין איינציגען יודען ניט אריינלאזען אין שטאדט. שפעטער מיט א וואך איז די אייגענע גזרה אויסגעגאסען געוואָרען אויף די יודען פון פרייבורג, און באלד האט מען אויך אזוי געטהון מיט דער גאנצער קהלה אין שפייער: דאס פאלק האט אויסגעהרג'ט אללע יודען, פיעל האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען און נאר עטליכע פון זיי זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. נאר אין שטראסבורג האט זיך נאך געהאלטען, ווייל די עדלע פארשטעהער זענען ניט מיעד געוואָרען אויף יעדען שריט אבצוהאלטען דאס פאלק פון רציחה, און זיי פלעגען נאך שרייבען בריעף אין אנדערע שטאדט און בעטען מען זאל זיך ניט אזוי שטארק פערזינדיגען נעגען גאטט און ניט טיידטען אונשולדיגע מענשען. אז דאס פייער האט זיך אבער צוברענט אין אללע ערטער ארום און מען האט נאר געהערט ווי אומעדום הרג'ט מען יודען, האבען די שטראסבורגער איינוואהנער אויך געוואלט פערזוכען דעם טעם פון ארעכטער הריגה, און אזוי ווי זיי האבען געוואוסט, אז די פארשטעהער וועלען עס ניט דערלאזען, האבען זיי פריהר אנגעמאכט א לארם אז זיי זענען ניט צופרידען פון זיי, און קוים האט מען אויסגעקליבען אנדערע, האט מען אין איין טאג געמאכט א תל פון דער גאנצער יודישער קהלה. מעהר פון צוויי טויזענד יודען האט מען פערברענט און מען האט זיך צוטהיילט מיט זייער פערמעגען, און די נייע פארשטעהער האבען בעשלאסען מען זאל הונדערט יאהר כסדר ניט לאזען יודען זיך בעזעצען אין שטראסבורג.

באלד נאך דעם האט דאס אונגליק געטראפען די יודען פון ווארמס און די רוצחים האבען נאך געהאט אוואהלען תירוץ, ווייל דער קייזער קארל דער פיערטער האט נאך פריהר אוועקגעשענקט דער שטאדט אללע יודען, און חאטש ער האט מיט דער מתנה געמיינט אז נאר דער מס, וואס די יודען האבען בעדארפט צאהלען זאלל געהערן דער שטאדט האט מען זיך געמאכט א היתר און מען האט געטייטשט אז מען מאג מיט זיי טהון וואס מען וויל. דערפאר האבען די פארשטעהער פון דער שטאדט בעשלאסען מען זאל די יודען פערברענען, נאר אז די יודען זענען דערפון געוואהר געוואָרען האבען זיי בעסער אלליין אנגעצונדען זייערע הייזער און האבען דארט געענדיגט דאס לעבען, אבי זיי זאלען ניט אומקומען דורך דעם שונא'ס האנד. דאס אייגענע האבען אויך

געטהון די יודען פון אפענהיים אונ פראנקפורט אם מאין: טויזענדער פון זיי האבען זיך אליין דאס לעבען גענומען אונ האבען ניט געוואלט אבריינ־פאלען צום צורייצטען פאלק.

דעמאלט האט זיך אנגעהויבען א נייע צרה: עס האבען זיך געפונען פרומע קריסטען וואס האבען אויף זיך גענומען צו ליידען יסורים, גענומען אויף זיך אענש אונ דערמיט אויסבעטען ביים רבונו של עולם ער זאל צונעהמען דעם גזר דין אונ די מגפה זאל אויפהערען. דאס יראת שמים פון די פרומע האט אבער מעהר ניט געטראגען נאר דארויף זיי זאלען ארומגעהן פון איין שטאדט צו דער אנדערער האלב נאקעט אונ זיך שלאגען מיט לעדערנע רימענס אזוי שטארק, אז דאס בלוט זאל שפריצען; פון יושר אונ רחמנות אבער האבען זיי ניט געוואלט וויסען אונ האבען, פערקעהרט, פון זייער זייט אויך אונטער־געהיצט דאס פאלק אונ געשריגען אז מען דארף זיך נוקם זיין אין די יודען. מען קאן זיך פארשטעלען ווי אזוי די רוצחים זענען ביי זיך פעסט געווארען, ווען זיי האבען געזעהן אז אפילו די פרומע לויבען מענשענפרעסעריי אונ רציחה! זיי זענען באלד אנגעפאלען אויף דער גרויסער יודישער קהלה פון מאינץ, נאר דארט האבען די יודען ניט געוואלט זיך לאזען קוילען ווי שאף, דריי הונדערט פון זיי האבען דערטאפט כלי זיין אונ האבען דערהרג'ט צוויי הונדערט רוצחים; אז די קריסטען האבען דערזעהן אזא מעשה האבען זיי זיך אללע גענומען אויף די יודען, נאר גרינג איז עס זיי ניט אנגעקומען, די יודען האבען ארויסגעוויזען גענוג גבורה אונ האבען זיך געהאלטען עטליכע טאג: ביז זיי האבען אליין ניט אנגעצונדען זייערע הייזער אונ זעכס טויזענד פון זיי זענען אומגע־קומען. אין דעם איינעגעם טאג האט מען אויך אויסגעהרג'ט די יודען פון קאלן, וואס זייער צאהל איז געוועהן זעהר גרויס, ווייל אהין זענען זיך צונויפגעלאפען פיעל פערטריבענע פון אנדערע ארטער. צום אנהייב האבען זיך די יודען דארט אויך געפרובט צו וועהרען, נאר קיינער האט ניט געקאנט בעשטעהן געגען דעם ווילדען פאלק וואס אפילו די מלוכה איז ניט אים שטאנד געוועהן עס איינצוהאלטען.

אזוי האט מען זיך אבגערעכענט מיט די יודען אין דייטשלאנד אונ כמעט אין איין יאהר איז דארט איין יודישע קהלה ניט געבליבען. אין בייערן אונ שוואבען האט דאס פאלק אויך ניט געשוויגען אונ גאר גיך איז קיין זכר פון קיין יודען ניט געבליבען אין אויגסבורג, ווירצבורג, מינכען אונ נאך אנדערע שטאדט. אין נירנבערג האבען געוואהנט גרויסע יודישע עשירים

און אויף זיי האבען בעזאנדערס געשארפט די ציין אזעלכע קריסטען, וואס זענען זיי געוועזען שולדיג געלד. דער קייזער קארל דער פיערטער האט פאראויסגעזעהן אז מען וועט אנפאלען אויף די רייכע יודען כדי מען זאל זיך בעפרייען פון די חובות און דערפאר האט ער פריהר געלאזט זאגען אז ער וועט שטרענג בעשטראפען די שולדיגע; עס האט אבער קיין שום אזהרה ניט געהאלפען און די רוצחים האבען אונטער דער שטאדט אויף א פרייען פלאץ געשטעלט א שייטערהויפען און דארט פארברענט די יודען. דאס איינענע האט מען אויך געוואלט טהון אין רעגענסבורג, נאר דארט האבען זיך געפונען געוונג ארדענטליכע איינוואהנער, וואס האבען כבוד געלעגט אויף זייער פאר־שטעהער, בערטהאלד עגאלטשפעכט, און האבען איהם צוגעשווארען אז זיי וועלען ניט דערלאזען מען זאל די יודען טהון שלעכטס. זיי האבען אויך געהאלטען די שבועה און די רעגענסבורגער יודען זענען נצול געווארען פון דער צרה.

א שטארק גליק איז נאר וואס דאס פייער האט זיך ניט אריינגעחאפט אין אזעלכע לאנדער, ווי אונגארן און פאלען, וואו דער „שווארצער טויט" האט אויך פערוויסט אסך שטאדט אזוי וואו מען האט, מן הסתם, געהערט וואס מען טהוט צו ליעב דעם מיט די יודען אין דייטשלאנד. דארויף זענען אבער געוועהן פערשיעדענע סבות: דער קאניג לודוויג פון אונגארן האט אפילו דעמאלט יא ארויסגעטריבען די יודען, נאר ניט דערפאר וואס ער האט זיי גערעכענט פאר גיפט־מישער; ער האט פשוט ניט געוואלט האלטען ביי זיך מענשען פון א פרעמדער אמונה. אין פוילען ווידער האט דער קאניג קאזימיר דער גרויסער דווקא מקרב געוועהן די יודען, פיעל פון זיי האט ער געגעבען די בעסטע שטעללען און האט זיי אים יאהר 1364 געשענקט אללע רעכטע. אודאי האט מען דארט געלאבט פון אזעלכע נארישקייטען און קיינעם איז גאר ניט איינגעפאלען צו גלויבען אז די יודען זענען אים שטאנד א חולאת אראב־צוברענגען אויף דער וועלט.

די צוויי לאנדער זענען טאקי אבער געוועהן די איינציגע, וואס האבען זיך ניט געוואלט אנחאפען אין דער נארישער בעשולדיגונג. ווייטער איז אין אייראפא איין ווינקעל ניט געוועהן וואו מען האט ניט געגלויבט אז די יודען זענען שולדיג און זענען ווערטה מען זאל זיי ברענען און בראטען. אין בעלגיען האבען אויך די יודען שטארק געליטען, ווייל די מלוכה האט זיך דעמאלט געפונען אין די האנד פונ'ם הערצאג יאהאנן דעם צווייטען, וואס

איז געוועהן צו שוואך אונ האט זיי ניט געקאנט בעשיצען. אין בריסעל האט געוואהנט א יוד א עשר, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביים הערצאג אונ אז עס האבען זיך אנגעהויבען הארען די הריגות האט דער הערצאג איהם צוגעזאגט אז ער וועט איהם מיט אללע זיינע ברידער אבהיטען; צום סוף האבען די רוצחים געבעטען דעם הערצאג'ס זיהן ער זאל פועל'ן ביים פאטער אז די מלוכה זאל זיך מאכען ניט וויסענדיג; עס איז זיי טאקי געראטהען אונ זיי האבען אין איין טאג אויסגעקוילעט מעהר פון פינף הונדערט יודען.

די יודען פון קאטאלאניען אונ אראגאניען האבען אפילו אנגעהויבען זוכען מיטעל אונ האבען אוועקגעשיקט שלוחים צו די קאניגע בעטען ביי זיי, זיי זאלען איניינעם מיט די גייסטליכע זיך אננעהמען פאר זיי אונ ניט דערלאזען הרגענען טויזענדער נפשות צו ליעב פוסטע זאכען, עס איז אבער פון דעם גאר נישט געווארען, ווייל קיינער איז ניט געוועהן בכח איינצולעשען דעם פונק ווי מען קאן ניט איינהאלטען דעם שטראם וואסער ווען ער גיסט זיך אונ געהט ארויס פונ'ם ברעג. ניט קיין שכל, ניט קיין יושר, ניט קיין רחמנות האט געקאנט פערלעשען דעם כעס פון די רוצחים, אונ וואס גראסער דאס נארישקייט איז געוועהן — האט מען מעהר אין דעם געגלויבט. עס איז ניט געוועהן די זאך וואס מען זאל ניט אויסטראכטען אויף די יודען, אונ דאס פאלק זאל עס ניט האלטען פאר איין אמת, אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס שפעטער מיט עטליכע יאהר האט דער איטאליענישער דיכטער דשיאוואני פיארענטיני בעשריבען א מעשה ווי א יוד האט געגעבען א קריסט געלד אויף א וועקסעל אונ האט דארט אנגעשריבען אז ווי באלד דער קריסט וועט איהם צו דער צייט ניט בעצאהלען דעם חוב האט ער דאס רעכט אויסצושניידען ביי איהם פון דער ברוסט א פונט פלייש. מיט דער אייגענער מעשה האט זיך אויך בענוצט, שפעטער מיט א פאר הונדערט יאהר דער בעריהמטער ענגלישער שרייבער וויללאם שעקספיר אין זיין טהעאטער שטיק „דער קויפמאנן פון ווענעדיג", אונ דאס בעווייזט ז̇ מען האט דעמאלט די יודען געהאלטען פאר גרויסע אכזרים אונ אז מענשען האבען שטענדיג ליעב ארויפצולעגען אויף יענעם זייערע אייגענע חסרונות.

עס איז אבער מערקווירדיג ווי די שנאה, וואס איז געבויעט אויף נארישע זאכען האט קיין שום יסוד ניט אונ ווערט שנעל פערגעסען. קוים זענען אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר נאך די הריגות וועגען דעם „שווארצען טויט" האט מען אין אללע שטאדט פון דייטשלאנד אנגעהויבען זוכען די אייגענע יודען.

וואס מען האט זיי ערשט ניט לאנג אויסגעקוילעט אונ ארויסגעטריבען, אונ עס האט זיך אויסגעוויזען אז אהן זיי איז זיך פשוט שווער צו בעגעהן. מען האט זיך גאר ניט געוואלט דערמאנען אין דער שבועה וואס מען האט געגעבען, אז פאר צוויי הונדערט יאהר זאל מען קיין איינציגען יודען ניט אריינלאזען, אונ אפילו דער עפיסקאפ פון אויגסבורג האט ביים קייזער קארל געבעטען ער זאל איהם ערלויבען האלטען יודען. בעזאנדערס האט זיך מיה געגעבען דער ארכיעפיסקאפ פון מאינץ גערלאר פאר די יודען, נאר זיין כונה איז פשוט געוועהן אריינצוהאפען די גרויסע הכנסה פונ'ם יודישען מס. די יודען זענען קיין נאראנים ניט געוועהן. זיי האבען גוט פערשטאנען אז ניט פאר גרויס ליעבשאפט בעט מען זיי צוריק, אז דאס פאלק טהוט עס צו ליעב דעם וואס אהן זיי ליידט דער מסחר אונ די גרויסע לייט דארפען זיי האבען מען זאל פון זיי שינדען די הויט. נאר קיין אנדער ברירה האבען זיי ניט געהאט, ווי אזוי זיי האבען זיך ניט איבערגעלעגט איז זיי אלץ אויסגעקומען גלייכער זיך אומצוקעהרען צו די אלטע ערטער, אונ דאריבער האבען זיי קיין ווארט ניט גערעדט, זיי האבען זיך ניט לאנג געלאזט בעטען אונ האבען בענוצט אללע כוחות זעהן געלד צו פערדיענען, כדי זיי זאלען האבען מיט וואס צו פערשטאפען די מיילער פון די, וואס האבען טאקי נאר ארויסגעקוקט אויף דער מטבע אונ האבען שפעטער געהאט אזוי פיעל יושר אז זיי האבען זיך ניט געשאמט צו בעשולדיגען די יודען דערפאר וואס געלד שפיעלט ביי זיי אזא ראללע אונ צו ליעב דער מטבע זענען זיי פערטיג אלדינג צו טהון.

אין פראנקרייך האט מען זיך אויך גיך ארומגעקוקט אז אהן די יודען ווערט דאס לאנד אללע מאל געפאלען, אונ אז דער קעניג יאהאנן האט נאך פערלארען די מלחמה מיט ענגלאנד אונ דער געלד-מאנגעל האט זיך גאר שטארק געלאזט פיהלען, האט זיך דער יונגער פרינץ קארל, וואס האט אין דער צייט, ווען דער פאטער איז געוועהן געפאנגען ביי די ענגלאנדער, געפיהרט די מלוכה, ענטשלאסען צוריק אריינצונעהמען די יודען, זיי זאלען דער מדינה אריינגעבען א נייע חיות. א קלוגער יוד, מנשה דע וועזוא האט זיך גענומען צוריק צו-ברענגען פיעל יודען קיין פראנקרייך אונ דער קעניג יאהאנן האט אים יאהר 1360 ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז ער לאזט דערווייל די יודען אריין אויף צוואנציג יאהר אונ ערלויבט זיי אומעדום צו וואהנען, קויפען הייזער אונ אפילו ערד. די הכנסה האט ער מן הסתם קודם כל, אין זין געהאט אונ האט געמאכט אז יעדער יוד, וואס בעזעצט זיך אין פראנקרייך, מוז באלד אנידערלעגען פיער-

צעהן גולדען פאר זיך אונ א גולדען פאר יעדען נפש וואס געהער צו זיין משפחה אונ דערנאך מוז מען אללע יאהר געבען מס — פאר זיך זיבען גולדען אונ פאר די איבריגע נפשות צו גולדען. מיט דעם געלד האבען זיי זיך שוין אויסגעקויפט אין גאנצען אונ די מלוכה האט זיך שוין צו זיי ניט געטארט מישען. זיי האבען געהאט זייער אייגענעם שופט וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן הויפט-פאר-שטעהער אונ א חוץ דעם האבען זיי זיך אללע געפונען אונטער דעם שוטץ פון א קאניגליכען פרינץ. אויף אללע משפטים, וואס האט געקאנט פארקומען צווישען זיי, זענען געזעצט געוועהן צוויי רבנים וואס האבען צו זיך שטענדיג בעדארפט צוציהען פיער בעלי בתים אונ זיי אללע איינינעם האבען געהאט דאס רעכט ארויסצוגעבען א פסק. די מלוכה האט זיי בעווארענט זיי זאלען קאנען געטריי אבהיטען זייער אמונה, מען זאל זיי ניט נייטהען ווי אמאל געהן אין די קירכען אונ הערען דרשות פון די גייסטליכע, דעם תלמוד זאל מען מעהר ניט ברענען, אונ איבערהויפט האט זי זיי געגעבען גרויס פרייהייט וועגען פרא-צענט-נעהמען אונ געלד לייהען אויף משכונות אונ דאס איז טאקי ביי איהר געוועהן דער עיקר, ווייל זיי האבען געמוזט זעהן די יודען זאלען האבען פון וואנען צו צאהלען דעם גרויסען מס. אוודאי האבען די יודען געפונען די תנאים גאר ניט שלעכט פאר זיך, אונ מנשה דע וועזוא, וואס האט דערווייל בעקומען ביי דער קרוין א גרויסע שטעללע אונ איז געווארען א משגיח איבער דעם יודישען מס, האט טויזענדער יודען פון ווייט אונ פון נאהענט געבראכט קיין פראנקרייך.

דער שוואכער קאניג יאהאן האט אפילו גאר אין גיכע צייטען קיין ווארט ניט געהאלטען. פון אללע זייטען האט מען זיך אנגעהויבען קלאגען אויף די יודען אונ בעזאנדערס האבען געשריגען די דאזיגע וואס זייער פרנסה איז גע-שלאגען געווארען דורך דעם וואס די יודען האבען זיך וואלוולער געלאזט בעצאהלען פאר זייער מיה. קריסטליכע דאקטורים האבען ניט געוואלט ליידען וואס די יודישע דאקטורים נעהמען ווייניגער אונ היילען בעסער; די קריסטליכע ריכטער האט פערדראסען וואס זיי קאנען זיך ניט אריינמישען אין דעם יודישען לעבען אונ רייסען געלד פון טויט אונ פון לעבעדיג; די גייסטליכע ווידער האט וועה געטהון דאס הארץ וואס זיי האבען ניט געקאנט צווינגען יודען זיי זאלען זיך טויפען. אט די גאנצע חברה האט זיך געקלאגט פאר'ן קאניג אז מען קאן פון די יודען ניט אויסשטעהן אונ האבען געפועלט ביי איהם א ביסעל צו פער-קלייערען זייערע רעכטע. דער איבערשלאג האט אבער גאר ווייניג געדויערט,

ווייל באַלד האָט די מלוכה איבערגענומען יאָהאַנן'ס זיהן, קאַרל דער פינפטע, אונ ער האָט ניט געוואָלט ליידען אַז מען זאָל איהם זאָגען אַ דעה. אַזוי ווי דאָס צוריקקומען פון די יודען קיין פראַנקרייך איז געשעהן נאָך זיין ווילען, ווען ער איז נאָך אַ פּרינץ געווען, האָט ער בענוצט זיין גאַנצע קעניגליכע מאַכט דאַרויף, אַז די יודען זאָלען קאָנען זיצען זיכער אין לאַנד, אונ דאַריבער האָט ער אַרויסגעלאָזט אַ בעפעהל מען זאָל ניט פּלאָגען די גייסטליכע, וואָס רעדען צו די קריסטען זיי זאָלען ניט האַנדלען מיט די יודען, אונ האָט טאַקי דערביי בעפאָהלען זעהר שטרענג, אַז ווער עס וועט אַרויסווייזען זיין שנאה געגען די יודען, דער וועט שטרענג בעשטראָפט ווערען. אַזעלכע קלאָרע אונ שאַרפע רעד האָבען געהאַט אַ פּעולה אויפ'ן פאָלק אונ די גאַנצע צייט, וואָס קאַרל האָט געהערשט, איז דער מעמד פון די יודען אין פראַנקרייך געווען גאַנץ גוט.

די בעסערע לאַגע פון די פראַנצאָזישע אונ דייטשע יודען האָט זיך אָבער ניט אָנגעזעהן אויף זייער אינווענינגסטען מעמד, אונ זייט מען האָט זיי אָנ־געהויבען טרייבען אונ זיי זענען אין ערגיץ מיט'ן לעבען ניט זיכער געווען איז צווישען זיי דאָס לערנען שטאַרק געפאַלען, אונ טאַקי אין דעם אייגענעם פראַנקרייך וואו גאַנצע צוויי הונדערט יאָהר, פון רש"י ביז די לעצטע בעלי התוספות, האָט די תורה געבליהט, איז שווער געווען צו געפינען רבנים, ווען דער קעניג קאַרל האָט זיי געדאַרפט אָבגעבען די גאַנצע מאַכט איבער די יודען. דער איינציגער גדול, וואָס האָט דעמאָלט געלעבט אונ מען האָט איהם אויפגענומען פאַר לאַנד־רב, ר' מתתיהו בן יוסף פּרווינסי, איז געווען אַ גרויסער חשוב ביי דער מלוכה אונ איהם האָט מען ערלויבט ניט צו טראָגען דעם יודישען צייכען אויף די קליידער. ער האָט געמוזט אין פּאַריז אָפּנען אַ ישיבה, וואָס זאָל קאָנען מגדל זיין רבנים. אין דייטשלאַנד האָט מען אויך היבשע עטליכע יאָהר געפיהלט אַ מאַנגעל אין רבנים אונ וואָס פאַר איין עם־הארץ עס האָט נאָר געוואָלט האָט זיך אָנגעמאָסטען דאָס רבנות אונ האָט גע־פּסקנ'ט שאלות, נאָר דער בעריהמטער רב ר' מאיר בן ברוך הלוי פון וויען האָט אים יאָהר 1370 איינגעפיהרט, אַז יעדער וואָס וויל ווערען אַ רב מוז האָבען אַ סמיכה פון איין עלטערן רב אונ דאַרף אויך האָבען דעם טיטעל מורנו. איבערינענס איז אין דייטשלאַנד אונ פראַנקרייך ניט נאָר די תורה פערגעסען געוואָרען, נאָר מען האָט אויך אויפגעהערט אָבצוהיטען אַ סך דינים אונ מנהגים וואָס מען האָט שוין ניט געדענקט; דאַריבער האָבען די רבנים אים יאָהר 1381 געמאַכט אַ גרויסע אסיפה אין מאַינץ אונ מען האָט בענייהט די תקנות וואָס מען

האט אַמאָל געהאַלטען אין די שטאָדט שפּייער, וואָרמס (ווערמייזא) אונ מאַינץ אונ וואס מען האט זיי דערפאַר גערופען תּקנות שו״ם (די ראשי תּיבות פון דריי שטאָדט). דעמאָלט האט מען בעפרייהט פיעל אלמנות אָהן קינדער, וואס מען האט זייערע מאַנער דערהרג׳ט, פון חליצה, אונ מען האט זיי אויך צוגעלאָזט צו נעהמען אַ חלק פון דער ירושה.

שפּאַניען האט די גאַנצע צייט, וואס דער „שוואַרצער טויט" האט דאָרט אויך געגוג מענשען צוגעכאַפּט, געהאַלטען אין דער מעלה: דער קאָניג אַלפאָנסאָ דער עלפטער פון קאַסטיליען איז אַלליין געשטאָרבען פון דער שרעקליכער קראַנקהייט, נאָר פון דעסטוועגען איז קיינעם ניט איינגעפאַלען צו זוכען חטאים ביי די יודען, וואס האָבען זיך גערעכענט פאַר די שאָנסטע בעלי־בתּים אין דעם לאַנד. אַז די מלוכה איז נאָך אַלפאָנסאָ׳ס טויט איבערגעגאַנגען צו זיין זוהן דון פּעדראָ דעם גרויזאַמען (האַכזרי), האָבען די יודען דערגרייכט גאָר צו אַ הויכער מדרגה, ווייל חאָטש דער נייער קאָניג איז ניט געוועהן קיין גוטער, האָט ער בעהאַנדעלט די יודען מיט יושר, אונ האָט געשאַצט זייערע גרויסע פעהיגקייטען. איינער פון זיינע בעסטע חשובים איז געוועהן דער דיכטער שם טוב, אָדער סנטב די־קררינאן, וואס פלעגט ניט איין מאָל אין זיינע שיינע שפּאַנישע שירים אַרויסזאָגען דעם יונגען מלך דעם ריינעם אמת אָהן חניפה אונ אָהן מורא. אויסער דעם האָט דון פּעדראָ צו זיך צוגעצויגען די בעסטע יודען, אונ איינער פון זיי, דון שמואל בן מאיר אַל־לוי, פון דער בעריהמטער משפּחה אַבולאַפיאַ הלוי, איז געוועהן זיין פינאַנץ־מיניסטער אונ ער האָט צו איהם געהאַט דאָס גרעסטע צוטרויען. ניט ווייניגער כּבוד האָט ער אָפּגעגעבען איין אַנדער יודען, אַברהם אבן צרצל, וואס איז געוועהן ביי איהם לייב־דאָקטאָר אונ פלעגט איהם אָפט געבען אַ רעכטע עצה. אַזעלכע יודען האָבען לייכט געקאָנט אַרויסבּרענגען דון פּעדראָ ער זאָל פריינדליך קוקען אויף אַללע זייערע בּרידער, אונ עס איז גאָר קיין וואונדער ניט וואס ער האָט אָפּגעזאָגט די קריסטען, ווען מען האָט איהם געבעטען ער זאָל די יודען ניט ערלויבען צו האָבען זייערע אייגענע שופטים, אונ האָט געענטפערט, אַז דער הוב פון דער מלוכה איז בעזאָנדערס צו שיצען שוואַכע מענשען אונ אַזוי ווי די יודען זענען יתומים מוז מען זיי נאָך מעהר בעוואָרענען ווי אייגענע קינדער, כּדי קיינער זאָל זיי, אומגערן אָדער מיט כּוונה, קיין רעה ניט טהון. פון דער קלוגער תּשובה זעהט מען אַרויס דעם יושר פון׳ם קאָניג אונ די חכמה פון זיינע יודישע יועצים.

דון פֶּעדְרָא׳ס פַאמִילְיֶען־לֶעבֶּען איז ניט גֶעוֶועהן שְׁטֶענְדִיג גְלִיקְלִיךְ, אונ פון דֶעם איז אויך אָבְּגֶעהַאנְגֶען די לַאגֶע פון די יוּדֶען. דֶער קֶאנִיג הָאט גֶעהַאט שׂוֹנְאִים צְווִישֶׁען די גְרויסֶע לייט, וָואס זֶענֶען נִיט צוּ פְרִידֶען גֶעוֶועהן פון זַיין הַנְהָגָה, אונ הָאבֶּען גֶעקוּקְט קְרוּם דַארוֹיף, וָואס עֶר איז אַזוֹי צוּגֶעלָאזְט צוּם פְּרָאסְטֶען פָאלְק; דֶערְצוּ הָאבֶּען נָאךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט די שִׂנְאָה זַיינֶע שְׁטִיף־בְּרִידֶער, וָואס זֶענֶען בַּיי אַלְפָאנְסָא׳ן גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען פון לֶעאָנָארָא דֶע־גוּזְמַאן, אונ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעזֶען איהם גֶעאַרְבַּייט דֶער פְּרִינְץ הֵיינְרִיךְ דֶע־טְרַסְטַמַרֶע, וָואס הָאט גֶ׳רֶעכֶענְט אַז איהם קוּמְט די מְלוּכָה. אַז דון פֶּעדְרָא הָאט בֶּעַ־דַארְפְט חֲתוּנָה הָאבֶּען, הָאבֶּען זַיינֶע גֶעגְנֶער אַזוֹי גֶעדְרֵייט אַז עֶר הָאט גֶעמוּזְט גֶעבֶּען דָאס וָוארְט דֶער טָאכְטֶער פוּנ׳ם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען הֶערְצָאג פון בּוּרְבָּאן בְּלַאנְקָא, חָאטְשׁ עֶר הָאט לִיעבּ גֶעהַאט איין אַנְדֶערֶע, די שֵׁיינֶע מַארִיַא דֶע־פַּאדִילְלַא, אונ הָאט שׁוֹין אֲפִילוּ מִיט איהר זִיךְ פֶערְלָאבְּט. דון פֶּעדְרָא איז אין די זַאכֶען אַ בִּיסֶעל שְׁוַואךְ גֶעוֶועהן, עֶר הָאט זִיךְ עֶטְלִיכֶע מָאל אָבְּגֶעזָאגְט פוּנ׳ם שִׁדּוּךְ, נָאר בְּלַאנְקָא וָואס הָאט גֶעוָואלְט זַיין אַ קֶאנִיגִין איז אַלְלֵיין גֶעַ־קוּמֶען קַיין קַאסְטִילְיֶען אונ דֶער קֶאנִיג הָאט ניט גֶעקָאנְט זַיין אַזוֹי גְרָאבּ אונ הָאט גֶעשְׁטֶעלְט אַ שְׁטִילֶע חוּפָּה. די גֶעגְנֶער הָאבֶּען גֶעמֵיינְט אַז די נַייעֶ קֶאנִיגִין וֶועט בֶּעקוּמֶען די גַאנְצֶע דֵעָה, אונ בִּיסְלֶעכְווייס וֶועט זֵיי גֶערָאטְהֶען די גַאנְצֶע מְלוּכָה אַריינְצוּכַאפֶּען אין זֵייעֶרֶע הֶענְד, נָאר זֵיי הָאבֶּען אַ טָעוּת גֶעהַאט: צְווֵיי טָאג אין גַאנְצֶען הָאט דון פֶּעדְרָא גֶעוָואהְנְט מִיט בְּלַאנְקָא׳ן אונ הָאט זִי בַּאלְד אַוֶועק גֶעוָוארְפֶען. אין דֶער גֶעשִׁיכְטֶע הָאט אַ שְׁטַארְקֶע נְגִיעָה גֶעהַאט דון שְׁמוּאֵל אַל־לֵוִי, ווייל, עֶרְשְׁטֶענְס הָאט עֶר נִיךְ אָנְגֶעשְׁמֶעקְט אַז בְּלַאנְקָא הָאט זִיךְ בֶּעַ־רֵיהמְט, אַז יוּדֶען וֶועלֶען מֶעהר אין קֶאנִיגְלִיכֶען הוֹיף ניט זַיין קַיין נָאהֶענְטֶע מְחוּתָּנִים, אונ צְוֵוייטֶענְס הָאט עֶר טַאקִי גֶעהַאלְטֶען פון מַארִיַא דֶע־פַּאדִילְלַא פַאר איהר גוּטְסְקַייט, אונ איז גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצֵייגְט אַז זִי קֶאן דֶעם קֶאנִיג גְלִיקְ־לִיךְ מַאכֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דֶעם קֶאנִיג׳ס מְקוֹרָבִים צוּטְהֵיילְט אויף צְווֵיי צְדָדִים, נָאר דון פֶּעדְרָא הָאט גֶעוואוּסְט אַז גֶעטְרַייעֶר פון אַללֶע איז איהם דון שְׁמוּאֵל אַל־לֵוִי אונ עֶר הָאט איהם, די שׂוֹנְאִים אויף צוּ לְהַכְעִיס, גֶעמַאכְט פַאר׳ן גְרֶעשְׁטֶען מִינִיסְטֶער. בַּאלְד הָאט טַאקִי דון שְׁמוּאֵל אַל־לֵוִי בֶּעקוּמֶען די גֶעלֶעַ־גֶענְהַייט אַרוֹיסְצוּוַייזֶען דֶעם קֶאנִיג ווי אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען עֶר איז איהם אונ ווי דַאנְקְ־בַּאר אַללֶע יוּדֶען זֶענֶען איהם פַאר זַיינֶע חֲסָדִים. דון פֶּעדְרָא׳ס שׂוֹנְאִים הָאבֶּען איהם פֶערְנַארְט אין אַ פֶעסְטוּנְג מִיט אַללֶע זַיינֶע יוֹעֲצִים, אונ דֶער יוּדִישֶׁער מִינִיסְטֶער איז אויך גֶעוֶועהן צְווִישֶׁען זֵיי. דֶעם קֶאנִיג הָאבֶּען זֵיי דָארְט גֶעהַאלְטֶען

געפאנגען אונ די איבריגע האט מען אויסגעקוילעט. נאר איין דון שמואל אל־לוי איז טאקי, עפיס נאר דורך א נס, געבליבען לעבען אונ ער האט ניט גערוהט ביז דער קעניג איז פריי געווארען. אז עס האט זיך באלד אנגעהויבען א גרויסע מרידה אין קאסטיליען אונ דון פעדרא'ס שטיף־ברידער זענען אפען געגען איהם ארויסגעשפרונגען, האבען די יודען גענוג כח געהאט צו בעשיצען דעם קעניג. די מורדים האבען זעהר געוואלט פערהאפען די הויפט שטאדט טולעדא, אונ עס איז זיי טאקי געראטהען אבצונעהמען איינע פון די ווייטע גאסען אונ דארט אנמאכען א שחיטה, וואס כמעט צוועלף טויזענד מענשען זענען דערביי אומגעקומען, נאר אינוועניג אין שטאדט האבען זיי די יודען ניט אריינגעלאזט ביז עס איז צוגעקומען חיל, אונ דון פעדרא איז שפעטער מיט עטליכע טאג אים שטאנדע געוועהן רוהיג אריינצופאהרען קיין טולעדא. דער קעניג האט געזעהן אז דאס אלדינג האט ער נאר די יודען צו פערדאנקען אונ דון שמואל אל־לוי איז ביי איהם געווארען נאך מעהר חשוב, בעזאנדערס נאך דעם וואס ער האט געמאכט זעהר א שיינע ארדנונג אין דער הכנסה פון דער מדינה, מען זאל ניט בערייסען די איינוואהנער אונ די מלוכה זאל פארט ניט האבען קיין מאנגעל אין געלט.

אין יענער צייט האט דון שמואל אל־לוי, אונ מיט איהם אויך אללע יודען פון קאסטיליען, דערלאנגט דאס גרעסטע גליק. דער יודישער מיניסטער איז אבער ניט געוועהן קיין גרויסער למדן, אונ דערפאר האט ער וועניג אכטונג געגעבען אויף לערנען אונ האט זיין גאנץ צדקה פערווענדעט אויף שולען בויען. נאך אצונד געפינט זיך אין טולעדא א קירכע, וואס איז איבערגעבויעט געווא־רען פון א שול; אויף דער מזרח־וואנד קאן מען נאך לייענען איין אויסגעקריצטען „מי שברך", וואו די טולעדא'ר קהלה „בענשט דעם קעניג דון פעדרא אונ זיין געטרייען יועץ שמואל בן מאיר הלוי, אונ ווינשט איהם אז אין זיינע יאהרען זאל נאך בענייהט ווערען דער בית המקדש אונ ער זאל זוכה זיין דארט צווישען די היילינע לוים גאטט דינען". די ווערטער פון דעם „מי שברך" זענען ניט געווען קיין געוואהנליכע ברכה: דעמאלט זענען די יודען ארומגעגאנגען מיט דער מחשבה אז אין דעם יאהר, וואס מען האט געאפענט די שול אין טולעדא, מוז משיח קומען, ווייל אזוי זענען אויסגעקומען די רעכנונגען פון אללע מקובלים, האטש דער רב פון ברצלונה, ר' ניסן בן ראובן גירונדי, וואס איז מעהר בעקאנט מיט'ן נאהמען ר"ן, האט געשריבען אז מען דארף זיך ניט פארדרעהען די קאפ מיט אזעלכע חשבונות, וואס קאנען שלאבעריג מאכען דעם גלויבען ווען די בעשטימטע צייט פליהט איבער אונ די גאולה קומט נאך ניט. ווי עס

ווייזט אויס, זענען אבער די יודען שטארק זיכער געוועהן אז די גוטע צייט איז נאהענט אונ האבען טאקי אויף דון שמואל געקוקט ווי אויף א מענשען, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל צו בעפרייהען זייערע ברידער אין אללע ערטער, וואו זיי ליידען נעבעך אזוי פיעל צרות. צום אומגליק, האבען די יודען זייערע האפנונגען ניט בעהאלטען אונ די שונאים, בעזאנדערס די דאזיגע וואס האבען זיך שוין לאנג געמיהט אנצומאכען א פיינדשאפט צווישען קאניג אונ זיין מיניסטער, האבען זיך בענוצט דער מיט אונ האבען דון פעדרא פערשטעהן געגעבען אז די יודען האבען נאר א ווייטען קוק אונ אז זיי ווילען זייער בעפרייהונג אנהויבען טאקי פון קאסטיליען אונ אבבייסען די קרוין פון זיין קאפ אליין. מען האט אויך דעם קאניג געזאגט אז דון שמואל הלוי איז זעהר רייך. אז אין זיין פאלאץ געפינען זיך גאנצע אוצרות, וואס קאנען איהם צו נוטץ קומען ווען ער וועט וועלען איינפיהרען א יודישע מלוכה. צו האט זיך טאקי דון פעדרא דערשראקען פאר דער פאלשער מורא פון משיח׳ס צייטען, אדער ער האט פשוט געוואלט צונעהמען זיין מיניסטער׳ס געלד — איז שווער צו וויסען, נאר גאר פלוצלונג האט ער איהם געהייסען אריינווארפען אין תפיסה אונ צוגעהמען זיין גאנץ פערמעגען, אונ אויסער דעם האט ער איהם געלאזט אנטהון ענוים קשים, ווייל ער האט איהם חושד געוועהן אז פיעל גאלד אונ זילבער האט ער בעהאלטען. דון שמואל אל־לוי האט ניט געקאנט אויסשטעהן די אללע יסורים אונ איז ווי א קדוש געשטארבען. זיין טויט האט פון דעסטוועגען ניט ארויסגערופען קיין אונצופרידענהייט צווישען די יודען אונ דער מלוכה, אונ האט אויך ניט געפיהרט דערצו אז דער קאניג זאל אנדערן זיין מיינונג וועגען דעם יודישען פאלק. דון פעדרא האט נאך אלץ ביי זיך געהאט יודישע יועצים אונ חאטש דער בעריהמטער דיכטער פון יענער צייט, דון פעדרא לאפעץ דע־איאלא, האט ניט אויפגעהערט צו שרייבען רעות אויף די יודען אז „זיי זויגען אויס דעם מארך ביי די קריסטען אונ פערבלענדען זיי נאך די אויגען מיט זייערע חניפה“, האבען זיינע ווערטער ביי איהם קיין ווערטה ניט געהאט. דאס האט נאך מעהר פערדראסען די שונאים, אונ אז דון פעדרא האט געהייסען פערניכטען די קאניגין בלאנקא האבען זיי ארויסגעלאזט א קול אז א יוד האט געבראכט דעם סם אונ האט עס געטהון פון נקמה דערפאר, וואס זי האט זיך פארגענומען די יודען ארויסטרייבען פון לאנד. די פערניכטונג פון דער קאניגין האט געגעבען דון פעדרא׳ס שטיף־ברודער, הייגריך דע־טראסטאמארע, א מאגליכקייט ער זאל ווייטער גענען איהם ארויסשפרונגען אונ אצונד האט ער שוין

געקאנט רעכנען אויף דער הילף פונ'ם קאניג פון פראנקרייך אונ פון דעם פאפסט, וואס האט דון פעדרא'ן דערווייל אריינגעווארפען אין חרם.

היינריך האט אוסגעטראכט אונ געשריען אז ניט נאר די געליעבטע פון זיין ברודער, מאריא דע פאדיללא איז אידיש קינד, נאר אז אפילו דון פעדרא אלליין קומט פון דער מוטטער'ס זייט ארויס פון יודען. ער האט טאקי אבער ניט אומזיסט געשריגען, ווייל די יודען האבען ערשט אין דער נויטה ארויסגעוויזען אז א טובה געדענקען זיי גוט אונ האבען דעם קאניג געשטיצט מיט זייער געלד אונ געשיצט מיט זייער בלוט, אונ חאטש היינריך האט געדונגען א גאנצע באנדע פון רוצחים אונ דער בעריהמטער גבור בערטראנד דו גועסקלין האט איהם געהאלפען, פון דעסטוועגען איז איהם זעהר שווער אנגעקומען אבצונעהמען דאס לאנד. צום אומגליק האט דון פעדרא, נאך דון שמואל הלוי'ס טויט, שוין ניט געהאט קיין רעכטען יועץ וואס זאל איהם ווייזען א וועג ווי ארום זיך אויסצודרעהען; די יודען האבען פאר איהם געגוג בלוט פערגאסען אונ האבען א לאנגע צייט זיך געהאלטען, נאר סוף כל סוף איז די הויפט שטאדט טאלעדא אריינגעפאלען צו היינריכ'ן אין די האנד אריין. די יודישע קהלה האט געמוזט פאר איהר עקשנות בעצאהלען שטראף א גאנצען מטמון געלד, אונ דון פעדרא איז געבליבען אין שיבילה. ער האט שוין גע־רעכענט גאר אין גאנצען צו אנטלויפען, נאר פלוצלונג איז איהם געקומען צו הילף פון ענגלאנד דער פרינץ פון וואלס, אדער ווי מען האט איהם דעמאלט גערופען דער שווארצער פרינץ, ווייל ער איז פון קאפ ביז פוס געגאנגען אנגעטהון אין אייזען, אונ נאר אין א קורצער צייט האט גאנץ שפאניען ווייטער בעגריסט דון פעדרא ווי א קאניג, אונ היינריך האט געמוזט אוועק. דאס גליק איז אבער געוועהן נאר אויף איין אויגענבליק: גאר גיך האט אויף איהם דער שווארצער פרינץ געווארפען איין אום־חן אונ האט איהם געלאזט שטעהן אין מיטען, היינריך האט זיך דערווייל צוגערוקט מיט ניי חיל פון פראנקרייך אונ איז אריין קיין בורגאס. די איינוואהנער האבען איהם געעפענט די שטאדט, נאר די יודען האבען איהם ניט געוואלט אריינלאזען אין זייער גאס, ווייל זיי זענען געבליבען טריי דעם קאניג. אז עס האט אבער ניט געהאלפען אונ די יודען האבען זיך אויך געמוזט אונטערגעבען, האט זיי פון דעסטוועגען היינריך ערלויבט זיי זאלען בלייבען אין בורגאס, נאר ער האט אויף זיי ארויפגעלעגט א גרויסע געלד־שטראף. דעמאלט האבען זיך די קריסטען געפריוט אונ האבען גערעכענט אז זיי וועלען ביי היינריכ'ן באלד פועל'ן ער זאל די יודען מעהר ניט

צולאזען צו קיין שטעללען פון דער מלוכה אונ קיינער פון זיי זאל אפילו ניט טארען דיענען פאר קיין לייב-דאקטאר; היינריך האט זיי אבער געאנטפערט, אז ער וויל ניט אויפטהון אזעלכע זאכען וואס קיין איינציגער קאניג פון קאסטיליען האט עס ניט געטהון, נאר אזוי פיעל וועט ער זיי צו ליעב טהון וואס ער אלליין וועט ביי יודען קיין עצות ניט פרעגען אונ וועט זיי ניט געבען אזא מאכט וואס זאל קאנען שאדען דעם לאנד. אזא תשובה האט היינריך געמוזט געבען, ווייל ער האט מורא געהאט צורייצען די יודען, וואס האבען נאך אלץ געהאלטען מיט דון פעדרא, אונ וואס ער האט זיי זעהר געוואלט אריבער שלעפען אויף זיין זייט. די יודען האבען אבער ניט געקוקט אויף היינריך'ס גוטסקייט אונ האבען ניט געוואלט אבטרעטען פון דון פעדרא, וואס איז אויך געוועהן שטארק צוגעבונדען צו זיי אונ אז ער האט בעדארפט אנקומען צו פרעמדער הילף, פריהער צום שווארצען פרינץ אונ דערנאך צום מחמדנישען קאניג פון גראנאדה, האט ער קודם כל געבעטען מען זאל גוט בעהאנדלען די יודען. צום אומגליק, האט מען עס איהם צוגעזאגט נאר מיט'ן מויל אונ געטהון האט מען טאקי יודען צרות ווי ווייט מען האט נאר געקאנט. אין דער איינענער צייט וואס טויזענדער יודען האבען זיך געפונען אין חיל פון דון פעדרא אונ האבען מיט געטריישאפט פערגאסען זייער בלוט איניינעם מיט די געדונגענע ענגלאנדער אונ מחמדנער, האט דער שווארצער פרינץ אהיל געמאכט פון גאנצע צוויי יודישע קהלות פון ווילאדיעגא אונ אגואילאר אונ דער מחמדנישער קאניג האט אוועקגעפיהרט געפאנגען דריי הונדערט יודישע משפחות פון יאאען קיין גראנאדה. נאך ערגער האט זיך נוהג געוועהן מיט די יודען היינריך'ס מיט העלפער די-גועסקלין ער האט געקוקט אויף זיי ווי אויף קנעכט וואס זענען ארויסגעשפרונגען געגען זייער בעל הבית אונ האט זיך געמאכט אהיתר זיי צו קוילען נאר אהן א משפט.

אזוי האבען זיך די יודען געפונען אין א פייער אויף ביידע זייטען אונ מעהר פון אללע האבען געליטען די יודען פון טאלעדא, וואס האבען זיך געהאלטען אלאנגע צייט אונ האבען היינריך'ן ניט געוואלט אריינלאזען. אז די לעבענסמיטעל זענען אויסגעגאנגען אונ דער הונגער איז געווארען גרוים, האבען זיי געגעסען לעדער אונ פארמעט פון די ספרי תורות אונ דאס פלייש פון זייערע איינענע קינדער אונ טויזענדער פון זיי זענען אומגעקומען ביז היינריך האט אין גאנצען ניט גובר געוועהן זיין ברודער, אים יאהר 1369 נעבען מונטיעל. דער סוף פון דון פעדרא איז געוועהן שרעקליך: אז ביידע ברידער האבען זיך בע-

נעגענט, האט היינריך געהאט די עצה אויף איהם אנצופאלען מיט די ווארטער: "וואו איז ערגיץ דאס יודעל, דער זוהן פון אדיענסט-טויד, וואס רופט זיך קאניג פון קאסטיליען?" דון פעדרא האט עס ניט געקאנט איבערטראגען און האט אנגעהויבען שלאגען היינריך'ן, נאר דו-גועסקלין איז באלד צוגעלאפען און האט איהם אבגעהאקט דעם קאפ. אז די בשורה פון זיין טויט איז אנגעקומען צום פאפסט אורבאן דעם פינפטען האט עס איהם שטארק געפרייט וואס מען האט געפטר'ט אזא געגנער פון דער קירכע און אזא ליעבהאבער פון יודען און ער האט באלד געשיקט היינריך'ן זיין ברכה צום טאג וואס ער האט אנגעטהון די קרוין פון קאסטיליען.

ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו היינריך'ן, זענען אין טולעדא געבליבען אין גאנצען עטליכע הונדערט יודען און זיי האבען זעהר געציטערט דער נייער קאניג זאל זיך מיט זיי ניט אברעכנען פאר זייער געטריישאפט, וואס זיי האבען בעוויזען דון פעדרא. זייער מורא איז אבער געוועהן נאר אומזיסט: היינריך האט פערשטאנען אז גראד דעמאלט, ווען די מדינה איז געוועהן פערארעמט פון דער מלחמה און מען האט בעדארפט זוכען נייע מיטעל צו פערגראסערן די הכנסה, וועט ער זיך אהן יודען ניט קאנען בעגעהן. און דאריבער האט ער זיי דוקא בעהאנדעלט מיט יושר און האט אפענטליך געזאגט אז אויף אזעלכע מענשען, וואס ווארפען ניט אוועק זייער קאניג ביז צו דער לעצטער מינוט, מאג מען זיך פערלאזען און זיי רעכנען פאר די עהרליכסטע און געטריעסטע איינוואהנער. אזוי האט זיך ווייטער דאס ראדעל איבערגעדרעהט: דער אייגענער היינריך, וואס מען האט געמיינט אז ווען ער וועט בעקומען די מאכט וועט ער קיין זכר פון קיין יודען ניט לאזען, האט אויך אנגעהויבען יודען געבען די בעסטע שטעללען און די גראסטע חשובים זענען ביי איהם געוועהן דון יוסף פיגון און ר' שמואל אברבנאל. צו זיי האט ער געהאט אין גאנצען דאס צוטרויען און פלעגט ביי זיי פרעגען עצות.

היינריך'ן איז אבער לייכטער געוועהן זיך אויסצוגלייכען מיט די יודען ווי מיט דעם פאלק, וואס האט ניט געקאנט פערגעסען ווי פיעל בלוט עס איז פערגאסען געווארען אין דער מלחמה צווישען ביידע ברידער און האט גערעכענט אז די יודען האבען אין דעם שולד, ווייל ווען ניט זיי וואלט די מלחמה אזוי לאנג ניט געדויערט און עס וואלטען ניט געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דאריבער האבען די גרויסע לייט פון די קריסטען אנגעהויבען פאדערן ביים קאניג ער זאל ביי די יודען צונעהמען פיעל רעכטע, ער זאל זיי ניט צו לאזען

צו קיין שום דיענסט ביי דער קרוין, זיי זאלען מוזען זיצען אין בעזונדערע גאסען ניט דארט וואו קריסטען וואהנען, אויף די קליידער זאלען זיי טראגען דעם שאנדליכען יודישען צייכען, רייך אנטהון זיך זאלען זיי ניט טארען, אויף מויל-עזלען — ניט רייטען און מיט קיין קריסטליכע נאהמען זאלען זיי זיך ניט רופען, איז איהם שלעכט אויסגע-ומען פון ביידע זייטען: מיט די יודען האט ער זעהר קיין חשק ניט געהאט צו זאטשעפען און ער האט אבער מורא געהאט אין גאנצען אבזאגען די בקשה פון די קריסטען; דערפאר איז ער געפאלען אויף א שכל און האט זיי צו ליעב געטהון נאר אויף צוויי זאכען — ער האט געהייסען די יודען זאלען טראגען א צייכען אויף די קליידער און זאלען זיך ניט רופען מיט קריסטליכע נאהמען. דאס זענען, דאכט זיך, געוועהן נאר קליינינקייטען וואס האבען זיך נאר אנגעקעהרט צו דער הלבשה און צו די נאהמען, די יודען זענען געבליבען אויף זייער פריהריגען מעמד און קיינער האט זיי ניט געשטערט אין פרנסה, פון דעסטוועגען זענען זיי ביי זיך שטארק אראבגעפאלען, און עס האט זיך זיי אויסגעוויזען אז ערגער קאן גאר ניט זיין און אז אויך אויף זיי איז געפאלען דער גורל צו פערזוכען די אייגענע צרות וואס זייערע איבריגע ברידער. ווייל זיי האבען נוט געוואוסט אז קוים מאכט מען איין שריט געהט מען שוין ווייטער און ווייטער.. אזוי איז טאקי אויך געשעהן מיט הייגריך'ן: פלוצלונג האבען זיך צו איהם שטארק צוגעלאזט די גייסטליכע, און געגען זיי האט ער ניט געקאנט בעשטעהען, ווייל מיט זייער הילף איז ער ארויף אויפ'ן טהראן, און זיי האבען איהם ארויפגעבראכט דארויף, ער זאל ערלויבען מען זאל מיט די יודען האבען א אפענטליכען ויכוח וועגען רעליגיאן. אזוי האבען צוויי געטויפטע יודען בעקומען פונ'ם קאניג א ערלויבניש ארומצופאהרען איבער גאנץ קאסטיליען און אומעדום האבען א ויכוח מיט יודישע רבנים און לומדים. אים יאהר 1375 האט מען אין אווילא געצוואונגען די גאנצע יודישע קהלה זי זאל זיך פערזאמלען אין א קירכע און איהר פארשטעהער, א דאקטאר ר' משה כהן דע טרדעסילס האט אויף זיך גענומען נעהמען די שווערע ארבייט צו פאראנטווערן פאר א גאנצען עולם פון קריסטען און מחמדנער די שאלות וואס דער געטויפטער יוד יאהאנעס פון וואלאדאליד האט איהם געפרעגט. שווער איז געוועהן די ארבייט ניט איבער די הארבע קושיות וואס זענען פאר-געקומען, פארקעהרט, ר' משה כהן האט זיין געגנער באלד צושלאגען, און אז איין אנדער געטויפטער יוד האט זיך ארויסגעשטעלט און האט געוואלט אוים-ווייזען אז דער תלמוד איז שעדליך האט ער אויך גיך בעוויזען דעם היפך; דאס

גאנצע שוועריגקייט איז בעשטאנען אין דעם וואס ביידע זייטען זענען ניט געוועהן גלייך: איין צד איז געוועהן גאר פריי, ער האט געמאגט רעדען וואס ער האט געוואלט און אפילו אויסטראכטען שקרים, דער אנדערער צד אבער האט זיך געמוזט היטען, ער האט ניט געטארט זאגען קיין איבריג ווארט, ווייל ער האט פריהער געוואוסט אז דער גאנצער ויכוח איז מעהר ניט ווי אן אנשטעל און מען וויל נאר אז סאי ווי סאי זאל ער אנבויגען דעם קאפ. ביי אזא לאגע האבען זיך די פאר יודישע לומדים, וועלכע האבען ביים אפענטליכען רעדען ניט געקאנט אין גאנצען ארויסזאגען זייערע מיינונגען, ענטשלאסען אנצושרייבען אויף לשון קודש בעזונדערע ספרים, כדי די יודען אליין זאלען פארשטעהן וואס צו ענטפערן אז מען וועט זיי עפעס פרעגען וועגען רעליגיאן. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע ויכוח־ספרים ר' שם טוב בן יצחק שפרוט פון טודעלא, וואס האט אין א גרויסער פערזאמלונג פון גייסטליכע א ויכוח געהאט מיט'ן קארדינאל דון פעדרא די לונא, וואס איז שפעטער געווארען פאפסט און האט געהייסען בענעדיקט דער דרייצעהנטע.

אזעלכע ספרים, וואס זענען גרעסטענטהיילס געבויעט אויף פסוקים און זענען זעהר ווייט פון ריינער חקירה, האבען ניט געקאנט האבען עפיס ארעכטע פעולה אויף די שפאנישע יודען: די רבנים האבען מורא געהאט פאר חכמה ווי פאר סם, דאס לערנען פון תורה איז אלע מאל מעהר געפאלען און דאס פינסטערניש האט זיך מיט יעדען טאג פערגרעסערט. נאר צוויי לומדים האבען אין יענער צייט געשפילט א ראלע: דאס זענען געוועהן ר' חסדאי קרשקש און ר' יצחק בן ששת, וועלכע האבען געלעבט אין אראגאניען, און אזוי ווי דארט איז די לאגע פון די יודען געוועהן בעסער איז זיי געראטהען פיעל צו טהון פאר זייערע ברידער און ניט דערלאזען אז דאס ליכט פון תורה, וואס האט שוין דעמאלט אין שפאניען קוים געצאנקט, זאל אין גאנצען פערלאשען ווערען. האטש יעדער פון זיי איז געגאנגען מיט איין אנדער דרך, איינער איז געוועהן א ליעבהאבער פון וויסענשאפט און דער אנדערער — א פייעריגער נעגנער, פון דעסטוועגען האט מען זיי געשאצט אפילו אין אנדערע איירָאפּאישע לאנדער און מען פלעגט זיך אפט ווענדען צו זיי מיט פראגען, וואס האבען געהאט א נגיעה צום לעבען פון כלל ישראל.

' חסדאי בן אברהם קרשקש איז געבארען געווארען אים יאהר 1840; פריהער האט ער א לאנגע צייט געוואהנט אין ברצלונה און דערנאך איז ער געשטארבען אויפ'ן זיבעציגסטען יאהר. חאטש ער איז געוועהן א גרויסער למדן,

הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט רַבָּנוּת אוּנ הָאט זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט וֶועלְטְלִיכֶע זַאכֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס וַוייל עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען זֶעהר נָאהֶענְט צוּם קֶאנִיג פוּן אַרָאגָאנְיֶען דוֹן זְשׁוּאַן דֶעם עֶרְשְׁטֶען אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן אַ גַאנְצֶער בֶּן בַּיִת. ר׳ חִסְדָאִי הָאט זֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט חָכְמָה אוּנ הָאט גֶעזוּכְט אַללֶע מִיטֶעל אויסְצוּגְלַייכֶען חֲקִירָה מִיט תּוֹרָה, כְּדֵי עֶס זָאל נִיט שָׁאדֶען צוּ אֱמֶת׳ע פְרוּמְקַייט. אַרוּם ר׳ חִסְדָאִי׳ן הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט פִיעל אָרֶעמֶע לַייט, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל צְדָקָה אוּנ אַז עֶר הָאט אוֹיף דֶער אֶלְטֶער דֶערְלֶעבְּט אַ טְרוֹיעֶרִיגֶע צַייט אוּנ דִי יוּדֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אִיז שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען, הָאט עֶר נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף זַיין אֵייגֶענֶעם כָּבוֹד, עֶר הָאט זִיךְ נִיט אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פוּן כְּלַל אוּנ הָאט בֶּענוּצְט זַיין גַאנְץ הֲשִׁיבוּת בַּיי דֶער מְלוּכָה אוּנ בַּיי אַללֶע גְרוֹיסֶע לַייט נָאר דַארוֹיף צוּ פֶערְלַייכְטֶערְן דִי צָרוֹת פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער.

שְׁטַארְק אֶהְנְלִיךְ אוֹיף ר׳ חִסְדָאִי׳ן מִיט׳ן גוּטֶען כַאַרַאקְטֶער, נָאר פּוּנְקְט דֶער הֵיפֶךְ אִין דִי מֵיינוּנְגֶען, אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִצְחָק בֶּן שֵׁשֶׁת בַּרְפַּט, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1336. אִין דֶער יוּגֶענְד הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיים זוּהן פוּן ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן אַדֶרֶת (רַשְׁבָּ״א), אוּנ הָאט פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים גֶעיַרְשֶׁ׳ט אַ שִׂנְאָה צוּ וִויסֶענְשַׁאפְטֶען. עֶר אִיז נָאךְ גֶעגַאנְגֶען וַוייטֶער פוּנ׳ם רָא״שׁ אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז אַ עֶהרְלִיכֶער יוּד דַארְף זִיךְ נָאר אָבְּגֶעבֶּען מִיט תּוֹרָה, אוּנ אֲפִילוּ אַז מֶען אִיז אַלְט מֶעהר פוּן דְרַייסִיג יָאהר טָאר מֶען זִיךְ קֵיין הֶיתֵּר נִיט מַאכֶען אוּנ זִיךְ נִיט אַריינְלָאזֶען אִין חֲקִירָה־סְפָרִים. אַזוֹי אִיז עֶר גֶעוֶועהן זֶעהר אַ וֵוייכֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט לִיעבּ גֶעהַאט צוּ טְהוּן אַ טוֹבָה; נָאר דָארְט וואוּ עֶס פְלֶעגְט קוּמֶען צוּ זַאכֶען, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ חִלּוּל הַשֵּׁם, אִיז עֶר גֶעוֶועהן זֵייעֶר שְׁטְרֶענְג, אֲפִילוּ אִיבֶּער אַ מִינְדֶסְטֶען מִנְהָג אָדֶער אַ טַייטְשׁ פוּן אַ פָּסוּק. אַז עֶס פְלֶעגְט זִיךְ אִיהם נָאר אוֹיסְוַוייזֶען אַז דִי אֱמוּנָה אִיז אַ סַכָּנָה, הָאט עֶר שׁוֹין נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף יֶענֶעמְס כָּבוֹד אוּנ הָאט נִיט גֶערוּהט בִּיז מֶען הָאט אִיהם גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז עֶר הָאט רֶעכְט. אִין זַיין צַייט הָאט דֶער אַלְטֶער רָב פוּן הוּעֶסְקַא אוּנ פַּאמְפֶּעלוּנַא, ר׳ חַיִים גַאלִיפַּפַּא גֶעוָואלְט וֶוערֶען אַ מֵקִיל אִין אַ סַךְ עִנְיָנִים; עֶר הָאט חָלִילָה נִיט אָנְגֶערִירְט דִי יְסוֹדוֹת פוּן דֶער אֱמוּנָה, נָאר עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיסְצוּבֶּעסֶערן עֶטְלִיכֶע קְלֵיינִיגְקֵייטֶען, כְּדֵי דֶעם עוֹלָם זָאל נִיט שְׁוֶוער זַיין אָבְּצוּהִיטֶען דֶעם עִיקָר אוּנ נִיט גֶעבֶּען קֵיין שְׁפַּיי אוֹיפ׳ן נַאנְצֶען, אַזוֹי וִוי עֶס טְהוּעֶן טַאקִי אָפְט דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען אַללֵיין קֵיין שֵׂכֶל נִיט צוּ מַאכֶען אַ חִלּוּק צְווִישֶׁען רֶעכְטֶען אוּנ דֶעם אִיבְּרִיגֶען. נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז נֶעגֶען אִיהם ר׳ יִצְחָק אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען מִיט אַ שְׁרֶעקְ־

ליכען כעס אונ חאטש ר' חיים גאליפפא האט שוין דעמאלט געהאט פיעל עלטערע תלמידים פון ר' יצחק'ן, האט ער זיך ניט געשעמט אונ האט איהם דערוויזען אז ער קאן מיט דעם דרך אנמאכען א גאנצע מחלוקת. אודאי האט איהם דער אלטער רב געמוזט צו ליעב טהון אונ עס איז געווארען שטיל.

ווי גרויס די נאהמען פון ר' חסדאי קרשקש אונ ר' יצחק בן ששת זענען שוין דעמאלט געוועהן אויף דער וועלט — זעהט מען ארויס דערפון וואס אז אין פראנקרייך איז ארויס א קריעג וועגען רבנות אונ מען האט בעדארפט אנקומען צו די גדולי הדור, אז זיי זאלען מאכען עפּיס א פשרה, איז ביי אללע געבליבען מען זאל נאר פרעגען די צוויי אראגאנישע לומדים. די מעשה איז געוועהן אזוי: פאר'ן פארשטעהער פון אללע פראנצאזישע יודען האט זיך גערעכענט ר' מנשה דע־וועזוא, אונ לאנד רב איז געוועהן ר' מתתיהו. נאך זייער טויט אבער איז געווארען פארשטעהער ר' מנשה'ס א זוהן, ר' שלמה דע־וועזוא אונ דאס רבנות איז איבערגעגאנגען צום אלטען רב'ס זוהן ר' יוחנן, דער קעניג האט דארויף געגעבען זיין הסכמה. פינף יאהר זענען אזוי אוועקגעגאנגען, ר' יוחנן האט זיין זאך געטהון בשלמות אונ דערצו האט ער זיך נאך געעפענט א גרויסע ישיבה, פלוצלונג איז אבער אנגעקומען פון סאוואיען איינער פון ר' מתתיהו'ס תלמידים, ר' ישעיה אסטרוק בן־אבא מרי, אונ האט געבראכט א כתב פונ'ם דייטשען הויפּט־רב, ר' מאיר הלוי פון וויען, אז נאר ער האט דאס רעכט צו געבען א סמיכה אויף רבנות, אונ ווער עס וועט זיך אהן זיין ווילען אויסגעבען פאר א רב מאג ער אין חרם אריינלעגען אונ אללע חתונות אונ גט'ן וואס געשעהן דורך איהם ווערען בטל ומבוטל. מיט דער מאכט האט ער ר' יוחנן אבגעזאגט אונ האט אנגעהויבען אין גאנץ פראנקרייך אנידערצוזעצען זיינע רבנים, פון זיינע קרובים אונ גוטע פריינד. דאס האט פערדראסען די פראנצא־זישע קהלות אונ אללע האבען זיך געווענדט מיט א קלאג צו ר' חסדאי קרשקש אונ ר' יצחק בן ששת. זיי האבען געפסק'ט אז פרעמדע רבנים טארען זיך ניט אריינמישען אונ ר' יוחנן איז ווייטער געבליבען רב, חאטש לאנג האט דאס רבנות ניט גערויערט, ווייל נאר ניך האט זיך די הצלחה אבגעטהון פון די פראנ־צאזישע יודען אונ עס האבען זיך פאר זיי אנגעהויבען ביטערע טאג.

אויך די וואנשאל פון די שפאנישע יודען האט זיך אנגעהויבען אונרוהיג בויגען פון איין זייט אויף דער אנדערער. דאס גליק, וואס האט זיי הונדערטער יאהרען טריי געדיענט, האט זיי אפט משנה געוועהן אונ אין דער לופט האט מען געפיהלט עפּיס א קיהל ווינטעל. וואס געניטהע מענשען האבען באלד

איינגעזעהן אז פריהר אדער שפעטער וועט דערפון ווערען א שרעקליכער שטורם־ווינד און עס וועט ווי פון דער געדיכטער חמארע ארויס א שלאגס־רעגען. אללע האבען עס געפיהלט, ניכער פון אללע האט עס אנגעשרעקט דער יודישער ארוממאנן, וואס אויף איהם ליעגט איין עביגער פחד, און נאך איידער עס קומט די צרה זעהט ער שוין פון ווייטענס און ווייסט אז ער וועט מוזען אונטערשטעלען די פלייצעס צו האפען קלאפ פאר פרעמדע זינד; רוהיג האבען זיך נאר געלעבט די רייכע מיוחסים, די בעלי גאוה'ניקעס, וואס זענען כלומר'שט געוועהן די גרעסטע חשובים ביי די קריסטען און האבען געמיינט, אז די גאנצע וועלט איז שוין זייערע, און וואס פון זיי האט זיך גענומען אין גאנצען דאס אומגליק. מיט זייער גרויס לעבען און געלד אויסברענגען, מיט זייערע טהייערע קליידער, מיט זייער רייכע צירונג, מיט זייערע שאנע פערד און קארעטעס, האבען זיי אויפגעריסען די אויגען פון די קריסטליכע עדעללייט; די קנאה האט אויסגעארבייט א שטיללע שנאה, וואס איז נאך געפאהרליכער געוועהן דערמיט, וואס זי איז געוועהן בעהאלטען, וואס דער שונא איז לפנים געוועהן מיט'ן יודישען גביר דער בעסטער גוטער פריינד און אין הארצען האט ער איהם און זיין גאנץ פאלק געוואלט דערטרינקען אין א לאפעל וואסער. אומזיסט האט דער מוסר־זאגער פון יענער צייט, ר' שלמה אלעמי געשטראפט דעם עולם מיט פייערינע ווארטער: די וואס האבען עס בעדארפט הערען האבען שוין גע־האט פערשטאפטע אויערן און דער אמת האט שוין צו זיי זיך ניט געקאנט צושלאגען; זיי האבען ניט געקאנט בעסער זיין פון זייערע עלטער־זיידעס, וואס האבען אמאל, ווען די נביאים האבען געלעבט, אויך געברענט א וועלט און געמיינט אז עביג וועט אזוי זיין. ביי אזעלכע פערדארבענע מדות, האבען די יודען אנגעהויבען צו בענוצען אויף שלעכטס די מאכט, וואס די מלוכה האט זיי געשענקט, און אזוי ווי אין קאסטיליען, אראגאניען, וואלענסיא און קאטאלאניען האבען די רבנים געהאט דאס רעכט ארויסצוגעבען א משפט אפילו אויף טויט און נאר בעטען דארויף די חתימה פונ'ם קאניג, פלעגט מען פשוט טהון רציחות און ווי באלד עס האט זיך נאר געפונען א מענש וואס האט זיי ניט געטויגט, האט מען איהם באלד געבראכט צום בית דין, מען האט גאר מיט איהם ניט געמאכט קיין טענות, גיך אויסגעקליבען פון זיינטוועגען איינע פון די „ארבע מיתות" און מיט געלד האט מען אבגעזוכט א וועג צו בעקומען די חתימה פונ'ם קאניג, וואס פלעגט האבען צוטרויען צו די רבנים, און ער האט שוין געחתמ'ט יעדעס פאפיער, וואס מען האט איהם צוגעטראגען.

איבער אזא מעשה האט זיך אויך אנגעהויבען צו לאזען פיהלען די אפענע אונצופריעדענהייט פון דער מלוכה אונ פון דעם פאלק, אונ עס האט זיך, פיעל יאהרען שפעטער, געענדיגט מיט דעם, וואס מען האט די יודען לחלוטין ארויס געטריבען פון שפאניען.

די רבנים אונ די גבירים האבען געווארפען א אום־חן אויף יוסף פיגון פון סעווילא אונ חאטש ער איז געוועהן זעהר בעליעבט ביים קאניג פון קאסטיליען היינריך דעם צווייטען, האבען זיי אנגעפיהרט אזא רכילות אז מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה אונ מען האט אויף איהם ארויפגעלעגט א גרויסע געלד־שטראף. באלד האט זיך אבער זיין אומשולדיגקייט ארויסגעוויזען אונ דערפאר איז ער ביים קאניג געווארען נאך א גרעסערער חשוב אונ ער האט דורך דעם אנגעהויבען קרום צו קוקען אויף די שלעכטע יודען, וואס האבען גערודפ'ט איין ארענטליכען מענשען אומזיסט אונ אומנישט. דאס האט נאך ארגער פערדראסען יוסף'ס שונאים, אונ אז דער אלטער קאניג איז געשטארבען אים יאהר 1379 אונ זיין זוהן דון זשואן דער ערשטע האט זיך געלאזט קרוינען אין בורגאס, האבען זיי פערשטאנען אז אצונד איז די בעסטע צייט אויסצופיהרען זייער נקמה. זיי האבען יוסף פיגון אונטער די אויגען פערמשפט ווי א מורד במלכות, אונ אזוי ווי זיי האבען געוואוסט אז דער קאניג איז פערטראגען מיט דער קרוינונג, זענען צו איהם עטליכע בכבודע בעלי בתים געקומען בעטען ער זאל זיי ערלויבען צו טוידטען א שאדליכען יודען וואס דער בית דין האט געפונען אז ער פערדיענט דעם טויט. דער יונגער קאניג האט ניט איבערגעפרעגט, קיין נאהמען האט מען איהם ניט געזאגט אונ ער האט זיי געגעבען זיין חתימה. קוים האבען זיי שוין געהאט אין די האנד א בעפעהל פונ'ם קאניג, האט זיי שוין די מלוכה געמוזט מיט העלפען אונ גאר אומגעריכט איז מען אין א פריה מארגען געקומען אין ר' יוסף'ס הויז, וועלכער האט פון קיין זאך ניט געוואוסט, מען האט איהם אויפגעוועקט, מיט איין אויסרעד האט מען איהם ארויסגענארט אויף דער גאס אונ דארט האט מען איהם דערהרג'ט. דער טויט פון אזא גרויסען מענשען, וואס איז אליין געוועהן א קרוב למלכות, האט אנגעמאכט א שטארקען רעש, אונ אז דער קאניג איז געוואהר געווארען ווי אזוי מען האט ביי איהם אויסגענארט א חתימה אונ פונקט אין דעם טאג פון דער קרוינונג האט מען פערגאסען אומשולדיגע בלוט פון א מענשען, וואס האט זיין פאטער אזוי טריי געדיענט אונ איז געוועהן זעהר געשאצט אין זיינע אויגען, איז ער אין כעס געווארען אויף אללע יודען. ער האט באלד

צוגענומען ביי די רבנים דאס רעכט צו משפט'ן יודען דיני נפשות, און אחוץ דעם האט ער געהייסען טיידטען דעם רב וואס האט אונטערגעשריבען דעם משפט, די יודען וואס האבען מקים געוועהן דעם פסק און אפילו דעם הויפט־מאנן וואס האט זיי געהאלפען דערצו און האט ניט געוואלט חוקר ודורש זיין צו איז ניט פארגעקומען אפאלשקייט און מען האט די מליכה אבגענארט. פון דעמאלט אן זענען שוין דעם קאניג'ס אויערן אפען געוועהן פאר אללע מסירות אויף יודען און די קריסטליכע אנוואהנער פון שיבילה האבען נאר ארויסגעקוקט אויף דער ערשטער געלעגענהייט זיי זאלען זיך קאנען אברעכנען מיט די יודען פאר'ן טויט פון ר' יוסף פיגון, וואס אללע האבען איהם געקאנט און ליעב געהאט. פון יענער צייט אן האט אויך דער קאניג אנגעהויבען פאר־קלייגערן די רעכטע פון די יודען, און אויסער דעם וואס ער האט אבגעזאגט פיעל יודען פון שטעלען, האט ער נאך ארויסגעגעבען א בעפעהל אז יודען מיט קריסטען זאלען ניט וואהנען אין איין הויז און אז קריסטליכע אמען זאלען ניט מאזען זייגען קיין יודישע קינדער.

דאס מזל האט שוין אזוי געפיהרט אז דער קאניג דון זשואן האט געמוזט ווערען א שונא ישראל, ווייל צו ליעב די יודישע רבנים האט ער אנגעווארען די קרוין פון פארטוגאל. עס קומט אפילו פאר אונגלויבליך ביים געדאנק אז דאס רבנות האט געשפיעלט אראללע אין ענינים פון מלוכה, נאר עס איז אבער פארט אזוי געוועהן. געגומען האט זיך עס דערפון וואס דער קאניג דון זשואן האט צום צווייטען מאל חתונה געהאט מיט דער פרינצעסין בעאטריץ, דער טאכטער פונ'ם פארטוגעזישען קאניג פערנאנד, און אזוי ווי פערנאנד האט ניט געהאט קיין קינדער זכרים האט ער געמאכט דעם איידעם פאר זיין יורש. אין פארטוגאל איז די יודען זעהר גוט געוועהן, ווייל דער קאניג האט זיי געלאזט לעבען פריי און זעלבסט שטאנדיג, צו שאפען איבער אללע האט מעהר ניט געהאט נאר איין לאנד־רב, וואס פלעגט אללע משפטים ארויסגעבען אים נאהמען פונ'ם מלך. אונטער זיין השגחה זענען געשטאנען זיבען קליינערע רבנים, וואס פלעגען אבטוגג געבען אז יעדע יודישע קהלה, וואס האט געהאט איהר בעזונדערן רב, זאל זיך פיהרען פיין און ארענטליך, און אללע יאהר פלעגט דער לאנד־רב מאכען א נסיעה איבער דער מדינה און בעטראכטען דעם מעמד פון די יודען; ביים קאניג פערנאנד האבען געדיענט צוויי יודען: דון דוד נגרו איז געוועהן זיין יועץ און דון יהודה איז געוועהן פינאנס־מיניסטער. אז דער קאניג איז געשטארבען און זיין אלמנה, די שלעכטע לעאנארא

האט דערווייל איבערגענומען די מלוכה האבען זיך איהר באלד פארגעשטעלט די גראסטע לייט פון ליסאבאן אונ האבען זי געבעטען זי זאל מעהר ניט דערלאזען, אז יודען אונ מחמדנער זאלען דיענען ביי דער קרוין. לעאנארא האט געאנטפערט אז זי האט שוין לאנג געוואלט ארויס פטר'ן די יודען, נאר ביי פערדינאנד'ס לעבען האט זי עס ניט געקאנט פועל'ן. ביי זיך אין הארצען האט זי געוואוסט אז אהן יודען וועט זי ניט קאנען אויסקומען, דערפאר האט זי נאר לפנים אבגעזאגט דון יהודה אונ דון דוד נגרו פון זייערע שטעלען, אונ אויפ'ן רעכטען אמת האט זי אהן זיי גאר ניט געטהון. לאנג האלטען זיך האט זי אבער ניט געקאנט אונ אז איינער פון די פרינצען דון זשאאה האט געוואלט ווערען קאניג פון פארטוגאל אונ דאס פאלק האט געהאלטען מיט איהם אונ צו ליעב דעם איז געווארען א אינוועניגסטער קריעג צווישען די אנוואהנער, האט זי געמוזט אוועק פון דער הויפט שטאדט אונ קומען צו איהר איידעם, צום קאניג פון קאסטיליען, אונ איהם קלאמערשט אבגעבען זיין ירושה. עס איז שוין ביי זיי ביידע כמעט אין גאנצען פערטיג געווארען דער פלאן מען זאל פון ביידע לאנדער מאכען איין שטארקע מלוכה, נאר פלוצלונג איז די זאך צו נישט געווארען איבער דאס רבנות. אז לעאנארא איז געקומען קיין קאסטיליען זענען מיט איהר אויך אהין געפאהרען איהרע געטרייע צוויי יודען דון יהודה אונ דון דוד נגרו. גראד אין דער צייט האט מען אין קאסטיליען בעדארפט מאכען א נייעם לאנד-רב, אונ לעאנארא האט זעהר געוואלט אז די שטעלע זאל בעקומען דון יהודה, וואס איהם האט זי מעהר ליעב געהאט. זי האט געבעטען דעם קאניג, נאר ער האט געמוזט צו ליעב טהון דער קאניגין בעאטריף, וואס האט מעהר געהאלטען פון דון דוד נגרו. דאס האט לעאנארא'ן שטארק פערדראסען אונ זי האט פון איין זייט אנגעהויבען טראכטען זי זאל בעסער שלום ווערען מיט דון זשאאה אונ פון דער אנדערער זייט האט זי געוואלט אנמאכען א מרידה אין קאסטיליען אונ טיידטען דעם קאניג. דון יהודה האט איהר געגעבען אללע עצות, נאר דון דוד נגרו איז דערפון געוואהר געווארען באצייטענס אונ האט דעם קאניג מציל געוועהן פון א סכנה. לעאנארא'ן האט מען איינגעזעצט אין תפיסה אונ דון יהודה'ן האט מען געוואלט הרגע'ן. נאר דון דוד האט זיך פארט אנגענומען פאר איהם אונ האט איהם אויסגעבעטען פונ'ם טויט. דער קאניג דון זשואן האט זיך נאך דעם געפרייוט געהן מיט תקיפות אונ אבנעהמען פארטוגאל, נאר עס איז איהם ניט געראטהען אונ אזוי האט ער צו ליעב דעם רבנות פערלארען א רעכטע ירושה.

די קאטאלישע גייסטליכע האבען דערפיהלט אז אצונד האבען זיי א שעה הכשר אנצוטהון די יודען צרות אונ זיי זענען ניט פויל געוועהן ארויסצווייזען זייער אכזריות, גלייך ווי זיי וואלטען אנגעפאלען אויף ווילדע חיות אונ ניט אויף מענשען. אים יאהר 1389 האט א גייסטליכער אנגערייצט די איינוואהנער פון פראג אונ נאר אין א קורצער צייט האט מען אויסגעהרג'ט עטליכע טויזענד יודען, פארברענט זייערע שולען, צוריסען ספרי־תורות אונ דער קייזער ווענצעל איז געשטאנען פון ווייטען אונ האט גאר ניט געקאנט העלפען. שפעטער מיט א פאר יאהר האט דאס אייגענע געטהון אין סעווילא פערראן מארטינעץ, א גייסטליכער, וואס זיין נאהמען שפיעלט א גרויסע ראללע אין די שווארצע בלעטלעך פון דער יודישער געשיכטע אין שפאניען. דארט איז נאך געוועהן פריש דער טויט פון ר׳ יוסף פיכון, מען האט נאך געדענקט ווי די יודען האבען פעראראטהט דאס לאנד דערמיט, וואס זיי האבען געשיצט הון פעדרא אונ דורך דעם האט לאנגער געדויערט די מלחמה צווישען ביידע ברידער, עס איז נאך געלעגען ביי אללע אין טעם דאס גרויסקייט פון די יודישע גבירים, אונ דער־פאר האט מארטינעץ געהאט גענוג מאטעריאל אונטערצוצינדען דעם עולם מיט זיינע דרשות אונ האט אזוי לאנג געארבייט ביז דאס פאלק איז, דעם 15 מערץ 1391 אנגעפאלען אויף די יודען מיט א שרעקליכע רציחה. די מלוכה האט זיך אבער אנגענומען אונ דאס האט נאך מעהר אויפגעבראכט די אונצופריעדענע אונ עס האט זיך אנגעהויבען א שחיטה. דעמאלט זענען באלד עטליכע יודישע חשובים אוועקגעלאפען צום קאניג היינריך דעם דריטען אונ האבען איהם פאר־שטעהן געגעבען אז די פאליציע פון סעווילא איז צו שוואך אונ קאן זיך ניט ארויסשטעלען געגען די רוצחים. דער קאניג האט ארויסגעגעבען א בעפעהל אז עס איז א חוב אויף אללע עדעללייט צו בעשיצען די יודען אונ עס איז געווארען שטיל. דאס שטילקייט איז אבער נאר געוועהן אויף א קורצער צייט: מארטינעץ האט ניט אויפגעהערט ארייגצולאזען גיפט צווישען פאלק אונ פונקט אין דריי חדשים ארום האט זיך דאס פייער אזוי צוברענט אין סעווילע אז עס איז שוין גאר קיין מאגליכקייט ניט געוועהן אבצולעשען. מען האט געמאכט א תל פון דער סעווילא׳ר יודישער קהלה וואס איז בעשטאנען כמעט פון דרייסיג טויזענד יודען, פיער טויזענד זענען אומגעקומען ווען מען האט די יודישע גאס אנגע־צונדען פון אללע זייטען, פיעל ווייבער אונ קינדער האט מען פערקויפט אונ אוועקגעפיהרט אין די ווייטע לאנדער פאר שקלאווען, די איבריגע האבען זיך געמוזט טויפען אונ צוויי שולען פון סעווילא האט מען איבערגעמאכט פאר

קירכען. פון דאָרט האט זיך דאס אונגליק צוגאָסען איבער גאנץ שפאַניען און כמעט אין איין יאהר איז פון זיבציג קהלות קיין זכר ניט געבליעבען. אין קאָרדאבא, וואו דיא אידען האבען ניט געוואָלט אבטרעטען פון דער אמונה און קיין איינציגער האט זיך ניט ענטשלאָסען איבערגעהן צום קריסטענטהום, האט זיך דאס יודישע בלוט געגאָסען וויא וואַסער; דאס אייגענע איז אויך געשעהן אין טאָלעדא, חאָטש דאָרט האבען זיך פ״על געראטעוועט דורך דער טויפע. אין טאָלעדא איז אויך אומגעקומען דעם רא״ש׳ס א אור־עניקעל, ר׳ יהודה בן אשר מיט זיין גאנצער משפחה: ער האט פריהער דערהרג׳ט זיין פרויא מיט דער שוויגער און דערנאָך האט ער זיך אלליין דאס לעבען גענומען. אז דיא קריסטען האבען זיך שוין צוהיצט, האבען זייא געוואָלט מיט דיא מחמדנער אויך אזוי שעהן און עהרליך אברעכענען, נאָר מען האט זייא דערמאָנט אז אין גראנאדא געפינען זיך געניג קריסטען אין דיא הענד פון די מחמדנער און מען טאָר זיך מיט זייא ניט אָנהויבען; דערפאר האבען זייא דעם גאנצען כעס אויסגעלאָזען נאָר צו דיא יודען.

האָטש קאסטיליען און אראגאָניען זיינען געווען אָבגעטהיילט וויא צוויא בעזונדערע מלוכות, האט דיא קראפט פון שנאה און רציחה ניט געוואָלט וויסען פון קיין גרענעץ און גאָר גיך האבען זיך אין דער הויפט שטאָדט וואַלענסיא אויך אבגעזוכט בעלנים אויף יודיש לעבען און פערמעגען, און פון דיא 5000 יודען, דאָרט, איז קיין איינציגער ניט געבליעבען און פון זייער גאנץ האָב האט מען קיין פאָדעם ניט איבערגעלאָזט. פון דאָרט האט זיך דאס פייער אריבערגעכאַפּט אויף דעם אינזעל מאַללאָרקא און מעהר פון דרייא הונדערט יודען זיינען געפאלען אין דער הויפט שטאָדט פאלמאַ. אנגעהויבען האט זיך עס דאָרט פון א געשלעג וואס עס איז פאָרגעקומען צווישען א יודען און עטליכע גאסען־יונגלאַך, און אויסגעלאָזט האט זיך עס מיט א שרעקליכער שחיטה און מען האט אויך דערהרג׳ט דעם רב ר׳ אפרים גרונדי עין ווידאל. שפּעטער מיט דריי טעג, פונקט אום שבת, ווען עס איז גראד געפאלען אויך א קריסטליכער יום טוב, איז דאס פאָלק אנגעפאלען אויך אויף דיא יודען פון בארצעלונא, נאָר דיא מלוכה האט זיי פאָרט געשיצט און האט זייא בעהאלטען אין א פעסטונג, אז דיא רוצחים האבען אבער אנגעצונדען דיא פעסטונג, האבען פיעל פון זייא אלליין זיך דאס לעבען גענומען און עלף טויזענד זיינען געצוואונגען געווען איבערצוגעהען צום קריסטענטהום..

אזוי איז אויך געווען א סוף פון דיא יודישע קהלות אין לערידא און נערונא פיעל האט מען געהרג׳עט, א סך האבען זיך געטויפט, און גאָר ווייניגע איז געראָטהען זיך צו בעהאלטען און דערנאָך אנטלויפען, חאָטש קיינער האט ניט געוואוסט וואו ער קאן רוהיג איין קאָפּ אנידערלעגען. גאנץ שפאַניען איז פול געווען

מיט ווילדע צורייצטע מענשען, וואס האבען אָהן רחמנות געקוילעט און געראַ־בעוועט, און דיא יודען זיינען בייא זיך אזוי אראבגעפאלען אז דיא אייגענע העלדען, וואס האבען, דאכט זיך, ערשט ניט לאנג מיט דער שווערד אין האנד געקענט שיצען א קעניג, האבען זיך געשראָקען פאר'ן רויש פון א בלעטיל און האבען זיך ארומגעבלאָנקעט מיט מורא, וויא א חיה, וואס מען יאגט זיא נאָך און זיא ווייסט ניט פון וועלכער זייט עס קאן זיא טרעפען א קויל.

פיעל שפאנישע מאראנען זיינען אריבער קיין פאָרטוגאל און האבען זיך עפענטליך אומגעקעהרט צו זייער גלויבען. דיא גייסטליכע האבען געפאָדערט מען זאָלל בעשטראָפען נאָר דער לאנד־רב ר' משה די נאוואררא האט זיך פאָר־געשטעלט דעם קעניג און האט בעוויזען אז געזינדיגט האבען ניט דיא יודען וואס מען האט זייא געניימה צו דער טויפע און אצונד ווילען זייא ניט נארען דיא וועלט, נאָר דיא וואס האבען זייא געבראכט דערצו, ווייל דיא פעפסטע קלע־מענטי דער 6טער און באָניפאציוס דער 9טער האבען אנגעזאגט אז מען טאָר יודען מיט געוואלד ניט טויפען. דער קעניג האט געהייסען מען זאל דיא געטויפטע יודען לאָזען פרייא איבערגעהן צוריק צום יודענטהום, און געלאָזט דיא בעפעהלע פון דיא פעפסטע פערעפענטליכען אין אללע שטעדט. קוים איז מען אין שפאניען דערפון געוואָהר געוואָרען, זיינען אללע געטויפטע פון דאָרט אוועק קיין פאָרטוגאל.

אין פראנקרייך האבען זיך אויך דעמאלט דיא יודען ניט געקענט אויסדרעהען פון דער צרה, און קעניג קארל דער 6טער האט דעם 17טען סעפטעמבער 1394 אונטערשריעבען א בעפעהל אז דיא יודען מוזען אין גאנצען ארויס פון פראנק־רייך, און אזוי וויא דיא צייט, וואס זייא האבען נאָך געהאט רעכט דאָרט צו בלייבען, איז נאָך ניט איבערגעגאנגען, האט ער זייא אויסגערעכענט א גאנץ צעטעל פון עונות. פונקט אום יום כפור. האט מען זייא איבערגעגעבען דעם קע־ניג'ס בעפעהל, און ניינציג יאהר נאָך דעם ערשטען ארויסטרייבען האבען זייא ווייטער געמוזט אָנהויבען וואנדערן. קעניג קארל האט זייא אבער געגעבען געגוג צייט זייא זאלען קענען איינמאהנען זייערע חובות, און דיא מלוכה האט אלליין אכטונג געגעבען אז קיינער זאל בייא זייא ניט צונעהמען זייער פערמעגען. ביז צום יאָהר האבען דיא יודען אוועקגעוואָרפען פראנקרייך, נאָר אז זייא זיינען שוין געווען פון יענער זייט זיינען זייא ערשט געוואָרען חשוב'ער און פיעל פריצים האבען ניט געוואָלט אוועקלאָזען דיא יודען פון זייערע שטעדט, און אפילו דער פאפסט אין אוויניאָן האט פערלאנגט, אז דאָרט זאָלען בלייבען עטליכע יודישע משפחות.